

ISTORIE

GALIA ACKERMAN și STÉPHANE COURTOIS (

CARTEA NEAGR
A LUI
VLADIMIR PUTI

CU O PREFAȚĂ DE
THIERRY WOLTON

TRADUCERE DE
IULIAN COMĂNE

În vacarmul părerilor – oscilând între naivitate și ipocri
despre războiul din Ucraina și cel care l-a declanșat, ac
carte face să se audă vocea implacabilă a istoricului care șt
un rău înțeles este un rău care va fi învins. —ANA BLAND

Galia Ackerman

Stéphane Courtois

CARTEA NEAGRĂ

A LUI

VLADIMIR PUTIN

TRADUCERE DE THIERRY WOLTON
EDITURA HUMANITAS
2023

Galia Ackerman et Stéphane
Courtois (dir.)
Le Livre Noir de Vladimir Poutine

ISBN: 978-973-50-8046-4 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

A CUI E VINA?
Prefață la ediția în limba română
de Thierry Wolton

Ceea ce ne-a surprins cel mai mult în urma dramaticelor evenimente la care am fost martori din 24 februarie 2022 încoace n-a fost atât martiriul îndurat de Ucraina, de care este răspunzător Vladimir Putin, cât consternarea politicienilor occidentali în fața trecerii la fapte, apoi a cruzimii armatei rusești pe teren – previzibile și una, și cealaltă, pentru cine a fost capabil să se aplece cu atenție asupra naturii puterii în exercițiu din Rusia în ultimul sfert de secol. Colaboratorii acestei *Cărți negre* nu sunt nici mai bine, nici mai pe larg informați decât mai-marii lumii noastre, ci doar și-au pierdut iluziile referitoare la actualul ocupant al Kremlinului, șeful unei bande de gangsteri lipsiți de orice fel de credință și lege, în care stau umăr la umăr mafioții, kaghebiștii, militarii, oligarhii lipsiți de scrupule, care, împreună, spoliază bogățiile imensei țări în care trăiesc.

Despre această Rusie, foarte periculoasă, relatează în cartea de față, scrisă pe mai multe voci, câțiva dintre cei mai buni specialiști ai noștri în domeniu. Sunt luate în considerare, printre altele, venirea la putere a lui Putin la începutul anilor 2000, pe fondul unei strategii a tensiunii, alimentată de atentatele ucigașe comandate de susținătorii lui; războiul terorist dus în Cecenia, cu sprijinul islamiștilor, în scopul de a eradica orice aspirație națională;

subordonarea economiei de către un grup restrâns de prădători; suprimarea tuturor libertăților dobândite de la căderea URSS; rescrierea istoriei, în scopul justificării oricăror crime; spălarea creierului populației prin propagandă; similitudinea între *modus operandi* folosit în 2008 şi cel din 2014 pentru a pune mâna pe părți din Georgia, apoi din Crimeea; în fine, dorința nesățioasă de răzbunare a unui dictator convins că paradisul sovietic s-a prăbuşit din vina unui Occident belicos, motiv pentru care vrea ca țările democratice să plătească pentru presupusa lor aroganță. Altfel spus, sunt luate în considerare toate cauzele care au dus la situația actuală, față de care democrațiile occidentale au dat dovadă de orbire voluntară, şi tot ceea ce ne permite să înțelegem actuala dramă a Ucrainei.

În fața acestei triste realități, unele voci occidentale, mereu gata de căință, găsesc scuze pentru ofensiva lui Putin, invocând expansiunea imperialistă a NATO, care ar amenința, în prezent, Rusia. Pe scurt, reiese că Moscova ar acționa în legitimă apărare. Este adevărat că, de la căderea comunismului, organizația militară occidentală a prins rădăcini în fostul lagăr socialist, dar numai la cererea țărilor la care ne referim, sătule de relația plină de sânge şi lacrimi cu Marele Vecin de la Răsărit şi neliniştite, pe drept cuvânt, de spiritul revanşard al Kremlinului. Orice regim de pe lumea asta care îşi oprimă propriul popor este o amenințare pentru vecini. Fapt demonstrat de numeroase precedente istorice. Rusia lui Putin era predestinată să devină şi ea o amenințare. Şi atunci, ce-ar trebui să facem? Să acceptăm, fatalist, ca vechile colonii sovietice să fie lăsate la cheremul noului dictator rus, care, fără a se mai revendica de la ideologia comunistă propriu-zisă, funcționează conform aceloraşi algoritmi de gândire, printre care un cult de nezdruncinat pentru raporturile de forță? Asta nu şi-o dorea

nimeni din estul Europei, şi nu şi-o doreşte nici în ziua de azi.

În fond, în momentul de faţă suferim consecinţele unui gen de naivitate democratică, ce se sprijină pe postulatul unei aspiraţii universale către binefacerile unui astfel de sistem. Democraţia atrage cetăţenii, însă îi respinge pe conducătorii care nu pot concepe puterea decât într-o formă personală. Guvernanţilor occidentali le e greu să înţeleagă acest gen de aspiraţie către dictatură, fiindcă sunt convinşi că o serie de schimburi economice sau o mână întinsă şi nişte zâmbete ar putea îmblânzi partenerii de negociere şi ar putea genera o revenire la bun-simţ şi la valorile occidentale. Un semn al acestei naivităţi este permisivitatea – ca să folosim un eufemism foarte blând – de care au dat dovadă Parisul, Berlinul, Londra şi Washingtonul faţă de multiplele brutalităţi ale puterii putiniste de la începutul anilor 2000, atât în interior – asasinarea opozanţilor –, cât şi în exterior – intervenţia criminală din Siria –, pentru a menţiona doar două exemple.

Toată politica lui Vladimir Putin se bazează pe angoasa cu care acesta priveşte instalarea, în imediata vecinătate a Rusiei, a unor contra-modele de putere, care ar putea da idei ruşilor. Georgia, Belarusul şi, acum, Ucraina sunt victimele acestui gen de paranoia. Nu extinderea NATO îi provoacă anxietate dictatorului rus, ci Revoluţia Trandafirilor, din 2003, de la Tbilisi, Revoluţia Portocalie, din 2004, de la Kiev, apoi manifestaţiile din Piaţa Maidan din 2014 şi protestele masive de la Minsk împotriva falsificării alegerilor prezidenţiale din Belarus. O angoasă similară îi animă pe conducătorii comunişti chinezi, care văd în democraţia taiwaneză cel mai mare duşman, ceea ce ne permite să afirmăm fără riscuri că Beijingul va face totul, în anii care vin, ca să distrugă acest contra-model. Aviz credulilor!

Ceea ce se întâmplă în momentul de față mai ține şi de anumite comportamente politice inițiate acum aproape patruzeci de ani. De susținerea financiară oferită lui Gorbaciov, care spera să salveze sistemul comunist în momentul în care popoarele din Est nu îl mai doreau; de expectativa – dictată de teamă – cu care au fost tratate mişcările populare care au eliberat țările din lagărul socialist la finalul anilor ’80; de tăcerea care a însoțit evenimentele din 1993 din Rusia, când Parlamentul din Moscova a fost bombardat, mişcare care a blocat procesul haotic, dar democratic aflat în curs; de orbirea voluntară care a acoperit masacrele făptuite de armata rusă în Cecenia, începând din 1994; de inerția (sau ceva similar) manifestată față de maşinațiile Moscovei în două regiuni ale Georgiei (Osetia de Sud şi Abhazia), apoi în alte două ale Ucrainei (Crimeea şi Donbas): de fiecare dată, din cauza intereselor geopolitice, care primau asupra oricăror alte considerații, liderii occidentali s-au remarcat mai degrabă prin lipsa de reacție, respectiv prin permisivitate.

În vremea căderii comunismului, țările democratice s-au temut de o prăbuşire a lagărului socialist, în numele logicii etatiste conform căreia puterile existente trebuie să se mulțumească cu *statu quo*, de teama unor mari dezordini. Astăzi, voința frecvent exprimată de a menaja Rusia lui Putin, de a nu o umili este un simptom al aceluiaşi reflex etatist. Teama din 1989–1991 de a modifica ordinea stabilită la Ialta e urmată, treizeci de ani mai târziu, de o altă dezordine europeană. Fără rezistența eroică a ucrainenilor, care a trezit conştiința occidentală, s-ar fi putut, din nefericire, ca lumea democratică să fi sfârşit prin a se resemna cu tentativele geopolitice ale Rusiei, ca şi cum ar fi fost vorba de un simplu „incident de parcurs”.

Dar, şi mai grav: dinspre Vest, n-a venit nici un fel de voință democratică, nici un sprijin pentru cei care îşi doreau

ca eliberarea de sub jugul sovietic să prilejuiască o reflecție de profunzime asupra a ceea ce a însemnat comunismul, o sancționare a celor răspunzători, fie ea şi postumă sau simbolică. Drept urmare, spectrul vechii ordini a continuat să bântuie Europa de Est. Un elan general şi negativ al conştiințelor a făcut ca trecutul să fie uitat. Din nevoia de confort sau ca urmare a răcelii intelectuale a Occidentului, uneori chiar din complicitate, din egoism şi indiferență cel mai adesea, s-a păstrat tăcerea asupra a 70 de ani de nenorociri în Rusia şi a 50 de ani de disperare în țările Europei Centrale şi de Est. Lucru pe care ucrainenii îl plătesc astăzi, cu sângele lor. Trecută sub tăcere, istoria a sfârşit prin a se răzbuna sub chipul unui Putin cuceritor, sigur de sine, fiindcă nimeni nu i-a descurajat mersul de rac spre trecut, care a dus la declanşarea unui război barbar.

INTRODUCERE

de Galia Ackerman şi Stéphane Courtois

Numele lui Vladimir Putin este cunoscut în întreaga lume, până în colțurile cele mai îndepărtate. Şi totuşi, Rusia contemporană este o țară mai mică şi mai ales mult mai slabă decât URSS. Aceasta din urmă era compusă din cincisprezece republici devenite, după destrămarea ei, independente; era matricea şi motorul unui vast sistem comunist mondial, care după 1919 a grupat toate partidele comuniste în sânul Internaționalei Comuniste şi mai apoi, după 1945, pe toți cei care au pus mâna pe putere în aşa-numitul „lagăr socialist”, pe care îl controla cu strictețe, în

Europa Centrală şi de Est, dar şi în Vietnam, în Cuba, multă vreme în China etc. În fine, URSS se bucura de o susținere considerabilă, din partea a numeroase țări în curs de dezvoltare, care se declarau „țări nealiniate”, şi a nenumărați simpatizanți din toată lumea. În afară de cele 90 de partide comuniste prezente pe toate continentele, ea dispunea astfel de canale puternice de influență: rețeaua Mişcării pentru Pace[1], Federația Sindicală Mondială[2] şi mişcările anticolonialiste, în primul rând. Toți aceşti factori, desigur împreună cu victoria asupra Germaniei naziste din 1945 şi intrarea în posesia bombei cu hidrogen în 1949, au făcut din URSS a doua superputere mondială, după Statele Unite.

Astăzi, toate acestea au dispărut. Potrivit PIB-ului estimat pentru anul 2022, Rusia a ajuns a unsprezecea putere mondială, în spatele Indiei şi al Braziliei – dar țara nu îşi va putea păstra nici măcar acest loc, din cauza sancțiunilor occidentale instituite în urma agresiunii ei împotriva Ucrainei. Rusia are puține țări prietene în lume, cea mai mare parte dintre ele fiind state paria, ca Siria lui Bashar al-Assad, Venezuela lui Nicolás Maduro, Coreea de Nord a lui Kim Jong-un, Iranul ayatollahilor şi, *last but not least*, China lui Xi Jinping. La capitolul influență internațională, nu mai oferă nici o idee care ar putea seduce întreaga lume şi se sprijină numai pe antioccidentalism –

---

[1] *Mouvement de la Paix*, în franceză, mişcare creată în Franța de fosta rezistență antinazistă, imediat după al Doilea Război Mondial, care s-a extins global şi în timpul Războiului Rece, a avut mai ales o orientare comunistă. (Notele de subsol, marcate cu asterisc, aparțin traducătorului.)

[2] Internațională sindicală fondată la Paris în 1945 şi dominată de comunişti între 1950 şi finalul anilor ’60.

antiamericanism, în particular –, care se bucură, desigur, de o oarecare popularitate în țările în curs de dezvoltare, dar nu le împiedică pe acestea să dea prioritate propriilor interese practice, pentru a negocia cu Occidentul. Şi este cert că țările care au făcut parte, în trecut, din „sfera de interese a URSS” sunt foarte decise să nu se mai întoarcă niciodată în ea.

Şi atunci, de ce se află Vladimir Putin de peste doisprezece ani în prim-planul vieții politice internaționale? Fără doar şi poate, fiindcă regimul lui foloseşte tactici perverse contra cărora democrațiile sunt uneori neputincioase. În numai douăzeci şi doi de ani, sub conducerea lui Putin, Rusia aşa-zis postcomunistă s-a transformat într-o putere nocivă, iar principalul ei produs de export este, pur şi simplu, frica. Rusia încearcă să împiedice susținerea mai masivă a Ucrainei de către Occident prin amenințarea cu lovituri nucleare. Încearcă să obțină acceptul nostru pentru ridicarea sancțiunilor prin amenințarea cu penurie alimentară şi energetică. Încearcă să submineze din interior unitatea occidentală, şi poate chiar să provoace conflicte civile, creându-şi rețele de propagandă şi de dezinformare în întreaga lume.

Această politică nocivă a fost pusă la punct în laboratoarele KGB-ului, *alma mater* a lui Vladimir Putin, adevărata lui universitate, locul adevăratei lui formații teoretice şi practice. Ruşii spun că nu există foşti cekişti şi, parafrazând, în privința lui Putin, putem spune: „Cekist o dată, cekist pentru totdeauna”. E poate timpul să ne punem o întrebare foarte simplă: cum se face că o persoană care a demisionat din KGB tocmai pe 20 august 1991 – în momentul puciului ratat contra lui Mihail Gorbaciov, în care şeful lui, primarul Sankt-Petersburgului, Anatoli Sobceak, s-a pronunțat contra puciştilor – a fost numită, câțiva ani mai târziu, în 1997, preşedinte al KGB-ului redenumit FSB?

E de neconceput că cineva care a „abandonat” KGB-ul într-un moment critic şi care era numai locotenent-colonel, şi nu general, a putut accede la postul suprem în această organizație fără a face de fapt parte dintr-o „rezervă activă”, adică dintre ex-membrii KGB deveniți colaboratori ai FSB, însărcinați cu infiltrarea în aparatul de stat rezultat din implozia URSS din 1991. Acesta este modul în care trebuie înțeleasă faimoasa lui „glumă” de la o reuniune a membrilor FSB, cu ocazia Zilei Cekistului, în decembrie 1999: „Țin să semnalez că grupul de ofițeri FSB trimişi în misiuni de infiltrare în sânul guvernului a îndeplinit cu succes prima etapă”. Deja, Putin era şeful guvernului, iar „prima etapă” era preşedinția pe care avea să pună mâna în 2000 şi să o mențină timp de douăzeci şi doi de ani – cu scurtul interludiu al falsului preşedinte Dmitri Medvedev.

Traiectoria lui Putin, aşa cum o explorăm aici, este a unui agent secret devenit țar, care şi-a păstrat fidelitatea nestrămutată față de rădăcinile lui de *Homo sovieticus*[3] şi față de viziunea despre lume formată în KGB, dar şi față de adevărații lui mentori, rămaşi anonimi. Cum îi plăcea să spună adesea disidentului Vladimir Bukovski, „Putin e un colonel, dar deasupra lui există generali”.

În această lucrare, care aduce laolaltă cei mai buni specialişti francezi şi străini – mulți, originari chiar din fosta URSS – în domeniul istoriei Rusiei şi comunismului, încercăm să refacem drumul lui Putin de la origini şi să oferim o descriere a stilului său de guvernare, propunând teza că metodele şi tacticile lui sunt inspirate din valorile KGB, lucru care oferă o perspectivă unică. Am evocat mai sus „Rusia aşa-zis postcomunistă”. Ne permitem să

---

[3] Titlul unei scrieri din 1981 a sociologului Aleksandr Zinoviev, care se referă la cetățeanul conformist, lipsit de idealuri şi responsabilitate din lumea comunistă.

contestăm existența postcomunismului, deoarece constatăm cu amărăciune că, într-adevăr, comunismul este o ideologie, dar una foarte elastică, lucru care, printre altele, i-a permis lui Stalin să creeze legături de prietenie cu regimul nazist. Aşa cum a arătat Lenin, comunismul real a însemnat mai degrabă o tehnică de preluare a puterii de către un grup de revoluționari de profesie. Care s-a legitimat printr-o ideologie „de clasă” – indiferent dacă e vorba de un pseudogrup social sau etnic –, creând o inegalitate de principiu, în favoarea Partidului care aserveşte majoritatea populației. Şi, ulterior, acelaşi comunism a conceput ansamblul de măsuri care îl perpetuează la putere grație unei ideologii de fațadă în care aparatul de represiune şi teroare – Ceka, „sabia care pedepseşte” – joacă un rol central şi decisiv, incluzând şi controlul economiei. Acest model de regim totalitar a determinat şi determină încă toate regimurile comuniste din lume.

Putin a mers mai departe. Desigur, ideea comunismului a fost abolită şi partidul a pierdut puterea, dar a păstrat sistemul de guvernare comunistă, caracterizat în principal, ca atribute, de structura pe verticală şi nonalternanța la putere, lucruri garantate de serviciile secrete, în primul rând FSB, prin menținerea unui grup social privilegiat şi prin controlul economiei. Aşa încât putem vorbi de „sovietism fără ideea comunistă”. Noutatea putinismului rezidă în fuziunea regimului cu grupările mafiote şi, în consecință, cu practicile lor crude, precum şi cu corupția endemică, mai ales în eşaloanele înalte ale puterii. Acesta este regimul care seamănă discordia în întreaga lume şi ale cărui năzuințe imperialiste țintesc mult mai departe de Ucraina.

În 1997, Editura Robert Laffont şi regretatul Charles Ronsac au publicat *Cartea neagră a comunismului*, care a revelat într-o manieră documentată, grație deschiderii arhivelor de

la Moscova, amploarea şi caracterul intrinsec ale crimelor regimului fondat de Lenin şi sistematizat de Stalin. Faptul că această carte s-a răspândit în mai mult de douăzeci şi cinci de țări părea pe atunci că a contribuit la ruina prestigiului moral al URSS. Iar eşecul puciului de la Moscova din 1991, urmat de demisia lui Mihail Gorbaciov, simboliza pentru cea mai mare parte a observatorilor ieşirea din comunism şi începutul unei noi epoci. Prin contrast, aici arătăm etapele „reconquistei” începute de către KGB-FSB şi de către creatura lui, Vladimir Putin, după ascensiunea acestuia la putere, până la războiul din Ucraina, care continuă în momentul de față şi al cărui sfârşit nu poate fi prevăzut. Trecem în revistă crimele lui Putin contra propriului popor aservit şi îndobitocit, ca şi contra altor popoare – ucraineni, ceceni, georgieni, moldoveni, sirieni, venezueleni etc. – a căror dezvoltare normală este împiedicată de un regim care susține guvernele dictatoriale, declanşează războaie şi le distruge economia. Ceea ce l-a făcut pe Putin cunoscut locuitorilor întregii noastre planete au fost amenințarea şi vătămarea, folosite ca principii politice. Se impune aşadar să examinăm în amănunțime parcursul şi acțiunile sale.

NOTIŢE BIOGRAFICE

GALIA ACKERMAN (1948) este doctor în istorie al Universității Paris-I Panthéon-Sorbonne şi cercetător asociat la Universitatea din Caen. Este specializată în istoria URSS, a Rusiei postsovietice şi a Ucrainei. Este autoarea a zece

cărți, printre care şi *Le Régiment immortel: La guerre sacrée de Poutine* (Premier Parallèle, Paris, 2019, reeditată în 2022), o operă de pionierat, care explorează ideologia Rusiei putiniste. Este redactor-şef al unui site bilingv (englez–francez), *Desk Russie*, având drept misiune combaterea dezinformării şi decriptarea Rusiei lui Putin pentru publicul francez şi internațional. A coordonat, împreună cu Stéphane Courtois, lucrarea *La Seconde Guerre mondiale dans le discours politique russe: À la lumière du conflit russo-ukrainien* (L'Harmattan, Paris, 2016).

ANTOINE ARJAKOVSKI (1966), istoric francez de origine ucraineană, este specializat în studiul gândirii religioase ortodoxe, mai ales a celei ruseşti şi ucrainene. Director al Colegiului Universitar Francez din Moscova, apoi director adjunct al Institutului Francez din Ucraina (1998–2004), a creat şi păstorit Institutul de Studii Ecumenice din cadrul Universității Catolice din Ucraina (2004–2011). Din 2011 e codirector al departamentului „Societate, Libertate, Pace” al Colegiului Bernardinilor din Paris. Autor a douăsprezece lucrări, printre care *Russie–Ukraine: De la guerre à la paix?* (Parole et Silence, Sion, 2014) şi *Occident–Russie: Comment sortir du conflit?* (Balland, Paris, 2017).

STÉPHANE COURTOIS (1947) este istoric, specializat în comunismul francez şi internațional. Fondator şi director al revistei universitare *Communisme* (1982–2017), este autorul a zeci de opere şi a coordonat colecții la editurile Seuil, Rocher şi Cerf. A fost coordonatorul echipei care a întocmit *Le Livre noir du communisme* (Robert Laffont, Paris, 1997, 26 de traduceri[4]). Ține de douăzeci de ani un curs extins despre comunism la Institutul Catolic de Studii Superioare (La

[4] Traducerea în limba română a apărut la Humanitas, în 1998.

Roche-sur-Yon) şi a publicat în 2017 *Lénine, l'inventeur du totalitarisme* (Perrin, Paris, 2017), încununat cu Marele premiu al cărţii de istorie *(Le Figaro*/canalul *Histoire*) şi cu Marele premiu pentru biografie politică al Touquet-Paris Plage.

IRINA DMITRICINA (1971), istoric, este specializată în Ucraina, fiind traducătoare şi coordonatoare a conferinţelor de ucraineană la Institutul Naţional al Limbilor şi Civilizaţiilor Orientale (INALCO, Paris). Este autoarea mai multor lucrări şi, din 2001, se numără printre coordonatorii colecţiei *Présence ukrainienne* a editurii L'Harmattan, unde a publicat printre altele *L'Ukraine vue par les écrivains ukrainiens* (L'Harmattan, Paris, 2006), *Le Voyage de Monsieur Herriot: Un épisode de la grande famine en Ukraine* (L'Harmattan, Paris, 2018), precum şi *Anthologie du Donbass* (L'Harmattan, Paris, 2018). Acestora li se adaugă lucrarea realizată împreună cu Galia Ackerman, *Tchernobyl: Vivre, penser, figurer* (L'Harmattan, Paris, 2021).

THORNIKÉ GORDADZÉ (1975), georgian la origine, a învăţat franceza la liceul din Kutaisi (URSS), apoi a plecat în Franţa, a studiat la Institutul de Studii Politice (IEP) din Bordeaux şi la cel din Paris şi a devenit cetăţean francez în 2001. În 2010, a fost numit de noul preşedinte georgian, Miheil Saakaşvili, ministru adjunct de externe, însărcinat cu relaţiile cu Uniunea Europeană, iar în 2012, ministru de stat însărcinat cu integrarea europeană şi euroatlantică. Cercetător asociat la Centrul de Studii ale Relaţiilor Internaţionale al Sciences-Po, este din 2013 cofondator al Institutului Gruzin pentru Studii Strategice. Începând din 1999, a semnat nenumărate articole despre situaţia din Caucazul postsovietic şi despre ameninţarea reprezentată de Rusia lui Putin.

YVES HAMANT (1946) este profesor titular de rusă şi doctor în ştiinţe politice. A trăit mai mulţi ani în Uniunea Sovietică, în epoca lui Leonid Brejnev, fiind ataşat cultural la Ambasada Franţei la Moscova între 1974 şi 1979. A fost primul traducător în franceză al *Arhipelagului Gulag*, de Aleksandr Soljeniţîn. În 1990 şi-a susţinut teza de doctorat, intitulată *Puterea sovietică şi identitatea rusească*; este profesor la Universitatea Paris-Nanterre (fostă Paris-X), unde predă civilizaţia rusă şi istoria contemporană a Rusiei. Intelectual catolic, în 2000 a scris o biografie dedicată unuia dintre prietenii săi, părintele Aleksandr Men, preot ortodox şi importantă figură spirituală a URSS, asasinat cu un topor în apropierea bisericii lui în 1990. A publicat în revista *Esprit* (martie, 2022) un articol revelator, „Le poutinisme, un phénomène multifactoriel”.

ANDREI KOZOVOI (1975) s-a născut la Moscova, ca fiu al unui poet şi traducător, prizonier politic exilat în Franţa în 1981. Conferenţiar universitar, specializat în limba şi literatura rusă, însărcinat cu coordonarea cercetărilor la Universitatea din Lille, este autorul mai multor lucrări consacrate Uniunii Sovietice: *La Chute de l’Union soviétique* (Tallandier, Paris, 2011), *Russie, réformes et dictatures – 1953–2016* (Perrin, Paris, 2017, colecţia „Tempus”), *Les Services secrets russes: Des tsars à Poutine* (Tallandier, Paris, 2020), *Brejnev l’antihéros* (Perrin, Paris, 2021).

MIKOLA RIABCIUK (1953) este un politolog născut în Ucraina Occidentală, care şi-a făcut studiile superioare la Lvov şi la Moscova, apoi a beneficiat de un sejur de trei ani în Statele Unite. Lucrările lui sunt consacrate problematicii identităţii naţionale, formării societăţii civile, naşterii statului-naţiune şi epocii postcomuniste. Este director de cercetări la Institutul de Studii Politice şi Naţionalităţi al

Academiei Naţionale de Ştiinţe a Ucrainei şi conferenţiar universitar la Universitatea din Varşovia. De asemenea, e preşedinte de onoare al filialei ucrainene a PEN Club. A publicat în franceză *De la „Petite-Russie” à l’Ukraine* (L’Harmattan, Paris, 2003) şi, în *Le Monde*, pe data de 10 mai 2022, o pagină intitulată *L’Occident est bien plus influencé par l’impérialisme russe qu’il ne l’admet.*

NICOLAS TENZER (1961) este absolvent al Şcolii Normale Superioare, al Sciences-Po Paris şi al Şcolii Naţionale de Administraţie. Înalt funcţionar între 1997 şi 2008. A predat la Sciences-Po începând din 1986. Este preşedinte fondator al Centrului de Studii şi de Reflecţie pentru Acţiunea Politică (CERAP) şi director al revistei acestuia, *Le Banquet.* Autor a peste zece lucrări consacrate doctrinelor şi vieţii politice franceze, a publicat printre altele *Le Monde à l’horizon 2030* şi *La règle et le désordre* (Perrin, Paris, 2011). Este un susţinător al acţiunii globale NATO şi colaborează cu Centrul de Analiză Politică Europeană, care promovează alianţa transatlantică şi valorile şi principiile democratice.

FRANÇOISE THOM (1951) este istoric, profesor titular de rusă, specialistă în Rusia şi URSS şi conferenţiar universitar abilitat să coordoneze cercetările de istorie contemporană la Universitatea Paris-Sorbona. Remarcată începând cu 1983 pentru teza publicată sub titlul *Limba de lemn* (ediţia franceză – Julliard, Paris, 1987[5]), este autoarea a peste zece lucrări, printre care *Le Moment Gorbatchev* (Hachette, Paris, 1989), *Géopolitique de la Russie* (PUF, Paris, 2016, colecţia „Que sais-je?”), *Comprendre le poutinisme* (Desclée de Brouwer, Paris, 2018) şi *La Marche à rebours: Regards sur*

[5] Tradusă şi în limba română de Mona Antohi, Humanitas, 1993 (ed. a II-a 2005).

l'histoire soviétique et russe (Sorbonne Université Presses, Paris, 2021). Pentru remarcabila ei biografie *Beria: Le Janus du Kremlin* (Cerf, Paris, 2013), a primit un premiu din partea Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice.

CÉCILE VAISSIÉ (1962) este istoric, profesor titular de rusă şi specialistă în Uniunea Sovietică. După teza de doctorat, publicată sub titlul *Pour votre liberté et pour la nôtre: le combat des dissidents en Russie* (Robert Laffont, Paris, 1999), a predat la liceu şi la universitate, apoi a fost numită directoare a Departamentului de rusă la Universitatea Rennes-II. A publicat, în 2008, *Les Ingénieurs des âmes en chef: Littérature et politique en URSS (1946–1986)* (Belin, Paris), apoi, în 2019, *Le Clan Mikhalkov: Culture et pouvoirs en Russie (1917–2017)* (PUR, Rennes). În 2016, în *Les Réseaux du Kremlin en France* (Les Petits Matins, Paris) a inventariat diferitele entităţi pe care se bazează influenţa de tip *soft power* a lui Vladimir Putin în Franţa; din acest motiv, a devenit ţinta unei campanii orchestrate de atacuri în justiţie pentru defăimare, care, cu excepţia unuia singur, au fost respinse de tribunal, care a considerat că a prezenta pe cineva ca fiind „pro-Kremlin" nu este o atingere adusă „onoarei" persoanei respective.

MAIRBEK VACEAGAEV (1965) s-a născut în Cecenia şi este licenţiat al Facultăţii de Istorie a Universităţii de Stat a Republicii Ceceno-Inguşe, cu o teză despre rolul Ceceniei în războiul din Caucaz. După un stagiu la Institutul de Istorie Rusă al Academiei de Ştiinţe a Rusiei, între 1991 şi 1994, a revenit în Cecenia, unde devine colaborator apropiat al lui Aslan Mashadov, susţinător al independenţei şi ulterior preşedinte al ţării. Desemnat reprezentant plenipotenţiar al Republicii Cecene Icikeria la Moscova, este arestat odată cu declanşarea celui de-al Doilea Război Cecen de către

Vladimir Putin, în 1999. Condamnat la închisoare, iar apoi amnistiat, se exilează în Franța, în 2000, şi de atunci se consacră istoriei şi jurnalismului. În 2008, a publicat *L'Aigle et le loup: La Tchétchénie dans la guerre du Caucase au XIX*e *siècle* (Buchet-Chastel, Paris, împreună cu Aude Merlin).

I. CRONICA UNEI DICTATURI ANUNŢATE

1. VLADIMIR PUTIN, UN HOMO SOVIETICUS

de Galia Ackerman şi Stéphane Courtois

Apariția lui Vladimir Putin pe scena istoriei este, fără îndoială, unul dintre cele mai neobişnuite evenimente ale ultimilor treizeci de ani. Diferite zvonuri au explicat ascensiunea fulgurantă a acestui omuleț lipsit de carismă prin legătura lui genealogică cu înalta nobilime comunistă. Pentru unii, era nepotul bucătarului lui Stalin[1] sau fiul unui ofițer erou, membru al NKVD[2]. După alții, se născuse dintr-o legătură extraconjugală a unei georgience de origine rusă, pe nume Vera Putina, care, la optsprezece ani, l-a încredințat bunicilor, iar apoi a fost adoptat de părinții oficiali.[3]

Adevărul e mult mai simplu. Vladimir Putin s-a născut în 1952 la Sankt-Petersburg, într-o familie foarte modestă, profund marcată de cele 872 de zile în care Leningradul a fost asediat de germani (1941–1944), în cursul cărora tatăl lui a fost rănit, iar mama lui aproape că a murit de foame. Copil bolnăvicios şi ciuca bătăilor pentru tovarăşii lui de stradă, devine un adolescent turbulent şi bătăuş şi se apucă, la Universitatea din Leningrad, de studii de drept, sub îndrumarea profesorului Anatoli Sobceak. Era vorba de dreptul „socialist”, care permitea condamnarea la Gulag sau la moarte a „duşmanilor poporului”. Fascinat de puterea KGB, face totul pentru a fi recrutat, pornind de la baza scării ierarhice şi urcând primele trepte până la a deveni ofiţer responsabil cu lupta contra disidenţilor din regiunea Leningrad. Activitatea depusă îi atrage o promovare, după care parcurge un stagiu de un an la Institutul Andropov. În ciuda unei evaluări mai degrabă negative,[4] Putin trece apoi la serviciile externe şi e trimis, în 1985, în Republica Democrată Germană (RDG), la Dresda, sub acoperirea diplomatică de responsabil cu prietenia dintre RDG şi URSS, dar, în realitate, cu alte însărcinări mai greu de mărturisit.

De fapt, una dintre principalele operaţiuni cu care se ocupă Putin vizează marele târg industrial de la Leipzig, care se ţinea la fiecare doi ani şi servea drept „vitrină” pentru lagărul socialist. Aici, se înghesuie zeci de oameni de afaceri occidentali aflaţi în căutare de contracte grase, dintre care Putin trebuie să-i recruteze pe cei interesanţi din punctul de vedere al tehnologiilor de vârf. Se apucă să-i „agaţe” după metode clasice: un batalion de tinere, toate dispuse să-i distreze pe stimabilii afacerişti. Pune sub cheie mai multe fotografii sugestive, care îi permit să intre într-o „conversaţie asimetrică”, cunoscută mai degrabă sub numele de „şantaj sexual”. Propensiunea lui Putin către ceea ce în limbajul KGB se numeşte *kompromat* poate fi urmărită departe în

timp.[5] Se pare chiar că a încercat să constrângă un profesor de medicină din RDG să-i comunice informații asupra otrăvurilor letale care nu lasă nici o urmă, şantajându-l cu documente pornografice.

În noiembrie 1989, îngrozit, Putin asistă în direct la distrugerea de către manifestanți a Zidului Berlinului, care în câteva săptămâni va provoca, prin efect de domino, căderea regimurilor comuniste a cinci dintre „democrațiile populare” – RDG, Polonia, Cehoslovacia, România şi Bulgaria.[6] Ocupat cu arderea documentelor Stasi, pentru ca acestea să nu cadă în mâinile revoltaților, îşi dă seama atunci de pericolele pe care le reprezintă, pentru o dictatură, forța opiniei publice şi marile manifestații paşnice. Îşi va păstra o frică față de popor şi o ură pentru democrație care se vor intensifica mai apoi constant. Constrâns să se reintegreze în Uniunea Sovietică a lui Gorbaciov chiar în momentul în care aceasta este contaminată de un puternic impuls democratic, devine şi mai traumatizat în vara anului 1991, când o tentativă de puci a guvernanților care se opuneau oricărei reforme a sistemului eşuează, la Moscova, şi provoacă un conflict nimicitor între Gorbaciov, primul şi ultimul preşedinte al URSS ales de Congresul Deputaților Poporului, şi Boris Elțin, preşedintele Federației Ruse, ales prin sufragiu universal. Antagonismul creat duce, în câteva luni, la implozia URSS. Începând din august 1991, Estonia, Letonia şi Lituania îşi proclamă independența. Pe 24 august, Sovietul Suprem al Ucrainei face acelaşi lucru, iar noul statut al republicii sovietice este confirmat prin referendumul din 1991: aproape 90% din alegători, inclusiv în Donbas şi Crimeea, se pronunță în favoarea independenței.

Pe 8 decembrie 1991, Elțin şi omologii săi ucrainean şi bielorus creează Comunitatea Statelor Independente, care goleşte URSS de sens şi dă naştere la douăsprezece state

independente – Rusia, Ucraina, Belarus, Moldova, Armenia, Georgia, Azerbaidjan, Uzbekistan, Kazahstan, Tadjikistan, Kîrgîzstan şi Turkmenistan. Pe 25 decembrie 1989, la ora 19.00, Gorbaciov semnează decretul prin care îşi dă demisia, marcând oficial sfârşitul primului regim totalitar din istorie, creat de Lenin în noiembrie 1917. O oră mai târziu, drapelul roşu cu seceră şi ciocan este înlocuit pe cupola Kremlinului cu cel alb–albastru–roşu al Rusiei şi lumea întreagă crede că ruşii intră, în fine, într-o eră democratică.

Realitatea e cu totul diferită. În 1945, Germania nazistă fusese învinsă, constrânsă la capitularea necondiționată şi împărțită de învingători în mai multe zone. Elitele ei fie dispăruseră în decursul războiului, fie au fost ulterior condamnate la moarte, la închisoare sau la degradare civică. Dar, înainte de toate, procesul de la Nürnberg stigmatizase, în ochii întregii lumi, ideologia rasistă a regimului nazist, pe conducătorii lui şi crimele lor. În zonele lor de ocupație, Statele Unite, Marea Britanie şi Franța constrânseseră autoritățile să adopte norme de guvernare democratică, care au mers până la opoziția directă față de sovietici, de exemplu atunci când au organizat, în 1948, blocada Berlinului. Cele trei țări sus-numite au pus atunci la punct un pod aerian zilnic pentru aprovizionarea garnizoanelor şi a populației civile a Berlinului, obligându-l pe Stalin să cedeze după un an.

Nimic asemănător nu s-a întâmplat în Rusia postsovietică, fiindcă regimul s-a dezagregat de la sine din cauza economiei comuniste centralizate, care a reprezentat în cele din urmă un imens eşec, a unui sistem de promovare a conducătorilor care ducea la „stagnare” şi la gerontocrație, după ce rezistase 64 de ani numai datorită terorii mai mult sau mai puțin intense, alternativ, căreia Gorbaciov – şi aici e principalul său merit – a decis să-i pună capăt. Concret,

Elțin n-a lansat nici un fel de desovietizare reală, iar mentalitatea sovietică n-a dispărut ca prin farmec. Noul imn rus îl reproducea pe cel adoptat sub Stalin, cu versurile modificate. Deşi au permis libera exprimare, Gorbaciov şi Elțin nu au fost capabili să construiască instituții democratice şi un stat de drept. Unele instituții s-au mulțumit să-şi schimbe denumirea, iar preşedinția lui Elțin a preluat foarte repede modul de funcționare secret, opac, al vechiului *Politburo* al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS). Şi, mai presus de toate, personalul fostului regim totalitar a rămas pe loc, deşi KGB-ul s-a transformat în FSB (Serviciul Federal de Securitate) şi SVR (Serviciul de Informații Externe).[7]

Prăbuşirea ideologiei comuniste a reabilitat dintr-odată proprietatea privată şi posibilitatea de îmbogățire personală aproape infinită. Toată lumea a putut asista la o veritabilă goană după aur şi la spolierea generalizată a resurselor țării de către un nucleu de inițiați din Komsomol – Uniunea Tineretului Comunist – şi Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Asta a provocat apariția unui „capitalism” sălbatic, în acelaşi timp aflat la cheremul foştilor birocrați, care profitau de pozițiile lor de putere pentru a-şi adjudeca partea leului, şi caracterizat prin furtul deşănțat, ceea ce a creat un climat de anarhie şi a dus la propăşirea „hoților cu lege”[6], expresie în care „legea” se referă, desigur, la regulile banditeşti. De fapt, în fața bolşevicilor, a partidului lor de revoluționari de profesie care se supunea „centralismului democratic” – „o disciplină aproape militară”, cum spunea Lenin – şi a „limbii de lemn” a acestora, casta „hoților legali” îşi creease deja propriul argou, propria ierarhie, dominată de

[6] *Vor v zakone*, în rusă. Expresia înseamnă, în acelaşi timp, „hoț cu lege” şi „hoț care e legea” şi implică conformarea la un set de reguli similare celor din organizațiile mafiote sau închisori.

pahan – naşul –, ales de egali, şi propria disciplină, simbolizată printr-un cod al onoarei care pedepsea cu moartea orice trădare.

Deja, în 1869, în *Catehismul revoluționarului*, Serghei Neceaev, modelul lui Lenin, decreta: „Trebuie să ne unim cu lumea puternică a tâlharilor, singurii şi autenticii revoluționari ai Rusiei”. Şi adăuga:

> Revoluționarul este un om care a lăsat totul în urmă, de la bun început. N-are interese particulare, afaceri private, sentimente, ataşamente personale, proprietăți, n-are nici măcar nume. Totul este absorbit, la el, de un interes care îl exclude pe oricare altul, de un singur gând, de o pasiune – Revoluția. În adâncul ființei lui, nu numai în vorbe, ci şi în fapte, a rupt orice legătură cu ordinea publică şi cu lumea civilizată în întregimea ei, cu toate legile, convenientele, convențiile sociale şi regulile morale ale acestei lumi. Revoluționarul este un duşman de moarte al tuturor acestora, care trăieşte numai şi numai pentru a le distruge cu totul.

La fel, „hoții cu lege”, această elită a pegrei sovietice, depuneau jurământ de fidelitate absolută către breasla lor, proclamându-se „morți” pentru lumea exterioară.[8] Şi la unii, şi la alții, numai forța, violența, cruzimea şi şiretenia erau respectate. În plus, Felix Dzerjinski, fondator, în 1917, şi şef al Ceka, brațul armat al partidului bolşevic, devenit mai apoi GPU, NKVD şi KGB, îi amintea adjunctului său, pe 31 mai 1918, principiul de bază al acestei mari organizații teroriste: „Nimic nu este mai eficient decât un glonte pentru a face pe cineva sã tacã”[9].

Deja foarte răspândită în Gulag, în care deținuții de drept comun erau adesea însărcinați cu respectarea ordinii sovietice, această cultură comună ambilor poli de putere a dus la o criminalizare generală a societății. Astfel, între 1960 şi 1991, în URSS au fost pronunțate 35 de milioane de pedepse cu închisoarea, iar un om din patru a cunoscut detenția. Asta, până într-acolo încât mentalitatea şi

vocabularul pegrei s-au răspândit în societate –, iar Aleksandr Soljeniţîn se întreba în *Arhipelagul Gulag:* „Cine pe cine reeducă, cekiştii pe bandiţi, sau bandiţii pe cekişti?”

La asta se adaugă milioanele de victime nevinovate masacrate în marile operaţiuni teroriste secrete, ca „decazacizarea” din 1919, care s-a soldat cu uciderea a aproximativ 300.000 de oameni, mai ales în Ucraina. Ca „deculacizarea”[7] din 1929–1933, în care patru milioane de ţărani ucraineni, bărbaţi, femei şi copii, au murit în urma foametei puse la cale de Stalin între 1932 şi 1933 şi cunoscute sub numele de Holodomor[8]*.* Ca Marea Teroare[9] din 1937–1938, în timpul căreia 700.000 de oameni au primit un glonţ în cap, iar alţi 700.000 au fost trimişi în Gulag. Apoi, ca imensele masacre şi deportări operate în ţările cucerite în 1939–1940 – Polonia orientală, statele baltice, Basarabia românească. La fel ca deportarea mai multor popoare sovietice – germanii de pe Volga, cecenii şi alţii, în Caucazul de Nord, tătarii din Crimeea – acuzaţi de „colaboraţionism” în timpul războiului. În fine, ca epurările, execuţiile şi deportările care s-au petrecut între 1944 şi 1953 în toate ţările Europei Centrale şi de Est, calificate prin antifrază ca „democraţii populare”. Aceasta e societatea impregnată de un arbitrar absolut, de impunitate totală şi

[7] „Culac”, din rusescul *kulak* (кула́к), ţăran înstărit care se opune comunismului / colectivizării; „chiabur”.

[8] De la *holodom moriti*, în ucraineană, moarte (provocată) prin foamete / înfometare.

[9] Marea Teroare, cunoscută şi sub numele de Marea Epurare, Anul ’37 sau *Iejovcina* (de la Nikolai Ejov, şeful NKVD) este campania sângeroasă de epurare declanşată de Stalin pentru îndepărtarea susţinătorilor unor curente rivale, din care cel mai important era troţkismul.

de violență, care adesea ajungea până la cruzime şi sadism, în care a crescut micul Vladimir Putin, gata să adopte încă de la o vârstă fragedă „valorile” şi codurile ei. În acelaşi timp, războiul total pe care Hitler l-a dus împotriva URSS şi popoarelor acestuia între iunie 1941 şi mai 1945 a provocat moartea a 12 milioane de militari şi a 15 milioane de civili, prin contrast cu sutele de morți de la Ouradour-sur-Glane[10], marcând întreaga societate cu stigmatul terorii şi cruzimii.

De altfel, căderea URSS n-a fost urmată de nici un fel de decomunizare. Nici partidul comunist, nici KGB nu au fost duse în fața unui tribunal ca acela de la Nürnberg, care să le condamne public nenumăratele crime contra umanității şi genocidul. Cu excepția unei mici minorități democratice grupate în jurul vechilor disidenți, care încerca să creeze un stat de drept, mentalitatea noilor elite postsovietice semăna foarte tare cu cea a vechii nomenclaturi comuniste şi a brațului armat al ei, KGB-ul, dar şi cu cea a bandiților: imoralitate, dispreț absolut față de popor şi legalitate, slugărnicie față de puterea de la Kremlin, luptă pe viață şi pe moarte între concurenți, strivirea nemiloasă a învinşilor şi a celor slabi, goana neîntreruptă după îmbogățire.

Atunci când societățile din Europa Centrală şi de Est au trecut prin procesul de lustrație, care a constat în excluderea din funcțiile publice a personajelor celor mai compromise din regimul anterior, totalitar, la Moscova, procesul crimelor comunismului s-a încheiat în 1992, prin intrarea în legalitate a Partidului Comunist al Federației Ruse. A fost admis faptul că membrii Comitetului Central al PCUS şi ai conducerii de stat sovietice erau vinovați de crimele stalinismului, dar asta nu s-a aplicat şi organizațiilor de bază ale partidului, care nu participaseră la

---

[10] Sat din Nouvelle Aquitanie distrus de nazişti pe 10 iunie 1944, când SS-ul a masacrat 643 de locuitori.

crime, şi nici Partidului Comunist al Federației Ruse, creat în 1990. Orice speranță pentru organizarea unui tribunal ca acela de la Nürnberg, care să judece crimele comunismului, a fost îngropată.[10] În ciuda reorganizării, structurile de securitate ale fostei URSS au rămas pe loc, adesea cu aceleaşi responsabilități. Acestea includeau poliția normală (miliția), forțele speciale *(spețnaz)*, *cele două* succesoare ale KGB-ului: FSB, însărcinat cu contraspionajul, supravegherea granițelor, lupta contra terorismului, crima organizată şi corupția şi SRV, însărcinat cu spionajul şi informațiile externe; în fine, serviciul de informații al armatei şi al parchetului, GRU.

Această nebuloasă, care forma brațul armat al puterii, a primit curând numele de *siloviki*[11] – oamenii din instituțiile de forță care nu încetaseră să iasă din subordinea Kremlinului nici o clipă. Dar, spre deosebire de epoca sovietică, aceştia s-au asociat, în scopul spolierii țării, cu marii bandiți pe care ar fi trebuit să-i combată. Şi, exact ca în partidul bolşevic, dar şi în întreaga mafie, criteriul după care funcționau era loialitatea absolută față de şeful suprem, a cărei dovadă supremă e întotdeauna participarea la o crimă – simbolică sau reală – care pecetluieşte pactul sângelui.[11]

În această situație fluidă, s-au intensificat luptele dintre clanuri, printre altele între preşedintele Elțin şi comuniştii din Sovietul Suprem, care dominau noul Parlament. Toți aceşti comunişti şi ex-comunişti luptau pentru putere, într-un climat de război civil embrionar. Pe 21 septembrie 1993,

---

[11] Силовики́, în rusă: de la „sila” (сила), forță, şi sintagma „instituții de forță”, care a început să fie folosită la începutul epocii Elțin. Expresia a fost preluată şi în România, nu neapărat cu sens negativ. Rodica Zafiu remarca, în 2015, în *Dilema veche*, utilizarea ei pe alocuri pozitivă („Instituții de forță”, *Dilema Veche*, nr. 592 din 18–24 iunie 2015).

Elțin propune o reformă constituțională care stipulează dizolvarea Congresului Deputaților Poporului şi a Sovietului Suprem al Federației Ruse, ceea ce provoacă o revoltă armată la care participă o parte a Parlamentului, înăbuşită cu lovituri de tun pe 4 octombrie. Au fost numărați 146 de morți, fără a-i pune la socoteală pe răniți.[12]

În anul următor, pentru a-şi creşte puterea personală, Elțin declanşează, pe 11 decembrie 1994, un război-surpriză contra micuței republici autonome a Ceceniei, care îşi proclamase independența în 1991 şi refuza să se alipească la loc Rusiei. Elțin declară că separatiştii sunt „câini turbați, care trebuie nimiciți exact aşa cum sunt nimiciți câinii turbați", trimitere în trecut, la atacurile lui Stalin din 1930 contra „câinilor turbați de troțkişti". Elțin îşi închipuia că Groznîi, capitala, urma să fie cucerită în două ore de un regiment de paraşutişti – prefigurare sinistră a atacului împotriva Ucrainei, din 2022. Dar rezistența cecenă e feroce, până la punctul în care, pe 31 august 1996, Rusia e constrânsă să semneze un armistițiu şi să recunoască puterea autonomă cecenă, dar cu prețul morții a aproape 100.000 de civili şi militari din ambele tabere.[13]

Acesta e contextul dezastruos în care Vladimir Putin, revenit din RDG şi martor stupefiat al năruirii viziunii sale asupra lumii, dominată de ideea unei superputeri sovietice şi a „viitorului luminos" al acesteia, trebuie să se redefinească şi să-şi găsească un drum. Încă o dată, KGB-ul îi serveşte drept reper. Locotenent-colonel acum, se integrează în conducerea KGB-ului din Leningrad, devenind în acelaşi timp consilier pentru afaceri internaționale al fostului lui profesor, Anatoli Sobceak, care prezida Sovietul Leningradului. În 1991, acesta este ales primar al oraşului redenumit Sankt-Petersburg şi îşi avansează în grad credinciosul consilier, care apoi este propulsat preşedinte al Comitetului pentru relații externe al Primăriei.

Putin se arată deopotrivă fidel, foarte discret şi dispus la orice. Foarte oportunist, demisionează din KGB şi părăseşte partidul. În haosul general, ştie să i se facă indispensabil lui Sobceak, a cărui eminență cenuşie devine, iar acesta îl numeşte chiar prim-adjunct al primarului. În epocă, oraşul era capitala crimei organizate, un fel de Chicago al anilor '30 în stil rusesc, iar Sobceak era foarte corupt. Însărcinat cu protecția lui, atât ca jurist, cât şi în calitate de (fost) kaghebist, Putin întreține legături cu mafia locală, care controlează portul de la Marea Baltică, precum şi cu instituțiile statului – în particular FSB, succesorul KGB – şi cu parteneri din Germania. Profită de toate acestea pentru a prelua controlul băncii Rossia, unde fusese depusă o parte a fondurilor PCUS,[14] şi creează un model de corupție organizată, alimentată de scheme frauduloase şi spălarea de bani murdari obținuți din activități criminale – trafic de droguri, prostituție, contrabandă etc. Îşi adună un clan de fideli şi începe să prindă gustul puterii – aşa cum arată un film elogiator turnat în 1992, intitulat *Puterea.* E vorba de o putere secretă, discreționară şi... foarte lucrativă. Putin nu are decât treizeci şi nouă de ani.[15]

În 1996, frumoasa lui ascensiune este curmată brusc. Sankt- Petersburgul e atât de dezastruos administrat, încât Sobceak nu reuşeşte să obțină realegerea, iar în cădere îl trage după el şi pe Putin. Dintr-odată, acesta pierde tot, dar reține o lecție importantă: nu e cazul să laşi puterea la cheremul unor alegeri democratice. Şi totuşi, nenorocirea îi foloseşte la ceva. Susținut de o alianță de bancheri oligarhi, de canale media pe care aceştia le controlează şi de ex-aparatcici, Boris Elțin e reales preşedinte al Rusiei pe 3 iulie 1996. Aceste alegeri marchează triumful celor care în curând vor fi numiți „oligarhi”, care, temându-se să nu-şi piardă imperiile industriale şi financiare obținute prin metode dubioase, îi finanțează campania electorală dusă de

politehnologîi – manipulatori de opinie publică – şi *siloviki.* La puţin timp după asta, Pavel Borodin, administratorul patrimoniului Kremlinului şi personaj de o corupţie notorie, îi propune lui Putin să facă parte din Administraţia Prezidenţială a unui Elţin deja foarte bolnav. Aici, se arată atât de muncitor şi de loial preşedintelui, încât, în 1998, acesta îl numeşte şef al FSB-ului pe întreaga Rusie. Ce ascensiune fenomenală pentru tânărul ofiţer! La învestitură, acesta declară: „Pentru mine, a veni să lucrez în serviciile de securitate e ca şi cum m-aş întoarce în casa părintească”. Fără îndoială, această avansare fulgurantă nu e străină de un acord încheiat în trecut între Elţin şi cercurile înalte ale FSB-ului şi ale altor servicii secrete. De altfel, atunci când este întrebat despre promovarea lui Putin, disidentul Vladimir Bukovski răspunde ironic: „Cum?! Nu ştiaţi că peste locotenenţi-colonei există generali?”

În vara anului 1998, haosul în care se afundă ţara provoacă o catastrofă economică: o jumătate dintre bănci dau faliment, valoarea rublei scade cu 75%, milioane de cetăţeni îşi pierd economiile, numeroase fabrici se închid şi şomajul explodează. Încolţit, Elţin e constrâns să schimbe guvernul şi să-l numească ca premier pe Evgheni Primakov, un vechi aparatcic sovietic care fusese prim-preşedinte adjunct al KGB-ului în 1991, apoi director al Serviciului de Informaţii Externe – SVR (1991–1996) şi, în fine, ministru al afacerilor externe (1996–1998). Ca dovadă, dacă mai era nevoie, că, la zece ani după căderea Zidului Berlinului, Rusia nu era nici desovietizată, nici dekaghebeizată. Totuşi, personaj cazon, acesta asanează rapid economia. Asta îl îndepărtează de clanul Elţin, ale cărui interese financiare le ameninţă.

Acesta e momentul în care cariera lui Putin ia avânt. De fapt, procurorul general al Rusiei, Iuri Skuratov, demarase în 1997 mai multe anchete anticorupţie, în primul rând

referitoare la compania elvețiană Mabetex, o firmă de construcții bănuită că îi mituieşte cu sume importante pe apropiații lui Elțin pentru a obține contracte bănoase de renovare a Kremlinului, a Casei Albe – Parlamentul rus – şi a altor clădiri publice. Preşedintele, cele două fiice ale lui şi ginerele său – Aleksei Diatcenko, şeful Administrației Prezidențiale şi sufletul puterii – sunt vizați şi o procedură de suspendare este inițiată în Dumă. Dacă aceasta va reuşi, Elțin şi familia lui urmează să fie deferiți justiției. Dar, pe 18 martie 1999, are loc o lovitură de teatru nemaipomenită: un canal TV difuzează un video numit „Trei într-un pat”. În el, un bărbat filmat din spate e pe punctul de a se dezbrăca şi apoi de a se hârjoni cu două tinere goale. Bărbatul este identificat ca fiind Skuratov. Degeaba protestează acesta, Putin intervine imediat ca şef al FSB, certifică autenticitatea video-ului, afirmând răspicat că bărbatul este procurorul Skuratov, aflat în compania a două prostituate. Procurorul general este suspendat, apoi, în aprilie, demis.[16]

În paralel, oligarhul favorit al familiei Elțin, Boris Berezovski, începe să se gândească la succesiunea preşedintelui Rusiei, care suferise deja mai multe atacuri de inimă. Vrând să pună în orbită, pentru anul 2000, un om pe care îl poate controla şi care în acelaşi timp poate împiedica victoria lui Primakov, îi dă binecuvântarea lui Putin, care până atunci se arătase foarte loial şi foarte eficace, în afacerea Skuratov. Prima etapă a operațiunii are loc pe 9 august 1999, când Elțin anunță o Rusie stupefiată că îl demite pe Primakov şi, trei luni mai târziu – după un interregn al lui Serghei Stepaşin – numeşte în locul lui un Putin încă necunoscut marelui public. A doua etapă, demarată în vară, constă în instigarea unui grup de rebeli islamişti din Cecenia la atacul regiunii învecinate a

Daghestanului.[12] Operațiune clasică de provocare, care prin declanşarea unui război impune în rândul opiniei publice ideea necesității unui om forte – Putin.

Un pic mai târziu, între 31 august şi 15 septembrie, demarează cea de-a treia etapă, cea decisivă. Un nucleu dur de *siloviki* se decide să supraliciteze şi organizează patru atentate contra unor blocuri de locuințe, dintre care două la Moscova, care se soldează cu peste 300 de morți.[17] Emoția e imensă, iar noul prim-ministru, Putin, se repede pe ecranul TV, pentru a-i acuza pe ceceni şi pentru a ține un discurs violent şi vulgar: „Nu îi putem numi nici măcar animale, sau dacă sunt animale, sunt animale turbate. [...] O să-i omorâm în veceuri". Provocarea e dublă. Pe de o parte aminteşte în mod singular de incendierea Reichstagului din 27 februarie 1933, pe care naziştii au exploatat-o pentru a-şi inaugura politica „legală" de teroare împotriva opozanților. Pe de alta, îi indică drept inamici ai Rusiei pe ceceni, care, încă din vremea țarului, erau considerați sălbatici pur şi simplu ca urmare a rezistenței pe care o opuneau la anexarea de către ruşi. „Cecenul" este personajul cu care mamele îşi amenință copiii obraznici, aşa cum facem noi cu Père Fouettard.[13] Această stigmatizare nu ține seama de faptul că în februarie 1944, în decursul a numai cinci zile, Stalin deportase în Kazahstan şi Kîrgîzstan întreaga populație a Ceceniei şi Inguşetiei, adică aproape 600.000 de persoane. Abia în anii '70, supraviețuitorii s-au putut

---

[12] Federația Rusă se compune din 44 de regiuni (oblasturi), 22 de republici, 9 *kraia*, 4 districte autonome, 1 regiune autonomă şi 3 oraşe federale. Împărțirea în 85 de entități politice, provenită de pe vremea țarismului, creează numeroase tensiuni şi inegalități.

[13] „Moş Biciuşcă", în traducere liberă. Echivalentul lui Bau-bau din folclorul românesc.

întoarce la casele lor, dacă nu cumva acestea fuseseră atribuite pur şi simplu coloniştilor ruşi. Mesajul subliminal era acela că Rusia nu trebuie să simtă nici scrupule faţă de un asemenea etnocid, nici milă pentru „duşmanii poporului" rus.

Astfel, pe 1 octombrie, Putin lansează din nou Rusia într-un teribil război contra Ceceniei, cu covoare de bombe împotriva capitalei, Groznîi – aşa cum avea să procedeze Rusia în 2022 împotriva oraşelor ucrainene, mai ales a Mariupolului. Infinit mai puternică, armata rusă sfârşeşte prin a ocupa întreaga ţară în martie 2000, comiţând nenumărate crime contra umanităţii, până la limita genocidului împotriva poporului cecen, înregistrându-se câteva zeci de mii de morţi, la o populaţie de aproximativ 1,4 milioane de locuitori.[18] Cu această ocazie, a fost dezvoltată o retorică propagandistică prin care se justificau masacrele şi care va fi reluată în 2022, împotriva Ucrainei independente. Şi mai ales, avea să se impună o cultură inedită a puterii, care combina cultul violenţei extreme specific mafiei, metodele de manipulare şi operaţiunile secrete ale KGB cu frenezia îmbogăţirii personale a conducătorilor şi anturajului lor, prin spolierea ţării.

Tot pe-atunci, cu puţin înainte de alegerile legislative, Berezovski a creat un partid guvernamental de laborator, Unitate, care avea să câştige alegerile din 19 decembrie 1999[19]. După acest succes, pe 31 decembrie Elţin demisionează şi îl desemnează pe Putin ca preşedinte interimar. În schimb, acesta semnează imediat un decret care îi garantează imunitatea judiciară lui Elţin şi familiei lui şi îl numeşte, în locul procurorului Skuratov, pe un oarecare Vladimir Ustinov, a cărui primă decizie a fost închiderea dosarului Mabetex. Putin şi-a ţinut promisiunile faţă de Elţin. În ce-l priveşte pe Ustinov, Skuratov a declarat că e „o armă pe care te poţi bizui, la dispoziţia preşedintelui

şi a puterii executive, care a uitat că legea trebuie respectată”.

Afacerea Skuratov este exemplul prin excelență a ceea ce în rusă se numeşte *kompromat*, o practică foarte răspândită printre oamenii KGB-ului timp de zeci de ani – de la creația Cekăi, în decembrie 1917, la ordinul lui Lenin. Arta *kompromat*-ului constă în difuzarea de informații compromițătoare în privința persoanelor care ar putea deranja puterea, montând în prealabil o „operațiune activă”, care plasează aceste persoane într-o situație ce poate facilita şantajul, indiferent dacă e reală sau contrafăcută de la un capăt la celălalt. Obiectivul este deci debarasarea „cu blândețe” de adversar, fie că e vorba de o persoană care pur şi simplu jenează regimul, fie că e vorba de un colaborator nu tocmai obedient. Prin calomnie sau cu ajutorul unui sistem judiciar complice, fără ca obiectul *kompromat*-ului să trebuiască eliminat fizic – ca în vremurile lui Lenin şi Stalin –, ci strângându-l cu uşa sau discreditându-l în ochii opiniei publice. Tehnicile moderne permit în egală măsură utilizarea unor fotografii sau filme realizate fără ştirea persoanei, înregistrări audio sau scrieri furate ori falsificate, precum şi conținut compromițător introdus fraudulos în computerul țintei vizate. În cele mai multe cazuri, *kompromat*-ul se ocupă de viața privată a țintei, mai ales de practicile ei sexuale – detalii de care publicul e totdeauna amator –, ceea ce îl face ținta bătăii de joc publice, dar şi a moralei bigote, creând de asemenea o amenințare difuză care planează asupra tuturor opozanților.

În afacerea Skuratov, publicația germană *Correctiv*, care a făcut o investigație aprofundată, a estimat că scandalul fusese însăilat întru totul de oamenii FSB-ului, la ordinul lui Putin.[20] Ne putem întreba, de fapt, cum a putut Skuratov să se lase filmat într-o cameră oarecare cu două femei, fără ca o capcană să-i fi fost întinsă, presupunând, desigur, că în

filmul respectiv era chiar el. Oricum stăteau lucrurile, Putin culegea roadele unui dublu şantaj. Pe de o parte, îl avea în palmă pe Elțin, constrâns să-l propulseze la vârful puterii, ca să-l demită pe Skuratov. Pe de altă parte, îl avea în palmă pe Skuratov şi, prin el, tot aparatul judiciar. O lovitură prea abilă pentru a fi pusă la cale de un mic locotenent-colonel: nimeni nu se îndoieşte că generalii KGB îşi puseseră în acțiune marioneta... care nu va întârzia să le scape, după ce reținuse eficacitatea *kompromat*-ului sexual.

Neputându-se mulțumi cu şantajul şi violența, după ce orice impuls de democratizare reală a fost abandonat, noua putere de la Kremlin trebuie să înlocuiască ideologia comunistă – demonetizată de mult – cu o narațiune capabilă să coaguleze în jurul ei o parte a opiniei publice. Confruntat cu falimentul total al teoriei leniniste şi staliniste a „viitorului luminos” într-o URSS comunistă, ale cărui ruine se vedeau cu ochiul liber în toată lumea, Putin a fost constrâns să creeze o nouă „mare narațiune” istorică a Rusiei. Şi Elțin optase pentru continuitatea cu epoca anterioară. Printr-un decret din 6 septembrie 1991, numele țariste fuseseră restituite mai multor oraşe, printre care Leningrad, rebotezat Sankt-Petersburg, şi Sverdlovsk, care şi-a schimbat numele provenit de la unul dintre principalii şefi bolşevici în vechiul Ekaterinenburg. Acesta e chiar oraşul în care fusese asasinată, în noaptea de 17 iulie 1918, la ordinul personal şi secret al lui Lenin, întreaga familie a țarului Nicolae II, ale cărei rămăşițe dispăruseră. În 1976, Elțin, la vremea respectivă şef al Partidului Comunist din marea regiune industrială a Uralului, rădea de pe fața pământului, la ordinul KGB, Casa Ipatiev, unde avusese loc masacrul. Dar, în 1990–1991, acelaşi Elțin, devenit preşedinte al Rusiei, inaugura primul memorial dedicat victimelor terorii staliniste, apoi ordona cercetări pentru depistarea rămăşițelor familiei imperiale. Grație deschiderii

arhivelor, acestea au fost descoperite într-o groapă comună, în pădurea înconjurătoare. Exhumate, apoi identificate cu teste de ADN, rămăşiţele au fost reînhumate cu pompă în Catedrala Sfinţii Petru şi Pavel din Sankt-Petersburg pe 16 iulie 1998 – la exact optzeci de ani de la masacru, dar în absenţa patriarhului ortodox Alexei II, care a refuzat să ia parte la ceremonia funerară.

Pentru a lega mai bine viitorul de trecutul Imperiului Ţarist, prezentat ca glorios, noua putere a dispus reconstrucţia, cu începere din ianuarie 1995, a Catedralei Hristos Mântuitorul, pe care Stalin o demolase cu dinamită în 1931 şi care fusese înlocuită de... o piscină. Începând din acest moment, puterea impune ideea că Rusia rămâne o superputere. Valorile democratice şi statul de drept, care determinaseră parţial căderea lui Gorbaciov, sunt respinse din nou, în beneficiul unui *bric-à-brac* ideologic ţaristo-bolşevic, care pune accentul pe imensitatea teritorială a fostului imperiu şi absolutismul totalitar. Legat de asta, purtătorul de cuvânt al lui Elţin, Viaceslav Kostikov, declara, încă din februarie 1994: „Conflictele ideologice au fost înlocuite cu lupta pentru sfera de influenţă în domeniul geopolitic".

Umilinţa colectivă provocată de jalnica prăbuşire a URSS şi de falimentul total al doctrinei marxiste de suprimare a proprietăţii private a fost de atunci compensată printr-un naţionalism agresiv, expansionist şi antioccidental, construit în jurul unui vechi concept reîncălzit, „eurasianismul". Prezentată în 1998 de ideologul Aleksandr Dughin în *Bazele geopoliticii*, uniunea eurasiatică trebuie să grupeze Rusia, Ucraina, Belarusul, Kazahstanul, Tadjikistanul, Uzbekistanul şi Kîrgîzstanul, cărora li s-ar putea adăuga Serbia, Grecia, Iranul, India, Irakul, Siria şi Libia. Delir pur, dar din care Putin urma să se inspire zece ani mai târziu.[21]

Pe 26 martie 2000, urmau să aibă loc alegeri prezidențiale, cu Putin ca favorit, chiar dacă acesta candida pentru prima oară şi era asociat cu epoca Elțin, acum total discreditată. Kremlinul nu putuse împiedica depunerea, pe 21 februarie, a candidaturii lui Skuratov, care promitea să-şi continue campania anticorupție. Ca urmare a unei operațiuni intense de manipulare a opiniei publice, realizată prin controlul mass-media, Putin este ales, în consecință, din primul tur. Pe 19 aprilie 2000, membrii Consiliului Federației Ruse, alcătuit din reprezentanții regionali, care respinseseră de trei ori cererea lui Elțin de confirmare a demiterii procurorului, sfârşesc, în mod spectaculos, prin a o vota în masă. Acest vot e în mod clar legat de un târg cu Kremlinul, fiindcă reprezentanții regionali depind de puterea centrală pentru atribuirea de fonduri către regiunile lor şi pentru obținerea a diverse privilegii, inclusiv personale. Obosit de hărțuiala politică, mediatică şi judiciară căreia îi era supus, procurorul Skuratov acceptă această decizie, reiterându-şi totuşi acuzațiile împotriva „grupului de criminali care continuă să figureze în anturajul prezidențial”. Un grup care, douăzeci şi doi de ani mai târziu, deține în continuare puterea absolută în Rusia, cu Vladimir Putin în frunte.

2. KGB-UL REVINE LA PUTERE

de Galia Ackerman şi Stéphane Courtois

În decembrie 1999, în cadrul unei reuniuni a ofițerilor cu grad înalt din FSB, cu ocazia Zilei cekistului (*sic!*), Putin

pronunța o frază simptomatică: „Țin să semnalez că grupul de ofițeri FSB trimiși în misiuni de infiltrare în guvern a îndeplinit cu succes prima etapă”[1]. Într-adevăr, de-abia ales președinte, noul stăpân de la Kremlin și-a adus aici toți acoliții din clanul de la Sankt-Petersburg, proveniți din rândurile KGB.[2] Așa cum constata sociologa Olga Krištanovskaia, în jurul anului 2003, 80% din posturile înalte din administrație erau ocupate de *siloviki*, proveniți într-o proporție importantă din serviciile secrete. După ea, la vârful statului și în primul cerc al lui Putin, se găseau aproape exclusiv oameni veniți din serviciile de spionaj și contraspionaj. Și mai interesant, *siloviki* și-au făcut intrarea în consiliile de administrație ale marilor societăți comerciale de stat sau private.[3]

Rapid, Putin se apucă să reorganizeze Administrația Prezidențială, instanță a puterii care nu figurează în Constituție, dar constituie adevăratul nucleu al acesteia. Asta schimba situația din vremurile URSS, când Secretariatul PCUS, cuprinzând câteva persoane – ba chiar numai pe Stalin între 1931 și 1953 –, era sediul puterii reale, ascuns în spatele fațadei de partid a Politburo-ului[14], a celei de stat a guvernului și a celei pseudoreprezentative a Sovietului Suprem. Reforma a fost impulsionată de Vladislav Surkov, personaj colorat al *establishment*-ului putinist, care și-a început viața adultă în 1983–1985 cu serviciul militar în *Spețnaz*, forțele speciale ale GRU, serviciul de informații militare, apoi a intrat în domeniul publicității și comunicării,

---

[14] Politburo-ul (Biroul Politic) era una dintre cele trei entități organizatorice permanente ale PCUS, alături de Secretariatul General și Biroul Organizator (Orgburo). Comitetul Central, care îl alegea, se întrunea doar periodic, gestionând activitatea partidului între sesiunile Congresului care aveau loc o dată la câțiva ani. Ultimele Politburo-uri aveau în jur de 20 de membri.

unde a cunoscut succes după succes, în slujba unor oligarhi ca Mihail Hodorkovski sau Mihail Fridman. Făcându-se remarcat repede la Kremlin, Surkov a fost numit, în august 1999, director adjunct al Administrației Prezidențiale.

Reorganizarea urmărea să debaraseze sistemul politic de democrația și statul de drept aflate în curs de constituire. Conform unui document oficial, dar secret, urma „să facă din Administrație un puternic organ de influență sau de presiune asupra partidelor și mișcărilor politice, asupra conducătorilor lor centrali și regionali, a organelor legislative, candidaților la toate posturile politice importante [...], jurnaliștilor [...], activităților comisiilor electorale și personalului lor", pentru a permite președintelui „să prognozeze și să creeze situația politică «necesară» în Rusia, dar de asemenea și să dirijeze efectiv procesele politice și sociale ale Federației Ruse, precum și ale țărilor din proximitatea acesteia". Tot programul putinist al următorilor douăzeci de ani era rezumat în aceste fraze inoculate de cultura organizațională a KGB: viziunea paranoică a unei Rusii amenințate din toate părțile și obsesia controlului autoritar al situației, atât interioare, cât și exterioare, care implica unitatea absolută a țării și prigoana oponenților din „coloana a cincea"[4][15].

În consecință, pe 13 mai 2000, cele 89 de regiuni ale Federației Ruse sunt regrupate în șapte provincii, care coincid cu regiunile militare ale fostei URSS, conduse de șapte reprezentanți plenipotențiari, numiți de Kremlin. Scăpând rapid de riscurile democrației reprezentative și de

[15] „Coloana a cincea" desemnează un grup conspirativ care are scopul de a submina un alt grup mai mare sau o națiune, conform unui plan determinat de interese externe. Termenul își are originea (neclară) în Războiul Civil din Spania.

amenințarea presei libere, de o opinie publică informată şi de justiția independentă, aceşti potentați, crescuți în mare parte în rândurile „structurilor de forță”, inaugurează dictatura corupției şi a arbitrarului[5]. Bineînțeles, cu condiția de a se supune clanului de la Kremlin, care începe să aducă la ordine provinciile, prelevând până la 80% din veniturile fiscale ale acestora.

Pentru a asigura conformismul opiniei publice, Putin emite în septembrie 2000 o doctrină despre securitatea informației, apoi, în martie 2001, creează un Departament al Informațiilor subordonat Kremlinului. Printre altele, îi privează pe puternicii oligarhi Boris Berezovski şi Vladimir Gusinski de controlul celor mai importante mijloace audiovizuale (ORT şi NTV), reducând drastic glasnostul[16] lui Gorbaciov – care permitea dezvăluirea unui număr de scandaluri – şi crescând opacitatea puterii față de cererile şi interesele opiniei publice. În consecință, cetățeanul de rând al Rusiei nu mai are la dispoziția lui decât un număr restrâns de surse radio şi de presă scrisă pentru informația independentă, însă televiziunea, controlată aproape total, rămâne mijlocul de comunicare la care are acces marea majoritate a populației[6].

Pentru a-şi completa dispozitivul de putere, Putin decide, printr-o lege din mai 2001, să supună partidele finanțării de stat şi controlului unei „justiții” orientate. Nu în ultimul rând, dă FSB ordinul de a le infiltra, conform vechii practici bolşevice, oficializată de Lenin în anii ’20, prin ordinele lui către Internaționala Comunistă care tocmai se năştea. Apoi, îl însărcinează pe Surkov să unească forța propriului partid, Unitate, cu blocul lui Evgheni Primakov şi al primarului moscovit Iuri Lujkov, Patria – Toată Rusia, pentru a forma,

---

[16] „Transparență”: unul din cele două principii celebre ale politicii lui Mihail Gorbaciov, alături de perestroika („deschidere”).

în decembrie 2011, Partidul Rusia Unită, viitoarea osatură a puterii care îi va asigura controlul Dumei. În loc de a reprezenta interesele alegătorilor săi, aceasta se va mulțumi, alimentată de remunerații copioase, să respecte ordinele Kremlinului, creând aparența de unanimitate în țară.

Această alunecare către autoritarism a puterii este accelerată de un eveniment neaşteptat. Pe 23 octombrie 2002, ca răspuns la excesele comise de armata rusă în Cecenia, un comando islamic cecen ia ostatici 900 de spectatori şi angajați ai teatrului Dubrovka din Moscova, cerând retragerea trupelor ruseşti din țara lor. În numele luptei contra terorismului islamic, devenită obsesie mondială după atentatele din 11 septembrie 2001 din SUA, Putin refuză negocierile şi ordonă pe 26 octombrie un asalt, cu agenți chimici necunoscuți, care duce la moartea a 130 de ostatici[7] şi execuția a 41 de membri ai comandoului. În 2011, Curtea Europeană a Drepturilor Omului va condamna Rusia la plata unor despăgubiri de 1.254.000 euro către 64 de petenți – foşti ostatici sau apropiați ai victimelor –, pentru că nu şi-a pregătit temeinic intervenția armată.[8] Dar, evident, aşa cum avea să se şi dovedească, Kremlinul nu intenționa să negocieze cu cei care-i capturaseră pe ostatici, ci să-i extermine, oricare-ar fi fost numărul victimelor.

În timp ce se ocupă în primul rând de consolidarea puterii proprii, Putin deleagă gestiunea afacerilor curente prim-ministrului său, Mihail Kasianov, fost ministru de finanțe al lui Elțin. Acesta începe o serie de reforme fiscale şi juridice care favorizează întreprinderile private şi vor permite, într-un interval de patru ani, o redresare a economiei, bazată în principal pe exportul de petrol, al cărui preț nu încetează să crească. La asta se adaugă, în decembrie 2001, un nou cod al muncii, prea puțin favorabil revendicărilor sociale, care duce la slăbirea progresivă a sindicatelor independente. Între timp, preşedintele nu-şi

neglijează oligarhii, considerați din acest moment nu şefi de întreprindere independenți şi proprietari ai societăților lor, ci „mandatari ai statului, însărcinați cu gestionarea unuia sau a altuia dintre sectoarele economiei – de altfel, nu în numele statului, ci al ocupanților Kremlinului, care îi autorizează să le şi umple buzunarele, în subsidiar”[9]. În octombrie 2000, Putin îşi declară intențiile şi afirmă, cu privire la oligarhi: „Statul are în mâna lui o bâtă de care se poate servi o dată pentru totdeauna. Lovind capul. [...] Nimeni nu poate face legea în statul nostru. Şi, dacă e necesar, vom distruge toate instrumentele care fac posibil şantajul [oligarhilor]”[10].

Cel mai clar exemplu de asemenea mânuire a „bâtei” este spectaculoasa arestare, pe 25 octombrie 2003, a celui mai bogat om de afaceri din Rusia, Mihail Hodorkovski, care controla importanta companie de produse petroliere Iukos, una dintre cele mai mari entități private de acest tip din lume, producătoare a 20% din petrolul rusesc, adică 2% din producția mondială. Motivul? Comportamentul „insultător” al oligarhului, care la vremea respectivă avea proiecte comune cu ExxonMobil şi Chevron Texaco, dar îndrăznise să vorbească public despre corupția din sferele înalte ale puterii şi afacerilor, chiar dinaintea lui Putin şi a acoliților săi. Pe 31 mai 2005, avea să fie condamnat la nouă ani de închisoare, pentru evaziune fiscală, apoi, în 2010, la alți şase ani, fiind internat într-o colonie penitenciară din Siberia, la 6.500 de kilometri de Moscova, cu dreptul de a fi vizitat de familie numai de patru ori pe an![11] Mai mult chiar decât un proces politic, condamnarea era un avertisment general, transmis afaceriştilor ruşi cărora le-ar fi putut veni ideea de a se amesteca în politică şi de a nu se supune strict liniei Kremlinului.[12]

După arestarea lui Hodorkovski, pe 24 februarie 2004, spre surpriza generală, întregul Guvern Kasianov este demis, iar curând fostul premier este pus sub cercetare, la

rândul lui, pentru corupție, ca urmare a faptului că se opusese unei decizii a Gazpromului. Această societate de stat pe acțiuni creată în 1993 controla o mare parte a industriei de petrol şi gaze din Rusia. În 2005, a devenit cea mai mare companie din Rusia şi a cincea din lume prin capitalizarea bursieră. Asigura 20% din încasările la bugetul de stat, 8% din PIB şi avea 400.000 de angajați. Altfel spus, un mastodont devenit jucăria privată a preşedintelui, care, prin condamnarea lui Hodorkovski, a privat oligarhii de orice influență politică reală.

Între timp, alegerile prezidențiale din 14 martie 2004 marcau alunecarea către dictatură a regimului. În fața a cinci candidați marginali, Putin obținea din primul tur peste 71% din voturi, la o participare de peste 96%. Arta cu care Putin e capabil să imagineze lovituri josnice, perfect coordonate pentru a impresiona opinia publică şi, în acelaşi timp, a-şi teroriza adversarii, e aproape admirabilă. La fel ca lecția bine învățată de la bolşevici: spolierea economică, prădarea bunurilor altora, economia de stat rentier, bazată pe beneficiile obținute de acesta din materii prime. Asta înseamnă incapacitatea fundamentală de a crea o economie de piață reală, care generează inevitabil statul de drept datorită garanțiilor legate de respectarea contractului, presupunând existența unei justiții independente şi a unei prese libere. În acest mod, în Rusia sunt înființate „imperii” – ale gazului, petrolului, cuprului, aluminiului sau armamentului –, împărțite de o oligarhie economică controlată de Kremlin, prin renaționalizarea accelerată, marea majoritate a populației devenind dependentă de putere. La o populație de 146 de milioane de locuitori, Rusia are 100 de milioane de angajați la stat, incluzând şi familiile care depind de ei[13].

Extrem de sigur pe sine şi de arogant după realegerea foarte uşoară şi începând să se creadă un nou țar, Vladimir

Putin vrea apoi să rezolve „definitiv” chestiunea cecenă. După ce a strivit toată rezistenţa armată şi a ordonat un masacru în rândurile populației civile, instalează la putere, în 2003, clanul devenit prorus al fostului rebel Ahmat Kadîrov. Asasinat într-un atentat pe 9 mai 2004 – la mai puțin de două luni de la realegerea lui Putin –, e înlocuit de fiul lui, Ramzan, după ce noul prim-ministru al Ceceniei, Serghei Abramov, este implicat într-un grav accident de circulație la Moscova, în noiembrie 2005[14].

De atunci, finanțat generos de Rusia, clanul Kadîrov şi ai săi *kadîrovți* – un fel de armată privată – se impun printr-o violență extremă, iar Putin îl decorează pe Ramzan cu medalia de Erou al Rusiei, cea mai înaltă distincție a țării. Cecenia şi tot Caucazul de Nord sunt supuse unei reislamizări, sub egida eurasianismului şi în complicitate cu Biserica Ortodoxă Rusă, aservită complet KGB-ului. Apare chiar o trimitere la epoca stalinistă, atunci când ministrul educației naționale al Rusiei laudă faptul că Stalin făcuse apel la Biserică, în 1943. Reislamizarea, concepută în întregime ca o armă contra Occidentului, avea să dea naştere unor gesturi cu o încărcătură simbolică clară. De pildă, în ianuarie 2015, la Groznîi, Kadîrov va organiza o mare manifestație de condamnare a caricaturiştilor de la *Charlie Hebdo* care fuseseră asasinați la Paris[17]. Iar apoi, în octombrie 2021, din Cecenia, tatăl asasinului profesorului Samuel Paty se bucura „că fiul lui şi-a dat viața ca să apere

---

[17] După publicarea, în noiembrie 2012, a unor caricaturi ale profetului Mahomed, pe 7 ianuarie 2015, doi asasini islamişti au intrat cu forța în redacția săptămânalului satiric, ucigând 12 dintre angajații acestuia, cu strigăte de „Alah e mare” şi „Profetul e răzbunat”.

onoarea tuturor cecenilor şi a tuturor musulmanilor din întreaga lume”[18]!

Ca reacție la maşinațiile Moscovei, activiştii ceceni şi inguşi – două popoare deportate în Asia Centrală în februarie 1944 – au organizat apoi mai multe atentate, printre care explozia în aer a două avioane de pe liniile interne ruseşti şi, pe 31 august, un atentat sinucigaş în metroul din Moscova, care s-a soldat cu 10 morți şi 50 de răniți. Pe 1 septembrie 2004, prima zi de şcoală, un comando a luat 1.100 de ostatici în oraşul Beslan, în republica autonomă a Osetiei de Nord. La capătul a trei zile, forțele speciale au dat un asalt cu rachete, tancuri şi aruncătoare de flăcări şi, în confuzia generalizată, acțiunea a avut un bilanț oficial groaznic: 382 de morți, dintre care 186 de copii şi 31 dintre atacatorii care luaseră ostaticii[15].

Succesorii KGB s-au folosit de această criză ca să acapareze politica externă rusă, în care „şi-au injectat «măsurile active», paranoia, conspiraționismul şi incapacitatea funciară de a-şi reprezenta obiectiv realitatea”[16]. Între 2000 şi 2003, Putin lansase o ofensivă ademenitoare împotriva Europei. A semnat un enorm parteneriat energetic cu Germania – care a importat ulterior 40% din gazul necesar şi 30% din petrol din Rusia –, devenit o armă de şantaj formidabilă. Apoi, a replicat operațiunea şi în cazul Italiei, condusă de Silvio Berlusconi. I-a sedus chiar pe englezi şi pe Tony Blair – care i-a aranjat primirea la regină –, apoi pe francezi şi Jacques Chirac, cu un acord asupra dosarului irakian. Rusia a mers chiar până la a cere

---

[18] Profesor de şcoală secundară la Éragny-sur-Oise, Samuel Paty a fost decapitat cu un satâr de un terorist islamist pe 16 octombrie 2020. Paty arătase elevilor caricaturile Profetului din *Charlie Hebdo.* Asasinul, pe nume Abdulah Abuiedovici Anzorov, refugiat musulman în vârstă de 18 ani, a fost împuşcat de poliție la câteva minute după crimă.

ca Putin să fie primit în Academia Franceză, „aşa cum fusese şi Petru cel Mare”[17]!

Dar, în februarie 2005, la Bratislava, după întâlnirea dintre George W. Bush şi Vladimir Putin, tonul s-a schimbat. La neliniştile exprimate de preşedintele american cu privire la evoluția democrației în Rusia, şeful de la Kremlin a dat un răspuns foarte ambiguu: „A zice că într-un loc sau altul din lumea asta există mai puțină democrație nu e corect, din punctul meu de vedere. [...] Noi nu ne pregătim să creăm un fel special de democrație, subscriem la principiile esențiale ale democrației, dar aceste principii trebuie să corespundă cu tradițiile Rusiei”. În 2006, în vremea când George W. Bush s-a angajat să susțină dosarul intrării Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului, Putin a inaugurat o direcție de politică externă în mod deschis antiamericană şi a încurajat orice acțiune care putea contribui la decuplarea Uniunii Europene de Washington – mai ales după respingerea de către francezi a referendumului privind Constituția Europeană, în mai 2005. Şi a înmulțit gesturile de intimidare şi provocările cele mai grosolane, ca atunci când, în 2007, a primit-o pe cancelara germană, Angela Merkel, într-o încăpere în care se afla enormul său labrador, în situația în care fobia de câini a acesteia era de notorietate.

Această politică putinistă se baza pe o dublă eroare fundamentală. În primul rând, era vorba de persistența mitului Uniunii Sovietice ca superputere, deşi aceasta se prăbuşise zgomotos în 1991. În al doilea rând, era vorba de ideea absurdă, mai ales în secolul XXI, că puterea unui stat depinde de imensitatea teritoriului său, vetustă din punct de vedere geopolitic, dar substituind dinamica eficace temporar a ideologiei revoluționare comuniste. În consecință, politica externă rusă a devenit animată de o sete de revanşă şi de manifestarea constantă a unei atitudini de atotputernicie şi

impunitate, care se bucură pe seama umilirii popoarelor vecine şi a occidentalilor. Lenin pusese în operă în mod activ o mare revoluție proletară mondială care, într-o lume internaționalistă, şi-ar fi extins puterea pe întreaga planetă, pentru a impune un nou tip de regim, totalitarismul. Putin a reformulat această idee, tipică pentru secolul al XIX-lea, care i-a animat şi pe Hitler şi pe Stalin atunci când aceştia s-au aliat, în 1939. Reactivând ideea panslavistă şi ultranaționalistă care vedea în Rusia „a treia Romă", axa lumii, a folosit o serie de metode de infiltrare de tip *soft power*, corupția sau *kompromat*-ul[18] elitelor conducătoare şi mediatice, manipularea alegerilor şi multe altele, aplicate la intervenții armate „hibride" ca ale Grupului Wagner[19] sau „omuleților verzi"[20], iar ulterior a lansat operațiuni militare de mare amploare, ca în Cecenia, în Georgia şi mai ales în Ucraina în 2022.

Această atitudine presupune un recurs constant la propaganda intensă şi la minciunile din ce în ce mai grosolane ale statului, care evocă cea mai tristă perioadă a Uniunii Sovietice, precum episodul din 1942, când Stalin a susținut, privindu-l în ochi pe generalul Sikorski, şeful guvernului polonez în exil, că nu ştie ce s-a întâmplat cu cei 15.000 de ofițeri polonezi cu privire la care ordonase, pe 5 martie 1940, să fie asasinați[21]. Or în discursul intitulat „Strigătul", conceput cu ocazia obținerii Premiului Nobel pentru Literatură, în 1970, Aleksandr Soljenițîn scria: „Să nu uităm că violența nu trăieşte de una singură, e chiar incapabilă să trăiască singură. Fiindcă este intim asociată, la cel mai intim şi natural nivel, cu minciuna. Violența îşi găseşte singurul său refugiu în minciună, iar minciuna, singura susținere în violență. Oricine a ales violența ca mijloc trebuie, inexorabil, să aleagă minciuna ca regulă"[22].

Această reorientare a accelerat tendințele nostalgice şi paranoice ale puterii. Adresându-se națiunii după tragedia

de la Beslan, Putin declară: „Trăim, azi, după năruirea unui stat măreț, gigantic. [...] Dar, în ciuda tuturor dificultăților, am reuşit să conservăm esența uriaşului care era Uniunea Sovietică. [...] Totuşi, [...] țara noastră şi-a pierdut mecanismele de apărare, altădată puternice, de la granițele occidentale şi orientale. [...] Am dat dovadă de slăbiciune. Iar cei slabi sunt distruşi. Unii vor să smulgă o bucățică mai «grasă», alții îi ajută s-o facă deoarece consideră că Rusia reprezintă încă o amenințare – fiindcă este una dintre cele mai mari puteri ale lumii, o amenințare care trebuie îndepărtată”[23]. Discursul îl prefigurează pe cel susținut în 2022, cu prilejul agresiunii contra Ucrainei.

La puțină vreme după aceea, Surkov, pe atunci director adjunct al Administrației Prezidențiale, ține un discurs mult mai radical, care evocă violența războiului civil dus de bolşevici în 1918–1921 şi paranoia stalinistă a anilor 1930–1950: „Scopul principal al intervenției [străine] e nimicirea statului rus. [...] Trebuie să luăm toți cunoştință de faptul că duşmanul e la porțile noastre. Linia frontului traversează fiecare oraş, fiecare stradă, fiecare casă [...]. Iar în țara noastră asediată s-a format o a cincea coloană de radicali de stânga şi de dreapta”. Şi conchide: „În fața acestei amenințări, preşedintele este efectiv obligat să pună în aplicare principiul constituțional al unității puterii executive”[24]. Era, pur şi simplu, o întoarcere la două mari principii leniniste: „unitatea de voință” în fruntea puterii şi interzicerea exprimării publice a divergențelor dintre membrii conducerii, care reprezintă baza oricărui regim totalitar.[25] Pe parcurs, Kremlinul mai adoptă două decizii care îi întăresc considerabil controlul asupra țării. Pe 13 septembrie 2004, anunță că guvernatorii de regiuni, până atunci aleşi prin sufragiu universal, vor fi numiți de Moscova, pentru ca numirea lor să fie ratificată ulterior de parlamentele locale. Şi, în plus, că deputații, până atunci

aleşi pe circumscripţii, vor candida în viitor pe liste naţionale, conform principiului proporţional.

În afara crizei de la Beslan, ceea ce a provocat aceste decizii a fost evoluţia politică a Georgiei. Acest stat independent era condus din 1992 de preşedintele Eduard Şevardnadze, fostul ministru de externe al lui Gorbaciov. Alegerile parlamentare din 2003 au fost marcate de fraude masive, care au dus la manifestaţii de masă paşnice împotriva regimului corupt, conduse mai ales de Miheil Saakaşvili. Pe 22 noiembrie, opoziţia, cu trandafiri în mâini, a invadat Parlamentul, lucru care l-a determinat pe Şevardnadze să facă apel la armată. Dar aceasta a refuzat să intervină şi, pe 4 ianuarie 2004, noile alegeri l-au adus la preşedinţie pe Saakaşvili, ai cărui susţinători, foarte decişi să ducă o politică independentă de cea a Rusiei şi orientaţi către Occident, au câştigat cu această ocazie şi alegerile legislative.

Prima „revoluţie colorată"[19] a izbucnit în 2004 în Ucraina, după alegerile prezidenţiale care au pus faţă în faţă doi oameni cu atitudini opuse în privinţa independenţei ţării: Viktor Ianukovici şi Viktor Iuşcenko. Născut în 1950 în Donbas, unde şi-a desfăşurat întreaga viaţă profesională şi, ulterior, şi cariera politică, fost membru al Komsomolului, apoi al PCUS, Ianukovici fusese condamnat în două rânduri, în 1967 şi 1969, la mai mulţi de ani de închisoare pentru furt şi lovituri cauzatoare de vătămare, ceea ce nu l-a împiedicat să preia conducerea Partidului Regiunilor, formaţiune prorusă, şi să devină, în 2002, prim-ministru al

---

[19] Proteste de regulă paşnice, democratice şi, eventual, susţinute de Occident, care au adesea ca efect răsturnarea unui regim autoritar. Exemple: Revoluţia Galbenă (Filipine, 1986), Revoluţia de Catifea (Cehia, 1989), Revoluţia Trandafirilor (Georgia, 2003, 2004), Revoluţia Lalelelor (Kîrgîzstan, 2005), Revoluţia Strugurilor (Moldova, 2009).

Ucrainei, sprijinit de clanul din Doneţk. Acest clan din capitala Donbasului era dominat de oligarhul Rinat Ahmetov şi susţinut public de Putin. Opozantul Iuşcenko se născuse în 1954, fusese guvernator al nou-înfiinţatei Bănci Naţionale a Ucrainei în 1993, apoi prim-ministru între 1999 şi 2001, după care a demisionat şi a devenit şeful opoziţiei, reprezentând mai ales o anumită parte a populaţiei din Kiev şi Lvov, care respingea corupţia şi aspira la valorile Uniunii Europene.

Campania electorală este extrem de agitată, din cauza spectaculoasei otrăviri a lui Iuşcenko cu dioxină, pe 5 septembrie 2004. Viaţa acestuia este salvată *in extremis* de medici austrieci, dar e desfigurat şi trece printr-un adevărat martiriu,[26] fără însă a-şi abandona din acest motiv campania electorală. La finalul celui de-al doilea tur, pe 21 noiembrie, anunţul rezultatului favorabil lui Ianukovici provoacă mari manifestaţii de protest, din cauza suspiciunilor de fraudă masivă, iar aceste manifestaţii primesc numele de Revoluţia Portocalie – culoarea candidatului. Curtea Supremă decide să anuleze scrutinul şi să convoace un al treilea tur, care, pe 26 decembrie, în condiţii – se pare – mai normale, se termină cu alegerea lui Iuşcenko, cu 52% din voturi, faţă de 44% pentru Ianukovici, ceea ce provoacă furia Kremlinului, iar pentru Putin e un motiv de angoasă personală faţă de o mişcare democratică de masă pacifică în Rusia.

În 2005, trăgând învăţăminte din „revoluţiile colorate", Surkov lansează o reformă a alegerilor parlamentare, pentru a-i împiedica pe candidaţii partidelor necontrolate de Kremlin să se prezinte, mijloc clasic utilizat de regimurile autoritare pentru a distruge sistemul electoral, în folosul propriu, nelăsând cale liberă decât candidaţilor puterii. Asta închide definitiv uşa pentru orice tentativă de reformă paşnică a sistemului politic rus. Şi, pentru a accentua iluzia unei dezbateri democratice, Surkov se apucă să creeze

partide manipulate de Kremlin, presupuse a reprezenta o aripă stângă şi o aripă dreaptă în sânul puterii, exact la fel cum Stalin punea în scenă un conflict între „opoziția de dreapta” şi „opoziția de stânga”, în al cărui „arbitru” se erija, prin epurări şi procese falsificate. Surkov completează dispozitivul prin crearea *Naşi* – „Ai noştri”[27] –, o nouă versiune a unei organizații de tineret, destinată susținerii personale a lui Putin şi a „democrației suverane” pe care acesta o promovează, combinând tradiția istorică şi ritualurile Komsomolului – tineretul comunist din era stalinistă – cu ideologia ultranaționalistă a *Hitlerjugend* – tineretul hitlerist –, totul garnisit cu accese de clericalism ortodox, xenofobie imperială, inspirată din facțiunea reacționară a panslaviştilor din epoca țaristă, şi, în fine, cu militarism. Supuşi unei îndoctrinări care prezintă o Rusie amenințată şi încercuită de nenumărați duşmani, mai ales europeni, *Naşi* urmează să servească, în egală măsură, drept cutie de rezonanță în atacurile Kremlinului contra tuturor opozanților interni – ca fostul prim-ministru Kasianov – sau externi, mai ales pe rețelele sociale, pe care le umplu cu hackeri şi trolli controlați de puterea de la Kremlin.

Pe 25 mai 2005, după întâlnirea cu George W. Bush, Vladimir Putin pronunță – în fața Dumei şi a Consiliului Federației, reunite în Adunarea Federală[28] – un discurs programatic, referitor la deceniul care urmează. Îi atacă pe oligarhi, anunțând în schimb instituirea unei cote unice de impozitare, de 13%, pentru sumele repatriate din străinătate în băncile ruse, ceea ce e o amnistie *de facto* pentru toți spoliatorii statului. Stigmatizează, în plus, birocrația „ineficientă şi coruptă”, promițându-le pe de altă parte funcționarilor publici creşteri salariale de 50% în următorii trei ani. Până aici, vechea tactică a morcovului şi a

bățului[20]. Dar, mai ales, califică destrămarea URSS drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului trecut", insultă aruncată în fața a douăzeci şi două de națiuni care, între 1989 şi 1991, scăpaseră de dictatura PCUS şi a KGB – mai precis opt „democrații populare" din Europa Centrală şi de Est şi 14 republici ex-sovietice. În acelaşi timp, afirmând că vrea „păstrarea propriilor valori, a acumulărilor din trecut, pentru găsirea unei căi proprii pentru democrație", Putin are în vedere o concepție geopolitică – şi, în consecință, teritorială şi imperială – asupra politicii, opusă dreptului la autodeterminare al popoarelor. În acelaşi timp, respinge valorile universale ale democrației, în beneficiul valorilor unei Rusii autocrate de mai multe secole, care nu cunoscuse decât câteva luni de regim democratic, în 1917, înainte ca Lenin să lichideze cu forța prima Adunare Constituantă, aleasă prin sufragiu universal şi de bărbați, şi de femei, urmate de trei sferturi de secol de comunism totalitar. Pentru cei care nu au înțeles bine, Putin adaugă: „Cei care îşi închipuiau că tânăra democrație rusă nu înseamnă continuarea statului rus, ci agonia sistemului sovietic, s-au înşelat".

Această declarație este însoțită de o adevărată strategie de superputere a petrolului şi gazului. În noiembrie 2002, Gazprom începuse construcția gazodoctului Nord Stream 1, care, transportând resursa naturală pe sub Marea Baltică spre Germania, trebuie, în acelaşi timp, să scurtcircuiteze gazoductele care traversează Ucraina şi Polonia, care până

---

[20] *Cf. carrot and stick* în engleză. Expresia pare a-şi avea originile în Anglia secolului al XIX-lea, într-o caricatură despre o cursă de măgari, în care aceştia erau recompensați cu morcovi şi îmboldiți cu bățul. Winston Churchill o foloseşte într-o scrisoare din 6 iulie 1938. În politică, ea tinde să se refere la alternanța dintre *hard power* şi *soft power*.

atunci permiteau tranzitul a 80% din gazul rusesc către Europa. Astfel, cea mai mare putere industrială a Europei devine din ce în ce mai dependentă de gazul rusesc – ceea ce o face să se supună voinței Kremlinului. Această operațiune este facilitată de cooperarea cu cancelarul Gerhard Schröder, care asigură o parte din finanțare din băncile germane şi semnează un proiect final de construcție cu două săptămâni înaintea alegerilor federale din 18 septembrie 2005. După ce le pierde şi este înlocuit de Angela Merkel, ex-cancelarul este angajat imediat de Gazprom pentru a prezida consorțiul însărcinat cu operațiunea, în care societatea rusească deține 51% din părțile sociale. În ianuarie 2006, în plină iarnă, Gazprom amenință că taie gazul Ucrainei, dacă aceasta nu acceptă o creştere drastică de preț. Ceea ce nu-l împiedică pe Putin să-şi trăiască clipa de glorie, la jumătatea lui iulie 2006, prin participarea la reuniunea de la Sankt-Petersburg a G8, organizația celor mai industrializate şapte țări democratice – Statele Unite, Canada, Japonia, Germania, Franța, Italia şi Regatul Unit – şi a Rusiei. Astfel, contrar discursului despre manevrele Occidentului, Rusia este recunoscută ca una dintre marile puteri industriale – mai ales datorită resurselor de materii prime – şi ca un regim democratic.

Dar, în loc să îmblânzească Kremlinul, această deschidere îl radicalizează. În luna decembrie a aceluiaşi an, Gazprom taie aprovizionarea cu gaz a Belarusului şi pune mâna, în treacăt, pe o jumătate din părțile sociale ale societății bieloruse de gaz Beltransgaz[29]. Din ianuarie 2009, Gazprom taie din nou tranzitul de gaz către Ucraina, motivând prin întârzierile la plată ale acesteia. Aceste manevre vizează în acelaşi timp intimidarea „străinătății apropiate”, cu alte cuvinte încearcă să facă Uniunea Europeană să-şi simtă propria dependență energetică şi, mai mult, să instaureze o alianță *de facto* cu Germania, bazată pe şantajul cu gaz.

7 octombrie 2006 este o zi neagră pentru întreaga presă rusă, fiindcă celebra jurnalistă Anna Politkovskaia este găsită moartă de către una din vecinele ei pe scară: a fost asasinată cu un pistol Makarov – arma forțelor de ordine –, lăsat alături. Născută în 1958 şi fiică a unui diplomat sovietic care a reprezentat Ucraina la ONU, Politkovskaia era, în ziarul *Novaia Gazeta*, cronicara critică a întregii actualități ruseşti, axată pe apărarea drepturilor omului. În mod special, relatase pe larg cel de-al Doilea Război din Cecenia şi supraviețuise deja unei otrăviri în 2004, pe când scria despre luarea de ostatici din Beslan. Cea care nu ezitase să critice deschis puterea mafiotă şi criminală a lui Kadîrov şi tendințele dictatoriale ale lui Vladimir Putin era de altfel asasinată exact în ziua când acesta împlinea 55 de ani.[30] Era cel de-al douăzeci şi unulea jurnalist ucis în Rusia după 2000, iar asasinatul aducea la ordine toată presa independentă din țară, ceea ce urma să aibă ca rezultat, odată cu războiul din Ucraina, în 2022, restabilirea oficioasă a cenzurii de tip sovietic.

După asasinarea Annei Politkovskaia, Putin declară că tot ce scrisese ea nu avusese decât o influență „insignifiantă" asupra opiniei publice ruseşti, apoi se apucă să pregătească alegerile prezidențiale din 2008, la care nu se poate prezenta, deoarece Constituția interzice mai mult de două mandate consecutive. Pune la cale numirea ca prim-ministru a lui Dmitri Medvedev, licențiat în drept al Universității din Leningrad, care fusese şi el consilierul lui Anatoli Sobceak, sub ordinul direct al lui Putin, înainte de a fi numit prim-director adjunct al Administrației Prezidențiale, între 2000 şi 2003, apoi director al board-ului Gazpromului şi, în fine, începând din 2005, viceprim-ministru. În decembrie 2007, Putin obține alegerea unei Dume care îi era total aservită. În fine, la alegerile prezidențiale din martie 2008, îl prezintă pe Medvedev, care

este ales cu scorul deja ritual de 70% din opțiuni. De-abia ales, acesta îl numeşte pe Putin prim-ministru şi îi atribuie cea mai mare parte a prerogativelor pe care le deținuse ca preşedinte. Un schimb de roluri evident, în care Medvedev e însărcinat să reprezinte, în ochii occidentalilor, noua clasă politică rusă, tânără, modernă şi liberală.

Mai apoi, regimul virează către o putere din ce în ce mai autoritară şi mai personală, controlată de Putin, devenit arbitru al conflictelor adesea violente ale celor patru clanuri care beneficiază de uzufructul petrolului şi gazului. Oligarhii supuşi Kremlinului care împart banii se opun unei birocrații de stat în puternică creştere – sporită de la 700.000 de funcționari în URSS la 1.700.000 în 2009, raportat la o populație înjumătățită! –, autorităților regionale, însărcinate cu controlul politic al populației în teritoriu, şi, în fine, *siloviki*-lor, însărcinați cu patrularea imperiului şi îndeplinirea actelor josnice – intimidarea sau, la nevoie, asasinarea opozanților. Tot acest sistem nu servea decât la îmbogățirea continuă şi nelimitată a noii nomenclaturi, în frunte cu Putin, care îşi rezervase controlul sectorului gazelor şi al băncilor naționale. Şi care a început să îşi construiască un palat gigantic la Soci, pe țărmul Mării Negre. Nici alții nu se lasă mai prejos, cumpărând fără reținere iahturi luxoase pe care le ancorează la Monaco, vile somptuoase pe Coasta de Azur, cabane gigantice la Megève, palate particulare la Paris şi cluburi de fotbal sau ducând o viață de nababi pe cheltuiala ruşilor de rând, dar şi, în ultimă instanță, a străinilor.

Astfel, pentru a securiza şi rentabiliza la maximum sectorul de gaze şi petrol, Putin îşi intensifică relațiile cu Germania. Pe 8 noiembrie 2011, când lucrările începute în 2005 se terminaseră, este inaugurat primul tronson al gazoductului Nord Stream 1, în prezența lui Dmitri Medvedev – încă preşedinte în funcție al Rusiei – şi a prim-

ministrului francez, François Fillon. Gazoductul este pus în funcțiune în totalitate câteva luni mai târziu. Apoi, în august 2012, Gazprom contractează primele studii pentru proiectul Nordstream 2, constând în construcția a două noi gazoducte pe sub Marea Baltică, în ciuda numeroaselor avertismente referitoare la pericolul pe care acest proiect îl constituie pentru securitatea politică a Europei.[31] Lucrurile ajung până în punctul în care, în 2020, Germania şi puternica ei industrie depind de Rusia în materie de gaz – şi deci de electricitate – în proporție de 55%, ceea ce reprezintă 25% din cheltuielile totale pentru energie ale țării, deci un aport gras de valută şi un mijloc formidabil de presiune politică asupra principalei puteri a Uniunii Europene pentru Putin. Prevăzuse că va trebui să se folosească de asta din plin la invazia în Ucraina, în 2022.

Începând din toamna 2007, criza financiară *subprime* care a lovit Statele Unite, apoi o mare parte a economiei globale, îl face pe adevăratul stăpân de la Kremlin să creadă că Occidentul e muribund şi că Rusia şi regimul ei urmează să obțină o victorie. Exact ca în 1929, când criza lovea economia mondială şi Stalin şi comuniştii din lumea întreagă cântau imnuri de glorie URSS – țară prosperă, fără şomeri, „mergând cu toată viteza către viitorul luminos al comunismului" –, „propaganda oficială [a lui Putin] prezintă Rusia ca pe un liman în mijlocul furtunii mondiale"[32]. Dar degeaba: în noiembrie 2008, piața financiară rusă avea să se contracte cu 75%, iar PIB-ul țării avea să scadă, în 2009, cu 8%. Ca o diversiune, Putin reaprinde conflictul din Georgia, incitând armatele separatiste ale Osetiei de Sud să stârnească câteva incidente armate pe 1 august 2008. Acestea provoacă o reacție din partea armatei georgiene, la rândul ei pretext pentru intervenția masivă a armatei ruse, pe 8 august. În trecere, Rusia recunoaşte independența Osetiei de Sud şi a Abhaziei, ulterior complet controlate de

Federația Rusă. Independența acesteia este recunoscută de asemenea de Nicaragua, Venezuela, minuscula republică Nauru şi, mai târziu, de Siria. Totuşi, cele câteva zile de conflict între armata rusă şi cea georgiană arată slăbiciunile celei dintâi, care e mai prost echipată, mai slab coordonată şi mai puțin motivată decât cea de-a doua, mai modestă, dar mai modernă şi dotată cu armament occidental. Chiar dacă ruşii reuşesc să controleze Osetia de Sud şi mărşăluiesc spre Tbilisi, devine evident că armata lor trebuie supusă unei reforme, anunțată mai apoi, în toamna anului 2008, şi soldată de altfel cu rezultate foarte controversate.[33]

Operațiunile militare, pregătite de „prim-ministrul" Putin, trebuie aprobate de „preşedintele" Medvedev, lucru care îi provoacă acestuia stări de spirit ce culminează, pe 10 septembrie 2009, cu publicarea unui articol de răsunet, intitulat *Înainte*, *Rusia!*, realizând un bilanț sever al anilor Putin, caracterizați mai ales prin corupția generalizată, care sufoca economia, şi prin statul-rentier cu venituri din hidrocarburi, aflat la cheremul marilor fluctuații de preț ale acestora, în timp ce dezvoltarea tehnologiilor înalte era împiedicată. De fapt, acesta era un anunț al programului electoral al lui Medvedev, pentru un al doilea mandat prezidențial. Putin reacționează, fireşte, la marele afront, constrângându-l, în septembrie 2011, să renunțe public la candidatura la alegerile prezidențiale din 2012 şi mai ales anunțând că se va prezenta el însuşi la scrutin, pentru a treia oară. Ceea ce suscită o puternică mişcare de protest, până într-acolo încât puterea este constrânsă să organizeze o fraudă masivă la alegerile pentru Dumă, în decembrie 2011. Asta determină enorme manifestații de stradă pe 10 şi 24 decembrie, care îi provoacă lui Putin un puseu în acelaşi timp de teamă de o „revoluție colorată" în Rusia şi de paranoia intensă, care îl face să vadă peste tot „comploturile" Occidentului.

În consecință, alegerile prezidențiale din martie 2012 vin cu măsuri speciale. Pe de o parte, Kremlinul își manifestă grija față de *siloviki*: anunță dublarea, ba chiar triplarea salariilor tuturor membrilor serviciilor de securitate, ca și reactivarea complexului militar-industrial, scos din priză de la destrămarea URSS.[34] Pe de altă parte, declanșează o campanie violentă de propagandă contra Occidentului, prezentat ca degenerat, condus de sodomiți și pedofili, invadat de imigranți și aflat în pragul războiului civil. În fine, urmând modelul panslaviștilor anilor 1880, glorifică în mod special „calea rusă”, într-un miting gigantic desfășurat pe stadionul Lujniki în februarie, când resuscitează amintirea glorioasă a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” cu un discurs aproape rasist: „Suntem un popor de învingători. E în ADN-ul nostru. [...] Le cer tuturor să nu ne privească cu ochii străinătății, să nu-și trădeze patria. [...] Vom muri la porțile Moscovei, așa cum au murit toți frații noștri. [...] Bătălia pentru Moscova continuă, iar noi vom învinge!”[35]

Pe 4 martie 2012, Putin este reales pentru a treia oară președinte al Rusiei, cu „numai” 64% din voturi. Și deja pregătește, sistematic și neobosit, revenirea Rusiei la un sistem totalitar care avea să-și dea frâu liber în anul următor.

3. GOANA LUI VLADIMIR PUTIN CĂTRE TRECUT

de Galia Ackerman și Stéphane Courtois

Realegerea din 2012 – şi perspectiva că va urma să fie „ales" şi în 2018 – i-a accentuat lui Vladimir Putin aroganța, emfaza şi dorința de putere. Din prima clipă, acesta obține votarea unor legi care reprimă mai drastic manifestațiile cetățenilor şi „defăimarea" puterii. Obține interzicerea site-urilor de Internet considerate „periculoase" şi clasifică drept „agenți ai străinătății" ONG-urile „care deranjează" şi care într-adevăr erau finanțate din străinătate. Vizează, în mod special, Asociația Memorial, care, din 1997, se ocupase de apărarea drepturilor omului şi ai cărei istorici reevaluau marile perioade de teroare ale puterii sovietice – de la războiul civil din 1918–1922 şi Marea Teroare din 1937–1938, trecând prin Holodomorul ucrainean, până la moartea lui Stalin. Cercetările lor în arhive şi pe teren actualizau permanent situația imenselor gropi comune cu victime ale NKVD, ceea ce contrazicea versiunea triumfală a lui Putin despre evenimente, construită în jurul „marelui manager" Stalin. De atunci, preşedintele a încercat să se răzbune pe cei care avuseseră îndrăzneala să i se opună şi să-l prefere pe Medvedev – „liberalii, elitele, occidentalii"[1].

În august 2012, Putin extinde definiția „înaltei trădări", ca şi pe cea a „spionajului" şi a „obținerii ilegale de secrete de stat", pentru care se aplică pedepse care merg până la 20 de ani de închisoare. De acum, orice fel de critică a puterii se poate încadra la unul dintre aceste articole de lege.[2] Urmează un alt eveniment: pe 17 august, trei tinere aparținând unui grup de punk rock, Pussy Riot – „Revolta Păsăricii"! –, sunt condamnate la doi ani de muncă forțată (cu suspendare, pentru una din ele) pentru „vandalism motivat de ura religioasă". De ce se făceau vinovate? Pe 21 februarie 2012, cântaseră o rugăciune rock în Catedrala Hristos Mântuitorul din Moscova. Acțiunea lor suprarealistă era o reacție la introducerea în Codul Penal a unui articol despre „ofensa adusă sentimentelor credincioşilor", care

restrânge în mod clar libertatea de exprimare. Au urmat proteste internaționale împotriva verdictului, dar Putin s-a declarat firește de acord cu el, „fiindcă nu poți submina fundamentele moralei, asta distruge întreaga țară. Ce ne mai rămâne dacă facem asta?”. Dat fiind caracterul lui răzbunător, putem detecta în verdict o notă de răfuială personală: rugăciunea adresată Fecioarei Maria conținea o cerere de izgonire a lui Putin![3]

Pentru Putin, acest proces e ocazia de a strânge legăturile cu Biserica Ortodoxă, și în special cu patriarhul Kiril, originar și el din Sankt-Petersburg, al cărui bunic fusese un preot deportat în Gulagul din insulele Solovki. Devenit și el preot, Kiril urcă în ierarhia unei biserici controlate în mare măsură de KGB, pentru care lucrează, de altfel, din anii ’70, sub numele de „Agentul Mihailov”, cu însărcinări la Geneva, sub acoperirea Patriarhiei. Ales patriarh al întregii Rusii în 2009, Kiril se angajează într-un proces activ de diplomație religioasă, atât cu catolicii polonezi, cât și cu creștinii orientali – din Siria, Liban și Egipt –, și mai ales cu Bisericile Ortodoxe din Ucraina, Belarus, Moldova, Azerbaidjan și Kazahstan, pe care încearcă să le controleze cât mai strict, însă fără mare succes în cazul Bisericii autocefale a Ucrainei. În epocă, aceasta era minoritară, în timp ce Biserica Ortodoxă Ucraineană, mult mai influentă, rămâne sub ascultarea Patriarhiei de la Moscova[4]. În 2012, Kiril declară că realegerea lui Putin este un „miracol”. Potentatul Konstantin Malofeev, supranumit „oligarhul ortodox”, joacă de altfel un rol foarte important atât în finanțarea Bisericii Ruse, cât și în susținerea financiară a facțiunii proruse din Crimeea și Donbas, precum și în stigmatizarea „totalitarismului” liberal al Occidentului.[5]

În același timp cu atacurile asupra opoziției, tot în 2012, Putin lansează o vastă campanie împotriva corupției, care urmărește formarea unor noi elite, aservite total Kremlinului

şi constrânse să-şi taie legăturile cu Occidentul, în care noii îmbogăţiţi începuseră să-şi pună la adăpost proprietăţile şi roadele propriilor spolieri. În discursul către naţiune din 12 decembrie, îşi intensifică atacurile împotriva „agenţilor străini”, anunţă instituirea unui impozit pe marile averi şi cere dezvoltarea unei economii „patriotice” şi repatrierea averilor.[6] În paralel, îi obligă pe deputaţii Rusiei Unite să semneze personal proiectele de lege care atentează la drepturile omului, „ca să-i izoleze de străinătate, prin includerea pe listele negre ale Occidentului”[7]. E adevărat, în 2017, activele ruseşti exportate legal în străinătate aveau să se ridice la 1.233 de miliarde de dolari[8], iar această cifră ar trebui dublată, dacă ţinem cont şi de banii „murdari”.

La începutul celui de-al treilea mandat, Putin se preocupă din nou de „străinătatea apropiată”, numindu-l pe Vladislav Surkov vicepreşedinte al guvernului, însărcinat cu „chestiunea ucraineană”. În plus, îl îndeamnă pe oligarhul Evgheni Prigojin să sponsorizeze, începând din 2013, o agenţie de informaţii din Harkov – Nah News, cu sediul la Sankt-Petersburg şi scopul de a provoca agitaţie secesionistă în Ucraina, mai ales în Crimeea şi Donbas.[9]

De fapt, Putin urmărise de aproape situaţia din Ucraina încă de la alegerile prezidenţiale din februarie 2010, care s-au soldat cu succesul lui Ianukovici – ales cu 48,9% dintre voturi, concentrate în estul Ucrainei, contra Iuliei Timoşenko, care obţinuse 45,4%, mai ales în Ucraina centrală şi occidentală. De-abia ales, pe 21 aprilie, noul preşedinte semnează cu Rusia un tratat care prelungeşte cu 25 de ani contractul care îi permite flotei ruseşti să folosească portul Sevastopol din Crimeea, contra unei reduceri de 30% la gazul rusesc livrat în Ucraina. În plus, declară public că nu e de acord cu legea adoptată de Rada ucraineană pe 26 noiembrie 2006, care defineşte Holodomorul drept „genocid al poporului ucrainean”. Din

punctul lui de vedere – acesta fiind chiar punctul de vedere rus –, e vorba de o tragedie comună a popoarelor rus, ucrainean şi kazah.[10] În acelaşi timp, o reformă constituțională sporeşte considerabil puterile preşedintelui. Toate aceste decizii provoacă o reacție violentă a opoziției, care e însă adusă imediat la ordine cu ajutorul justiției: Iulia Timoşenko este arestată şi condamnată, în octombrie 2011, la şapte ani de închisoare, în timp ce cincisprezece dintre foştii ei miniştri sunt puşi sub urmărire, sub diferite pretexte. Uniunea Europeană, care urma să semneze un acord de liber schimb cu Ucraina, cerea în van eliberarea nefericitei candidate.

Conservându-şi bunele relații tradiționale cu Rusia, Ianukovici urmăreşte şi apropierea de UE, care îi promite un acord economic. Dar Putin nu încetează să facă presiuni pentru a-l atrage în proiectul său fantasmagoric de uniune eurasiatică şi, după ce argumentele economice eşuează, la reuniunea clubului internațional Valdai, pe 19 septembrie 2013, schimbă cu totul tonul: „Ucraina este, fără îndoială, un stat independent. [...] Dar să nu uităm că actualul stat rus îşi are rădăcinile pe Nipru. [...] Rusia kieveană este la originea imensului stat rus. Avem o tradiție comună, o mentalitate comună, o istorie comună, o cultură comună. [...] În acest sens, vreau să o repet, suntem un singur popor”[11]. Asta însemna reactivarea vechii concepții a țarului „suveran al tuturor Rusiilor”, care subînțelege că „marii ruşi” de la Moscova trebuie să domnească asupra „micilor ruşi” (ucrainenii din Kiev), a „ruşilor albi” (bieloruşii din Minsk) şi a Novorossiei – cu alte cuvinte, Crimeea de sud, în Ucraina de azi, până la actuala Transnistrie, stat autoproclamat, populat de rusofoni şi susținut de Rusia, care ocupă o parte a Moldovei. O tematică reciclată parțial şi de bolşevici, sub forma „republicilor sovietice ruseşti”, şi de Stalin, în retorica cu conotație mai naționalistă referitoare la

„popoarele frățeşti”. Astfel sunt puse oficial bazele unei retorici expansioniste şi războinice a Rusiei cu privire la Ucraina, care îşi găseşte exprimarea definitivă în 2021, într-un eseu al lui Vladimir Putin, intitulat *Despre unitatea istorică a ruşilor şi ucrainenilor*[12].

În cele din urmă, pe 21 noiembrie 2013, după ce stăpânul de la Kremlin îi promite un împrumut de mai multe miliarde de dolari, Ianukovici îşi anunță refuzul față de acordul de asociere cu Uniunea Europeană, ca şi dorința de a „relansa un dialog activ cu Moscova”. Imediat, au loc mari manifestații proeuropene, mai ales la Kiev, urmate de ocuparea permanentă a Pieței Maidan, din capitală, de către opoziția care cere destituirea lui Ianukovici. Din cauza Jocurilor Olimpice de Iarnă de la Soci, din februarie 2014, boicotate deja de principalii şefi de state occidentali în semn de protest contra legislației ruseşti care interzice „propaganda” homosexuală, Vladimir Putin nu poate interveni, dar, imediat ce Jocurile Olimpice se termină, Kremlinul îi dă undă verde lui Ianukovici. Ca urmare, Piața Maidan este atacată de forțele speciale pe 20 februarie, acțiune soldată cu împuşcarea a cel puțin 75 de manifestanți – ucrainenii îi numesc „Suta celestă”. Temându-se de mânia populară, Ianukovici fuge a doua zi, petrece o noapte în *dacea*[21] proprie de lângă Harkov, apoi pleacă în Donețk şi, în cele din urmă, neputând să ia un avion, este pus în siguranță de comandourile ruseşti, la Ialta[13]. După fuga lui, Parlamentul îl destituie pentru „abandon neconstituțional al funcției”, iar mulțimea îi invadează somptuoasa reşedință privată şi descoperă amploarea corupției de care se făcea vinovat.

---

[21] Locuință de vară rusească, localizată în suburbii sau într-o regiune pitorească.

Însărcinat în 2013 de Putin cu chestiunea ucraineană, Vladislav Surkov supervizase represiunea din Piața Maidan, iar acum organizează o reacție violentă a Kremlinului, care vizează mai ales Crimeea. Această peninsulă, alipită în 1954 de Ucraina sovietică, obținuse în 1991 statutul de Republică Autonomă a Crimeii în compoziția Ucrainei independente, iar Sevastopolul, al cărui port adăpostea flota rusească de la Marea Neagră, devenea un oraş cu statut special. În 2014, această patrie a tătarilor din Crimeea[14], al cărei litoral era foarte apreciat de ruşi, atât în epoca țaristă, cât şi în cea sovietică, era populată în proporție de 65% cu etnici ruşi. De ani de zile, Rusia făcea o propagandă intensă pentru crearea în rândurile acestei populații a sentimentului de apartenență la Rusia, sau mai exact la URSS.

Dacă proiectul anexării Crimeii germinase probabil ani la rând în mintea lui Putin, momentul favorabil este oferit de interregnul de la Kiev, dintre fuga lui Ianukovici, în februarie, şi alegerea următorului preşedinte ucrainean în mai, conform constituției ucrainene. Pe 28 februarie, trupe neidentificate, cu cagulă, ocupă aeroporturile din Crimeea, pentru a garanta „legea şi ordinea”. După ce masase 150.000 de oameni în apropierea Crimeii, sub pretextul de a proteja populațiile rusofone de „genocid”, Rusia invadează militar teritoriul şi capturează toată tehnica de luptă ucraineană, mai ales navele. Pe 11 mai, Republica Crimeea şi Sevastopolul îşi declară secesiunea față de Ucraina şi cer alipirea la Rusia, solicitând în acelaşi timp rechiziționarea bunurilor ucrainene – astfel, stațiile de benzină din Crimeea devin proprietatea Gazpromului... – şi schimbând şi moneda în circulație. Acest stat devenit independent este recunoscut imediat de către Rusia, în contradicție evidentă cu toate tratatele internaționale care garantau, din 1992, frontierele ucrainene. Pe 14 aprilie, Putin îl numeşte pe Serghei Aksionov – conducătorul unui partid prorus care nu

obținuse decât 4% din voturi la alegerile din Crimeea din 2010 – şef al Republicii Crimeea, recunoscută numai de către Rusia şi aliații acesteia.[15] Preşedintele rus prezintă această anexare ca pe o mare victorie a regimului său, exaltând spiritul *Krîmnaş* – „Crimeea e a noastră” – şi, astfel, accentuând caracterul ultranaționalist şi expansionist al acțiunii. De altfel, pe 28 martie, Rusia decide să crească cu 80% prețul gazului vândut Ucrainei.

În paralel, după modelul Crimeii, Vladislav Surkov începe să organizeze o mişcare separatistă în estul Ucrainei. Conflictul se agravează în mod special în regiunile limitrofe Rusiei, Donețk şi Luhansk. Se declanşează în acelaşi timp un război național între Ucraina şi separatiştii manipulați de Moscova şi un război civil în rândurile populației din Donbas, între partizanii unei Ucraine democratice şi cei ai unei Rusii dictatoriale. Între 2014 şi 2022, acest conflict a făcut deja peste 14.000 de victime de ambele părți. Mai mult de două milioane de persoane au fost obligate să fugă din Donbas pentru a se refugia în Ucraina independentă şi peste un milion s-au îndreptat spre Rusia.[16] Lupte de acelaşi tip sunt purtate în aprilie 2014 de militanții pro-Putin din mai multe oraşe ucrainene din estul țării, mai ales la Odesa, marele port ucrainean de la Marea Neagră, Dnipro, Harkov etc., dar aceştia se lovesc de o rezistență încrâncenată a contramanifestanților şi a batalioanelor de voluntari ucraineni create grație finanțării câtorva oligarhi ucraineni – printre care batalionul Azov. După ce cuceresc o treime din teritoriul administrativ al Donbasului, separatiştii proruşi înregistrează peste tot eşecuri drastice. La Odesa, confruntarea dintre proruşi şi proucraineni are consecințe tragice. Un cocteil Molotov provoacă în Casa Sindicatelor, care fusese invadată de cei dintâi, un incendiu în care mor 42 de persoane. Rusia face din asta punctul de plecare al unei intense acțiuni de propagandă referitoare la o Ucraină

„neonazistă” şi „nazistă”, care trebuia pedepsită, după modelul „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”[17].

Cu anexarea brutală a Crimeii şi infiltrarea „consilierilor militari” şi a „voluntarilor” ruşi în Donbas, relațiile dintre Rusia lui Putin şi Occident ajung într-un punct din care nu mai există cale de întoarcere: sunt impuse sancțiuni economice şi Rusia devine un stat paria, exclus din principalele reuniuni mondiale (G8, G20 etc.). Fiindcă această politică agresivă provoacă divergențe în sânul elitelor ruseşti, Putin decide să strângă rândurile în jurul lui şi să-şi înlocuiască o parte a cercului de acoliți. După 2014, rolul *siloviki* creşte substanțial, pornind de la mentalitatea elitelor conducătoare potrivit căreia forțele de securitate trebuie să se impună nu atât prin număr, cât prin ideologie: o mentalitate corporatistă şi percepția Rusiei ca fortăreață asediată. Încă nesatisfăcut, Putin începe, în 2016, o adevărată epurare în sânul *siloviki*.[18] În noiembrie 2016, ministrul dezvoltării economice, Aleksei Uliukaiev, e arestat ca urmare a unei provocări montate integral de unul dintre personajele cele mai apropiate de Putin, Igor Secin, patronul Rosneft, societate de stat care este al doilea mare producător de petrol rus după Gazprom. Era un semnal puternic, transmis tuturor factorilor de decizie, pentru supunerea totală față de preşedinte şi prietenii săi.[19]

Din ce în ce mai mult, structura puterii ruseşti seamănă cu cea a URSS. Pe de o parte, fațada guvernului şi a miniştrilor, pe de alta, puterea reală, care e în mâinile preşedintelui, ale administrației lui şi ale „comisiilor” sale specializate, care îşi impun voința ministerelor de resort. Neliniştit în privința propriei puteri, Putin creează prin decret, pe 6 aprilie 2016, o gardă națională formată din aproape 350.000 de oameni, abilitată să intervină inclusiv în străinătate. În acel moment, ansamblul forțelor militare şi paramilitare ruse atinge un total de patru milioane de

oameni, ca pe vremea URSS, în situația în care populația a scăzut de la 290 de milioane de locuitori, în 1991, la 146 de milioane, în 2022.

Ministrul de externe, Serghei Lavrov, devansează sancțiunile anunțate de Statele Unite contra Rusiei în august 2017, printr-un discurs antioccidental, ținut în fața membrilor statului-major, pe 23 martie: „În ultimele secole, cele mai mari nenorociri ale noastre au venit aproape întotdeauna dinspre Occident”. Dar asta vădeşte neştiința în privința istoriei ruse. De fapt, una dintre cele mai mari înfrângeri ale Rusiei a avut loc la Port Arthur, în Oceanul Pacific, în mai 1905, când japonezii i-au scufundat întreaga flotă de război în strâmtoarea Tsushima, din dreptul Coreei. A fost o înfrângere atât de răsunătoare, încât a provocat Revoluția din 1905. Şi dacă URSS a cunoscut un imens dezastru începând din 22 iunie 1941, înregistrând, până în 1945, 27 de milioane de victime, cine poate fi acuzat, dacă nu Stalin? Acestuia i se păruse o idee bună să instige Germania împotriva Franței şi a Angliei – pentru a putea cuceri Polonia orientală (actuala Ucraină occidentală), statele baltice şi Basarabia românească, după ce semnase cu Hitler un pact numit prin antifrază de „neagresiune”, care s-a întors împotriva lui după înfrângerea Franței. Cât despre țările independente din Europa Centrală şi de Est anexate de URSS în anii 1939–1941 şi cele integrate cu forța în „lagărul socialist” între 1945 şi 1989, nu i-ar putea replica acestea lui Lavrov că de trei secole „toate marile lor nenorociri” au venit dinspre Est, mai precis din Rusia?

Acest discurs putino-lavrovian este preluat de multă vreme de către *soft power*-ul rus în Franța. Astfel, Natalia Narocinskaia – profesoară universitară sovietică devenită ferventă naționalistă şi slavofilă, aleasă în Dumă în 2003 – crea la Paris, în 2007, un Institut al Democrației şi Cooperării, proiectat ca un forum al populiştilor europeni şi

al personalităților ruse naționaliste.[20] Tot Narocinskaia a publicat, în 2008, o lucrare intitulată *Ce rămâne din victoria noastră? Rusia–Occident: neînțelegerea*, prefațată și postfațată de doi universitari francezi, François-Xavier Coquin și Jacques Sapir.[21] Autoarea acuză Marea Britanie, Germania și Statele Unite că își doresc de secole întregi să dezmembreze Rusia. Și, mai ales, opune gândirii liberale occidentale „sufletul rusesc”. E vorba în speță de vechiul discurs al slavofililor din secolul al XIX-lea, care permite justificarea tuturor agresiunilor în numele unei „lumi ruse”[22]. La rândul lui, scriitorul ucrainean cel mai citit în întreaga lume, Andrei Kurkov, rezumă astfel situația: „Conceptul de lume rusă se rezumă într-o frază pe care politicienii ruși o pronunță adesea: «Rusia se termină acolo unde nimeni nu mai vorbește rusește». Și cum se vorbește rusește peste tot, asta înseamnă că Rusia nu se termină nicăieri”. Deja, în 2005, Václav Havel, disidentul ceh devenit președinte al Republicii Cehoslovace în 1989, declara: „Rusia nu știe exact nici unde începe, nici unde se termină”, subliniind faptul că „linia de fractură” dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă se întinde de-a lungul Ucrainei.[22]

Din acest moment, cucerirea Ucrainei devine o adevărată obsesie pentru Vladimir Putin și se înscrie într-un proiect mai larg al reconstituirii granițelor rusești, lărgite la cele ale URSS din 1991, inclusiv printr-o confruntare cu Uniunea Europeană și Statele Unite. Acesta este proiectul căruia Boris Nemțov voia să i se opună atunci când, la începutul lui 2015, anunța pregătirea unui raport asupra

---

[22] *Ruskii mir* – idee ale cărei rădăcini merg până în secolul al XI-lea. În contemporaneitate, „lumea rusă” tinde să însemne o comunitate unitară de limbă (rusă) și religie (Biserica Ortodoxă Rusă), subordonată unui centru politic unic (Moscova) și unui centru spiritual la fel de unic (Kiev).

intervențiilor ruseşti în Crimeea, în Donbas şi în general în Ucraina. Provenit din nomenclatura sovietică, ca fiu al nepotului de unchi al bolşevicului Iakov Sverdlov, Nemțov îl susținuse pe Elțin, începând din 1991, şi militase activ pentru democratizarea regimului. Fiindcă era un personaj popular, care în 1997 ajunsese până la poziția de viceprim-ministru în guvern, Elțin a avut un moment în care s-a gândit să-l desemneze ca succesor la preşedinție, dar spre surpriza generală, după ce a „testat" alte câteva personalități, s-a oprit asupra lui Vladimir Putin.

Conflictul dintre acesta din urmă şi Nemțov nu va înceta să se acutizeze, mai ales în legătură cu Jocurile Olimpice de Iarnă de la Soci, din februarie 2014. În 2009, Nemțov a candidat la primăria acestui oraş, din care era originar, denunțând costurile faraonice ale Jocurilor şi corupția ieşită din comun legată de acestea. Într-un raport semnat împreună cu un alt opozant, Vladimir Milov, intitulat „Proiectul olimpic al lui Putin e un act grandios de hoție şi o lovitură ireparabilă dată mediului înconjurător", explică, cu dovezi, că e vorba de o delapidare gigantică a bunurilor şi finanțelor statului, distribuite tovarăşilor lui Putin, contra unor lucrări supraevaluate grosolan.[23]

Şi totuşi, nu acest raport, ci altul avea să-i fie fatal lui Nemțov. În februarie 2014, atunci când Putin, în calitate de şef al armatei, îi trimite pe „omuleții verzi" să invadeze Crimeea, Nemțov începe să lucreze la un alt raport, care demonstrează că aceste acțiuni încalcă dreptul internațional şi se află la originea unui adevărat război, ce urmează să atragă sancțiuni severe, aducătoare de ruină, asupra Rusiei. În plus, denunță închiderea Rusiei într-o mentalitate asediată, hrănită de naționalism revanşard şi militarist, bazat pe minciună şi represiune, care manipulează populația inoculându-i teama de război.[24] Raportul include şi o analiză a Războiului din Donbas, care a făcut ravagii în

2014–2015, şi îi numeşte pe vinovaţii de catastrofa Boeingului malaezian care s-a dezintegrat deasupra oblastului Doneţk, pe 17 iulie 2014.[25] Denunţând neîncetat războiul dus de separatiştii proruşi susţinuţi militar şi economic de Moscova, Nemţov face apel la o mare manifestaţie anti-război pe 1 martie 2015, la Moscova, şi îşi semnează astfel condamnarea la moarte. Pe 27 februarie, la ora opt seara, chiar după ce a dat un interviu la Radio „Ecoul Moscovei" despre războiul din Ucraina, este asasinat de un ucigaş profesionist, sub zidurile Kremlinului. Asasinarea unuia dintre conducătorii Rusiei postsovietice provoacă o emoţie intensă şi o manifestaţie a tăcerii la înmormântare, în timp ce Putin susţine că nu ştie nimic de întreaga afacere. Acesta e însă avertismentul violent pe care îl adresează opoziţiei legale şi întregii societăţi civile. Totuşi, raportul Nemţov este terminat de apropiaţii acestuia şi textul e difuzat în 2015.[26]

În replică, patriarhul Kiril începe să se roage „pentru ca nimeni să nu distrugă Sfânta Rusie luându-i Ucraina, a cărei capitală, Kiev, este leagănul ortodoxiei ruseşti". În 2015, susţine campania de reabilitare a lui Stalin dusă de Kremlin, declarând că „nu trebuie să ne îndoim de meritele unui om de stat care şi-a condus ţara la renaştere şi modernizare, chiar dacă a comis câteva crime"[27]. Analogia cu figura lui Putin este transparentă. De altfel, „fidelitatea" patriarhului care şi-a dat binecuvântarea asupra regimului criminal şi mafiot are un preţ: Kiril deţine mai multe apartamente luxoase la Moscova şi Sankt-Petersburg, proprietăţi pe malul Mării Negre, maşini de lux, iahturi şi *private jet*-uri, ca şi ceasuri de lux de 30.000 de dolari şi alte „bagatele".[28]

După anexarea Crimeii, regimul lui Putin, caracterizat până atunci printr-un autoritarism din ce în ce mai coercitiv, se angajează într-un proces de „involuţie", raportat

la revoluțiile anticomuniste şi antitotalitare din 1989–1991 din Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia şi statele baltice şi la reconversiile democratice, mai mult sau mai puțin rapide, din România, Bulgaria, Ungaria şi Ucraina. Treptat, Putin pune în scenă o reîntoarcere la genul de totalitarism de intensitate scăzută care marcase Uniunea Sovietică poststalinistă. Rusia Unită devine partidul puterii, majoritar în Duma şi în structurile regimului, în timp ce celelalte partide aşa-zis sistemice reprezentate în Parlament – Partidul Comunist, PLDR-ul[23] lui Jirinovski şi Rusia Justă – Pentru Adevăr[24] – susțin fără excepție inițiativele guvernamentale, iar întregul câmp politic extra-sistemic este total călcat în picioare. Cultul şefului şi al infailibilității sale a fost impus, la fel ca ideologia dominantă obligatorie, cu caracter revizionist, ultranaționalist şi expansionist. Se accelerează, în acelaşi timp, reabilitarea lui Stalin şi a URSS ca mare putere, centrată pe victoria în „Marele Război pentru Apărarea Patriei”[29]. Manipulările Bisericii Ortodoxe în folosul puterii se înmulțesc şi ele. Apoi, este declanşată o propagandă intensă contra Occidentului şi a democrației, concomitent cu cenzura oricăror tentative de exprimare independentă şi critică. La asta se adaugă un control strict al resurselor economice şi financiare, exercitat de putere. *Last but not least*, teroarea se răspândeşte, mai întâi direcționată, apoi masivă şi nediscriminată, ca în cazul Donbasului, în 2014, şi cel al Ucrainei, în 2022.

---

[23] Partidul Liberal Democrat al Rusiei (Либерально-демократическая партия России, în rusă), formațiune populistă de dreapta, în ciuda numelui.

[24] Formațiune social-democrată, oarecum conservatoare, care a rezultat în anii ’90 din fuziunea mai multor partide, printre care al Pensionarilor. Militează pentru reducerea inegalităților, dar la alegerile din 2018 l-a susținut pe Putin.

Pentru a-şi securiza definitiv puterea, stăpânul de la Kremlin organizează un referendum care, pe 1 iulie 2020, îl autorizează să obţină două noi mandate prezidenţiale, după alegerile prevăzute pentru 2024. Îşi asigură astfel garanţia de a rămâne la Kremlin până în 2036... cu alte cuvinte, până la 83 de ani!

Această manevră provoacă o ultimă zvâcnire a opoziţiei, condusă de Aleksei Navalnîi, care, din 2011–2012, lupta împotriva corupţiei clanurilor conducătoare, împreună cu Boris Nemţov. Acest avocat, al cărui tată era originar dintr-un sat de lângă centrala nucleară de la Cernobîl, calificase Rusia Unită drept „partidul hoţilor şi al escrocilor" în campania prezidenţială din 2012. În septembrie 2013, îndrăzneşte chiar să sfideze puterea candidând la alegerile pentru primăria Moscovei, după 18 ani de domnie a lui Iuri Lujkov, care, împreună cu soţia lui, Elena Baturina, făcuse o avere colosală, mai ales în sectorul imobiliar. Privat de acces la televiziune, Navalnîi reuşeşte totuşi să obţină un scor de 30% în primul tur.[30] Începând din acea clipă, va fi hărţuit de justiţia putinistă, plasat în arest la domiciliu şi condamnat sub diferite pretexte. În februarie 2015, este arestat pentru a fi împiedicat să participe la funeraliile lui Nemţov şi la manifestaţia anti-război anunţată pentru 1 martie. Acelaşi lucru i se întâmplă ulterior de mai multe ori, între 2015 şi 2020. Pe 20 august 2020, se îmbolnăveşte grav, după un zbor intern cu avionul, şi este evacuat de urgenţă în Germania, unde explorări medicale aprofundate arată că a fost otrăvit cu noviciok, o neurotoxină deja utilizată de doi agenţi ai GRU pentru tentativa de asasinat împotriva fostului spion sovietic Serghei Skripal[25] şi a fiicei sale, derulată în Marea Britanie pe 4 martie 2018.[31]

---

[25] Agent dublu ruso–britanic. Este deconspirat de ruşi în decembrie 2004 şi condamnat la închisoare. Eliberat în urma unui schimb de

De-abia intrat în convalescență şi în ciuda amenințărilor care planează asupra lui, Navalnîi se întoarce la Moscova pe 17 ianuarie 2021 şi este imediat arestat pentru nerespectarea controlului judiciar – ca urmare a faptului că fusese internat într-o clinică germană. Dar, două zile mai târziu, difuzează un film care rezumă lunga anchetă pe care o realizase împreună cu Fundația Anticorupție (FBK). Filmul este consacrat imensului palat de pe malul Mării Negre construit pentru Putin cu fonduri deturnate, cu ajutorul oligarhilor şi al societăților de stat. E o reşedință faraonică: 18.000 de metri pătrați de clădiri mobilate luxos, pe un teren de 7.000 de hectare, dintre care 300 hectare de vie, incluzând o unitate de producție a vinului, două heliporturi, un patinoar subteran pentru meciurile de hochei, un heleşteu, o piscină, un cazinou, un teatru, o centrală electrică, un port privat şi... o biserică! În momentul scrierii acestor rânduri, filmul, prezent pe Internet în mai multe versiuni subtitrate în diferite limbi, a avut aproape 130 de milioane de vizionări.[32] Pe 2 februarie, Navalnîi e condamnat la trei ani de închisoare pentru acuzația amintită.[33] Protestele publice contra deciziei justiției putiniste sunt reprimate dur. Pe 22 martie, Navalnîi este judecat din nou, pentru „escrocherie” la adresa propriei fundații şi pentru „sfidarea curții” şi este condamnat la nouă ani de regim sever într-o colonie penitenciară.[34] Între timp, fundația pe care o conducea este demantelată, fiind clasificată ca „extremistă”, iar echipa lui de apropiați trebuie să emigreze, în timp ce câteva zeci de coordonatori şi colaboratori ai structurilor regionale ale organizației sunt deferiți justiției.[35]

În paralel, sute de alte ONG-uri şi organizații mass-media sunt şi ele clasificate ca „extremiste”, „indezirabile”, „agenți

---

spioni, se stabileşte în Marea Britanie în 2010, unde în 2018 va avea loc tentativa de otrăvire.

ai străinătății” şi demantelate. Ultima etichetă este aplicată de justiție şi câtorva sute de persoane.[36] Cea mai şocantă lichidare de organizație este cea a Memorialului, care a avut loc la sfârşitul lunii decembrie 2021, sub pretextul „deformării imaginii URSS” – deci pentru documentarea crimelor lui Stalin[37] –, urmată, în aprilie 2022, de Centrul de Apărare a Drepturilor Omului al acestei fundații.[38] Lichidarea celei mai vechi, celei mai cunoscute şi celei mai respectate la nivel internațional dintre organizațiile neguvernamentale ruseşti nu poate însemna decât un singur lucru: că Putin a decis să mizeze totul pe un război de recucerire a spațiului postsovietic, rupând legăturile cu Occidentul.[39]

Şi, într-adevăr, după ce a distrus opoziția şi după plecarea haotică a Statelor Unite din Afganistan, în august 2021, stăpânul de la Kremlin crede că e momentul să declanşeze o ofensivă pe scară largă. Pe 17 decembrie, trimite americanilor un ultimatum pentru organizarea unei noi Ialte – o împărțire a zonelor de influență din Europa, care ar şterge dintr-un foc efectele prăbuşirii URSS în 1991 şi i-ar permite Rusiei să recâştige un control semnificativ asupra fostelor republici sovietice devenite independente – Ucraina, dar şi statele baltice şi Moldova, după modelul curent al Belarusului şi Georgiei. Şi să reintegreze în propria zonă de influență fostele „democrații populare”, mai ales Ungaria, Slovacia, România şi Bulgaria, fără a uita statele succesoare ale fostei Iugoslavii. Cum aceste ultimatumuri rămân fără răspuns, fiindcă nu li se poate da satisfacție, logica putinistă conchide că războiul a devenit inevitabil.[40]

Potrivit lui Serghei Medvedev, istoric şi politolog rus specializat în perioada postsovietică,[41] fostul kaghebist este angajat de ani de zile într-un cvadruplu război: unul teritorial, de tip neoimperialist, care vizează în primul rând Ucraina; un altul, simbolic, pentru impunerea unei noi

identităţi ruseşti, care se sprijină pe puterea militară, în special nucleară; un război „biopolitic”, care vrea să oblige cetăţeanul să adere la „valorile” puterii, atât în privinţa propriei vieţi private, a orientării sexuale şi a credinţei religioase, cât şi a opţiunilor lui politice în relaţia cu străinătatea; şi, în fine, un război memorial, care, prin reabilitarea lui Stalin şi a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”, exaltă grandoarea trecută a Imperiului Ţarilor şi a superputerii sovietice. Se ştie, Putin s-a şi lansat într-un război general contra Ucrainei, vecinul la care râvneşte, un război de dimensiuni nemaivăzute de la a doua conflagraţie mondială.

În vreme ce occidentalii, şi în general o mare parte a lumii, au înţeles că este vorba de agresiunea unui stat împotriva altui stat suveran, a unei naţiuni independente, Vladimir Putin, fidel modelului leninist din 1917, îl consideră un război civil dus de „patrioţi”, moştenitorii şi apărătorii „patriei sovietice”, cea în care KGB-ul era „vârful de lance” împotriva „duşmanilor din interior”, a „trădătorilor” şi a „coloanei a cincea”. Această interpretare a războiului de către puterea rusă ţine de faptul că ea consideră Ucraina o zonă aparţinând teritoriilor istorice ale Rusiei ţariste şi ale URSS, iar pe ucraineni, o parte integrantă a „lumii ruse”, asupra căreia ea pretinde să domnească. Inspirându-se din Stalin, care se considera un mare teoretician, în iulie 2001, Putin a publicat un lung articol despre „unitatea istorică a ruşilor şi a ucrainenilor”[42]. Desigur, e vorba, pe de o parte, de o denaturare ideologică, fondată pe un istoricism falacios şi pe teorii geopolitice confuze, care maschează prost o dorinţă de prădare a bogăţiilor agricole şi miniere ale Ucrainei, şi, pe de altă parte, de revanşa asupra unui Occident prosper şi democratic. Totuşi, e adevărat că reconstrucţia unui imperiu rusesc presupune cucerirea Ucrainei, ca piesă de bază.

Bineînțeles, acest tip de discurs sfârşeşte prin a prinde la public, atunci când e difuzat masiv şi timp de ani întregi în rândurile populației ruse, fără posibilitatea unui contra-discurs, din cauza cenzurii tot mai severe a celor care se opun puterii şi războiului.

În intenția lui Putin, atacul contra Ucrainei trebuia să se limiteze la o „operațiune specială”, cu alte cuvinte, guvernul ucrainean ar fi trebuit să se prăbuşească şi să fie înlocuit de unul marionetă, fără ca occidentalii să aibă timpul sau măcar voința de a interveni. Într-un anumit sens, preşedintele a reiterat manevra lui Stalin, care, după ce a recuperat, fără să tragă un foc de armă, jumătatea estică a Poloniei grație pactului de „neagresiune” cu Hitler din 23 august 1939, a semnat pe 28 septembrie un tratat „de prietenie” cu al Treilea Reich, căruia îi garanta exporturi masive de grâu şi de petrol. La fel, Putin se gândea că exporturile lui de gaz şi de petrol către Germania o vor convinge pe aceasta să neutralizeze orice reacție la invazia din Ucraina. Dependența Germaniei de petrolul şi mai ales de gazul rusesc fusese creată cu câțiva ani mai devreme, odată cu punerea în funcțiune a Nord Stream 1. Am văzut că marele ei artizan, cancelarul Gerhard Schröder, a fost numit în 2005 director al societății constructoare a gazoductului, iar în 2017 a fost propulsat în fruntea consiliului de administrație al Rosneft, societatea rusă de stat care se ocupă cu producția de hidrocarburi. Apoi, în 2022, cu puțin înainte de invadarea Ucrainei, a fost numit preşedinte al consiliului de administrație al Gazprom, încasând peste 850.000 de euro pe an de la Rosneft şi constructorii Nord Stream, peste pensie şi bonificațiile de fost cancelar.[43]

În definitiv, Vladimir Putin nu pare să fi învățat lecțiile istoriei, dintre care cea mai importantă ar fi fost pentru el, în această situație, cea desprinsă din lovitura de forță dată

de Stalin la Berlin, în 1948. Şeful de la Kremlin şi tot sistemul comunist mondial încercaseră atunci să le interzică aliaților occidentali accesul în capitala germană, împiedicându-i să traverseze zona de ocupație sovietică, şi în acelaşi timp să constrângă populația din Berlinul de Vest să se supună puterii comuniste din Berlinul de Est. Însă Statele Unite şi-au folosit toate resursele pentru a împiedica blocada, inaugurând un gigantic pod aerian care avea să dureze peste un an, până când Stalin avea să renunțe.

S-ar putea să se întâmple la fel şi cu Putin, care, în plus, a subestimat conflictele memoriei şi loialității în spațiul ucrainean, cu un laitmotiv: „Un trecut care nu trece”. Pe de o parte, Ucraina înseamnă populația din est – mai ales din Donbas – care a fost sovietizată începând cu 1921 şi cu Tratatul de la Riga dintre URSS şi Polonia, apoi a suferit Holodomorul şi o violentă represiune îndreptată împotriva elitelor în Marea Teroare din 1937–1938, pentru a fi apoi înlocuită în parte de ruşi. Pe de alta, ea înseamnă partea vestică, alipită Poloniei în 1921 şi invadată, anexată şi sovietizată începând din septembrie–octombrie 1939 şi până în iunie 1941, iar apoi, din nou, după vara anului 1944, ceea ce a provocat o puternică rezistență anticomunistă de tip maquis, până în 1956. Dacă amintirea glorioasă a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” domină net în partea răsăriteană, cea tragică despre timpurile sovietice este adânc înrădăcinată în partea vestică, învecinată cu Polonia, care are un trecut nu numai antisovietic, ci şi antirus, din epoca țaristă. Memoria colectivă ucraineană mai suferă şi un alt clivaj, între generațiile mai vechi şi tinerii sub treizeci de ani, care nu au cunoscut URSS şi au ca model Europa.

Pe 24 februarie 2022, în timp ce, în plină noapte, mii de tancuri ruseşti invadau Ucraina şi oraşele țării erau bombardate, Vladimir Putin urcă pe scenă la Kremlin

pentru o declarație zornăitoare: „Oricine va încerca să se amestece în treburile noastre sau, mai mult de atât, să ne pună în pericol țara şi poporul trebuie să ştie că răspunsul Rusiei va fi imediat şi va duce la consecințe cu care nu v-ați confruntat niciodată în istorie. [...] Au fost luate toate deciziile necesare în acest scop. Sper că m-am făcut auzit”[44]. După ce se prăbuşise jalnic în 1991 în ipostaza ei sovietică, Rusia îşi relua marşul către Vest în modul cel mai brutal cu putință, care ne trimite cu gândul la cel al lui Nicolae I din anii 1830, al lui Lenin din anii 1917–1918 şi al lui Stalin din 1939–1941. Or Aleksandr Soljenițîn lansase un avertisment încă din 1990: „Constat cu îngrijorare că, aflată pe punctul de a se trezi, conştiința națională rusă este, în mare parte, cu totul incapabilă de a se elibera de modul de gândire al unei puteri cu un teritoriu foarte mare, de a scăpa de fumurile îmbătătoare care decurg din condiția de imperiu. Trebuie să alegem foarte clar: între imperiu, care este înainte de toate pierderea noastră, şi salvarea spirituală şi fizică a poporului nostru”[45]. Vladimir Putin a ales, spre binele sau, mai ales, spre răul poporului rus. Fiindcă nu a ştiut să se desprindă de cele trei sferturi de secol de totalitarism, Rusia a pornit-o cu toată viteza către un trecut grandios, à la Potemkin, la fel de catastrofal ca „viitorul luminos” promis de bolşevici.

4. VLADIMIR PUTIN: CEKIST O DATĂ, CEKIST PENTRU TOTDEAUNA

de Andrei Kozovoi

Ştii ce se află pe emblema cekiştilor? Scutul şi spada. Şi trebuie să ne folosim de scut pentru a-i proteja pe oameni, pentru a-i proteja contra răului, oriunde se găseşte acesta. — Vadim Kojevnikov, *Scutul şi spada*

Într-o frumoasă dimineaţă de vară, luni, pe 27 iulie 1998, prim-ministrul interimar Serghei Kirienko apare în faţa ofiţerilor cu grad înalt din FSB, Serviciul Federal de Securitate al Rusiei. Al doilea mandat al lui Boris Elţin se apropie de sfârşit, iar Kirienko, un tânăr tehnocrat în vârstă de 35 de ani, vine la întâlnire pentru a-l prezenta pe noul şef al contraspionajului rusesc, un oarecare Vladimir Vladimirovici Putin. În limbajul lui clar, de absolvent rus al şcolii de administraţie, care contrasta cu vorbirea îngrămădită a predecesorului său, Viktor Cernomîrdin, Kirienko îi face proaspătului numit un portret elogios: „Nominalizarea lui Vladimir Putin nu se datorează deloc întâmplării. Este un profesionist capabil să administreze FSB în toată diversitatea organizaţiei. Este un fost agent de informaţii care cunoaşte perfect obiectivele ce trebuie atinse şi mijloacele ce trebuie întrebuinţate pentru a contracara operaţiunile de spionaj ale serviciilor străine. Este un administrator bine înarmat pentru lupta împotriva criminalităţii economice. Şi, în plus, va avea în suflet dorinţa de a îmbunătăţi viaţa materială a cadrelor şi, fără îndoială, de a reînnobila blazonul unei instituţii defăimate pe nedrept”.

La patruzeci şi şase de ani, Putin are obrajii gălbejiţi şi este tras la faţă. Ochii lui par goi, la fel ca spiritul lui. Poartă doliu după mama lui, decedată cu trei săptămâni mai devreme, la optzeci şi şapte de ani, în timp ce tatăl lui, foarte bolnav, avea să moară în anul următor. Dar ce rost

are să vorbim despre impactul asupra vieții lui de familie, deja neglijată în cei doi ani petrecuți în fruntea Administrației Prezidențiale? La anunțul veştii, soția lui, Liudmila, se prăbuşise, grăbindu-se să se confeseze unei prietene: „În 1991, când a plecat din KGB, mi-a jurat că s-a terminat, că vom trăi ca oamenii normali, că ne vom vedea mai des, că vom invita prieteni acasă... Şi, uite, coşmarul reîncepe!"

Lui Putin i-ar fi fost foarte greu să refuze nominalizarea în fruntea FSB, post în care Boris Elțin îl numise prin decret prezidențial. Se numără printre oamenii de încredere ai preşedintelui rus şi mai are probe de trecut până la a deveni un *preiemnik*, un succesor, desemnat de „țarul Boris". Se îndoieşte că numirea va întruni unanimitatea: „bătrânii" FSB-ului urmau să se mire foarte tare să vadă numit un simplu colonel în postul în care prezența unui general ar fi fost firească. Reputația lui de *hoziaistvenik* – „administrator" –, de manager de criză în Administrația Prezidențială, putea să-i facă să se teamă, pe drept cuvânt, de o „epurare".

Cu o față la fel de puțin expresivă ca totdeauna, Putin se ridică şi declară, în fața noilor lui subordonați, cu o voce egală: „Pentru mine, a veni să lucrez în serviciile de securitate e ca şi cum m-aş întoarce în casa părintească. La fel ca predecesorul meu [Nikolai Kovalev], mi-am început cariera pe treptele de jos ale ierarhiei KGB, el la Moscova, iar eu, la Leningrad. Asta se întâmpla acum 23 de ani. Pentru mine, aceste ziduri fac parte din familia mea".

„Putin sau KGB-ul la putere": această idee, dezvoltată în ultimii câțiva ani de mai mulți specialişti francezi şi străini, pare azi o evidență, la fel ca ideea că oamenii proveniți din serviciile secrete sovietice formează osatura sistemului de guvernare putinist. E adevărat, dar e cazul să fim prudenți şi să nu îi atribuim lui Putin calități pe care nu le-a avut niciodată, în primul rând capacitatea de a asimila

informațiile. O dovedește recentul său fiasco în Ucraina. Acest dictator cinic și corupt și-a construit o legendă de „maestru spion”, ceea ce n-a fost niciodată, în scopul autopromovării, pentru a câștiga respectabilitate în fața unui electorat sensibil la imaginea conducătorului cu mână forte, apărător al rușilor, oriunde s-ar afla aceștia.

Totuși, afirmațiile lui din iulie 1998 nu trebuie considerate vorbe goale sau un simplu discurs de circumstanță, menit să furnizeze asigurări auditoriului. Totul sugerează ideea că este mândru că a aparținut organizației, că simțea nostalgie față de anii petrecuți în KGB și chiar, să nu ne temem de acest cuvânt, afecțiune pentru „zidurile Lubiankăi”, sediul istoric al Cekăi și apoi al KGB-ului de la Moscova. În fond, în Putin cel din 1998 și în multe privințe și în cel din 2022, doarme un copil, mic șef de bandă în fața blocului, care visa să devină un James Bond sovietic, erou al timpurilor moderne, capabil să schimbe mersul lumii. Un cavaler fără teamă și fără prihană. Copilul e frustrat fiindcă nu și-a îndeplinit visul cât și cum a vrut și îl împinge pe adult să facă totul pentru a parveni în fine la putere, cu succesul pe care îl știm. Putin nu a rămas decât un an în fruntea FSB, dar acest episod trecător este mult mai mult decât o paranteză în cariera lui: anul de tranziție l-a pregătit să ocupe postul de prim-ministru, apoi, după demisia lui Elțin în decembrie 1999, pe cel de președinte interimar. Acest an i-a fost de ajuns pentru infiltrarea puterii cu o nouă elită, *siloviki*, „oamenii de forță”, de altfel foste cadre din sistemele de informații.

Putin își datorează ascensiunea aproape implacabilă „mitului cekist”, fondat prin crearea de către Lenin, pe 20 decembrie 1917, la numai două luni de la preluarea puterii de către bolșevici, a VChK, abrevierea „Comisiei extraordinare pentru lupta împotriva contrarevoluționarilor și sabotorilor” – mai simplu zis, Ceka. Organizație gândită

inițial ca o poliție politică temporară, ea devine rapid brațul armat al Partidului Comunist, un instrument de represiune, de teroare şi de control social, dar în acelaşi timp un serviciu de contraspionaj care lucrează la dejucarea operațiunilor serviciilor secrete străine, considerate periculoase pentru primii ani ai regimului comunist. Cekiştii încep să execute operațiuni în străinătate în decembrie 1920, când bolşevicii îşi asiguraseră deja controlul asupra țării, după crearea în Ceka a Departamentului pentru străinătate, INO, strămoş al Primei Direcții Generale (PGU) a KGB-ului. De fapt, dacă bolşevicii au făcut o distincție între serviciile de informații civile şi militare, le-au privilegiat în mod clar pe primele, conferindu-le funcțiile de poliție politică, de contraspionaj şi de informații externe. La fel a fost şi cu succesorii Cekăi: GPU (sau OGPU, Direcția Politică de Stat, 1922–1934), NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, 1934–1943) şi, în fine, KGB (Comitetul Securității de Stat, 1954–1991).

KGB-ul a fost o maşinărie tentaculară, subdivizată în „direcții principale" (sau „generale"), dintre care cea mai cunoscută e prima, PGU, specializată în informațiile externe. Membrii ei se considerau elita serviciilor de informații, arătându-se adesea dispreţuitori față de colegii lor din a Doua Direcție Generală (VGU), strămoaşa FSB, însărcinată cu contraspionajul. Dacă numele serviciilor secrete s-au modificat şi metodele de luptă contra inamicilor regimului s-au „civilizat" după moartea lui Stalin, în 1953, pierzându-şi din brutalitate, dar păstrându-şi controlul total asupra populației, numele glorios de „cekist" a traversat epocile până astăzi. Această constanță se explică prin instaurarea cultului primului şef al Cekăi, teribilul Felix Dzerjinski (1877–1926), un revoluționar polonez convertit la bolşevism supranumit „Felix cel de fier", pentru fanatismul şi spiritul

de sacrificiu pe care îl arăta față de Partid. La fel ca Stalin („omul de oțel”), el se dedicase, la începuturi, preoției.

Numit de Lenin „Fouquier-Tinville al nostru” – cu trimitere la acuzatorul public al tribunalului revoluționar din perioada Terorii din Revoluția Franceză (1793–1794) –, Dzerjinski s-a distins prin „teroarea roşie” proclamată public pe 5 septembrie 1918, caracterizată prin violența statală forjată în cursul războiului civil, care ulterior s-a transformat în metodă de guvernare.

Luări de ostatici şi masacre de civili, condamnări fără proces şi execuții ale unor grupuri întregi desemnate ca vinovate: țărani ştampilați cu infamul *kulak*, oameni ai Bisericii, funcționari țarişti, foşti revoluționari deveniți „duşmani ai poporului”, grupuri etnice întregi considerate „suspecte”; organizarea de procese-spectacol care să ofere răzbunării populare țapi ispăşitori pentru dezastrele regimului, după ce mărturisiseră cele mai neverosimile crime sub tortură: Dzerjinski şi succesorii săi – Iagoda, Ejov, Beria, printre alții – au pus la cale lista completă a acestor atrocități. Desigur, totul s-a petrecut la ordinele Partidului Comunist şi ale lui Lenin, care afirma în 1920 că „un bun comunist este în acelaşi timp un bun cekist”, apoi ale lui Stalin. Rolul Cekăi a fost esențial pentru „supraveghere şi pedepsire”, dar de asemenea pentru crearea unei „culturi cekiste”, o combinație între sentimentele de impunitate şi atotputernicie şi practici de o cruzime extremă, completate cu ura absolută față de străinătate şi devotamentul fanatic pentru şef, pentru farul călăuzitor – Lenin, Stalin şi acoliții lor.

E cazul să reamintim aici la ce intensitate ajunsese violența cekistă în anii lui Lenin şi Stalin. Dacă perioada cea mai sumbră a fost 1937–1938 – peste 700.000 de morți, incluzând şi o parte dintre cekiştii înşişi –, „Marea Teroare” (a se vedea Robert Conquest în *Cartea neagră a*

comunismului) a fost inaugurată pe vremea lui Lenin. În 1919–1920, Ceka a asasinat sau a deportat peste 300.000 de cazaci de pe Don, iar numai în 1922, cekiştii au executat aproape 2.700 de preoți, 2.000 de călugări şi 3.500 de călugărițe. În 1929–1932, pe când Stalin nu era încă stăpânul absolut al Uniunii Sovietice, au arestat în jur de 900.000 de persoane pentru „activități contrarevoluționare”, din care 10.000 au fost executate. După 1930, cekiştii au fost însărcinați cu administrarea imensului sistem concentraționar al Gulagului, ale cărui baze fuseseră puse de Lenin între 1918 şi 1922. În Gulag lucrau, în condiții cumplite, milioane de *zeki* – nume dat deținuților şi popularizat de Soljenițîn în al său *Arhipelag Gulag*[26]. În timpul Holodomorului, Marea Foamete din Ucraina (1932–1933), trupele OGPU au avut misiunea de a-i împiedica pe țărani să fugă din sate pentru a căuta ajutor în oraş: o atmosferă demnă de un film de groază, pe care un supraviețuitor a caracterizat-o mai târziu: „Auschwitz fără cuptoare”.

Vinovați deja de nenumărate crime contra umanității şi de genocid, cekiştii şi-au intensificat activitatea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, deportând aproape două milioane de sovietici, printre care „popoarele pedepsite” colectiv pentru presupusa colaborare cu duşmanul, precum germanii de pe Volga, tătarii din Crimeea sau cecenii. Între 1939 şi 1945, Beria, mâna dreaptă a lui Stalin, a continuat tradiția masacrelor în masă, dintre care cel al câtorva mii de ofițeri polonezi, în pădurea Katîn, e doar cel mai cunoscut. După război, asasinatele şi deportările forțate au continuat, de astă dată în „noile teritorii” anexate la URSS, în timp ce KGB-ul crea în toată Europa Centrală şi de Est instituții

---

[26] Numele de *zek* provine de la заключённый (*zakliucionîi*), „prizonier”, probabil prin abrevierea з/к (z/k).

după chipul şi asemănarea lui, bineînțeles controlate de el. Cât despre operațiunile cekiştilor în străinătate, acestea se distingeau şi ele prin violență, mai ales atunci când era vorba de adversarii lui Stalin. Lichidat în Mexic, în 1940, Lev Troțki este exemplul cel mai evident, dar lui i se adaugă şi transfugi ai serviciilor secrete – de pildă cei trei „trădători” Gheorghi Agabekov, Ignace Reiss şi Walter Krivițki, asasinați în Franța, în Suedia şi, respectiv, tocmai în Statele Unite – sau duşmani ai URSS ca ruşii albi, dintre care generalii Kutiepov şi Miller, răpiți în Franța în 1930, respectiv 1937, pentru a fi duşi la Moscova şi executați. Mai e de menționat faptul că Lenin a fondat şi celebrul şi sinistrul Laborator al Otrăvii[27], care şi-a avut epoca de aur în vremea lui Stalin şi care era destinat lichidării duşmanilor din interior, dar şi din exterior.

Una dintre principalele caracteristici ale acestui gen de cruzime criminală a fost aceea că multă vreme a fost ținută secretă. Crimele şi represiunea erau ascunse cu grijă populației sovietice, mai ales în epoca stalinistă. Până la finalul anilor ’80, KGB-ul şi-a păstrat astfel controlul asupra vieții publice, până când glasnostul lui Gorbaciov a trecut într-o viteză superioară sub impactul revoluțiilor anticomuniste din Europa de Est, începând să includă şi critica partidului sau a KGB. Dacă puterea sovietică a făcut mari eforturi pentru a disimula toată oroarea trecutului cekist, motivul a fost impunerea unei imagini imaculate a agenților secreți, cărora li s-a creat o aparență de cavaleri

---

[27] Numit şi Laboratorul 1, Laboratorul 12 sau Kamera, a fost fondat în 1921. Printre victimele lui s-au numărat scriitori ca Aleksandr Soljenițîn, care a supraviețuit unui atentat cu ricină. În Laborator, substanțele toxice au fost experimentate pe prizonieri din Gulag. Există informații sau speculații despre reactivarea lui după anii ’90, din cauza unor otrăviri celebre ca aceea a lui Aleksandr Litvinenko.

medievali, apărători nestrămutați ai văduvelor şi orfanilor. Dzerjinski a fost principalul bolşevic care a avut dreptul, după moarte, la un cult asemănător cu al lui Lenin. În 1926, Piața Lubianka – sediul Cekăi, din 1918 – a fost rebotezată Piața Dzerjinski, apoi a fost demarată publicarea unei serii de povestiri hagiografice pentru tineri, iar în 1958 a fost ridicat un monument care îl glorifica pe „cekistul numărul unu”, proiectat înainte de război. Pentru Hruşciov, asta a fost o manevră prin care îşi asigura opozanții la „destalinizare” că rămâne un bun comunist, dornic să revină la „puritatea originilor leniniste”. Începând din 1960, şi mai ales în era Brejnev, Felix cel de fier s-a găsit din ce în ce mai des pe ecranele de cinema şi TV. Studiourile lucrau împreună cu experții din „organele abilitate” (conform expresiei consacrate) pentru a-l prezenta într-o lumină ireproşabilă.

Până la ce punct a fost tânărul Putin sensibil la cultul lui Dzerjinski? Oare îl adora şi ca apostol al revoluției şi prieten al copiilor?[28] E greu de spus, fiindcă n-a vorbit despre asta niciodată în public, dar cu siguranță şi-a însuşit faimoasa descriere a „bunului cekist” a lui Dzerjinski: un bărbat „cu inima caldă, cu mintea rece şi cu mâinile curate”. Cu un tată veteran de război care făcuse parte din „brigăzile de diversiune” ale NKVD-ului, „partizanii” trimişi în spatele liniilor inamice, Putin era ținta ideală pentru propaganda cekistă a anilor ’60, care oferea tineretului sovietic noi modele demne de a fi imitate – agenții secreți care au contribuit la victoria din 1945.

Aceşti eroi ai „frontului invizibil” începuseră să populeze imaginarul URSS după moartea lui Stalin, cunoscând clipa

---

[28] Dzerjinski a inițiat în anii ’20 şi un vast program de construcție de orfelinate, din cauza marelui număr de copii rămaşi fără adăpost după Războiul Civil.

lor de glorie sub Brejnev, în contextul cultului „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”, inaugurat pe 9 mai 1965, cu ocazia a douăzeci de ani de la victoria în al Doilea Război Mondial. Primele romane care-i aveau ca protagonişti erau uneori semnate de foşti agenți ca Gheorghi Brianțev (1904–1960), care lucrase pentru informațiile militare în timpul războiului – tendință ce corespundea de altfel celei din Occident, ca în cazul lui Ian Fleming, fost ofițer de informații al Marinei Regale şi creatorul lui James Bond, sau John le Carré, fost membru al Intelligence Service. În 1965 este publicat un roman care marchează o întreagă generație de viitori cekişti, printre care şi Putin: *Scutul şi spada* de Vadim Kojevnikov (1909–1984), fost corespondent de război, relatând aventurile lui Aleksandr Belov, agent NKVD, care, sub o identitate falsă, se infiltrase în Abwehr, serviciul de informații militar german. Pentru personajul său, Kojevnikov s-a inspirat din faptele de arme ale lui Aleksandr Sviatogorov, faimos şef de comando al NKGB – Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului, care a cunoscut o existență efemeră între aprilie şi iulie 1941, apoi între 1943 şi 1946. Un film realizat după roman are premiera în august 1968, în timp ce Primăvara de la Praga era zdrobită... Acesta e momentul în care Putin, atunci în vârstă de ceva mai puțin de şaisprezece ani, face o vizită la sediul KGB din Leningrad, unde îşi oferă serviciile în fața ofițerului de gardă, însă i se răspunde că *inițiativnikîi*, „voluntarii”, nu sunt bineveniți, că vor fi recrutați mai târziu dacă se va considera că sunt utili, după serviciul militar sau după studiile universitare. „Şi care studii sunt cel mai bine văzute?”, întreabă Putin. „Dreptul!”, latră ofițerul de gardă, un pic agasat de insistență.

Numit de Brejnev în fruntea KGB în 1967, an marcat de comemorarea a cincizeci de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Iuri Andropov perpetuează şi

amplifică mitul cekist. Investeşte şi mai multe resurse în el, cultivând autorii de talent şi lucrând îndeaproape cu studiourile de cinema şi de televiziune. Eroii Războiului Rece primesc, din acest moment, drepturi de autor. La finalul anului 1968, în *Sezon mort*, spectatorii sovietici puteau astfel admira aventurile unui „ilegalist” – agent detaşat în străinătate cu o identitate falsă –, Konstantin Ladeinikov. Filmul, o premieră a genului, era inspirat din aventurile lui Konon Molody (1922–1970), personaj recrutat de serviciile de informații în 1951 şi devenit o adevărată legendă. KGB-ul lui Andropov acceptase să dezvăluie câteva secrete, pentru a asigura credibilitatea scenariului.

Epoca de aur a „spionilor pe ecran” cunoaşte un ultim mare succes în 1973, cu *Şaptesprezece momente de primăvară*, serial TV adaptat după un roman al lui Iulian Semionov şi consacrat, şi el, aventurilor unui agent infiltrat în Germania nazistă la sfârşitul războiului – colonelul Isaiev, mai cunoscut sub pseudonimul de Stierlitz. Se poate face o paralelă între metodele de infiltrare, camuflaj şi subversiune ale lui Isaiev şi strategia adoptată de Putin începând din 1991, când a făcut pe „democratul” la primăria Sankt-Petersburgului. O altă temă a acestui serial, loc comun al propagandei antiamericane a URSS, e înțelegerea secretă dintre CIA şi nazişti, un filon ideologic care aminteşte pe drept cuvânt de obiectivele de război ale lui Putin din februarie 2022, când spune că vrea să „denazifice” Ucraina, considerată un stat-marionetă al americanilor.

În 1973, Putin se dovedeşte, la Facultatea de Drept a Universității din Leningrad, un student silitor, fără a fi sclipitor – profilul perfect pentru KGB, care nu căuta personalități ieşite din comun, ci indivizi în care, conform formulei rituale, prima „inima”. Potrivit biografiei oficiale, e recrutat în 1975 şi urmează timp de un an cursul tipic pentru cekişti de la Moscova – supraveghere şi filaj, arestări,

interogatorii şi manipulări – înainte de a fi retrimis la Leningrad ca stagiar, pentru o muncă de birou. În februarie–iulie 1976, este din nou la Moscova, pentru a se forma în Direcția a V-a generală a KGB (*Piatiorka*), însărcinată cu „diversiunile ideologice inamice”. Remarcat de PGU, după un an în care se reprofilează, lucrează alți patru ani şi jumătate în Direcția I generală a KGB-ului, la Leningrad. Devenit maior, obține în fine undă verde pentru a reveni la Moscova pentru a treia oară şi intră în Academia KGB, supranumită „Şcoala de la pădure”, destinată viitorilor spioni. Aici, limbile străine sunt prioritare, aşa că dobândeşte cunoştințe de germană. În 1985, la zece ani după recrutarea inițială, este în fine trimis în străinătate, dar visul lui de a deveni un nou Stierlitz nu se îndeplineşte, fiindcă este repartizat într-o țară comunistă, Republica Democrată Germană, la Dresda, pentru a lucra cu o divizie regională a Stasi, echivalentul est-german al KGB-ului. E o trecere pe linie moartă – în ruseşte, aşa ceva se numeşte *oțtoinik*, „puț” –, de unde revine în oraşul natal la începutul lui 1990, dezamăgit şi umilit de prăbuşirea Zidului şi debutul reunificării germane.

Putin era la acea vreme un ofițer KGB ca mulți alții, fără talente particulare, fără perspective de carieră, obligat să îşi găsească un loc într-o URSS în care foştii săi angajatori nu mai inspirau decât ură şi dispreț. De fapt, în această epocă, în folosul glasnostului, foştii ofițeri ai serviciilor secrete deveneau un fel de „transfugi în interior”, începând să facă dezvăluiri senzaționale despre „afacerile murdare” ale KGB-ului şi despre pericolul pe care îl reprezenta această organizație pentru perestroika. Inițiatorul acestei mişcări era fostul general Oleg Kalughin, care, la sfârşitul anilor ’80, îi scrie lui Gorbaciov o scrisoare în care denunță inerția şi corupția din sânul KGB, iar apoi devine celebru prin articolele şi conferințele sale. Chiar dacă nu căuta atât o

desprindere de comunism, cât revenirea la o ipotetică „legalitate revoluționară”, Kalughin voia, așa cum dorise și Lenin spre finalul vieții, să restrângă competențele cekiștilor. Devine însă foarte repede oaia neagră a aripii conservatoare din KGB, care va răspândi zvonul că a fost recrutat de CIA. Asta îi creează probleme cu vechiul lui rival Vladimir Kriucikov, fost adjunct al lui Andropov devenit director al KGB-ului și unul dintre creierele puciului de la Moscova, din august 1991. Pus în șah de forțele pro-Elțin timp de trei zile, puciul menționat se termină cu dărâmarea statuii lui Dzerjinski din fața Lubiankăi, în aplauzele unei mulțimi euforice.

Într-un context foarte tulbure, Putin înțelegea perfect că pentru a supraviețui trebuie să corespundă noilor criterii, deci să-și convingă anturajul că e trup și suflet de partea „democraților”. Ca sute de alți agenți, luându-l ca model pe adevăratul Stierlitz, se comportă ca un *pereviortici* („cameleon”) și se raliază taberei lui Boris Elțin mai puțin din convingere personală, cât din oportunism pur. Conform versiunii oficiale, intră în mai 1990 în echipa lui Anatoli Sobceak, președintele Sovietului din Leningrad și viitor primar al Sankt-Petersburgului. Dacă e să-l credem, a trimis o scrisoare de demisie KGB-ului câteva luni mai târziu, dar cum, chipurile, plicul se pierduse, l-a contactat pe Kriucikov în persoană pentru a se asigura că nu mai este considerat cadru al KGB. Realitatea e cu siguranță destul de diferită și e foarte probabil că Putin a continuat să-și ia solda de agent KGB timp de un an după puci.

Oricum ar sta lucrurile, a sări în barca lui Sobceak, un inamic declarat al KGB-ului, era un calcul menit să-i câștige popularitatea în rândurile „liberalilor”, iar strategia dă roade în iunie 1996, când Putin e recrutat de echipa lui Elțin pentru a lucra în Administrația Prezidențială. Ea a funcționat, de altfel, și la oligarhii apropiați de putere care l-

au introdus în cercurile lui Elțin. Zece ani mai târziu, somat să explice de ce a dat drumul lupului în stână, Boris Berezovski, unul dintre „naşii” lui Putin (împreună cu Valentin Iumaşev, ginerele preşedintelui, şi bancherul şi antreprenorul Serghei Pugaciov), declară că, până la urmă, dacă „cekiştii au comis crime, a fost la ordinul Partidului”. Kirienko nu va avea altceva de spus atunci când se va referi la „ponegritul pe nedrept” FSB!

Ascensiunea lui Putin din anii ’90 se petrece într-unul din cele mai complicate contexte pentru KGB, care fusese dizolvat de Elțin în octombrie 1991. Serviciul de Informații Externe, SVR, moştenitor al PGU, vede lumina zilei repede, cu numirea în capul lui, în decembrie, a lui Evgheni Primakov. Expert în Orientul Apropiat şi apropiat al lui Andropov pe vremea acestuia, Primakov e pentru Elțin o modalitate de a-i câştiga de partea lui pe conservatori. Mai târziu, acesta devine ministru de externe şi prim-ministru şi în general este foarte curtat de Putin. Dar, în materie de contraspionaj, o instituție stabilă este pusă pe picioare de-abia în aprilie 1995, după mai multe tentative nereuşite de reformă. Numele ei este FSB şi are ca misiune lupta antiteroristă, supravegherea granițelor şi toate crimele federale „deosebit de grave”, în particular cele economice, ca faptele de corupție de mare amploare. Chinurile facerii FSB sunt multiple: politica de tranziție brutală la economia de piață, cunoscută sub numele de „terapie de şoc”, are drept consecință hiperinflația, care grevează bugetul instituțiilor de stat, inclusiv informațiile; în plus, contextul politic e incert, fiindcă noua Constituție nu va fi adoptată decât la sfârşitul anului 1993, după un violent conflict între Elțin şi Parlament, după care legislația legată de informații trebuia adusă la zi, ceea ce a luat timp. Ezitările în crearea FSB se explică şi printr-o îndoială existențială care încolțeşte în foştii cekişti, datorată dispariției adversarilor din Războiul

Rece, a spionilor inamici şi a disidenţilor, care erau înlocuiţi de noi pericole – crima organizată şi terorismul. Şi, mai ales, trebuia ţinut cont de reticenţele unei părţi a populaţiei, care continua să vadă în FSB o nouă ipostază a KGB, o maşinărie represivă care putea fi bănuită că posedă veleităţi de puci. Iar această neîncredere se dovedeşte în bună parte justificată, pentru că, din 1995, asistăm la renaşterea unei vechi tradiţii sovietice – Ziua Agentului de Informaţii, cunoscută şi ca Ziua cekistului fiindcă e sărbătorită... pe 20 decembrie, data aniversară a creării Cekăi, în 1917!

În acest context, în care mitul cekist are din nou vântul din pupa, Vladimir Putin îşi construieşte o reputaţie de *silovik*, care îi permite mai târziu să candideze pentru prima poziţie în FSB. La primăria din Sankt-Petersburg, ca prim-adjunct al lui Sobceak, prezidează Comitetul pentru Relaţii Externe, un post care îi asigură controlul materiilor prime ce tranzitează portul oraşului, deci o pârghie pe care nu va ezita să o folosească în scopul îmbogăţirii personale, cu susţinerea organizaţiilor criminale şi complicitatea vechilor cekişti, viitorii lui „noi boieri". Cei mai cunoscuţi dintre aceştia sunt Igor Secin, viitorul şef al companiei Rosneft, cea mai importantă societate petrolieră rusă; Serghei Ivanov, viitor ministru al apărării; Viktor Cerkesov, mentorul lui şi viitorul şef al serviciului antidrog din FSB; şi, în fine, Vladimir Iakunin, vechiul rezident al KGB-ului la New York, devenit şeful Căilor Ferate.

Mai puţin cunoscută, dar la fel de importantă, este funcţia de „coordonator al forţelor de ordine" a lui Putin. Aceasta este calitatea în care a inspirat un documentar – la care a şi participat – numit *O muncă de om* (1996), menit să îmbunătăţească reputaţia FSB şi să-i „umanizeze" persoana. Acest documentar este realizat de un jurnalist de televiziune foarte cunoscut, Igor Şadhan (1940–2014), cu care Putin colaborase deja la un alt film, în care apărea ca un

funcționar onest, competent şi modern, ataşat de democrația liberală, critic față de Lenin, care după el era vinovat de a fi „pus o bombă cu ceas la baza Rusiei”. În *O muncă de om*, poate fi văzut arhivistul FSB povestind cum comunică documente secrete victimelor represiunilor staliniste şi copiilor lor, ceea ce face FSB-ul să pară o instituție care respectă legea şi ordinea. Putin îşi asuma total trecutul cekist, dar afirmând că în epoca lui, anii ’70, stalinismul era mort şi îngropat şi că el însuşi nu avusese nimic de-a face cu sfera „crimelor politice” (minciună sfruntată, se ştie acum). Altfel, fostul „ilegalist” Serghei Jirnov relatează că l-a întâlnit pe Putin în 1980, în perioada Jocurilor Olimpice de la Moscova, unde fusese trimis de la Leningrad pentru a-i supraveghea pe turiştii străini.

În 1998, numit în fruntea FSB, Putin nu se mulțumeşte să-i servească de scut lui Elțin, organizând operațiunea care viza îndepărtarea procurorului general Iuri Skuratov, cu ajutorul unei înregistrări cu sex. Reuşeşte, de asemenea, să îngroape scandalul provocat de dezvăluirile unui grup de ofițeri ai FSB – printre care Aleksandr Litvinenko, viitoare victimă a otrăvirii cu poloniu – care îşi acuzau şefii că ordonaseră asasinatul (ratat al) oligarhului Berezovski. Putin începe atunci să îşi plaseze oamenii în posturi importante în FSB şi, lucru mai puțin cunoscut, creşte influența regională a instituției dotând-o cu competențe lărgite în sfera informațiilor externe, până în acel moment prerogativa exclusivă a SVR şi a GRU, informațiile militare. În acelaşi timp, urmăreşte reabilitarea mitului cekist, într-un context social foarte diferit de cel din 1989–1991: acum, majoritatea populației, decepționată de democrație şi epuizată de crizele economice repetate, aspiră la „ordine” şi „stabilitate”. Atentatele din 1999, în care se bănuieşte de mult că FSB a jucat funestul rol de instigator, îi oferă o ocazie formidabilă pentru a-şi consolida reputația de om

providențial, de cekist aflat în slujba populației, respectuos față de rădăcinile lui: chiar înainte de alegerea lui ca preşedinte, va cere să fie aşezată o placă în memoria lui Iuri Andropov pe fațada Lubiankăi şi, în septembrie 2014, Ministerul de Interne recreează o divizie independentă operațională, botezată „Dzerjinski". În fine, în timp ce Rusia de azi numără în jur de cincizeci de monumente dedicate lui Dzerjinski, dintre care unele înălțate la inițiativa FSB, întoarcerea în piața Lubianka a faimoasei lui statui – aflată acum în parcul Muzeon – se lasă aşteptată...

Raz cekist, vsegda cekist, spune o vorbă rusească. „Cekist o dată, cekist pentru totdeauna."

5. CREAREA LUI HOMO POST-SOVIETICUS: INGINERIA SUFLETELOR SUB PUTIN

de Françoise Thom

Trebuie să ne amintim că omul, care se trage din animal, cade uşor, dar îi este atât de greu să se ridice.[1] —Ivan Petrovici Pavlov

Cum îi spunea una din cunoştințele mele din KGB unui filozof, dumneavoastră aveți ideile, iar noi avem metodele.[2]—Oleksîi Arestovici

Am fi putut crede că, odată cu dispariția URSS şi a ideologiei marxist-leniniste, proiectul de fabricare a omului nou a fost abandonat în Rusia. În realitate, numai utopia a

fost aruncată la gunoi. Dar proiectul de a face *Homo post-sovieticus* total manipulabil a prins formă în KGB încă din anii Elțin. Cekiştii au fost atunci cu totul zăpăciți de succesul primelor lor tentative, lucru care le-a ațâțat ambițiile şi i-a făcut să creadă că e realizabil un plan mult mai vast: să-şi creeze un popor după chipul şi asemănarea lor, total cinic, dezbărat de morală, fascinat de violență şi delincvență, stimulat de spiritul de haită, teleghidat după bunul lor plac grație tratamentului cu doze zilnice de ură şi paranoia, dresat să-şi urmeze orbeşte şefii chiar şi-ntr-o prăpastie, ca şobolanii vrăjiți de cântărețul la flaut din Hamelin.

Bazele unei întreprinderi care avea să devină din ce în ce mai ramificată au fost puse încă din perioada Gorbaciov. În 1998, cekiştii îşi făceau probleme cu privire la efectele pe care glastnostul şi perestroika le-ar putea avea asupra organizației lor. Oare n-avea să li se ceară socoteală pentru crimele din trecut? Oare n-aveau să rămână şomeri, să fie puşi la stâlpul infamiei şi marginalizați de viitoarea societate democratică rusă? KGB-ul a decis să ia frâiele în mâini: pe 21 aprilie 1989, colegiul instituției a adoptat o rezoluție intitulată „Creşterea glasnostului în activitățile organelor şi trupelor KGB din URSS". Cu alte cuvinte, a început să supravegheze procesul de deschidere a arhivelor, canalizându-l către scopuri apologetice, într-o aşa manieră încât să împiedice reflecția asupra crimelor din trecut. În acest mod, încă de atunci, KGB-ul şi-a pus la punct contraofensiva, care consta în a demonstra că „organele" făcuseră şi altceva decât să împuşte şi să deporteze cetățeni sovietici: îşi serviseră patria cu abnegație.[3]

Pe plan politic, anticipând evoluția țării către pluripartidism, KGB-ul şi-a întețit eforturile de infiltrare sistematică a tuturor grupurilor de opoziție care începuseră să se înmulțească. Piesa de rezistență a dispozitivului era

Partidul Liberal Democrat al Rusiei (PLDR), partidul-fantoşă al lui Vladimir Jirinovski, fondat pe 31 martie 1990 şi înregistrat la numai două săptămâni după instaurarea pluripartidismului în URSS. Dacă e să-l credem pe Aleksandr Iakovlev, consilierul apropiat al lui Gorbaciov, despre care se spune că i-ar fi inspirat ideea perestroikăi, şeful KGB, Vladimir Kriucikov, a pus în circulaţie în acel moment un memorandum care recomanda susţinerea financiară a noului partid.[4] Primul obiectiv al manevrei era discreditarea democraţiei: „Iată ce se întâmplă când daţi cuvântul poporului”, păreau să spună sponsorii pseudopartidului, mai ales occidentalilor.

Operaţiunea „albirea KGB” şi operaţiunea Jirinovski au anumite trăsături comune. Prima e utilizarea senzaţionalului, de care publicul sovietic era cu atât mai avid cu cât fusese supus ani de zile apăsătorului regim al limbii de lemn şi al cenuşiului ideologic. Foarte repede, revelaţiile cu privire la crimele comunismului au fost eclipsate de declasificarea arhivelor cu elemente de ştire-bombă: detalii picante despre asasinarea lui Troţki, despre rolul KGB-ului în deznodământul crizei din Cuba sau despre aventurile agenţilor sovietici. În mod asemănător, Jirinovski a acaparat scena politică cu ajutorul declaraţiilor zornăitoare. Senzaţionalul prezenta avantajul de a face publicul să uite de consideraţiile etice şi mai ales pe cel de a bloca reflecţia asupra evenimentelor, punerea lor în perspectivă, ierarhizarea lor. În plus, crea dependenţă: un public obişnuit cu senzaţionalul urma să evite analiza mai austeră, care cere un efort de inteligenţă. Şi mai exista un avantaj suplimentar, în ochii noilor „ingineri de suflete”, *politehnologîi*, care roiau în jurul potentaţilor noului regim: senzaţionalul provoacă pofta de supralicitare, beţia de a dărâma toate interdicţiile, inclusiv cele legate de morala comună.

A doua trăsătură comună a celor două operațiuni este apelul la un patriotism hibrid, în acelaşi timp sovietic, imperial şi rus, mascat într-un cult al statului. Ceea ce a scos la iveală KGB-ul în momentul glasnostului voia să demonstreze că „organele” nu se mărginiseră la represiune, ci îndepliniseră şi o funcție patriotică, furnizându-le conducătorilor sovietici informații asupra amenințărilor interne şi externe, veghind asupra granițelor şi intereselor țării. La rândul lui, încă din primele zile, Jirinovski a susținut ideea unui imperiu desovietizat.

Grație celor două procedee, exploatarea senzaționalului şi apelul la un patriotism imperial sincretic – impregnat de nostalgie, indiferent dacă este sovietică, presovietică sau postsovietică –, aparatcicii ex-comunişti şi cekiştii au reuşit să împiedice o decomunizare de profunzime şi o lustrație a aparatului de stat, adică îndepărtarea funcționarilor celor mai compromişi în regimul comunist. Au descoperit instinctiv rețete pentru supraviețuirea la putere, iar conducătorii de la Kremlin au început să-şi imagineze un plan mult mai ambițios: să fasoneze *Homo post-sovieticus* de aşa natură încât să îndepărteze definitiv pericolul unei alternanțe la putere, asigurându-şi perenitatea politică.

Realegerea lui Boris Elțin la preşedinția Federației Ruse în 1996, care s-a datorat unei propagande masive, finanțate de oligarhi, i-a convins că masele sunt total manipulabile, cu condiția să fie depolitizate. Dar cum se poate ajunge la asta? Cultivând mizantropia. Era suficient să repeți zi şi noapte, şi să dovedeşti cu exemple, că specia umană e în integralitatea ei coruptă, mincinoasă, egoistă, ipocrită şi delincventă din naştere. Presa scrisă şi televiziunea urmau să se complacă în inventarierea zilnică a turpitudinilor tuturor, prin vituperație. Acest gen de îndoctrinare ipocrită a subminat încă de la început ideea de reprezentare democratică: la ce bun un parlament, dacă toți membrii lui

sunt escroci şi mincinoşi? Ce rost are să te mobilizezi, dacă toți ticăloşii se merită între ei şi, oricum, nu se gândesc decât să-şi umple buzunarele? Şi, pe dos, această spălare de creier justifica dictatura: dacă omul e lup pentru om, atunci doar un şef cu mână forte poate împiedica războiul tuturor împotriva tuturor.

De această mizantropie, cekiştii se impregnaseră în şcolile KGB-ului, unde erau predate metodele de recrutare: exploatarea şi expunerea tarelor fiecăruia – invidia, complexele de inferioritate, resentimentul, rapacitatea, lenea, vanitatea, orgoliul –, intimidarea, crearea dependenței, încurajarea unui sentiment al propriei importanțe. Jirinovski a arătat care sunt pârghiile care trebuie acționate. Şi a descoperit formula câştigătoare. Grație flerului lui de animal politic, a pus la punct propaganda eficace la care comuniştii de-abia dacă visaseră, fără a reuşi vreodată s-o concretizeze, din cauza ghiulelei ideologice pe care o târau de picior.

Toți marii propagandişti ai putinismului la apogeul său – Evgheni Kiselev, Vladimir Soloviov, Olga Skabeeva şi Margarita Simonian – se trag de sub mantaua lui Jirinovski.

Prin gesturile lui bombastice de Rege Ubu, acesta a implementat în Rusia un program ale cărui consecințe le putem evalua de-abia azi: cultul violenței şi al forței brutale, expansionismul militar lipsit de oprelişti, escrocheria planetară, statul dictatorial, revendicările teritoriale – de exemplu, returnarea Finlandei şi a Alaskăi către Rusia: „putem duce acolo ucrainenii”[5] (*dixit* Jirinovski) –, realipirea vechilor republici ale Uniunii Sovietice la Rusia, şantajul nuclear. Şi cum îşi asuma rolul de bufon cu voioşie, spectatorul a coborât garda, crezându-se într-un univers de ficțiune, în care nimic nu are consecințe şi poți spune orice. Jirinovski le-a inculcat ruşilor ideea că politica e un spectacol care nu îi afectează. La fel ca nebunul regelui, a

putut să-şi permită orice: vorbele bufonului nu contează. Într-un spectacol, actorul şi spectatorii nu sunt responsabili.

Jirinovski a simțit instinctual aspirațiile poporului rus, debusolat, angoasat de vâltoarea schimbărilor în care era antrenat şi frustrat de ceea ce percepea a fi pierderea de statut a Rusiei. A înțeles că poporul aspiră la soluții simple. Inițial, a jucat rolul spărgătorului de gheață, lansând în public, sub forma unor bufonerii, idei clocite în cercurile KGB-ului. În programul lui electoral din primăvara anului 1991, acest demagog deşănțat a promis să hrănească toată Rusia în numai şaptezeci şi două de ore: „Trimit trupele în fosta RDG, un milion şi jumătate de oameni, le agit puțin pe la nas amenințarea nucleară, şi gata. [...] Pe grevişti îi trimitem la răcoare, pe escroci în străinătate, să apere acolo interesele naționale ale Rusiei, şi chemăm din străinătate muncitorii, care vor lucra pentru noi aşa, frumos, pe 100 de ruble pe lună”. Acest virtuoz al populismului a promis că, dacă va fi ales, tuturor le va fi distribuită vodcă gratuit. S-a lăudat şi că va furniza lenjerie gratuită tuturor bărbaților şi femeilor din Rusia. Soluția la dificultățile economice? Nimic mai simplu: „Trebuie să adunăm toți sclavii din lume şi fiecare rus va deveni proprietar funciar, manager”[6]. A lansat teme care, după 1993, au fost preluate de democrații ruşi: „Avem nevoie de o putere foarte centralizată. Altfel, nici o reformă nu va fi posibilă”[7]. De pe atunci, pleda pentru o transformare a republicilor din Federația Rusă în provincii şi pentru eliminarea confruntării dintre autoritățile locale şi instanțele federale. A exploatat până la capăt tema „Rusiei în genunchi”, umilită şi ofensată de străini. Jirinovski s-a arătat un neobosit propagandist al omniprezentului „complot contra Rusiei”. Tot el a răspândit şi tema foarte populară conform căreia opozanții liberali sunt „satanişti”: „Fie ca noi toți să fim martori la dispariția demonilor, la

întoarcerea lor acolo de unde au venit, în disperarea neagră şi îngheţată. O să se agaţe, o să urle şi o să blesteme, ca toţi demonii scoşi afară de exorcişti. Dar, dacă suntem toţi uniţi, vom avea forţa de a-i goni”, scria el în 1996 în *Ultimul vagon pentru Nord*[8].

După alegerile parlamentare din 12 decembrie 1993, PLDR, aflat la apogeu, întruneşte 23% din opţiunile electorale şi o largă reprezentare în toată ţara, obţinând majoritatea în 64 dintre cele 87 de regiuni. În decembrie 1994, Jirinovski îşi afirmă susţinerea pentru intervenţia militară a lui Boris Elţin în Cecenia şi cere utilizarea armelor nucleare tactice[29] contra republicii autonome rebele. Personaj util, este şi pionierul apropierii de extrema dreaptă europeană, care urma să devină sub Putin politica oficială a Kremlinului. În 1996, Jean-Marie Le Pen şi şeful PLDR îşi anunţă intenţia de a crea o Uniune a Forţelor de Dreapta în Europa. În 1997, Jirinovski susţine deja, în Italia, Liga Nordului a lui Umberto Bossi.[9]

Jirinovski a lansat şi practica insultelor la adresa conducătorilor occidentali, fără a se da înapoi nici măcar de la obscenitate. În ianuarie 2006, când Condoleezza Rice critica politica externă rusă cu privire la disputa pentru gaze cu Ucraina, el a declarat că ostilitatea ministrei de externe americane se datora faptului că aceasta era celibatară şi nu avea copii: „Condoleezzei Rice îi trebuie o companie de soldaţi. Trebuie să fie dusă într-o cazarmă şi să fie satisfăcută”[10]. Nu ezită, de asemenea, să incite la viol în cazul unei jurnaliste ucrainene însărcinate, a cărei întrebare îi displăcuse.[11] În 2007, le dă cu tifla britanicilor, sprijinind alegerea în Dumă a lui Andrei Lugovoi, suspectul numărul

---

[29] Prin opoziţie cu armamentul nuclear strategic, cel tactic are o putere mai redusă şi este destinat utilizării pe sau în apropierea câmpului de luptă.

unu, în ochii acestora, în otrăvirea cu poloniu a transfugului Aleksandr Litvinenko. Jirinovski se înscrie al doilea pe listă la alegerile parlamentare din 2 decembrie. Iar la o întâlnire cu jurnaliştii europeni, Lugovoi apare cu un tricou pe care era scris „Poloniu”.[12]

Jirinovski face operă de pionierat şi în privinţa Ucrainei: „Propun ca preşedinţii Rusiei, Belarusului şi Ucrainei să se reunească la Belovejskaia Puşcea [în Belarus], pentru a reface istoria, în sens invers: în decembrie 1991, au distrus URSS. Astăzi, trebuie anulată această decizie şi reinstaurată Uniunea Sovietică”, sugera el pe blogul lui, pe 3 decembrie 2013, prefigurând linia politică pe care avea s-o adopte Putin începând din 2014.[13] După el, numai împărţirea Ucrainei în două state diferite poate asigura rezolvarea problemelor cu care se confruntă această ţară.[14] „Greşeala lui Stalin a fost că nu a făcut din Lvov capitala Ucrainei în 1945, odată cu dobândirea teritoriilor occidentale, dintre care Ivano-Frankivsk, Ternopol, Luţk, Rovno şi Lvov. Restul – Donbas, Odesa, Crimeea – ar fi trebuit alipit la Rusia. Asta ar fi permis evitarea problemelor. [...] Există două popoare diferite. De o parte, ruşii şi ucrainenii rusificaţi, iar de alta, occidentalofilii care au trăit în teritoriile ce făceau parte din Imperiul Austro-Ungar. Între ele va avea loc întotdeauna o confruntare. Numai împărţirea Ucrainei, conform unui principiu civilizat, vestul pentru catolici şi estul pentru ortodocşi, ar rezolva problema. Dacă nu, măcelul va continua.” Vladimir Jirinovski formulează perfect gândurile ascunse ale Kremlinului în problema conflictului ucrainean: „Ne-a furnizat ocazia să revenim în cercul marilor puteri. Este esenţial ca Rusia să redevină un imperiu, cum era sub ţari sau în epoca sovietică. Odată ce ajungem în poziţia asta, ne putem concentra pe dezvoltarea economiei. Dar în momentul de faţă, trebuie să ne eliberăm de Occident”[15].

Jirinovski promova şantajul nuclear foarte de timpuriu. După ce sugerase folosirea unor ventilatoare uriaşe pentru a sufla deşeurile radioactive spre statele baltice,[16] pe 10 august 2014, preconizează un atac împotriva acestora şi a Poloniei: „Se va alege praful de toate aceste țări. Vor fi anihilate. Şefii acestor state pitice, vulnerabile, trebuie să se gândească de două ori"[17].

Pe 27 noiembrie 2015, după ce, pe 24, avioanele de vânătoare F-16 turceşti doborâseră un SU-24 rusesc, ameninţă Turcia că „ar putea fi nimicită de un atac cu racheta nucleară. E foarte uşor să distrugi Istanbulul: ajunge să lansezi o bombă nucleară în strâmtoare şi oraşul va fi şters de pe hartă. Va avea loc o inundaţie îngrozitoare, un val de apă de zece până la cincisprezece metri va inunda oraşul, care va dispărea împreună cu cei 9 milioane de locuitori ai lui"[18]. În aceeaşi epocă, propune bombardarea Kievului cu napalm. Iar în octombrie 2016, îi îndeamnă pe americani să-l voteze pe Trump, fără de care aceştia ar fi riscat distrugerea nucleară.[19]

Jirinovski a fost şi o rampă de lansare utilă pentru minciunile scandaloase atunci când Kremlinul s-a decis să stârnească nori de cerneală pentru a-şi ascunde responsabilitatea într-o situaţie în care risca un scandal. După asasinarea lui Boris Nemţov în 2015, Jirinovski declară că acesta a meritat-o, fiindcă el e cel care a stârnit atâta ură. Insinuează că la originea crimei se află o provocare ucraineană, că Nemţov era omul americanilor, dar că aceştia îl lăsaseră baltă, fiindcă acum mizau pe Navalnîi. Şi se bucură de războiul din Siria cu un cinism extraordinar, subliniind avantajul acestuia din punct de vedere militar: că e mai instructiv să tragi asupra unor ţinte umane, în carne şi oase, decât să faci manevre: „Uneori un regim rău este util. Să ne gândim la Siria. [...] Noi trebuie să ne antrenăm armata, în cele mai bune condiţii. Manevrele,

oricât de vaste, nu sunt decât manevre. Nu poți trage gloanțe adevărate, distruge orașe și sate, extermina oameni. Dar în Siria avem un război real. Putem să ne testăm rachetele Kalibr cu rază lungă, putem să le lansăm din Marea Caspică, din Marea Mediterană, din Marea Azov, din Marea Neagră, din spațiu, de oriunde. Spionii noștri pot câștiga experiență. [...] Vom rămâne acolo zece sau chiar douăzeci de ani”[20].

La fel ca Putin, apreciază utilitatea politică a terorismului. După ce treizeci și două de persoane sunt asasinate în urma atentatelor teroriste din Bruxelles, pe 22 martie 2016, Jirinovski se bucură, într-un talk-show, fiindcă astfel de atentate sunt bune pentru Rusia: „E avantajos pentru noi. Să crape și să moară”. După el, în fața pericolului islamist, țările occidentale se vor alia cu Moscova și o vor implora să le ajute.[21]

Jirinovski și emulii lui, Soloviov, Kiseliov și Skabeeva, așii propagandei regimului putinist, care i-au mers pe urme, au distrus astfel ceea ce mai rămăsese, în sufletul poporului rus, din rezistența la josnicie, la răutate, la brutalitate, ură și agresivitate. Au răsturnat toate tabuurile, în aplauzele unui public blazat, care cerea tot mai multe minciuni, tot mai multă violență, tot mai multe grobianisme contra sacilor de box ai momentului, tot mai multă umilință și dezonoare pentru dușmanii Rusiei. Jirinovski și emulii lui au fost instrumentul cu care KGB-ul a transformat poporul rus după chipul și asemănarea lui. „Putinismul a moștenit de la stalinism sadismul sistematic”[22], observă pertinent bloggerul Igor Iakovenko. Și moștenirea s-a transmis prin KGB.

După ce Putin preia puterea, aura lui Jirinovski începe să pălească, fiindcă acum acesta nu mai are monopolul excesului și al grosolăniei. Tabuurile căzuseră, stilul lui se generalizase. Pentru a plăcea mai mult, elitele conducătoare s-au întrecut în josnicie. Premiul revine celui care folosește

cel mai bine argoul hoților şi registrul scatologic. De pildă, la o întrebare despre averea personală ascunsă în Occident, preşedintele rus îl acuză pe jurnalistul care o pusese că „şi-a şters nasul şi şi-a întins mucii pe hârtie”[23]. Ministrul de externe, Serghei Lavrov, merge până la a recomanda lumii „să se conformeze codului răufăcătorilor [*poniatia*] în relațiile internaționale”[24]; câteva zile mai devreme, ambasadorul Rusiei în Suedia, Viktor Tatarințev, comentase pe marginea amenințărilor cu sancțiuni la adresa Federației Ruse în cazul invadării Ucrainei astfel: „Scuze pentru limbaj, dar ne pişăm pe sancțiunile lor”[25].

Grație deschizătorului de drumuri Jirinovski, la televiziunea rusă a devenit posibil apelul la genocid. Scriitorul Aleksandr Prohanov estima, de exemplu, într-o emisiune televizată din 4 aprilie 2014, că Rusia ar putea sacrifica cel puțin treizeci de milioane de vieți omeneşti pentru „a eradica răul cosmic” al Maidanului. Cât despre Aleksandr Dughin, acesta e de părere că „Ucraina trebuie scăpată de imbecili” şi face apel fără ruşine la „genocid” împotriva „neamului bastarzilor”[26]. Astăzi, publicul talk-show-urilor ruseşti se strică de râs la ideea distrugerii câtorva capitale europene. Piotr Tolstoi, vicepreşedintele Dumei de Stat, nu-şi poate ascunde exaltarea în privința veselei perspective a războiului: „Toată lumea trebuie să-şi dea seama că ne aşteaptă mobilizarea şi un nou război mondial, pe viață şi pe moarte. Unii îşi vor pierde serviciul, alții afacerile, mulți vor fi mutilați şi chiar mai mulți dintre compatrioții noştri vor plăti cu moartea. Războiul este ideologia noastră națională!”[27] Deputatul Aleksei Juravlev nu-şi ascunde bucuria la ideea că Ucraina va fi sfârtecată: „Ucraina nu mai trebuie să existe! Vor exista Republica Harkov, Republica Donețk. Gata cu Ucraina. Vom negocia până ce vom ajunge la granițele Poloniei”[28]. Mai mult, ruina Europei este anticipată cu voluptate: „Francezii să facă bine

să se proptească pe picioarele lor de broască râioasă şi să se pregătească să moară. Dumnealor să facă bine să se aştepte la tăieri de curent regulate şi la alte nenorociri. [...] Obligația impusă țărilor din zona euro de a se decide dacă vor sau nu să plătească [gazul] în ruble înseamnă dezagregarea Uniunii Europene, prin revenirea la monedele naționale. Refuzul gazului va aduce distrugerea Gayropei”[29]. Gayropa, Europa gay-ilor: acesta este termenul dispreţuitor prin care propagandiştii Kremlinului desemnează Europa.

De asemenea, practica minciunii neruşinate depăşeşte azi tot ceea ce ne lăsase să întrezărim Jirinovski. A arunca în față străinilor minciunile cele mai grosolane e perceput acum la Kremlin ca o dovadă a puterii ruseşti. Minciuna crasă împinge conducătorii şi propagandiştii în accese triumfale al căror martor este, zi de zi, telespectatorul rus. În întrevederea cu preşedintele Macron din 7 februarie 2022, Putin declara fără a clipi că Grupul Wagner este independent şi nu are nici o legătură cu puterea de la Kremlin. Serghei Lavrov mergea chiar până la a susține, pe 10 martie, că „Rusia nu a atacat Ucraina”[30]. Carnagiul de la Bucea? O mascaradă ucraineană. De altfel, toată lumea ştie că ucrainenii se bombardează singuri, la fel cum Navalnîi s-a otrăvit singur ca să-şi facă publicitate. O spune Putin: trupele ruseşti sunt în Ucraina „pentru a-i ajuta pe oameni”. Ca pe vremea lui Stalin, enormitatea minciunii este semnul atotputerniciei regimului, care îşi permite să-şi arate astfel disprețul pentru propria populație sau pentru mizerabilii de străini.

În afară de ură, propaganda Kremlinului se sprijină, de ani de zile, pe o paletă întreagă de sentimente care se alimentează din pulsiunile josnice ale omenirii, în particular beția de putere şi dorința de a-l umili pe celălalt. În 2008, Lavrov îl interpela în engleză pe David Miliband, omologul lui britanic, după o remarcă a acestuia despre invazia din

Georgia: „*Who are you to fucking lecture me?*” – „Cine dracu' te crezi de-ți permiți să-mi dai lecții?” În 2015, invitat să comenteze posibilitatea reapariției unei cortine de fier în Europa, răspunde: „Dacă [occidentalii] se-apucă să ridice din nou o cortină de fier, o să-şi prindă ceva în ea”[31]. În 2016, insultă un cameraman de la Reuters, categorisindu-l drept „debil”[32]. Aceeaşi patimă e pusă în cultivarea extazului în fața nefericirii altuia. Cu ce bucurie e primită de mass-media ruseşti ideea că, rămaşi fără gaz, germanii riscă să înghețe la iarnă ca armata Wehrmacht în fața Moscovei, în decembrie 1941! Cu ce delectare relatează presa că în Ucraina spitalele au rămas neîncălzite! Preşedintele Putin pluseează: europenii trebuie să înlocuiască combustibilul cu patinele pe gheață, glumeşte el fin. Olandezii trebuie să se viziteze cu patine, ca să se încălzească.[33]

În acest mod s-a instalat propaganda pernicioasă care le-a făcut educația ruşilor în materie de crimă. După căderea comunismului, instaurarea democrației fusese interpretată ca un fel de „totul este permis”, generând o beție de putere şi un sentiment al impunității care par să fi măturat totul în cale: limbajul, dezlegat de exigența adevărului şi de imperativele umane, instituțiile de felul Dumei, devenite mecanisme de albire a hoților şi asasinilor, diplomația aruncată la coş pentru apucături de gangsteri, cultul forței şi respingerea compromisului, călcarea în picioare a legilor războiului prin violența exercitată împotriva civililor, insultarea ordinii internaționale în persoana lui António Guterres, secretarul-general al ONU, a cărui vizită la Kiev a fost întâmpinată de ruşi cu bombardarea oraşului. Acest apetit pentru încălcarea regulilor explică furia antiamericană a conducătorilor ruşi – şi, în mod special, animozitatea în privința anglo-saxonilor. Americanii sunt percepuți ca jandarmi ai lumii, care veghează la respectarea legii şi au forța militară necesară pentru a se achita de

această sarcină. Kremlinul vede în ei cel din urmă obstacol în fața triumfului ultim al depășirii tuturor limitelor, în toate sensurile, care pare a deveni rațiunea de a fi a politicii rusești. Conducătorii ruși nu ascund faptul că „operațiunea specială" începută pe 24 februarie 2022 viza tocmai răsturnarea ordinii internaționale, încă mai mult decât zdrobirea ucrainenilor rebeli. Așa cum a spus Lavrov: „Operațiunea noastră militară specială este concepută pentru a pune sfârșit dominației totale a Statelor Unite și a țărilor occidentale asupra scenei internaționale"[34]. Politologul Gevorg Mirzaian își freca deja mâinile la ideea că occidentalii își vor renega propriile valori: „Vestul se teme. Din fericire pentru el și pentru întreaga omenire. Speranțele idealiștilor-visători individuali că pacea mondială poate fi asigurată de norme și de valori universale nu s-au realizat. Occidentul nu înțelege decât de forță și de teama de această forță. Așa se vor petrece lucrurile în viitor"[35].

În perioada sovietică, propaganda era foarte prezentă, dar nu corodase sufletele și spiritele într-o manieră atât de eficace ca azi. Propaganda putinistă acționează numai și numai distructiv. De aceea populația a refuzat în masă să se vaccineze împotriva COVID, în ciuda dorinței autorităților și în ciuda eforturilor depuse de mass-media pentru a o convinge. Fiindcă mesajele lor nu pot viza decât obiective negative. Propaganda este inoperantă atunci când e vorba de binele public. Tolerează inteligența, dar numai atunci când aceasta se pune în slujba nelegiuirii. Lucru care duce cu gândul la vechea prevedere fundamentală a monarhiei poloneze: „Regele este neputincios să facă răul și atotputernic să facă binele"[36]. Doar că autocrației putiniste formula i se aplică pe dos.

Dacă am insistat asupra importanței lui Jirinovski, asta se datorează faptului că acest personaj a avut o contribuție considerabilă la degradarea morală a rușilor sau, mai

degrabă, la traducerea acestei degradări în comportament politic. Dar Jirinovski n-a fost decât un instrument al unei politici concepute de alții. În situația în care întreaga filozofie politică clasică a reflectat timp de secole la mijloacele de a-i educa pe principi pentru a-i face mai buni şi a-i învăța să reziste propriilor patimi, să arate clemență şi moderație; în situația în care gânditorii, de la Platon şi Aristotel încoace, au studiat mijloacele prin care popoarele pot rezista arbitrarului şi tiraniei şi pot fi încurajate de către principii buni să se conformeze virtuții – într-o astfel de situație, stăpânii de la Kremlin au ales cu bună-ştiință să-i facă pe compatrioții lor să devină mai răi, în continuarea directă a predecesorilor lor comunişti, lăsându-i pradă patimilor celor mai sordide, instinctelor celor mai josnice, prostiei celei mai crase, creând în țară un climat atât de pernicios, încât ruşii care mai țin la propria umanitate nu mai rezistă şi se văd obligați să emigreze.

Această reeducare cu semn schimbat nu îşi acordă nici măcar circumstanța atenuantă a unei utopii, aşa cum se întâmpla cu regimurile totalitare din secolul XX. A canaliza spre propriul profit cloaca sufletului uman, a macera întreaga țară într-un decoct de ură şi agresiune – iată singurul mijloc prin care cekiştii de la Kremlin se mențin la putere. Socrate definea criteriul de a deosebi un conducător bun prin aceea că îşi lasă semenii mai buni, după plecarea de la putere, decât i-a găsit. Dacă îi aplicăm lui Putin acest criteriu, bilanțul e terifiant. Putem chiar considera că, din toate crimele comise de preşedintele rus, aceasta e cea mai mare. Fără corupția sufletelor, în Rusia şi în străinătate – căci, să nu uităm, această propagandă veninoasă este diseminată peste tot în lume –, acesta n-ar fi putut să comită toate crimele care i-au caracterizat domnia. Dar totul se răzbună. Ura cultivată de decenii riscă să explodeze în

Rusia, şi chiar să distrugă edificiul construit de Putin pentru a se război cu toată lumea.

6. ARGOUL LA PUTIN: MARCA UNUI „COD DE VIAȚĂ”

de Yves Hamant

Pe 24 septembrie 1999, în cursul unei conferințe de presă de la Astana, capitala Kazahstanului, Vladimir Putin îi răspunde unui jurnalist: „Avioanele ruseşti atacă şi vor ataca în Cecenia numai bazele teroriştilor, oriunde s-ar găsi teroriştii... Îi vom urmări peste tot. Şi într-un aeroport, dacă sunt într-un aeroport. Şi, vă rog să mă iertați, dacă-i prindem la veceu, la veceu o să le luăm gâții”.

De-abia trecuse o lună de când fusese numit prim-ministru de Boris Elțin. Era al patrulea titular al postului, într-un an. Se ştiau foarte puține despre el. Fost colonel în KGB, condusese timp de un an FSB-ul, Serviciul Federal de Securitate, care îi succedase KGB-ului după căderea URSS. Nominalizarea lui în postul de prim-ministru coincisese cu o serie de atentate misterioase şi cu debutul unui al doilea război în Cecenia. Ieşirea lui cu privire la teroriştii cărora voia „să le ia gâții în veceu” l-a făcut brusc celebru, indiferent ce spusese până atunci.[1]

Ieşirea i-a pus în încurcătură pe interpreți şi traducători şi a suscitat numeroase comentarii. E indubitabil că recursul la un asemenea limbaj argotic era cu totul neobişnuit în gura unui om politic rus care se adresa mass-media. Lingviştii ruşi au fost mai degrabă şocați. Unii au

spus-o deschis, alții au încercat să-i găsească o justificare. Şi totuşi, a fost bine primită de public, care a văzut în ea chiar un semnal că se poate recurge la un astfel de argou şi în afara ariei obişnuite de acoperire. Au apărut întrebări dacă nu era vorba de o lovitură de imagine calculată. Mulți ani mai târziu, Putin a afirmat că regretă ieşirea, dar ar trebui oare să-l credem? Oricum, faimoasa frază marchează o etapă în istoria discursului politic din Rusia.

Limbajul lui Putin a făcut obiectul a diferite studii. Lingviştii s-au aplecat mai ales asupra manierei în care acesta îl utilizează în cadrul întâlnirilor anuale directe cu populația, care pot dura mai multe ore. Sub aparența spontaneității, publicul este selecționat şi întrebările sunt, evident, stabilite dinainte. După specialistul american în studii ruse Michael Gorham, în funcție de grupul social căruia i se adresează, Putin apare fie ca tehnocrat, fie ca politician pragmatic, fie ca om al serviciilor de securitate, fie ca macho, fie ca patriot. Cel mai des revine figura tehnocratului care stăpâneşte perfect limbajul birocratic. Şi totuşi, aici ne vom mulțumi să analizăm modul cum recurge la argou.

Argoul este o chestiune conotativă, iar granițele dintre diferitele registre ale limbii (relaxat, familiar, popular, vulgar, grosolan) se pot modifica în timp şi în funcție de destinatar. Totul depinde de modul în care este resimțită distanța față de norma unei epoci specifice şi a unui mediu anume. În plus, diferitele culturi sociolingvistice se întrepătrund. Chestiunea argoului a fost abordată pe larg de scriitorii francezi din secolul al XIX-lea, mai ales de Balzac, Flaubert şi Victor Hugo. Acesta din urmă i-a consacrat un capitol în *Mizerabilii.* Deraierile de limbaj în discursul politic au apărut odată cu mediatizarea vieții politice prin intermediul televiziunii şi s-a răspândit în ultimele decenii: greşeli de gramatică şi de pronunție, lapsusuri, folosirea

unor cuvinte aparținând argoului comun[30] – care, cu alte cuvinte, a încetat a mai fi marca unui grup social determinat şi şi-a pierdut caracterul transgresiv. La toate acestea se adaugă formule neîndemânatice şi maxime debitate cu scopul evident de a avea impact în rândurile marelui public. George W. Bush, Silvio Berlusconi, Nicolas Sarkozy şi-au adus din plin contribuția la acest fenomen. Emmanuel Macron n-a scăpat netaxat când a spus că ajutoarele sociale costă statul „bani căcălău" sau când a promis că-i va „freca la melodie pe nevaccinați". Iar campionul occidental este, desigur, Donald Trump.

E adevărat, în epoca sovietică, Nichita Hruşciov se făcuse remarcat, cu prilejul unei vizite private la o expoziție de pictură de avangardă de la Sala Manejului, în 1962, vărsând în capul artiştilor o salvă de injurii şi tratându-i cu insistență ca pederaşti. Ne mai amintim şi că în 1960, la Adunarea Generală a ONU, se apucase să bată cu pantoful în pupitru în semn de protest față de discursul prim-ministrului britanic şi îl categorisise pe delegatul Filipinelor drept lacheu al imperialismului american. Înainte de Putin, Viktor Cernomîrdin, prim-ministru al Rusiei între 1992 şi 1998, a îmbogățit limba rusă cu zeci şi zeci de replici, malapropisme, truisme şi paradoxuri, dintre care cea mai celebră este, fără îndoială, următoarea: „S-a vrut binele, dar a ieşit ca-ntotdeauna". Totuşi, Cernomîrdin era rareori vulgar – „E mai bine să fii capul unei muşte decât fundul unui elefant" – şi nu e clar dacă, la fel ca această butadă, unele dintre formulele lui nu erau în mod premeditat scabroase. Vrând să spună, de exemplu, că actul guvernării înseamnă mai mult decât vorbe, s-a exprimat în termeni

[30] *Standard slang* (termen folosit de Eric Partridge), opus argourilor specializate ale studenților, militarilor, răufăcătorilor etc., care au un caracter pragmatic şi identitar.

şovăielnici, care duc cu gândul la sexul oral: „Spre deosebire de ce cred mulți, nu e corpul ăla unde să-ți faci treaba cu limba cât doreşti”.

Într-un fel, Putin i-a călcat pe urme, dar formulele lui sunt mai calculate, mai incisive contra interlocutorilor şi adversarilor. Printre replicile lui legendare este una în mod particular semnificativă: „Aici trebuie să te uiți! Şi să asculți ce spun!” A folosit-o ca să-l aducă la ordine pe un ministru care pălăvrăgea cu vecinul lui de masă la o întâlnire a înalților funcționari de stat. De altminteri, aproape zilnic, televiziunea prezintă un ministru dându-i raportul lui Putin – amândoi aşezați față în față, filmați din profil, ca studentul în fața profesorului, la un examen. Într-o zi, şi-a comparat opozanții cu o bandă de maimuțe Bandar-log, maimuțele hipnotizate de pitonul Kaa în *Cărțile junglei*, adăugând cu un surâs: „Îmi place Kipling de când eram mic”.

Glumele lui lovesc adesea sub centură, aşa cum stă mărturie florilegiul care urmează. În cursul unei conferințe de presă din 2002, întrebat cum comentează faptul că portretul lui apare pe ouăle de Paşti, răspunde: „M-au pictat pe ouă? Nu ştiu ce pictează pe ouă. Nu mă uit la ouă”. După arestarea lui Mihail Hodorkovski, în 2003: „Legea trebuie respectată în toate situațiile, nu doar când eşti strâns de ce ştiu eu”. La o altă conferință de presă, după un summit între Rusia şi Uniunea Europeană din noiembrie 2002, îi spune următoarele unui jurnalist care acuza Rusia de aservirea Ceceniei: „Dacă vrei să te faci islamist radical trebuie să te circumcizi, şi dacă vrei să te circumcizi, te invit la Moscova, unde o să te operăm de n-o să-ți mai crească la loc niciodată”. În 2011, referindu-se la manifestanții care protestau contra fraudelor electorale arborând panglici albe: „Credeam că sunt prezervative”. Mai recent, în iunie 2022, cu privire la eventualitatea intrării Finlandei şi Suediei în NATO: „Ştiți, la noi se mai fac şi glume proaste: azi intri aici,

mâine intri dincolo... Treaba lor. N-au decât să intre unde vor!”

Paradoxal, Putin s-a simțit îmboldit să semneze, în 2014, o lege care interzice folosirea limbajului „contrar decenței” (*nețenzurnîi*) în mass-media. Legea era pregătită de mai mulți ani. I se spune de obicei „Legea de interzicere a *mat*-ului*”.* În sens strict, *mat*-ul se referă la patru cuvinte argotice, desemnând organele sexuale masculine şi feminine, acțiunea de a copula şi prostituata, cu derivatele lor.[31] Faptul a fost confirmat în modul cel mai oficial de Serviciul Federal de Supervizare a Comunicațiilor, Tehnologiilor Informației şi Mass-Media (Roskomnadzor), spre perplexitatea publicului, fiindcă acesta a constatat că legea nu includea o listă de cuvinte indecente: în afara acestor patru vocabule, restul nu era inclus în sens strict în *mat*, ci se confunda cu argoul interlop. Să precizăm, de altfel, că acesta, numit în mod curent *blatnoi iazîk*[32] sau *fenia*[33], are un câmp lexical mult mai întins. Un site al Serviciului Federal de Executare a Pedepselor include chiar un dicționar argotic pentru uzul persoanelor care corespondează cu deținuții. Acestea fiind zise, sensul anumitor cuvinte se schimbă de la un grup la altul, de la o

---

[31] Cuvântul înseamnă la origine „mamă” şi pare a fi contras din expresia „Ёб твою мать”/ *iob tvaiu mat* – „fac sex [exprimarea vulgară] cu mama ta”. Cele patru cuvinte sunt хуй („hui” – penis), пизда́ („pizda” – vagin), еба́ть („iebat” – a face sex) şi блядь („bliad” – prostituată).

[32] Блатной язык, „limba escrocilor”, de la блат, „aranjament secret, corupt”, „cârdăşie” (ca „blat”, în româneşte).

[33] Феня, de la офенский язык, limbajul folosit de *fenia*, negustorii ambulanți, în Rusia medievală. *Fenia* este un criptolimbaj (limbaj secret).

perioadă la alta, de la o generație la alta. *Fenia* nu are o academie care să-i stabilească normele! Şapte ani mai târziu, în februarie 2021, interdicția a fost extinsă asupra rețelelor sociale.

Originea cuvântului *mat* este disputată, dar termenul este evident interpretat ca trimițând la insulta supremă contra mamei. Are o istorie foarte îndelungată. Cu siguranță, expresivitatea lui nu se întâlneşte în nici o altă limbă şi constituie obiectul unor studii extinse. Vocabularul *mat*-ului redă de altfel ciuda, furia, frustrarea socială. Cuvântul din trei litere care începe cu „ХУ", cel pe care copiii îl mâzgălesc pe toate gardurile Rusiei, nu exprimă aplecarea acestora către formule matematice, ci trezirea sexualității şi afirmarea adolescenței: în alfabetul chirilic, acestea sunt primele două litere care desemnează în argou organul masculin.

Mat-ul poate fi încărcat de ură, îşi poate umili interlocutorii, îi poate nimici verbal. A evoca mama cuiva sau a-l trimite în cuvântul care începe prin „ХУ" e o execuție. Contextul şi intonația sunt esențiale. *Mat*-ul poate transmite cele mai diferite mesaje: psiholingvistul Vladimir Jelvis a contabilizat douăzeci şi şapte de funcții! Scriitorului contemporan Viktor Erofeev i se datorează veritabile imnuri închinate *mat*-ului, pe care am greşi dacă le-am considera provocatoare cu premeditare. Într-un stil metaforic, autorul a analizat toate fațetele acestui limbaj, considerat un vector emoțional: *„Mat*-ul e pitoresc. Folosindu-se de suplețea prefixelor şi varietatea sufixelor ruseşti, jucându-se cu proximitatea sonoră a cuvintelor din norma lexicală, creează imagini antropomorfice. *Mat*-ul este un teatru antropomorfic, iar minimalismul materialului lui verbal acoperă întregul Univers".

Un personaj cu totul diferit de Erofeev, regizorul Nikita Mihalkov, stâlp al regimului şi conservatorismului putinist,

îi completează spusele: „*Mat*-ul este una dintre marile şi subtilele invenţii ale poporului rus. Există *mat*-ul abject care se vorbeşte în trenurile de navetişti, dar există şi *mat*-ul ca mijloc de expresie a unei situaţii extreme: durerea, războiul, atacul, moartea”. În folclor au supravieţuit numeroase exemple de *mat*, iar Dostoievski se minuna de expresivitatea lui. Era vorba de un simplu substantiv, care rezuma întreaga limbă într-un cuvânt. În 1879, într-o duminică, târziu în noapte, povesteşte el în *Jurnalul unui scriitor*, se întâlnise cu un grup de muncitori beţi care se certau şi îşi răspundeau cu unul şi acelaşi cuvânt, aşa că conchide: „Mi-am dat seama dintr-odată că poţi exprima toate gândurile, toate sentimentele şi chiar argumentaţii profunde doar pronunţând acel substantiv”.

Marii scriitori ruşi nu au ezitat să recurgă la *mat*, în versuri sau în scrisorile private: Puşkin, Lermontov, Turgheniev, Cehov. În acelaşi timp, *mat*-ul a fost prigonit mai mult decât în alte locuri. Ecaterina II avusese deja grijă să-l interzică. Era proscris pentru Biserica Ortodoxă, până într-acolo încât era considerat blasfemator – spune Erofeev. În epoca sovietică, era exclus total din spaţiul public, în care orice aluzie la sex era interzisă, într-o asemenea măsură încât se spunea că sexul nu există în URSS. Şi totuşi a contaminat societatea pornind din lagăre. Gulagul nu era plin numai de prizonieri politici, ci şi de criminali, de asasini, de răufăcători inveteraţi, de deţinuţi de „drept comun”, de mici traficanţi. Ei erau cei care beneficiau în primul rând de amnistie, iar atunci când ieşeau din închisoare, alţii intrau în locul lor. De unde schimbul constant de populaţie între lagăre şi societatea civilă, în care s-au difuzat astfel comportamentele interlope, caracterizate printr-un anume stil de viaţă, o anume atitudine psihică, un anumit limbaj şi un anume tip de „morală”.

Mai târziu, o nouă formă de infracționalitate s-a dezvoltat în societatea rusă, din cauza dezordinii provocate de introducerea bruscă a principiilor de piață liberă: economia subterană a ieşit din umbră şi s-a transformat în „economie informală”, cunoscând o expansiune considerabilă, iar acest fapt a dat naştere unor reglări de conturi adesea sângeroase între rivalii care încercau să pună mâna pe bunurile privatizate. În plus, violența de sorginte mafiotă s-a perpetuat în orfelinate, internate – şi în armată, unde a atins un nivel nemaivăzut, bazându-se pe un sistem de maltratare organizat, *dedovşcina*[34], a cărui traducere prin „inițiere” sau „test” e foarte eufemistică. Un astfel de caz a produs un scandal de proporții în 2006. De Anul Nou, fiindcă refuzase să-i facă sex oral şefului lui, un oarecare Andrei Sîcev a fost torturat, apoi lăsat mai multe zile fără îngrijiri. Atunci când ceilalți s-au decis să i le acorde, era prea târziu şi, pentru ca gangrena să poată fi oprită, au trebuit să-i fie amputate ambele picioare şi organele sexuale. Aproape toți tinerii sunt terorizați de ceea ce ar putea păți în timpul serviciului militar.

Aşa stând lucrurile, relaxând cenzura, politica de glasnost lansată de Mihail Gorbaciov în 1987 a avut un impact asupra limbii şi a permis abordarea unor subiecte până atunci interzise. *Mat*-ul şi argoul au ieşit din clandestinitate, iar tabuul sexului a început să fie ridicat. În anii ’90, la cinema şi la TV, *mat*-ul a explodat în documentare despre infracționalitate şi în filme polițiste. Şi tocmai această explozie a dus la adoptarea legii din 2014. Procesul legislativ al acesteia a inclus numeroase discuții între susținătorii legii şi opozanții ei.

---

[34] дедовщина, „legea bunicilor”. În traducere argotică românească, ar fi „futaiul” rezervat „pifanilor” din „ciclul unu”.

Printre ieşirile scabroase ale lui Putin, nu a fost remarcată suficient cea pe care a avut-o în fața lui Macron, la conferința de presă susținută împreună cu acesta pe 7 februarie 2022. Evocând acordurile de la Minsk[35], Putin a afirmat că ar fi cazul ca Ucraina să le aplice şi şi-a însoțit afirmația cu următoarea maximă: „Îți place, nu-ți place, rabdă, frumoasa mea!” După care, în trecere, a reluat amenințarea cu arma atomică. A doua zi, în conferința lui de presă cu Emmanuel Macron, preşedintele Volodimir Zelenski a replicat că preşedintele Rusiei are dreptate: Ucraina e frumoasă, într-adevăr, dar «frumoasa mea» e prea mult. Lumea nu ştie că vorba respectivă e inspirată de un *ceastuşka* – cuplet satiric – scabros despre Frumoasa din pădurea adormită:

Frumoasa mea-i adormită în raclă,
Mă strecor şi i-o trag sub coadă.
Că-ți place sau nu, frumoasa mea,
Stai cuminte şi rabdă.

Câteva zile mai târziu, pe 18 februarie, intervievat de presa internațională, ministrul de externe Serghei Lavrov a declarat: „Vom face de aşa manieră încât totul să se petreacă în mod onorabil. Nu vreau să mă exprim în argou, dar noi avem o vorbă: dacă un gagiu [*pațan*] zice, atunci

---

[35] Serie de acorduri şi protocoale semnate de Rusia şi Ucraina în 2014 şi 2015, referitoare la încetarea conflictului din republicile separatiste Donețk şi Luhansk, cu participarea Organizației pentru Securitate şi Cooperare din Europa şi a Franței şi Germaniei. Acordurile au dus la o diminuare a conflictului, dar nu la încetarea lui.

face. Trebuie să respectăm şi codul [*poniatia*][36] la nivel internațional". Această frază a scăpat cu siguranță observatorilor străini, fiindcă nu i-au sesizat enormitatea: ea susține că relațiile internaționale trebuie să se desfăşoare conform „legii" răufăcătorilor. *Poniatia* desemnează în principiu codul de onoare al bandiților, comparabil cu cel al Cosa Nostra din Sicilia. Este codul „aristocrației" interlope, al cărei reprezentant tipic este *vor v zakone*, în sens literal „hoțul cu lege", numit şi *blatnoi*, ceea ce spune multe, pentru că, după cum am văzut, *blatnoi iazîk* reprezintă în general argoul interlop.

Soljenițîn îi face acestui personaj un portret-robot, revoltându-se, la fel ca alții, împotriva idealizării lui. Hoții cu lege refuză, de fapt, să muncească şi nu au alt scop decât să se bucure de viață. În principiu, refuză să colaboreze cu puterea, chiar dacă, în Gulag, lor le este atribuită gestiunea cotidiană a deținuților. S-a pretins că cei care se ocupă cu aşa ceva nu sunt „hoți cu lege" autentici. Fals, afirmă Soljenițîn: „M-am uitat mult şi la unii, şi la alții, şi n-am văzut nici o diferență. Nimeni nu e Robin Hood. Codul lor n-are valoare decât între ei şi nu se aplică în privința altora. Sunt capabili să jefuiască prizonierii atât de epuizați încât nu se mai pot apăra, să ia ciorapii unui om pe cale să degere". Şi fostul *zek* („deținut") conchide: „La fel cum fructele nu cresc din pământ, la bine nu trebuie să te aştepți de la bandit".

Printre cărțile consacrate subiectului, vom cita mai ales autobiografia scrisă cu talent a unui fost *blatnoi*, Mihail Diomin, vărul scriitorului Iuri Trifonov. Diomin trecuse prin acest univers şi ajunsese în cele din urmă în Franța, unde

---

[36] Cod de conduită al criminalilor, cu accentul pe solidaritatea de grup. El interzice, de pildă, minciunile şi jignirile la adresa membrilor organizației.

şi-a publicat autobiografia sub titlul de *Le Blatnoi*[2]. Lumea interlopă este foarte ierarhizată, ca sistemul castelor. Nu este cu totul unificată, ci mai degrabă construită din grupuri piramidale paralele. Sub hoţul cu lege se găseşte reprezentantul unei categorii inferioare, *baklan*-ul – „pelican" în rusa standard, din cauza lipsei de îndemânare – , un fel de ucenic de hoţ, adesea nedisciplinat. În fine, mai există şi o altă categorie, *gopnik*-ul. Acesta se visează hoţ cu lege şi imită hoţul cu lege, dar în realitate aparţine bandelor de adolescenţi, de derbedei, care îşi fac veacul în curtea din spate a blocurilor. *Paţan*, pe care l-am tradus mai sus prin „gagiu", este ambiguu. E o desemnare familiară pentru un adolescent, un tip, un tovarăş, dar, în contextul în care l-a folosit Lavrov, e vorba de unul dintre membrii unei organizaţii criminale, condusă de un şef, un naş, pe care îl ascultă.

Fiecare dintre aceste categorii pretinde că se raportează la faimoasele „norme", *poniatia*, dar acestea reies mai degrabă din miticul cod de onoare al hoţilor cu lege şi par a exista în atâtea versiuni câte bande există. Psihologul Stanislav Hoţki a făcut inventarul trăsăturilor caracteristice subculturii derbedeilor, care par a se regăsi în toate categoriile. Codul nu este aplicat decât celor consideraţi egali. Ceilalţi sunt străini, duşmani, până la dovada contrară. Iar atunci când vine vorba de ceilalţi, ai întotdeauna dreptate, aprioric. Folosirea forţei este justificată dacă celălalt se arată arogant. Simplul fapt de a fi diferit este interpretat ca aroganţă. Înainte de a ataca, trebuie să te justifici, să arăţi că eşti în dreptul tău. De la început, trebuie să te plasezi deasupra interlocutorului tău. Dacă nu vorbeşte limba folosită în grupul tău, e o victimă potenţială. Numitorul comun e legea celui mai tare.

Jurnaliştii n-au ezitat să-l compare pe Putin cu un *gopnik.* Acesta şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa la

Leningrad. După ore, se întâlnea cu o bandă de tineri leneşi, aşa cum există în numeroase oraşe mari, cu o ierarhie strictă de şefi şi oameni aflaţi în serviciul lor. Slăbuţ şi scund, Putin se număra printre cei care trebuiau să asculte. Probabil asta i-a creat nişte resentimente, o dorinţă de revanşă care explică, după psihologi, grija lui de a-şi etala superioritatea fizică, virilitatea. Potrivit corespondenţei Departamentului de Stat de la Washington publicată în 2011 de site-ul WikiLeaks, diplomaţii americani îl caracterizaseră din acest motiv pe Putin drept „mascul alfa". Recursul la argou face parte din această postură. Putin a învăţat judo pentru a se apăra. A crescut în această subcultură a curţilor din dos.

În 1997, cinemaul a oferit unei populaţii frustrate de dificultăţile economice, dezorientate de pierderea vechilor repere şi înnebunite de criminalizarea societăţii portretul unui ucigaş *à la russe*, revenit din Primul Război din Cecenia şi transformat în justiţiar al reglărilor de conturi mafiote: *Fratele* (*Brat*, în rusă), de Aleksei Balabanov. Acesta a devenit imediat un film-cult, inclusiv datorită rolului interpretat de Serghei Bodrov jr, al cărui farmec seducător ascunde amoralismul, pe fondul cântecelor celebrului grup de rock Nautilus Pompilius. A existat şi o continuare, *Fratele 2* (*Brat 2*), cu un scenariu destul de incoerent. Dar, până în zilele noastre, aceste două filme continuă să se bucure de acelaşi succes. Şi totuşi, subliniază un critic de cinema, când îl revedem, după ani, nu putem să nu fim frapaţi de infantilitatea eroului, incapabil de orice fel de reflecţie. Viziunea lui despre lume se reduce la diviziunea dintre „ai noştri" şi „ceilalţi". Ceilalţi trebuie să moară chiar dacă sunt buni, ai noştri trebuie salvaţi chiar dacă sunt răi. Asta, în condiţiile în care respingerea „celuilalt" a potenţat xenofobia.

Putin îi flatează în mod constant pe tineri. De aceea apare pe nepusă masă la concertul unui celebru grup de rock sau

la un concurs de rap. Sau chiar întârzie patru ore la o întâlnire cu şefi de state, pentru că s-a întâlnit cu celebrul motociclist supranumit „Chirurgul”. Când, în 1998, nişte rapperi sunt arestați pentru trafic de droguri, cere să fie eliberați. Desigur, ar trebui luptat contra acestei activități, dar prin alte mijloace: „Şi cântau cu un pic de *mat* în versurile lor? Foarte bine, să cânte!” Locul în care Putin îşi prăseşte „electoratul” e cultura categoriilor defavorizate.

Aşa cum am menționat deja, ministrul de externe, Serghei Lavrov, un om aparent educat, ceruse reglarea relațiilor internaționale conform codului răufăcătorilor şi micilor delincvenți. Dar nu s-a mărginit la asta. Pe 3 martie 2022, în cursul unei conferințe de presă urmărite de mass-media internaționale, îşi manifestă supărarea pe ministrul francez de externe, Jean- Yves Le Drian, care, ca replică la amenințarea unui atac atomic, declarase că şi francezii dispun de arma nucleară. Lavrov a ripostat imediat: „Cocoşul este, dacă pot spune aşa, simbolul național al francezilor. Şi francezii se dau cocoşi cam des”. În ce registru se plasează Lavrov, dacă ne gândim la argoul interlop? În rusa standard, „a te da cocoş” înseamnă „a te împăuna”. Doar că, în argoul închisorilor, „cocoş” desemnează homosexualul pasiv. Cu alte cuvinte, le-a reproşat francezilor că fac sex anal. Or, în lumea închisorilor sovietice şi ruseşti, un deținut considerat „cocoş” se vede redus imediat la sclavie, expus violurilor şi supus tuturor tipurilor de hărțuire.

Ieşirea ostilă a lui Putin în fața lui Macron a deschis, ca să spunem aşa, robinetul. A urmat, din partea diplomaților ruşi, nu numai cea mai dezlănțuită şi gogonată propagandă, ci şi un discurs lipsit de orice precauție din punctul de vedere al limbajului. Vremurile din anii ’60, când o prințesă Volkonski dădea lecții de bună purtare viitorilor diplomați sovietici, au apus! Aşa că, pe 13 februarie 2022, reacționând

la eventualitatea intrării Suediei în NATO, ambasadorul Rusiei în această țară a ajuns să declare: „Sancțiunile? Scuze pentru limbaj, dar ne pişăm pe sancțiunile lor”.

O asemenea grosolănie a stârnit stupoarea observatorilor americani. Îndrăznind să denunțe războiul din Ucraina, un diplomat rus, consilier la reprezentanța Rusiei pe lângă ONU, la Geneva, a subliniat că, în douăzeci de ani, nivelul de minciună şi de amatorism n-a încetat să crească în Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei, iar în ultimii ani, situația a devenit catastrofală. Ministerul nu mai era capabil să furnizeze analize obiective, ci numai clişee de propagandă, asemănătoare celor care umpleau ziarele sovietice în anii ’30. S-a creat astfel un sistem care se păcălea singur. Iar ministrul era personificarea acestei degradări: devenise cunoscut ca intelectual cultivat, ca profesionist foarte respectat de către colegi, dar, în ultima vreme, s-a complăcut în declarații contradictorii şi amenințări cu războiul atomic.

La un an de la anexarea Crimeii, jurnalistul rus Iuri Marcenko denunța „diplomația curții din dos”. Diplomații europeni, formați la Oxford sau la Sorbona, explica el, ignoră că într-un gang poți fi amenințat de orice derbedeu cu un cuțit, ca să-ți ia portofelul. La fel şi cu Crimeea: e inutil să explici că aşa ceva nu se face în lumea civilizată. Nu te vor înțelege. Scopul diplomației ruseşti nu e de a ajunge la un acord, ci de a-i băga în sperieți pe cei slabi şi de a-i zăpăci pe ceilalți, prin forța cuvintelor. Orice compromis e un semn de slăbiciune. Ca şi faptul de a accepta un argument al interlocutorului. Dacă dai înapoi, nu eşti bărbat, tovarăşii îşi vor bate joc de tine. Trebuie să te încăpățânezi până la capăt, oricare-ar fi consecințele pentru tine.

Astăzi, Dmitri Medvedev, vicepreşedintele Consiliului de Securitate, care a fost, rând pe rând, prim-ministru şi

președinte, construindu-și o reputație de „liberal” în aceste mandate, vine cu o altă moștenire din copilărie decât Putin. Născut din părinți cultivați, nu era genul de elev care rămâne în urmă, ci își repeta cu grijă lecțiile. Ei bine, și el a trebuit să răspândească mesaje incendiare contra ucrainenilor, și explică de ce: „Îi urăsc, sunt niște bastarzi și niște degenerați. Ne vor moartea, nouă și întregii Rusii. Cât timp voi fi în viață, voi face totul pentru ca ei să dispară”. În 2004, înainte de încheierea primului mandat al lui Putin, înainte de atacul asupra Georgiei, înainte de anexarea teritoriilor ucrainene și înainte chiar ca parlamentul rus să înceapă lucrul la proiectul de lege privind *mat*-ul, Erofeev scria că același *mat* poate fi și o formă de agresiune militară, un echivalent al imperialismului rusesc. Faimosul cuvânt din trei litere este ca drapelul rusesc pe Reichstag. Înseamnă: „Priviți, am învins!”

II. O POLITICĂ DE DESTABILIZARE ȘI DE AGRESIUNE

7. CECENIA SUB PUTIN[1]

de Mairbek Vaceagaev

Când imperiul țarilor a reuşit să cucerească Cecenia în 1859, locuitorii acestei țări s-au trezit sub dominația unui stat cu care nu aveau nimic în comun: nici religie, nici limbă, nici tradiții. Ca urmare, s-au opus oricărei acțiuni a noii puteri, fapt care s-a concretizat adesea în revolte şi într-un refuz sistematic al structurilor locale ale noii puteri şi al legilor ei. Acestea au fost ignorate, ajungându-se în punctul în care erau aplicate doar sistemul juridic tradițional al muntenilor – *adat*[2] – şi legea islamică – *şaria*. Societatea cecenă a continuat să trăiască astfel în lumea ei aparte, paralelă,[3] ceea ce a antrenat în replică o represiune brutală din partea puterii ruse; revoltele au fost înăbuşite, populațiile, exilate în Siberia, în lagărele Gulagului, înainte de a fi integral deportate în Kazahstan şi Kîrgîzstan, în februarie 1944. La întoarcerea supraviețuitorilor, după 1956, Kremlinul şi-a exercitat controlul asupra republicii autonome[37] prin limitarea accesului cecenilor la posturile de conducere din republică, prin interzicerea învățământului în cecenă în şcolile urbane şi prin limitarea utilizării limbii în locurile publice şi structurile oficiale, la televiziunea locală etc.

Această situație i-a făcut pe reprezentanții ceceni, dornici să obțină independența Ceceniei, sau cel puțin o autonomie reală, să ceară o schimbare oficială de statut. Ei îşi doreau să treacă de la autonomia nominală în cadrul Federației

---

[37] Una dintre cele 22 de astfel de republici care fac parte din Federația Rusă, compusă din 85 de teritorii cu diferite nume. Chiar dacă acestea sunt omogene etnic, au propria constituție şi propriul legislativ, statutul de „republică autonomă” în Federația Rusă nu e în nici un caz sinonim cu acela de țară independentă şi nici cu acela al celor 15 foste republici sovietice, dintre care Federația Rusă era doar una. De facto, „republicile autonome” din Federația Rusă sunt sub influența copleşitoare a Moscovei.

Ruse la statutul de republică separată, în cadrul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. Modificarea devenise posibilă juridic grație schimbărilor constituționale făcute de primul şi ultimul preşedinte al URSS, Mihail Gorbaciov.[4] Dar politica din ce în ce mai dură a autorităților Federației Ruse față de cele din Groznîi, care nu mai recunoşteau puterea federală, a atras conflicte în lanț, până într-acolo încât susținătorii independenței Ceceniei au început să se opună deschis fostei metropole.

Odată cu prăbuşirea URSS, în decembrie 1991, reprezentanții Ceceniei au declarat independența totală a țării, chiar dacă au fost dispuşi să discute cu Moscova o serie de funcții comune, care nu impietau asupra fundamentelor independenței – moneda proprie şi sistemul de apărare. Au refuzat să se alinieze cu Tatarstanul şi Başkiria, care acceptau, în ce le privea, să rămână în cadrul Federației Ruse postsovietice, cu garanții în privința unui „maximum” de suveranitate. Ulterior, în secolul care a urmat, toate prerogativele oferite celor două republici au fost suprimate de Vladimir Putin. Cecenii, care prevăzuseră o astfel de evoluție, îi puseseră în gardă în van pe tătari.

Neobținând de la cei dintâi ceea ce obținuseră de la ceilalți, autoritățile ruse au trecut la presiuni militare. Prima tentativă de a introduce trupe ruseşti în Cecenia, în noiembrie 1991, s-a terminat cu un fiasco, fiindcă cecenii au blocat avioanele care debarcaseră trupe speciale în apropierea Groznîiului, pe care le-au obligat să facă cale întoarsă şi să-şi abandoneze armele.[5]

Moscova a încercat apoi să răstoarne guvernul preşedintelui ales Djohar Dudaev prin manevre care alimentau opoziția politică şi infracțională – cam cum avea să procedeze Vladimir Putin în Donbasul ucrainean. Dar, foarte repede, toate focarele de opoziție au fost înfrânte: cel al lui Beslan Gantemirov la Ghehi, al lui Ruslan Labazanov

la Argun şi al lui Ruslan Hasbulatov la Tolstoi Iurt. În toamna anului 1994, nu mai există decât un aşa-numit Consiliu Provizoriu, calul troian al Moscovei în nordul Ceceniei, baza de operaţiuni din care a fost lansată o ultimă tentativă de intervenţie „indirectă”. Pe 24 noiembrie, tot ceea ce mai rămăsese din forţele cecene înarmate şi finanţate de Moscova – împinse din spate de contractori ruşi controlaţi de fostul KGB (FSB) – intră în Groznîi cu tancurile. Însă sunt învinse în mai puţin de douăzeci şi patru de ore, iar prizonierii ruşi povestesc în faţa camerelor cum au fost pregătiţi pentru misiune la bazele militare din Rusia. Această înfrângere răsunătoare a forţelor ruseşti, difuzată de la Groznîi pe canalele TV din toată lumea, este preludiul războiului pornit de Rusia contra Ceceniei.

Boris Elţin şi „Primul” Război contra Ceceniei

Acest război a început cu o fanfaronadă, rămasă în posteritate, a ministrului rus al apărării, Pavel Gracev, care a promis în faţa camerelor TV să readucă ordinea în republică „în două ore, cu un singur regiment de paraşutişti”. Cum să nu faci legătura, în această privinţă, cu Ucraina, unde trupele ruseşti anticipaseră că vor defila prin Kiev într-a treia sau a patra zi a invaziei care a început pe 24 februarie 2022? Încă o similaritate: nu era vorba de un „război”, ci de asigurarea „securităţii şi integrităţii teritoriale a Federaţiei Ruse, precum şi a drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor şi de dezarmarea formaţiunilor armate ilegale”, totul sub conducerea Ministerului de Interne, cu simpla „susţinere” a Ministerului Apărării. Or tocmai acesta din urmă este cel care, pe 1 decembrie 1994, a dat ordinul de concentrare a trupelor la graniţele Ceceniei.

Pe 11 decembrie, trupele ruse intră în Cecenia prin trei puncte. Pe 26 decembrie, Consiliul de Securitate rus decide să ocupe capitala Groznîi, un oraş de 405.000 locuitori, iar aceasta este distrusă, în urma bombardamentelor aeriene şi de artilerie, cartier cu cartier, „în proporție de 70%”, după cum declară chiar autoritățile ruse. Dacă te uiți la fotografiile oraşului publicate în 1995 de agențiile de presă internaționale, ai putea să le confunzi cu cele difuzate în aprilie şi mai 2022 din oraşul portuar Mariupol. În douăzeci şi cinci de ani, nimic nu pare a se fi schimbat în strategia armatei ruse, pentru care totul se bazează pe impunerea terorii, conform principiului responsabilității colective a întregii populații – dacă nu se predau combatanții, să plătească locuitorii! Şi totuşi, trupelor ruseşti le trebuie nu două ore, ci patruzeci de zile ca să cucerească ceea ce mai rămăsese din palatul prezidențial din centrul Groznîiului. Nu fără pierderi enorme, mai ales după eşecul primului lor asalt asupra palatului, în faimoasa noapte de Revelion, când zeci de tancuri au fost distruse, mii de soldați ruşi au fost ucişi şi alte câteva sute, luați prizonieri.[6] Bombardamentele aeriene se intensifică, dar deputatul rus şi celebrul apărător al drepturilor omului Serghei Kovalev, care se afla în interiorul palatului prezidențial, reuşeşte să iasă şi se întâlneşte, pe 6 ianuarie 1995, cu preşedintele Boris Elțin, la Moscova. Îl imploră să dea ordin pentru încetarea carnagiului. Dar i se răspunde că „nu e încă timpul”. O lună mai târziu, Kovalev estima numărul victimelor la 25.000 de morți. Colegul lui, Serghei Iucenkov[7], menționează la rândul lui 30.000 de morți în rândurile populației civile, numai în oraşul Groznîi.

Războiul de rezistență împotriva armatei ruseşti, la vremea respectivă considerată una dintre cele mai puternice din lume, a fost dus de mici grupuri de partizani, formate în grabă nu de autoritățile centrale, ci de diferite autorități

sătești sau de cartier. Șefului statului-major cecen Aslan Mashadov[8] i-au trebuit câteva săptămâni pentru a reuși să-și coordoneze cu aceste grupuri forțele „regulate” – care de altfel nu aveau nici aviație, nici tancuri, nici armament greu, pe care inamicul rus le utiliza la discreție. Cecenilor le lipseau chiar și armele ușoare și muniția, pe care le cumpărau de la militari ruși corupți. Pe 7 și 8 aprilie 1995, trupele Ministerului de Interne rus încep una dintre teribilele lor operațiuni de *zacistka* – „curățenie” – în satul Samașki, făcându-se vinovate de asasinate, jaf și incendierea caselor. Comitetul Internațional al Crucii Roșii a estimat la vremea respectivă la 250 numărul sătenilor uciși în acest gen de masacre, care urmau să se repete în 2022 la Bucea, la Irpin și în alte localități din Ucraina. Aceste abuzuri au început, deci, acum multă vreme, în Cecenia, dar Occidentul a preferat la vremea respectivă să închidă ochii și să nu condamne Rusia. Soldații ruși din acest „prim” război erau demoralizați, prost hrăniți, aveau comandanți proști și adesea corupți și generalizaseră practica torturii prizonierilor, pentru a-i vinde apoi, morți sau încă în viață, familiilor lor. Cecenii au ripostat cu mijloacele aflate la îndemână: luări masive de ostatici pe teritoriul rus, asasinarea înalților responsabili ai regimului de ocupație, dar și contraofensive militare dure, precum cele organizate de Mashadov la Groznîi, în mai și apoi în august 1996, când 877 de combatanți – totalul armatei cecene, la vremea respectivă – au reușit să recucerească orașul, ajutați, în zilele următoare, de numeroși voluntari care au sărit în sprijinul trupelor victorioase.

În noaptea de 31 august 1996 au fost semnate Acordurile de la Hasaviurt, care puneau capăt războiului, prin retragerea tuturor trupelor rusești și amânarea cu cinci ani a redefinirii raporturilor dintre Rusia și Cecenia. Acordurile consfințeau înfrângerea umilitoare a unei armate ruse mai

numeroase decât întreaga populație a Ceceniei, incluzând femeile, copiii şi bătrânii.

Dacă, în privința Ucrainei, unul dintre laitmotivele propagandei ruseşti este denunțarea unui pretins „genocid” la adresa locuitorilor proruşi ai Donbasului, începând din 2014, în cazul Ceceniei, Kremlinul preferă să sublinieze că cecenii, cvasi-independenți între 1991 şi 1999[9], „nu au reuşit să-şi consolideze statul”, trecând sub tăcere războiul pe care l-a dus împotriva acestuia, distrugerile, zecile de mii de morți – unii susțin chiar că ar fi vorba de 200.000 –, miile de „dispăruți” şi blocada economică din perioada respectivă şi de după. Totul, pe un teritoriu mai mic decât Normandia, cu ai ei un milion de locuitori. Totuşi, victoria lui Aslan Mashadov la alegerile prezidențiale din 1997 a fost consfințită ca democratică de către Organizația pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE), caz rarisim în spațiul postsovietic, cu excepția țărilor baltice.[38] Această victorie a fost de bun augur, fiindcă marginaliza forțele radicale, numite de adversari „wahhabişti”, cu trimitere la adeziunea acestora la varianta Islamului adusă din Arabia Saudită[39].

---

[38] Alegeri democratice pierdute spectaculos de partidele proruse au avut totuşi loc şi în alte foste republici sovietice, ca Moldova (2009, 2020). Ucraina nici nu mai trebuie amintită în contextul de față.

[39] Mişcare sunnită fundamentalistă care se revendică de la teologul Muhammad ibn Abd al-Wahhab (1703–1792). Promovează revenirea la o credință islamică „pură”, caracterizată printr-un monoteism intransigent, ce respinge venerarea „sfinților” musulmani, punând accentul pe legea islamică (*şaria*) şi, în opinia criticilor, justificând folosirea violenței. Conform altor specialişti, wahhabismul este mai degrabă o denumire des vehiculată decât o doctrină teologică articulată.

Atunci se produce ceea ce părea la vremea respectivă inimaginabil: pe 12 mai, preşedinţii rus şi cecen, Boris Elţin şi Aslan Mashadov, semnează la Kremlin un acord de pace. Acesta stipulează sfârşitul conflictului „multisecular" dintre părţi şi intenţia de a construi relaţii „conforme cu dreptul internaţional", ceea ce însemna, pe jumătate, recunoaşterea independenţei Ceceniei. Dar tensiunile între diferite grupuri cecene continuă. Sperând să le atenueze şi ignorând părerea susţinătorilor, Mashadov numeşte în posturi-cheie lideri ai taberei „radicale". Dar asta nu are efectul scontat, fiindcă, în vara anului 1998, la Gudermes, al doilea oraş ca mărime din ţară, izbucnesc confruntări sângeroase. Voluntarii străini[10] veniţi să se bată contra Rusiei în Cecenia încep s-o folosească drept bază de operaţiuni pentru destabilizarea vecinilor nord-caucazieni, în continuare membri ai Federaţiei Ruse. Raporturile dintre Moscova şi Groznîi se deteriorează, iar o incursiune a radicalilor islamişti înarmaţi, ceceni şi străini, în republica vecină a Daghestanului, în august 1999, provoacă un nou război contra Ceceniei. Rusia ar fi putut să se mulţumească cu restabilirea controlului asupra Daghestanului, dar această incursiune nu este decât un pretext comod pentru ea. De fapt, Vladimir Putin, devenit prim-ministru, nu voia să lase să-i scape de sub control o parte din ceea ce considera teritoriul său şi se temea ca republica rebelă să nu fie un exemplu pentru alţii, capabil să provoace un efect de domino – ca în Europa Centrală şi de Est, la căderea Zidului Berlinului.[11]

Vladimir Putin **ş**i „al Doilea" R**ă**zboi contra Ceceniei

Pentru stăpânul de la Kremlin, Războiul din Cecenia a fost un instrument prin care s-a putut defini ca om politic forte,

după preşedintele Boris Elțin, cunoscut ca adept al laxității. Cu această ocazie, şi-a dezvăluit cruzimea şi răceala formate la şcoala politică a vechiului KGB. Al doilea preşedinte al Rusiei postsovietice voia să arate că nu va continua pe drumul concesiilor făcute separatiştilor din Tatarstan şi Başkiria, deci, în primul rând, trebuia să oblige Cecenia să-şi recunoască apartenența la Rusia. Încă dinainte de a fi numit prim-ministru, Putin ştia că războiul va reîncepe, fiindcă se pregătise pentru el din toamna anului 1998. Putin îşi doreşte să arate că e capabil să reuşească acolo unde premierii anteriori – Cernomîrdin, Stepaşin şi Kirienko – eşuaseră. E gata deci să mobilizeze toate forțele necesare pentru o răsturnare radicală de situație. Vremea drepturilor omului, a glasnostului şi a activiştilor anti-război a trecut.

„Al Doilea" Război începe în toamna lui 1999 şi face prăpăd nu numai în rândurile opoziției armate din Cecenia, ci în întreaga societate. Entuziasmul legat de Primul Război dispare, iar societatea se divizează, în privința vinovăției referitoare la declanşarea celui de-al doilea. Unii afirmă, parțial pe bună dreptate, că cei care au provocat noua tragedie sunt salafiştii[40]. Iar în primele momente, forțele lui Mashadov şi cele ale islamiştilor luptă în acelaşi timp împotriva invadatorilor ruşi, fiecare pe cont propriu. Dar asta nu justifică faptul că în Cecenia s-a vorbit despre „război civil", aşa cum au făcut-o mai târziu unii cercetători.

---

[40] Mişcare islamică sunnită apărută în secolul al XIX-lea, care predică revenirea la Islamul originar, din primele secole. Numele vine de la „pioşii predecesori" (*salaf*) din primele trei secole de după Mahomed. Una dintre consecințele salafismului este *jihadul* (războiul sfânt) armat, care tinde către crearea unui califat mondial. În legătură cu Cecenia, termenul de salafism este folosit alternativ cu cel de wahhabism, deşi salafismul se revendică de la alți teologi, mai timpurii, şi reprezintă un sistem mai articulat de credințe, cu mai multe orientări interne.

În orice caz, Rusia a pregătit cel de-al doilea război, unul de revanşă,[12] ca pe o operaţiune militară „de proporţii” contra unui stat străin, mobilizând mai mult de 100.000 de oameni. Faţă în faţă cu aceştia se găsea nu o armată, ci mici grupuri de partizani, ale căror efective totale variau în funcţie de moment, cu un maximum de aproximativ 4.000 de oameni, atins în 2000. După pierderile masive suferite de ceceni în două sate în acel an şi plecarea ulterioară a voluntarilor, cifra s-a redus la câteva sute. Aceştia aveau de luptat cu o armată care totaliza 80.000 de oameni numai în Cecenia şi era susţinută de baze militare în regiunile învecinate.

De ce, în aceste condiţii, a căutat Vladimir Putin aliaţi printre ceceni, fie aceştia şi combatanţi împotriva Moscovei în Primul Război? Fiindcă înţelegea foarte bine, la fel ca FSB-ul, structura pe care o condusese înainte de a deveni prim-ministru, apoi preşedinte, că acesta era singurul mod în care putea scăpa de „blestemul” local, descris deja în 1840, după cucerirea ţaristă, în ziarul *Moskovskie Vedomosti*: „În Cecenia, nu suntem stăpâni decât peste locul în care staţionează forţele noastre. Dacă ele se deplasează, acest loc cade din nou în mâinile duşmanilor noştri, imediat”. Prin urmare, Putin mizează, succesiv, pe mai multe personalităţi locale. În vara anului 1999, se întâlneşte cu foşti deputaţi ai parlamentului cecen de pe vremea lui Doku Zavgaev, prim-secretar al Partidului Comunist al Ceceno-Inguşetiei, din timpurile sovietice, când cele două teritorii formau o singură republică autonomă, până la declaraţia unilaterală de independenţă a Ceceniei. Dar înţelege repede că popularitatea acestora se apropia de zero. Mai departe, invită la discuţii un bogat om de afaceri rus de origine cecenă, Malik Saidulaev, cu care nu ajunge la nici un rezultat. Apoi îi abordează – şi elimină de pe listă – pe fostul primar al Groznîiului, Bislan Gantamirov, scos pe

nepusă masă din închisoare, şi pe fostul şef de clinică din Moscova Hasan Musalatov, pus în fruntea administrației provizorii la Groznîi, oraş în care nu locuise în viața lui. În cele din urmă, alegerea cade asupra lui Ahmad Kadîrov, pe atunci muftiul Ceceniei independente[13]. La Kremlin, se presupune că acest adept al sufismului – o ramură mistică a Islamului, populară dintotdeauna în rândurile populației, comparativ cu salafiştii – ar putea convinge majoritatea să accepte supunerea față de Moscova. Iar Kadîrov acceptă acest rol cu atât mai mult cu cât anturajul lui avusese, încă din 1999, contacte secrete cu trimişii lui Vladimir Putin.

Deşi partizanii independenței nu sunt surprinşi de această alegere, fiindcă aveau deja informații despre ea, totuşi o subestimează foarte mult. În ce îi priveşte, „radicalii” ceceni nu se îndoiesc de victoria asupra Rusiei, la fel ca în 1996. Dar, de astă dată, situația e cu totul diferită. Într-o societate tocată mărunt de masacre repetate, cuvântul unui muftiu cecen prorus, sprijinit de zeci de mii de soldați ruşi, are greutate, mai ales pentru anumiți lideri sufişti care nu se implică în conflict în 1999, preferând să afişeze o atitudine de neutralitate. Deviza unora dintre radicali – „lupta până la ultimul cecen” – nu mai convine unei societăți ce preferă să se încredințeze celor care ar fi putut ajunge la o înțelegere cu Moscova şi să evite astfel un nou război. Mulți sperau că un asemenea deznodământ este posibil.

Iar asta se petrece cu atât mai mult cu cât administrația lui Vladimir Putin se apucă să investească sume astronomice în susținerea lui Ahmad Kadîrov. O mică parte din puținii combatanți pro-independență – cei mai mulți erau morți, în închisoare sau în exil – este din nou înrolată, de astă dată de noul reprezentant al Moscovei. Aceştia devin *kadîrovți.* Scopul este de a-i prezenta ca pe o forță cecenă capabilă să facă față, în prezența armatei ruse, rezistenței

armate a susținătorilor independenței. Era vorba, bineînțeles, numai şi numai de propagandă, fiindcă armata rusă rămăsese de departe argumentul principal – cu ale sale *zacistka*, bombardamente asupra satelor şi arestarea a nenumărați tineri, precum şi „dispariția" a mii de persoane, fără procese sau anchete... Cu siguranță, asta e ceea ce provoacă schimbarea de mentalitate a cecenilor, mai degrabă decât „lichidarea" îndelung trâmbițată a cutărui lider rebel sau a altuia.

Şi totuşi, chiar dacă Kremlinul poate atrage un reprezentant eminent al Islamului sufist, nu e de ajuns pentru a-şi asigura supunerea altor şefi de confrerie. Asta devine clar chiar la organizarea „alegerilor" prezidențiale la Groznîi, în 2003, când dinaintea candidatului ales de Kremlin – Ahmad Kadîrov – apar alți candidați susținuți de alte ordine sufite, spre surpriza Moscovei. Luați din scurt, reprezentanții lui Putin uzează atunci de metode pur şi simplu criminale pentru a-i obliga pe aceşti candidați să se retragă şi să renunțe la orice activitate politică ulterioară. Ca urmare, şi aceste alegeri, la fel ca toate cele ce vor urma, sunt o farsă.

Kremlinul are deci nevoie de mult timp pentru a fi capabil să se orienteze corect în materie de politică cecenă. Pe 9 mai 2004, când Ahmad Kadîrov este asasinat pe stadionul din Groznîi, Vladimir Putin îl convoacă imediat pe fiul acestuia, Ramzan Kadîrov, la Moscova. Televiziunea îi arată aşezați la aceeaşi masă, față în față. Fiul lui Kadîrov e în trening şi are un aer abătut, dar stăpânul de la Kremlin îl consolează. Totuşi, ca succesor al lui Kadîrov-tatăl este desemnat altcineva: Alu Alhanov, un personaj cu totul lipsit de personalitate, comparativ cu Kadîrov-fiul, care e brutal, incult şi revanşard. Această „eroare" este reparată în 2007, după o nouă parodie electorală, care îl instalează pe Ramzan Kadîrov la putere în Groznîi – putere pe care acesta o deține

până în zilele noastre şi o foloseşte ca un satrap implacabil, însă cu destinul intrinsec legat de al lui Vladimir Putin.

După asasinarea preşedintelui Mashadov

Preşedintele legitim al Ceceniei independente, Aslan Mashadov, a fost asasinat pe 8 martie 2005, la ordinul lui Putin. În acel moment, orice posibilitate teoretică de negociere cu rezistența armată cecenă a dispărut. Nu mai rămânea altă cale în afara lichidării complete a acestei rezistențe, oricare ar fi fost raportul de forțe. Şi totuşi, Moscova aşteaptă luna aprilie a anului 2009 pentru a anunța sfârşitul „operațiunii contra-teroriste” (KTO), singura denumire oficială a războiului pe care Rusia a refuzat să-l recunoască, la fel ca în Ucraina, în 2022. Dar mai mulți membri ai rezistenței şi-au continuat lupta clandestină până în ianuarie 2021, când a fost ucis ultimul comandant al foştilor susținători ai independenței, Aslan Biutukaev[41].

În rândul rezistenței avuseseră loc între timp mari schimbări, odată cu preluarea conducerii de către Dokka Umarov[42], al cărui scop nu mai era independența Ceceniei, ci edificarea unei republici islamice sub drapelul „Emiratului de Caucaz”, sub care luptau deja diverse

---

[41] Departamentul de Stat al SUA l-a desemnat drept terorist membru al ISIS aparținând de organizația din Provincia Caucaz, conform listei de pe site-ul Departamentului, disponibilă pe https://2017-2021.state.gov/designated-isis-branches-and-individuals/index.html.

[42] Supranumit „Bin Ladenul Rusiei”, figura pe o listă de militanți asociați cu Al-Qaida şi regimul taliban întocmită de Consiliul de Securitate al ONU. Departamentul de Stat al SUA a pus o recompensă de 5 milioane de dolari pe capul lui.

grupuri armate – *djamaat* – provenite din diferite republici ale Caucazului de Nord. „Emiratul” nu a supraviețuit decât până în 2014, când a început o nouă epocă, cea în care comandanții proveniți din diferite teritorii ale Caucazului de Nord au trecut sub steagul Statului Islamic (ISIS). În Federația Rusă au apărut, în acest mod, „filiale” ale acestei organizații teroriste cu baza în Orientul Apropiat, care n-a supraviețuit multă vreme în Siria şi Irak. Căderea ISIS şi pierderea ultimelor sale teritorii au dus la sfârşitul rezistenței armate în Caucazul de Nord. Iar cele câteva acțiuni individuale ale cecenilor în Cecenia – de exemplu, atacurile asupra polițiştilor – nu au schimbat cu nimic situația de ansamblu, fiindcă rezistența era deja distrusă fizic de serviciile secrete ruse. Cum aceste acțiuni izolate strică imaginea autorităților proruse în ochii lui Vladimir Putin, Ramzan Kadîrov pedepseşte cu cruzime familiile combatanților morți, arestându-le apropiații, incendiindu-le casele şi expulzându-i din Cecenia.[14]

Dezvoltarea diasporei cecene în Europa

Această diasporă număra, în 2022, aproape 70.000 de exilați în Franța, peste 50.000 în Germania, peste 30.000 în Austria, peste 20.000 în Belgia, peste 15.000 în Norvegia şi până la 10.000 în Polonia şi alte țări europene. Nimeni nu dispune de cifre precise, dar numărul total al cecenilor care trăiesc în Europa ar putea depăşi 200.000. Ținând cont şi de exilații în Turcia şi Orientul Apropiat, în Statele Unite sau Canada, putem estima că un cecen din cinci trăieşte în afara patriei lui etnice. Pentru a permite conservarea limbii şi a tradițiilor cecene pentru generațiile următoare, au fost create numeroase asociații, fundații şi centre, ca de exemplu Adunarea Cecenilor din Europa, condusă de Aslan

Murtazaliev, sau guvernul Icikeriei – numele dat Ceceniei de militanții pentru independență[43] – în exil, reprezentat la Londra de Ahmad Zakaiev. Foşti membri ai parlamentului şi alți militanți rămân în continuare activi. Mai mulți bloggeri critici la adresa lui Kadîrov au, în plus, o audiență ridicată. Iar această diasporă din Europa, Canada şi Statele Unite caută în mod activ o platformă politică de natură să-i aducă laolaltă pe exilați şi pe cecenii din interiorul țării. Cu toate acestea, deşi sunt organizate dezbateri şi conferințe, sunt publicate declarații şi apeluri la unitate, pentru moment, divizarea este aceeaşi ca în interiorul Ceceniei. Noua generație de refugiați e cu siguranță mai activă, vizând crearea de asociații care să-i reunească dincolo de frontiere pe tinerii care vorbesc mai multe limbi, cunosc codurile de dezvoltare ale societăților occidentale şi vor fi capabili să reia căutarea unei căi de viitor pentru comunitatea cecenă.

Cecenia **ş**i Ucraina

Problema participării cecenilor la un conflict din afara patriei lor istorice, deja apărută în războiul din Siria, se pune din nou în războiul pornit de Vladimir Putin împotriva Ucrainei. În Siria, mai multe mii de combatanți ceceni s-au mobilizat contra puterii lui Bashar al-Assad şi a celor două batalioane ale lui Ramzan Kadîrov care îl susțineau. În Ucraina, combatanții aflați de aceeaşi parte sunt mult mai puțin numeroşi, organizați în patru „batalioane”[15]: batalionul „Şeicul Mansur”, comandat de Muslim Ceberloievski; batalionul „Djohar Dudaev”, comandat de Adam Osmaev; batalionul voluntarilor ceceni din Europa, înrolați în

---

[43] În perioada 1994–2000, numele oficial al Ceceniei a fost Republica Cecenă Icikeria.

unitățile ucrainene; în fine, batalionul special (OBON) al forțelor armate ale Icikeriei, integrat în Legiunea Internațională a Ucrainei şi comandat de colonelul Hagi-Murat Zumso. Termenul de „batalion” nu corespunde semnificației din armatele regulate, dar simpla lor existență l-a iritat în cel mai înalt grad pe Ramzan Kadîrov, care a pus o recompensă pe capul a doi dintre comandanți, aşezându-i astfel pe acelaşi plan cu şeful batalionului ucrainean Azov. Kadîrov a mai oferit recompense pentru orice informație care ar putea duce la găsirea lor.

În cea mai mare parte, diaspora cecenă din Europa şi din Turcia îşi exprimă susținerea pentru cecenii care luptă contra Rusiei în Ucraina. Le expediază provizii şi medicamente şi şi-a trimis delegații pentru a-şi exprima susținerea. Activiştii politici ceceni s-au mobilizat în Ucraina şi în țările care o susțin şi au deschis o nouă pagină de istorie, declarând că în momentul de față sunt necesare proclamarea independenței Icikeriei, recunoaşterea faptului că deportarea tuturor cecenilor în februarie 1944 a fost un genocid, precum şi formarea, în Rada ucraineană, a unui grup de susținere a luptei caucazienilor de nord.

La rândul lui, Ramzan Kadîrov a organizat mai multe grupuri de *kadîrovți* în Ucraina. Astfel, conducerea „Gărzii Naționale Ruse” (Rosgvardia) din Cecenia este delegată în acelaşi timp batalionului „Sever” („Nord”), cu baza la Groznîi, comandat de Magomed Tuşaev – care este în realitate Regimentul 141 Special Motorizat al Ministerului de Interne rus –, şi batalionului „Iug” („Sud”), cu baza la Vedeno, comandat de Hussein Mejidov – Batalionul 249 Special Motorizat al Brigăzii 46 Operaționale a Caucazului de Nord. Recruții înrolați în Cecenia reprezintă o parte din Brigada 18 Motorizată a Gărzii, cu baza la Hankala, lângă Groznîi. Unitatea militară 27777 este o fracțiune din această brigadă, dar cu baza în nordul Ceceniei, în districtul

Naurski. Tanchiştii din Regimentul 70 al Diviziei 42 Motorizate a Gărzii (unităţile militare 65384 şi 44842) au baza la Şali. Regimentul 2 (unităţile militare 16544 şi 44842) al acestei divizii, numit „Regimentul de munte”, are baza la mare altitudine, în satul Borzoi din districtul Şatoiski. Să menţionăm, în fine, şi batalioanele „de voluntari”, care cel mai adesea nu sunt recrutate în Cecenia, ci în întreaga Rusie.[16]

Kadîrov este deci unicul şef al unuia dintre cele optzeci şi cinci de teritorii ale Federaţiei Ruse care dispune de forţe armate, şi chiar dacă a afirmat că „în punctele cele mai fierbinţi vor fi combatanţi ceceni”, ne putem îndoi că aceştia au ajuns măcar până la linia frontului. De altfel, în principiu, membrii Rosgvardia nu sunt autorizaţi să participe la lupte. Unităţile de *kadîrovţi* au fost în schimb semnalate în locurile în care au fost comise numeroase crime contra civililor, dar nici una dintre acestea nu le-a fost atribuită, cel puţin nu înainte de august 2022. *Kadîrovţii* au fost primii care s-au retras în nordul Kievului, înainte ca restul armatei ruse să treacă prin satele de pe traseul retragerii. Apoi au fost trimişi la Mariupol şi în regiunea Luhansk. Kadîrov se laudă cu cei 12.000 de oameni ai săi gata să se bată în Ucraina, precum şi cu victoriile răsunătoare pe care pretinde că aceştia le-au obţinut. Cu siguranţă, încearcă să se revanşeze: de fapt, în noaptea de 3 spre 4 februarie 2022, a fost convocat la Kremlin şi muştruluit de Putin personal, probabil din cauza apelurilor pe care le făcuse la televiziunea din Groznîi la lichidarea fizică a oponenţilor lui. Fiindcă, în mod ciudat, tocmai se anunţase la televiziunea cecenă că, în fine, autorităţile nu vor mai vorbi de opozanţii din străinătate, ci îi vor ignora pur şi simplu...

Oricum ar sta lucrurile, războiul din Ucraina a devenit pentru Kadîrov un mijloc de a-şi demonstra loialitatea

absolută față de stăpânul de la Kremlin. Şi, pentru anturajul lui, un mijloc de a face carieră, deoarece Putin oferă cele mai râvnite medalii apropiaților lui Kadîrov trimişi în Ucraina.

În fine, despotul Ceceniei a declarat la un canal de televiziune rusesc că „operațiunea specială” nu trebuie înțeleasă ca o luptă a poporului rus contra poporului frate ucrainean, ci una la care participă toate celelalte popoare ale Federației Ruse. În schimb, calculele care se pot face pe baza documentelor publice arată că procentul celor uciși în război care provin din celelalte teritorii ale Federației nu depăşeşte 1% din pierderile totale. Şi totuşi, mass-media ruseşti se referă pe larg la participarea cecenilor la războiul din Ucraina. Altfel spus, războiul cecenilor, al buriaților, al tătarilor, al calmucilor, al oseților, al locuitorilor din Daghestan şi al altor mici popoare are ca scop atragerea urii ucrainenilor asupra acestora, pentru a conserva mai bine, în viitor, posibilitatea unei prietenii ruso–ucrainene reînnoite. Astfel, războiul lui Vladimir Putin în Ucraina readuce la ordinea zilei chestiuni la care Occidentul a încercat să închidă ochii: problema popoarelor din Caucazul de Nord şi a politicii ruseşti în aceste regiuni.

8. PUTIN ŞI GEORGIA: NEGAREA SUVERANITĂŢII

de Thorniké Gordadzé

E legitim să ne întrebăm cum de ne-a mai putut surprinde războiul din Ucraina după invazia Rusiei în Georgia din

2008. Devine clar că neluarea în considerare a lecțiilor Războiului din Georgia de către puterile occidentale şi voința acestora de a ascunde problema sub preş i-au potențat lui Putin poziția politică revizionistă. Prin pasivitate şi încercările perpetue de a detensiona situația, lumea occidentală i-a întărit preşedintelui rus convingerea referitoare la slăbiciunea şi declinul occidentalilor. Ca urmare, acesta a încercat să se lanseze în alte acțiuni de cucerire, cu nesocotirea totală a dreptului internațional.

Devenit mai încrezător după înăbuşirea în sânge a rezistenței cecene şi în aplauzele opiniei publice puse pe jar de posturile TV asupra cărora şi-a asigurat în prealabil monopolul, Putin a considerat că e momentul să se ocupe de fostele republici sovietice care şi-au arătat reticența față de dominația rusă. La vremea respectivă, Georgia a părut o primă țintă ideală. Mică şi fragilizată de conflicte etnice care datau de la sfârşitul erei sovietice – întreținute şi instrumentalizate de Moscova –, această țară aştepta de ani de zile la porțile Uniunii Europene şi ale NATO, elita ei politică fiind tranşant prooccidentală, mai ales după Revoluția Trandafirilor din noiembrie 2003 (care a dus la demisia preşedintelui Şevardnadze). Amplasarea Georgiei în Caucazul meridional era, în plus, un element-cheie, de natură să-i atragă pe ruşi.

Agresiunea din august 2008 este prima invazie armată declanşată de Moscova contra unei țări independente, de la atacul contra Afganistanului din 1979. Înfrângerea trupelor georgiene şi ocuparea Abhaziei şi a Osetiei de Sud de către ruşi au fost celebrate de Putin ca o mare victorie, care consfințea oficial „ridicarea din genunchi" a Rusiei, după umilitoarea ei înfrângere în Războiul Rece. Era vorba de o revanşă desfăşurată în timp, care nu se putea opri la Georgia, iar comentatorii mai clarvăzători ne-au prevenit de atunci asupra faptului că următoarea victimă de pe listă va

fi Ucraina. Şi că, dacă Putin nu este oprit din elanul lui imperialist, conflictul s-ar putea întinde mai târziu la Polonia şi statele baltice.

Războiul din Georgia a revelat ceea ce aveau să fie principiile fundamentale ale politicii putiniste. În primul rând, recursul la război ca mijloc obişnuit şi eficace de a atinge în acelaşi timp obiectivele geopolitice şi consolidarea puterii în interiorul Rusiei. Apoi, dispreţul total pentru dreptul internaţional, dublat de un revizionism violent. Putin redesenează harta lumii după bunul lui plac, recunoscând diverse entităţi ca „state independente" în timp ce le ocupă cu trupele – Abhazia, Osetia de Sud, „republicile populare" din Doneţk şi Luhansk – sau, în plus, anexând teritorii ale altor ţări – cum e cazul Crimeii. În acelaşi timp, războiul propriu-zis, operaţiunea de pe câmpul de bătălie, este precedat, însoţit şi urmat de un război „hibrid", desfăşurat în câmpul informaţional – dezinformare, crearea unei realităţi virtuale alternative –, în cel economic – folosirea resurselor energetice ca armă, provocarea de crize, de pildă de foamete – şi în cel politic – coruperea unei părţi a elitei politice şi manipularea proceselor electorale din străinătate –, precum şi prin cyberatacuri contra infrastructurilor vitale ale ţărilor-ţintă. Spre deosebire de războiul clasic, limitat în timp, această formă hibridă de război, numită şi „război politic"[1], este permanentă şi constituie un *modus operandi* politic pentru statul rus. Şi, în fine, regimul promovează un antiliberalism şi un antioccidentalism virulent, o ideologie cu vocaţie globală care se caracterizează printr-un eclectism perfect, deoarece combină elemente împrumutate de la conservatorism, fascism, dar şi de la comunism şi anticolonialismul din Lumea a treia. Acest *bric-à-brac* ideologic este etalat în variante adaptate la specificul fiecărei populaţii şi se prezintă în moduri diferite pe scena internă rusă, în ţările

din sud şi chiar în Occident, unde intră în convergenţă cu o multitudine de partide sau aşa-numite mişcări „anti-sistem”.

Din acest punct de vedere, este important să combatem ideile primite de-a gata şi bine ancorate în mediile diplomatice, politice sau de expertiză cu privire la războiul ruso–georgian. Pentru a-şi justifica mai bine atitudinea faţă de agresor, opinia publică occidentală a început să caute argumente pentru relativizare şi stabilirea unei „responsabilităţi împărţite” a beligeranţilor. E adevărat, Rusia a atacat într-adevăr Georgia şi a ocupat 20% din teritoriul acesteia, dar guvernul georgian era deja în conflict cu „minorităţile proruse” din Abhazia şi Osetia de Sud. E adevărat, Rusia a încălcat principiile dreptului internaţional, dar conducerea georgiană a fost foarte imprudentă atunci când şi-a dorit să adere în marş forţat la Uniunea Europeană şi la NATO. Exemplul cel mai bun în materie de o atare gândire în doi peri este raportul asupra cauzelor războiului ruso–georgian al misiunii de anchetă internaţională conduse de diplomata elveţiană Heidi Tagliavini.[2] Acest document de 800 de pagini, publicat în septembrie 2009, conchide că responsabilitatea rusească constă în „reacţia disproporţionată” la atacul georgian asupra oraşului Ţhinvali, capitala Osetiei de Sud. Care atac a fost, conform raportului, o reacţie excesivă la numeroasele provocări şi incidente venite dinspre miliţiile separatiste osete. Ezitarea de a stabili responsabilitatea clară a Moscovei în agresiunea unui stat suveran şi absenţa unei treceri în revistă a anilor în care Rusia s-a pregătit de conflict prin gesturi politice deliberate, a susţinerii militare, economice şi politice acordate separatiştilor oseţi şi abhazi au dus la o concluzie ambiguă, uşor de exploatat de către Kremlin.

În realitate, dorința de a supune Georgia precedă cu mult venirea la putere a foarte/prea occidentalului Miheil Saakaşvili şi veleitățile Georgiei pentru admiterea în NATO. Această dorință exista chiar dinainte de dobândirea preşedinției de către Putin. De la declararea independenței de către provinciile rebele la cyberatacuri, aproape toate practicile „hibride” sau coercitive ruse practicate azi în Ucraina au fost deja experimentate în Georgia.

Georgia on His Mind: ce înseamn**ă** Georgia pentru Putin

Georgia nu ocupă acelaşi loc central precum Ucraina în ideologia „lumii ruse”. Nu aparține primului cerc, format din trei entități slave – Rusia, Ucraina şi Belarus –, dar se situează imediat după acestea. Este o națiune majoritar creştin-ortodoxă, pe care Imperiul Rus a anexat-o bucată cu bucată în prima parte a secolului al XIX-lea. Grila de lectură a acestei cuceriri şi a abolirii regatelor şi principatelor georgiene a fost, pentru istoriografia imperială şi naționalistă rusă, cea a unei „alipiri voluntare” şi a „eliberării” Georgiei de sub dominația Imperiilor Otoman şi Persan. Accesul, cu o importanță simbolică, al câtorva georgieni la cele mai înalte posturi ale Imperiului – de la generalul Piotr Bagration, eroul Bătăliei de la Borodino, la Stalin şi Beria – a întărit percepția că Georgia nu era o colonie, ci, dimpotrivă, profita din plin de poziția ei în imperiu. Putin a fost foarte iritat, de exemplu, atunci când a aflat, în 2006, că în Georgia se deschide un muzeu al ocupației sovietice. „Despre ce ocupație vorbim? URSS a fost dintotdeauna condusă de georgieni!”, a exclamat el, într-un interviu, fals improvizat.[3] Originile georgiene ale lui Stalin şi religia ortodoxă sunt cu siguranță cei doi stâlpi care fac din Georgia un teritoriu de ținut „la distanță de americani”.

Dar, dacă figura lui Stalin, reabilitată cu totul sub noul stăpân de la Kremlin, e folosită chiar ca un dispozitiv de *soft power* pentru seducerea unei părți marginale a populației georgiene, ea se dovedeşte mult mai puțin eficace decât Biserica Ortodoxă. Şi totuşi, Biserica Ortodoxă Georgiană este autocefală, prin urmare nu se află într-un raport de dependență ierarhică față de cea Ortodoxă Rusă. Şi, spre deosebire de ortodoxia ucraineană, este unită, centralizată. Însă după întronarea lui Kiril pe scaunul patriarhului, susținută de Putin, Biserica Ortodoxă Rusă şi-a întărit controlul asupra celei georgiene, care a devenit bastionul antioccidentalismului şi al iliberalismului. În acelaşi timp, a început să facă propagandă pentru „frăția ortodoxă” cu Rusia. Să subliniem că pe măsură ce relațiile politice se degradau între cele două țări, „voletul spiritual” dintre ele se amplifica, cu susținerea Kremlinului. Unii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Gruzine au mers chiar până la a refuza condamnarea invaziei ruse din 2008 – în luna septembrie a aceluiaşi an, o revistă oficială a Patriarhiei avea să meargă chiar până la a scrie în editorial că bombele Rusiei erau o pedeapsă divină pentru greşelile conducătorilor georgieni care voiau să se apropie de Occident.[4] La rândul lui, Putin s-a întâlnit cu patriarhul Bisericii Ortodoxe Gruzine, Ilia II, în contrast flagrant cu boicotul pe care-l exercita asupra preşedintelui republicii. Flirtul cu patriarhul a dat roade, fiindcă acesta a afirmat apoi că stăpânul de la Kremlin e un om „cald şi înțelept”, care „are de gând să reconsidere situația din Georgia, iar țara se va unifica din nou”[5]. De asemenea, în ciuda războiului şi a întreruperii relațiilor diplomatice cu Rusia, Patriarhia Georgiei n-a recunoscut autocefalia Patriarhiei de la Kiev, aliniindu-se astfel poziției Moscovei, şi nu celei a Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol.

Războiul de dinaintea războiului: diplomația rusă coercitivă în problema Georgiei

E greşit să afirmăm că relațiile ruso–georgiene s-au degradat după Revoluția Trandafirilor din 2003 şi afirmarea de către Tbilisi a dorinței de a intra în NATO.[6] În realitate, acestea au fost proaste încă din primele luni de independență a Georgiei şi au devenit execrabile după venirea la putere a lui Putin, inexorabil legată de al Doilea Război din Cecenia. În acest context, poziția Georgiei cu privire la acest conflict nu putea decât să pună gaz pe foc. Într-adevăr, după Primul Război din Cecenia, Georgia, care suferea din plin de pe urma *pax russica* instalată după războiul civil, a fost constrânsă să-şi deschidă spațiul aerian pentru avioanele ruseşti care bombardau partea sudică a Ceceniei. Dar, din contră, în 2000, preşedintele georgian Eduard Şevardnadze s-a simțit suficient de puternic încât să acționeze conform intereselor naționale şi n-a oferit Kremlinului accesul nici la propriul teritoriu, nici la propriul spațiu aerian. Mai rău, între cele două războaie, georgienii şi icikerienii[7] au reuşit să stabilească relații cordiale şi şi-au aplanat divergențele, datorate mai ales participării a numeroase unități cecene, în războiul abhaz din 1992–1993, de partea separatiştilor. Refuzul Georgiei de a-şi oferi teritoriul şi spațiul aerian a fost foarte prost primit de Moscova, iar atacurile verbale ale acesteia au fost însoțite foarte repede şi de acțiuni militare ostile, ca violarea spațiului aerian şi bombardamente asupra zonei de frontieră, soldate cu mai multe victime.

Putin a acuzat Georgia că adăposteşte baze de regrupare ale „teroriştilor” ceceni şi serveşte drept cale de acces a jihadiştilor internaționali care vor să sprijine Cecenia. Valea Pankisi, situată în nord-estul Georgiei, unde trăieşte de mai bine de un secol o populație de limbă vainahă – *kistinii*, apropiați de ceceni –, a devenit subiect de dispută şi

acuzații. Odată cu declanşarea celui de-al Doilea Război Cecen, valea ajunsese să găzduiască refugiați din această țară, printre care se găseau, bineînțeles, combatanți răniți sau epuizați, dar situația e foarte diferită de imaginea apocaliptică furnizată de propaganda rusească. Aceasta caută, înainte de toate, un pretext pentru a justifica intervenția Rusiei pe pământ georgian.

Agitația creată de ruşi pe tema văii Pankisi s-a întors, în cele din urmă, împotriva Kremlinului. Sperând să beneficieze de pe urma supralicitării situației, după atentatele din 11 septembrie 2001 în SUA, Putin vrea să imite America şi să-i urmărească pe „teroriştii” ceceni dincolo de granițele Rusiei. Georgia devine atunci ținta unei posibile „operațiuni militare speciale”. Propaganda oficială rusă pregăteşte terenul, aruncând în spațiul public afirmații despre laboratoare de producție a ricinei şi tabere de antrenament ale Al-Qaida în Georgia. Dar rezultatul agitației este contrar celui scontat. Washingtonul nu îşi dă acceptul pentru o intervenție rusească în Georgia şi lansează, în plus, în semn de solidaritate cu aliatul său caucazian, un program GTEP (*Georgia Train and Equip Program*)[44], în valoare de 64 de milioane de dolari. Programul viza trimiterea a 150–200 de instructori militari americani în Georgia pentru a pregăti şi echipa forțele antiteroriste. GTEP ia pe nepregătite Kremlinul, care a căzut în plasa propriei campanii de agitație. Nu numai că Putin nu are cum să îşi exprime nemulțumirea oficial, fiindcă Statele Unite răspundeau îngrijorării pe care o afişase legat de Pankisi, dar, în plus, se alege cu ce îşi dorea cel mai puțin: prezența militară americană – chiar dacă temporară şi limitată – în Caucaz.

---

[44] „Programul de Pregătire şi Echipare a Georgiei”.

Pentru a pedepsi Tbilisi, preşedintele rus renunţă unilateral la acordurile care stipulau libera circulaţie între cele două ţări şi introduce un regim de vize pentru cetăţenii Georgiei. Aceasta este singura ţară din Comunitatea Statelor Independente care are parte de acest regim discriminatoriu. Pentru a face toată povestea şi mai greu de înghiţit, Rusia anunţă că îi scuteşte pe locuitorii regiunilor secesioniste ale Abhaziei şi Osetiei de Sud de acest tratament, „din motive umanitare". Procedând astfel, pune din nou în discuţie integritatea teritorială a Georgiei şi face un pas în direcţia viitoarei fărâmiţări a acesteia. În acelaşi timp, Moscova accelerează distribuţia de paşapoarte ruseşti printre locuitorii Abhaziei şi ai Osetiei de Sud, aşa încât, la începutul anilor 2000, 90% dintre oseţii care trăiesc în zonele controlate de separatişti şi 70% dintre abhazi aveau deja cetăţenie rusă. În plus, această acţiune coercitivă are ca obiectiv creşterea tensiunilor sociale în Georgia, fiindcă Putin şi anturajul lui se bazează pe ideea falsă că imigraţia georgienilor în Rusia şi banii trimişi de aceştia în ţară sunt factorul major al stabilităţii ei macroeconomice. Complicarea traseelor de migraţie către Rusia are ca scop provocarea de nemulţumiri sociale, care la rândul lor ar fi trebuit să răstoarne regimul. Însă numărul georgienilor care trăiau în Rusia şi influenţa lor asupra economiei ţării se dovedesc mult supraestimate de Kremlin. Şi cum emigraţia către Rusia devenise mai complicată decât cea către Europa, cei dornici de plecare încep să aleagă această ultimă destinaţie. Mai rău, mulţi dintre georgienii care trăiau în Rusia pleacă să-şi caute o viaţă mai bună în Europa sau în America de Nord. Georgia, cu excepţia Abhaziei şi a Osetiei, se înstrăinează astfel din ce în ce mai tare de Rusia, de limba şi cultura ei, iar numărul studenţilor care aleg universităţi ruseşti se reduce la o cifră insignifiantă.

Adevăratul motiv de nemulțumire şi iritare crescândă a lui Putin este deplasarea progresivă a Georgiei către orbita occidentală. La sfârşitul anilor ’90, țara era deja cel mai mare beneficiar de ajutor economic american, măsurat pe cap de locuitor. În plus, Georgia începe să se debaraseze de prezența militară rusească. Începând din 1998, grănicerii şi paza de coastă rusească sunt evacuați, iar Tbilisi recâştigă în fine controlul granițelor terestre şi maritime, cu excepția porturilor din Abhazia şi Osetia de Sud. În aprilie 1999, în cadrul acordurilor de reducere a armelor convenționale în Europa, Georgia obține închiderea bazelor militare ruseşti de pe teritoriul său, la Summitul OSCE de la Istanbul. Începerea lucrărilor de construcție a conductelor de petrol şi gaz Baku–Tbilisi–Ceyhan şi Baku–Tbilisi–Erzurum privează, în plus, Moscova de o pârghie importantă în privința exporturilor de energie din Marea Caspică, ceea ce explică nemulțumirea crescândă a acesteia.

În ochii lui Putin, pentru care destrămarea URSS este cea mai mare tragedie politică a secolului XX, Şevardnadze apare, alături de Gorbaciov şi Iakovlev, ca unul dintre groparii imperiului, un trădător care jucase un rol de prim-plan, mai ales în reunificarea Germaniei.[8] Multă lume a remarcat, printre altele, diferența de atitudine a lui Putin față de Şevardnadze şi față de omologul din Azerbaidjan al acestuia, Heydar Aliyev. Cel din urmă îi inspira lui Putin mult mai mult respect, fie şi numai fiindcă avusese o carieră în KGB. Toate cele de mai sus explică, desigur, comentariile foarte severe şi dispreţuitoare ale lui Putin cu privire la Şevardnadze, atunci când acesta este obligat să demisioneze, în noiembrie 2003. În acel moment, Putin declara: „Schimbarea de conducere a republicii este consecința directă a seriei de erori sistematice comise în politica externă, internă şi economică de foştii lideri. [...] Politica externă a domnului Şevardnadze nu ținea seama de

legăturile istorice şi culturale ale Georgiei şi de anumite realități geopolitice evidente. [...] Din punct de vedere economic, Georgia s-a scufundat în corupție şi a fost obligată să recurgă la umilitoare cereri de ajutor din străinătate. În ultimii ani, peste un milion de georgieni şi-au părăsit țara ca să-şi caute de lucru altundeva, mai ales în Rusia. Gruzinii care lucrează legal sau ilegal în Rusia trimit peste două miliarde de dolari pe an în țara lor, sumă care este superioară oricărui ajutor occidental”[9]. În euforia postrevoluționară, aceştia din urmă dau prea puțină atenție cuvintelor lui Putin, pronunțate cu numai câteva zile după demisia lui Şevardnadze. Şi totuşi, ele rezumă foarte bine convingerile profunde ale stăpânului de la Kremlin în privința Georgiei.

Georgia după Revoluţia Trandafirilor, o „anomalie” care trebuie distrusă

În primăvara anului 2004, contrar oricăror aşteptări, noul preşedinte Miheil Saakaşvili face prima vizită bilaterală în Rusia. Întâlnirea nu e chiar neplăcută, fiindcă Putin nu întârzie decât două ore. Cât despre Georgia, aceasta făcuse deja câteva gesturi de bunăvoință, mai ales expulzând câțiva combatanți ceceni, în ciuda protestelor mai multor ONG-uri. În schimb, Tbilisi spera să obțină relaxarea poziției ruseşti asupra Abhaziei, dar aşteptările s-au dovedit vane. Saakaşvili îşi amintea că, la prima întâlnire, Putin l-a supus unui test care l-a făcut să înțeleagă clar că şeful serviciilor de informații georgiene era „omul lui” şi că trebuia menținut în acest post.[10] Obiectivul de a păstra controlul asupra structurilor de forță ale țărilor vecine a fost dintotdeauna o prioritate a strategiei sovietice, apoi ruse, iar odată cu Putin controlul asupra serviciilor de informații ale țărilor vecine

capătă o dimensiune cu totul aparte, transformându-se într-o adevărată linie roşie, de netrecut. Fie că e vorba de Ucraina, de Belarus sau de țările din Asia Centrală, Moscova dă mai puțină importanță declarațiilor miniştrilor de externe decât controlului exercitat asupra *siloviki* locali şi a serviciilor, care, în caz de nevoie, puteau acționa decisiv.

Aşa cum era de prevăzut, testul de loialitate nu poate fi pozitiv pentru un lider al cărui obiectiv asumat îl reprezintă desprinderea Georgiei de trecutul sovietic şi apropierea în marş forțat de Uniunea Europeană şi NATO. Inevitabil, Saakaşvili îl înlocuieşte pe şeful informațiilor şi, câteva săptămâni mai târziu, pe 6 mai 2004, Aslan Abaşidze, politicianul pro-Kremlin cel mai important din Georgia şi preşedintele regiunii Adjaria, fuge la Moscova. „E ultimul cadou pe care vi-l facem", declară Igor Ivanov, secretarul Consiliului de Securitate al Rusiei, venit să-l evacueze pe Abaşidze alături de familia lui cu avionul său personal.

Astfel, încă din vara anului 2004, Moscova înțelege că, sub Saakaşvili, îndepărtarea Georgiei de orbita rusească luase amploare. Lupta contra corupției, înlocuirea înalților funcționari de formație sovietică cu tineri care studiaseră în Europa şi Statele Unite, eradicarea faimoşilor „hoți cu lege" – elita criminală puternic conectată cu Rusia –, epurările printre *siloviki*, ținerea la respect a unei părți a inteligheniţiei tradiționale georgiene foarte apreciate de Moscova, toate acestea au fost tot atâtea evoluții interne care au dovedit seriozitatea efortului de emancipare a țării de sub tutela rusească. Raportat la Şevardnadze, care fusese şi el aliniat cu Occidentul, nu era vorba numai de noutăți tactice: era vorba de aşezarea procesului de modernizare pe baze serioase, inclusiv în planul valoric.

În aceste vremuri, Georgia începe să fie percepută ca o adevărată anomalie. Ministrul rus de externe, Serghei Lavrov, o caracterizează astfel, în mod explicit, într-un

interviu pentru postul TV Mir.[11] Reformele din Georgia, incluzând eradicarea corupției și construcția în paralel a unei administrații moderne, eficace, și a unui sistem politic democratic, au făcut efectiv senzație printre țările din regiune. Kremlinul le-a perceput ca foarte periculoase, fiindcă puneau în mod deschis în discuție modelul de dezvoltare despre care Putin afirmase că este singurul posibil în spațiul eurasiatic: „verticala puterii”, adică autoritarismul antidemocratic, însoțit de pandantul lui în politica externă, „democrația suverană”, care se referă la desprinderea de lumea occidentală și alinierea la Moscova. Tbilisi a devenit un centru de gravitație pentru toate forțele liberale și democratice din regiune, iar opoziția rusească s-a inspirat din modelul lui pentru a-și alcătui programul[12]. Pentru Putin, devenea deci urgent să discrediteze și să facă să eșueze această experiență.

Primele confruntări violente cu interesele rusești au loc în regiunea Țhinvali din Osetia de Sud, în luna august 2004. Ele urmează după decizia guvernului georgian de a închide traseele de contrabandă în și dinspre Rusia. Principală sursă de venit a separatiștilor din Osetia de Sud, susținuți de Rusia, acestea grevau bugetul de stat, fiindcă 70% din mărfurile importate din Rusia în Georgia tranzitau teritoriul acestei regiuni, ocolind astfel orice fel de taxare. Înfruntările dintre milițiile din Osetia de Sud, susținute de „forțele de pace” rusești, și poliția și armata georgiene se desfășoară între 10 și 19 august 2004. Sunt cele mai serioase de la începutul anilor ’90, ca dovadă faptul că se soldează cu treizeci de victime. Un nou acord de încetare a focului semnat de beligeranți aduce apoi o pace provizorie, dar situația din regiune rămâne foarte volatilă.

Totuși, destabilizarea regiunilor de graniță nu este singura măsură punitivă împotriva Georgiei. În martie 2006, produsele agricole ale acesteia, în mod special vinul, sunt

lovite de un embargou rusesc, sub motivul, în foarte mare măsură fals, al nerespectării regulilor fitosanitare. Este o lovitură dură pentru sectoarele economice respective şi pentru regiuni întregi ale ţării, fiindcă, încă din perioada sovietică, piaţa rusească este principalul debuşeu al agriculturii georgiene. După doi ani dificili şi prăbuşirea producţiei, Georgia găseşte pieţe alternative, pe care va trebui să le cucerească bazându-se pe calitatea produselor.

În ianuarie 2006, Rusia stopează brusc livrările de gaz către Georgia, care trece peste iarnă numai cu ajutorul dublării importurilor din Azerbaidjan. Apoi, în toamna anului 2006, autorităţile ruse organizează o campanie de expulzare masivă a georgienilor din federaţie. În oraşele ruseşti sunt organizate adevărate razii în urma cărora sunt deportaţi mai multe mii de georgieni, inclusiv dintre cei cu acte în regulă. Transferurile au loc în condiţii foarte înjositoare, folosindu-se în principal avioane de marfă. Această adevărată vânătoare de oameni, demnă de raziile contra evreilor din al Doilea Război Mondial, arată o dorinţă de răzbunare personală din partea lui Putin, fiindcă este o ripostă la arestarea foarte mediatizată a patru spioni ruşi în Georgia şi la expulzarea lor în Rusia. Fostul kaghebist a considerat dintotdeauna necazurile produse spionilor ruşi forma cea mai gravă de umilire. Numeroase cazuri de tratament impropriu şi mai multe decese sunt scoase la iveală de organizaţiile pentru protecţia drepturilor omului, iar în 2014 Curtea Europeană a Drepturilor Omului condamnă Rusia şi îi dă un termen de douăsprezece luni pentru a negocia cu Georgia compensaţiile pe care aceasta urmează să le obţină pentru daunele suferite de cetăţenii ei. Şi totuşi, şantajele economice şi legate de migraţie şi energie nu reuşesc să distrugă hotărârea Georgiei de a continua o politică de emancipare faţă de Kremlin, ceea ce, din nefericire, face războiul cu adevărat inevitabil.

Războiul de cinci zile: rezultatul unui lung proces

„Forțele de pace” ruse staționate în zona de conflict, care nu fuseseră niciodată neutre, pornesc un veritabil război al nervilor contra georgienilor. Din 2005, încep să organizeze exerciții militare comune cu membrii milițiilor separatiste. Alinierea intereselor rusești și a celor secesioniste atinge apogeul odată cu nominalizarea în „posturile guvernamentale” ale Osetiei de Sud a unor militari de carieră și membri ruși ai FSB. Cu toții vin din Federația Rusă și nu au locuit niciodată în regiunea separatistă: prim-ministrul Osetiei de Sud, Iuri Morozov, însărcinat cu obținerea ajutorului economic și financiar rusesc prin intermediul băncilor private din Rusia; președintele Consiliului de Securitate Anatoli Barankevici, colonel al armatei ruse și salariat al Ministerului Apărării al Federației Ruse; ministrul apărării, Vasili Lunev, cândva comisar militar al oblastului Perm din Rusia centrală și vicecomandant al forțelor rusești din Siberia; ministrul de interne, Mihail Mindzaev, fost comandant al unităților speciale din Poliția Osetiei de Nord; ministrul securității de stat Boris Atoev, fost șef adjunct al FSB-ului în Kabardino-Balkaria. În plus, prin crearea unei infrastructuri conectate la Rusia – drumuri, gazoducte –, Kremlinul începe un demers agresiv de anexare a regiunii. Prin urmare, din 2004–2005, implicarea rusă devine atât de evidentă, încât factorul local propriu-zis trece în plan secund. Eduard Kokoitî, „președintele Osetiei de Sud”, se duce, de exemplu, de două ori pe lună la Moscova, oficial „pentru consultări” cu guvernul rus.

În 2004, forțele rusești încep să construiască o bază militară la Djava, un orășel situat la douăzeci de kilometri nord de Țhinvali, violând toate acordurile semnate între părți. Acționând la instrucțiunile lui Barankevici, „militarii”

din Osetia de Sud comit mai multe acte de sabotaj contra unor obiective strategice – baraje, linii de înaltă tensiune – situate pe teritoriul controlat de autoritățile georgiene. „Forțele de pace” ruseşti servesc drept acoperire pentru acțiunile grupurilor diversioniste ale GRU – serviciul de informații al armatei ruse –, ai cărui ofițeri planifică atentate şi alte acte de sabotaj, lansate din teritoriul oset. Astfel, în octombrie 2006, serviciile georgiene arestează un ofițer GRU, Anatoli Sîsoev, care organizase un atac contra sediului poliției din Gori în 2004, soldat cu moartea mai multor persoane.

În noiembrie 2006, Rusia organizează în Osetia de Sud un referendum pentru independență, din care rezultă peste 99% din voturi în favoarea acesteia. Chiar dacă acesta este considerat nul şi neavenit de comunitatea internațională, Rusia trimite în regiune „observatori”, iar preşedintele Dumei salută rezultatele. Referendumul şi acoperirea lui mediatică sunt organizate integral de Federația Rusă, care, pentru a conferi importanță evenimentului, creează un centru de presă internațional la Țhinvali. E o unealtă de propagandă dirijată de prim-adjunctul foarte oficialei Direcții de Relații Interregionale a Administrației Prezidențiale a Federației Ruse.

Condusă de ofițeri ruşi şi militarizată peste măsură, Osetia de Sud devine în cursul anilor una dintre principalele pârghii pe care le foloseşte Kremlinul pentru destabilizarea regimului lui Saakaşvili şi împiedicarea apropierii Georgiei de NATO. În vederea acestui lucru, Rusia începe un proces de „dezgheț” al conflictelor abhaz şi oset.

Invazia debutează, în toată regula, pe 7 august 2008, în urma luptelor care se intensificau de o săptămână între milițiile separatiste şi forțele georgiene. La fel ca în februarie 2022 în Ucraina, Rusia masează mai multe zeci de mii de soldați la frontiera de nord a Georgiei, începând din iulie

2008, sub pretextul unor exerciții militare. Exercițiile trebuiau să se termine la finalul lunii, dar sunt prelungite, iar unitățile nu revin la locurile în care erau încartiruite de obicei. În acelaşi timp, navele militare din flotila Mării Negre sunt încărcate în Crimeea cu tehnică militară. Apoi, Kokoitî, şeful separatiştilor oseți, declară că „forțele armate ale Republicii Osetiei de Sud sunt gata să elibereze întregul teritoriu, precum şi Osetia istorică". În paralel, „guvernul" secesionist ordonă evacuarea populației civile în Rusia, în fața zecilor de camere ale posturilor TV ruseşti expediate la Țhinvali pentru a relata evenimentele.

În săptămâna dinaintea invaziei, diverse grupuri armate intră în Osetia de Sud, sub acoperirea unor „unități de voluntari". Pe 7 august, apar chiar coloanele regulate ale Armatei a 58-a ruse, dar Rusia nu recunoaşte că e în stare de război cu Georgia decât pe 8 august, după ce apar printre „forțele de pace" primii morți, iar armata georgiană avansează spre Țhinvali. La fel ca în Ucraina, în 2014 şi 2022, Putin refuză termenul de „război" legat de ceea ce se petrece în Georgia, preferând să evoce „operațiunea de constrângere a Georgiei să facă pace".

Ce lecţii nu au fost învăţate din Războiul din Georgia

Armistițiul dintre Rusia şi Georgia este semnat în noaptea de 12 spre 13 august, cu preşedintele francez, Nicolas Sarkozy, în chip de naş. În al doilea semestru din 2008, Franța deținea şi preşedinția Consiliului Uniunii Europene. Acordul are şase puncte şi prevede oprirea imediată a ostilităților, retragerea trupelor pe pozițiile anterioare zilei de 8 august, liberul acces la ajutor umanitar, întoarcerea refugiaților şi a celor plecați la casele lor, crearea unui forum de negocieri internaționale pentru a determina

soluțiile de securitate din Osetia de Sud şi Abhazia şi trimiterea în regiune a unei misiuni de supraveghere a armistițiului formate de Uniunea Europeană (MMUE – Misiunea de Monitorizare a Uniunii Europene).

Încolțită de avansarea trupelor ruseşti spre capitala Tbilisi, Georgia nu are marjă de manevră. Afirmă că acordul ar fi trebuit să conțină un punct suplimentar cu privire la respectul integrității teritoriale a Georgiei, dar Rusia refuză, din dorința de a-şi transforma victoria militară de pe teren în victorie diplomatică. Moscova îşi dorea ca paragraful referitor la viitorul Osetiei de Sud şi al Abhaziei să fie formulat în cei mai ambigui termeni posibil, pentru a-l putea interpreta după bunul plac în eventualitatea unei anexări sau a recunoaşterii independenței acestor regiuni. Ca în Ucraina, la acordurile Minsk II din februarie 2005, şi ca în primele luni de după invazia din 2022, partenerii occidentali sfătuiesc Georgia să fie mai puțin intransigentă în fața puterii de foc ruseşti şi să accepte acordul, chiar dacă era imperfect. Ceea ce Georgia şi face.

Odată acordul semnat, Moscova continuă să acționeze conform planului propriu, aşa că, în 2022, cinci dintre cele şase puncte ale acordului nu mai sunt aplicate de Rusia. Singura clauză respectată este încetarea operațiunilor militare active. Astfel, georgienii refugiați şi plecați nu au fost autorizați să se întoarcă acasă, lucru motivat de Kokoitî prin distrugerea totală a satelor georgiene. În plus, misiunea de control a Uniunii Europene nu a fost autorizată să inspecteze teritoriul aflat sub control rusesc, cu alte cuvinte, la momentul respectiv, toată Osetia de Sud şi întreaga Abhazie. Misiunea nu are acces decât în zona administrată de Georgia. De asemenea, exact aşa cum se temeau georgienii, Rusia nu aşteaptă negocierile internaționale şi, la două săptămâni după acord, recunoaşte unilateral independența Abhaziei şi a Osetiei de Sud. Dacă, în epocă,

opțiunea „independență” a prevalat asupra opțiunii „anexare”, în 2014, Crimeea a fost anexată ca urmare a dorinței lui Putin de a da un răspuns la recunoaşterea Kosovo-ului de către occidentali. De fapt, la vremea respectivă acesta nu era „decât” prim-ministru, iar Medvedev îi ținea locul la preşedinție. Dar toate persoanele implicate în negocierile referitoare la Georgia afirmă în mod unanim că el face jocurile, iar Medvedev a fost redus la o figură decorativă. Mai mulți diplomați au confirmat că apelurile telefonice destinate lui Medvedev sunt preluate sistematic de Putin. Acesta e foarte virulent cu privire la preşedintele georgian, mergând până la amenințarea de „a-l prinde pe Saakaşvili de testicule”[13], într-o convorbire telefonică cu Nicolas Sarkozy. În fine, Rusia refuză să-şi retragă trupele pe pozițiile de dinaintea lui 8 august şi, în total dispreț față de acord, creează noi baze militare în cele două provincii.

Care a fost reacția guvernelor occidentale la invazia din Georgia şi nerespectarea acordurilor semnate de Kremlin? În afara unor declarații de condamnare şi suspendarea cu totul pasageră a unor platforme de dialog cu Moscova – ca aceea a Consiliului NATO–Rusia sau ca participarea Rusiei la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei –, țara condusă de Putin nu a plătit în vreun fel pentru violarea repetată şi flagrantă a dreptului internațional. Uniunea Europeană nu reuşeşte să obțină consensul membrilor săi pentru a adopta nişte sancțiuni economice oarecare, statele baltice şi Polonia nu pot înclina balanța în fața Germaniei şi a Franței. Şi mai decepționant, Statele Unite, de obicei mai ferme în privința Kremlinului, fac acelaşi lucru. Nu trecuseră nici câteva luni de la invazie atunci când Administrația Obama propune un *reset,* altfel spus, o politică de *tabula rasa* față de Putin.[14] În 2012, la o întâlnire de la summitul de la Seul, Obama îi promite lui Medvedev

„mai multă flexibilitate” după realegerea pentru al doilea mandat. Încă preşedinte oficial al Rusiei, acesta din urmă se grăbeşte „să-i transmită acest mesaj lui Vladimir”[15].

La rândul ei, Uniunea Europeană se încăpăţânează să nu folosească sintagma „ocupaţie rusească” sau pe cea de „purificare etnică” în documentele oficiale şi declaraţii, preferând să vorbească de „regiuni secesioniste” şi de „dreptul refugiaţilor de a reveni acasă”[16]. În 2011, Statele Unite şi Uniunea Europeană fac chiar uz de toată greutatea lor geopolitică pentru a forţa guvernul georgian să îşi ridice vetoul la aderarea Rusiei la Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC). Deja membră a OMC, Georgia intenţiona să protesteze astfel contra violării de către Rusia a unei reguli de bază a comerţului între state: respectul unicităţii regimului comercial aplicat unui stat suveran. Influenţate de mediile de afaceri, guvernele europene şi cel american estimaseră că aderarea Rusiei la OMC ar fi dat un impuls favorabil comerţului cu această ţară, care, la rândul ei, ar fi obligată să respecte regulile şi mai ales să se abţină să utilizeze procedee abuzive şi coercitive, care contravin principiilor liberului schimb. Georgia s-a plecat în faţa presiunii concertate a Bruxelles-ului şi Washingtonului, în timp ce Moscova continua să acţioneze în dispreţul reglementărilor internaţionale, ca de obicei.

Această abordare pe linia detensionării şi eufemizării permanente a situaţiei nu a avut drept consecinţă un parteneriat real cu Rusia. În relaţia lui cu Occidentul, considerată din start o confruntare, Kremlinul presupune că orice concesie, orice tentativă de dialog sunt o dovadă de slăbiciune, care oferă adversarului ocazia de a trece în ofensivă. „Cei slabi sunt distruşi”, declarase preşedintele rus în seara băii de sânge de la şcoala din Beslan. O declaraţie care a dat tonul. Între Războiul din Georgia din 2008 şi a doua invazie în Ucraina, din 2022, Rusia, convinsă de

declinul şi slăbiciunea Occidentului, a preferat să nu accepte mâna întinsă de acesta şi să devină principala forță antioccidentală de pe planetă. În plus, ca orice dictatură, regimul lui Putin e în căutare de duşmani exteriori pentru a se menține la putere, şi a distribuit în acest rol Occidentul, făcând imposibilă orice apropiere politică de acesta. În ciuda acestui fapt, lideri din diferite epoci, de la Bush la Macron, trecând prin Merkel şi Obama, au continuat să nutrească o speranță aproape oarbă în posibilitatea găsirii unui teren comun cu o persoană care consideră relațiile internaționale un joc cu sumă zero şi o succesiune de operațiuni speciale. Dar, în locul coexistenței paşnice, politica occidentală de detensionare a contribuit la încurajarea unei Rusii belicoase, care a început noi războaie în Ucraina, Siria sau Africa şi foloseşte diplomația coercitivă şi războiul hibrid chiar față de Occident.

9. MILITARIZAREA CONŞTIINŢELOR: PREGĂTIREA DE RĂZBOI

de Galia Ackerman

Numeroşi autori au scris despre reforma militară rusă demarată în octombrie 2008, după dificultățile pe care le-a avut armata rusă în fața armatei georgiene, mai mică, dar mai bine pregătită şi echipată,[1] şi despre crearea, în Rusia, a unor arme hipersofisticate demne de Armaghedon,[2] care, din fericire, nu sunt încă produse în serie. Totuşi, nici măcar o armată profesionalizată şi armele ultramoderne nu garantează câştigarea unui război, cât timp opinia publică

nu este de partea acestora. Iar din al Doilea Război Mondial, care a costat Uniunea Sovietică 27 de milioane de vieți, refrenul comun a devenit „suntem gata să suportăm orice, numai să nu mai fie război”. De fapt, din 1945, în afara războaielor *proxy*[45] – din Coreea, Vietnam şi altele – şi a operațiunilor de „normalizare” – în Berlinul de Est în 1953, în Ungaria în 1956 şi în Cehoslovacia în 1968 –, URSS nu s-a angajat direct în nici un război, cu excepția invaziei din Afganistan dintre 1979 şi 1989, când Brejnev şi-a acordat susținerea militară unui regim „socialist” instaurat de afganii „marxizanți”, dintre care cei mai cunoscuți sunt Nur Muhammad Taraki, Hafizullah Amin sau Babrak Karmal.[3] Decizia lui Mihail Gorbaciov de a retrage armata sovietică din impasul afgan era bazată pe o simplă constatare: nu poți câştiga un război într-un mediu ostil, dacă nu eşti susținut nici măcar de opinia publică a țării tale. Or, dacă presa sovietică era obligată să promoveze „eroismul” militarilor sovietici care „îşi făceau datoria pe plan internațional”, adevăratele sentimente referitoare la acest război au ieşit la iveală după introducerea glasnostului. Ca dovadă, cartea *Soldații de zinc*[4], în care Svetlana Aleksievici, viitoarea laureată Nobel pentru literatură, a transcris mărturiile mamelor, soțiilor şi ale militarilor înşişi, pentru care acest război era nu numai îngrozitor, ci şi de neînțeles. Cartea, publicată în URSS în 1989, a stârnit reacții foarte diverse. Potrivit unora dintre persoanele intervievate, soldații sovietici s-au comportat precum naziştii odinioară.

Înainte de a se apuca de proiectul său de recucerire a imperiului, cu siguranță visat din prima zi în care a ajuns la putere, fiindcă primii paşi îi făcuse deja, cu războiul ruso–

---

[45] *Guerre de procuration* (în franceză) – război în care două puteri se înfruntă prin intermediul unor națiuni mai mici, pe care le susțin economic, militar etc.

georgian, Putin trebuie să schimbe radical mentalitatea populației ruse și s-o pregătească pentru exploatare și sacrificiu în numele patriei, sentimente inoculate în special tinerei generații. După interregnul lui Medvedev (2008–2012), care are puteri în mare parte fictive, Putin revine oficial în poziția de președinte și pornește acțiunea de militarizare a conștiințelor. Una dintre primele măsuri luate în noul mandat, inaugurat în mai 2012 cu reprimarea unei manifestații a opoziției din piața Bolotnaia din Moscova, este crearea, prin decret, a Societății Militaro-Istorice Ruse. Această organizație finanțată de stat este prezidată de fostul ministru al culturii Vladimir Medinski, cunoscut pentru „patriotismul” său înverșunat.[5]

Obiectivul? „Consolidarea forțelor statului și ale societății pentru studierea mai temeinică a istoriei militare a Rusiei, rezistența în fața tentativelor de deformare a acesteia, cultivarea patriotismului, creșterea prestigiului serviciului militar și conservarea patrimoniului militaro-istoric.” Sau cum spune Putin: „Trebuie să facem totul pentru ca azi copiii și în general toți cetățenii să fie mândri că sunt moștenitorii, nepoții, strănepoții unor învingători. Să-și cunoască eroii patriei și familiei, pentru ca toată lumea să înțeleagă că ei fac parte din viața noastră”. Organizația este plasată din prima clipă sub controlul vigilent al câtorva „șoimi”, în particular al lui Serghei Șoigu, ministrul apărării. În parteneriat cu ministerul acestuia și cu cel al culturii, Societatea Militaro-Istorică, dispunând de filiale în toate regiunile Rusiei, începe să organizeze tabere militaro-istorice pentru copii, să coordoneze expediții în locurile unde se află rămășițele pământești ale militarilor căzuți în luptă, să ridice monumente ale eroilor din diferitele războaie rusești și lansează un program de excursii gratuite pe câmpurile de luptă istorice, intitulat „Căile victoriei”. Dar, mai ales, pregătește reconstituiri grandioase ale marilor bătălii.

Să luăm, de exemplu, străpungerea de la Mius-Front, din august 1943, pentru care armata sovietică a luptat doi ani şi pe care unii istorici o consideră o bătălie comparabilă ca importanță cu cea de la Kursk[46]. Mius-Front era format din trei linii de apărare germane fortificate, separate prin câmpuri de mine, de-a lungul râului Mius din Donbas, pe o lungime de o sută de kilometri. Timp de zeci de ani, operațiunile au fost trecute sub tăcere, din cauza pierderilor umane masive – în doi ani, 830.000 de sovietici şi-au pierdut viața, față de aproape 120.000 de germani – şi a duratei foarte mari a luptelor. Mius a fost un infern despre care supraviețuitorii îşi aminteau ca de un „mic Stalingrad". Iată cum era prezentată reconstituirea din august 2018 a bătăliei pe primul canal al televiziunii ruse: „Tancuri, blindate, combatanți în uniformă şi, bineînțeles, efecte pirotehnice. [...] Zeci de membri ai cluburilor militaro-patriotice au avut senzația că evoluează pe un adevărat câmp de bătălie. [...] Au investit mult timp în pregătirea acestei reconstituiri. Au săpat tranşee, au construit adăposturi şi cazemate, au instalat sârmă ghimpată şi altele, pentru a înfățişa publicului grandioasele fortificații germane de pe frontul Mius. [...] Hitler avea intenția de a pleca în ofensivă, de acolo, către Caucaz. Germanii ocupă înălțimile. Armata Roşie avansează pe câmpie, în bătaia armelor inamicului. Nu reuşesc să cucerească înălțimile decât la a treia încercare".

Dar ce rost are să pui la cale o reconstituire de proporții atât de mari şi atât de costisitoare? Pentru ca vreo câteva sute de tineri „să ştie şi să-şi amintească", aşa cum afirmă instructorii? Avem motive bune să ne închipuim că această

[46] Cea mai mare bătălie de tancuri din istorie. În iulie–august 1943, armata sovietică a reuşit să oprească ofensiva germană (Operațiunea „Citadela"). În urma ei, Germania a pierdut inițiativa pe Frontul de Est.

bătălie a fost aleasă din alte motive. Râul Mius traversează regiunile Donețk și Luhansk, ocupate în mare parte de separatiștii proruși. Deci, lupta cu fasciștii germani a fost probabil repetată ca un ecou la cea dintre separatiștii proruși și „fasciștii" ucraineni. Aici rezidă, fără îndoială, miza majoră a Societății Militaro-Istorice Ruse: în a-i face pe tineri, dar și pe cei mai puțin tineri, să prindă gustul războiului, desemnând în același timp cu claritate inamicul.

Un alt exemplu sinistru din activitatea Societății Militaro-Istorice au fost excavațiile de la Sandarmoh, din Karelia, scenă a unor execuții masive ale NKVD, cărora le-a căzut pradă floarea intelighenției ucrainene în 1937–1938, în timpul Marii Terori. După ce descoperise mai multe gropi comune, dezvăluise faptele și scosese la iveală mii de nume de victime, istoricul Iuri Dmitriev de la Asociația Memorial a fost trimis la închisoare, pentru cincisprezece ani. Pretextul e pe cât de iluzoriu, pe atât de absurd[6]: era vorba de a nu „împiedica" noi excavații ale Societății Militaro-Istorice, în 2018–2019, având ca scop „descoperirea" de morminte care urmau „să dovedească" faptul că victimele nu erau cetățeni sovietici, ci prizonieri de război sovietici, executați de finlandezi în războiul dintre Finlanda și Rusia, în 1939–1940. O afacere caracterizată adesea ca un nou Katîn![7]

Societatea Militaro-Istorică e departe de a fi singurul organism care urmărește înregimentarea tinerilor. Un decret prezidențial din octombrie 2015 a creat o altă organizație militaro-patriotică, Iunarmia – literal, „Tânăra Armată" –, ale cărei filiale au umplut unitățile militare, școlile și academiile militare, aviația, marina și cluburile sportive ale armatei. Confecționarea de uniforme, insigne, simboluri și berete pentru membrii Iunarmia a fost finanțată de guvern. Emblema și stindardul acesteia reunesc drapelul roșu al comunismului sovietic, steaua cu cinci colțuri – și ea sovietică – și un vultur stilizat, care evocă în același timp

acvila bicefală a Rusiei țariste şi pe cea a Rusiei postcomuniste. Aşa cum se întâmplă adesea în Rusia lui Putin, acest drapel postmodern pune pe acelaşi plan istoria țaristă şi istoria sovietică, unite în acelaşi elan patriotic. La câteva luni de la creare, mişcarea era deja operațională, iar fondatorul ei, Serghei Şoigu, îşi dezvăluise ambiția: de a educa o tânără generație de patrioți, capabili să-şi apere patria cu arma în mână. În momentul de față, Iunarmia numără deja un milion de membri, începând de la vârsta de opt ani, care nu numai că învață să mânuiască armele – inclusiv să tragă cu Kalaşnikovul –, ci au prins în mod real şi gustul războiului. În mai 2016, la prima mare întrunire a reprezentanților Iunarmia, sosiți la Moscova din toată Rusia, Şoigu le promite acestora următoarele: „Veți avea posibilitatea de a participa la toate acțiunile noastre. Veți putea zbura cu avionul şi sări cu paraşuta, veți putea să navigați şi să vă scufundați cu navele noastre de război şi cu submarinele noastre, [...] să trageți cu toate lucrurile cu care tragem şi noi, mai puțin cu rachetele. Veți putea urca în toate maşinile noastre de luptă”[8].

Cei cu aşteptări sumbre compară Iunarmia cu Hitlerjugend. Spre deosebire de aceasta însă – şi e o diferență importantă –, adeziunea la Iunarmia este voluntară. Totuşi, asemănările sunt tulburătoare. În ambele cazuri, este vorba de o formă de militarizare şi înregimentare mentală a tineretului, aşa cum o dovedeşte şi imnul Iunarmia:

> Umăr la umăr, trupele ruseşti avansează.
> Şi chiar dacă viața soldatului nu e uşoară,
> Vom servi Rusia cu credință.
> Prin atacuri temerare, am salvat drapelul Rusiei
> Şi casele părinteşti şi cântecele noastre.
> Şi dacă ceasul rău se-arată, atunci vom proteja

Patria cu propriile trupuri, prieteni![9]

La fel ca în cazul „Regimentului nemuritor”, despre care va fi vorba mai jos, trecutul şi prezentul se amestecă în acest imn. Acel „noi” se raportează în acelaşi timp şi la soldaţii sovietici care au salvat drapelul rus, casele părinteşti şi cântecele, şi la membrii Iunarmia, gata să repete isprăvile strămoşilor, cu preţul vieţii. În Germania nazistă, îndoctrinarea de acest gen a dat roade: tineretul hitlerist a constituit ultima linie de apărare a Reich-ului în agonie, apărându-şi patria şi pe Führer până în ultima zi de război. Ca toţi copiii-soldaţi, erau temerari...

În Rusia, pregătirea războiului este omniprezentă de mai mulţi ani, în mod special de la anexarea Crimeii, fiindcă Putin vrea să-şi păstreze cu orice preţ prada de război din 2014.[10] Dacă materia „Pregătire militară iniţială”, care cuprinde studii teoretice şi practice, nu este obligatorie la şcoală, ea este în schimb predată într-un mare număr de instituţii. În plus, din 2015, unele dintre acestea au creat clase de cadeţi în care sunt acceptaţi doar elevii buni: după cursuri, studiază istoria militară şi ABC-ul instrucţiei militare, mai ales tir, tehnici de luptă şi altele asemănătoare. Aceşti copii au prioritate dacă vor să se înscrie în instituţiile militare de învăţământ superior. Astfel de practici nu sunt noi şi marchează un soi de reîntoarcere la tradiţiile sovietice, la o scară mai mare. Astfel, în mai 2014, Putin a semnat un decret care restabilea statutul şi practica GTO, o tradiţie sovietică al cărei nume a decis să-l păstreze. Acronimul s-ar putea traduce prin „Gata pentru muncă şi apărare”[47] şi se referea la un ansamblu de probe sportive, incluzând şi tirul.

---

[47] O astfel de mişcare a existat şi în România comunistă, sub numele de GMA („Gata pentru Muncă şi Apărare”) sau FGMA („Fii Gata pentru Muncă şi Apărare”).

În 2016, practicile sunt extinse la elevii din toate şcolile şi instituțiile educative ale țării. Din 2017, orice cetățean cu vârsta între şase şi şaptezeci şi ani poate lua parte la ele. Teoretic, aceste probe sportive sunt facultative, dar, în practică, elevii şi studenții sunt obligați să li se supună, ceea ce le face, *de facto*, o condiționare fizică, ce facilitează integrarea în armată.

De fapt, înregimentarea copiilor începe şi mai devreme de atât. De exemplu, există cărți de colorat destinate copiilor cu vârste între unu şi trei ani, în care sunt prezentate diferite meserii militare, tancuri şi nave de război. De la vârsta de trei ani, sunt înlocuite în mod oportun de o carte mare de colorat, numită „Mijloace tehnice de luptă”, destinată doar băieților. Pe coperta a patra a acesteia se afirmă că albumul „atrage atenția copiilor asupra ultimelor modele de tancuri, de autotunuri şi lansatoare de rachete. E vorba de dispozitive enorme, grele, concepute de inginerii noştri militari şi care sunt mândria şi forța armatei noastre. Cu astfel de arme, nu ne temem de nici un duşman”[11]. Unele cărți de colorat sunt consacrate unor trupe speciale, ca *Spețnaz*-ul[12]. Iar aceste cărți înseamnă puțin prin comparație cu potopul de romane, de nuvele, de poeme, de opere de vulgarizare şi de benzi desenate consacrate celui de-al Doilea Război Mondial şi armatei ruse. O parte a acestei producții este reeditată şi provine din epoca sovietică. Până la urmă, pe vreme ce trece, diferența dintre „sovietic” şi „rus” pare din ce în ce mai puțin importantă. Şi pentru ca cei mici să se simtă în largul lor într-o lume militarizată, ce-ar putea fi mai bun decât nişte uniforme militare? Acestea sunt indispensabile pentru sărbătorile din 23 februarie sau 9 mai[48]. Compuse în general dintr-o tunică, o centură – cu

---

[48] Ziua Apărătorilor Patriei şi Ziua Victoriei, în Rusia. Prima se referă la Primul Război Mondial şi la data la care, în 1918, Armata Roşie a

catarama ornată cu o stea –, pantaloni pentru băieți şi fuste drepte pentru fete, dintr-o bonetă şi cizme de piele artificială, uniformele urmăresc să întruchipeze imaginea soldaților şi a ofițerilor din trecut, să le amintească celor mici despre bunicii şi străbunicii care au servit în armată şi au apărat patria „socialistă”. Astfel de produse sunt propuse de o mulțime de magazine online[13]. Cu ele, recomandă un site specializat, poate fi organizată o seară militară, cu uniforme, arme de jucărie şi prăjiturele în formă de grenade.[14]

A-ți duce copiii într-unul din parcurile de atracții militaro-patriotice construite recent e un lucru bine văzut. Cel mai mare parc de acest fel – al cărui nume complet e „Parcul Militaro-Patriotic de Cultură şi de Agrement al Forțelor Armate ale Federației Ruse «Patriote»„ – a fost inaugurat în toamna anului 2014, în timpul războiului din Donbas, în districtul Odințovo, aproape de Moscova. Descrierea complexului care ocupă peste 5.000 de hectare este impresionantă: un muzeu al aviației, un muzeu al artileriei, instalații sportive şi altele. Suprafața este împărțită în mai multe zone, fiecare prezentând câte o categorie de forțe armate: infanteria, aviația, marina, spațiul cosmic, rachetele strategice, trupele aeropurtate. Sunt expuse echipamente militare, iar vizitatorii se pot antrena în condiții de luptă şi explora diferitele atracții. Pentru a transporta vehiculele cu şenile şi blindatele a fost de altfel construită o linie ferată specială!

Pentru cea de-a şaptezeci şi cincea aniversare a Marii Victorii, din 2020, a fost înălțată o mare biserică a forțelor armate ruseşti, încununată de o cupolă care atinge o sută de metri înălțime. Lăcaşul de cult este descris ca „simbolul

---

început înrolările masive. A doua este data capitulării Germaniei naziste, în 1945.

spiritual al Rusiei, care glorifică cea mai mare victorie a vieții asupra morții". Detaliu cu totul păgân, dimensiunile edificiului sunt simbolice şi fac referire la cifrele cele mai importante legate de istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei: baza domului principal este de 19,45 metri (1945, finalul războiului); diametrul acestuia este de 22 de metri şi 43 de centimetri (pe 8 mai 1945, Germania şi-a semnat capitularea la ora 22.43); înălțimea clopotniței este de 75 de metri (în 2020, la lansare, era marcată a şaptezeci şi cincea aniversare); înălțimea domului mic este de 14,18 metri, fiindcă războiul a durat 1.418 zile şi nopți de luptă, şi aşa mai departe. Promenada amenajată în jurul bisericii şi botezată „Drumul Victoriei" măsoară de asemenea 1.418 paşi, iar de-a lungul ei vizitatorii pot admira „relicve" precum „adevăratul costum şi pălăria lui Hitler" (*sic*!)[15].

Şi totuşi, cea mai mare întrunire națională, sărbătorită şi de cei mici, şi de cei mari, este procesiunea Regimentului nemuritor[16]. Această manifestare inaugurată de trei jurnalişti din Tomsk, în 2012, avea inițial un scop nobil: „A păstra, în sânul fiecărei familii, memoria generației care a trăit «Marele Război pentru Apărarea Patriei»„. Locuitorii oraşului au fost prin urmare invitați să defileze cu o zi înainte de sărbătoarea victoriei de pe 9 mai, cu fotografiile strămoşilor lor participanți la război. Ceea ce departajează acest marş de alte manifestări e numele: strămoşii primesc, astfel, statutul de nemuritori, de unde entuziasmul presei regionale şi naționale, care a popularizat imediat evenimentul. Cu mare rapiditate, Kremlinul şi acoliții lui îşi însuşesc defilarea în acelaşi timp solemnă şi festivă. Dar, în toate acestea, în afară de rațiunile ideologice, e vorba şi de beneficiile financiare pe care Kremlinul le împarte unei mulțimi de asociații patriotice şi de autorități locale şi regionale. În 2015, Regimentul nemuritor este inclus în programul panrus al sărbătoririi celei de-a şaptezecea

aniversări a Victoriei şi, în consecință, defilează, pentru prima oară, pe străzile Moscovei şi în Piața Roşie, după parada militară. Participă aproape o jumătate de milion de persoane, în frunte cu Vladimir Putin, care afişează marțial portretul tatălui său.

În 2022, în timp ce „operațiunea militară specială” continuă în Ucraina, peste 12 milioane de persoane iau parte la aceste procesiuni, din nou cu Putin în primul rând. „Creşterea numărului de participanți la Regimentul nemuritor este răspunsul nostru la recrudescența nazismului – «renazificarea» galopantă care are loc în Ucraina şi în Occident, în ultimii ani”, declară senatorul rus Konstantin Dolgov. Intervievat de influentul site Vzgliad.ru, parlamentarul adaugă: „De data asta, au avut loc pentru prima oară marşuri în teritoriile ucrainene eliberate. Asta arată, în plus, faptul că decizia de a lansa operațiunea în Ucraina a fost corectă. Ei [autoritățile ucrainene] interziceau de regulă desfăşurarea Regimentului nemuritor, dar acum asistăm la o revenire la viața normală, sub protecția Rusiei”[17].

În definitiv, prin acest straniu ritual, ruşii îşi reafirmă victoria asupra naziştilor şi semnalează lumii întregi propria superioritate morală – în primul rând, față de Occident, şi apoi, față de ceilalți. Acest gen de invincibilitate imanentă, care se hrăneşte din Marea Victorie, este o apoteoză păgână a cultului națiunii. Trecutul şi prezentul nu sunt decât una: eterna reîntoarcere a Uniunii Sovietice. Viii care defilează în Regimentul nemuritor sunt eterni, exact la fel ca aceia care locuiesc deja în ceruri. Iar aceştia din urmă le dau celor dintâi puterea de a se bate din nou pentru a apăra patria eroică şi invincibilă, deci bătălia are loc sub oblăduirea Cerului.

Iată cum Aleksandr Prohanov, altădată un scriitor marginal şi un naționalist patetic, dar mai nou personalitate

venerată, îşi descrie emoția provocată de defilarea militară şi marşul Regimentului nemuritor: „Am fost răscolit mai ales de misterul al cărui nume este Regimentul nemuritor. Un milion de oameni care mărşăluiesc, un val după altul, cu figuri ba scăldate de lacrimi, ba exaltate şi extatice. [...] Marşul aminteşte de o gigantică procesiune religioasă. Portretele luptătorilor sunt icoane prețioase din care emană lumina. [...] Sunt luptătorii care au forțat Donul şi Niprul, Vistula şi Oderul, irumpând impetuos în capitalele europene, pentru a călca în picioare, pentru a străpunge cu săbiile lor, pentru a strânge de gât cu mâinile goale enorma şi vâscoasa reptilă nazistă”[18]. După Prohanov, ruşii au fost, şi mai sunt, un mare popor, invincibil şi etern: „Ne e dat să luăm loviturile întunericului asupra noastră. Ca să rezistăm acestui întuneric. Ca să gonim acest întuneric de pe pământ, ca să aducem lumina pe pământ. Aşa ne-a creat Dumnezeu, în chip de ruşi”. Aici se ascunde o întreagă ideologie care înnobilează esența imperialistă şi reacționară a regimului rus: în Ucraina, asistăm din nou la misterul sacru al victoriei Binelui asupra Răului „nazist”!

Se înțelege de la sine că această mobilizare a conştiințelor, această militarizare a societății, acest mesianism legat de un război sfânt pe care ruşii trebuie să-l ducă sunt inculcate societății de o armată de propagandişti foarte eficace şi gras plătiți. Aceştia ocupă tot spațiul audiovizual oferit de principalele posturi de stat: Rossia 1, Pervîi Kanal, NTV, RTR Planeta (pentru străinătate) şi câteva altele, mai puțin importante. Pentru cei care nu le-au văzut emisiunile, e dificil de imaginat câtă ură față de Occident, şi în particular față de Ucraina, răspândesc. Urmărindu-le, ai impresia că ruşii care îl susțin pe Putin trăiesc într-o realitate paralelă. Câțiva dintre principalii propagandişti, care figurează pe listele cu sancțiuni internaționale, merită pomeniți. E vorba de Vladimir Soloviov, Dmitri Kiseliov, Olga

Skabeeva şi Margarita Simonian, ca să nu-i amintim decât pe cei mai vizibili. Toți se remarcă prin avalanşa de minciuni pe care le proferează cu o agresivitate incredibilă şi cu o reală ştiință de a deforma realitatea şi de a acuza Ucraina şi Occidentul de ceea ce fac ruşii înşişi, de pildă crimele de război comise de trupele ruseşti în Ucraina. Transformarea acestor jurnalişti, care altădată se numărau printre liberali şi susținătorii libertății de expresie, corespunde evoluției Rusiei putiniste.

Vladimir Soloviov, care a trăit în Statele Unite la începutul anilor ’90 şi s-a distins ca om de afaceri, este acum o personalitate mediatică de prim-plan. Timpul lui de antenă variază între douăzeci şi treizeci de ore pe săptămână. Este prezentatorul unei emisiuni difuzate aproape în fiecare zi, „O seară cu Vladimir Soloviov”, în cadrul căreia, încă din 2014, lansa apeluri pentru ocuparea Ucrainei şi lichidarea statului ucrainean, pentru o frontieră rusă care să treacă prin Lvov, precum şi pentru debarasarea de „fasciştii” şi „naziştii” ucraineni, ceea ce ar însemna o lovitură grea pentru „stăpânii” lor americani. Aşa cum spunea în 2018: „Rusia oferă continuu lumii eliberarea de Răul etern! Rusia e cea care l-a oprit pe Napoleon, care a oprit invazia mongolă, care l-a oprit pe Carol XII al Suediei, care l-a oprit pe Hitler!” În 2019, amenință: „Ucraina a câştigat de fiecare dată când a fost unită cu Moscova. Dar n-a câştigat niciodată atunci când a încercat să se opună Rusiei. [...] De fiecare dată se termină la fel: nu poți subestima ursul [simbolul Rusiei]. [...] Noi stăm, ne gândim, dar, atunci când atacăm, facem prăpăd!”

Dmitri Kiseliov e croit pe un alt calapod. Jurnalist profesionist, era considerat, în anii ’90, ca fiind prooccidental. Întorcând spatele propriului trecut, a devenit în prezent principala portavoce a Kremlinului. Nu pot reproduce aici tonul absolut bizar pe care acest necioplit

vorbeşte despre Occident. El este cel care a afirmat că Rusia e capabilă să transforme Statele Unite în cenuşă radioactivă. Şi tot el este cel care şi-a exprimat regretul amar că Uniunea Sovietică a lui Gorbaciov a trădat Republica Democrată Germană şi pe şeful poliției secrete a acesteia, Mişa (Markus) Wolf. Şi cel care a anunțat, cu mult înainte de războiul din 2022, că Ucraina nu mai există, că nu mai e decât o „țară virtuală". Tot lui i se datorează această frază revelatoare: „Judecând după amploarea faptelor sale, Putin nu se compară, printre predecesorii lui din secolul XX, decât cu Stalin".

Îl voi mai cita pe cunoscutul scriitor Zahar Prilepin, care are câteva cărți publicate în Franța şi care a luat în 2016 arma în mână, pentru a lupta în Donbas alături de separatişti. Într-un interviu datat februarie 2017 şi publicat în săptămânalul *Zvezda*, a recunoscut că obiectivul războiului din Donbas era capturarea Kievului, deoarece „Kievul este un oraş rusesc. Un oraş rusesc ucrainean... Obiectivul nostru e întreaga Ucraină. Nici nu putem concepe un alt obiectiv".

Iată cum războiul de azi a fost pregătit, ani de zile, de propaganda regimului putinist. În timp, tonul jurnalismului politic, fie că acesta se manifestă în jurnalele televizate, în emisiunile politice sau în talk-show-uri, devine din ce în ce mai agresiv, ca şi cum ne-am afla în preajma unui al treilea război mondial. Iar în acest moment, tonul continuă să urce: toți cei care au preferat să plece în străinătate pentru că li se pare imposibil „să trăiască cu gustul de sânge în gură"[19] – ca filozoful şi analistul politic Serghei Medvedev – sunt considerați trădători ai Patriei şi renegați, fiindcă datoria oricărui cetățean onest este să-şi declare susținerea pentru țara sa şi armata ei, care duce un „război drept". De acum, nici o voce disidentă nu mai este posibilă: toate instituțiile mass-media independente au fost închise sau

obligate să se refugieze în străinătate, iar ca să le consulți site-urile, trebuie să îți instalezi un VPN[49]. În epoca sovietică, posturile de radio occidentale erau bruiate...

Dar cât timp își va continua poporul rus existența în acest palat plin de oglinzi deformate? În 2017, un cântec interpretat de un cor de copii la Kurganul lui Mamai[50], cel mai mare memorial al celui de-al Doilea Război Mondial din lume, aflat în centrul Volgogradului (fostul Stalingrad), s-a viralizat puternic pe Internet și continuă să circule. Numele lui? „Unchiul Vova”. Exact cum numesc copiii ruși adulții din cercul familial sau de prieteni: „unchi” sau „mătușă”, plus diminutivul prenumelui. Iar Vova este diminutivul lui Vladimir. Copii și adolescenți, băieți și fete, îmbrăcați în uniforme militare, depun într-un fel un jurământ de credință „unchiului Vova”, pentru care sunt gata să moară[20]:

De pe mările din nord până jos, în sud,

Din Insulele Kurile până pe malurile Balticii, totul e al nostru.

Ne-ar plăcea să fie pace pe toate aceste pământuri, dar dacă comandantul-șef

Ne cheamă pentru ultima luptă, unchiule Vova, suntem cu tine!

---

[49] Virtual Private Network, conexiune privată virtuală (securizată). Printre alte utilizări, poate asigura accesul la un site interzis pentru o anumită țară (clasă de IP-uri) transmițând cererile de pagini ale utilizatorului din acea țară de la o adresă (IP) neinterzisă.

[50] Monument ridicat în cinstea Bătăliei de la Stalingrad – care a marcat punctul de cotitură al celui de-al Doilea Război Mondial – pe unul dintre gorganele (dealurile) orașului, unde au avut loc lupte sângeroase. Numele se referă la hanul tătar Mamai, despre care legenda spune că ar fi îngropat sub acel tumul.

Oare o astfel de conştiinţă, otrăvită din fragedă copilărie, poate reveni la valori universale, la umanism? Nu putem să nu credem asta, dar trezirea riscă să fie lungă şi dureroasă.

10. PUTIN, „RĂZBOAIELE HIBRIDE" ŞI DESTABILIZAREA OCCIDENTULUI

de Nicolas Tenzer

Războiul lui Putin contra principiilor pe care Occidentul e menit să le întruchipeze – libertate, drepturile omului şi statul de drept – a devenit în timp un război pe toate fronturile, iar în anumite ţări, în mod special în Ucraina, un război total. Un război care a câştigat, în egală măsură, în amploare, fiindcă a cuprins în diverse grade toate continentele, şi în profunzime, fiindcă operează cu o paletă diversificată de instrumente, de la corupţia sistemică la războiul propriu-zis, de la cyberatacuri la războiul informaţional[1], de la atentatul de tip terorist la penetrarea mediilor de putere şi a cercurilor intelectuale, fără a mai vorbi de utilizarea armei energetice sau a foametei. Desigur, în acest război multiform putem decela practicile vechiului KGB, dar cu trei diferenţe – sau „ameliorări" – importante: pe de o parte, o amplificare a efectelor sale în contextul Internetului; pe de alta, o ideologie a distrugerii, cu siguranţă mai puţin vizibilă, dar mai intruzivă, care se înscrie în continuitatea ideologiei comuniste de anihilare a Occidentului democratic şi prosper; în fine, o importanţă crescută a corupţiei, care înlocuieşte avantajos afinităţile ideologice în privinţa conexiunilor regimului în Occident.

Sintagmele „războaie hibride” sau „amenințări hibride” sunt adesea utilizate pentru a desemna caracterul pluridimensional al războiului pe care îl poartă Kremlinul. Termenul „hibrid” nu este în sine greşit, dar ar trebui utilizat cu precauții în privința a două riscuri simetrice. Primul este acela al neglijării războiului „cald”, care a ucis şi continuă să ucidă sute de mii de persoane. Al doilea risc constă în minimalizarea anumitor acte ale războiului lui Putin, mai ales a acțiunilor de influență, care ajung să nu mai fie considerate acte propriu-zise de război, ceea ce înseamnă că nu le mai percepem gravitatea.

Nu trebuie, în plus, să pierdem din vedere cel mai important punct, rezultatul scontat de Kremlin. Acțiunile care nu pot fi circumscrise războiului deschis n-au, în ultimă instanță, alt obiectiv decât descurajarea oricăror răspunsuri ale democrațiilor liberale în fața actelor de război. Acesta este scopul primar al propagandei, de la cumpărarea de agenți de influență la amenințări, acestea din urmă mai ales referitoare la o Apocalipsă nucleară. Putin a avut destul succes până în prezent: de 23 de ani, de la debutul primului conflict din Cecenia, a câştigat toate războaiele, în lipsa unui răspuns semnificativ al lumii libere. Cel puțin, până în 2022.

Gramatica crimei

Aceste conflicte pot fi cu greu considerate convenționale, chiar dacă au avut şi această dimensiune – inclusiv războiul de tranşee, aşa cum l-a numit Loup Bureau în filmul său *Tranchées,* despre războiul din Ucraina începând din 2014. Toate au avut ca element esențial teroarea în masă aplicată asupra populației civile şi s-au tradus prin crime de război, investigate mai ales de Anna Politkovskaia[2], Natalia

Estemirova, Stanislav Markelov şi Boris Nemțov, toți asasinați. Caracterul sistematic şi deliberat al acestor acțiuni permite desemnarea drept crime contra umanității a acțiunilor săvârşite de regimul la care ne referim.

Constatarea de mai sus se aplică şi Războiului din Georgia, chiar dacă la o scară mai mică, aşa cum a stabilit însăşi Curtea Internațională a Drepturilor Omului într-o hotărâre din 21 ianuarie 2021[3], chiar dacă acesteia nu i se recunoaşte o jurisdicție deplină asupra tuturor dimensiunilor agresiunii ruse din august 2008.[4] Caracterul sistematic al acestor crime a fost şi mai pronunțat în Siria, unde forțele lui Putin au asasinat mai mulți civili sirieni decât ISIS, în acțiuni de susținere a regimului lui Bashar al-Assad şi a Iranului.[5] Forțele ruseşti au vizat în mod sistematic şi deliberat spitalele, centrele de îngrijire, piețele şi şcolile, într-o măsură mai mare decât forțele de asigurare a securității de felul Căştilor Albe[51]. În Ucraina, încă din 2014, dar într-o mai mare măsură din 2022, Rusia a vizat încă o dată civilii, clădirile de locuințe şi spitalele. Asasinarea civililor neînarmați a devenit o practică des întâlnită. Numai la Mariupol, se estimează că numărul morților – în urma acțiunilor directe sau a privării de îngrijiri, hrană şi apă – s-ar putea ridica la 50.000.[6] În teritoriile ocupate din Donbas şi Crimeea şi chiar şi în regiunea Herson, dispariţiile şi torturile sunt şi ele practici curente – mai ales în Crimeea, în rândurile minorității tătare, unde situația prezintă similitudini cu deportările masive din epoca lui Stalin. E cazul să adăugăm aici şi

---

[51] Apărarea Civilă Siriană, formațiune de voluntari, apărută în 2014 şi specializată în acțiuni umanitare, acuzată în mod repetat de terorism atât de regimul Bashar al-Assad, cât şi de Rusia.

atrocitățile comise de milițiile private ale Grupului Wagner[52], care de fapt sunt legate de statul rus, nu numai în Siria sau în mai multe zone ale Africii, ci şi, mai nou, în Ucraina. Şi să nu uităm de combatanții ceceni trimişi în teatrul evenimentelor de potentatul Ceceniei, Ramzan Kadîrov.

Acest pomelnic de crime[7] poate fi clasificat din punctul de vedere al jurisdicției în patru categorii: crime de război, crime contra umanității, genocid şi crime împotriva păcii. Fiecare dintre aceste încadrări juridice este imprescriptibilă, iar între ele nu există o ierarhizare formală, la fel cum nu există între pedepsele pentru ele. Dacă primele trei sunt sub jurisdicția Curții Penale Internaționale, pentru cea de-a patra este nevoie de crearea unui tribunal special. Crimele de război comise în toate țările menționate sunt considerate, din punct de vedere legal, crime împotriva umanității, în măsura în care poate fi determinat caracterul lor sistematic, care este indubitabil în Cecenia, în Siria şi în Ucraina – în ultima, mai ales din 2022. Infracțiunea de genocid, care obligă statele constatatoare la acțiuni de prevenție, poate fi stabilită şi în prezența intenției de distrugere a unui grup anume – național, religios sau „etnic”. Deportarea copiilor şi separarea acestora de părinții lor sunt considerate de asemenea genocid de Articolul al II-lea al Convenției de prevenire şi combatere a genocidului din 9 decembrie 1948. Caracterizarea poate fi aplicată Rusiei lui Putin, care a „evacuat” – în realitate, a deportat pe teritoriul propriu – în

---

[52] Grup de mercenari, sau companie militară privată, condus de oligarhul pro-Putin Evgheni Prigojin, care a luptat de partea Rusiei în diferite locuri de pe glob şi este acuzat de crime de război. Fiindcă este alimentat cu tehnică de luptă de Ministerul rus al Apărării şi a folosit facilități ruse pentru instrucție, a fost numit „armata privată a lui Putin”.

jur de două milioane de ucraineni, din care peste 300.000 de minori[8].

În fine, crima împotriva păcii, aşa cum a fost definită de Tribunalul de la Nürnberg, poate fi cu siguranță constatată în Ucraina, în mod mai vădit din 2022. Această infracțiune le conține pe toate celelalte şi permite incriminarea ca atare a conducătorilor ruşi, fără a mai fi nevoie de stabilirea unui lanț de comandă precis, referitor la un aspect particular. Pe 16 martie 2022, Curtea Internațională de Justiție i-a cerut Rusiei încetarea agresiunii, iar demersurile juridice, începute de Ucraina şi susținute de cea mai mare parte a țărilor occidentale, ar putea duce la incriminarea conducătorilor ruşi. Însă a constata existența acestor crime nu e suficient. Trebuie, de asemenea, să le clarificăm sensul. De fapt, *crima este mesajul.* Dar, trimițându-ni-l, Putin se îndoia că liderii occidentali vor dori să-l înțeleagă.

Acesta a încercat să demonstreze unui Occident calificat drept „laş”, „efeminat” şi „gay” că e capabil să pună în aplicare o profeție autorealizată[53]. Paroxismul demonstrației a fost atins în Siria – cu siguranță mai mult decât în conflictul cecen, care a fost mai puțin mediatizat, deoarece rețelele sociale nu erau atât de influente în epocă. În Siria, începând din toamna anului 2015, regimul rus a asasinat, în direct, zeci de mii de civili, dintre care foarte mulți copii. De altfel, Ministerul Apărării din Franța a recunoscut că

---

[53] *Prophétie autoréalisatrice*, în franceză, *self-fulfilling prophecy*, în engleză. Credință care se confirmă tocmai ca urmare a predispoziției persoanei respective de a presupune un anumit curs al evenimentelor. Un exemplu de aplicare în politică este invazia americană în Irak din 2003, motivată prin acuzația de terorism. Deşi armele de distrugere în masă a căror existență a fost presupusă nu existau, al Doilea Război din Irak a alimentat activitățile unor organizații teroriste ca Al-Qaida, confirmând deci acuzația inițială.

atacurile ruseşti vizau în proporție de peste 90% opozanții lui Bashar al-Assad şi sub 10% teroriştii ISIS. Iar liderii democratici nu au adus în discuție aceste crime contra umanității şi de război. Şi-au permis chiar să-i ceară lui Putin să-l preseze pe Bashar al-Assad „să dea dovadă de reținere" – în condițiile în care stăpânul de la Kremlin ordonase el însuşi săvârşirea celor mai grave crime[9]. Au continuat să întrețină cu el relații aparent cordiale şi au refuzat să boicoteze Campionatul Mondial de Fotbal, organizat în 2018 în Rusia.

Pe scurt, aceste crime, care constituie însăşi esența regimului, au fost excluse cu bună-ştiință din conştiința universală, iar asta a însemnat, pentru Putin, o încurajare de a continua pe direcția în care pornise, supralicitând, lucru care s-a şi întâmplat în Ucraina. Indiferența în fața crimei poate fi considerată, în consecință, primul act din victoria propagandei putiniste.

Cyberatacuri, scurgeri de informații şi propagandă: exploatarea vulnerabilităților noastre

Tactica regimului Putin este să profite de slăbiciunile Vestului, exploatându-le pe rând şi contând pe frica liderilor occidentali. Una dintre aceste slăbiciuni este situația asimetrică dată de faptul că Rusia pare să-şi permită orice, spre deosebire de Occident, care nu e capabil să-şi modifice premisele politice, mai puțin în cazurile când furnizează armament regimurilor dictatoriale. Cu toate acestea, fără a abdica de la principiile fundamentale, țările democratice puteau merge mult mai departe cu riposta – şi, mai ales, nu erau obligate să lase garda jos în fața maşinațiilor Kremlinului. Am putea chiar estima că în anumite puncte, mai ales în ce priveşte lupta împotriva corupției, greu de

definit legal, Occidentul mai degrabă a abdicat de la propriile valori, tolerând practici contrare legilor sale, în loc să le apere.

Cyberatacurile lansate de Rusia sunt adevărate acte de război, la fel ca piratarea e-mailurilor şi a bazelor de date. Primele pot provoca daune mari în infrastructurile publice şi dezorganiza o întreagă ţară. Cu ajutorul celorlalte, se poate porni o campanie publică ostilă împotriva personalităţilor politice. De altfel, Rusia nu ezită să se folosească de actele de piraterie comise de alţii şi să se solidarizeze cu aceştia, aşa cum s-a întâmplat cu WikiLeaks[10]. Scurgerile direcţionate, dar mai ales dezinformarea care le însoţeşte, sunt astfel una dintre componentele constante ale atacurilor ruseşti asupra lumii libere. În termeni de conţinut, ele vizează mai ales potenţarea discursului conspiraţionist şi alimentarea sentimentului de ostilitate faţă de „elite". Expunând presupuse „practici rele" ale democraţiilor, ele contribuie la sporirea confuziei între acestea şi dictaturi, mai ales cea a lui Putin.

Graniţa dintre cyberatacuri şi propagandă este desigur permeabilă, ceea ce este tipic pentru acţiunile întreprinse de Kremlin. Atacurile cibernetice, care nu sunt specifice regimului rus, pot fi combătute prin mijloace tehnice perfecţionate şi popularizate în ţările democratice prin schimb de experienţă, devenind o componentă de sine stătătoare în riposta NATO. În schimb, propaganda rezistă în mare parte cu succes contraofensivei occidentale, mai ales în accepţiunea ei mai rezonabilă şi mai invazivă.[11] Această versiune împrumută o parte din trăsăturile strămoaşei ei sovietice, dar este originală şi mult mai masivă de când şi-a abandonat trăsăturile ideologice. Are trei componente: destabilizare, confuzie şi minimalizare.

Destabilizarea constituie prelungirea directă a acțiunilor regimului sovietic cunoscute sub numele de *agitprop*[54]*.* E vorba de crearea de tulburări şi agitație în țările democratice, amplificând discursul prin mişcări de protest, care, cel mai adesea, există deja, şi, în cazul în care există, manipularea lor. Ansamblul acestor strategii de manipulare ale Kremlinului a fost expus într-un raport foarte amănunțit[12]. Cu ajutorul instituțiilor mass-media care depind direct de el, al rețelelor sociale, al e-mailului, al canalelor video online şi al propriilor colportori din Occident – complici sau „idioți utili" –, regimul rus a putut astfel creşte audiența unor proteste foarte diverse, ca Occupy Wall Street din SUA, mişcarea de extremă dreaptă anti-imigranți Pegida din Germania sau Vestele Galbene din Franța. Operațiunile antioccidentale de destabilizare au fost bine documentate şi în Africa. Rețelele Kremlinului mai pot fi detectate şi în spatele mişcărilor antivaccin, contra măsurilor sanitare din timpul crizei COVID-19. Moscova a susținut pe scară largă, inclusiv financiar, anumite mişcări sau partide „antisistem", mai ales de extremă dreaptă, din SUA şi Europa. Deşi o legătură directă nu poate fi stabilită uşor, regimul rus s-a putut sprijini şi pe ideologia *tankie*[55] a extremei stângi, pe cât de promptă în vituperarea

---

[54] Termen sovietic, provenind de la Departamentul de Agitație şi Propagandă. Partea de agitație se referea la popularizarea ideologiei comuniste în afara partidului, iar cea de propagandă, la interiorul lui. *Agitprop*-ul folosea diferite mijloace de popularizare, printre care *agit-trenurile*, garnituri pavoazate propagandistic care transportau o tipografie, pentru producția şi distribuția de manifeste şi alte materiale de persuasiune.

[55] Denumire apărută în Marea Britanie după Primăvara de la Praga, când manifestațiile au fost reprimate de tancurile ruseşti. Se referă la justificarea sau negarea crimelor lui Lenin, Stalin, Pol Pot, Mao şi ale altor dictatori stalinişti.

imperialismului american şi a Alianței Nord-Atlantice, pe atât de indulgentă în privința imperialismului, a violării drepturilor omului şi a crimelor dictaturilor.

Acest gen de destabilizare vizează delegitimarea regimurilor moderate, creând dificultăți de guvernare în țările democratice şi, în consecință, alimentând extremele, mai favorabile regimului rus. El duce şi la creşterea confuziei între aşa-numitele „dictaturi" din Vest – asta s-a văzut, mai ales, când tema „dictaturii sanitare" a fost introdusă în Franța, în timpul crizei COVID-19 – şi dictaturile propriu-zise. Obiectivul este, din nou, relativizarea propriilor crime. Putin a încercat să exploateze un raport critic asupra închisorilor franceze, în care condițiile sunt într-adevăr deplorabile adesea, pentru a acoperi practicile încetățenite de tortură fizică şi psihologică din închisorile ruseşti[13]. Teoria conspirației, adesea nu lipsită de accente antisemite, se înscrie în aceeaşi logică, iar asta se poate vedea din numeroase exemple, de la Mişcarea Vestelor Galbene[14] la protestele contra restricțiilor sanitare: se promovează un complot al „elitelor mondiale", întruchipate, de exemplu, de marile companii farmaceutice, împotriva poporului. Utilizarea retoricii conspiraționiste serveşte drept rampă de lansare pentru numeroase site-uri de *réinformation*[56], considerate de mulți ca făcând parte din sfera de influență a Kremlinului. Aceste site-uri urmăresc să prezinte un adevăr alternativ la discursul instituțiilor mass-media *mainstream* şi utilizează îndoiala sistematică[15] (care nu are nici o legătură cu îndoiala metodică) față de presa

---

[56] „Reinformare", termen din limba franceză, apărut la sfârşitul anilor '90, care se referă la idei contrare realității unanim acceptate promovate în media tradiționale, în general de extremă dreaptă. *Cf.* în engleză *alternative facts* sau *alternative truth* („fapte alternative" şi „adevăr alternativ"), termeni care s-au răspândit în epoca Trump.

tradițională, despre care se presupune că e controlată de „elita mondială”. Scopul e în acest caz şi de a împiedica publicul să mai creadă în ceva, de a-l face să părăsească terenul certitudinii, atât în privința faptelor, cât şi a adevărurilor stabilite ştiințific. Acesta este terenul pe care a putut fi sădită propaganda Kremlinului pe subiecte diverse ca „nazismul” din Ucraina, zborul MH17 doborât de o rachetă rusească Buk în iulie 2014, cu moartea a 298 de persoane, atacurile chimice din Siria sau otrăvirea lui Aleksei Navalnîi. Ceea ce e numit de obicei *whataboutism*[57], o metodă de ripostă care constă în menționarea greşelilor comise de Occident atunci când cele făcute de Kremlin sunt aduse în prim-plan, contribuie la aceeaşi confuzie metodică, întreținută cu bună-ştiință.

Adevăratul scop al propagandei, pe care nu trebuie să-l pierdem din vedere, nu este în mod obligatoriu obținerea adeziunii, ci minimalizarea importanței şi semnificației crimelor. Prin asta, capacitatea de ripostă a liderilor şi opiniei publice este slăbită. Propagandiştii „rezonabili” continuă să pună Occidentul şi Rusia într-o relație de echivalență conflictuală şi invocă sentimentul de „amenințare” pe care îl are Kremlinul – o percepție adusă în discuție cu scopuri de propagandă[16] –, „umilința” pe care a suferit-o Moscova, care ar trebui să ne facă „să înțelegem” războaiele lui Putin şi să subliniem „proasta conduită” a Occidentului. La fel se întâmplă şi cu mențiunea „disputat” în privința Donbasului sau a Crimeii, ca şi cum dreptul

[57] În engleză, de la *What about...?* – în traducere liberă: „Dar ce părere aveți de faptul că...?” Tehnică de propagandă care constă în evitarea răspunsului la o acuzație şi riposta printr-o întrebare referitoare la un fapt, mai mult sau mai puțin asemănător, din trecut, care poate fi imputat adversarului. Potrivit lingvistului Ben Zimmer, expresia a apărut în Marea Britaniei şi Irlanda, în anii ’70.

internațional n-ar conta deloc, sau cu așa-numitele „interese” rusești, ca și cum – a arătat-o deja foarte clar Raymond Aron referitor la Uniunea Sovietică[17] – acestea n-ar fi o însăilare specifică unui regim abuziv. Astfel, propaganda împușcă doi iepuri dintr-un singur foc: pe de o parte, toate aceste narațiuni, care vizează prezentarea situației drept „complexă și contradictorie”, cum se spunea în epoca sovietică, deturnează atenția de la crime care nu se prescriu și, în final, justifică războaiele rusești; pe de altă parte, ea consacră victoria ideologică a lui Putin, diminuând în cercurile de conducere și de opinie importanța a două lucruri: normele din dreptul internațional referitoare la respectarea granițelor și considerentele umanitare, din același tip de legislație – atunci când acestea nu sunt considerate de-a dreptul caduce.

Slăbirea NATO?

NATO e un fel de obsesie fabricată de regimul Putin și elementul central al unei părți din propaganda acestuia. Desigur, nu înseamnă că regimul de la Kremlin consideră Alianța Nord- Atlantică o „adevărată” amenințare, dar are tot interesul s-o prezinte ca atare, deși, în realitate, există și un istoric de colaborare. Cooperarea dintre Rusia și NATO începe în 1994, cu Parteneriatul pentru Pace, și este consacrată de actul fondator semnat de Boris Elțin pe 27 mai 1997. La începutul primului mandat, în 2000, Vladimir Putin pare să adopte o atitudine cooperantă și, pe 28 mai 2002, se creează chiar un Consiliu Rusia–NATO, pe fondul luptei antiteroriste din Afganistan, trecând cu vederea crimele de război rusești din Cecenia. Existența acestuia va lua sfârșit după agresiunea Rusiei contra Georgiei din 2008, dar discursul de la München, din 10 februarie 2007, în care

preşedintele rus se referă la extinderea NATO ca la o „provocare” este repede uitat. În consecință, cooperarea continuă până la agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei din 2014, ba chiar şi după această dată canalele de comunicație rămân deschise.

Discursul rusesc se întemeiază pe trei ficțiuni. Prima este cea a unei promisiuni a NATO de a nu se extinde în țările Europei Centrale şi de Est, care ar fi fost făcută la începutul anilor ’90. Însă nici un document oficial nu sprijină această teză. A doua este o presupusă încolțire a Rusiei de către NATO. Însă, dincolo de faptul că a încercat dintotdeauna, la fel ca Uniunea Europeană, să creeze o cale de cooperare cu Rusia, acesta a rămas o alianță defensivă, care nu amenință nici un stat neagresiv. Iar a treia ficțiune este cea a unei amenințări pe care NATO o exercită prin intermediul Ucrainei, care a devenit şi unul dintre pretextele noii agresiuni din 2022. Asta, în situația în care la Summitul de la Bucureşti din 2008, Germania şi Franța au blocat exact foaia de parcurs a Kievului către alianță (aşa-numitul Membership Action Plan sau MAP), iar la vremea respectivă, Ucraina nu era decât o țară neutră, în virtutea Memorandumului de la Budapesta din 1994[58], violat de Rusia în 2014.

În realitate, lucrurile stau exact invers față de imaginea prezentată de Kremlin. NATO a întins în repetate rânduri

---

[58] Memorandumul de la Budapesta în privința Amenințărilor de Securitate este un pachet de trei înțelegeri cvasiidentice semnate de Federația Rusă, Marea Britanie şi SUA, în care acestea se angajau să se abțină de la folosirea forței militare sau amenințări cu aceasta în privința Belarusului, Kazahstanului şi Ucrainei, în alte scopuri decât cele defensive. În contrapartidă, Belarusul, Kazahstanul şi Ucraina au renunțat la armamentul nuclear. Rusia a încălcat tratatul pentru prima oară prin anexarea Crimeii, în 2014.

mâna Moscovei, iar o Rusie cooperantă şi democratică ar fi putut adera la acest tratat. Până recent, Organizația Nord-Atlantică a acceptat toate compromisurile posibile, chiar dincolo de limita rezonabilului: blocarea aderării Ucrainei şi a Georgiei în 2008, lipsa unei reacții în 2014, chiar dacă documentele de analiză ale NATO identificau deja Rusia ca principala amenințare împotriva Europei, abținerea de la o intervenție directă după 24 februarie 2022, tocmai pe baza distincției între membri şi nonmembri (Ucraina). A fost nevoie de un nou război rusesc pentru ca Suedia şi Finlanda să se decidă să intre în NATO şi, din cauza acestuia, candidatura Ucrainei ar putea, sau mai degrabă chiar ar trebui, să fie reconsiderată în mod serios. Evenimentele au demonstrat că este imperios necesar.

11. PUTIN ŞI OFENSIVA PERIFERICĂ

de Nicolas Tenzer

Dorința de a face jocurile lui Putin se manifestă la scară globală. Departe de a se limita la teritoriile fostei URSS, considerate „zone de influență" tradiționale, regimul rus vrea să semene destabilizarea, anarhia şi corupția şi dincolo de ele. Acest impuls apare ca o prelungire a vechii politici externe a Uniunii Sovietice, de care însă se şi deosebeşte. Politica sovietică îşi dorea să convertească la dictaturi marxist-leniniste un număr cât mai mare de regimuri, în cadrul unei lupte globale contra sistemului capitalist şi liberal, cumpărându-şi în acelaşi timp consimțământul binevoitor al statelor presupus neutre. Susținând mişcările

comuniste peste tot în lume, spera să le pregătească venirea la putere, în cazurile în care acest demers era favorizat de caracterul brutal şi corupt al unor regimuri considerate favorabile Vestului. Acum însă, Putin îşi doreşte să aducă la putere sau să întărească regimurile ostile la adresa Occidentului, dar a dispărut orice fel de fundament ideologic – fie el şi ca pretext, precum în trecut. Bineînțeles, e vorba de combaterea principiilor pe care este fondată ordinea internațională liberală, dar acum scopul nu mai este înlocuirea cu o alta, nouă. E vorba, pur şi simplu, de distrugerea ei radicală[1] şi destabilizarea permanentă.

În esență, față de vremurile Uniunii Sovietice, s-au schimbat trei lucruri. În primul rând, ideologia comunistă şi-a pierdut concomitent atractivitatea şi termenul de referință. Rusia actuală nu mai este un pol ideologic, aşa cum URSS putea măcar să pară în era Kominternului[59]. Iluziile au dispărut chiar şi în regimurile care se mai revendică vag de la comunism – bolivarismul venezuelean al lui Chávez şi Maduro, castrismul cubanez – sau preiau doar unele elemente din el, ca ideologia Partidului Baas – de altfel, nici foarte laic, nici foarte comunist –, preluată pe vremea lui Saddam Hussein în Irak, dar în prezent adoptată doar de Siria. Dacă în ziua de azi putem vorbi de similitudini ideologice, acestea se manifestă mai ales în privința diferitelor mişcări de extremă dreaptă naționalistă, antisemită, revizionistă sau etnicistă.[2] Legătura acestor regimuri cu Rusia putinistă este mai degrabă creată de un pact de corupție[3] sau de un sindicat al crimei.

---

[59] (A treia) Internațională Comunistă, care avea ca scop răspândirea mondială a comunismului prin revoluții violente. A activat între 1919 şi 1943 ca atare şi s-a dizolvat după ce păstrase neutralitatea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pe care îl considerase un război între puteri imperialiste, până la invadarea URSS.

În prezent, mijloacele de influență ale regimului rus asupra unor țări de acest fel sunt mai restrânse decât pe vremea URSS, care putea să-şi afirme un fel de cvasiparitate strategică cu Statele Unite. Kremlinul nu deține nici celule de susținere organizate la nivel local. Putin poate sprijini militar anumite regimuri, uneori în alianțe ad-hoc cu Beijingul, să organizeze operațiuni de spoliere în unele locuri, dar nu poate impune alianțe durabile. În schimb, dispune de mijloace de propagandă mult mai invazive şi pernicioase, grație tehnologiei informației[4].

În fine, un alt factor care a contribuit în sens invers la actuala situație: Rusia lui Putin nu mai are de-a face cu un adversar la fel de decis cum au fost Statele Unite şi aliații lor pe vremea Războiului Rece. Moleşită multă vreme de presupoziția lipsei unui inamic, răspândită după căderea Zidului Berlinului, Alianța Nord-Atlantică a întors privirea în fața amenințării majore şi a crimelor regimului de la Kremlin. Diminuarea strategică şi economică a Rusiei a fost compensată de timorarea Occidentului. Moscova şi-a folosit mijloacele disponibile, create de altfel în dispreţul bunăstării propriului popor, pentru a susține din toate puterile regimuri criminale, a lansa acțiuni de destabilizare şi a-şi oferi sprijinul decisiv în momentele cele mai propice mişcărilor care îi erau favorabile. Nu a mai fost vorba de a cuceri sau a aduce la ordine o țară, ca la Budapesta, în 1956, sau Praga şi Varşovia, în 1968, ci de a face strictul necesar pentru a păstra la putere regimuri opuse Occidentului, pentru a menține câteva dintre vechile zone de influență sau pentru a sfida democrațiile în zone în care nu mai existau speranțe de control. Astfel, Rusia lui Putin a impus imaginea unei puteri, chiar în lipsa unor adversari reali.

Teritoriile incerte ale fostelor republici sovietice

Cu excepția Ucrainei, împotriva căreia regimul lui Putin a început un război de exterminare de natură genocidară[5], stăpânul de la Kremlin urmăreşte, cu mai mult sau mai puțin succes, să aducă la supunere regimurile din fostul imperiu sovietic. Ca vechi kaghebist, nu şi-a ascuns niciodată supărarea față de dispariția URSS, pe care a descris-o drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului trecut”[6]. Ceea ce urmăreşte este să împiedice toate aceste țări să-şi urmeze calea proprie.

Cazul Belarusului este exemplul cel mai tragic. Recurgând în continuare la metodele brutale în interiorul țării, dictatorul Aleksandr Lukaşenko a încercat totodată, multă vreme, să păstreze o anumită distanță față de Moscova. Dorind să dea din timp în timp semnale sporadice de deschidere, a semnat Parteneriatul Estic al Uniunii Europene[7], alături de Ucraina, Georgia, Moldova, Armenia şi Azerbaidjan. Chiar dacă nu era conceput de inițiatorii europeni ca o anticameră a Uniunii, acest parteneriat includea numeroase avantaje în materie de ajutoare economice[8]. Era fondat pe speranța că țările menționate vor face progrese în direcția statului de drept, prin crearea de instituții şi demararea reformelor adecvate. Şi, o vreme, Lukaşenko nu s-a arătat deloc grăbit să răspundă propunerilor Kremlinului de fuziune a celor două state.

În schimb, regimul Lukaşenko a devenit tot mai represiv şi a împiedicat mai mulți candidați să ia parte la alegerile prezidențiale din august 2020, aşa că bieloruşii au organizat o serie de proteste paşnice în favoarea libertății.[9] Mai mulți lideri sunt însă arestați şi primesc pedepse grele cu închisoarea. Principala opozantă, Svetlana Țihanovskaia, după toate aparențele preşedintele ales de fapt, dar şi alte personalități din opoziție sunt obligate să fugă în exil. Apoi,

când represiunea se intensifică, făcând mai multe victime şi ducând la arestarea a circa 1.300 de opozanți politici, forțele speciale ruse vin în sprijinul regimului şi contribuie din plin la acțiunile de reprimare puse la cale de KGB-ul bielorus[10]. Fapt nu mai puțin semnificativ, într-o epocă în care toate instituțiile mass-media încă libere sunt închise forțat şi liderii acestora care nu aleg calea exilului sunt băgați la închisoare, canalul Russia Today (RT) îşi trimite mai mulți angajați să gestioneze televiziunea de stat bielorusă[11].

În acest context de represiune pe toate planurile, opinia mondială e şocată de o deturnare de avion ordonată de serviciile regimului, fără îndoială cu ajutorul celor de la Kremlin. Pe 23 mai 2021, zborul Ryanair care face conexiunea între Atena şi Vilnius e forțat de un avion de vânătoare bielorus să îşi schimbe cursul şi să aterizeze la Minsk, unde bloggerul de opoziție Roman Protasevici şi partenera lui, Sofia Sapega, sunt arestați. Câteva zile mai târziu, fără să pară că a fost torturat, acesta apare la televiziunea bielorusă şi face o confesiune forțată. Ca urmare, spațiul aerian al Uniunii Europene este închis pentru zborurile bieloruse, iar sancțiunile economice împotriva personalităților regimului de la Minsk sunt întărite. Acest act de piraterie aeriană, sinonim cu o răpire de stat, a demonstrat, în esență, că regimul Lukaşenko nu se dă înapoi de la nimic.

Înainte de declanşarea noii invazii ruse în Ucraina pe 24 februarie 2022, Belarusul a participat la manevre comune cu Rusia, iar numeroşi soldați ruşi au rămas pe teritoriul lui. De la începutul atacurilor masive contra Ucrainei, Lukaşenko s-a făcut ecoul propagandei Kremlinului şi a luat măsuri pentru condamnarea cetățenilor Belarusului care îşi manifestau opoziția la război sau, spre deosebire de Rusia, l-au numit ca atare. Mai multe rachete trase asupra Ucrainei au plecat din Belarus şi, se pare, numai opoziția unei părți a

comandamentului militar, nepregătirea trupelor şi operațiunile de sabotaj – mai ales asupra trenurilor care transportau trupe şi tancuri ruseşti pe front – l-au împiedicat, până în prezent, pe Lukaşenko să-şi antreneze cu totul țara în conflict.

Preşedintele bielorus ştie foarte bine că, în cazul în care Putin cade, urmează şi el şi că victoria Ucrainei l-ar pune într-o situație foarte proastă. Ambele cazuri ar reduce la zero asistența militară şi de securitate pe care Moscova o asigură Minskului. Şi, în mod analog, dar contrar, opoziția bielorusă compară azi pe față eliberarea Belarusului de tiranie cu eliberarea Ucrainei de sub jugul Moscovei, după ce într-o primă fază a evitat cu grijă să confere o tentă sau o componentă internațională revoluției democratice interne. În mod asemănător, cum ar fi putut aminti de Piața Maidan prin asumarea unor valori europene, a avut grijă să evite referințele la o cale care ar conduce-o spre Uniunea Europeană. De la oficializarea candidaturii pentru admiterea în UE a Ucrainei şi Moldovei, se pregăteşte cu siguranță de asta, dar numai pentru momentul când țara va deveni liberă şi democratică. La fel ca poporul ucrainean, cel bielorus şi-ar putea cuceri atunci legitimitatea europeană în mai puțin de doi ani.

În afara Belarusului, Putin mai amenință integritatea teritorială a Moldovei, provincie românească invadată, anexată şi sovietizată de Stalin în virtutea Pactului Ribbentrop–Molotov din 23 august 1939 (şi a protocoalelor secrete ale acestuia), ale cărei elite au fost deportate. Moldova şi-a recucerit independența în 1991, dar imediat, în 1992, a trebuit să se confrunte cu existența unei „republici moldoveneşti nistrene”, numită Transnistria, şi ea o rămăşiță a Uniunii Sovietice, care s-a desprins de Moldova cu ajutorul armatei ruse.[12] Drapelul acestui stat separatist cuprinde şi astăzi secera şi ciocanul. Transnistria nu

beneficiază de nici un fel de recunoaştere internaţională şi rămâne o zonă de conflict, adesea neglijată, în centrul Europei. Ocupată de aproximativ 1.700 de soldaţi ruşi, aceasta constituie un punct de plecare pentru scopurile belicoase ale lui Putin, care poate susţine oricând existenţa unor „provocări antiruseşti”. Alegerea, în Moldova, pe 15 noiembrie 2020, a unei preşedinte proeuropene, Maia Sandu, care l-a învins de departe pe preşedintele pro-Kremlin în funcţie, Igor Dodon, a fost confirmată ca tendinţă de alegerile legislative din iulie 2021, câştigate de partide proeuropene. Schimbarea politică tranşantă a fost consfinţită extern prin dobândirea statutului de ţară candidată la Uniunea Europeană. Acest nou cui plantat în coşciugul fostei Uniuni Sovietice arată voinţa de emancipare liberală a fostei „zone de influenţă” ruseşti, pe care Putin continuă s-o revendice. O victorie a Moscovei în Ucraina – sau o situaţie de conflict îngheţat, care ar fi echivalentă – nu ar putea decât să aţâţe Kremlinul la acţiuni de destabilizare a Moldovei, profitând de trupele cu baza în provinciile ocupate ale acesteia.[13] Şi pe dos, o victorie a Ucrainei şi aliaţilor ar aduce mai aproape de o soluţie conflictul îngheţat referitor la Transnistria.

Dintre cele trei foste republici sovietice din Caucaz, Georgia este cea în care situaţia este considerată de regulă cea mai dramatică, ca urmare a cuceririi a 20% din teritoriul acesteia de către trupele ruseşti. Totuşi, la o comparaţie a numărului de victime, Armenia are cel mai mare număr de morţi, chiar dacă asta pare a se datora, în principal, Azerbaidjanului vecin, şi nu Rusiei. Situaţia exprimă paradoxul celor două ţări, în acelaşi timp vechi duşmani şi membri ai imperiului sovietic de altădată: o moştenire comună insuportabilă şi instrumentalizarea unui conflict dezgheţat în 1991 şi, mai ales, după sosirea lui Putin la preşedinţie.

Spre deosebire de Armenia, Azerbaidjanul nu se află sub dominație rusească şi este capabil să caute alte alianțe decât cu Moscova. Regimul de la Baku, care a moştenit de la sovietici procedeele de reprimare a oricărei voci disidente[14] şi o politică de influență foarte activă în Occident[15], a copiat parțial regimul Putin, în materie de corupție internă şi externă. Relațiile strânse cu Ankara şi legăturile militare solide cu Israelul[16], relativa tăcere a Statelor Unite şi a Uniunii Europene în legătură cu încălcările drepturilor fundamentale ale omului de către regimul lui Ilham Aliyev – parțial, în contrapartidă cu produsele din hidrocarburi pe care țara le poate oferi în locul Rusiei – ar putea situa uşor Azerbaidjanul în tabăra occidentală, dar situația nu e atât de simplă. Clanul Aliyev ştie, de fapt, că nu se poate menține la putere decât cu condiția ca Rusia să-l accepte şi să considere că îi serveşte interesele. De altfel, Putin a putut determina încetarea conflictului din Nagorno-Karabah exact atunci când a dorit, deşi forțele azere dispuneau de tot potențialul necesar pentru a continua luptele. E rezonabil să ne închipuim că Azerbaidjanul nu a atacat Armenia fiindcă beneficia de un *nihil obstat*[60] de la Kremlin. În fine, războiul din toamna anului 2020 a avut doi câştigători principali[17]: Rusia şi Azerbaidjanul şi, în subsidiar, Turcia. Şi, de asemenea, doi perdanți: Armenia şi Occidentul, ultimul – din vina proprie.

De fapt, Erevanul intră, pe zi ce trece, sub tutela Moscovei. Timp de multă vreme, Armenia a încercat să navigheze între vechea putere colonială rusă, sinonimă cu dominarea şi aservirea, şi Occident, cu promisiunile de libertate, emancipare şi prosperitate ale acestuia. Dar aliații

---

[60] „Nimic nu se opune” (lat.), echivalentul unei vize de cenzură în privința cărților religioase catolice. Cele care poartă această apostilă nu conțin nimic contrar credinței catolice.

occidentali au părăsit-o în mare măsură, cu mult înaintea ultimului război, şi nu s-au grăbit deloc să îşi definească o strategie în privința Armeniei. Parteneriatul estic nu a conectat această țară în mod real cu Europa, în termeni economici, şi cu atât mai puțin în termeni strategici. Războiul din 2020 a întărit prezența trupelor ruseşti pe pământ armean, într-un moment în care serviciile ruseşti controlau deja frontierele țării. Acordul de încetare a focului din 10 noiembrie 2020 autorizează 1.910 soldați ruşi să staționeze în regiunea Nagorno-Karabah, plasată *de facto* sub control rusesc. Una dintre scenele cele mai relevante simbolic, în ceea ce priveşte dominația rusească, a avut loc la începutul lui ianuarie 2022, când prim-ministrul armean, Nikol Paşinian, a fost obligat să anunțe el însuşi trimiterea de trupe, sub egida Organizației Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC)[18], pentru reprimarea manifestanților în Kazahstan. Speranțele aduse de Revoluția de Catifea din 2018 deveniseră o amintire îndepărtată.

Provinciile din Asia Centrală, şi ea parte pe vremuri din imperiul sovietic, sunt în mare parte sub dominația Moscovei, dar diferențele dintre ele sunt simțitoare. Dacă Turkmenistanul pare transpunerea reuşită a Coreei de Nord în regiune, alte țări, deşi autoritare şi adesea ultrarepresive, au înțeles că trebuie să păstreze o anumită distanță față de Kremlin şi s-au abținut la votul de la Organizația Națiunilor Unite din martie 2022, care a condamnat agresiunea rusească împotriva Ucrainei, sau nu au participat la el. Totuşi, acestea nu pot scăpa total, deocamdată, de tutela Rusiei. Mai exact, deşi mare beneficiar al intervenției ruse în Kazahstan, noul om forte al țării, Kassîm-Jomart Tokaev, nu ezită să se distanțeze public de aceasta. A susținut politica de sancțiuni contra Rusiei, a autorizat mitinguri anti-război, îşi păstrează relațiile strânse cu Kievul şi nu a recunoscut pseudorepublicile Donețk şi Luhansk[19]. Pozițiile adoptate par

să-i asigure un anume grad de considerație în rândul populației, după reprimarea protestelor din ianuarie 2022. Totuşi, nu e clar dacă Rusia are într-adevăr capacitatea de a riposta ferm la tendința de autonomie sporită a Kazahstanului. Această țară a înțeles că ambițiile de putere pe care le nutreşte depind şi de alte alianțe şi de capacitatea sporită de a atrage investitori mai puțin dornici de a se întoarce cu fața către Moscova.

Celelalte țări din regiune, mai ales Kîrgîzstanul, Uzbekistanul şi Tadjikistanul, rămân dictaturi represive – prima, după o experiență democratică de scurtă durată – şi e greu de conceput că şi-ar putea căuta aliați în tabăra occidentală. Iar războiul din Ucraina le-a arătat că pe regimul de la Kremlin nu se poate conta, nici în materie de securitate, nici pe plan economic. Nu-şi mai doresc ca dependența economică de Moscova să le aducă un gen de precaritate care n-ar putea decât spori nemulțumirea populației, deja suficient de apăsată şi reprimată. O înfrângere tranşantă a lui Putin în Ucraina ar urma să le pună în fața unor alternative delicate, dar cu siguranță nu legate de vechea putere colonială. Războiul n-a făcut decât să precipite această evoluție logică.

Rebalcanizarea Balcanilor

Fosta Iugoslavie a lui Tito a însemnat pentru URSS zădărnicirea propriului vis imperial. Destrămarea ei, după războaiele pierdute de Slobodan Miloşevici[20], a fost o veste proastă pentru o Moscovă care vedea cu siguranță în criminalul sârb de război un aliat mai de nădejde decât Josip Broz. Integrarea, în parte realizată în Slovenia şi Croația, în parte anunțată în celelalte țări, a regiunii în Uniunea Europeană – şi în unele cazuri, şi în NATO –, deci

în tabăra occidentală, este percepută de Putin ca o limitare definitivă a proiectelor sale imperiale. În lipsa reunificării, pacificarea Balcanilor Occidentali sub steagul libertății europene este un proiect care contravine intențiilor acestuia.

Încercând să păstreze controlul unei părți a regiunii, Rusia beneficiază de un aliat de nădejde: Serbia, cea mai mare țară din zonă.[21] Speranțele liberalilor sârbi într-o evoluție mai aproape de orbita europeană au dispărut odată cu apariția în fruntea guvernului, în 2014, şi apoi a republicii, în 2017, a lui Aleksandar Vučić. Fost ultranaționalist, acesta a renunțat desigur la o parte din ideile extreme, şi chiar s-a pronunțat oficial pentru evoluția țării într-o direcție europeană, după ce aceasta a primit, în 2012, statutul de țară candidată. Şi totuşi, discursul lui actual e plin de reminiscențe: Vučić refuză să condamne crimele lui Miloşevici şi pe naționaliştii sârbi din Bosnia; foloseşte în mod repetat o retorică anti-atlantistă, în contextul bombardamentelor NATO din 1999, care au determinat sfârşitul războiului; are un discurs premeditat incendiar în problema Bosniei şi mai ales a Kosovoului, a cărui independență nu este acceptată de Belgrad – subiect adesea utilizat de Moscova şi propagandiştii săi din Europa pentru a încerca să legitimeze, printr-un efect de falsă simetrie, războiul Rusiei contra Ucrainei. În fine, în ciuda unei retorici încâlcite, preşedintele sârb susține *de facto* regimul de la Kremlin, fără mai vorbim de faptul că nu se grăbeşte deloc să lupte contra corupției şi a grupărilor mafiote[22]. În mai 2021, Belgradul şi Moscova, cosemnatari ai unui tratat de securitate, au participat de asemenea la exerciții militare comune. În plus, Serbia face parte, împreună cu Rusia şi China comunistă, dintre țările care vând armament juntei militare din Birmania. Serviciile de informații ale celor două țări întrețin legături strânse, iar serviciile ruse beneficiază, din 2016, de o bază în Serbia.

Deşi pe vremuri nu era membră a Pactului de la Varşovia, aceasta beneficiază de statutul de observator în OTSC. În acelaşi timp, este dependentă de gazul rusesc. În fine, nu a condamnat oficial agresiunea împotriva Ucrainei şi refuză să sancționeze Moscova, menținând în acelaşi timp o neutralitate de fațadă.[23] Şi un alt fapt notabil: Patriarhia de la Moscova susține pe scară largă Biserica Ortodoxă Sârbă, care n-o recunoaşte pe cea a Ucrainei. Este aceeaşi Biserică Ortodoxă Sârbă care a susținut politica lui Miloşevici şi i-a binecuvântat armata înainte ca aceasta să săvârşească masacre şi care este folosită ca instrument de destabilizare a regiunii, spre profitul Moscovei. Tot ea a fost foarte activă în mişcările de protest din Muntenegru,[24] a cărui intrare în NATO, în 2017, a înfuriat Moscova. Tentativa de lovitură de stat din această țară, sprijinită de membrii opoziției proruse, care a avut loc pe 16 octombrie 2016, în ziua alegerilor legislative, a fost de altfel pusă în mod repetat pe seama Rusiei.[25]

Dar situația cea mai tensionată se înregistrează în Bosnia şi Herțegovina. Conducătorul entității administrative slave, Republica Srpska, Milorad Dodik, e aliat declarat al Rusiei şi a împins Banja Luka înspre secesiune, care a şi fost votată de Parlament într-o rezoluție neobligatorie. Atât Belgradul, cât şi Moscova favorizează din plin această tendință, fiindcă proiectul unei Serbii Mari (*Velika Srbija*) are o puternică rezonanță comună cu cel al Rusiei Mari. E vorba, de asemenea, de împiedicarea Bosniei şi Herțegovinei de a-şi îndeplini dorința deja exprimată de a adera la NATO şi, în cele din urmă, la Uniunea Europeană. O secesiune a Republicii Srpska[26] nu numai că ar contraveni Acordurilor de la Dayton din 1995, dar ar putea anunța şi o rebalcanizare a Balcanilor, obiectiv tactic constant al Kremlinului.

Frontul crimelor contra libertății și drepturilor omului

Ambiția lui Putin nu se limitează numai la ariile tradiționale ale fostului imperiu sovietic, ci pare globală. Însă nu stă sub semnul cuceririi – imposibile, pentru o putere săracă –, ci sub cel al distrugerii oricărei ordini decente și, ca s-o spunem drept, al crimei. Nicăieri altundeva această conspirație a crimei n-a fost mai vizibilă decât în Siria, unde Kremlinul, cot la cot cu Iranul, a susținut regimul lui Bashar al-Assad în acțiunea de asasinare în masă a locuitorilor țării. Refuzul democrațiilor de a pune capăt acestui regim în 2001 și Rusiei începând din toamna lui 2015 – și, în particular, de a denunța în mod specific crimele contra umanității făptuite de trupele rusești, care au experimentat noi arme[27] în această țară – a fost interpretat de Putin ca un semnal că își poate continua operațiunile în mod asemănător. În același timp, acesta a instrumentalizat fluxul de refugiați sirieni către Europa – chiar dacă Turcia și Iordania au absorbit cel mai mare număr –, întărind, bineînțeles cu ajutorul teoreticienilor conspirației, partidele de extremă dreaptă anti-migranți din Europa.

În Libia, Moscova susține revolta mareșalului Khalifa Haftar contra puterii legitime, sperând să prelungească haosul în care se află în acest moment țara. Ea și-a păstrat de altfel bunele relații cu vechii clienți ai URSS guvernați de regimuri militare, ca Algeria, cu care organizează manevre comune, sau cu Egiptul lui Abdel Fattah al-Sissi. În Africa, unde propaganda rusească s-a extins la scară mare, Kremlinul susține regimurile antioccidentale – în Republica Centrafricană – sau puciste – în Mali –, întărindu-și în același timp controlul asupra altor țări de pe continent. La fel se întâmplă și cu regimurile dictatoriale și represive de la Havana și Caracas. În fine, Putin n-a avut nici o ezitare să

susțină reprimarea sângeroasă a protestelor din Birmania sub junta militară.

În mai multe țări, dincolo de intervenția directă a forțelor armate clasice și a serviciilor de informații militare, Kremlinul face apel la miliția privată Wagner, foarte apropiată de regim, al cărei patron oficios este din 2015 Evgheni Prigojin, fost mafiot din Sankt-Petersburg, supranumit „șeful de sală al lui Putin”, din cauza unor contracte consistente din sectorul alimentației, al căror beneficiar este în special armata, pe care le-a obținut de la prietenul lui.[28] Acest grup, care operează cu o brutalitate fățișă, a fost reperat în peste douăzeci de țări, din Siria în Mali, din Venezuela în Republica Centrafricană, din Mozambic în Libia și din Sudan în Belarus. Membrii miliției au la activ execuții sumare, violuri, tortură și jaf[29] în multe dintre țările în care au intervenit și nu respectă nici un cod deontologic – încă mai puțin decât armata rusă, dacă se poate spune așa, date fiind crimele contra umanității și crimele de război pe care aceasta le-a comis în Siria și Ucraina. Negările repetate ale lui Vladimir Putin în privința legăturii directe a grupului cu statul rus sunt cu atât mai puțin credibile cu cât, începând cu noua invazie în Ucraina din 2022, acesta și-a recrutat membri din închisorile rusești și din unele țări din Asia Centrală, promițându-le chiar celor care se înrolează că vor obține cetățenia rusă. Grupul Wagner beneficiază și de tabere de instrucție în bazele militare rusești și de avioane de vânătoare. Primul lor șef, Dmitri Utkin, care a făcut ravagii în Ucraina, începând din 2014, este cunoscut pentru afinitățile neonaziste și pentru intrarea pe care o are la Kremlin,[30] în timp ce mai mulți combatanți membri ai grupului poartă tatuaje care le arată clar simpatiile.

Tabloul de ansamblu al activităților de destabilizare şi al crimelor regimului Putin nu poate fi înțeles pur şi simplu în termeni de putere imperială sau imperialism. Fără îndoială, fostul agent KGB încearcă să recâştige zonele de influență pierdute odată cu căderea URSS şi să realizeze înfeudarea a numeroase țări, pentru a readuce lucrurile într-un punct în care se aflau înainte de 1991. Dar am greşi dacă am vedea în acțiunile lui Putin doar asta. Ceea ce încearcă el să obțină, ca fost mafiot din Sankt-Petersburg, este extinderea domeniului crimei. Spune râzând că vrea să creeze un control durabil sau un „Reich de o mie de ani"; voința lui este de altfel de a arăta că, în răspărul tentativelor lumii civilizate de a crea o lume pe cât posibil reglementată de dreptul internațional şi de respectul față de persoana umană, poate, fără impedimente majore, să transforme lumea într-o domnie a arbitrarului, în care totul este posibil şi, în consecință, permis. Astfel, se găseşte în fruntea unui regim în întregime şi în mod esențial criminal, care nu mai e nici măcar susținut de ficțiunea unei lumi mai bune, asupra căreia să domnească proletariatul. Desigur, se poate servi de ura față de Occident pe care o nutresc diferiți dictatori care văd în acesta o oprelişte pentru fărădelegile lor. Dar proiectul lui Putin merge şi dincolo de distrugerea lumii libere. Este unul al domniei absolute a crimei. Este timpul să înțelegem acest lucru şi să-l oprim. O înfrângere totală şi radicală a lui Putin în războiul lui contra Ucrainei ar putea, eventual, determina anumite țări care nu depind încă total de Moscova să parieze pe un aliat mai bun.

12. PUTIN **ŞI** OBSESIA UCRAINEAN**Ă**

de Mikola Riabciuk şi Irina Dmitricina

Indiferent de finalul războiului ruso–ucrainean aflat în curs, imaginea şi locul pe care Vladimir Putin le va avea în istorie vor fi determinate fără îndoială de acest eveniment cardinal – aşa cum cele ale lui Lenin sunt inextricabil legate de revoluția bolşevică, cele ale lui Stalin, de Marea Teroare şi de Gulag, iar cele ale lui Hitler, de nazism şi Holocaust. Ca un adevărat revoluționar, Putin şi-a creat propria viziune utopică asupra realității, dar a folosit şi cele mai brutale mijloace pentru a adapta realitatea acestei viziuni perverse.

A numi un genocid

În cele cinci luni care au urmat după atacul neprovocat al stăpânului de la Kremlin contra unui vecin pacific, armata rusă ar fi pierdut 40.000 de soldați, adică de două ori mai mult decât în cei nouă ani ai războiului din Afganistan.[1] Economia țării s-a contractat, sub efectul sancțiunilor internaționale, până la nivelul anilor 2000.[2] Slabele rudimente de democrație din Rusia au primit lovitura de grație cu închiderea ultimelor mijloace de informare şi organizații neguvernamentale independente,[3] iar în Codul Penal au fost introduse pedepse draconice cu închisoarea pentru orice tip de disidență. Autocrația consolidată de Putin s-a metamorfozat în totalitarism în toată puterea cuvântului, având ca ideologie obligatorie un patriotism şovin şi belicos.[4] Războiul a făcut din preşedintele rus un paria internațional, neacceptat în lumea civilizată, lucru care ar fi trebuit să se întâmple mai devreme.

Pierderile ucrainenilor sunt mai ridicate, deoarece războiul se petrece exclusiv pe teritoriul lor: mai multe mii de civili – din care cel puțin patru sute de copii – au fost ucişi în urma bombardamentelor nediferențiate şi a tirurilor cu rachete, şapte milioane de refugiați au fugit în străinătate

şi alte şase milioane s-au mutat în interiorul țării – în total, în jur de o treime din populație a trebuit să-şi părăsească domiciliul. În infrastructura civilă au avut loc distrugeri enorme: şcoli şi spitale, drumuri, poduri, uzine şi antrepozite, centre comerciale şi imobile de locuințe. După o înfrângere zdrobitoare la Kiev, trupele ruseşti au adoptat tactica pământului pârjolit, răzând de pe fața pământului oraşe şi sate întregi, în sud-estul Ucrainei.

În plus, s-au dedat la răpirea, torturarea şi masacrarea civililor, la violuri şi jaf, adunând locuitorii în „tabere de filtrare”[5] şi trimițând cu forța un număr dintre ei, inclusiv copii, în regiuni îndepărtate ale Rusiei[6]. Toate acestea au suscitat o nelinişte uşor de înțeles din partea comunității internaționale, chiar dincolo de sfera apărătorilor obişnuiți ai drepturilor omului, generând acuzații, documentate şi fundamentate juridic, de crime de război, de crime contra umanității şi de genocid. În timp ce sute de presupuse crime de război constituie obiectul anchetelor realizate de procurorii ucraineni în cooperare cu colegii lor internaționali,[7] liderii politici şi jurnaliştii se angajează din ce în ce mai mult într-o dezbatere care încearcă să determine dacă această teribilă grămadă de încălcări repetate ale legii are şi o calitate specifică: oare nenumăratele atrocități comise de trupele ruseşti ca urmare a intenției declarate a conducătorilor de la Kremlin de a „dezucrainiza” Ucraina pot fi calificate drept genocid?[8]

Renumitul avocat britanic Phillipe Sands – autorul *Întoarcerii la Lemberg*[9] – afirmă că infracțiunea numită genocid este foarte dificil sau chiar imposibil de probat, în măsura în care necesită probarea unei intenții care, ca regulă generală, nu este explicit exprimată de autori.[10] În cea mai mare parte a cazurilor, desemnarea – sau nu – a atrocităților în masă drept genocid este, prin urmare, o chestiune de voință politică. Convenția Națiunilor Unite

pentru Prevenirea şi Reprimarea Crimei de Genocid (UNCG) din 1948, creată sub autoritatea marelui jurist polonez Raphael Lemkin, inventatorul termenului de „genocid”, în 1944, nu numai că obligă statele membre să prevină astfel de crime şi să-i pedepsească pe autorii lor, dar califică, în plus, asemenea fapte ca fiind „internaționale”, ceea ce dă comunității internaționale un mandat de intervenție, adică de „a întreprinde o acțiune colectivă, în timp util şi în manieră decisivă, prin intermediul Consiliului de Securitate [...] în cazurile în care mijloacele paşnice sunt neadecvate sau autoritățile naționale încalcă în mod manifest obligația de a-şi proteja populația de genocid, de crimele de război, de purificare etnică şi de crimele contra umanității”[11]. Or membrii permanenți ai Consiliului de Securitate[61] pot face uz de dreptul de veto față de orice decizie şi, în practică, asta face imposibilă orice „acțiune colectivă” mandatată de ONU contra respectivilor sau a statelor lor cliente. Documentul are, prin urmare, o încărcătură mai degrabă simbolică, fiindcă delegitimează genocidul şi, în unele cazuri, facilitează anchetarea şi pedepsirea crimelor de război.

Philippe Sands, care, împreună cu un grup de avocați internațional, oferă consultanță guvernului ucrainean în materie de crime de război ruseşti, estimează că acesta ar trebui să se concentreze pe crima de agresiune, fiindcă aceasta este foarte clară, iar caracterul ilegal al acțiunilor ruseşti este evident. Şi este mult mai uşor de dovedit decât crima de genocid, mai ales după ce Curtea Internațională de Justiție de la Haga a ordonat oprirea invaziei, ordin pe care Rusia l-a ignorat[12]. Mai mult decât atât, „crima de agresiune este singura care poate identifica cu certitudine principalii

---

[61] Rusia are şi ea statutul de membru permanent.

responsabili ai ororilor săvârşite asupra a milioane de ființe umane”. Philippe Sands susține că, fără îndoială, se poate dovedi că Putin şi membrii cercului său de apropiați sunt răspunzători personal de crimele contra umanității comise în Ucraina. Dar nu e deloc sigur că dovezile vor duce până în vârful ierarhiei de putere ruse.[13] „Ceea ce mă nelinişteşte”, explică el, „e să nu ne regăsim în trei sau patru ani la Haga, la Curtea Penală Internațională, cu proceduri care incriminează pentru crime de război şi crime contra umanității acuzați militari de rang intermediar. Dar gradele înalte vor scăpa la Haga”[14].

Intenția de genocid – de „a distruge, în totalitate sau în parte, un grup național”, în cazul de față, națiunea ucraineană – este respinsă vehement de propagandiştii pro-Moscova, care invocă argumentul pretinsei „inclusivități” ruse, după care nici un ocupant nu oferă persoanelor „ocupate” paşaportul, cetățenia, drepturile civice şi toate avantajele sociale ale statului „ocupant”. De fapt, aceştia consideră că populația ucraineană n-a fost „ocupată”, ci „eliberată”, în regiunile invadate de armata rusă. Tot ceea ce ar avea de făcut ucrainenii ar fi să-şi repudieze identitatea ucraineană, considerată „nazistă”, limba ucraineană, etichetată ca „artificială”, orientarea occidentală, categorisită drept „perfidă”, şi sistemul liberal-democratic, decretat „străin” de adevărații slavi. Nu contează că ucrainenii nu şi-au dorit niciodată să fie „eliberați”, că n-au încercat niciodată să obțină cetățenia rusă, că n-au vrut nicicând să renunțe la limba lor – chiar şi sub presiunea rusificatoare a vechiului imperiu – şi că nu şi-au manifestat nicidecum intenția de a-şi înlocui democrația imperfectă cu dictatura perfectă a lui Putin. Cea mai mare parte a lor resping în continuare oferta „generoasă” a Rusiei şi deci trebuie convinşi cu alte mijloace: bombardamente, execuții sumare,

închisoarea, violul, tortura, deportarea şi „reeducarea” în taberele de „filtrare”.

Evoluția situației pe teren îi obligă chiar şi pe cei mai sceptici să ia act de amploarea fără precedent a crimelor de război şi contra umanității comise de armata rusă. Michael Ignatieff, profesor de istorie la Universitatea Central-Europeană din Viena, admite că „[a fost] dintotdeauna prudent când a văzut pe cineva utilizând cuvântul «genocid»„, dar că ultimele evoluții i-au modificat viziunea, cât timp Ucraina este, în mod evident, amenințată „în existența ei, nu numai ca stat, dar şi ca popor”. Evgheni Finkel, profesor la Universitatea Johns-Hopkins din Baltimore şi autor al *Ordinary Jews: Choice and Survival during the Holocaust*[15], spune la rândul lui că a evitat dintotdeauna să folosească termenul „genocid”. Însă şi-a schimbat punctul de vedere atunci când a devenit „din ce în ce mai evident” că masacrul a sute de civili ucraineni la Bucea, în apropierea Kievului, „nu era o excepție”, lucru acum asumat de retorica oficială explicită a Moscovei. Profesorul se referă la un celebru articol al lui Timofei Sergheițev, „Ce-ar trebui să facă Rusia în Ucraina”, publicat de agenția de presă de stat RIA Novosti – portavocea Kremlinului, din 2014 –, care aduce în discuție, în mod deschis, „soluția finală a chestiunii ucrainene”. „Ca specialist în genocid”, declară Finkel, „procedez empiric şi am obiceiul de a da la o parte retorica. Privesc acuzațiile de genocid cu circumspecție, fiindcă activiştii le lansează tot timpul. Dar nu în acest caz. În acest caz, există acțiuni şi există o intenție. E un genocid în desfăşurare. Pur şi simplu îl poate vedea oricine”[16].

Intenția de genocid a conducătorilor ruşi este în mod perpetuu împachetată în limbajul orwellian al „denazificării”, al „protecției populației vorbitoare de rusă”, al „împiedicării ofensivei NATO”, al „redobândirii teritoriilor spoliate de

bolşevici”[62] şi al „restabilirii unității istorice a poporului rus, divizat artificial”. Până nu demult, ei au evitat să spună lucrurilor pe nume. Incitarea la genocid este o treabă murdară, care implică luarea în derâdere şi denunțarea ca ticăloşi a ucrainenilor, răspândirea discursului de ură, apeluri la distrugere şi amenințări de a lovi Kievul cu arma nucleară. Ea fusese încredințată franctirorilor politici ca bine-cunoscutul deputat Vladimir Jirinovski, filozoful neofascist Aleksandr Dughin şi alții. Aceştia sunt, fără îndoială, apropiați de Kremlin şi de serviciile de securitate, dar nu chiar fățiş, pentru a nu păta cu vreo extravaganță verbală imaginea „moderată” pe care o generează discursul oficial. Negarea plauzibilă[63] este metoda preferată a puterii de la Kremlin în toate „operațiunile speciale”.

Situația s-a schimbat la sfârşitul lunii martie, atunci când războiul-fulger al lui Putin împotriva Kievului a dat greş şi când „a doua cea mai bună armată din lume” a trebuit să se retragă din regiune, într-o manieră mai degrabă umilitoare. Ucrainenii nu i-au salutat pe „eliberatori”, aşa cum sperau aceştia, ci au pus mâna pe arme. Dihotomia propagandistică între „ucrainenii buni, îndrăgostiți de Rusia” şi „elitele rele, naționaliste” a fost

---

[62] Crimeea a fost transferată Ucrainei de Uniunea Sovietică în 1954, după ce fusese republică autonomă şi apoi oblast în Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă. Comuniştii urmăreau să distrugă identitatea acestui teritoriu, fiindcă înainte de asta Stalin deportase tătarii din Crimeea în RSS Uzbekă şi alte teritorii sovietice.

[63] *Déni plausible* (fr.) – *cf*. *plausible deniability* (en.) –, noțiune legală americană, care se referă la posibilitatea ca membrii de vârf ai unei ierarhii să nege că ştiau despre acțiunile dăunătoare, criminale etc., în lipsa dovezilor care atestă acest lucru (care nu au existat sau au fost distruse). Statele democratice tind să genereze o legislație care să restrângă capacitatea de a-şi nega răspunderea a înalților responsabili din administrație.

zguduită serios după invazia-anexare a Crimeii din 2014. Astăzi, ea a fost distrusă. Ruşii şi-au pierdut cumpătul, după toate probabilitățile, şi au început să se dedea masacrelor şi torturii civililor în teritoriile ocupate temporar şi, mai presus de toate, au început să-şi multiplice declarațiile genocidare nedisimulate, care fac apel deschis la exterminarea ucrainenilor ca pretinşi „nazişti”.[17]

Articolul lui Timofei Sergheițev[18] reprezintă chintesența acestora, iar celebrul istoric Timothy Snyder, care a aprofundat subiectul crimelor în masă din Europa Centrală şi de Est din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, l-a comparat pe drept cuvânt cu un „manual de genocid”: „un program explicit pentru eliminarea completă a națiunii ucrainene, ca atare”[19]. „Manualul rus”, afirmă Snyder”, este unul dintre documentele care incită la modul cel mai deschis la genocid pe care le-am văzut vreodată. Face apel la lichidarea statului ucrainean şi abolirea oricărei organizații care are vreo legătură oarecare cu Ucraina. Postulează că «majoritatea populației» Ucrainei este compusă din «nazişti», adică din ucraineni. [...] Operează cu o definiție particulară a «nazistului»: un «nazist» este un ucrainean care refuză să devină rus. [...] În această ecuație absurdă, în care naziştii sunt ucraineni şi ucrainenii sunt nazişti, Rusia nu poate fi fascistă orice-ar face ruşii. [...] Astfel, vedem cum Rusia aplică o politică fascistă în numele «denazificării»„[20]. Afirmația conform căreia ucrainenii sunt „nazişti” nu este decât o insultă, un „discurs al urii, menit să justifice asasinatul”, exact în momentul în care ucrainenii fac exercițiul unei democrații solide, limitând impactul grupurilor marginale de extremă dreaptă în țara lor, care se află sub pragul electoral, şi au desemnat un preşedinte evreu, cu o largă majoritate, în alegeri libere şi echitabile.[21]

Aşa cum subliniază Snyder, articolul lui Sergheițev este în mod clar o reacție la rezistența ucraineană. La începutul

războiului, Kremlinul estima că un număr foarte mic de ucraineni vor fi dispuşi să-şi apere țara şi că aceştia vor fi uşor eliminați. Astăzi, discursul oficial asupra războiului promovat de echipa lui Putin a abandonat ideea unei majorități „bune”, îndrăgostită de Rusia, care e aservită de o minoritate nazistă, şi afirmă, dimpotrivă, că „o parte importantă a poporului – cel mai probabil, majoritatea – a fost deturnată politic de regimul nazist”. Altfel spus, după cum explică Sergheițev, ipoteza conform căreia „oamenii sunt buni, dar guvernul e rău” nu mai funcționează. „Recunoaşterea acestui fapt este baza politicii de denazificare, a tuturor măsurilor ei.” Acestea includ, pe de o parte, exterminarea fizică a tuturor celor care au luat arma în mână, la fel ca a conducătorilor şi activiştilor, cu alte cuvinte – „a naziştilor activi care trebuie pedepsiți într-un mod extrem de dur şi demonstrativ”. Ideea spânzurării publice a pretinşilor „criminali nazişti”, în loc de executarea lor în secret, în stil NKVD, este viu discutată în mass-media ruseşti. Pe de altă parte, „măsurile” punitive ar determina „supunerea la privațiuni inevitabile” a majorității populației, „vinovată fiindcă a fost complice cu nazismul”. Programul prevede „o reeducare prin represiunea ideologică (suprimarea) a atitudinilor naziste şi o cenzură strictă: nu numai în sfera politică, ci şi, în mod critic, în cultură şi educație”[22].

După Sergheițev, perioada de denazificare ar trebui să fie cel puțin egală cu cea necesară pentru naşterea unei noi generații, care ar urma să crească şi să atingă maturitatea în decursul procesului. În tot acest timp, țara ar trebui menținută sub ocupație, fiindcă procesul necesită un control necondiționat. În consecință, „o țară denazificată nu poate fi suverană. Denazificând țara, Rusia nu poate avea o abordare liberală. Vinovații, supuşi denazificării, nu pot contesta obiectivul denazificării noastre”. Iar concluzia este:

> Denazificarea este, inevitabil, şi o dezucrainizare, cu alte cuvinte respingerea exagerării artificiale care are loc pe scară largă în privința componentei etnice, în autoidentificarea populației din teritoriile Micii Rusii şi ale Noii Rusii (*Malorossia* şi *Novorossia*)[64]. Se pare că nu vom fi în măsură să păstrăm numele de „Ucraina" ca denumire a unei entități statale în întregime denazificate, pe un teritoriu liber de regimul nazist. [...] Acesta trebuie redus la granițele lui naturale şi privat de orice funcționalitate politică. [...] Aşa cum a arătat istoria, Ucraina este imposibilă în sensul de stat-națiune. [...] Tentativele de „construcție" a Ucrainei au dus în mod natural la nazism. „Ucrainitatea" este o construcție artificială antirusească, lipsită de conținut civilizațional propriu; este un element subordonat unei civilizații străine şi contra naturii. În consecință, denazificarea nu poate fi realizată pe jumătate, pe baza unei formule de tipul „NATO – nu, UE – da". Occidentul colectiv este el însuşi inițiatorul, sursa şi sponsorul nazismului ucrainean. [...] În consecință, denazificarea Ucrainei înseamnă, în mod inevitabil, şi o dezeuropenizare.[23]

Evgheni Finkel, renumitul expert în Holocaust, defineşte textul lui Sergheițev ca „una dintre declarațiile de intenție cele mai explicite care vizează distrugerea unui grup național ca atare pe care le-am văzut vreodată. [...] Nu e vorba de o fantezie intelectuală oarecare, ci de o declarație de intenție clară, din partea unui organism de stat. Definiția ONU [a genocidului] este problematică, dar, în acest caz, se potriveşte situației ca o mănuşă"[24]. Cea mai bună dovadă că „manualul" lui Sergheițev nu este o „fantezie intelectuală sălbatică" – de felul celor care abundă în media, literatura şi cultura populară ruseşti – vine din realitatea de pe teren: toate politicile ruseşti din teritoriile ucrainene ocupate urmează cu strictețe rețetele prescrise.

---

[64] *Malorossia* este exonimul folosit de Rusia pentru Ucraina, iar *Novorossia* este o fostă gubernie țaristă, aflată tot pe teritoriul actual al Ucrainei, cu aproximație în estul separatist.

Izbucnire de dată recentă în momentul scrierii acestor rânduri, textul lui Sergheițev, la fel ca multe alte „manuale de genocid” prea explicite, a dispărut brusc de pe pagina web a guvernului rus, chiar dacă este în continuare accesibil online, în mai multe traduceri, în engleză şi în alte limbi[25]. Asta ar putea arăta că, în ciuda negării isterice şi persistente a oricărui act reprobabil, Moscova ia în serios eventualele acuzații de genocid şi încearcă să se distanțeze de „radicalii” care vorbesc prea mult şi subminează astfel negarea plauzibilă a lui Putin.

În termeni politici, nu există nici un fel de îndoială că războiul cu scopuri de genocid dus în Ucraina este legitimat în mod explicit de pretențiile pe care preşedintele le emite tot timpul în privința istoriei, a teritoriului şi a identității Ucrainei, negând explicit însăşi existența acesteia şi dreptul ei de a ființa ca națiune. Țara vecină Rusiei, ale cărei granițe au fost recunoscute internațional în 1991, inclusiv de către Rusia însăşi, în virtutea mai multor acorduri imperative, este respinsă ca *fake country*, ca o conspirație occidentală, o subversiune nazistă, o formațiune patologică pe corpul națiunii ruse, care ar trebui tratată printr-o „reeducare” forțată sau eliminată printr-o „operațiune specială” chirurgicală.[26] Convingerea lui Putin că Ucraina este o aberație istorică şi că ucrainenii nu există şi nu au dreptul de a exista este reluată de numeroşi lideri ruşi, printre care şi Dmitri Medvedev, fost preşedinte şi prim-ministru, care a insinuat recent că „ucrainitatea e un fals. Nu a existat niciodată şi nu există”[27].

Alexander Motyl, profesor de ştiințe politice la Universitatea Rutgers din Statele Unite, consideră că aceste declarații sunt „baze ideologice şi politice clar exprimate” ale politicii de genocid ruseşti în privința ucrainenilor. După el, „nu există decât un pas foarte mic între opinia conform căreia ucrainenii nu există şi cea conform căreia nu ar

trebui să existe”[28]. Dar, în termeni juridici, acest „mic pas” poate părea insurmontabil, în măsura în care dictatorii lasă rareori în urma lor ordine scrise dictând exterminarea unui grup specific. Putin ar putea pretinde în continuare în fața unui tribunal că a ordonat exterminarea „naziştilor”, şi nu a ucrainenilor, în speranța că un eufemism absurd i-ar permite încă o dată să nege realitatea în mod plauzibil. În cea mai mare parte a cazurilor de acest fel, avocații sunt obligați să se sprijine pe dovezi circumstanțiale şi trebuie, în consecință, să ia în considerare nu numai crimele, ci şi politicile oficiale care au permis, înlesnit şi încurajat aceste crime, în mod direct şi indirect.

Un raport detaliat referitor la multiplele violări ale Convenției Națiunilor Unite asupra genocidului, comise de Rusia după invazia din Ucraina, ar putea fi un pas în direcția bună. Pregătit de o echipă de experți internaționali sub auspiciile a două grupuri de reflecție renumite, acest raport expune, după un examen detaliat al faptelor, că „Rusia poartă o responsabilitate, ca stat, pentru (a) incitarea directă şi publică la comiterea unui genocid şi (b) o schemă de inducere a intenției de a distruge în parte grupul național ucrainean”. Şi conchide în privința „existenței unui risc serios de genocid, care declanşează obligația legală a tuturor statelor de a [îl] preveni [...] în virtutea articolului 1 al Convenției asupra genocidului”[29].

Dacă rezultatul unui conflict în curs nu are cum să fie cunoscut şi dacă evaluarea juridică a caracterului de genocid este încă incertă, războiul din Ucraina marchează fără nici o îndoială unul dintre cele mai ruşinoase momente din istoria Rusiei, a cărei populație susține aproape unanim agresiunea, la fel ca şi cariera politică a lui Vladimir Putin. Două întrebări rămân totuşi: Care sunt factorii structurali care au dus la conflictul ruso–ucrainean, făcându-l aproape inevitabil? Şi: Ce caracteristici personale, predispoziții

ideologice şi alegeri politice ale preşedintelui rus au determinat caracterul particular al conflictului şi extraordinara lui violență?

O „fraternitate" dubioasă

La puțin timp după masacrul de la Bucea, în aprilie 2022, preşedintele francez Emmanuel Macron a provocat o mare indignare în rândurile a numeroşi ucraineni, refuzând să caracterizeze fărădelegile Rusiei în Ucraina ca fiind „genocid" – ceea ce nici preşedintele american, nici cel polonez, nici prim-ministrul britanic nu au ezitat să facă. Totuşi, pentru ucraineni, care sunt nu numai martori, ci şi victime ale atrocităților în timp real, termenul este, poate, singurul suficient de puternic pentru a reflecta amploarea suferinței lor şi a ravagiilor cărora le-au căzut victime. Argumentul preşedintelui francez nu face decât să adauge o insultă răului făcut: „Aş prefera să fiu prudent în privința folosirii unor astfel de termeni [genocid] astăzi, fiindcă cele două popoare [rus şi ucrainean] sunt frați"[30]. Ministrul ucrainean de externe s-a declarat decepționat de cuvintele lui Macron şi a calificat metafora ca nepotrivită, fiindcă pretinşii „frați" omoară copii ucraineni, trag în civili, violează femei şi distrug totul pe teritoriul ucrainean. Unii comentatori au răspuns, în mod mai puțin diplomatic, că mai „frați" decât ruşii, pentru ucraineni, sunt hoardele lui Genghis Han. În ce-l priveşte pe preşedintele Volodimir Zelenski, acesta a definit în mod memorabil „fraternitatea" ruso–ucraineană reluând metafora biblică a lui Cain şi Abel.[31]

Mitul „fraternității" şi toată imagistica adiacentă au fost dezvoltate de către bolşevicii care nu mai puteau nega existența națiunii ucrainene – aşa cum făcuseră predecesorii lor monarhişti –, mai ales după ce ucrainenii au irupt pe

scena politică în 1917, odată cu proclamarea Republicii Populare a Ucrainei. În realitate, aceiaşi bolşevici au câştigat războiul civil fiindcă în „chestiunea naționalităților” erau mai oportunişti decât monarhiştii care apărau cu zel ideea unei „Rusii una şi indivizibile”[32]. Lenin a atras de partea lui naționalitățile oferindu-le liderilor de stânga ai acestora un anumit grad de autonomie.

Atunci când le reproşează bolşevicilor că au „inventat” națiunile sovietice, în particular Ucraina, şi că au plasat astfel o bombă cu ceas sub „Rusia una şi indivizibilă”, Putin greşeşte în toate sensurile: dimpotrivă, bolşevicii au salvat Imperiul Rus cooptând naționalitățile în proiectul lor utopic de federație socialistă mondială, în vreme ce monarhiştii refuzau să accepte realitatea – cu modernitatea pe care o implica –, exact la fel ca Putin. „Fraternitatea” sovietică s-a dovedit totuşi apăsătoare, fiindcă facilita afinitățile, dar nu şi egalitatea: ruşii şi-au arogat rolul de „frate mai mare” – „între egali”, susținea Stalin –, stabilind astfel o ierarhie de forță în sânul „familiei”, ca şi supremația politică şi culturală.

În acest model de tip colonial, ucrainenii şi-au văzut atribuit rolul de „frate mai mic”: verii de la țară, mai degrabă plicticoşi, dar amuzanți, mai ales cu hainele lor colorate, cântecele lor folclorice şi dialectul lor ridicol. Care puteau fi simpatici, dar în general erau considerați stupizi, deci aveau nevoie în permanență de tutela fraternă – şi de câte-o palmă ocazională după ceafă. Cea mai mare parte a ruşilor, inclusiv Putin, îi iubesc pe ucraineni atâta timp cât aceştia acceptă să joace rolul de țărănoi necioplіți, ascultători şi servili față de rudele ruse cultivate şi urbane. Specialiştii în studii (post)coloniale pot compara această situație cu relația dintre Robinson Crusoe şi Vineri: Robinson „îl iubeşte” pe Vineri cât timp sălbaticul recunoaşte superioritatea stăpânului său şi nu insistă să-şi păstreze cultura, limba şi

demnitatea. Dar Vineri, care vrea să fie egalul lui Robinson şi să fie numit cu adevăratul său nume, chiar dacă acesta e imposibil de pronunţat – care, în plus, vrea să-şi afirme puterea culturală şi, mai mult, politică, pare nebun sau, mai rău, crescut şi manipulat de un alt Robinson – american, german, polonez sau evreu iudeo-mason.

Un exemplu important al acestei dialectici particulare a „fraternităţii" ne-a fost oferit, acum opt ani, de Aleksandr Dughin, la vremea respectivă profesor la Universitatea de Stat din Moscova şi autorul unor manuale populare de geopolitică, care au format mai multe generaţii de ofiţeri ruşi. În august 2014, foarte decepţionat de rezistenţa feroce a ucrainenilor în faţa invaziei ruse din Donbas, s-a exprimat cu vehemenţă pe pagina proprie de pe reţeaua socială VKontakte: „Nu-mi vine să cred că sunt ucraineni. Ucrainenii sunt un popor slav, minunat. Iar ce vedem e o rasă de bastarzi care au ieşit dintr-o gură de canal. [...] Ar trebui să curăţăm Ucraina de idioţii ăştia. Genocidul cretinilor e necesar şi inevitabil".

În epocă, aceasta era o declaraţie destul de radicală, chiar dacă nu era nici unica, nici ieşită din comun, în măsura în care extrema dreaptă era din ce în ce mai saturată, din 2005, de apeluri similare şi de tratate „savante" care urmăreau să demonstreze caracterul artificial şi mai ales antirusesc al Ucrainei independente, propunând, în plus, diverse mijloace pentru supunerea şi/sau eliminarea acesteia. În realitate, Dughin a făcut o declaraţie similară într-unul din interviurile lui, din mai 2014, şi a repetat apelul în discursurile lui video: „Ucrainenii trebuie omorâţi, omorâţi şi iar omorâţi. Nu mai avem ce discuta. O afirm în calitate de profesor"[33]. Această declaraţie, aşa cum e, nu e totuşi cea mai radicală, fiindcă e mult depăşită de discursurile belicoase ale lui Jirinovski şi asemănătoare cu altele, mai elaborate, ale altor intelectuali, care au cerut un

atac nuclear asupra Kievului sau Centralei de la Cernobîl.[34] Astăzi, toate aceste declarații şi apeluri au devenit locuri comune, se înmulțesc în fiecare zi în media de largă audiență, controlate strict de statul rus.

Dar diatriba lui Dughin rămâne interesantă ca ilustrare paradigmatică a incapacității conştiinței imperiale ruse de a accepta o realitate care deranjează, de a recunoaşte existența – reală – a ucrainenilor şi de a abandona fantasma virtuală celebrată de ruşi de ani de zile. Contactele personale dintre Dughin şi stăpânul de la Kremlin rămân necunoscute, dar specialiştii care l-au supranumit pe cel dintâi „creierul lui Putin" au meritul de a fi subliniat afinitatea mentală şi ataşamentul celor doi la aceeaşi şcoală de gândire ultrareacționară, mesianică şi imperialistă.[35] O şcoală care urcă în principal până la Ivan Ilin (1883–1954), filozof rus creştino-fascist emigrat, care, în 1928, se entuziasma asupra perspectivelor fascismului rusesc şi în 1933 saluta intrarea la guvernare a lui Hitler şi a național-socialismului, înainte de a fi dezamăgit, rapid, de atitudinea disprețuitoare a acestuia față de slavi.

Interzise în Uniunea Sovietică, operele lui Ilin reapar în anii '90, când par a rezona cu resentimentele imperiale a numeroşi ruşi, cărora ideile tulburate de misticism național, mesianism, meritocrație şi revanşă asupra Occidentului lipsit de pietate, raționalist şi liberal democrat le dau speranța unei renaşteri naționale.[36] Pentru ca aceasta să aibă loc, e necesară accederea la putere a unui conducător puternic şi autoritar – pe care Ilin îl descria ca „organul viu al Rusiei, instrumentul ei de mântuire", un „țar" care să ducă Rusia „în marea bătălie istorică dintre slujitorii lui Dumnezeu şi forțele iadului". Posibilii candidați nu lipseau, în Rusia lui Elțin, dar instituțiile capabile de a propulsa un pretendent într-un asemenea rol nu erau atât de

numeroase. Nici una nu şi-a conservat mai bine capacitatea tradițională în acest sens decât KGB-ul.

În 2005, Putin îi face un omagiu lui Ivan Ilin, facilitând repatrierea postumă a rămăşițelor lui, din Elveția la Moscova. Anul viitor, în discursul anual în fața Adunării Federale, îşi recunoaşte datoria față de „celebrul gânditor rus” şi, de atunci, îl prezintă ca pe un patriot exemplar şi un vizionar strălucit. În 2014, recomandă guvernatorilor de regiuni să citească volumul lui Ilin *Misiunea noastră*, ca şi *Justificarea binelui: Eseu de filozofie morală* de Vladimir Soloviov şi *Filozofia inegalității* a lui Nikolai Berdiaev. În ciuda diferențelor dintre ei, toți aceşti autori au în comun un punct esențial: toți sunt ataşați de „ideea rusă” – „un ansamblu de concepte exprimând unicitatea istorică, vocația specială şi scopul global al poporului rus şi, prin extensie, al statului rus”. În afară de mistica mesianismului rus, cei trei împărtăşesc sentimente antioccidentale foarte puternice, referitoare mai ales la laicitate, raționalism şi democrația liberală. Şi toți trei cred cu fermitate în „indivizibilitatea poporului rus”, chiar dacă numai Ilin poate fi considerat ca obsedat de „chestiunea ucraineană”.

Unii autori subliniază şi deschiderea manifestată de Putin față de Aleksandr Soljenițîn, care, cu puțin înaintea morții, în 2007, a acceptat Premiul de Stat decernat de preşedinte, după ce respinsese, anterior, ofertele similare ale lui Gorbaciov şi Elțin. Cu siguranță, Putin nu agrea faptul că Soljenițîn lua apărarea libertății de exprimare şi nici că era necruțător de critic față de stalinism şi Gulag. S-a raportat la ideile lui într-o manieră selectivă şi oportunistă, punând accentul pe antioccidentalismul feroce al autorului şi promovarea *Sonderweg*-ului[65] („cale particulară”) rusesc.

[65] Teorie a unui traseu istoric particular al Germaniei, formulată în secolul al XIX-lea de istoriografia germană. A fost discreditată prin

Chiar dacă neoimperialismul lui Soljenițîn e mai moderat şi mai subtil, Putin încearcă să se folosească de el cât mai bine, mai ales pornind de la poziția antiucraineană a scriitorului, exprimată spre finalul epocii sovietice: „Toate discursurile despre un popor ucrainean separat care ar exista cam din secolul al IX-lea şi ar poseda o limbă proprie, care nu e rusa, sunt minciuni recent inventate”[37].

Nici unul dintre aceşti gânditori nu i-a deschis mintea lui Putin înspre o viziune luminată asupra Rusiei, a Ucrainei şi a politicii în general. Mai degrabă, ei i-au furnizat argumente comode, l-au ajutat să articuleze anumite sentimente şi să raționalizeze unele idei. Însă toți, inclusiv Putin însuşi, sunt produsele aceleiaşi culturi hegemonice, profund înclinate către resentimente antioccidentale, teorii ale conspirației, naționalism mistic şi mesianism, fără a uita „negarea Ucrainei” din zilele noastre. Toată această cultură specifică este fondată pe credințe şi ipoteze de acelaşi fel şi se dezvoltă pornind de la o experiență particulară. În epoca modernă, ea se articulează în jurul a ceea ce numim „ştiința imperială” – un ansamblu de reprezentări discursive ale istoriei şi etnologiei imperiale, care hrăneşte spiritul supuşilor imperiali şi asigură dominația imperiului asupra popoarelor supuse. Timp de trei secole, „ştiința imperială” rusă a fost instituționalizată la nivel internațional, în universități, manuale şcolare şi cultura populară, devenind în cele din urmă înțelepciune comună, incontestabilă şi onorabilă.

În ceea ce priveşte Ucraina, această „ştiință” stipulează că ucrainenii nu sunt decât un subgrup etnic al ruşilor şi că istoria ucraineană e doar un accesoriu regional al Rusiei

---

aderarea nazismului la ea, dar a fost reluată după al Doilea Război Mondial, inclusiv în sensul negativ în care apariția lui Hitler e considerată o necesitate în istoria Germaniei.

eterne şi „milenare”. Pentru a demonstra aceste teorii, afinităţile lingvistice, culturale şi religioase ale ucrainenilor şi ruşilor au fost subliniate în mod exagerat, în timp ce diferenţele importante, sau chiar cruciale, au fost ignorate. Ca, mai cu seamă, faptul că cele două naţiuni au dezvoltat culturi politice foarte diferite, fiindcă ucrainenii au trăit, până în secolul al XVIII-lea, în sistemul politic total disjunct al Marelui Ducat polono-lituanian.

Prin urmare, de trei secole, imaginaţia rusească, din care se inspiră „ştiinţa imperială”, face din ucraineni „micii ruşi”, ca urmare a transformării Cnezatului şi Ţaratului Moscovit, sub Petru cel Mare, în Imperiu Rus – care, în acelaşi timp, îşi apropriază teritoriul şi istoria Ucrainei. În mod ironic, tocmai ucrainenii – formaţi în spirit „polonez” şi cooptaţi de Petru cel Mare în procesul de europenizare pe care l-a demarat – au fost cei care, pentru a-şi reîntări statutul simbolic, au introdus ideea unei continuităţi politice între Kiev şi Cnezatul Moscovit şi au inventat numele de „Rus-ia” pentru noul imperiu, ca trimitere simbolică la entitatea medievală a Rus-ului (*Kievskaia Rus*’), construită în jurul Kievului, care şi-a încetat existenţa în secolul al XIII-lea[38]. O astfel de „inventare a tradiţiei” este departe de a fi unică şi este folosită de majoritatea statelor, dar teoria unei „Rusii” văzute ca unică succesoare a Rus-ului kievean are consecinţe cu adevărat dezastruoase pentru ceilalţi doi moştenitori mult mai direcţi şi legitimi ai acesteia, ucrainenii şi bieloruşii. Mitul continuităţii[66] a contribuit la transformarea Cnezatului şi Ţaratului Moscovit în Imperiu

---

[66] Continuitatea statală a slavilor din est este întreruptă de Marea Invazie Mongolă din 1220–1240, dar Marele Cnezat al Moscovei, predecesorul direct al Rusiei lui Putin, a fost guvernat de dinastia Rurik şi s-a născut din rămăşiţele unuia dintre statele fragmentare care au urmat Rusiei Kievene.

Rus prin aproprierea istoriei şi a teritoriului Rus-ului – care, în epocă, era posesiunea Marelui Ducat polono-lituanian – şi, în plus, a respins şi delegitimat însăşi existenţa ucrainenilor şi a bieloruşilor, retrogradaţi la rangul de subgrupuri etnice regionale ale „Marii Rusii”.

Prin urmare, nu e deloc surprinzător că orice tentativă a ucrainenilor de a-şi promova cultura, limba şi identitatea distinctă a fost dur reprimată de imperiu, care vedea în ele germenii unui separatism periculos. În acest sens, putem afirma că războiul Rusiei contra Ucrainei continuă de secole, în diferite forme, printre care interzicerea limbii şi a presei scrise, represiunea împotriva militanţilor, distrugerea militară a Republicii Populare a Ucrainei în 1918–1920, genocidul prin înfometare din 1932–1933, deportările masive de autohtoni şi valurile masive de colonizatori ruşi şi, bineînţeles, politica de rusificare pe scară largă. Războiul a cunoscut şi perioade de armistiţiu, acceptate de Moscova la modul oportunist, ca în anii 1920 sau 1990, dar în esenţă n-a încetat niciodată, fiindcă Rusia nu s-a debarasat niciodată de mitul „Rusiei Kievene”, nu şi-a dezvoltat o identitate naţională modernă înlocuind vechea identitate imperială şi n-a acceptat existenţa unei Ucraine independente, democratice şi europene.

Mai degrabă decât să înceapă un nou război, Putin s-a mulţumit să-l reia şi să-l intensifice pe cel existent. Pentru început, s-a folosit de *soft power*, corupţie şi manipulare, apoi, fiindcă influenţa Occidentului se manifesta cu mai multă forţă, s-a orientat către metode din ce în ce mai dure – o politică de mână forte şi şantajul economic –, pentru a trece în fine la un război total. Antecedentele personale şi particularităţile psihologice au jucat fără îndoială un rol în această evoluţie, în metodele şi cadrul retoric specific al războiului, dar premisele esenţiale ale conflictului decurg din incompatibilitatea fundamentală şi existenţială dintre

identitatea imperială rusă şi identitatea națională ucraineană, concepută ca distinctă şi „europeană”.

Obsesia lui Putin privind însăşi existența Ucrainei independente nu ține de o paranoia personală, ci e expresia directă a unei conştiințe imperiale traumatizate, ce percepe absența Ucrainei din proiectul imperial ca pe o rană care sângerează, care trebuie tratată imediat prin mijloace chirurgicale. O lectură atentă a declarațiilor şi scrierilor lui Putin despre Ucraina trimite cu gândul la un fel de echivalent panslavist al *Mein Kampf.* Mesajele „führerului” (*vojd*[67], cum era numit Stalin) se rezumă la câteva idei simple: Ucraina nu există, ea a fost inventată de duşmanii Rusiei, iar cei care o neagă sunt „antiruşi” – o amenințare existențială pentru întreaga „lume rusă” –, la fel cum evreii erau considerați de nazişti o amenințare existențială pentru omenire şi în special pentru „lumea germanică”.

Acest război n-a avut, paradoxal, urmările scontate de Putin şi alții, fiindcă Ucraina a devenit o națiune politică dinamică, cu o identitate civică puternică şi consolidată ca niciodată în trecut, ale cărei divizări şi particularități etnice, lingvistice, regionale şi de altă natură s-au atenuat foarte tare. Lumea occidentală a trecut, în fine, peste neînțelegerile interne şi propria lipsă de eficacitate instituțională, iar NATO, care era considerat o alianță perimată, a primit un impuls extraordinar pentru a-şi continua evoluția. Iar copilul iubit al lui Putin – „lumea rusă” – s-a făcut țăndări: nu numai că ucrainenii au recunoscut, în majoritate copleşitoare, în Rusia marele lor duşman, dar până şi Biserica Ortodoxă Rusă din Ucraina s-a separat, în mod hotărât, de Patriarhia moscovită pro-Kremlin.

---

[67] Вожд, conducător, în sârbă. E vorba de un titlu dat inițial lui Karađorđe Petrović, conducătorul Primei Răscoale Sârbe împotriva Imperiului Otoman (1804), preluat ulterior de Lenin şi Stalin.

În calitate de stat-național, Ucraina a devenit incompatibilă cu Rusia imperială, din motive deopotrivă istorice şi politice. Pe plan istoric, moscoviții au dezvoltat o identitate care şi-a apropriat ucrainenii şi bieloruşii ca părți integrante, fără a le lăsa dreptul la existență ca naționalități distincte. Pe plan politic, Rusia a trecut de la regimul hibrid de la sfârşitul anilor '90 la o autocrație consolidată, din ce în ce mai dictatorială şi totalitară. S-a angajat în promovarea unui tip de identitate extrem de retrograd şi desuet, fondat pe o limbă, o religie şi o versiune profund mistificată a istoriei „comune". În ce o priveşte, Ucraina şi-a reprimat tentațiile autoritare, a devenit o apărătoare a democrației şi a dezvoltat un sistem politic competitiv, în cadrul unei societăți deschise. Şi-a întărit identitatea națională civică şi, mai ales, s-a întors cu fața către viitor, devenind astfel la fel de diferită de Rusia lui Putin pe cât era Marele Ducat istoric polono-lituanian – din care făcea şi Ucraina parte – de Țaratul (regatul) de la Moscova.

Conflictul dintre cele două entități era în mare parte inevitabil, cât timp ruşii imperiali aveau sentimentul că identitatea lor era incompletă fără Ucraina şi, în acelaşi timp, ucrainenii se simțeau amenințați în existența lor de acest gen de dragoste cu de-a sila. Dar aspectul conflictului s-a schimbat în decursul istoriei, iar cel actual nu era în nici un caz predestinat, dacă n-ar fi existat câteva circumstanțe care să joace un rol decisiv în întregul proces.

Către „solu**ţ**ia final**ă**"

Potrivit unei interpretări populare a evoluției politice a lui Vladimir Putin, acesta a avut o predispoziție pozitivă față de Occident şi a căutat o „cooperare constructivă" în primii ani de mandat, dar a fost abuzat, înşelat şi umilit de partenerii

săi occidentali, în particular prin pretinsa „expansiune” a NATO către granițele rusești. Și numai ulterior și-ar fi schimbat părerea, optând din ce în ce mai mult pentru confruntare.[39] Oricine crede așa ceva poate citi cu folos scurta rememorare a lui Timothy Garton Ash, publicată la puțină vreme după invazia militară rusă din Donbas, din 2014, camuflată în mișcare secesionistă. Autorul britanic își rememorează prima întâlnire cu Putin, în 1994, care a avut loc la Sankt-Petersburg, la o masă rotundă organizată de Fundația Körber[40]: „Eram pe jumătate adormit”, scrie acesta, „atunci când un omuleț îndesat, cu o față de șobolan – aparent, un adjunct al primarului orașului – a luat dintr-odată cuvântul. Rusia, a spus el, a cedat cu de la sine putere «teritorii enorme» fostelor republici ale Uniunii Sovietice, inclusiv regiuni «care, istoric, au aparținut dintotdeauna Rusiei». Și, evident, aceasta nu poate să-i lase pur și simplu în voia sorții pe cei «25 de milioane de ruși» care trăiau în momentul respectiv în străinătate. Lumea trebuie să respecte interesele statului rus «și ale poporului rus, în calitatea acestuia de mare națiune»„[41].

În dezbaterea care urmează, T.G. Ash îi răspunde oratorului cu o remarcă sarcastică: „Dacă am accepta o definiție a naționalității britanice ca ansamblu al anglofonilor, am obține un stat un pic mai mare decât China”. Dar argumentul nu pare a avea nici un efect asupra viitorului președinte al Rusiei. În epocă, totuși, revizionismul politico-istoric nu devenise un curent de propagandă dominant, în Rusia postsovietică, chiar dacă, după victoria spectaculoasă a lui Vladimir Jirinovski la alegerile pentru Dumă din 1993, retorica revizionistă a ajuns la modă și s-a răspândit în tot spectrul politic. Putin vorbise, fără îndoială, din suflet, exprimându-și durerile și convingerile personale, în situația în care, ca adjunct al

primarului liberal Anatoli Sobceak, ar fi trebuit, în principiu, să adopte o linie mai moderată.

T.G. Ash notează că termenul *narod* – „popor” – redat în transcrierea Fundației Körber prin *Volk*[68] – corespunde perfect „definiției extinse şi *völkisch*[69] a «ruşilor» lui Putin – sau ceea ce a numit ulterior *ruskii mir* („lumea rusă”)”. „Nu ne imaginam nici pe departe”, conchide sardonic autorul britanic, „că douăzeci de ani mai târziu, adjunctul primarului din Sankt-Petersburg, devenit țarul neîncoronat de la Kremlin, va pune mâna pe Crimeea prin forță, instigând în secret la violență în estul Ucrainei, şi îşi va prezenta explicit viziunea *völkisch*, de secol XIX, ca politică de stat în secolul XXI. Kremlinul a dezvoltat astăzi propria versiune, pervertită, a doctrinei umanitare elaborate de Occident şi consfințite de Națiunile Unite, a «responsabilității de a proteja». Rusia, insistă domnul Putin, are responsabilitatea de a-i proteja pe toți ruşii din străinătate, iar cel care decide cine e rus şi cine nu este chiar el”.

Modelul neoimperial

Ar fi exagerat să afirmăm retroactiv că genocidul pus la cale astăzi de Putin în Ucraina şi operațiunile agresive în alte țări ale aceluiaşi erau deja predeterminate în 1994 sau că o persoană oarecare, care în trecut a făcut nişte declarații revizioniste bizare, se va angaja în mod obligatoriu în

---

[68] Acelaşi lucru, în germană.

[69] Mişcarea Völkisch este o mişcare etno-naționalistă germană, ale cărei origini se găsesc în secolul al XIX-lea. A influențat nazismul şi a continuat, în diferite forme, după al Doilea Război Mondial.

războaie sângeroase cu vecinii, trei decenii mai târziu. Episodul este totuşi remarcabil deoarece arată că Putin nu şi-a schimbat în nici un caz părerea ca răspuns la presupusele „insulte” ale occidentalilor, pentru simplul fapt că aceasta a fost dintotdeauna aceeaşi ca azi. Episodul demonstrează că revizionismul neruşinat era la fel de „normal” în Rusia, în 1994, pe cât este astăzi. Putin n-a considerat oportun să-şi modereze punctele de vedere „incorecte politic”. N-a resimţit nici o jenă prezentându-şi argumentele îndoielnice invitaţilor străini şi nu s-a temut că pătează imaginea liberală a protectorului său şi a primăriei. În Rusia a fost dintotdeauna „normal” să foloseşti insulte etnice, să aminteşti de anecdote antisemite sau să te lauzi cu „victorii” sexiste. Occidentalii, care la vremea respectivă refuzau să remarce acest gen de „normalitate” şi care aplaudau cu obstinaţie iluzia de democratizare a Rusiei, au deschis calea către noi iluzii şi noi triumfuri ale „normalităţii” promovate de Putin.

Tonul moderat în politica internaţională şi atitudinea mai degrabă cooperantă faţă de Occident din primii ani ai preşedinţiei lui Putin au fost determinate de necesitatea pragmatică de a rezolva anumite probleme interne – stoparea oligarhilor şi redistribuţia bunurilor acestora, restrângerea libertăţilor civice şi eliminarea opoziţiei, suprimarea autonomiei regiunilor, încheierea războiului-genocid din Cecenia, cu evitarea, în acelaşi timp, a oprobriului internaţional. Atentatele cu bombă din imobilele de locuinţe, din 1999, care i-au permis unui ofiţer KGB necunoscut şi de rang mediu să profite de imaginea de personaj dur şi greu de impresionat şi să obţină victoria în alegeri într-un mediu politic care la vremea respectivă era foarte competitiv, au fost recunoscute tacit ca un „noneveniment” şi ascunse sub preş, dar rămân

suspendate, ca sabia lui Damocles, deasupra capului principalului beneficiar.

În cursul primilor ani de mandat al lui Putin, deputații germani l-au ovaționat după un discurs pe care acesta l-a ținut în Bundestag. George W. Bush a descoperit un „adevărat democrat”, privindu-l în străfundul ochilor. Iar Putin însuşi a lăsat să se înțeleagă că Rusia ar putea intra în NATO – în condițiile Moscovei, bineînțeles. Pentru a atenua criticile privind crimele de război comise de Rusia în Cecenia, Putin a susținut în Consiliul de Securitate al ONU intervenția NATO în Afganistan şi a oferit culoare aeriene ruseşti pentru livrarea de echipamente militare către această țară. Mai târziu, în acelaşi an[70], după o vizită în SUA, a declarat că „Rusia recunoaşte rolul NATO în lumea de astăzi, Rusia este gata să îşi extindă cooperarea cu această organizație. Şi dacă schimbăm *calitatea relației*, dacă schimbăm *formatul relației* dintre Rusia şi NATO, atunci cred că lărgirea NATO va înceta să mai fie o chestiune în discuție, nu va mai fi o problemă”[42]. Iar la întrebarea cu privire la cine s-ar putea opune intrării țărilor baltice în NATO, a răspuns: „E evident că nu noi suntem în măsură să le spunem oamenilor ce să facă. Nu le putem interzice să facă anumite alegeri, dacă vor să-şi sporească securitatea propriilor națiuni într-un anume mod”[43].

În mai 2002, la o întrebare referitoare la aprofundarea relațiilor dintre Ucraina şi NATO, preşedintele a rămas imperturbabil: „Sunt absolut convins că Ucraina nu va da deloc înapoi în fața procesului de lărgire şi a interacțiunii cu NATO şi cu aliații occidentali în ansamblu. Ucraina are propriile relații cu NATO: există Consiliul Ucraina–NATO. Până la urmă, decizia trebuie luată de NATO şi Ucraina.

---

[70] 2001.

Este o chestiune care îi priveşte, ca parteneri”[44]. Două săptămâni mai târziu, la conferința de presă de după Summitul Rusia–NATO, şi-a reiterat afirmațiile, aşa cum relatează site-ul oficial al Kremlinului: „În privința aderării Ucrainei la NATO, preşedintele rus a declarat că aceasta are dreptul de-a lua această decizie în mod independent. Nu consideră că ea ar fi de natură să înrăutățească relațiile dintre Rusia şi Ucraina”[45].

Cu siguranță, aceste declarații nu trebuie luate literal, fiindcă nu reflectă nici un fel de convingere politică sau ideologică, ci mai degrabă oportunismul pur şi simplu, pragmatismul de a căuta „arta posibilului”. Pe de o parte, Putin nu este încă pregătit de o confruntare deschisă cu Vestul, deşi speră că interesele particulare ale Rusiei vor fi „luate în considerare”, cu alte cuvinte, că o anumită sferă de interese ruse va fi consfințită, în mod oficial sau oficios, fiindcă asta au însemnat dintotdeauna „calitatea” şi „formatul” relațiilor pentru el. Pe de altă parte, a înțeles că lupta contra intrării statelor baltice în NATO va fi dificilă, în măsura în care există deja un consens în această privință, atât în Vest, cât şi în statele amintite. Iar a se opune la aderarea Ucrainei n-ar fi avut rost din motive diametral opuse, fiindcă Putin ştia foarte bine că Occidentul nu era interesat de această aderare, iar Ucraina nu era gata să se angajeze într-un asemenea demers, într-un viitor previzibil.

Retorica internă a lui Putin cu privire la perspectivele Ucrainei în NATO nu este la fel de binevoitoare ca discursul internațional. În epocă, el are cu siguranță motive de nelinişte. De fapt, după realegerea din 1999, preşedintele ucrainean Leonid Kucima formează un guvern considerat prooccidental, condus de fostul preşedinte al Băncii Naționale a Ucrainei, Viktor Iuşcenko, pe care îl însărcinează să întreprindă reforme foarte necesare. Moscova îi trimite atunci un avertisment, sub forma tăierii

aprovizionării cu petrol, între decembrie 1999 şi aprilie 2000. Apoi Kremlinul cere concesii economice şi politice, mai ales demiterea ministrului de externe şi a şefului informaţiilor, „prea prooccidental”[46].

În noiembrie 2000, un scandal politic de amploare izbucneşte la Kiev, afectând grav reputaţia preşedintelui Kucima şi, indirect, pe cea a întregii ţări. O serie de înregistrări secrete ale conversaţiilor preşedintelui cu înalţi funcţionari îl implică pe acesta în acte criminale, ca moartea jurnalistului de opoziţie Gheorghi Gongadzé. Nu se ştie dacă înregistrările au fost comandate de oligarhii locali sau de serviciile de securitate ruse, dar imaginea lui Kucima este iremediabil pătată. Privat de legitimitate acasă şi ostracizat în plan internaţional, acesta n-are de ales şi trebuie să se întoarcă spre Moscova. Cât despre Iuşcenko, acesta este demis din funcţie în mai 2001 şi înlocuit, în 2002, de guvernatorul Doneţkului, Viktor Ianukovici, care oferă blocului electoral al lui Kucima cele mai bune rezultate în alegerile legislative. Ajuns la Kiev, Ianukovici trebuie să susţină preşedinţia problematică a lui Kucima cu o „mână forte”, deja proverbială după utilizarea ei în Doneţk. Pentru ca răul să fie complet, înregistrările conţineau un episod în care Kucima conspira, împreună cu consilierii lui, la încălcarea sancţiunilor americane impuse Irakului, prin vânzarea de echipamente radar ucrainene lui Saddam Hussein. Chiar dacă radarele nu au fost, de fapt, vândute şi nu au ajuns în Irak, însăşi duplicitatea faţă de presupuşii aliaţi occidentali face din preşedintele ucrainean un paria internaţional.

Pentru a-şi îmbunătăţi relaţiile cu Occidentul şi a se proteja de influenţa rusească prea constrângătoare, Leonid Kucima anunţă intenţia Ucrainei de a adera la NATO la reuniunea Consiliului Naţional de Securitate şi Apărare din mai 2002. Include această intenţie în Legea asupra

principiilor securității naționale a Ucrainei în iunie 2003[47] şi acceptă să trimită trupe în Irak, unde acestea cooperează cu NATO până în 2006. Ca o ironie a sorții, cel căruia îi revine sarcina de a trece legea în Parlament este Viktor Ianukovici, la vremea respectivă prim-ministru. Ba chiar trebuie să reprezinte Ucraina la reuniunile cu responsabilii NATO.

Probabil Putin percepe toate aceste demersuri ca oportuniste, fiindcă intențiile declarate de integrare euro-atlantică ale Ucrainei nu-l neliniştesc foarte tare. Totuşi, încearcă s-o țină în lesă, folosind, ca de obicei, „bățul şi morcovul". În 2003, îl promovează pe preşedintele ucrainean în fruntea Comunității Statelor Independente, o organizație inconsistentă fondată după disoluția URSS ca „instrument de divorț civilizat" – din punctul de vedere ucrainean – sau ca model al unei eventuale confederații viitoare – după Rusia. În septembrie, Kucima prezidează în Crimeea summitul preşedinților Rusiei, Belarusului şi Kazahstanului, care semnează un acord cu privire la crearea unei zone economice comune – alt proiect de integrare „eurasiatică" născut mort, fiindcă este controlat de Rusia şi sabotat tacit de toți participanții, la modul solidar.

Bățul pare mai eficient şi, în octombrie 2003, ruşii inaugurează – din pură dorință de provocare – construcția unui baraj de patru kilometri lungime în strâmtoarea Kerci, între peninsula rusească Taman şi o insuliță ucraineană, Tuzla. Proiectul fusese bineînțeles lansat de autoritățile locale, fără consimțământul Kremlinului, care a părut să nu ştie nimic atunci când Kievul a tras semnalul de alarmă. Numai după ce grănicerii ucraineni amenință cu o ripostă armată construcția e oprită, iar Putin joacă, grațios, rolul de garant indispensabil al păcii. Rolul „polițistului rău" îi este atribuit şefului administrației acestuia, Aleksandr Voloşin, o figură relativ minoră după standardele instituționale occidentale, dar extrem de importantă în statele

postsovietice. Acesta face o declarație scandaloasă, care cu siguranță nu este o improvizație personală: „Rusia nu va lăsa niciodată strâmtoarea Kerci Ucrainei. E destul că peninsula Crimeea e ucraineană. [...] Bătaia de joc la adresa noastră trebuie să se oprească. Dacă e necesar, vom face tot ce e posibil şi imposibil pentru a ne apăra poziția. Dacă e necesar, vom lansa acolo o bombă!”[48]

La prima vedere, pare o copie a discursurilor lui Jirinovski, dar, de fapt, e o continuare cât se poate de coerentă a litaniilor revizioniste ale lui Putin din 1994 – aşa cum au fost relatate de T.G. Ash – şi prefigurează perdaful belicos din 2007, de la Conferința de Securitate de la München, pe care mulți îl consideră azi declararea noului Război Rece. Diatriba lui Voloşin este şi mai puțin surprinzătoare dacă luăm în considerare lunga tradiție a declarațiilor antiucrainene făcute de responsabilii şi personalitățile politice ruse, niciodată dezmințite nici de Vladimir Putin, nici de Boris Elțin. Nici unul din cei doi n-a denunțat nici declarațiile cele mai odioase ale parlamentului rus, care sunt nu atât constrângătoare pe plan juridic, cât semnificative pe plan simbolic. Astfel, în mai 1992, Duma declară că transferul Crimeii către Ucraina în 1954 nu are „nici o valoare juridică” şi că a fost adoptat „cu violarea Constituției (legii fundamentale) a RSFSR [Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse] şi a procesului legislativ”. În 1993, aceeaşi cameră a parlamentului rus emite o rezoluție care „confirmă statutul federal rus al Sevastopolului” şi, trei ani mai târziu, susține că Rusia are dreptul de a-şi exercita suveranitatea asupra oraşului. Decizia cea mai amenințătoare şi potențial periculoasă a Dumei, adoptată cu o majoritate zdrobitoare în 1996, este anularea acordurilor de la Belovej, care, în 1991, generaseră disoluția Uniunii Sovietice. Rezoluția a şters dintr-o trăsătură de condei aceste acorduri, ratificate de toate

parlamentele fostelor republici sovietice şi acceptate ca un fapt împlinit de preşedintele Gorbaciov.

La sfârşitul anului 2004, atunci când ucrainenii organizează Revoluția Portocalie, indulgența lui Putin în privința orientării prooccidentale a Kievului ia sfârşit. În decembrie, el pune în gardă Ucraina contra unui eventual nou flirt cu NATO, transmițând în acelaşi timp un semnal pozitiv în privința Uniunii Europene: „Dacă Ucraina ar intra în Uniunea Europeană, ar fi un factor pozitiv, care, contrar expansiunii NATO, ar contribui la întărirea sistemului relațiilor internaționale”[49]. Dar, zece ani mai târziu, nu mai consideră că „expansiunea” europeană e pozitivă şi se foloseşte de „toți morcovii şi toate bețele” din dotare, corupția şi şantajul, pentru a-l forța pe preşedintele Ianukovici să abandoneze acordul de asociere cu Uniunea Europeană, cu câteva zile înainte de parafarea lui, prevăzută pentru summitul Ucraina–Uniunea Europeană din noiembrie 2014. În 2004, atitudinea lui diferită – în aparență – în privința UE şi a NATO era desigur determinată nu atât de preocupări de securitate, cât de faptul că era prea puțin probabil ca Ucraina să poată intra în aceste organizații – în cazul NATO – şi aproape imposibil – în cazul Uniunii Europene.

Amenințarea portocalie

Situația şi politica din Rusia se modifică substanțial în 2005. Preocupările de securitate de un anumit tip trec pe primul plan. „Revoluțiile colorate”, o serie de manifestații şi revolte antiguvernamentale din anumite state postsovietice din Europa de Est, reînvie în mintea lui Putin amintirea evenimentelor dramatice din 1989 şi propria experiență personală, traumatizantă, de la Dresda. Revoluția Portocalie

care izbucneşte este cu siguranţă un punct de cotitură în evoluţia lui către o politică mai dură faţă de Ucraina, apoi faţă de Occident, considerat a fi principalul beneficiar şi instigator al tuturor mişcărilor democratice.[71] Pentru numeroşi experţi, munca depusă sistematic în vederea atingerii unui obiectiv secret – subminarea independenţei Ucrainei şi instalarea la Kiev a unui lider maleabil precum Lukaşenko – a început la puţină vreme după ce candidatul „portocaliu”, Viktor Iuşcenko, a câştigat alegerile prezidenţiale din 2005 şi a numit un guvern orientat către Vest, pretins „antirusesc” şi „naţionalist”.

Fapt remarcabil, Iuşcenko evită confruntările directe cu Kremlinul. Prima vizită externă o face la Moscova – în drum către Bruxelles – pentru a-l asigura pe Putin că nu are resentimente faţă de intervenţia sa în alegerile din Ucraina, chiar dacă acesta fusese la Kiev ca să-l susţină personal pe Viktor Ianukovici, adversarul lui Iuşcenko. Şi îi confirmă că Ucraina conferă tot atâta importanţă relaţiilor cu Moscova, cât celor cu Bruxelles-ul. Dar supărarea lui Putin este prea profundă pentru ca acesta să accepte oferta lui Iuşcenko de a stabili relaţii amicale, reciproc avantajoase. A investit prea mult în victoria lui Ianukovici şi crede în continuare că protejatul lui a fost învins de conspiraţia şi trădarea Occidentului mai degrabă decât de un vot popular. Oricât de tumultuoasă şi instabilă este, Ucraina a fost dintotdeauna o democraţie în care formula „voinţa poporului” are un sens deopotrivă normativ şi practic. Or, din primii ani ai domniei

---

[71] Revoluţia Portocalie (noiembrie 2004–ianuarie 2005) survine după ce alegerile prezidenţiale din Ucraina sunt câştigate de candidatul prorus, Viktor Ianukovici, în faţa celui prooccidental, Viktor Iuşcenko. O serie de proteste masive, paşnice, acuză falsificarea alegerilor cu sprijinul/la instigarea Kremlinului, iar Curtea Supremă a Ucrainei dă dreptate acuzaţiilor. Turul al doilea este reluat şi de astă dată Iuşcenko învinge.

lui Putin, Rusia s-a manifestat din ce în ce mai autoritar, permiţând în tot mai mică măsură libera exprimare şi libera competiţie politică. Cum considerase dintotdeauna spaţiul postsovietic drept „sfera de influenţă legitimă” a Rusiei, stăpânul de la Kremlin are motive întemeiate să se teamă de democraţie oriunde în acest spaţiu, inclusiv în Rusia.

Ca urmare, democraţia născândă a Ucrainei se loveşte în acelaşi timp de consolidarea autoritară din Rusia şi de politica istorică ce pune accent pe moştenirea totalitară sovietică, în particular pe stalinism, a cărui reabilitare capătă proporţii tot mai mari în Rusia. Politicile culturale care caută să reactiveze limba şi cultura ucrainene, mult timp oprimate şi marginalizate, sunt confruntate cu tentativele Moscovei de a menţine şi întări politicile de rusificare, atât în interiorul ţării, cât şi în „străinătatea apropiată”. Politica ucraineană în materie de religie, care susţine egalitatea juridică a tuturor bisericilor şi separarea acestora de stat, se opune revendicărilor Moscovei privind „teritoriul canonic” în care Biserica Ortodoxă Rusă, afiliată la Kremlin, trebuie să fie privilegiată şi beneficiarul *de facto* al unui statut monopolist.

Mai este, apoi, şi sensibila chestiune a foametei artificiale induse de Stalin în 1932–1933 – Holodomorul –, care a provocat moartea prin inaniţie a patru până la cinci milioane de ţărani ucraineni. În epoca sovietică, această foamete a fost considerată un „noneveniment” şi trecută sub tăcere. Simpla ei menţionare era considerată un act de „propagandă antisovietică”. Fiindcă resimţea ca o datorie personală restabilirea memoriei acestei tragedii şi onorarea victimelor, Viktor Iuşcenko creează în 2006 Institutul Ucrainean al Memoriei Naţionale, organ special care ţine de Consiliul de Miniştri şi are ca scop „restaurarea şi prezervarea memoriei naţionale a poporului ucrainean”. Sarcina lui principală constă în anchetarea crimelor din

perioada stalinistă şi reabilitarea victimelor, iar studierea Holodomorului ocupă un loc central în cercetări. În acelaşi an, Parlamentul ucrainean adoptă un proiect de lege prin care se recunoaşte că Holodomorul a reprezentat un „genocid al poporului ucrainean” şi solicită parlamentelor străine adoptarea unor rezoluții similare. A patra sâmbătă din noiembrie este declarată Ziua Națională de Comemorare a Holodomorului şi este celebrată în fiecare an, iar la inițiativa preşedintelui este construit la Kiev Muzeul Național al Holodomorului-Genocid.

Încă o dată, conştient că problema e foarte sensibilă, Viktor Iuşcenko evită cu grijă să acuze de această crimă Rusia şi pe ruşi: „[Cel care a comis genocidul] e sistemul totalitar, comunist şi stalinist, care e lipsit de identitate națională”[50], afirmă el de mai multe ori. Dar în van, deoarece conducătorii ruşi investiseră prea mult în reabilitarea şi revitalizarea stalinismului şi îşi identificaseră în mod prea profund propriul regim cu „gloriosul trecut” sovietic. Comemorarea Holodomorului de către ucraineni ajunge să fie considerată la Moscova o dovadă suplimentară de naționalism, de rusofobie şi, în fine, de „nazism”.

În replică la inițiativele ucrainene şi, aparent, cu scopul de a împiedica propagarea bolii „portocalii” în Rusia, preşedintele Dmitri Medvedev creează în 2009 o comisie specială însărcinată cu „contracararea tentativelor de falsificare a istoriei în detrimentul intereselor Rusiei”. Sarcina principală a acesteia? „Identificarea şi analiza informațiilor referitoare la falsificarea faptelor şi a evenimentelor istorice care urmăreşte să aducă atingere prestigiului internațional al Federației Rusiei.” Un proiect de lege care vrea să incrimineze „reabilitarea nazismului” este depus în Dumă. Are ca obiectiv principal interzicerea oricărei dezbateri asupra crimelor de război sovietice şi a

alianței cu Hitler şi orice comparație între nazism şi stalinism.[51]

În 2007, printr-un decret al lui Putin este creată fundația guvernamentală Ruskii Mir („Lumea Rusă”), ca formă de *soft power* rusesc în străinătate. Iar în 2008, Agenția Federală pentru Afacerile Comunității Statelor Independente, Compatrioții de peste Hotare şi Cooperarea Umanitară Internațională, numită de regulă „Rosotrudnicestvo”, vede lumina zilei ca agenție guvernamentală, sub jurisdicția Ministerului Afacerilor Externe. Cele două instituții sunt utilizate, după o veche tradiție sovietică, ca paravane pentru activități subversive împotriva țărilor în care operează.[52] În aprilie 2021, preşedintele Zelenski pune capăt activității Rosotrudnicestvo în Ucraina. În iulie 2022[53], Ruskii Mir este sancționată de Uniunea Europeană, împreună cu numeroase alte organizații şi persoane complice la agresiunea rusească împotriva Ucrainei.[54]

Cooperarea Ucrainei cu NATO a fost dintotdeauna principalul motiv de iritare a Moscovei, nu ca urmare a unei pretinse „amenințări la adresa securității” Rusiei, ci din cauza amenințării reale pe care o constituie în ceea ce priveşte capacitatea acesteia de a-şi intimida şi manipula vecinii. În 2008, Ucraina depăşeşte „linia roşie” trasată de Kremlin, atunci când cere să beneficieze de planul de acțiune[72], prima etapă în aderarea la NATO. Moscova face uz de toată influența pe care o are în țările NATO pentru a obține respingerea candidaturii ucrainene, cu concursul Franței şi Germaniei, principalii beneficiari ai relațiilor

---

[72] *Membership Action Plan (MAP)*, proces comun NATO–solicitant, în care NATO supraveghează şi ghidează paşii parcurşi de țara care solicită aderarea din mai multe puncte de vedere (capacitatea de apărare, coerență legislativă cu funcționarea NATO, securitatea informațiilor, obiective politice paşnice).

comerciale bilaterale cu Rusia. Putin ține un discurs după Summitul NATO de la Bucureşti, pe 2 aprilie 2008, în care îşi exprimă, pentru prima oară în mod oficial, viziunea specială şi clar imperialistă asupra Ucrainei ca stat „artificial” – „nici măcar o țară”, cum îi spusese într-o conversație privată lui George W. Bush.[55]

Este un amestec grosolan de minciuni, jumătăți de adevăr şi manipulări perfide, devenite astăzi familiare ca urmare a „eseurilor” pseudoistorice şi discursurilor provocatoare la adresa Ucrainei ale preşedintelui rus. Diatriba lui se bazează pe o minciună fundamentală, care adeseori este trecută cu vederea: o noțiune arhaică, datând din secolul al XIX-lea, care defineşte națiunea ca pe o comunitate unită de etnicitate, limbă şi religie, precum şi de un trecut puternic mistificat, mai degrabă decât de cultura politică, loialitatea civică, egalitatea în drepturi şi o viziune comună asupra viitorului.

Ucraina nu corespunde acestui model arhaic, fiindcă a fost angajată, de la începuturi, în construcția laborioasă a națiunii politice sau a limbii, cu etnia sau religia jucând un rol secundar față de determinanții-cheie ai loialității şi comportamentului civic. Şi totuşi, nimeni nu se declară neliniştit, în epocă, de eroarea conceptuală a lui Putin, cât timp nu devine o teorie ucrainofobă în adevăratul sens al cuvântului, năşită întâi de statul rus, apoi pusă în practică prin genocid.

La câteva luni de la Summitul de la Bucureşti, Rusia invadează Georgia, anexează 20% din teritoriul ei şi interpretează absența oricărei reacții internaționale – şi a oricărei sancțiuni, cât de mici – ca undă verde pentru operațiunile similare din „străinătatea apropiată”. În august 2009, Dmitri Medvedev, care în epocă juca rolul de preşedinte al Rusiei, îi adresează un mesaj sinistru lui Viktor Iuşcenko, plin de amenințări prost deghizate, de

subînțelesuri şi afirmații false. Medvedev blamează cu agresivitate politica ucraineană în toate domeniile: istorie, memorie, cultură, limbă, religie, aderarea la NATO – în ciuda „poziției bine-cunoscute a Rusiei” –, susținerea Georgiei după invazia rusă din 2008 şi ruperea „legăturilor economice existente cu Rusia, mai ales în domeniul energetic”[56] – nume de cod pentru tentativele guvernului ucrainean de a pune capăt corupției din sectorul energetic, de care profita o clică restrânsă de oligarhi ucraineni şi ruşi. Apoi se petrece ceva de neînchipuit pentru Rusia, o acțiune fără precedent din partea Ucrainei, care face un lucru pe care numai țările suverane şi-l pot permite: să expulzeze doi spioni ruşi şi să amintească cu impertinență comandanților militari ruşi din Sevastopol că anumite paragrafe ale acordului de punere la dispoziția flotei ruse a portului limitează numărul de trupe, restrâng transporturile de arme şi îi obligă pe comandanții ruşi să se consulte cu autoritățile ucrainene pentru orice mişcare în afara amplasamentului desemnat.

Mesajul lui Medvedev este considerat în epocă o tentativă de a încuraja forțele proruse din Ucraina, înainte de alegerile prezidențiale prevăzute pentru ianuarie 2010. Turneul patriarhului Kiril al Rusiei în Ucraina pare a avea acelaşi scop. Dar unii observatori remarcă contextul particular al acestuia: se prezintă sub forma unei înregistrări video realizate la reşedința lui Medvedev de la Soci, cu Marea Neagră în fundal şi navele militare ruseşti în larg. Iar decizia de a „amâna trimiterea unui nou ambasador rus în Ucraina” până la normalizarea relațiilor ruso–ucrainene este, în acest context, de rău augur.

Ultima şansă a lui Putin

Tentativa de a întreprinde o „operațiune de menținere a păcii” în Ucraina – cel mai probabil în Crimeea – a fost menționată în februarie 2010, atunci când candidatul presupus prorus, Viktor Ianukovici, şi-a învins rivala „portocalie” Iulia Timoşenko în turul al II-lea al alegerilor prezidențiale, chiar dacă a fost vorba de o victorie strânsă – 49% la 46%, cu 5% din tabăra „portocalie” distribuite între cei doi candidați. Puțin după învestitură şi formarea unui nou guvern, Ianukovici semnează cu Dmitri Medvedev controversatele Acorduri de la Harkov, ratificate în grabă şi fără dezbateri, în aprilie, de parlamentele celor două țări. Obiectivul principal al înțelegerii era prelungirea cu douăzeci şi cinci de ani a dreptului de folosință rusesc asupra instalațiilor navale din Crimeea, până în 2042, cu o opțiune de reînnoire de cinci ani suplimentari, în schimbul prețului redus pentru gazul rusesc. Pactul e criticat din mai multe puncte de vedere. E considerat anticonstituțional din cauza numeroaselor violări ale procedurii de aderare, dăunător din punct de vedere economic, fiindcă „prețurile reduse” stipulate subminează piața liberă şi obligă Ucraina la tranzacții opace de energie cu Rusia, şi nociv din punct de vedere politic, deoarece concesiile excesive ale lui Ianukovici pentru a „dezamorsa presiunea rusă în favoarea integrării” nu fac, de fapt, decât să crească şi să încurajeze această presiune. În realitate, Ianukovici „a ipotecat parțial independența Ucrainei pentru a consolida poziția internă” a regimului său şi „a renunțat la mecanismele de echilibru care asigurau un parteneriat sigur şi realizabil cu Rusia”.[57]

Pe scurt, Acordurile de la Harkov consacră un „reviriment al politicilor adoptate după 2005 de fostul preşedinte Viktor Iuşcenko[73] „ şi mai ales „o abatere fundamentală de la calea

[73] La scurt timp după Revoluția Portocalie şi alegerea ca preşedinte, spre stupoarea susținătorilor, Viktor Iuşcenko a demis-o pe reformista Iulia

urmată de Ucraina după declararea independenței în 1991”. Ratificându-le, Ianukovici dă dovadă de o miopie flagrantă în privința intențiilor Rusiei, de lipsă de prudență și de o incredibilă naivitate, permițând acestei țări să-și sporească influența în Ucraina. Asta, pentru a nu mai vorbi de nonșalanța cu care crede că Occidentul va privi acordurile ca pe un pas către „stabilitate”. În ce-i privește, Medvedev și primul „său” ministru Putin nu sunt expuși oprobriului internațional și „obțin dividende geopolitice mai mari decât cele obținute grație victoriei în Războiul din Georgia”[58].

Totuși, se pare că rușii au exagerat, fiindcă ating interesele economice personale ale principalilor membri ai echipei Ianukovici. Oligarhilor ucraineni nu le pasă, de fapt, deloc de concesiile ideologice făcute Moscovei, fie că e vorba de privilegierea Bisericii Ortodoxe Ruse sau de limba rusă, care își recapătă din statutul deținut pe vremuri, de suprimarea referințelor la „genocid” în comemorările Holodomorului sau de revenirea în manualele școlare la formula stalinistă a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” pentru cel de-al Doilea Război Mondial. În schimb, ei nu doresc să acorde companiilor rusești acces nelimitat la resursele Ucrainei și nici să permită fuziunea Naftogaz[74] cu Gazprom sau să împartă cu rușii beneficiile facilităților și conductelor de gaz natural și multe altele de acest fel. Ianukovici se revoltă în tăcere și încearcă să-și joace jocul propriu, axându-se pe faimoasa politică „multivectorială” a lui Leonid Kucima. Dar îi lipsesc competențele și spațiul de

---

Timoșenko din poziția de premier (8 septembrie 2005). În august 2006, l-a numit în această poziție pe fostul rival prorus din cursa prezidențială, Viktor Ianukovici.

[74] Cea mai importantă companie de petrol și gaze din Ucraina, care aparține statului.

manevră, iar eşecul pe care îl are în cele din urmă atunci când trebuie să semneze Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană ilustrează foarte bine poziția de vulnerabilitate în care s-a plasat singur.

Pactul gaz contra flotă la Marea Neagră îi aduce, desigur, lui Ianukovici mai multe avantaje politice şi economice pe termen scurt, dar compromite grav, pe termen lung, securitatea Ucrainei. Acordurile de la Harkov prelungesc mult după 2017 prezența a 25.000 de soldați ruşi în Crimeea – care au jucat un rol decisiv în preluarea controlului asupra peninsulei în 2014 – şi mai ales facilitează activitatea subversivă a serviciilor de securitate ruseşti, în măsura în care funestul acord ruso–ucrainean din 1997 – care se referea la statutul şi condițiile flotei Mării Negre – stipula în particular menținerea a zece detaşamente de informații şi contraspionaj ruseşti la Sevastopol, primele subordonate GRU, iar celelalte, FSB. Acestea erau implicate nu în pretinsa protecție a flotei contra criminalilor şi a teroriştilor, ci, după fostul preşedinte al SBU (serviciul de securitate al Ucrainei), Valentin Nalivaicenko, în strângerea de informații secrete, finanțarea politicienilor proruşi, activități separatiste şi propagandă, ca şi proteste anti-NATO. Aşa cum spune James Sherr, flota rusească nu era o grămadă de fiare bune de casat, cum îşi închipuiau unii comentatori, ci un „factor de presiune, care desfăşoară o activitate pe care trei preşedinți ucraineni au considerat-o nocivă pentru interesele țării lor”[59].

În iunie 2010, parlamentul ucrainean, aparent la presiunea Rusiei, exclude din strategia de securitate națională a țării obiectivul „integrării în sistemul de securitate euroatlantic şi al aderării la NATO”[60]. În iulie este adoptată o lege cu privire la prioritățile în politica internă şi externă, care obligă în mod oficial Ucraina să-şi mențină un statut „în afara blocurilor [alianțelor]”. Agenții serviciilor de

informații rusești expulzați de Iușcenko sunt reprimiți tacit în Ucraina. Mai mulți cetățeni ruși obțin rapid cetățenia ucraineană, pentru a ocupa posturi de înaltă răspundere, mai ales în conducerea Ministerului Apărării, a SBU (serviciile de informații) și a aparatului de protecție și pază al președintelui. Un om politic presupus apropiat de serviciile de informații rusești, Volodimir Sivkovici – care azi a ajuns în clandestinitate –, este numit vicepremier, însărcinat cu probleme de securitate. Nu e deloc surprinzător că, în momentul invaziei rusești din 2014, armata și aparatul de securitate ucrainean erau complet dezorganizate; Ianukovici fusese urmat atunci când a fugit în Rusia de 5.000 de funcționari[75], și numeroși ofițeri din armată, poliție și serviciile de securitate au schimbat tabăra.

Infiltrarea pe scară largă a agenților ruși în instituțiile statului ucrainean, grație permisivității lui Ianukovici, permite preluarea pașnică a controlului în Crimeea de către forțele rusești și organizarea de revolte armate de mare amploare în sud-estul Ucrainei. Aceeași infiltrare face foarte plauzibilă ipoteza conform căreia escaladarea violenței din Piața Maidan și evenimentele conexe din timpul manifestațiilor din iarna 2013–2014 au fost provocate, în ultimă instanță, de Rusia, într-o tactică de haos „controlat" sau „manipulat", stimulată de „tehnologii politici"[61] ruși. Una dintre aceste „marionete", asistentul lui Putin și, se pare, principalul lui consilier, Vladislav Surkov – „Rasputinul lui Putin", cum l-a supranumit caustic Peter Pomerantsev –,

---

[75] Respingând Acordul de Asociere cu UE, Ianukovici provoacă protestele EuroMaidan. În februarie 2014, acestea ating o intensitate deosebită, iar pe data de 21 Ianukovici pleacă din Kiev, întâi la Harkov, apoi în Rusia. Parlamentul îl demite și programează noi alegeri prezidențiale pe 25 mai, care vor fi câștigate de Petro Poroșenko. Rusia demarează acțiunea de invadare a Crimeii în aceleași zile în care Ianukovici pleca la Moscova.

este un „bine-cunoscut negaționist al Ucrainei”: „Nu există Ucraina, glumeşte el, există numai ucrainitate, o tulburare specifică a spiritului”. Teoriile lui bizare nu sunt totuşi decât o problemă minoră prin comparație cu rețetele practice de vindecare forțată de „tulburare” pe care le propune: „Constrângerea la relații fraterne prin forță este singura metodă cu eficacitate probată istoric, în privința ucrainenilor. Nu cred că vom găsi alta”[62].

Un volum enorm de mesaje şi alte documente, despre care se spune că au fost piratate în 2016 din căsuța de e-mail a lui Surkov de către grupul ucrainean Cyber Junta, arată implicarea acestuia pe scară largă în evenimentele din 2014 din Ucraina, în mod special în organizarea şi gestionarea unei pretinse „Primăveri Ruseşti”, adică apariția unei „revolte” populare în sudul şi estul Ucrainei, ca urmare a revoluției EuroMaidan. Rolul lui în escaladarea violenței din Piața Maidan şi în fuga preşedintelui Ianukovici – foarte greu de înțeles, fiindcă acesta ajunsese la un compromis cu opoziția în privința unor alegeri prezidențiale anticipate – rămâne mai puțin clar. Putem totuşi avansa, fără a risca, ipoteza că Moscova a fost mult mai bine pregătită, de astă dată de mişcările revoluționare din Ucraina, decât în 2004 şi, deci, mult mai capabilă să deturneze evenimentele în folosul propriu. Nu numai că instituțiile ucrainene sunt în 2014 mult mai profund infiltrate, dar „tehnologiile politice” promovate de echipa lui Surkov sunt mult mai sofisticate, iar campania de propagandă declanşată în timpul EuroMaidanului e mult mai puternică – lucru confirmat şi de războiul de propagandă care se declanşează la scară globală.

În afară de motivul recurent al „nonexistenței” Ucrainei şi de cele complementare ale „profundelor diviziuni interne” şi „granițelor artificiale”, care legitimează o eventuală invazie militară, alte două discursuri distincte, dar corelate, au fost

elaborate pentru a justifica aceeaşi invazie în termeni de oportunitate politică şi ideologică. Primul se referă la „naziştii" din demonizata Ucraină occidentală care ar fi organizat o lovitură de stat la Kiev, adică ar fi răsturnat, cu sprijinul Occidentului, guvernul legitim, instaurând o juntă fascistă. Al doilea se referă la ruşii şi rusofonii presupus oprimaţi din Ucraina, care, de la venirea la putere a „naziştilor", sunt, chipurile, ameninţaţi cu exterminarea sau genocidul. Nici unul dintre aceste discursuri nu e nou. Povestea rusofonilor „oprimaţi" circulă în media ruseşti şi în anumite media occidentale credule încă din primii ani postsovietici, când milioanele de colonizatori ruşi şi urmaşii lor au fost obligaţi să înveţe, cât de cât, limbile autohtone. Povestea cu „naziştii" a fost testată în 2004, atunci când falşi „naţionalişti" au defilat prin centrul Kievului, prezentându-se drept partizani pe faţă ai lui Viktor Iuşcenko, şi urcă în timp până în epoca sovietică, atunci când mişcarea naţională ucraineană a fost tratată drept „nazistă", iar Ucraina occidentală era considerată leagănul primordial al acesteia.

Cele două discursuri sunt mai degrabă reuşite în termeni de propagandă, fiindcă se sprijină pe stereotipuri prestabilite care decurg din „ştiinţa imperială", devenită internaţională, dar şi pe fapte şi jumătăţi de adevăr manipulate cu abilitate. Fiecare dintre ele face apel la „bunul-simţ", chiar dacă, în cazurile respective, acel gen de bun-simţ căutat era fondat pe o necunoaştere totală a particularităţilor Ucrainei, a trecutului ei colonial şi a prezentului postcolonial. Discursul „rusofonilor oprimaţi" se sprijină pe o credinţă comună conform căreia fiecare stat, mai ales nou stabilit, are tendinţa de a fi „naţionalizant", de a asimila forţat minorităţile în limba şi cultura dominantă. Acest model în aparenţă rezonabil este dificil de aplicat Ucrainei, unde elita conducătoare, rusificată aproape în

totalitate, şi-a conservat puterea după declarația de independență, aşa încât limba şi cultura rusă şi-au păstrat poziția dominantă în cea mai mare parte a sferelor vieții publice. E suficient să menționăm faptul că nici un oligarh ucrainean nu vorbeşte ucraineana ca limbă principală – dacă o vorbeşte – şi că, dintr-un număr de şase preşedinți ucraineni, numai Viktor Iuşcenko poate fi calificat drept ucrainofon. Evoluția limbii ucrainene în decursul ultimelor trei decenii nu a fost impusă de sus în jos de către elitele „naționalizante” – care foloseau de altfel cu uşurință rusa nativă –, ci a fost rodul unui proces consensual negociat de minoritatea ucrainofonă cu elita postsovietică dominantă, în esență rusofonă. Lentoarea şi incoerența procesului i-au frustrat adesea pe radicalii de ambele părți, dar au asigurat ataşamentul rusofonilor şi al ucrainofonilor de țara pe care o percep drept a lor.

Povestea cu „naziştii” se sprijină pe stereotipuri similare, promovate de „ştiința imperială”, după care ucrainenii au fost colaboratori ai naziştilor, Ucraina occidentală este leagănul naționalismului ucrainean, ucrainenii sunt genetic antisemiți etc.[76] Totuşi, ea este privilegiată şi dezvoltată ca

[76] Acuzațiile de „nazism” ale Rusiei la adresa conducerii proeuropene contemporane a Ucrainei sunt, fără îndoială, mincinoase. Însă sâmburele de adevăr pe care se sprijină este implicarea Organizației Naționaliştilor Ucraineni, condusă de Stepan Bandera, în aşa-numitul Act de Restaurare a Statului Ucrainean, proclamat pe 30 iunie 1941 la Lvov, în vestul Ucrainei, la câteva zile după ce Hitler îşi începuse ofensiva împotriva Uniunii Sovietice. Aşa-numitul Guvern Național Ucrainean, care a fost înlocuit la câteva zile după 30 iunie de ocupația germană nemijlocită, îi oferise lui Hitler sprijinul în schimbul independenței şi a organizat un pogrom la Lvov. Liderii Organizației Naționale Ucrainene au fost arestați apoi de nazişti. După ieşirea din închisoare, Stepan Bandera a fost folosit inițial de nazişti în tentativa de a-i ralia pe partizanii ucraineni luptei cu Stalin. După căderea

fiind cea mai credibilă şi în acelaşi timp distructivă, dar şi cea mai atrăgătoare pe plan internaţional. A fost introdusă în 2004 de „tehnologii politici” ruşi care i-au făcut campanie lui Ianukovici împotriva lui Viktor Iuşcenko. Fapt remarcabil, unul dintre aceştia este autorul „manualului de genocid”, Timofei Sergheiţev. Discursul a fost exploatat şi extins în 2012, atunci când partidul marginal de extremă dreaptă Svoboda a fost promovat pe canalele media populare, în detrimentul opoziţiei mai moderate, pentru a intra în Parlament cu 10% din voturi, un scor fără precedent pentru asemenea grupuri, în Ucraina. Planul era, fără îndoială, de a-l împinge pe liderul acestuia într-un al doilea tur al unor eventuale alegeri prezidenţiale din 2015, în măsura în care ar fi fost singurul adversar pe care Ianukovici l-ar fi putut învinge fără o fraudă electorală masivă.

Eforturile au dat roade, dar într-o manieră neaşteptată, în 2014, când la Kiev au izbucnit proteste şi discursurile cu „naziştii” din Piaţa Maidan au fost reluate şi amplificate de maşinăria de propagandă a Moscovei.[77] Asta i-a deconcertat pe numeroşi străini, fără a mai vorbi de ruşi. Şi, mai rău ca orice, i-a deconcertat şi i-a speriat la culme pe ucrainenii din sud-est, conectaţi în mod tradiţional la canalele de informare ruseşti. Unii s-au raliat agenţilor ruşi veniţi în zonă pentru a cataliza „revolta populară” împotriva „juntei” –

---

nazismului, şi-a continuat activitatea ultranaţionalistă, în exil, în Republica Federală Germană. În 1959 a fost otrăvit cu cianură, iar justiţia germană a stabilit că a fost asasinat de un agent KGB.

[77] Prezenţa unor grupuri ultranaţionaliste, ca *Svoboda* (Libertatea) sau *Pravîi Sektor* (Sectorul de Dreapta), în Piaţa Maidan este atestată de numeroase surse serioase. Era însă vorba doar de o minoritate în ansamblul foarte divers al protestatarilor.

după cum s-a lăudat ulterior unul dintre ei, celebrul Igor Ghirkin: „De fapt, dacă unitatea noastră n-ar fi trecut granița, toată povestea s-ar fi stins”. Bineînțeles, o mare parte a populației a rămas neutră, dar cei care au luat partea Ucrainei au fost numeroşi, lucru care a determinat înfrângerea ruşilor şi dezagregarea proiectului *Novorossia.* Deşi dezorganizată, armata ucraineană a reuşit să elibereze, cu ajutorul voluntarilor, cea mai mare parte a regiunii Donbas şi a fost pe punctul de a încercui principalele centre ale revoltei, Luhansk şi Donețk. Pentru a-şi salva acoliții de înfrângerea totală, Rusia a trimis trupe regulate care au zdrobit prost înarmata infanterie ucraineană şi au obligat Kievul să accepte un armistițiu.

Urmează negocieri interminabile, la Minsk, în cadrul cărora Rusia a pretins că „nu ia parte la conflict” şi a insistat ca Ucraina să negocieze direct cu reprezentanții „republicilor populare” din Donețk şi Luhansk. Asta ar fi însemnat legalizarea *de facto* a celor două regimuri-marionetă, pe care Kievul nu avea cum s-o accepte. Ca urmare, negocierile s-au petrecut într-un sistem bizar, în care Rusia se pretindea simplu mediator, alături de Franța şi de Germania, dar în acelaşi timp reprezentând şi vorbind în numele „formațiunilor militare din anumite părți ale oblasturilor Donețk şi Luhansk” – cum au fost numite cele două entități separatiste în decursul întâlnirii.

Aşa cum era de aşteptat, cei şapte ani de neînțelegeri în interpretarea Acordurilor de la Minsk n-au dus la nici un rezultat, pentru că o negociere eficace este imposibilă atunci când principalul instigator al unui conflict, care participă la el şi este beneficiarul lui, pretinde că „nu ia parte” la el. Ucraina s-a opus cu ferocitate încorporării regiunilor „secesioniste” în condițiile şi sub controlul Moscovei. Asta ar fi făcut din Ucraina un stat disfuncțional, o „mare Bosnie”,

în pericol de a suferi diferite acțiuni de destabilizare şi de manipulare din partea Rusiei.

Eşecul implantării de celule otrăvite în corpul Ucrainei a fost însoțit şi de alte nereuşite ale încercărilor lui Putin de a submina suveranitatea ucraineană. Decăderea electorală a partidelor şi candidaților proruşi din 2014 se agravează la alegerile prezidențiale din 2019, odată cu înfrângerea spectaculoasă a preşedintelui în exercițiu Petro Poroşenko, pretins „ultranaționalist”, în fața rivalului Volodimir Zelenski, presupus „cosmopolit” şi „pacifist”. Această schimbare nu este deloc favorabilă Moscovei. E un semn evident că Ucraina a trecut de punctul mort şi nu mai oferă forțelor proruse nici o şansă de a reveni la putere. Țara devine una cu totul normală, în sensul în care nici o schimbare de guvern nu poate provoca modificări fundamentale ale politicii naționale.

Cu alte cuvinte, „legile decomunizării”, adoptate în 2015, care de fapt vizează decolonizarea, rămân în vigoare. Obiectivul național de a intra în Uniunea Europeană şi NATO este înscris în Constituție. Promovarea moderată a limbii şi culturii ucrainene este susținută de un ansamblu de noi legi şi instituții. Iar Biserica Ortodoxă Rusă din Ucraina nu capătă nici un privilegiu față de alte biserici, mai ales față de Biserica Ortodoxă a Ucrainei, care în 2018 obține statutul de autocefalie canonică sub auspiciile patriarhului ecumenic de la Constantinopol. Atitudinea ucrainenilor față de Rusia, şi în special față de Vladimir Putin, rămâne foarte negativă, din 2014, în timp ce atitudinea pozitivă față de Uniunea Europeană şi NATO se menține la cote înalte.

Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, Zelenski închide cele mai toxice canale de televiziune de propagandă proruse şi îl pune în arest la domiciliu pe Viktor Medvedciuk, prietenul cel mai apropiat al lui Putin şi marele promotor al politicii

ruseşti în Ucraina, sub acuzația de înaltă trădare.[63] Strigătul de alarmă „Suntem pe punctul de a pierde Ucraina!” începe să se înmulțească în mass-media propagandistice ruseşti, reflectând un adevăr important, dar numai parțial. Fiindcă adevărul complet, deşi nespus, pare a fi că Ucraina a fost deja „pierdută” – în 2014, dacă nu cumva mai devreme, în 1991.

După doi ani de şantaj şi de comasare de militari vizibilă la granițele ucrainene, Ministerul rus al Afacerilor Externe publică, pe 17 decembrie 2021, două proiecte – un „Tratat între Statele Unite şi Federația Rusă asupra garanțiilor de securitate” şi un „Acord asupra măsurilor de asigurare a securității Federației Ruse şi a statelor membre ale NATO” –, cerând Statelor Unite şi aliaților acestora din NATO să răspundă fără întârziere ultimatumurilor, care nu admiteau decât acceptarea totală a cererilor ruseşti. Obiectivul declarat al documentelor este obținerea de „garanții juridice de securitate” pentru Rusia, dar de fapt e vorba de cereri inacceptabile, care echivalează cu retragerea totală a NATO din Europa Centrală şi de Est, revenirea pe pozițiile dinaintea lui 1997 şi recunoaşterea întregii regiuni – în particular, a Ucrainei – ca sferă de influență legitimă a Rusiei. Toate acestea nu au nimic de-a face cu preocupările de securitate. „Când Moscova vorbeşte de «securitate», trebuie să înțelegem «dominație rusească» şi «impunitate», fiindcă despre asta este vorba. Pentru Kremlin, tot ce nu este controlat de el îi pune în pericol regimul.”[64]

Documentele sunt mai degrabă o declarație de război prost disimulată decât propuneri de negociere. Dacă exigențele Rusiei nu sunt satisfăcute, insinuează sinistru responsabilii de la Kremlin, Rusia nu are de ales şi trebuie să-şi asigure singură securitatea, prin mijloace militare şi tehnice. Două luni mai târziu, pe 24 februarie 2022, toate aceste „mijloace” sunt desfăşurate într-un război care nu

este nici de securitate, nici teritorial, nici măcar punitiv: este un război al imaginației. Ucrainenii sunt imaginați ca „naziști” care trebuie exterminați, occidentalii, ca dușmani conspiratori care trebuie învinși, iar rușii, ca purtătorii adevărului divin, mandatați să salveze omenirea de răul mondial într-o luptă milenară. E un război pervers și delirant, în care lumea paralelă creată de Putin și elita Kremlinului și amplificată de propaganda lor neostoită se sprijină pe opera unor filozofi, scriitori, erudiți și alte personalități culturale ruse din trecut și din prezent. Este un război al delirului colectiv autoadministrat contra unei realități care nu corespunde imaginarului rus și care trebuie deci schimbată cu forța, așa cum a devenit azi evident în Ucraina, prin mijloace „militare și tehnice”.

13. VLADIMIR PUTIN ȘI FIASCOUL SERVICIILOR SECRETE ÎN UCRAINA[1]

de Andrei Kozovoi

Cunoaște-te pe tine însuți, cunoaște-ți inamicul, victoria ta nu va fi pusă niciodată în pericol. — Sun Tzu

La începutul lui martie 2022, la mai puțin de două săptămâni de la debutul invaziei ruse în Ucraina, nu mai exista nici un dubiu: în locul unei intrări triumfale în Kiev, în uralele locuitorilor acestuia, glorioasa armată a lui Putin e înfrântă și suferă pierderi grele. Umbra războiului din

Afganistan (1979–1989) începe să planeze asupra „operațiunii militare speciale”, iar zvonurile că Vladimir Putin, „intoxicator” de profesie, este el însuşi „intoxicat” încep să se înmulțească.

Din cauza umilinței suferite, trebuie să cadă capete. Fireşte, cei care au de suferit primii sunt ministrul apărării, Serghei Şoigu, şi şeful Statului-Major, Valeri Gherasimov, care îi oferiseră asigurări lui Putin, lăudând „marea experiență” a trupelor ruseşti. Cei doi, considerați până atunci favoriți ai lui Putin, dispar în mod misterios şi apar zvonuri cu privire la posibila lor eliminare. Revenit în aprilie, după un pretins infarct, Şoigu are o mină foarte tristă pe 9 mai 2022, la tradiționala Paradă a Victoriei din Piața Roşie. Gherasimov, care fusese rănit într-o vizită pe front, se remarcă prin absență. A-i pedepsi public, în chip de exemplu, ar fi putut deveni contraproductiv şi ar fi însemnat să recunoască eşecul, iar în mod oficial, Rusia nu se abătuse nici măcar cu o iotă de la planul referitor la Ucraina. Şi, mai ales, Şoigu şi Gherasimov au pledat fără îndoială „nevinovat”, susținând că şi ei fuseseră induşi în eroare de rapoartele furnizate de serviciile secrete, care descriau armata ucraineană ca neoperațională, pe Volodimir Zelenski ca pe un bufon fără stofă reală de preşedinte şi mizau pe un Occident scindat şi pasiv, ca în 2014, după anexarea Crimeii.

Să reamintim faptul că aceste servicii de informații sunt compuse din trei organizații principale: una militară, cunoscută sub numele de GRU (Direcția Principală de Informații), plasată sub comanda ministrului apărării, dar de fapt condusă de Putin, şi două civile, care depind direct de preşedintele Federației Ruse, SVR (Serviciul de Informații Externe) şi FSB (Serviciul Federal de Securitate), însărcinat cu contraspionajul. Spre deosebire de serviciile occidentale, care au un cadru legal de funcționare şi sunt controlate de

autoritățile civile, serviciile secrete ruse formează osatura sistemului putinist, alfa şi omega guvernării. Particularitatea lor este că nu se ocupă numai cu strângerea şi analiza informațiilor, ci îndeplinesc şi funcții de poliție politică şi de represiune (adică de eliminare) a opozanților şi a „trădătorilor”, în pura tradiție sovietică. Otrăvirile cu noviciok ale fostului colonel GRU Serghei Skripal, în 2018, şi opozantului Aleksei Navalnîi, în 2020, sunt două exemple recente de operațiuni în care implicarea serviciilor secrete ruseşti a fost demonstrată – numai două, printre numeroase altele. Cadrele acestor servicii, *siloviki* (de la *sila*, „forță”), sunt o „nouă nobilime”, expresie datorată lui Nikolai Patruşev, fost director al FSB, apoi secretar al Consiliului de Securitate, perceput drept cel mai mare „zmeu” de la Kremlin.

În cele din urmă, nu Şoigu, şi nici Gherasimov sau Patruşev – sau vreo altă personalitate din anturajul lui Putin – trebuie să plătească pentru fiascoul „războiului-fulger” rusesc în Ucraina. Cei care decontează eşecul sunt personaje de eşalon doi, provenite din serviciile secrete şi mai ales din FSB. Printre ele se numără un posesor de grad înalt, Serghei Beseda, general în vârstă de şaizeci şi opt de ani. Acuzat în martie 2022 de corupție şi de „dezinformarea cu bună-ştiință” a superiorilor, acesta este inițial pus în arest preventiv. Către jumătatea lui aprilie, în contextul naufragiului crucişătorului Moskva, Putin este incapabil să-şi stăpânească furia şi cere vinovați, iar Beseda este transferat în cel mai mare secret la Lefortovo, celebră închisoare moscovită rezervată personalităților eminente. Născut în 1954, Beseda este un *silovik* care şi-a început cariera ca agent secret, la fel ca Putin, în anii ’70, sub Brejnev. În acea perioadă, lucrează în străinătate, mai ales în Cuba. Mai târziu ajunge la departamentul de contraspionaj al FSB, unde devine adjunctul generalului

Gherman Klimenko, care fusese într-o scurtă perioadă de destindere a relațiilor ruso–americane, la începutul anilor 1990, contactul rus de la rezidența de la Moscova a CIA. După nominalizarea lui în fruntea FSB în 1998, Putin creează în sânul acestuia o structură cu nume criptic, Direcția de Coordonare a Informației Operaționale (UKOI), devenită în 2003 Departamentul Informației Operaționale (DOI), în fruntea căruia e plasat, în 2004, Beseda, însărcinat cu coordonarea operațiunilor din „curtea din spate" a Federației Ruse, în special din Ucraina.

Această nominalizare se înscrie într-un context care apare din ce în ce mai neliniştitor pentru Kremlin, cel al faimoaselor „revoluții colorate". În 2003, izbucneşte Revoluția Trandafirilor din Georgia, iar în 2004, Revoluția Portocalie din Ucraina. Kîrgîzstanul şi Belarusul se agită şi ele şi urmează să fie atinse la rândul lor de tulburări în 2005 şi 2006. Ca bun kaghebist, Putin este convins că aceste mişcări de inspirație democratică sunt teleghidate de CIA. Încredințează deci FSB-ului misiunea de a recruta şi instrumenta o rețea de agenți, pentru a menține țările amintite pe orbita rusească şi a împiedica ipotetica lor integrare în NATO, coşmarul lui cel mai cumplit. În cursul acestor ani, Beseda îşi activează rețelele în Transnistria – formațiune teritorială autoproclamată situată între Rusia şi Moldova[78] –, apoi în Abhazia şi Osetia de Sud, entități proruse de pe teritoriul Georgiei. În august 2008, după victoria Rusiei asupra acesteia din urmă într-un război-fulger de nouă zile, Beseda culege roadele, fiind numit în fruntea celui de-al Cincilea Serviciu al FSB, Serviciul de Informații Operaționale şi Relații Internaționale, care controlează DOI. Cinci ani mai târziu, iese din umbră în

[78] De fapt, între Ucraina şi Moldova. Republica Moldova nu are granițe comune cu Rusia, ci numai cu România şi Ucraina.

contextul detentei din relațiile ruso–americane (faimosul *reset*)[79], participând la ancheta asupra atentatului de la Boston comis de doi ceceni, frații Țarnaev.

Ascensiunea neîntreruptă a lui Beseda încetinește în februarie 2014, după manifestațiile din Ucraina cunoscute sub numele de „EuroMaidan” sau de „Revoluția Demnității”, contra președintelui prorus Viktor Ianukovici. Pe 20 februarie, Beseda e la Kiev, în fruntea unei delegații de agenți secreți, sub pretextul de a asigura securitatea angajaților ambasadei Rusiei, dar în realitate pentru a împiedica prăbușirea regimului Ianukovici. Cum tentativa nu e încununată de succes, Putin încredințează GRU misiunea de a pregăti anexarea Crimeii, apoi de a-i susține pe „separatiștii” din Donbas, cu obiectivul de a crea republicile din Luhansk și Donețk și de a le anexa Rusiei, după modelul Crimeii.

Beseda nu e dat la o parte cu totul, deoarece continuă să se ocupe de logistică în Donbas, lucru care implică spolierea resurselor ucrainene. Se achită de această sarcină cu ajutorul unui oligarh care fugise din Ucraina, Serghei Kurcenko. Rolul jucat îi atrage înscrierea pe o listă neagră a Uniunii Europene, în compania șefului lui, conducătorul FSB, Aleksandr Bortnikov. Chiar dacă GRU și SVR își aveau propriile rețele în Ucraina, Serviciul al Cincilea este cel care, după părerea mai multor experți, avea cea mai multă influență la Kremlin înainte de lansarea „operațiunii militare speciale”. De fapt, unitatea ucraineană pe care o comandă Beseda crește de la 30 de persoane în 2019 la 160 în vara lui 2021. Agenților trimiși în Ucraina li se încredințează

[79] Tentativă nereușită din perioada 2009–2013 a administrației Obama de a „reseta” (reporni, ca la computere) relația cu Rusia lui Putin. În 2009, Hillary Clinton, secretar de stat la vremea respectivă, i-a oferit ministrului de externe rus Lavrov un buton roșu, cu inscripția *Reset*.

sarcina să recruteze colaboratori şi să-i neutralizeze pe adversarii Moscovei. Prin urmare, cel care ar fi exercitat o influenţă dominantă asupra lui Putin prin analizele lui şi l-ar fi convins să-şi dea acceptul pentru invadarea Ucrainei este Beseda. Dar oare l-a dezinformat cu bună-ştiinţă pe preşedintele rus? Nu era şi el, la rândul lui, convins că invazia în Ucraina urma să fie floare la ureche? Azi cunoaştem amănuntul că, numai cu câteva zile înainte de invazie, cei din subordinea lui Beseda le dăduseră agenţilor lor ucraineni ordinul de a-şi lăsa cheile apartamentelor „oamenilor de la Moscova”, care urmau să vină să organizeze instalarea unui regim-marionetă, după victoria Rusiei.

În apărarea lui Beseda, se poate presupune existenţa, în cadrul serviciilor de informaţii ruseşti, a unei tendinţe dacă nu de a dezinforma, cel puţin de a crede în mod exagerat în şansele de succes ale operaţiunii, iar asta din mai multe motive. De fapt, informaţiile militare intraseră într-o fază de transformare radicală din 2011, cu nominalizarea, în postul de prim-adjunct al directorului, a generalului Vladimir Alekseiev. Acesta profită de întărirea rolului GRU sub direcţia lui Şoigu, pentru a deveni principalul culegător de informaţii din Ucraina. Prudenţa proprie informaţiilor militare fusese înlocuită, odată cu acest fost membru al forţelor speciale *speţnaz*, de disponibilitatea pentru risc, ceea ce ar putea explica operaţiunile de răpire, dintre care cea mai cunoscută e cea a lui Serghei Skripal, în Marea Britanie. Să adăugăm la asta şi concurenţa dintre serviciile de informaţii militar şi civil, GRU şi FSB, care ar fi putut să-l împingă pe Beseda să supraliciteze, pentru a nu-şi lăsa adversarul să-i ocupe terenul. Şi, în fine, existenţa în FSB a unei „culturi cekiste”, în care operaţiunile secrete din epoca stalinistă, mai ales sovietizarea Ucrainei occidentale în 1939–1941 şi apoi în 1944–1945, continuă să inspire noile cadre. Aparţinând unei generaţii care a studiat aceste

operațiuni la școala KGB-ului, sub Brejnev și Andropov, Beseda este tributarul unor astfel de amintiri care i-ar fi putut influența rapoartele, mai ales în privința „nazificării” ucrainenilor.

Dincolo de toate aceste considerații, rolul șefului executivului rămâne determinant în decizia intrării în război, așa cum s-a întâmplat și în conflictul dintre Rusia și Japonia din 1904–1905, care e un caz de manual. Intoxicat mult timp de perspectivele favorabile ale expansiunii rusești în Extremul Orient, inoculate de consilieri, țarul Nicolae II îi disprețuia pe japonezi, pe care îi califica în privat drept „maimuțe”, și nu cunoștea starea reală a forțelor nipone, din cauza unui stat-major incompetent. A trebuit, până la urmă, să se confrunte cu o înfrângere umilitoare, urmată de o revoluție.

Ca destui predecesori, Vladimir Putin devine victima propriului orgoliu, potențat de absența reacției occidentale după Războiul din Georgia, de caracterul limitat al sancțiunilor de după anexarea Crimeii și de ezitările occidentalilor în privința atitudinii pe care trebuiau s-o adopte în privința războiului rusesc „hibrid” din Donbas. Cu siguranță, este la curent cu disensiunile dintre serviciile de informații occidentale – ne amintim de îndepărtarea, la sfârșitul lunii martie 2022, a generalului Éric Vidaud, șeful informațiilor militare franceze, care, spre deosebire de americani, considera „improbabilă” o invazie rusă. Stăpânul de la Kremlin crede că a venit vremea acțiunilor de forță și a lansării unui război pe care îl pregătea de multă vreme, instigat și de lecturile din apologeții imperialismului rusesc – deși nu e clar dacă a citit textele în original sau rezumatele acestora. În special, Ivan Ilin (1883–1954), un ideolog a cărui culegere de articole, *Misiunile noastre*, a apărut în emigrație în anii ’50, reprezintă pentru Putin un manual care îl inspiră în direcția negării principiului de

autodeterminare a popoarelor – considerat o pârghie a Occidentului antirusesc –, şi implicit a Ucrainei. Obsesia pentru Ucraina, devenită problema numărul unu pentru preşedintele rus, n-a putut decât să crească din cauza izolării sale, agravată şi ea de pandemia de COVID şi, desigur, de boala sau bolile lui, fiindcă zvonurile că ar avea cancer se înmulțesc. Apropiindu-se de şaptezeci de ani, Putin şi-ar putea dori, cu siguranță, să părăsească această lume după ce şi-a dus la capăt misiunea providențială care i-a ghidat întreaga existență – reconstituirea Imperiului Rus.

„Nimeni nu-i iubeşte pe cei care aduc veşti proaste.” În decursul anilor şi al rundelor de alegeri trucate, preşedintele şi-a pierdut puțin câte puțin simțul realității, lucru care l-a făcut să-şi reducă cercul de prieteni şi confidenți. Singurii care mai pot avea încă influență asupra lui sunt Aleksandr Bortnikov, directorul FSB, şi Serghei Narîşkin, directorul SVR, pentru informațiile civile. Dar Putin le dispreţuieşte, motiv pentru care Narîşkin este umilit public pe 21 februarie 2022, cu trei zile înaintea invaziei, în plin Consiliu de Securitate. Iar amiralul Igor Kostiukov, actualul şef al GRU, este, se pare, potopit cu invective. Dacă serviciile secrete ocupă un loc central în procesul decizional al lui Putin, în mod paradoxal, acesta nu le acordă prea mare respect. El, vechi ofițer al KGB, care a aşteptat mai mulți ani plecarea din URSS pentru o misiune în străinătate, iar aceasta, numai într-o țară comunistă, RDG, din care a trebuit să se întoarcă repede, temându-se pentru propria viață după căderea Zidului Berlinului, nu poate nutri în privința informațiilor externe decât o ranchiună persistentă.

În acest context, ce are de făcut eşalonul doi, din care face parte Beseda, dacă nu să trieze cu grijă informația, pentru a-i întreține lui Putin confortul propriilor iluzii? *Ugadat, ugodit, uțelet*, – „ghiceşte, fă pe plac, supravieţuieşte” –, această expresie rusească era bine

cunoscută de agenţii NKVD din epoca Marii Terori, care îi costase viaţa pe un mare număr de cekişti – pe mulţi, pe drept, dar, în general, pentru simplul fapt că nu înţeleseseră de unde bate vântul atunci când trebuia. Ce i s-ar fi întâmplat lui Beseda dacă i-ar fi spus adevărul lui Putin? Trebuie să ne aducem aminte de soarta agenţilor care au încercat, la începutul lui 1941, să-l prevină pe Stalin asupra pregătirilor de atac germane, în vremea în care URSS şi Germania nazistă erau încă aliate. Cel mai cunoscut dintre aceştia, Richard Sorge, spion la Tokio, îşi înmulţise avertismentele din ce în ce mai precise, pentru a se lovi de un zid: „Sorge este un rahat mititel care a înfiinţat fabrici şi bordeluri în Japonia”, nota Stalin în mai 1941, pe una dintre telegramele alarmiste ale lui Sorge. Se ştie ce s-a întâmplat însă în dimineaţa de 22 iunie a aceluiaşi an: slăbită de epurări, Armata Roşie a fost pusă pe fugă până în noiembrie. În timpul Războiului Rece, liderii sovietici au constrâns de mai multe ori serviciile secrete să se supună propriei paranoia. La începutul anilor ’80, Iuri Andropov, fost director KGB devenit conducător al URSS, dăduse ordin agenţilor din SUA să adune dovezi cu privire la un atac nuclear (operaţiunea RYAN, acronim pentru „atac cu rachete nucleare”), iar cei care au pus la îndoială premisele reale ale operaţiunii au fost discreditaţi şi rechemaţi la Moscova.

Sub Hruşciov, Sorge a avut parte postum de reabilitare. În ce-l priveşte pe Beseda, acesta a primit autorizaţia de a ieşi din celulă, la sfârşitul lunii aprilie 2022, pentru a participa la funeraliile generalului Leonov, o legendă a informaţiilor sovietice. Apoi, s-a întors pur şi simplu să lucreze la biroul lui din Lubianka. Nu trebuie să vedem în asta simptomul unei dorinţe de a-l reabilita şi cu atât mai puţin o recunoaştere tardivă din partea preşedintelui a propriilor erori de judecată, ci mai degrabă încercarea de a preveni o agravare a situaţiei. Să ne amintim de precedentul

epurării în rândurile Armatei Roşii, din 1937–1938, care a dus la execuția a aproape patru sute cincizeci de ofițeri cu grad înalt, dintre care trei mareşali, treisprezece generali de armată şi opt amirali. Unul dintre cei mai cunoscuți supraviețuitori, mareşalul Boris Şapoşnikov, a reuşit apoi să-l convingă pe Stalin să elibereze un număr mare de ofițeri din Gulag, lucru care a împiedicat distrugerea completă a Armatei Roşii. De pildă, condamnat la cincisprezece ani de lagăr în mai 1939, comandantul Mihail Bukştînovici a fost eliberat la sfârşitul anului 1942, pentru a participa la ofensiva în Europa şi cucerirea Berlinului. Iar generalul Konstantin Rokosovski, arestat în 1937, a fost eliberat în 1940, pentru a deveni unul dintre principalii şefi militari sovietici în confruntarea cu Germania, a termina războiul ca mareşal şi a conduce Parada Victoriei din Piața Roşie pe 24 iunie 1945.

De fapt, dacă arestarea lui Beseda trebuie interpretată ca un avertisment lansat către serviciile de informații, mai ales către FSB, eliberarea lui corespunde unei „replieri tactice", destinată să curme zvonurile cu privire la disensiunile interne dintre conducători şi „bază". E vorba de liniştirea „eşalonului doi", de care depind în multe privințe stabilitatea sistemului şi buna gestiune a procesului decizional. Toată această lume ascunsă este supusă presiunii executivului, dar şi sancțiunilor occidentale, care bagă în corzi rețelele de informații ruseşti din străinătate. Între aprilie şi februarie 2022, mai mult de patru sute cincizeci de „diplomați" ruşi sunt expulzați din douăzeci şi şapte de țări şi organizații internaționale, ceea ce e de trei ori mai mult decât după scandalul Skripal. Putin are cu atât mai mult interesul de a-şi menaja cadrele din serviciile de informații cu cât se confruntă cu un „partid al războiului", o facțiune a *siloviki* care nu este de acord cu diminuarea obiectivelor „operațiunii militare speciale" – ocuparea şi anexarea

Donbasului, în loc de cucerirea Ucrainei. Aceştia ar fi vrut să-l vadă pe Putin anunţând mobilizarea generală şi folosind arme de distrugere în masă, pentru a rezolva problema cât mai repede. E de notat în această privinţă că, în iulie, Zelenski, la rândul lui, nu ezită să-l demită pe şeful SBU (contraspionajul ucrainean), Ivan Bakanov, prieten din copilărie numit de el însuşi, care se dovedise prea neexperimentat pentru a conduce o organizaţie coruptă şi infiltrată de agenţii Moscovei. Problemele organizaţiei permiseseră cucerirea rapidă a Hersonului de către ruşi la începutul invaziei.

Eliberându-l pe Beseda şi încercând să limiteze consecinţele miniepurării de *siloviki*, Putin a încercat, probabil, să astupe falia care s-a creat inevitabil între Kremlin şi propriile elite, pe măsură ce situaţia militară de pe teren a devenit mai incertă şi ideea de „victorie” din ce în ce mai îndepărtată. Dar asta înseamnă oare că ar putea fi debarcat de propriul anturaj? Riscul e limitat, cât timp în Rusia nu există o cultură a puciului. De fapt, reprimarea feroce a decembriştilor, ofiţerii care participaseră la campania contra lui Napoleon şi se revoltaseră în decembrie 1825 pentru a provoca o liberalizare a regimului ţarist, este un precedent bine întipărit în memoria colectivă. Iar dispariţiile inexplicabile ale directorilor GRU, Igor Sergun, în 2016, şi Igor Korobov, în 2018, arată ca nişte avertismente trimise potenţialilor revoltaţi, mai ales că în privinţa ultimului există zvonuri cu privire la o otrăvire cu noviciok. Cât despre informaţiile civile, precedentele istorice nu duc deloc la ideea posibilităţii unui complot. La moartea lui Stalin, în martie 1953, atotputernicul şef al NKVD-KGB, Lavrenti Beria, pare a se profila ca omul forte al „conducerii colective”, până când, în iunie, e arestat, pentru a fi executat în decembrie. La fel, directorul din acele vremuri al KGB, Vladimir Semiceastnîi, este implicat în înlăturarea de

la putere a lui Nikita Hruşciov în octombrie 1964, dar îşi pierde trei ani mai târziu postul, după fuga în Occident a fiicei lui Stalin, Svetlana Aliluieva. Mai degrabă decât de un complot, Putin se teme în realitate de posibilitatea ca serviciile de informații să devină pasive sub efectul demoralizării, la fel cum Marea Teroare dusese la o slăbire a disciplinei în armată şi o degradare a calității rezultatelor serviciilor de informații sovietice. Fără îndoială, preşedintele rus continuă să fie circumspect în privința structurilor de informații mai cunoscute, FSB şi GRU, şi tinde să facă apel mai ales la cadrele alteia, FSO, Serviciul Federal de Protecție, responsabil cu securitatea lui şi a apropiaților lui.

Eliberarea lui Beseda pare a indica, prin urmare, că Putin încearcă să învețe din propriile greşeli. Bineînțeles, în mai–iunie 2022, frontul din Donbas se stabilizează, dar îndoiala în privința unui deznodământ rapid, un „miracol pe Nipru", se instalează în spirite, mai ales după ofensiva-fulger ucraineană din regiunea Harkov. Oare efectul acestui duş rece va fi de durată? E puțin probabil, cât timp Putin se va afla în poziție de decizie, din cauza viziunii paranoide pe care o are despre lume şi despre istorie, a sistemului său de valori antioccidental şi a obsesiei cu privire la o Ucraină „denazificată". Dar şi cât timp principala sursă de inspirație a serviciilor secrete ruseşti rămâne KGB-ul lui Andropov şi, din ce în ce mai mult, NKVD-ul stalinist. Confruntat cu o conjunctură militară din ce în ce mai complicată şi cu riscul real ca populația să afle de amploarea eşecului său, Putin alege, la finalul verii 2022, să supraliciteze: nu numai că sporeşte considerabil numărul de agenți FSB desemnați să sprijine trupele din Donbas, dar, mai ales, le cere acestora să vâneze cu şi mai multă energie „trădătorii din interior" şi să organizeze operațiuni de mobilizare a ruşilor, bazate pe existența unor „martiri". Aşa-numita operațiune Daria Dughin, numită după fiica ideologului neofascist Aleksandr

Dughin, care la finalul lunii august 2022 a devenit victimă a unui atentat cu o maşină-bombă, posibil aparţinând FSB, nu este decât debutul acestei sumbre ofensive.

14. STÂLPII POLITICII EXTERNE PUTINISTE: RECRUTAREA, EXTORCAREA ŞI ŞANTAJUL

de Françoise Thom

Putin este patriarhul gazului. Voinţa lui a creat marea civilizaţie a gazului din Rusia, care îşi întinde ţevile de la Atlantic la Pacific. Îi ajunge să ridice o sprânceană, că preţul gazului creşte vertiginos, iar uzinele europene se opresc. O ridică pe cealaltă, iar preţurile scad şi Europa îi mulţumeşte lui Dumnezeu că patriarhul rus e îndurător.[1] —Aleksandr Prohanov

Regimul putinist s-a născut din osmoza forţelor organizate care au supravieţuit prăbuşirii URSS: serviciile speciale şi lumea interlopă[2]. Politica lui externă este fasonată de dubla influenţă a acestora. Iar asta îl face să-şi ia adio de la diplomaţia clasică. Din primii săi ani de preşedinţie, ca bun ofiţer KGB, Putin încearcă să pună Rusia în poziţia de a recruta elitele occidentale, de a strânge cu uşa alte ţări şi, eventual, de a le extorca. La început, îşi pune toate

speranțele în transformarea Rusiei în mare putere energetică.

Proiectul energocrației

Trebuie să ne întoarcem în perioada sovietică pentru a înțelege politica referitoare la petrol şi mai ales la gaz a Rusiei putiniste, amintindu-ne în acelaşi timp de faptul că, înainte de 1914, Rusia țaristă era principalul producător mondial de petrol. De pe vremea lui Lenin şi Stalin, conducătorii sovietici au început construcția unei economii unificate, bazată pe dependența republicilor URSS de puterea centrală. „Tovarăşul Stalin a afirmat foarte just că cine are petrolul are puterea”, declara Serghei Kirov la al XIV-lea Congres al Partidului Comunist, în decembrie 1925[3]. Aceasta este logica în care Kremlinul a dezvoltat o rețea de gazoducte şi conducte de petrol integrate, al cărei centru era republica rusă. Conductele de gaz şi petrol care plecau din siturile din Azerbaidjan, Turkmenistan sau Kazahstan se întâlneau în Rusia, de unde hidrocarburile erau redistribuite şi vândute în Europa, principala piață de export energetic a Uniunii Sovietice. În schimb, republicile sovietice primeau gaz subvenționat. La sfârşitul anului 1980, sovieticii (Soiuzgazexport) şi Europa occidentală (mai ales Ruhrgas şi Gaz de France) se pun de acord asupra unui nou proiect gigantic de gaze: o conductă de 4.500 de kilometri care pleacă din zăcământul uriaş de la Urengoi, din Siberia occidentală. Fiindcă acest acord urmează să crească dependența Germaniei de gaz rusesc de la 15% la 30%, miniştrii germani examinează implicațiile în materie de securitate, dar conchid că nu există nici un pericol ca URSS să abuzeze de poziția dobândită. Raționamentul lor e simplu: „O perturbare pe termen lung ar afecta interesele

Uniunii Sovietice". Într-o conversație telefonică cu preşedintele Jimmy Carter din 5 martie 1980, cancelarul Helmut Schmidt îşi justifică astfel acordul pentru gazoduct: „Cei care au schimburi comerciale nu se împuşcă unii pe alții"[4]. Oleksîi Arestovici, un consilier al preşedintelui Zelenski al cărui tată a fost ofițer KGB, îşi aminteşte: „În 1978 eram copil şi îmi aduc aminte de discuțiile care se purtau la masă despre gazoductul Urengoi–Pomarî–Ujhorod. [Acest acord] a fost de la început un mijloc de corupție, având nu doar scopul de a crea un flux de valută forte pentru Uniunea Sovietică, ci şi pe acela de a cumpăra elitele Occidentului"[5].

Rețeaua de gazoducte a Gazpromului a fost pusă pe acelaşi plan cu Biserica Ortodoxă, ca element de bază al statului sovietic. După prăbuşirea URSS, Moscova a făcut totul pentru a conserva aceste elemente de bază. Unul dintre primele eşecuri ale reformatorilor lui Boris Elțin a fost de altfel tentativa de privatizare şi de fragmentare a Gazprom. Rusia nu şi-a ascuns niciodată, de fapt, dorința de a abuza de poziția dominantă de pe piața energetică, pentru a-şi realiza obiectivele de politică externă, în mod special în vecinătatea imediată, dar şi la distanțe mai mari. În 1990, deja, Uniunea Sovietică a lui Gorbaciov supune Lituania unui embargou energetic, în momentul în care parlamentul acestei republici îşi proclamă independența.

Odată ajuns la putere, Vladimir Putin începe o politică tenace de extindere a plasei energetice ruso-centrice în care intenționează să prindă întreaga Europă. În 2000, propune solemn Europei, şi mai ales Germaniei, un „parteneriat energetic" cu beneficii reciproce. Reia ideea unui gazoduct care urmează să lege Germania şi Rusia prin Marea Baltică, condiție *sine qua non* a realizării acestui „parteneriat". Destul de repede, apare ideea că europenii vor fi obligați să accepte reconstrucția imperiului din cauza dependenței lor

energetice. În 2004, *Nezavisimaia Gazeta* scria: „Țările occidentale, a căror dependență energetică de Moscova nu face decât să crească, vor fi obligate să accepte influența militară, politică şi economică tot mai mare a Rusiei pe teritoriul fostei URSS”[6]. În august 2005, Putin îşi primeşte noul prieten, prim-ministrul italian Silvio Berlusconi, care acceptă ca Gazpromul să devină furnizor al ENI – societatea de aprovizionare energetică a Italiei – la preț redus, în schimbul susținerii politice a Rusiei. O lună mai târziu, Putin înregistrează un nou succes de amploare: semnarea unui contract între Gazprom şi societățile germane BASF şi E.ON, în vederea construcției Nord Stream 1, gazoduct care urmează să treacă prin Marea Baltică, pentru a alimenta Europa Occidentală, ocolind Ucraina, statele baltice şi Polonia. Nord Stream reflectă o concepție geopolitică profund înrădăcinată în Rusia, aşa cum arată *think tank*-ul oficial Russtrat[80]: „O Germanie slabă înseamnă dominația Statelor Unite asupra Europei. Pentru Rusia, acesta este un rău mai mare decât eventualele probleme legate de o Germanie puternică. Prăbuşirea UE în forma actuală, centrată pe Statele Unite, va atrage o creştere a influenței Germaniei – şi nu a Statelor Unite – şi este deci benefică pentru Rusia. [...] De aceea, Rusia trebuie să ajute Germania să devină un lider european”. Moscova nu mai are de ce să se teamă de rivala ei istorică, pentru că Berlinul nu îşi poate asigura o poziție privilegiată în Europa decât grație gazului rusesc. Astfel, Germania şi Rusia ar putea ajunge la un „larg acord asupra împărțirii sferelor de influență, fiecare având interesul de a împiedica apariția altui centru de putere în Europa”[7]. Statele Unite, Uniunea Europeană şi NATO se opun degeaba proiectului ruso–german de

---

[80] Institutul de Strategii Politice şi Economice Internaționale (Русстрат), fondat în 2020 şi condus de o deputată din Dumă.

gazoduct. Lucrările încep la sfârşitul anului 2005 şi se termină în 2011, cu intrarea în exploatare propriu-zisă în 2012. În 2018, este demarat gazoductul Nord Stream 2, care urmează acelaşi itinerar ca Nord Stream 1 şi e destinat dublării capacității de transport de gaz, în ciuda opoziției vehemente a țărilor din Europa Centrală şi de Est, începând cu Polonia. Lucrările sunt apoi întrerupte în decembrie 2019, din cauza sancțiunilor americane.

Din 2005, Rusia începe să se considere o superputere energetică, fiind convinsă că entitatea care controlează resursele energetice şi fluxurile financiare pe care acestea le generează controlează puterea, ca şi cum modelul aplicat cu succes în Rusia poate fi extins peste tot, mai ales în Europa. Kremlinul crede, de fapt, că poate reitera acordul mai vechi cu Berlusconi la nivelul tuturor statelor europene, în care se vor constitui astfel puternice facțiuni proruseşti, coagulate de contractele grase mijlocite de Kremlin, care ajung până în cercurile din preajma factorilor de decizie. În iulie 2007, Moscova oferă companiei Total[81] participația în exploatarea zăcământului gazifer de la Ştokman, imediat după epoca în care noul preşedinte francez, Nicolas Sarkozy, este criticat de Rusia.

Considerând că poate adopta o poziție de forță, Rusia începe în acelaşi an să agite arma energetică, închizând robinetele de gaz pentru țările nesupuse, silind țările din jur să abandoneze porțiuni din ce în ce mai mari din propria suveranitate contra reducerilor la facturile de gaz. Fiindcă Gazprom fixează prețurile în funcție de client: de exemplu, după Revoluția Portocalie din 2004, Ucrainei preşedintelui Iuşcenko i se solicită între 220 şi 230 de dolari pe mia de metri cubi de gaz, față de 50 de dolari, până la data

---

[81] TotalEnergies, multinațională energetică fondată în Franța, unul dintre cei „şapte mari” ai piețelor de energie.

respectivă, în timp ce pentru Belarus se menține tariful preferențial de 46,70 de dolari, cel puțin până la realegerea președintelui Lukașenko. Totuși, în februarie 2004, Rusia întrerupsese livrările de gaz către Belarus, care, în martie, fusese constrâns să-și deschidă rețeaua consorțiului de stat Beltransgaz către Gazprom. În aprilie 2006, Lukașenko e pus cu spatele la zid: fie Gazprom obține controlul total al Beltransgaz, fie Belarusul trebuie să cumpere gazul la prețul pieței, așa încât în 2011 Gazprom devine sută la sută proprietarul Beltransgazului, rebotezat Gazprom Transgaz Belarus. Occidentalii încep atunci să-și dea seama că Moscova înțelege să folosească arma gazului în scopuri de șantaj. După conferința internațională asupra democrației ținută la Vilnius pe 4 mai 2006, vicepreședintele american Dick Cheney deplânge faptul că Rusia se dedă „la acțiuni contraproductive, care i-ar putea afecta relațiile cu celelalte țări”, mai ales în situațiile în care „petrolul și gazul natural devin instrumente de intimidare sau de șantaj”.

Începând din 2006–2007, ideea fixă a politicii externe rusești este de a pune mâna pe infrastructurile energetice din afara țării, pentru a-și desăvârși controlul asupra aprovizionării cu energie din Europa. Iar asta se petrece în opoziție cu principiile politicii energetice a Uniunii Europene, care cer decuplarea totală dintre producția și transportul gazului. Putin le flutură interlocutorilor prin fața ochilor accesul la exploatarea zăcămintelor rusești, dar cu condiția ca rețelele de distribuție să fie cedate Rusiei. În Occident, ochii încep să se deschidă, dar, imediat ce se simte în poziție de forță, Rusia profită pentru a-și zdrobi partenerul, chiar și atunci când acesta este docil. Astfel, în 2006, atunci când Armenia face greșeala de a autoriza cumpărarea de către Rusia a gazoductului Armenia–Iran, care blochează total posibilitatea unei aprovizionări

alternative, Moscova creşte brutal preţul de vânzare al gazului şi aruncă economia Armeniei într-o criză de durată.

Un expert a identificat nu mai puţin de patruzeci de tăieri de energie ale Rusiei cu motivaţie politică, între 1991 şi 2004. Din cauza unui diferend dintre Rusia şi Ucraina asupra preţului gazului de la finalul anului 2008, Rusia încearcă să suspende aprovizionarea Slovaciei, Ungariei şi Poloniei, pentru a evita ca gazul rusesc deja contractat să fie revândut Ucrainei, prin fluxul invers.[8] La Kremlin, se crede că Europa poate fi influenţată prin intermediul marilor companii de gaz şi petrol, interesate de comerţul cu Rusia şi suficient de puternice pentru a bloca orice măsură considerată nedorită de Moscova. Acest calcul pare a se confirma după anexarea Crimeii, în 2014, şi intervenţia în Donbas: dependenţa europenilor de gazul rusesc era deja suficient de mare pentru a împiedica adoptarea de sancţiuni stricte vizând sectorul energetic al Rusiei.

Pe 21 iulie 2021, cancelara germană Angela Merkel ajunge la un compromis cu preşedintele american Joe Biden asupra Nord Stream 2: Statele Unite nu se vor opune construcţiei şi dării în folosinţă a gazoductului, dar îşi rezervă dreptul de a impune sancţiuni pe viitor, dacă Rusia încearcă să utilizeze energia ca armă sau are atitudini agresive contra Ucrainei şi a altor ţări. La rândul lor, germanii declară că se vor opune acţiunilor destabilizatoare ale Moscovei, atât la nivel naţional, cât şi european. Dar Germania respinge propunerea americană de a include un amendament supranumit *kill switch*[82], care autorizează tăierea fluxului de gaz în situaţia în care Kremlinul ia măsuri agresive contra vecinilor rebeli. Altfel spus, Berlinul şterge din acord singura dispoziţie capabilă să creeze o

---

[82] Întrerupător de urgenţă, care opreşte funcţionarea unei maşini atunci când aceasta nu răspunde la comenzile normale.

legătură între exploatarea gazoductului şi securitatea Ucrainei![9]

Pus în aplicare cu perseverență începând din anul 2000, marele plan al lui Putin pare să se realizeze: Rusia controlează Germania prin gaz şi petrol, iar Germania controlează Europa în contul Rusiei, putând chiar contribui la „finlandizarea”[83] inclusiv a Statelor Unite, care văd în ea principalul interlocutor de pe Vechiul Continent. Putin se felicită pentru controlul pe care îl exercită asupra unei bune părți a elitelor occidentale: nu s-a lăudat el în fața unui ministru de externe european că Rusia poate cumpăra orice din Statele Unite şi din Europa?[10] Îşi anticipează deja triumful, după cum arată cronologia evenimentelor. Crezând că are deja sacii în căruță, preşedintele rus publică, pe 12 iulie 2021, faimosul său articol „Despre unitatea istorică a ruşilor şi ucrainenilor”, care este deja un ultimatum pentru occidentalii somați „fie să recunoască sfera de influență geopolitică a Rusiei, fie să se lanseze într-un joc foarte riscant, cu final imprevizibil, probabil negativ”[11]. Începând din 21 iulie, Gazprom reduce debitul de gaz în unitățile subterane de depozitare.[12] Cu asta, transmite un semnal dur că, din toamnă, îşi va deservi clienții europeni mai ales prin Nord Stream 1 şi 2, reducând la minimum oferta de pe vechile trasee. Rusia speră să-i constrângă astfel pe europeni să abandoneze legislația care vizează asigurarea solidarității şi securității Europei în materie energetică.

În toamna anului 2021, Gazprom merge până la a goli două situri de stocare a gazului asupra cărora Berlinul îi

---

[83] Controlul exercitat de o țară asupra unui vecin de dimensiuni mai mici. Termenul porneşte de la atitudinea pe care Finlanda a fost obligată s-o aibă în timpul Războiului Rece, din cauza vecinătății cu Rusia: neparticipare la Planul Marshall, relații distante cu țările NATO şi alte puteri militare.

cedase în mod imprudent controlul, pentru a creşte presiunea asupra Germaniei şi a smulge o certificare mai rapidă a Nord Stream 2. Perspectiva de a vedea haosul economic instalându-se în Europa din cauza crizei energetice nu are cum să-i displacă Moscovei, care refuză în acelaşi timp să mai vândă cărbune Europei, în timp ce îşi creşte substanţial livrările de electricitate către China. O Europă ruinată ar înceta să mai fie un pol atractiv pentru ţările din spaţiul ex-sovietic. În spiritul conducătorilor de la Kremlin, războiul tuturor contra tuturor pentru obţinerea de gaz rusesc – evocat de altfel din abundenţă în presa rusească – aduce mai aproape momentul hegemoniei ruseşti asupra continentului eurasiatic. Aruncând masca, Rusia nici măcar nu mai încearcă să-şi ascundă intenţiile în spatele unor argumente tehnice sau comerciale. Expertul Mihail Krutihin relatează afirmaţiile unui consilier al Gazpromului, care spunea franc: „Am decis să facem o grevă italiană[84], adică îi furnizăm Europei numai şi numai gazul prevăzut în contractele pe termen lung, semnate acum multă vreme, şi nu volumul de care Europa ar avea nevoie înaintea sezonului de iarnă. Şi facem asta cu intenţie”[13]. Presa rusească e încă mai explicită: „Ucraina trebuie să se pregătească să se târască în genunchi [în faţa noastră] ca să primească gazul nostru”, titrează cu cruzime RIA Novosti pe 28 iulie 2021. Exact când le păsa mai puţin de utilizarea Nord Stream 2 ca instrument de şantaj în conflictul cu Ucraina, europenii au neplăcuta surpriză de a se trezi în aceeaşi barcă.

---

[84] Tip de grevă care constă în respectarea cu stricteţe obstrucţionistă a fişei de post, a instrucţiunilor de protecţia muncii şi a altor reguli, refuzul de a lucra duminicile şi în sărbătorile legale şi alte acţiuni asemănătoare, care duc la scăderea drastică a productivităţii. Originea termenului pare a fi un protest din 1904 sau 1905, din Italia.

Cancelara Merkel şi partizanii europeni ai parteneriatului energetic argumentează că acesta nu e periculos, fiindcă Rusia devine la rându-i dependentă de Europa, ca principală clientă a ei. Mulți occidentali nu-şi dau încă seama cât de puțin contează, pentru Moscova, considerațiile economice, comparativ cu ambițiile geopolitice. De fapt, Kremlinul nu dă o ceapă degerată pe sărăcia care face ravagii în provinciile Rusiei, cât timp îşi poate satisface ambițiile de putere în lume. RIA Novosti o spune pe față: „A umple cuferele statului rus este doar una din sarcinile trasate pentru Gazprom. Cea de-a doua – nu mai puțin importantă – este de a inculca partenerilor occidentali următorul lucru foarte clar: securitatea lor energetică este condiționată de un parteneriat strâns cu Rusia”[14]. La sfârşitul anului 2021, starea de spirit a autorităților ruseşti se reflectă în titlurile presei din țară: „Europa se pregăteşte să înghețe. Iarna următoare îi va obliga pe rusofobii din Uniunea Europeană să cerşească în fața Moscovei”[15]. „În 2023, Europa congelată îşi va arde bibliotecile în şeminee”[16], jubilează *Svpressa*; „Europeni, mâinile sus, predați-vă! Sunteți înconjurați de gazoducte! Rezistența e inutilă, nu aveți resurse! În captivitate în Rusia, veți avea apartamente bine încălzite, electricitate ieftină, hrană savuroasă la prețuri convenabile. Ca Serbia. Ieşiți, rând pe rând, din Uniunea Europeană! Se fac cinci sute de ani de când aceşti băutori de sânge jefuiesc întreaga planetă, e timpul să le prezentăm nota de plată”[17], comenta un internaut rus – probabil un troll al Kremlinului – după un articol consacrat amenințării cu penuria energetică în Europa.

Dacă Rusia şi-a creat pârghii de şantaj energetic asupra țărilor europene, ambițiile ei nu se opresc aici. Kremlinul caută metodic să-şi extindă controlul sau influența asupra principalelor resurse mondiale, energetice sau nu – gaz, petrol, uraniu, grâu –, în Africa, în America Latină şi în

Orientul Apropiat. Devenită o mare putere agricolă după embargoul asupra importurilor în 2014, Rusia utilizează exporturile de cereale în Africa şi Orientul Apropiat pentru a-şi extinde influenţa. În 2022, ea flutură ameninţarea foametei pentru a monta ţările africane contra Occidentului şi a Ucrainei şi îşi etalează din plin demagogia în ţările din Lumea a treia. Totuşi, acest vector de influenţă riscă să fie compromis de sancţiunile occidentale. De fapt, randamentul seminţelor de cereale ruseşti este cu 20% până la 30% mai mic decât cel al seminţelor de import. Astfel, recolta de grâu a Rusiei a crescut de la 50 de milioane de tone de grâu, în 1990, la 76 de milioane, în 2021, dar, dacă ar fi redusă la utilizarea varietăţilor de plante autohtone, ar înceta să mai fie o ţară exportatoare, revenind la 50 de milioane de tone – suplimentate, e drept, de grâul furat din Ucraina.[18] Dar speranţa moare ultima. În 2022, Rusia încearcă să răspundă cererilor de ofertă lansate de Bolivia pentru exploatarea zăcămintelor de litiu, din care această ţară deţine cele mai mari rezerve din lume, în condiţiile în care acest metal alcalin este utilizat în numeroase domenii, de la electronică şi metalurgie la medicină şi energie nucleară. Dacă Rusia obţine dreptul de a fructifica litiul bolivian, atunci Occidentul se va găsi „într-o altă dependenţă faţă de Moscova"[19].

Armele Apocalipsei şi proiecţia terorii în străinătate

Spre marea surpriză a lui Vladimir Putin, la sfârşitul anului 2021, Uniunea Europeană s-a opus politicii de şantaj cu gaz şi a refuzat să facă presiuni asupra Kievului pentru a impune condiţiile de capitulare cerute de Moscova. S-a solidarizat cu Statele Unite în refuzul ultimatumului rusesc din 17 decembrie 2021, care cerea retragerea NATO pe

pozițiile din 1997. În fața acestei opoziții neaşteptate, preşedintele rus s-a întors asupra celei de-a treia pârghii a politicii lui externe, pescuită tot din arsenalul cekist: intimidarea şi teroarea.

Din 2008, după războiul ruso–georgian, Rusia întreprinde un formidabil efort de reînarmare. Trecerea la armata profesionistă este abandonată şi Legea apărării este modificată la finalul anului 2009. Din acel moment, preşedintele dobândeşte dreptul de a angaja în luptă forțele armate fără autorizația Consiliului Federației – camera superioară a parlamentului. Primeşte prerogativa de a comanda intervenția trupelor în caz de „atac contra forțelor armate ruse din străinătate”, pentru „a-i apăra pe cetățenii ruşi de peste hotare” şi „a apăra statele care cer ajutorul Rusiei”. Ultimul punct este în mod special important, fiindcă arată că Rusia este dispusă la intervenții militare chiar dacă teritoriul rusesc nu este amenințat. Noua doctrină stipulează de asemenea că Rusia are dreptul de a recurge la arma nucleară pentru a respinge o agresiune bazată pe arme convenționale şi îşi rezervă dreptul de a lansa războaie preventive şi posibilitatea de a folosi arme nucleare chiar şi într-un conflict local.

Deciziile, anunțate de conducătorii de la Kremlin în perioada campaniei electorale din 2011–2012, confirmă prioritățile acestora. Sunt prevăzute diminuarea bugetului pentru educație la jumătate – de la 1,1% din PIB, în 2009, la 0,5%, în 2013 –, în condițiile în care bugetul militar creşte la 60% începând din 2013. Rusia se apucă să îşi modernizeze armele nucleare strategice terestre – rachete intercontinentale –, aeriene – rachete lansate de pe un bombardier – şi submarine – rachete lansate de submarine nucleare. Deja, în 2014, în momentul anexării Crimeii, Dmitri Kiseliov, unul dintre principalii propagandişti de la televiziunea Kremlinului, face senzație amintindu-le

telespectatorilor emisiunii *Vesti nedeli* că Rusia este capabilă „să transforme America în cenuşă radioactivă”[20]. Iar criza din toamna anului 2016 anunță ce avea să urmeze. Într-adevăr, pe 3 octombrie 2016, Kremlinul lansează un stupefiant ultimatum către Washington, cerând, drept condiție a reluării relațiilor cu SUA, abandonarea Legii Magnițki[21] şi a Legii de susținere a Ucrainei, o reducere a efectivelor şi infrastructurii NATO din Europa de Est, abandonarea sancțiunilor şi, nu în ultimul rând, despăgubirea Rusiei pentru prejudiciile cauzate de contra-sancțiuni. Pe 9 octombrie 2016, Dmitri Kiseliov comentează toate acestea citând proverbul favorit al lui Putin: „Dacă bătaia e inevitabilă, loveşte primul!”[22] Pe 10 octombrie, este anunțată raționalizarea pâinii în Sankt-Petersburg, în caz de război: 300 de grame pe zi, timp de douăzeci de zile.[23] Moscoviții sunt asigurați de un funcționar al primăriei: în adăposturile antibombă din capitală încap douăsprezece milioane de persoane.[24] În epocă, Kremlinul nu-şi mai disimulează intențiile, contând pe faptul că europenii, „obosiți să se tot vadă sub amenințarea unui al treilea război mondial”, şi-ar alege conducători „mai dispuşi la o înțelegere cu Rusia decât la o confruntare”[25].

Discursul electoral al lui Putin din 1 martie 2018 ar fi trebuit să dea alarma în Occident. După ce anunță că țara lui este pe punctul de a dezvolta şase noi arme puternice, concepute pentru a penetra sistemele defensive americane, preşedintele rus, într-o pasă evident inspirată, dă detalii

timp de patruzeci de minute despre aceste *Wunderwaffen*[85], noul armament de care dispune Rusia şi cu care ar putea nimici Statele Unite şi celelalte ţări ale NATO. Într-o rafală de aplauze, conchide, pe fundalul unui video care arată rachete în drum către Florida: „Ceea ce aţi încercat pentru a jena, împiedica, stânjeni Rusia a eşuat. Toate operaţiunile de întărire a capacităţii defensive a Rusiei au fost demarate şi sunt în curs. [...] Nimeni n-a vrut să ne vorbească, nimeni n-a vrut să ne asculte. Acum va trebui să ne ascultaţi!"

Dar care sunt aceste arme apocaliptice, care-i stârnesc entuziasmul preşedintelui rus? Prima este racheta de croazieră cu propulsie nucleară 9M730 Burevestnik, pe care NATO o numeşte SSC-X-9-Skyfall. Aceasta ar fi „invincibilă" şi ar avea „o rază de acţiune nelimitată, o traiectorie imprevizibilă şi capacitatea de a evita orice intercepţie"[26]. După Jim Hockenhull, şeful serviciului de informaţii militare al Regatului Unit, ar fi vorba de „o rachetă terifiantă, capabilă să rămână în aer ani de zile şi să lovească în orice moment", care „scuipă o coamă radioactivă în urmă"[27].

Complexul strategic Avangard, o altă maşinărie a Judecăţii de Apoi, este o rachetă balistică intercontinentală echipată cu o ogivă de croazieră care planează. Este capabilă să parcurgă straturile atmosferice dense cu o viteză hipersonică, adică de douăzeci de ori viteza sunetului, şi să lovească ţintele „ca un meteorit, ca o minge de foc", pentru a-l cita pe Putin. O astfel de rachetă ar fi capabilă să

---

[85] „Arme-minune", în germană, termen al propagandei naziste referitoare la noi tehnologii ofensive care ar fi garantat victoria lui Hitler în al Doilea Război Mondial, ca rachetele V1 şi V2. Eficienţa lor a fost mai degrabă propagandistică, din cauza proiectării defectuoase şi a secătuirii industriale a Germaniei, care a făcut ca multe astfel de proiecte să rămână pe hârtie.

efectueze manevre bruşte în traiectoria ei, ceea ce ar face-o „absolut invulnerabilă pentru orice sistem de apărare”. De fapt, nu e o rachetă în sensul obişnuit al cuvântului, ci un dispozitiv pentru sisteme de rachete strategice, a cărui bază este o unitate de manevrare hipersonică. Acesta este dotat cu o nouă rachetă balistică intercontinentală grea, pe nume „Sarmat” (RS-28), care, potrivit lui Putin, poate transporta mai multe ogive decât cea mai grea rachetă de acest tip din trecut, racheta de concepţie sovietică Voevoda RS-20V, cunoscută în Occident sub numele de „Satan”. Concepţia ogivelor RS-28 ar asigura traiectorii care fac dificilă distrugerea rachetei, chiar şi de către sistemele defensive cele mai avansate. Sarmat ar fi capabilă să zboare pe deasupra Polului Nord şi a Polului Sud, ocolind sistemele antirachetă americane, şi ar transporta faimoasele ogive hipersonice ghidate deja menţionate, Avangard Glider (Yu-71), ca şi ogive nenucleare, ceea ce ar permite utilizarea în conflicte locale, contra portavioanelor inamice etc.[28] După Aiteci Bijev, general-locotenent rus în retragere, armatele principalelor ţări din lume nu ar avea mijloace de protecţie contra tehnologiei Avangard, care este pe punctul de a fi instalată pe rachetele balistice intercontinentale Sarmat şi pe alte tipuri de rachete – şi e puţin probabil că vor fi capabile s-o facă în anii care vin: „Avangard este un sistem de ghidaj cu totul nou, itinerarul său de zbor nu poate fi prevăzut. Dată fiind viteza dispozitivului nostru, acesta nu poate fi interceptat de mijloacele moderne de apărare antirachetă, antispaţiu şi aeriană. Nici una dintre marile puteri ale lumii nu îl va putea intercepta în următorii zece sau cincisprezece ani”[29]. Printre noile rachete, să amintim şi de Kinjal, lansată din avion, cu privire la care Dmitri Rogozin, fostul şef al Rocosmos, s-a lăudat că are „o putere asemănătoare cu o rachetă care, iertaţi-mi expresia, este

capabilă să radă de pe hartă una dintre coaste [ale Statelor Unite]"[30].

În noiembrie 2020, Rusia a testat cu succes racheta de croazieră anti-navă Țirkon – „ucigaşul de portavioane" –, care poate ținti vasele de suprafață, submarinele şi bateriile de coastă. Experții ruşi se laudă că această rachetă „face inutilă flota de portavioane a Statelor Unite. La impactul cu Țirkon, un distrugător este spart în bucăți ca o nucă. Mai multe rachete Țirkon pot scufunda chiar şi un portavion. Țirkon-ul îşi face treaba exact aşa cum ar trebui să şi-o facă: ținteşte metodic portavioanele enorme, greoaie, ca un revolver o cutie de bere"[31]. Viceamiralul Stensønes, şeful informațiilor norvegiene, a declarat la CNN că Țirkon foloseşte o „nouă tehnologie, cu viteze hipersonice, dificil de contracarat"[32].

Pentru a completa tabloul, să menționăm şi drona submarină Peresvet, cu propulsie nucleară şi încărcătură atomică, şi mai ales Poseidon, o altă dronă submarină, cu propulsie nucleară, lungă de 79 de picioare[86], dotată cu o enormă ogivă care ar putea iradia oraşele de coastă şi bazele navale americane în ultima fază a unui război atomic care ar pune capăt civilizației. Este vorba de o torpilă nucleară concepută pentru a exploda în largul coastelor, lovind fundul oceanului şi declanşând un tsunami radioactiv care ar putea propaga radiațiile mortale pe uscat, până la mii de kilometri în interior, făcându-l nelocuibil.[33] În acest mod, Rusia s-a dotat cu un nou dispozitiv nuclear submarin de 100 de megatone şi amenință deschis Statele Unite cu el. Nimeni nu a construit niciodată o astfel de armă fiindcă nu are nici o logică militară. Şi, din 2015, când imaginile cu această torpilă au fost difuzate pentru prima oară la

[86] Aproximativ 24 de metri.

televiziunea de stat, multă lume s-a întrebat de ce ar construi Moscova o armă care are potențialul de a pune capăt vieții pe pământ. În situația în care orice armă nucleară poate omorî mii de oameni într-o clipă, otrăvind ținta cu radiații pentru mai mulți ani, Poseidon caută să maximizeze acest efect: cea mai mare parte a armelor nucleare pot distruge un oraş, Poseidon ar putea distruge un continent.[34]

Aşa cum observă Jean-Sylvestre Mongrenier, „«noile arme» atât de lăudate de Kremlin nu par a aduce o creştere a capacității de descurajare a Rusiei, care este asigurată de o «triadă strategică» modernizată în mod constant”[35]. Acest arsenal vizează, înainte de toate, asigurarea impunității, aşa cum afirma temerar Dmitri Medvedev în iulie 2022: „Ideea de a pedepsi țara cu cel mai mare arsenal nuclear din lume este absurdă în sine”[36]. În realitate, acest arsenal simbolizează logica extorcării, a şantajului şi a intimidării, care la Kremlin ține loc de politică externă. Acest lucru este exprimat la modul frust într-o tiradă a lui Jirinovski, pe 6 iunie 2015, pe canalul de televiziune Dojd, tiradă care, retrospectiv, pare profetică: „Şoigu [ministrul rus al apărării] nu trebuie decât să-şi trimită forțele nucleare către Berlin, către Bruxelles, către Londra, către Washington. Dar asta înseamnă că va fi război? Nu va fi deloc. Ni se va spune: «Stați, opriți-vă, suntem de acord cu voi.» [Occidentalii] vor să trăiască. [...] Nu vor război. Ajunge ca Moscova să-şi arate dinții şi vor dizolva NATO. Ajunge să le spui: «Dacă nu lichidați NATO în douăzeci şi patru de ore, vom bombarda capitalele statelor membre». Şi se vor executa, pentru a continua să trăiască şi să se distreze”. În toate acestea, există o siderantă anticipare a stării de spirit care va domni la Kremlin atunci când Rusia va adresa Statelor Unite şi NATO faimosul ultimatum din 17 decembrie 2021. Jirinovski părea că blufează. Dar, puțin câte puțin, îndoiala

s-a strecurat în sufletul occidentalilor şi, în aprilie 2021, americanca Rebekah Koffler, fostă analistă la DIA – agenția de informații militară –, estima că „nu există îndoială că Rusia se pregăteşte de un conflict nuclear cu Statele Unite şi NATO. Singura problemă este de a şti dacă poate fi descurajată sau dacă va trebui să purtăm acest război”[37].

Între timp, Rusia se simte în poziție de forță şi îşi arată muşchii: „Tot globul pământesc este sub controlul nostru”[38], exclamă Jirinovski după discursul preşedintelui său, în martie 2018. Iar foarte oficialul Piotr Akopov[87] enunță marele proiect căruia Putin intenționează să-şi consacre noul mandat: „Am făcut un mare salt în proiectarea şi introducerea de noi arme, am devenit lideri incontestabili în termeni de putere militară. [...] În consecință, se poate spune că Rusia este în postura de a dicta de acum condițiile. Şi ceea ce vrem este în primul rând tranziția către o nouă ordine mondială, postamericană”[39].

Complăcându-se în rolul său de Dr. Strangelove[88], Putin repetă la nesfârşit că nu îi este teamă de un conflict nuclear şi că nu va da înapoi în cazul unei escaladări. În filmul marelui propagandist Vladimir Soloviov consacrat lui Vladimir Putin şi intitulat *Ordinea mondială 2018*[40], acesta spune, cu privire la posibilitatea unui atac nuclear: „Da, ar fi o catastrofă globală pentru omenire, pentru întreaga lume. Dar, totuşi, vreau să pun următoarea întrebare: oare avem nevoie de o lume fără Rusia?”[41] Grigori Iavlinski, şeful Partidului Liberal, a relatat o conversație pe care a avut-o cu

---

[87] Propagandist de pe RIA Novosti. Printre altele, este autorul unui articol care celebra victoria Rusiei în Ucraina, publicat cu anticipație şi retras de pe site-ul agenției.

[88] Comedie neagră din 1964 a lui Stanley Kubrick, pe tema amenințării nucleare. Rolul titular îi revine lui Peter Sellers.

preşedintele rus cu puțin înaintea alegerilor din martie 2018. La întrebarea lui: „Înțelegeți că suntem tot mai aproape de un război?”, Putin răspunde: „Da. Şi îl vom câştiga...”[42] În noiembrie 2018, la Forumul din Valdai, preşedintele rus pronunță următoarea frază care îi dezvăluie substratul escatologic al gândirii: în caz de război nuclear, „noi, ca victime ale unei agresiuni, noi, ca martiri, vom ajunge în Rai, în timp ce ei [duşmanii Rusiei] vor muri, pur şi simplu. Fiindcă nu vor avea nici măcar timp să se căiască”[43]. Putin e convins că Rusia posedă un avantaj decisiv față de Occident, fiindcă se poate dovedi total nestăpânită în folosirea forței. Astfel, dacă e să-l credem, ea ar fi putut scufunda un distrugător britanic după un incident din largul coastei Crimeii, în iunie 2021: „Nimeni nu ne-ar fi putut face nimic, fiindcă lor, adversarilor noştri, le e teamă de un război nuclear”[44]. Directorul Institutului pentru Problemele Globalizării, Mihail Deleaghin, merge chiar până la a avansa ideea că o confruntare mondială ar transforma decalajul Rusiei în avantaj competitiv în fața adversarilor mai dezvoltați: „În vremuri de catastrofă, cel mai adesea, organismele foarte complexe şi diferențiate, perfect adaptate unor condiții de mediu specifice, mor sau se descompun. Rusia de azi, un organism social primitiv, aproape revenit în Epoca de Piatră după degradarea postsovietică, ar putea avea o şansă destul de ridicată de supraviețuire într-o catastrofă mondială”[45].

La finalul anului 2021, Putin estimează că arsenalul lui de şantajist-şef este complet. Europa e dependentă de gazul rusesc şi simpla amenințare de a închide robinetele ar trebui să-i convingă pe liderii acesteia „să se târască în genunchi în fața Moscovei”. E timpul să fructifice îndelungatele pregătiri şi să acționeze, prin şantaj cu gaz combinat cu amenințare nucleară. Pe 22 noiembrie 2021, Vladislav Surkov, unul dintre ideologii regimului, sugerează

„exportarea haosului”, pentru stabilizarea situației interne a Rusiei: „Expansiunea externă permite disiparea tensiunilor interne”[46]. Pe 17 decembrie, Ministerul de Externe rus adresează un ultimatum Statelor Unite şi țărilor membre ale NATO, somându-le să satisfacă neîntârziat „cerințele de securitate” ruse şi „să consfințească juridic renunțarea la orice extindere a NATO [către est], oprirea cooperării militare cu țările postsovietice, retragerea armelor nucleare americane din Europa şi replierea forțelor armate ale NATO pe granițele din 1997”. Un articol din *Svpressa* elocvent intitulat „Ultimatumul lui Putin: Rusia, dacă doriți asta, va îngropa întreaga Europă şi două treimi din Statele Unite în treizeci de minute” pune punctul pe i: „Kremlinul va trebui să dovedească prin fapte soliditatea poziției pe care a luat-o. Probabil, «partenerii» nu pot fi aşezați la masa negocierilor decât prin constrângere. Economic, Federația Rusă nu poate rivaliza cu Occidentul. Nu are de ales decât războiul”[47]. În ce-l priveşte, expertul militar Konstantin Sivkov estimează că „pentru a aduce Statele Unite şi NATO la masa negocierilor e necesară o super-armă. Pentru moment, Rusia nu-şi arată acest potențial în fața adversarilor. Dar potențialul există. Rusia poate să utilizeze muniție extrem de puternică, cu capacitatea de până la 100 de megatone. [...] Trebuie să repetăm că nu suntem interesați de o lume fără Rusia, cum a spus Putin la un moment dat, şi să demonstrăm hotărârea de a lovi dacă NATO se extinde. După asta, vă pot asigura că [occidentalilor] le va fi frică. Nimic altceva nu-i poate opri. [...] E naiv să contăm pe metodele diplomatice. [...] Demersul Rusiei este un semnal că vor fi luate măsuri deja radicale. Ați refuzat – cu atât mai rău...”[48] Iar RIA Novosti n-o ia deloc pe ocolite: „Nu e vorba de propuneri de discuție, ci de un ultimatum – de o cerere de capitulare necondiționată. Occidentul nu poate decât să îşi piardă prestigiul – dacă nu cumva nu vrea să se țină tare

şi să înceapă un război cu Rusia. [...] Nu, de data asta, Occidentul îşi va da interesul”[49].

Dar lucrurile nu ies aşa cum fusese prevăzut. Occidentalii resping ultimatumul din 17 decembrie. Şantajul şi ameninţările se intensifică, televiziunea rusească evocă exaltat un atac nuclear contra Occidentului. În emisiunea lui Vladimir Soloviov din 16 ianuarie 2022, Iakov Kedmi, un „expert” pe gustul lui Putin, scheaună: „În caz de război nuclear, Rusia va suferi daune, dar Statele Unite vor fi distruse!!!! Vor dispărea de pe faţa pământului!! La fel şi Europa. Rusia va supravieţui, în timp ce pe teritoriul Statelor Unite nu va mai creşte nimic, timp de o mie de ani”[50]. Iar Jirinovski jubilează: „2021 a fost ultimul an acceptabil pentru Europa. [Europenii] sărbătoresc pentru ultima oară... şampanie... whisky... O mare tragedie paşte omenirea, Europa. După debutul conflictului armat în Europa, numărul [victimelor] va fi de milioane. Nici nu vom avea timp să le numărăm. Decizia nu poate fi luată decât prin forţă... În curând, New Yorkul nu va mai exista! Europa nu va mai exista. Nu vor mai exista Kiev, Varşovia, Londra”[51]. Pe 21 ianuarie 2022, politicianul îşi precizează gândurile: „Ucraina, Moldova, Belarusul trebuie să devină provincii ruseşti! Război nuclear: vom rămâne singura superputere! Unele ţări trebuie distruse! Moscova va dicta lumii întregi! [...] Război devastator, total! Statele Unite şi Londra trebuie distruse! Lavrov va mai trebui să-i ducă lui Blinken[89] doar un document: cel de capitulare! Războiul va dura o săptămână! [...] Biden este ultimul preşedinte al Statelor Unite, trebuie protejat. Nu va mai exista limbă engleză. Doar rusa!”[52]

[89] Secretarul de stat al SUA, în Administraţia Biden.

Pe 24 februarie 2022, Vladimir Putin lansează „operațiunea specială”, pentru a se răzbuna pe refuzul occidentalilor şi a-şi potoli ura patologică față de Ucraina. Raționamentul lui, inspirat din propria paranoia şi practica artelor marțiale, este oarecum următorul: occidentalii au făcut din Ucraina o „anti-Rusie”, liderii ucraineni sunt marionete ale Occidentului – ei bine, să folosim această pârghie contra NATO, să facem bucăți alianța occidentală folosindu-ne de Ucraina, relansând şantajul cu penuria de gaz.

Putin savura deja momentul în care va umili Occidentul, făcându-l să asiste la căderea „păpuşilor sale de cârpă” de la Kiev. În mintea lui, nimicirea națiunii ucrainene ar fi fost o lecție pentru Europa, care ar fi urmat să se supună Rusiei. Noua ordine internațională, dorită de Kremlin, urma să vadă lumina zilei, bazată nu pe cooperarea dintre națiuni libere, ca aceea post-1945, ci pe hegemonia Rusiei, singura putere capabilă să folosească fără complexe şantajul energetic şi arma terorii, înăuntrul şi în afara granițelor. Ordinea liberală ar fi trebuit să fie înlocuită de cleptocrația de la Kremlin, sprijinită de o sfântă alianță care să adune liderii autoritari aflați la putere într-un mare număr de țări ale lumii. Pentru moment, acest vis putinist s-a transformat într-un fiasco, în fața ucrainenilor decişi să-şi apere națiunea şi a democrațiilor hotărâte să-şi conserve valorile.

15. REŢELELE LUI VLADIMIR PUTIN ÎN OCCIDENT ŞI METODELE LOR

de Cécile Vaissié

Cea mai mare parte a țărilor lumii își doresc să proiecteze o imagine pozitivă în străinătate, fiindcă asta le aduce beneficii comerciale, uneori peste generații. De aceea au trimis, de pildă, Statele Unite filme gratuite în Europa postbelică: pentru ca adolescenții de aici să vrea să cumpere jeanși, să viziteze New Yorkul și să mănânce burgeri. Dar asta poate aduce și beneficii politice, mai ales susținerea din partea opiniei publice, iar acest ultim punct pare mai important pentru Rusia de azi, care, *de facto*, nu are mare lucru de vânzare ca bunuri de consum, nici măcar dacă ne gândim la conjunctura economică dinaintea sancțiunilor. În schimb, ea știe că poate conta, în Europa și în alte locuri, pe oameni care, din diferite motive, găsesc justificări pentru atacul militar lansat de Kremlin asupra Ucrainei, protestează contra livrărilor de armament către Kiev sau susțin într-o instanță reprezentativă – de exemplu, Senatul francez – un vot lipsit de valoare, care cerea, în iunie 2016, diminuarea sancțiunilor contra Rusiei. Sau, pe 11 februarie 2022, întâlniri cu reprezentanții „partidelor ruse" în Ucraina. Or astfel de acțiuni sunt adesea consecințele altor acțiuni, inițiate de Kremlin și unii dintre reprezentanții lui. Mai putem vorbi în astfel de cazuri de *soft power?* De ce nu? Dar, în acest caz, o facem din politețe, pentru a evita să abordăm frontal specificul rusesc. Fiindcă fiecare țară are scopurile și metodele ei. În cazul Rusiei putiniste, este deci preferabil să folosim sintagma „operațiuni de influență" – așa-numitele „măsuri active", cum se spunea în vremurile URSS și ale KGB. Unele dintre procedeele legate de acestea sunt legale.

Aceste activități ale Rusiei reiau azi metodele folosite de către URSS, uneori chiar de Imperiul Țarist, și pot exploata o parte a muncii de influență depuse cu decenii în urmă în anumite cercuri – comuniste, de exemplu –, vizând în paralel și alte ținte – extrema dreaptă europeană, mai ales.

În plus, metodele pot fi foarte similare sau foarte diferite, în funcție de situația țării respective. Astfel, diaspora rusofonă din Franța şi cea din Germania fac obiectul aceloraşi tentative de instrumentalizare, dar, fiindcă nu sunt identice, mijloacele şi discursurile de mobilizare nu sunt nici ele aceleaşi. Kremlinul îşi adaptează, cu alte cuvinte, metodele de influențare în funcție de țară.

Grație lucrărilor din ultimii ani[1], aceste metode sunt acum cunoscute în linii mari, dar anumite aspecte, care rămân obscure, au fost gândite ca secrete. Înainte de atacul din 24 februarie 2022, Kremlinul era activ în întreaga Europă, în Statele Unite şi, din ce în ce mai mult, în Africa şi America de Sud. Deopotrivă diversificate şi transnaționale, aceste activități nu se puteau rezuma doar la acțiunea foarte vizibilă a canalului de televiziune RT (Russia Today) şi la Sputnik şi impuneau finanțări considerabile. Conform jurnalistei britanice Catherine Belton, atunci când KGB-ul a preluat din nou puterea în Rusia, a apărut un regim „în care miliardele de dolari aflate la dispoziția zbirilor lui Putin trebuiau folosite activ pentru subminarea şi coruperea instituțiilor şi democrațiilor Occidentului”[2]. Ceea ce s-a şi întâmplat.

„Operaţiuni speciale” pentru dezvoltarea imaginarului

Acum se ştie: în războiul hibrid pe care îl duce contra Occidentului şi reluând procedeele sovietice, Kremlinul şi-a creat propriile canale media în diferite limbi (RT, Sputnik etc.). De asemenea, a instrumentalizat rețelele sociale internaționale pentru a duce campanii de dezinformare, care îi propagă pozițiile – despre relațiile ruso–ucrainene, istoria secolului XX etc. –, inspiră teama – migranților, de exemplu – şi creează neîncredere în instituțiile democratice. În toate

acestea, aplică „principiul cascadei”: site-urile neidentificate ca ruseşti, grupurile de Facebook, bloggerii sau simplii internauți reiau elementele RT şi ale Sputnik şi multiplică difuzarea lor, astfel încât originea rusească se pierde. Aceste campanii au în spate „fabrici de trolli” – grupuri organizate, pe Internet, la fel cum sunt şi ale hackerilor, plătite pentru distribuția informațiilor parțiale sau mincinoase pe rețelele sociale. Prima dintre ele, Internet Research Agency, a fost finanțată de un oligarh apropiat de Putin[90], care a organizat şi grupul de mercenari Wagner, care acționează în Africa. Atunci când RT şi Sputnik au fost interzise în Uniunea Europeană, câțiva europeni au continuat să răspândească pozițiile Kremlinului, fiindcă mijloacele de influență ale acestuia sunt departe de a se limita la canalele media propriu-zise.

În iunie 2022, un rus le-a oferit occidentalilor recalcitranți un exemplu cu privire la ceea ce înseamnă o „operațiune de influență” rusească. Mihail Piotrovski, directorul Muzeului Ermitaj din Sankt-Petersburg, a acordat foarte oficialei *Rossiskaia Gazeta* un interviu în care şi el, şi jurnalista folosesc un vocabular militar atunci când vorbesc despre schimburile culturale dintre Rusia şi restul lumii. Jurnalista evocă astfel „acțiunile de luptă [...] de pe frontul cultural”, în timp ce Piotrovski vorbeşte despre un „atac puternic în domeniul culturii” şi proclamă: „Vom învinge”. Menționând „operațiunea specială din Ucraina”, pe care o susține din plin, acesta subliniază că la începutul ei „expozițiile muzeelor ruseşti erau peste tot” în Europa şi adaugă: „Ultimele noastre expoziții în străinătate sunt pur şi simplu un atac cultural puternic. Dacă vreți, o formă de «operațiune specială». Asta nu place tuturor. Dar atacăm. Şi

---

[90] Evgheni Prigojin, „şeful de sală al lui Putin”.

nu trebuie să permitem nimănui să ne stăvilească atacul". Astfel, expoziția Colecției Moruzov de la Fundația Vuitton din Paris „este drapelul rusesc în Bois de Boulogne". De altfel, susține directorul Ermitajului râzând, „suntem cu toții militariști și partizani ai Imperiului"[3]. Nu e deci vorba de schimburi culturale care se petrec departe de înfruntările politice, ci chiar de război, de supremație, de cuceriri și de victorie.

Pentru a-și crește influența pe plan global, Rusia, la fel ca URSS înaintea ei, se bazează pe producția de discurs și de imaginar, dar și pe construcția și întreținerea de rețele proiectate în jurul acestora. Astfel, expoziții ca aceea de la Fundația Vuitton sunt un mod de a acredita discursul de propagandă referitor la „marea cultură rusă". Acesta se sprijină pe realități, dar deformează și instrumentalizează, spre câștigul Kremlinului, până într-acolo încât devine insuportabil pentru numeroși ucraineni, pentru care aceeași „mare cultură rusă" produce masacrele de la Bucea și Mariupol sau, în orice caz, nu le împiedică. De fapt, această cultură creează și întreține în Occident stereotipuri asupra Rusiei, cum ar fi „sufletul rus", promovat de expoziția dedicată pictorului Ilia Repin la Paris[4]. În plus, pentru numeroși ucraineni, ea ar afirma o superioritate rusească și ar masca violențele comise contra popoarelor neruse – și, am putea adăuga, și împotriva rușilor înșiși.

Instrumentalizarea culturii de către stat a devenit de-a dreptul siderantă atunci când, pe 5 mai 2016, dirijorul rus Valeri Gheorghiev, unul dintre susținătorii permanenți ai lui Vladimir Putin, a dirijat orchestra simfonică a teatrului Marinski în amfiteatrul antic de la Palmyra, din Siria, după ce situl, făcut una cu pământul, fusese recucerit de mercenarii Wagner, după lupte cumplite. Mesajul era clar: Rusia aduce, ca să zicem așa, civilizația și cultura, vânând extremiștii islamici. Realitatea e totuși mult mai complexă.

Instrumentalizarea „marii culturi ruse” funcționează cu atât mai bine cu cât nu e totdeauna simplu, atunci când vine vorba de un turneu teatral, un festival de cinema sau un târg de carte, să distingi evenimentul cultural de ceea ce este conceput ca „ofensivă”. Cu atât mai mult cu cât există, bineînțeles, şi artişti ruşi neimplicați în crimele regimului lor şi justificarea acestora.

Există şi alte discursuri propagandistice seducătoare. Cel despre „Rusia care a câştigat războiul contra naziştilor” este şi el instrumentalizat şi întreținut de Corul Armatei Roşii – o denumire de marketing, fiindcă nu mai există „Armată Roşie” din 1946 – sau de expozițiile despre „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, organizate regulat la Paris de Centrul Rus de Ştiință şi Cultură, care ține de Ambasada Rusiei. Un alt discurs paralel cu realitatea, dar cu mare impact la extrema dreaptă, e cel despre „Sfânta Rusie”, care ar apăra valorile creştine şi familiale. Acesta a fost susținut de construcția, în plin centru al Parisului, a unui ciudat Centru Spiritual şi Cultural Ortodox Rus. Un alt discurs, care prinde atât la extrema stângă, cât şi la cea dreaptă din Europa, la fel ca în Africa, susține că Rusia, opunându-se Statelor Unite, NATO şi Uniunii Europene, ar lupta pentru o „nouă ordine mondială”, care nu e prea clar definită. În plus, Rusia e văzută ba ca o formidabilă piață potențială, ba ca pământul strămoşilor ucişi pe nedrept, țara lui Gagarin sau o sursă de bogăție şi de plăceri: arta e un mijloc, printre altele, de a dezvolta şi ancora aceste tipuri de imaginar foarte simpliste şi de a cristaliza în jurul lor rețele.

Arta: o metodă de influență, de infiltrare şi de spălare a reputației

Prin urmare, prin grila interviului lui Piotrovski trebuie examinate nu numai evenimentele artistice, ci şi intervențiile oligarhilor, care găsesc în mecenat un bun prilej de a-şi dovedi loialitatea față de Kremlin şi de a promova în străinătate imaginea Rusiei, ca şi pe a lor. Grație donațiilor de tablouri sau de bani, aceşti oligarhi obțin în Occident locuri în consiliile unor prestigioase instituții culturale. Piotr Aven a făcut astfel o donație către Expoziția „Francis Bacon" a Academiei Regale din Londra şi a fost un mecena al Tate Gallery, la fel ca Viktor Vekselberg. Mai apoi, a devenit şeful Consiliului Internațional al ultimei instituții pomenite, la fel cum Vekselberg a devenit membru onorific al Fundației Tate. După sancțiuni, totuşi, celebrul muzeu ne asigură că „toate vechile relații cu foşti mecena asociați guvernului rus au încetat"[5]. În Statele Unite, Vladimir Potanin – care a conceput operațiunea „împrumuturi contra acțiuni" (a se vedea capitolul 19) – a susținut financiar, prin fundația lui, numeroase inițiative ale Muzeului Guggenheim din New York, printre care o expoziție care avea ca obiect punerea în valoare a opt sute de ani de artă rusească şi o alta despre Kandinski. Însă şi el a trebuit să renunțe în 2022 la activități.

Acelaşi Potanin a donat şi Centrului Pompidou 1,4 milioane de dolari, pentru a ajuta muzeul, ca să spunem aşa, să creeze o colecție reflectând evoluția artei neoficiale în URSS, de la finalul anilor 1950. Fundația lui a făcut două donații, între 2016 şi 2021 (după invadarea Crimeii!): prima, de circa 638.000 de dolari, a finanțat cumpărarea a peste 250 de opere ruseşti şi sovietice, care au făcut obiectul unei expoziții, în 2016–2017. Trei sute de opere suplimentare ar fi fost oferite de „alți colecționari, artişti şi familii de artişti". A doua donație a permis înființarea unui program de cercetare legat de colecție, care includea conferințe, publicații şi burse oferite unor tineri cercetători. Ce a

cumpărat exact Fundația Potanin? Limitele dintre generozitatea de mecena, dorința de a crea o imagine pozitivă şi încercarea de a stabili legături de dependență şi a scoate la lumină noi promotori ai statului rus sunt greu de stabilit. Această combinație de elemente este tipică pentru operațiunea de influență, iar întrebările care se puneau şoptit înainte de 2022 au căpătat un caracter acut după atacul militar contra Ucrainei. Ca dovadă, faptul că Centrul Pompidou a suspendat ulterior a treia plată din partea Fundației Potanin (619.000 dolari). Dar oare nu existau probleme legate de Rusia şi înainte de februarie 2022?

Un episod recent arată că mecenatul oligarhilor e imposibil de deconectat de diferite implicații politice. Deşi organizatorii Festivalului de la Cannes 2022 şi-au formulat susținerea explicită față de Ucraina şi au decis „să nu primească delegații oficiale venite din Rusia şi nici să nu accepte orice tip de prezență legată de guvernul rus", au amintit, de asemenea, pe drept, că în Rusia există şi protestatari „împotriva agresării şi invadării Ucrainei", printre care cineaşti „care nu ar suporta să fie asociați cu aceste acte intolerabile"[6]. Aceasta este logica, se pare, după care festivalul l-a invitat pe regizorul Kiril Serebrenikov în competiție cu filmul său *Soția lui Ceaikosvki*, parțial finanțat de Fundația Kinoprime a lui Roman Abramovici. Acesta din urmă a plătit şi daunele imense la care Serebrenikov şi colaboratorii acestuia au fost obligați după un proces referitor la deturnarea de fonduri, în 2017, ceea ce i-a atras regizorului statutul nu tocmai meritat de „disident". Iar la conferința de presă de la Cannes, acesta din urmă a cerut să fie suspendate sancțiunile care îl ating pe Abramovici. Despre ce e vorba? Prietenie, *soft power*, influență, o confuzie totală de valori? În orice caz, Roman Abramovici – ale cărui legături cu puterea actuală din Rusia sunt

incontestabile – a fost apărat public în fața jurnaliştilor din lumea întreagă.

Alte exemple atestă susținerea financiară pe care structurile din apropierea aceleiaşi puteri au acordat-o pentru exportarea cinemaului rusesc. Astfel, la Paris, în 2015, a fost creat un festival anual de cinematografie, având ca scop declarat mai buna cunoaştere a ruşilor. Prima lui ediție s-a numit „Când ruşii râd”, iar numele tuturor celorlalte reiau construcția „Când ruşii”, plus un verb. Or festivalul este susținut, printre alți parteneri, de reprezentanții oficiali ai Rusiei în Franța – Ambasada Rusiei, Centrul Spiritual –, dar şi de marile companii ruseşti – Căile Ferate, Gazprom, Rosatom etc.[7] O astfel de susținere explică, în parte, apelurile lansate de ucraineni în 2022, ca toate festivalurile dedicate cinematografiei ruseşti să fie anulate.

Len Blavatnik **ş**i al**ţ**i mecena ai universit**ăţ**ilor occidentale

Acestea fiind zise, ce se poate spune despre acțiunile lui Len Blavatnik? Născut în URSS, beneficiind de cetățenia britanică şi de cea americană, dar nu şi de cea rusească, acesta a câştigat miliarde vânzând petrol şi gaze ruseşti, dar nu vrea să fie numit „oligarh”: nu ar avea contacte cu Putin, ci cel mult relații de afaceri cu oligarhi ca Vekselberg, Fridman sau Deripaska. Se pare că Blavatnik „valorează” 35,7 miliarde de dolari, clasându-se pe locul 59 în topul celor mai bogați oameni din lume, însă *Hollywood Reporter* afirmă că sursele inițiale ale averii lui nu sunt „tocmai clare”[8]. Numele lui se regăseşte peste tot: pe un monument care îl omagiază pe Isaac Babel de la Odesa, pe afişele care anunță la Centrul Rus de Ştiință şi Cultură din Paris o expoziție a „evreilor sovietici în timpul celui de-al Doilea

Război Mondial” şi la noua Tate Gallery de la Londra, căreia i-a oferit cel puțin 50 de milioane de lire sterline, aşa încât Tate Modern a dat numele de Blavatnik uneia dintre noile ei clădiri. Tot el a mai produs şi un film de război îndoielnic, *T-34*, într-o epocă în care cei de la Kremlin reinventau discursul de propagandă despre al Doilea Război Mondial. În plus, a mai cumpărat Warner Music Group şi DAZN („Netflixul sportului”).

Blavatnik finanțează, în fine, universități anglo-saxone foarte renumite. A făcut o donație de 75 de milioane de lire celei de la Oxford, pentru crearea „Blavatnik School of Government”, lucru care-i neliniştea deja pe unii comentatori în 2015.[9] De asemenea, a donat 200 de milioane de dolari către Harvard Medical School, cea mai importantă sumă din istoria acesteia. Experții în Kremlin şi corupția legată de acesta declarau totuşi în 2019 că fondurile lui Blavatnik au fost „obținute cu binecuvântarea şi consimțământul Kremlinului, pe seama bugetului de stat şi a locuitorilor Rusiei”, şi că acesta ar oferi sume enorme pentru „a-şi înlesni accesul în cercurile politice”: „Un asemenea capital «filantropic» permite infiltrarea elitelor economice şi politice ale Statelor Unite şi Regatului Unit la cele mai înalte niveluri. Este, de asemenea, un mijloc prin care Blavatnik exportă în Occident practici cleptocratice ruseşti”[10]. În total, acesta ar fi oferit 700 de milioane de dolari la peste 250 de instituții fără scop lucrativ în ultimii zece ani. Să fie vorba de generozitate? Infiltrare? Spălare de bani şi de reputație?

Blavatnik nu este singurul care face astfel de cadouri. În cursul ultimilor cinci ani, cel puțin paisprezece universități britanice au acceptat mai mult de 7 milioane de lire sterline de la donatori ruşi – fără a-l socoti pe Blavatnik –, dintre care cel puțin 3,4 milioane de la persoane având legături strânse cu Kremlinul. Oxford a primit astfel 2,6 milioane de

lire de la fiul unui oligarh sub sancțiuni şi 3 milioane de la Vladimir Potanin. Situația e similară în Statele Unite, unde, conform unui raport din 2020, şapte oligarhi având legătură cu ingerința rusească în alegerile prezidențiale americane din 2016 au donat între 372 şi 435 de milioane de dolari la mai mult de două sute de organizații americane nonprofit în cursul celor douăzeci de ani anteriori; printre respectivele instituții se numără Universitatea Harvard şi Muzeul de Artă Modernă din New York. Unele dintre aceste donații au avut fără îndoială ca scop „îndulcirea şi spălarea" imaginii personale a oligarhilor sau a Rusiei în străinătate.[11] Diferiți observatori s-au declarat neliniştiți de implicarea oligarhilor ruşi la Yale, dar aceştia au dispărut din diferitele consilii ale universității după atacul contra Ucrainei. Cine îşi doreşte ca miliardarii care depind de Putin să exercite o influență, de orice tip, în mediul universitar occidental?

A infiltra **ş**i a cump**ă**ra

De altfel, ruşii, oligarhi sau nu, apropiați ai regimului sau nu, cumpără sau creează companii în Europa, mai ales în Europa Centrală. Republica Cehă, membră a Uniunii Europene şi a NATO, numără astfel 9.582 de firme deținute de ruşi. Fără îndoială, printre aceşti antreprenori există şi multe persoane oneste, însă trei nume stârnesc nelinişte. În primul rând, Aleksandr Bastrîkin, şeful temutului Comitet de Investigații al Rusiei, a fondat împreună cu soția lui o companie în Republica Cehă şi a beneficiat de un permis de şedere de lungă durată în această țară până în 2009, dată la care compania a fost preluată de prima soție a lui Bastrîkin. Dar ce căuta acesta acolo? În primul rând, Karlovy Vary, fermecătoarea stațiune de vilegiatură din Boemia, este de multă vreme o cvasi-enclavă rusească, fiindcă ruşii au

investit din plin aici, cumpărând o mare parte a hotelurilor, ceea ce a atras zvonuri despre operațiuni mafiote. În plus, „împrumutul rusesc” al lui Marine Le Pen dovedeşte existența a cel puțin unei bănci ruso–cehe care are în acelaşi timp un picior în Uniunea Europeană şi numeroşi „foşti” kaghebişti printre manageri. Cehii erau, de altfel, conştienți de existența acestei probleme cu mult înainte de 2022; la fel ca şi în alte părți, această infiltrare în lumea afacerilor a înlesnit transferul de fonduri şi finanțarea serviciilor secrete.

Unele dintre companiile în care ruşii au investit în Occident sunt de media. În Marea Britanie, ziarele *The Independent* şi *Evening Standard* au fost cumpărate de Evgheni Lebedev, fiu al unui fost ofițer KGB, care a devenit prietenul lui Boris Johnson şi căruia acesta i-a acordat titlul de baron, împreună cu un loc în Camera Lorzilor – nominalizare despre care se spune că a avut loc în contra avizului serviciilor de informații. Uneori, companiile finanțate sunt cluburi de sport, iar în cazul lor e vorba tot de imagine. Roman Abramovici a cumpărat astfel clubul de fotbal Chelsea pentru 240 de milioane de dolari, şi, dacă a atacat-o în justiție pe Catherine Belton şi cartea ei, a fost deoarece aceasta scrisese că l-a cumpărat la cererea lui Putin. Achiziția era, în orice caz, o lovitură de imagine formidabilă pentru Rusia. Bineînțeles, problema nu e că ruşii creează sau cumpără companii în Occident – deşi poate ar trebui mai degrabă să dezvolte economia țării lor –, ci că, prea adesea, banii miliardarilor au fost făcuți în urma unor compromisuri cu o putere criminală şi, pur şi simplu, cu lumea crimei.

Fie că desfăşurau activități economice sau nu, ruşii apropiați de regim au obținut rezidența în Occident şi permise de şedere sau cetățenia unor țări. Deja, în 2008, Tony Blair crease „vizele de aur”: cei care investeau în Marea

Britanie cel puțin 2,2 milioane de dolari primeau un permis de şedere şi posibilitatea de a obține cetățenia după cinci ani. Peste şapte sute de miliardari ruşi au profitat de această facilitate. Londra a devenit „Londongrad”, denumire atât de răspândită, încât a dat titlul unui serial televizat rusesc din 2015. Fosta soție a lui Igor Secin, Igor Şuvalov, fiii lui Arkadi Rotenberg şi alții au cumpărat bunuri imobiliare, lucru care l-a făcut pe oligarhul Serghei Pugaciov să afirme că „Putin şi-a trimis agenții pentru a corupe elita britanică”[12]. Pentru Catherine Belton, „infiltrarea Regatului Unit” de către oligarhii ruşi era „o reuşită”[13].

La Londra, dar şi în alte părți, mai mulți „lorzi şi foşti politicieni au primit salarii substanțiale pentru prezența în consiliile de administrație ale companiilor ruseşti”[14], aceste posturi fără putere reală putând fi retribuite cu 500.000 de lire pe an[15]. Ceea ce face să dispară dorința de a critica orice şi, de asemenea, poate genera un discurs şi acțiuni în favoarea Rusiei. În 2014, devenit lord, politicianul laburist Peter Mandelson, fost ministru în Marea Britanie şi comisar european pentru comerț între 2004 şi 2008, îl lăuda pe Putin în presa rusească, în timp ce deținea o poziție obscură în imensul grup Sistema, al oligarhului Vladimir Evtuşenkov. Acesta nu era, probabil, decât „vârful aisbergului rusesc, foarte mare şi extrem de obscur”, care includea misterioasa societate de consultanță a politicianului, Global Counsel. Mandelson păşea pe urmele fostului cancelar german Gerhard Schröder. Acesta de-abia îşi terminase mandatul de cancelar atunci când a fost angajat de Gazprom pentru a prezida consiliul de supraveghere al consorțiului germano–rus însărcinat cu construcția şi exploatarea gazoductului Nord Stream – pe care Schröder îl avizase în calitate de cancelar. În 2017, a fost cooptat în fruntea consiliului de administrație al Rosneft, ceea ce s-a dovedit pentru el atât de profitabil,

încât, în 2022, primea, pe lângă pensie, între 850.000 şi un milion de euro pe an de la Rosneft şi Nord Stream.

Peter Mandelson şi Gerhard Schröder nu sunt singurii occidentali care dețin poziții în consiliile de administrație rusești, în schimbul unor generoase bonificații. În 2019, îl găsim pe Jean-Pierre Thomas – „Ciudatul domn Rusia al lui Sarkozi", pentru a prelua titlul unei investigații din *L'Obs* –, în fruntea consiliului de administrație al Rusal, enormul grup al oligarhului Oleg Deripaska. Acolo l-a înlocuit pe Matthias Warnig, un fost ofițer Stasi şi tovarăş al lui Putin din epoca Dresda a acestuia. Thomas nu e doar un simplu paravan, din punctul de vedere al autorităților americane, care au cerut şi obținut plecarea lui din consiliul respectiv. Tot în 2019 s-a anunțat că fostul cancelar austriac Christian Kern va intra în consiliul de supraveghere al Căilor Ferate rusești, conduse până nu de mult de oligarhul Vladimir Iakunin. Un alt fost cancelar austriac, Wolfgang Schüssel, se pregătea să intre în consiliul de administrație al Lukoil, iar un fost ministru de finanțe din aceeaşi țară, Hans Jörg Schelling, „consilia" deja Gazprom în proiectul Nord Stream 2. Kern şi Schüssel şi-au părăsit pozițiile după 24 februarie 2022, la fel cum fostul prim-ministru francez François Fillon a renunțat şi el, tot atunci, la participarea în consiliile de administrație ale Sibur (petrochimie) şi Zarubejneft (hidrocarburi). Schröder a aşteptat data de 20 mai 2022 pentru a anunța, în urma a numeroase presiuni, renunțarea la locul în consiliul de administrație al Rosneft şi la cel din consiliul de supraveghere al Gazprom.

Vizarea „elitelor" occidentale

Vladimir Iakunin a jucat un rol de prim-plan în contactele cu aceste elite. Demn de remarcat e faptul că a coprezidat,

alături de Thierry Mariani (RN[91]), Dialogul Franco–Rus, care, la Paris, coordona, încuraja şi superviza relațiile dintre companiile celor două țări. Ulterior, s-a mutat la Berlin, unde a avut activități similare şi, din 2016, prezidează consiliul de administrație al Institutului de Dialog al Civilizațiilor, organizator al Forumului de la Rhodos, unde politicienii şi experții se întrunesc pentru a dezbate probleme globale. De fapt, e vorba de „una dintre principalele unelte de influență a Kremlinului asupra factorilor de decizie europeni”[16]. Din partea Franței, la Forum a participat, în 2017 şi 2018, Dominique de Villepin, după Dominique Strauss-Kahn, care a fost acolo în 2016. Trei ani mai devreme, acesta din urmă intrase în conducerea Băncii Ruse de Dezvoltare a Regiunilor (BRDR), controlată de Rosneft, şi în consiliul de supraveghere al Fondurilor Ruseşti de Investiții Directe (RDIF), unde candidase din partea băncii VEB, „brațul armat al finanțelor statului rus”, după *Le Figaro.* Ziarul presupunea că „fostul prezidențiabil” ar putea „aduce profit [RDIF] prin relațiile lui din lumea finanțelor internaționale”[17]. S-a dovedit ulterior că Rosneft îi vărsase 1,75 milioane de euro în conturi lui Dominique Strauss-Kahn, dar nu direct prin banca menționată: Rosneft ar fi fost clientul Parnasse International, o societate creată de Strauss-Kahn în Maroc, cu el însuşi ca singur acționar şi fără nici un salariat, dar care produce milioane de dolari.[18]

Pe toate aceste canale franco–ruse au circulat milioane, fără ca activitățile retribuite să fie întotdeauna clare, inclusiv când era vorba de finanțarea partidelor politice. În 2014, Frontul Național „a împrumutat” de la o bancă ruso–cehă, dispărută între timp, nouă milioane de euro, bani a căror rambursare a fost reeşalonată în 2020, pe termen

---

[91] Rassemblement National, fostul Front National (FN): partidul de extremă dreaptă al lui Marine Le Pen.

lung, până în 2028. Kremlinul ar fi fost dispus să ajute financiar Liga italiană[92] pentru campania europeană a acesteia şi pare să fi construit raporturi foarte privilegiate cu anumite partide şi anumiți politicieni italieni, începând cu Silvio Berlusconi. În august 2018, Atena a acuzat Moscova că a încercat să cumpere oficiali greci şi să se amestece în treburile interne ale Greciei. Scandalul din jurul Heinz-Christian Strache şi al FPÖ-ului austriac[93] a demonstrat, de altfel, în primăvara anului 2019, că politicienii europeni erau cât se poate de dispuşi să primească finanțări ruseşti.

În Marea Britanie, Partidul Conservator a primit astfel de finanțări din plin. E adevărat, străinii nu au dreptul de a face donații partidelor politice, dar posesorii de cetățenie dublă pot face asta. Aşa că cei care au adus mai multe miliarde Partidului Conservator din 2019 sunt ruso-britanicii, în primul rând Liubov Cernuhina, soția unui fost ministru adjunct al finanțelor al lui Vladimir Putin, care a oferit conservatorilor britanici 2.200.000 de lire sterline între 2012 şi 2022. Şi nu e vorba decât de un finanțator cunoscut. Oare câți alții există?

Acțiunile oligarhilor ruşi în străinătate au, uneori, conotații politice şi mai clare. Astfel, în 2005, Oleg Deripaska a achiziționat o enormă uzină de aluminiu din

---

[92] Liga, sau Liga pentru Salvini Premier, fosta Ligă Nord: partidul populist de dreapta al lui Matteo Salvini.

[93] Aşa-numita Afacere Ibiza, sau Ibizagate. E vorba de o înregistrare din 2019, în care Strache şi adjunctul lui din FPÖ, Johann Gudenus, discută cu o femeie care se identifică drept Aliona Makarova, nepoata afaceristului rus Ivan Makarov, şi se arată favorabili în fața propunerilor acesteia de a le asigura o reflectare pozitivă în mass-media, în schimbul unor contracte guvernamentale. Scandalul a atras căderea guvernului austriac şi demiterea cancelarului Sebastian Kurz de către parlament.

Muntenegru, KAP, care realizează 40% din PIB-ul țării, controlând astfel, *de facto*, economia țării. Or, conform săptămânalului american *The Nation*, Deripaska ar fi spus unuia dintre apropiații săi că a cumpărat uzina fiindcă „Putin îl încurajase s-o facă”: „Kremlinul își dorea o zonă de influență la Mediterana”[19]. Asta era cu unsprezece ani înaintea unei tentative de lovituri de stat organizate în această țară din Balcani de – se pare – doi lideri ai unui partid deschis prorus, și cu doisprezece ani înainte ca Muntenegru să devină membru NATO. În mod similar, Deripaska ar fi cumpărat și o uzină de aluminiu în Tadjikistan, pentru a-l ajuta pe Putin să restabilească influența rusă în această fostă republică sovietică, așa încât Kremlinul să nu apară direct în această acțiune, cel puțin la început.

Folosirea diasporei

Pe lângă opinia publică din țările occidentale și factorii de decizie politici și economici, Kremlinul ține sub observație diaspora rusofonă, care, în concepția lui, se poate transforma într-o pârghie de influență. Leonid Sluțki, președinte al comitetului din Dumă însărcinat cu diaspora, a spus-o clar în *Komsomolskaia Pravda*, pe 25 decembrie 2014: „Chiar dacă, în cursul ultimilor 25 de ani, lumea rusă – prin acest termen desemnez vorbitorii de rusă de peste tot – s-a diminuat, de la 350 la 270 de milioane de persoane, ea rămâne în continuare o mare forță. De care șefii statelor occidentale nu pot să nu țină cont și care va face să se audă despre ea”[20].

„Lumea rusă” grupează „compatrioții” *(sootecestveniki)*, un termen care figura deja într-o lege rusească încă din 1999 și a fost precizat într-o alta, din 2010. E vorba de toți cei care

au avut, la un moment dat, un paşaport rusesc şi/sau sovietic, dar şi de descendenții lor, dacă aceştia aleg „să aibă o legătură spirituală, culturală şi juridică cu Federația Rusă”[21]. Printre aceştia se pot deci număra francezi[94] ai căror străbunici au emigrat în anii ’20, care frecventează o biserică ortodoxă rusă – elementul de „legătură”. Începând din 2000, Kremlinul înființează structuri însărcinate cu adunarea şi organizarea acestor „compatrioți” via ambasade. În 2008, apare o agenție pe nume Rosotrudnicestvo, „Colaborarea Rusiei”, despre care Dossier Center, care documentează activitățile infracționale ale persoanelor legate de Kremlin, declara în 2021 că era „principalul motor însărcinat cu sporirea *soft power*-ului Kremlinului” şi că, sub „acoperirea” lui, lucrează cadrele FSB-ului şi ale SVR-ului, două structuri ale serviciilor secrete ruseşti.[22]

Anumiți membri ai diasporei rusofone nu au nici un chef să intre în asociațiile supervizate de ambasadele ruse, dar alții le-au făcut jocul şi l-au susținut public pe Putin după anexarea Crimeii. Iar Rosotrudnicestvo a decis, în ianuarie 2021, să se bazeze preponderent pe ONG-urile din străinătate, printre care se regăsesc, desigur, asociații pentru învățarea limbii ruse sau – iarăşi! – pentru organizarea festivalurilor de cinema. Jurnaliştii Andrei Soldatov şi Irina Borogan, obligați astăzi să trăiască în afara Rusiei, au explicat recent felul în care Kremlinul îi mobilizează, îi seduce uneori şi îi terorizează din nou pe „compatrioți”, inclusiv pe cei mai bogați dintre ei[23]. Cei doi semnalează faptul că, din epoca sovietică, Kremlinul s-a servit de diaspora pentru a recruta agenți şi colaboratori. Or acest tip de manipulare e cu atât mai demn de atenție cu cât emigrația rusă a crescut abrupt de pe 24 februarie 2022:

---

[94] Situația e asemănătoare în toate țările occidentale în care s-a produs o emigrație rusească după revoluția bolşevică, desigur.

tentativele de manipulare nu mai trebuie neglijate, chiar dacă personalul ambasadelor Rusiei a fost expulzat.

Acesta este cadrul politic în care Kremlinul nu numai că şi-a construit biserici în Occident, dar încearcă, în plus, să pună mâna pe bisericile ortodoxe fondate şi conduse începând cu anii ’20 de emigrația rusă şi descendenții ei. Pentru statul rus, miza e de a se afirma ca moştenitor al Imperiului Rus şi de a dovedi că Rusia a rămas aceeaşi sub diferite regimuri, ceea ce este fals, dar şi de a-i controla mai strict pe cei care, în diaspora, frecventează aceste lăcaşuri de cult şi de întâlnire.

Luptele pentru influență ecleziastică se adaugă conflictelor identitare şi istorice. Astfel, atunci când Ambasada Rusiei în Franța reuşeşte să obțină, în urma unui proces, proprietatea uneia din cele două biserici ortodoxe ruseşti din Nisa – catedrala –, aceasta trece imediat sub controlul Patriarhiei de la Moscova, după ce depinsese de cea de la Constantinopol. Iar atunci când aceasta a decis, în mod neaşteptat, să suprime arhiepiscopia bisericilor ortodoxe ruseşti din Europa Occidentală, care depindea de ea şi care grupa toate parohiile de acest fel din diaspora, acestea au trebuit să aleagă: ori să se subordoneze Moscovei, ori să-şi aleagă o altă jurisdicție. O parte dintre ele au ales Moscova, dar unele îşi regretă deja alegerea, de când patriarhul moscovit susține „operațiunea specială” din Ucraina. Cu alte cuvinte, reforma n-a luat încă sfârşit, inclusiv fiindcă ambasadele ruseşti din Europa continuă să aibă ca misiune recuperarea bisericilor, capelelor, cimitirelor – respectiv a terenurilor pe care acestea sunt construite. Iar prin violența procedeelor lor, şi-au făcut şi duşmani de moarte în sânul diasporei: acțiunile de influență pot fi şi brutale.

Chiar înainte de 24 februarie 2022, un război hibrid era deci în plină desfăşurare, combinând războiul informatic, crearea şi menținerea de discursuri propagandistice, impunerea unui anume imaginar, infiltrări, corupție şi dezvoltarea capacităților de influență în diferite segmente sociale. Sancțiunile care au urmat atacului armat au blocat o parte dintre aceste acțiuni şi au permis măsurarea amplorii lor. Pentru moment, şi poate că până la următoarele oferte tentante, Londongradul e o afacere de domeniul trecutului. Cu atât mai rău pentru comercianții, agenții imobiliari şi proprietarii de hoteluri de pe Coasta de Azur, de la Courchevel, din Sardinia sau din alte părți, care îşi regretă clienții atât de buni, care le plăteau atât de generos angajații. Fiindcă unii dintre emisarii şi reprezentanții Kremlinului aveau un impact pozitiv asupra economiei locale, chiar în clipele în care corupeau şi încercau să submineze ansamblul sistemului.

III. CĂILE ŞI MIJLOACELE AUTORITĂŢII ABSOLUTE

16. NIMICIREA POPOARELOR

de Françoise Thom

Rusia are mentalitatea politică a unei reptile, e un crocodil mereu gata să te înfulece.[1] —Miheil Saakaşvili

Puterea rusească a devenit un ucigaş în serie, nu numai al opozanților izolați, ci şi al unor popoare întregi. Şi nu e vorba numai de exterminarea fizică. Sau, mai curând, aceasta este faza prealabilă realizării adevăratului obiectiv al Kremlinului, nimicirea morală şi intelectuală a popoarelor rebele, după exemplul a ceea ce s-a întâmplat cu poporul rus de la venirea la putere a lui Putin. Victimele tăvălugului rusesc sunt cecenii, georgienii, într-un grad mai mic, şi, mai nou, ucrainenii. Un studiu comparativ al acestei triste serii ne permite să stabilim o tipologie de *modus operandi* în privința agresorului rus.

Faza preliminară: izolarea victimei

Această izolare are ca scop discreditarea victimei în străinătate şi demoralizarea ei, prin tăierea legăturii cu lumea şi împiedicarea coagulării unui stat modern. Cea mai bună ilustrare a acestei tactici ruseşti este Cecenia. După sfârşitul primului război împotriva acestei țări, încheiat prin Acordul de la Hasaviurt din 31 august 1996, Moscova i-a sprijinit în secret pe islamiştii radicali contra partizanilor construcției unui stat național. Elementele cecene cele mai moderate, ca preşedintele Aslan Mashadov, au fost sistematic marginalizate, apoi eliminate, spre profitul liderilor războinici de felul lui Şamil Basaev, din ce în ce mai atraşi pe orbita islamistă. Această islamizare a conflictului cecen i-a permis lui Vladimir Putin să acrediteze teza – îndoielnică – a atentatelor islamiste din Rusia, din

septembrie 1999, şi să relanseze războiul contra Ceceniei, cu aprobarea tacită a occidentalilor.

Responsabilitatea centrului federal în islamizarea țării a fost documentată în special de jurnalistul american Paul Klebnikov – asasinat la Moscova pe 9 iulie 2004 –, în articolele lui despre Boris Berezovski şi legăturile acestuia cu combatanții ceceni.[2] În octombrie 1996, Berezovski devine de fapt numărul doi în Consiliul Național de Securitate, post care îi permite să supervizeze politica rusă în Cecenia, cu binecuvântarea lui Elțin. După Klebnikov, preşedintele Mashadov era convins că oligarhii din jurul lui Elțin, mai ales Berezovski, îi controlau şi finanțau pe jihadiştii din Cecenia. Mecanismul era simplu. În doi ani, în jur de 500 de persoane au fost luate ostatice în Cecenia: străini, reprezentanți ai Crucii Roşii occidentale, jurnalişti, ingineri, misionari, nord-caucazieni, ruşi, printre care înşişi trimişii preşedintelui Elțin. Berezovski a vărsat sume imense, în chip de răscumpărare, liderilor militari şi islamiştilor care dețineau ostaticii. După Mashadov, răscumpărările serveau la finanțarea rețelei islamiste: „Valul de răpiri făcea parte din politica de stat [rusească]". Şi, în plus, aceleaşi răpiri sistematice îi descurajau pe străini să mai ajungă în Cecenia. În 1998, Mashadov presimțea deja conflictul: „Azi, miroase de-a binelea a război aici [...] Greşeala e în întregime a Rusiei. Fundamentalismul şi terorismul sunt în întregime artificiale"[3]. Memoriile lui Anatoli Kulikov, ministru de interne al Rusiei, susțin ipoteza. Astfel, atunci când acesta îi raportase lui Elțin că, în aprilie 1997, Berezovski îi dăduse două milioane de dolari lui Basaev, unul dintre cei mai redutabili comandanți militari, iar serviciile secrete aflaseră imediat despre asta, Elțin nu se mirase deloc: „Ca şi cum ar fi fost firesc", nota Kulikov. Şi atunci când ministrul îi spune că Berezovski nu îşi cheltuise propriii bani, ci foarte probabil pe cei ai

statului, Elțin ricanează: „Normal că nu sunt ai lui. Ce cretin le-ar da banii lui bandiților?”[4] Mărturia este confirmată începând din 2006, când Berezovski, certat cu Putin, devine inamicul public numărul unu al acestuia, iar presa rusă se apleacă din nou asupra jocurilor făcute de el în Cecenia. Şi citează mai ales mărturia lui Turpal Movsaev, fratele şefului securității de stat cecene sub Dudaev şi Mashadov: „B. Berezovski a jucat rolul principal în organizarea luării de ostatici de pe teritoriul Ceceniei. A ordonat răpirea celor mai celebri politicieni şi jurnalişti. [...] Şamil Basaev şi Movladi Udugov erau şi ei acolo. Fratele meu mi-a povestit că Basaev organizase răpirea lui Vlasov, reprezentantul rus în Cecenia. Această răpire a avut loc la cererea lui B. Berezovski”[5]. Udugov era nimeni altul decât ministrul informațiilor din Cecenia, începând din 1996, şi un islamist notoriu.

Această politică de răpiri ale personalităților avea ca scop finanțarea elementelor extremiste din Cecenia, discreditându-i în acelaşi timp pe ceceni în opinia publică rusească şi străină şi creând conflicte între aceştia şi vecinii lor din Caucazul de Nord, aşa încât țara să fie izolată înaintea războiului care urma. La toate acestea se adaugă un nou obiectiv: propulsarea la preşedinție a lui Vladimir Putin, candidat ales de „Familie” pentru a-i succeda lui Boris Elțin, mai ales în fața lui Serghei Stepaşin, la vremea respectivă şef al guvernului. Exact asta a revelat afacerea Ghenadi Şpigun, reprezentantul Ministerului de Interne rus răpit la Groznîi, la începutul lui 1999. Stepaşin a povestit mai apoi că fusese pregătită o operațiune specială pentru a-l elibera, dar că Berezovski stricase totul plătind şapte milioane de dolari răpitorilor ca să nu facă asta[6]. Cadavrul lui Şpigun a fost descoperit la puțină vreme după aceea, iar acest fiasco l-a discreditat pe Stepaşin, deschizându-i calea lui Putin, care l-a înlocuit în fruntea guvernului.

În mod asemănător, înainte de războiul ruso–georgian, Moscova a desfăşurat o campanie sistematică de denigrare contra preşedintelui Saakaşvili, detestat de Putin. Saakaşvili a fost prezentat ca un dezechilibrat periculos, marioneta Statelor Unite – argument foarte eficient în Franța –, fascizant – pentru stânga occidentală –, omul „rețelelor Soros”[7] – pentru dreapta occidentală – etc. În mod asemănător, timp de ani de zile, propaganda rusească a lucrat, nu fără succes, la insuflarea ideii că Ucraina colcăie de admiratori ai lui Hitler, că guvernul de la Kiev este un cuib de „fascişti”, de antisemiți etc. Dar, în 2022, occidentalii au început să înțeleagă, din proprie experiență, cu ce se confruntă, iar tentativa de izolare a Ucrainei a fost un eşec.

Primul act: victima este prezentată ca agresor

Mărturia lui Turpal Movsaev a confirmat modul în care şefii ceceni fuseseră manipulați de Berezovski pentru a-şi lansa incursiunile în Daghestan, iar asta i-a furnizat lui Putin pretextul de a declanşa al Doilea Război din Cecenia. În iulie 1999, la o reuniune, „Kazbek Mahacev [ministrul de interne cecen] a anunțat că pentru august 1999 era pregătită o campanie contra Daghestanului, finanțată de Boris Berezovski. Kazbek Mahacev a declarat şi că în iulie îl întâlnise pe aeroportul din Nalcik pe asistentul personal al lui Berezovski, un georgian pe nume Badri [e vorba de tenebrosul oligarh georgian Badri Patarkarțişvili], care îi aducea bani lui Berezovski”[8]. Aşa cum scrie Paul Hlebnikov, „invazia din Daghestan a dat mână liberă guvernului rus – acum era posibil să trimită forțe serioase în Caucazul de Nord. În fond, cecenii erau agresorii [...]. Să precizăm că unitatea cecenă care a atacat Daghestanul era una mare şi

bine echipată, dar nu fusese trimisă de guvernul cecen; ea făcea parte dintr-un important grup militar independent”[9]. Un scenariu analog este utilizat în Georgia, în august 2008, când Rusia îi înarmează pe militanții oseți, după ce le-a distribuit paşapoarte ruseşti, începând din aprilie 2008. Îmboldiți de Moscova, aceştia încep să hărțuiască oraşele georgiene de graniță, iar preşedintele Saakaşvili se trezeşte în fața unei alegeri deloc de invidiat: fie să lase lucrurile să curgă şi să-şi piardă sprijinul popular, fie să reacționeze. În noaptea de 7 spre 8 august, el ordonă armatei georgiene să lanseze o ofensivă contra Osetiei de Sud, bombardând capitala Țhinvali. Şi capcana se închide: pe 8, dimineața, tancuri, blindate uşoare şi transportoare de trupe ruseşti invadează Osetia de Sud. Rusia pretinde că scopul e protecția „propriilor cetățeni”, amenințați de un „genocid”. Un pretext identic va fi utilizat contra Ucrainei, în 2022: armata rusă intervenea aici pentru a proteja „rusofonii” din Donbas de un „genocid” organizat de „naziştii din Kiev”.

Faza terorii

Deja, în epoca celui de-al Doilea Război din Cecenia, politicienii şi şefii militari ruşi se laudă că duc un război „inteligent”, cu pierderi minime. Lucru adevărat din perspectiva cekistă, dar nu din cel al economiei de vieți omeneşti. Fapt revelator, primele atacuri sunt îndreptate contra regiunilor din Cecenia rămase fidele preşedintelui Aslan Mashadov, şi nu contra fiefurilor wahhabiste. Din primele zile, dorința de a semăna teroarea este evidentă, fiindcă, pe 21 octombrie 1999, rachetele ruseşti lovesc centrul Groznîiului, mai ales piața şi maternitatea, omorând până la 120 de persoane şi rănind până la 500. Vărsarea de sânge durează mai multe luni[10] şi, în 2003, Națiunile Unite

numesc Groznîi „oraşul cel mai distrus de pe Pământ”. Cu un cinism suprem, aceste distrugeri sunt folosite ca argument de viitorii colaboratori ai ruşilor, fiindcă, în 2016, Kadîrov declară: „Suntem un popor care a trecut printr-un război. Infrastructurile au fost cu totul distruse, în republică nu mai există nimic. În ciuda a tot, am găsit o limbă comună, ne-am revizuit poziţiile, ne privim viaţa dintr-o perspectivă total diferită, construim o nouă republică... Eu mă ocup de problemele republicii şi ale poporului ei. Eu nu fac politică”[11].

În Cecenia, la fel ca mai târziu în Ucraina, crimele sunt nenumărate: distrugeri de sate şi oraşe fără valoare militară, atacuri şi bombardamente ale unor oraşe neapărate, bombardarea grădiniţelor, a spitalelor, a teatrelor şi centrelor comerciale, răpiri, execuţii sumare şi asasinate, tortură, tratamente degradante, violuri asupra femeilor şi bărbaţilor, atacuri deliberate asupra populaţiei civile şi contra mijloacelor de transport şi a personalului sanitar, arestări şi încarcerări arbitrare de civili, jaf, extorcare de fonduri, trafic cu fiinţe umane. La fel ca în cazul violurilor în masă ale femeilor germane de către Armata Roşie în 1945, nu e vorba de abateri de la regulă, ci de o politică deliberată, primul stadiu de dresare a populaţiei rebele. Sălbăticia este condiţia prealabilă a rusificării, acţiunile armatei ruseşti sunt croite de aşa natură încât să provoace reacţii de acelaşi tip. Ca totdeauna, teroarea este însoţită de minciuni de proporţii, având scopul de a demoraliza populaţia şi a crea o impunitate totală pentru agresor. În Cecenia, „nu cucerim oraşe, ci le eliberăm”, declara ministrul apărării, Igor Sergheev.[12]

Tendinţele de genocid ale militarilor se puteau constata deja în Cecenia, aşa cum reiese din relatările culese de Anna Politkovskaia. Astfel, colonelul Anatoli Hruliev se declară hotărât să nu lase cecenii „să se înmulţească”: „Principala

lui teză e «N-am să-i las să se înmulțească». Se referă la ceceni şi la inguşi. A te înmulți înseamnă a face copii”[13]. În august 2000, colonelul Roman Şadrin răspunde la întrebarea referitoare la sfârşitul războiului: „Nu trebuie decât să lăsăm în viață 100.000 până la 120.000 de ceceni şi vom putea dormi liniştiți cam treizeci de ani, până când aceştia se vor înmulți din nou”. Cât despre ofițerii cu grad mai mic, ei repetă adesea fraza: „Un cecen bun e un cecen mort”[14].

În cazul Ucrainei, lucrurile sunt şi mai clare. Atunci când conducătorii ruşi vorbesc de „denazificare”, trebuie să înțelegem prin aceasta „lichidarea națiunii ucrainene”: „Fie rad Ucraina de pe suprafața pământului, fie o decapitez politic”, îi declară Putin preşedintelui Macron într-o conversație telefonică[15]. Un program de distrugere metodică a națiunii ucrainene fusese elaborat în prealabil şi divulgat mass-media ruseşti, mai ales într-un articol care a făcut vâlvă, publicat de Timofei Sergheițev pe RIA Novosti, agenția de propagandă a Kremlinului, intitulat „Ce trebuie să facă Rusia cu Ucraina?”[16], în care autorul susține că măsurile vor lua timp. Aşa cum au descoperit invadatorii ruşi, „masa populației [este] nazistă”; „denazificarea” nu se poate deci limita la lichidarea guvernului ucrainean, aşa cum fusese prevăzut inițial, ci e o întreprindere de lungă durată, pentru care este nevoie de cel puțin douăzeci şi cinci de ani, fiindcă „durata denazificării nu poate fi în nici un caz mai scurtă de intervalul în care o generație se naşte, creşte şi se maturizează, în condițiile denazificării. Nazificarea Ucrainei durează de peste treizeci de ani”. Rusia ar trebui deci să pună în aplicare „schimbări ireversibile” pe teritoriul debarasat de „nazişti” ucraineni.

„Denazificarea” ar trebui să se producă în etape. Mai întâi, „lichidarea formațiunilor armate naziste”, inclusiv „a forțelor de aşa-zisă securitate națională, ca şi a milițiilor de

apărare teritorială”, adică a întregii populații masculine ucrainene înarmate în momentul de față[95], în acelaşi timp cu „distrugerea infrastructurii militare, informaționale şi educative care le asigură activitatea”. În a doua etapă urmează „reprimarea ideologică a atitudinilor naziste” şi instaurarea „unei cenzuri severe: nu numai în sfera politică, ci şi, de asemenea, în mod indispensabil, în sfera culturii şi educației”. Manualele ucrainene trebuie înlocuite cu cele ruseşti în şcoli. Apoi, „instalarea unui spațiu informațional rusesc”, cu alte cuvinte iradierea populației supraviețuitoare cu narațiunile televiziunilor ruseşti. Apoi, „organizarea de anchete în masă, vizând stabilirea responsabilității pentru fiecare dintre crimele de război, crimele contra umanității, răspândirea ideologiei naziste şi susținerea regimului nazist”. Mai simplu spus, un regim de teroare în masă care face apel la delațiune. Oricine va putea fi taxat ca „nazist”, într-o perspectivă asemănătoare cu cea a marilor procese pe stil stalinist, sau ar putea fi numit inamicul public numărul unu al Moscovei – de pildă, membrii batalionului Azov[17], „convertiți” şi siliți să facă mărturisiri publice prin aplicarea metodelor NKVD-ului stalinist. În fine, „lustrația”, care include „toate organizațiile implicate în practica nazismului [care] trebuie eliminate şi interzise. Liderii banderişti[18] trebuie lichidați, fiindcă reeducarea lor este imposibilă. În afara autorităților, cei mai mulți oameni din popor sunt nazişti pasivi, colaboratori ai nazismului, de asemenea vinovați. Au susținut guvernul nazist [...] Această parte a populației va fi pedepsită pe drept, fiindcă va trebui să-şi asume costurile inevitabile ale războiului just contra sistemului nazist”. Prin toate acestea, se înțelege eliminarea fizică a oricărei forme organizate de existență socială a

[95] Numai forțele armate regulate ale Ucrainei au fost estimate la un total de 700.000 de persoane, după invazia Rusiei.

poporului ucrainean. Cuvântul „Ucraina” va dispărea din acest spaţiu „denazificat”, fiindcă, dacă ne îndoiam, „denazificarea este, inevitabil, şi o dezucrainizare”.

Politica dusă de Rusia în teritoriile ucrainene ocupate se conformează riguros acestui program, el însuşi copiat după politica stalinistă din ţările ocupate de Armata Roşie în 1939–1941, apoi „eliberate” în 1944–1948.[19] Atrocităţile comise de către unităţile ruseşti nu sunt „excepţii”, ci, dimpotrivă, punerea în aplicare a unei politici deliberate de reeducare a poporului ucrainean, prin teroare şi mizerie. Regăsim în ele practicile bolşevice, în stare pură: distrugerea armată a civilizaţiei, teroarea în masă, curăţarea şi eliminarea sistematică a elitelor politice locale, deportările în masă în Rusia – inclusiv femei şi copii –, provocarea foametei pentru a „dresa” populaţiile respective, exact aşa cum făcuseră predecesorii de la Kremlin. În Ucraina, Rusia a vizat în mod deliberat infrastructura legată de agricultură, pentru a împiedica exporturile de cereale şi alte produse de acest fel în vara anului 2022, aşa încât fermierii au fost în imposibilitatea de a-şi pune în vânzare recolta, trezindu-se cu loturile de cultură minate şi deci imposibil de utilizat. În luna iunie a aceluiaşi an, autorităţile ucrainene au afirmat că în jur de 1.600.000 de ucraineni au fost mutaţi cu forţa în Rusia după „filtrare”[20]. De o parte şi de alta a graniţei ucraino–ruse au fost identificate optsprezece „tabere de filtrare”, destinate trierii ucrainenilor „rusificabili” de cei care nu sunt astfel.[21] Responsabilii ruşi cu aceste acţiuni deţin liste, primite de la colaboratorii locali, care-i includ pe angajaţii procuraturii, ai poliţiei, ai Ministerului Situaţiilor de Urgenţă, pe consilierii municipali, jurnaliştii, activiştii, bloggerii, manifestanţii, soţiile şi rudele veteranilor din războiul din Donbas, tătarii din Crimeea, voluntarii – cu alte cuvinte, elitele care formează structura statului ucrainean. Oricine afişează poziţii proucrainene este închis, adesea

torturat şi lichidat.[22] FSB-ul, care lucrează împreună cu agenții propagandei psihologice ruseşti, ia la rând teritoriile ocupate, în căutarea potențialilor opozanți. Prizonierii sunt supuşi la torturi variate: bătăi violente, gloanțe adevărate trase pe lângă cap, sufocare cu măşti de gaz, amenințări cu moartea celor apropiați. După ce sunt stropiți cu apă, deținuții sunt torturați cu şocuri electrice aplicate urechilor, organelor genitale şi anusului. Soția unui avocat din Herson răpit de ruşi în luna martie a depus următoarea mărturie: „Un cleşte pe sex, un altul pe un sfârc. L-au luat şi l-au adus înapoi a doua zi: cu dinții smulşi cu cleştele şi o parte din limbă tăiată. Tortură cu electricitate”[23]. „Rusificabilii” sunt cooptați sau deportați, iar unii ajung până în regiunile izolate ale Extremului Orient rusesc. Copiii ucraineni răpiți de forțele ruseşti sunt adesea despărțiți de familiile lor sau plasați în orfelinate, destinați unor adopții în Rusia.[24] În plus, Rusia caută să atragă cât mai mulți profesori ruşi în teritoriile ocupate, oferindu-le salarii de cinci ori mai mari decât cele obişnuite, pentru eradicarea limbii ucrainene şi îndoctrinarea elevilor ucraineni, mai ales prin impunerea cultului „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” şi a altor mituri ale „lumii ruse”[25]. Este frapantă analogia cu politica stalinistă de deportare a milioane de persoane din regiunile anexate sau subjugate în Siberia şi Asia Centrală, în timp ce ruşii erau trimişi să populeze regiunile ocupate.

Etapa următoare: „transformarea războiului imperialist în război civil”

Rusia a stăpânit dintotdeauna arta de a provoca scindări şi de a-i subjuga pe ceilalți prin politica sa imperială. Unul dintre obiectivele războaielor de cucerire duse de Kremlin a fost dintotdeauna achiziția cărnii de tun. În orice conflict,

Moscova a încercat să îşi creeze o bază de acoliţi şi de ienicieri[96] în ţările atacate. Cu toţii am asistat la instrumentalizarea unei Cecenii „bune” care se opunea celei rele şi a unei Ucraine „bune” care se ridică împotriva „naziştilor de la Kiev”. Acesta este unul dintre scopurile bombardamentelor sistematice efectuate asupra civililor şi ale politicii pământului pârjolit: odată ce teritoriile sunt ocupate şi administrate de serviciile ruseşti, civilii, adesea privaţi de orice mijloace de subzistenţă şi de domiciliu, sunt, în cazul Ucrainei, obligaţi să accepte paşapoarte ruseşti pentru a avea acces la ajutor umanitar. În continuare, bărbaţii supravieţuitori se înrolează, contra unei solde, în forţele inamice[26]. Acest gen de trădători din necesitate, deveniţi colaboratori, constituie baza viitoarei puteri a Rusiei, fiindcă din momentul în care trec de partea adversarului au totul de pierdut în situaţia unei victorii a forţelor naţionale. În consecinţă, în teritoriile ocupate şi distruse, Moscova începe imediat fie să nimicească, fie să recruteze populaţia masculină, obligată să pornească la război împotriva compatrioţilor de ieri.

În primul pas, Rusia îşi creează o clientelă în reţelele criminale, aşa cum s-a întâmplat în cazul Kadîrov, în Cecenia, şi în entităţile separatiste din Donbas şi Luhansk. În Cecenia, Moscova a exploatat structura de clan a societăţii şi a mizat pe antagonismul dintre clanul Kadîrov şi anturajul lui Basaev,[27] pentru a-şi proclama, în aprilie 2002, victoria. Aici, serviciile speciale ruseşti s-au oprit tocmai la un lider al lumii infracţionale cecene, Hoj-Ahmed Nuhaev, pentru a găsi o cale de ieşire din conflict. Nuhaev era un adept al lui Aleksandr Dughin[28] şi a servit drept intermediar în negocierile dintre Kremlin şi Ahmad Kadîrov, muftiul

---

[96] Aceste trupe otomane erau recrutate din ţările subjugate.

republicii şi fost lider pro-independență trecut în tabăra rusească, în parte din teamă față de influența din ce în ce mai mare a wahhabismului. Pentru Moscova, esențialul era de a supune Cecenia şi de a face din ea acolita ei activă în confruntarea cu Occidentul predicată de eurasianişti. Doctrina lui Dughin i-a folosit la cooptarea naționaliştilor ceceni şi la transformarea lor în aliați, în acelaşi timp împotriva islamiştilor radicali, deveniți periculoşi în Caucazul de Nord, şi mai ales contra occidentalilor. Pacificarea Ceceniei a fost cumpărată cu bani grei prin instalarea la putere, în 2003, a clanului Kadîrov, întreținut fastuos de subsidiile de la Moscova. Ahmad Kadîrov a fost ales preşedinte al republicii în octombrie 2003, apoi asasinat în mai 2004, la putere urmându-i fiul lui, Ramzan, ales personal de Vladimir Putin. Războiul s-a transformat în „operațiune de menținere a păcii", care a continuat până în aprilie 2009. Cât despre fostul preşedinte cecen Aslan Mashadov, a fost asasinat în 2005, soartă de care a avut parte şi Şamil Basaev[97], în 2006.

Din punctul de vedere al Kremlinului, subjugarea Ceceniei a fost un succes imens, chiar dacă a avut costuri mari pentru contribuabilii ruşi. Această țară este regiunea care a primit cele mai mari subvenții de la bugetul federal, iar în ianuarie 2022, Ramzan Kadîrov a dezvăluit că Rusia cheltuie 300 de miliarde de ruble[98] pentru a-şi întreține fieful[29]. S-a calculat că statul rus cheltuieşte de şase ori mai

---

[97] Personaj cu care ne-am mai întâlnit în această carte – lider militar separatist şi terorist cecen, cunoscut pentru recucerirea Groznîiului în 1996, alături de Mashadov, dar şi pentru luările de ostatici de la Budionovsk şi Beslan. Înaintea asasinării, era considerat şeful rezistenței militare din Cecenia.

[98] Puțin peste patru miliarde de euro.

mult pentru un locuitor al Caucazului de Nord decât pentru alți cetățeni ai federației. Dar, în ochii conducătorilor de la Kremlin, Kadîrov face servicii de neînlocuit, mai ales prin crearea unui sistem islamist prorus. În plus, Rusia este în penurie cronică de ieniceri pentru realizarea obiectivelor ei imperiale, iar Cecenia, cu o natalitate foarte ridicată, în contrast cu evoluția demografică catastrofală din regiunile rusești, este o sursă prețioasă de carne de tun. Trupele cecene au fost trimise în Siria, iar, mai nou, luptă cu ucrainenii de partea separatiștilor proruși și a trupelor regulate rusești, infiltrându-se și manipulând rețelele islamiste din Siria și din Europa.[30] Totdeauna serviabil, Kadîrov, care își spune „pedestrașul lui Putin", își pune prompt asasinii la dispoziția suzeranului,[31] preia și amplifică retorica oficială, ba chiar a amenințat, în iulie 2017, „să sodomizeze întreaga lume", cu ajutorul armei nucleare rusești.

Vremea colaboratorilor: resurecția lui *Homo sovieticus*

De-abia instalați în Ucraina, ocupanții se apucă să creeze un cadru de funcționare. În câteva săptămâni, Hersonul a început să se transforme în copia unui oraș sovietic. Statuile lui Lenin se întorc, iar invadatorii golesc imediat orașele de simbolurile naționale ucrainene, distrug kurganele[99] – tumulii care adăpostesc mormintele milenare ale sciților – și ard cărțile de istorie a Ucrainei. La Mariupol, fosta Piață a Libertății este redenumită în prezent „Piața Lenin"[32]. Moscova urmărește să șteargă de pe hartă un popor, distrugându-i memoria. Televiziunea rusă varsă un potop de venin, în timp ce canalele ucrainene sunt interzise.

[99] *Cf*. „gorgan", în română.

Legăturile cu Ucraina sunt întrerupte sistematic. Ocupanții fac tot ce pot pentru a-i convinge pe ucraineni să se aboneze la operatorii de telefonie mobilă din Rusia, care sunt integral ascultate şi controlate de serviciile secrete.[33] Copiii născuți după invazie primesc din oficiu cetățenia rusă. Cuvântul de ordine este domnia asupra unei populații dependente, terorizate, spălate pe creier şi infantilizate. Ocupanții îi privează pe „culacii din secolul XXI" (*sic*!) de hrană, le jefuiesc şi le distrug fermele şi viile, le iau cu japca produsele agricole şi oferă o plată – în jur de 250 de dolari – ucrainenilor dacă aceştia consimt să ceară un paşaport rusesc. Cei care „aduc mai mulți prieteni" sunt recompensați cu prime.[34]

Eradicarea spiritului național este pusă în practică prin aceleaşi metode din epoca sovietică. Autoritățile încurajează, prin toate mijloacele, provincialismul, patriotismul local, folclorul şi sportul, pentru a înlocui spiritul civic caracteristic cetățenilor liberi. Kadîrov adoră *lezghinka,* dansurile tradiționale caucaziene. Ucrainenii sunt invitați să-şi arboreze cămăşile brodate, să-şi intoneze cântecele populare şi să mănânce slănină. Integrarea în „lumea rusă" înseamnă, în afara cultului dedicat idolilor obligatorii, eroii „Marelui Război pentru Apărarea Patriei", întoarcerea la arhaic, apelul la „valorile tradiționale" pretins trădate de Occidentul dominat de liberalismul anglo-saxon.

Georgia a fost obiectul unei vasalizări *soft*, girată de oligarhul Bidzina Ivanişvili, care cheltuie bani ruseşti pentru cumpărarea elitelor naționale. Partidul aflat la putere – „Visul georgian" – se prezintă ca un avanpost al țării contra unei noi agresiuni ruseşti. Însă Georgia nu a sărit peste faza terorii, în timpul scurtului război din vara anului 2008: după ce, pe 10 august, Țhinvali, capitala Osetiei de Sud, intră sub controlul armatei ruse, iar Georgia tocmai anunțase retragerea forțelor din provincia separatistă şi

încetarea focului, pe 11 august, ruşii bombardează oraşul Gori, portul Poti de la Marea Neagră şi împrejurimile Tbilisiului. Politica rusească vizează sistematic demoralizarea populației georgiene, căreia încearcă să-i inoculeze ideea că a fost abandonată de Occident. Ideologia regimului aflat la putere constă în crearea dezgustului față de politică, prin repetarea fără încetare a faptului că toate partidele sunt corupte şi vândute. A doua componentă a propagandei distilate de putere este apelul la „valori tradiționale” georgiene, presupus periclitate de influența occidentală. În fond, distrugerea intelectuală şi morală a popoarelor căzute în orbita „lumii ruse” trece prin interzicerea accesului la universal. Fiindcă exact la asta se reduce respingerea Occidentului în numele „valorilor tradiționale”.

Primul criteriu de reuşită a proiectului puterii ruseşti este cooptarea populațiilor învinse pentru aservirea propriilor compatrioți sau a altor popoare. Această politică a fost inaugurată de țari: să ne amintim cum cazacii zaporojeni au fost folosiți pentru supunerea popoarelor din Caucazul de Nord. Chiar şi astăzi, Putin preferă să-şi caute carnea de tun printre popoarele alogene ale Rusiei şi trimite pe frontul ucrainean batalioane recrutate în Cecenia, în Bureatia, în Kalmîkia, Osetia de Sud, Tuva, Tatarstan, Başkiria sau Ciuvaşia.[35] Cât despre forțele temporare recrutate în entitățile separatiste smulse Ucrainei în 2014, acestea sunt desfăşurate în prima linie, în Donbas. Pe 26 iunie 2022, autoritățile din „Republica Populară Donețk” (RPD) au afirmat că au înregistrat 2.128 de militari ucişi de la începutul anului şi 8.897 de răniți. După evaluările militare britanice, aceste pierderi reprezintă „în jur de 55%” din forțele RPD.[36]

Al doilea criteriu de reuşită este ralierea popoarelor, odată „rusificate”, la cruciada antioccidentală, care este obsesia

Kremlinului. Şi din acest punct de vedere, Cecenia a fost un succes de excepție. Comandantul batalionului cecen Ahmat, Apti Alaudinov – unul dintre principalii acoliți ai lui Ramzan Kadîrov –, declara, la televiziunea rusă, pe 17 iulie 2022, în legătură cu războiul ruso–ucrainean: „Este un război sfânt. Mă rog la Cel de Sus [...] ca această țară să fie condusă de Putin, fiindcă e omul care refuză să accepte valorile europene. În realitate, sunt valori satanice, care sunt impuse întregii lumi. [...] Nu ne-am înrolat chiar toți sub steagul LGBT şi, cât timp Putin va fi în viață, nici n-o vom face. [...] Pot spune că ne luptăm cu armata diavolului sau cu antihristul, spuneți-i cum vreți”[37].

A califica drept „colonizare” politica rusească în teritoriile ocupate e echivalent cu a remarca doar un aspect al agresiunii. În realitate, Vladimir Putin vrea să reformeze popoarele cucerite şi să le provoace regresia în stadiul de *Homo sovieticus*, singurul mijloc prin care poate avea garanția unui control total şi durabil. Politica lui în privința națiunilor altădată supuse Moscovei nu este doar o politică colonială, şi nici măcar imperială, fiindcă imperiile au oferit, adesea, popoarelor colonizate o deschidere către lume. Politica rusească vizează efectul invers şi încearcă să întrerupă procesele de vindecare de mentalitatea sovietică, întemnițând popoarele cucerite într-o „lume rusă” închisă, un fel de Disneyland sinistru, copiind defuncta Uniune Sovietică, un univers închis, asfixiant, în care ura reprezintă singurul sentiment pe care îl mai au locuitorii, în care sărăcia sordidă, parazitismul şi delincvența sunt singurul mod de viață. Această întreprindere a fost realizată cu succes în Rusia. În afara frontierelor acesteia, sarcina e mai dificilă, dar Kremlinul dispune de o experiență seculară şi de un arsenal redutabil de mijloace pentru reanimarea lui *Homo sovieticus* în sânul popoarelor care, de decenii, încearcă din greu să-şi depăşească propriile infirmități în

materie de suflet şi voinţă, moştenite din deceniile de comunism.

17. DISTRUGEREA MASS-MEDIA, A ONG-URILOR ŞI A OPOZANŢILOR ÎN RUSIA PUTINISTĂ

de Cécile Vaissié

Unii occidentali susţin că n-au înţeles decât în 2022 cine este, cu adevărat, Vladimir Putin. Şi totuşi, ar fi putut să înţeleagă chiar dinainte de prima lui alegere la preşedinţia Rusiei. În primul rând, e vorba de formarea lui kaghebistă – fiindcă preşedintele rus nu are mare lucru în comun cu Şcoala Naţională de Administraţie, spre deosebire de ce pretindea o naraţiune lansată la vremea respectivă pentru a linişti Occidentul. Faptul că, pe data de 18 decembrie 1999, a depus o placă omagială pentru Iuri Andropov, fost şef al KGB, îi confirmă identitatea de „cekist", cum s-a desemnat el însuşi. În plus, un episod aproape uitat azi este revelator pentru modul cum Putin se raporta în anul 2000 la presă – şi, fără îndoială, şi pentru felul cum se raportase anterior.

Andrei Babiţki era la vremea respectivă un celebru jurnalist de război, care lucra pentru Radio Libertatea[100],

[100] Echivalentul din Uniunea Sovietică al *Europei libere*, radioul finanţat de guvernul american în numele libertăţii de exprimare. *Europa liberă* şi-a început emisia în 1950, iar *Radio Libertatea*, în 1953, în majoritatea teritoriilor/limbilor din URSS.

post finanțat de Statele Unite. În ianuarie 2000, a dispărut în Cecenia, de unde relata războiul declanşat de Kremlin. Într-un moment în care se deplasa fără însoțitori însărcinați cu ascunderea informației asupra conflictului, a fost arestat de informațiile militare ruseşti (GRU), după care autoritățile ruse au anunțat, pe 3 februarie, că fusese schimbat de armata propriei țări contra a trei soldați ruşi, deținuți de ceceni, şi că nu-şi mai asumă răspunderea cu privire la soarta lui. Avocatul Ghenri Reznik se indignează: „Au arestat un jurnalist profesionist şi s-au purtat cu el de parcă ar fi fost prizonier de război. Asta e o violare a tuturor normelor internaționale!”[1] Reznik vedea în asta un „avertisment” lansat oamenilor de media care activau în Cecenia. Jurnalista Marie Jégo a decriptat şi ea în mod asemănător mesajul, scriind că dispariția lui Babițki „anunță dispariția libertății de exprimare, una dintre puținele realizări ale perioadei Elțin” şi „nu mai lasă loc de nici o îndoială cu privire la natura noii puteri. [...] La nouă ani după puciul ratat din august 1991, noua alianță dintre poliția politică şi armată se întoarce, fără complexe, la vechile metode”[2]. La rândul ei, jurnalista rusă Natalia Gevorkian, îi ia lui Vladimir Putin, preşedinte interimar atunci, un interviu, în care acesta îi răspunde, spune ea, „cu o ură nedesimulată”: consideră că Babițki lucrează „pentru duşman”, spre deosebire de cei trei soldați, care luptaseră „pentru Rusia” şi riscau să fie executați.[3]

Babițki este găsit viu pe 26 februarie şi declară că cele şase săptămâni de detenție fuseseră „o operațiune extrem de prost planificată”. La rândul lui, Putin afirmă că actele lui Babițki sunt „mult mai periculoase decât tirul unei arme automate” şi ricanează, în fața unui jurnalist care se referea la o violare a libertății presei: „Dumneavoastră şi cu mine înțelegem diferit libertatea de expresie”[4]. Natalia Gevorkian spune că şi-a dat seama chiar de atunci „cum urma Putin

să conducă": „Înțelege cuvântul «patriotism» aşa cum a fost explicat în toate şcolile KGB-ului: țara e tot atât de mare pe cât este frica pe care o inspiră, iar presa trebuie să fie loială"[5]. Natalia Gevorkian s-a instalat imediat după asta la Paris, prefațând astfel valul de emigrație politică din perioada Putin. Foarte diferit, parcursul lui Babițki este la fel de simbolic: se declară de acord cu anexarea Crimeii în 2014, pe când lucra în instituțiile de presă oficiale, mai ales la Russia Today, îşi spune patriot şi monarhist şi moare prematur în Donețk, în aprilie 2022, cu câteva săptămâni înainte ca Putin să declanşeze atacul contra Ucrainei.

Există totuşi diferite păreri în privința intenționalității acțiunilor lui Putin şi ale oamenilor săi în materie de libertăți publice. Unii, ca jurnalista ruso-americană Maşa Gessen sau universitara Karen Dawisha, recunosc în ele un proiect şi o logică desfăşurate în mod consecvent. Alții, ca ziaristul rus Mihail Zîgar, consideră că Putin improvizează, reacționând, rând pe rând, la evenimentele exterioare. Dar acelaşi Zîgar îl prezintă pe Anatoli Sobceak ca pe „un fel de Václav Havel rus"[6], ceea ce e foarte departe de adevăr. Fără îndoială, proiectele bine definite se amestecă cu improvizații, în cazul lui Putin, pe linia mentalității specifice ofițerilor KGB care constituie o mare parte din anturajul acestuia. Care mentalitate este aceeaşi cu a unei societăți ruse traumatizate de decenii de violență, de minciună şi de ipocrizie sovietică şi dispuse să-şi dea la schimb libertățile pe cale de a se naşte contra unei securități sporite. Aceeaşi, în plus, care a existat dintotdeauna în Rusia, ar zice astăzi numeroşi ucraineni.

Fie planificat, fie neplanificat, Putin şi acoliții lui au distrus toți centrii de putere nerusească apăruți, de bine, de rău, de la sfârşitul anilor '80 în fosta URSS. Şi dacă Rusia părea angajată, în 1999, într-un proces de democratizare, în 2022 a devenit un regim autoritar, care suprimă libertățile

cetăţeneşti. Statul controlează media şi instrumentalizează justiţia. ONG-urile au fost distruse. Opozanţii sunt azi în închisoare sau au emigrat.

Preluarea controlului mass-media şi al puterii economice alternative

Libertatea presei a fost totuşi una dintre cuceririle cele mai spectaculoase din perestroika, care a permis apariţia unei noi generaţii de jurnalişti foarte competenţi. Aceştia au traversat anii ’90, marcaţi de o criză economică şi socială violentă, dar şi de o libertate de expresie nemaivăzută până atunci. Au scos la iveală o mulţime de scandaluri, chiar dacă dezvăluirile au fost câteodată instrumentalizate în scopul reglărilor de conturi personale. La sfârşitul anilor '90, instituţiile de presă din Rusia erau vii, numeroase şi apărau interese diverse, inclusiv pe cele ale oligarhilor cărora unele dintre ele le aparţineau. Începând din 2000, Vladimir Putin a început să reia controlul acestui sector, cu toate că în acea epocă afirma că este „profund convins [...] că ţara nu are nici un fel de viitor” dacă „libertăţile civile şi de expresie” sunt reduse.[7]

La patru zile de la preluarea funcţiei de preşedinte, mai multe redacţii din Media-Most, principalul grup privat de media, au fost percheziţionate de mascaţi. Media-Most deţinea canalul de televiziune NTV, celebru prin îndrăzneala abordării editoriale. Aparţinea oligarhului Vladimir Gusinski, care le făcuse campanie electorală adversarilor lui Putin. Dar, situaţie tipică în Rusia acelor timpuri, postul era vulnerabil fiindcă beneficia de bani vărsaţi de Gazprom, gigantul gazului şi braţul armat al Kremlinului. Era vorba de sume rambursabile după unele surse, sau recompense pentru ajutorul acordat realegerii lui Elţin în 1996.[8]

Gusinski este arestat pe 13 iunie 2000 şi acuzat de deturnare de fonduri. Şaptesprezece personalităţi din sectorul politic şi cel economic – printre care Anatoli Ciubais şi Vladimir Potanin – îi iau public apărarea: „A fost creat un precedent. E vorba de un act de justiţie sumar al puterii contra opoziţiei. Astfel de lucruri se pot repeta şi, în curând, riscăm să ne regăsim toţi pe lista opozanţilor"[9]. Gusinski este eliberat trei zile mai târziu, după ce a acceptat să vândă NTV către Gazprom, apoi se refugiază în Spania, de unde denunţă contractul pe care îl semnase sub ameninţare. Gazprom face atunci o plângere contra Media-Most şi cere acţiuni în schimbul „împrumuturilor" acordate, în timp ce fiscul rus cere lichidarea Media-Most. Zece mii de persoane, printre care şi Gorbaciov, manifestează pentru a salva NTV, dar în zadar: Gazprom preia controlul Media-Most în aprilie 2001.

Un raid de acelaşi fel va viza activele media ale oligarhului Boris Berezovski. Acesta, totuşi, îl susţinuse pe Elţin la alegerile prezidenţiale din 1996, dar şi pe Putin, la cele din 2000. Foarte repede însă, relaţiile dintre Berezovski şi Putin devin tensionate, fiindcă primul se pretinde în capul unei „opoziţii constructive". După un reportaj care i-a displăcut, Putin cere ca oligarhul să îşi vândă acţiunile la canalul 1 al televiziunii (ORT), unde statul deţinea 51%. Berezovski refuză şi se stabileşte la Londra, unde obţine azil politic, dar acceptă la sfârşitul anului 2000 să-i cedeze 49% din acţiunile ORT „prietenului" său Roman Abramovici, care, în 2010, revinde jumătate dintre ele unui grup apropiat de putere. Berezovski trebuie să abandoneze şi TV-6, ultimul post TV independent din ţară, apoi şi cotidienele *Nezavisimaia Gazeta* şi *Kommersant.* Un al treilea, *Novîie Izvestia,* este închis după un articol împotriva lui Putin.

Observatorii cred – sau se prefac – că stăpânul de la Kremlin îi pune la respect pe oligarhii care abuzează de

puterea lor, dar aceştia, prin imperiile lor mediatice şi puterea economică pe care o dețin, sunt şi centri de putere alternativă. De altfel, soarta activelor media ale lui Gusinski şi Berezovski nu fusese încă pecetluită atunci când, pe 9 septembrie 2000, Putin îşi pune semnătura pe doctrina națională referitoare la securitatea informațională, elaborată de Consiliul de Securitate sub conducerea lui Serghei Ivanov, fost general KGB. Aceasta defineşte echilibrul dorit între „schimbul liber de informații" şi „limitările indispensabile", care, pasămite, trebuie create în difuzarea informațiilor. Tot ea prevede şi întărirea canalelor de media guvernamentale şi implicarea statului în strategia televiziunilor şi a radiourilor. Proiectul era explicit, iar Kremlinul continuă să achiziționeze canale mass-media prin oameni de încredere sau întreprinderi de stat. Cum televiziunile sunt în inima sistemului de propagandă al lui Putin, şefii lor sunt convocați în fiecare vineri pentru instrucțiuni.

Astfel, în aprilie 2001, jurnalistul François Bonnet constată că „principalele mijloace de informare sunt sub controlul direct sau indirect al Kremlinului", mai ales „cele trei canale care transmit pe tot teritoriul Rusiei". El precizează că „această «recucerire» s-a făcut la un preț foarte mare – instrumentalizarea justiției, disprețul față de drepturile acționarilor şi violarea drepturilor omului" – şi că, în provincie, „pluralismul rămâne excepția".[10] Situația, deja într-un stadiu avansat de degradare, continuă pe aceeaşi linie, cu acordul tacit al multora, cu atât mai mult cu cât Vladimir Putin le încredințează imediat posturile politice şi economice de prim-plan unor personaje provenite din KGB-FSB. Aşa cum subliniază Andrei Ilarionov, fost consilier economic al preşedintelui Putin, vechii cekişti infiltrează „toate instituțiile statului: parchetul, diplomația, armata,

impozitele”[11] şi pun mâna pe resursele naturale şi pe sursele de informare. Ei sunt cei care dau tonul în Rusia putinistă.

Creşterea presiunii, după luarea de ostatici de la Beslan şi Revoluţia Portocalie ucraineană

Un eveniment dramatic dă puterii pretextul de care avea nevoie pentru a strânge şurubul în privinţa mass-media. Pe 1 septembrie 2004, teroriştii caucazieni iau ostatici pe copiii, părinţii acestora şi învăţătorii de la o şcoală din Beslan. Intervenţia forţelor de ordine se termină într-o baie de sânge, stârnind în ţară o imensă emoţie. A doua zi, Putin îi denunţă pe „duşmanii din afară” care au declanşat un război contra Rusiei. Zece zile mai târziu, îşi declară intenţiile: guvernatorii şi preşedinţii republicilor din federaţie nu vor mai fi aleşi prin sufragiu universal direct, ci desemnaţi de parlamentele locale la propunerea şefului statului – care devine astfel cel care, *de facto*, îi numeşte. Putin îşi sporeşte astfel puterea personală şi securizează „verticala puterii”, într-un moment în care urnele erau deja sub control, aşa cum afirmă autorii unei lucrări publicate în Rusia în 2003.[12]

Vladislav Surkov, principalul ideolog al regimului, desemnează alţi duşmani pe 29 septembrie: membrii Partidului Naţional-Bolşevic, creat de scriitorul Eduard Limonov, şi anumiţi membri ai partidului democratic Iabloko. Şi unii, şi alţii împart „sponsori comuni de origine străină. O ură comună. Pentru – aşa cum spun ei – Rusia putinistă. Şi, de fapt, pentru Rusia pur şi simplu”[13]. Extremistă sau moderată, opoziţia politică este prezentată ca o ameninţare.

În decembrie 2004, izbucneşte în Ucraina Revoluţia Portocalie, care îl îndepărtează de la putere pe Viktor

Ianukovici, candidatul susținut de Kremlin, în favoarea lui Viktor Iuşcenko. Imediat, librăriile ruseşti sunt invadate de un val de apariții editoriale: oare este posibilă o revoluție portocalie în Rusia? Surkov şi echipele coordonate de el analizează evenimentele din Kiev şi încep să-i țintească pe omologii protagoniştilor acestora din Rusia: tinerii, ONG-urile şi presa. Astfel, în primăvara anului 2005, creează mişcarea de tineret *Naşi* – „Ai noştri” –, al cărei nume sugerează din start că în fața „alor noştri” se găsesc ceilalți, adică duşmanul. Prezentați ca antifascişti, *Naşi* au fost însărcinați să împiedice orice revoluție portocalie şi, printre altele, să-i hărțuiască pe opozanți şi ambasadele străine. În schimb, banii au început să curgă gârlă pentru ei.

De altfel, pentru a lupta contra finanțărilor venite din străinătate, legea este modificată, în decembrie 2005, astfel încât ONG-urile să-şi supună din nou în mod obligatoriu statutul şi activitatea examenului din partea Ministerului Justiției şi, în general, să furnizeze mormane de documente. Svetlana Ganuşkina, apărătoare a drepturilor omului, spune că organizațiilor neguvernamentale li s-a impus să scrie „rapoarte cu privire la cel mai neînsemnat interviu [...], cea mai mică întâlnire organizată, ultimul sandviş cumpărat”: „Au făcut tot ce-au putut ca să ne complice viața”.[14]

În fine, cum presa scrisă rămăsese multă vreme mai liberă decât televiziunea, puterea şi-a pus apropiații să

cumpere ziare, în timp ce cadrele Rusiei Unite[101], „partidul puterii”, au fost numite în posturi-cheie la publicațiile pe care erau însărcinate să le supravegheze. Ca urmare, din ce în ce mai puține mass-media au mai riscat să critice Kremlinul, având o influență tot mai redusă la scara întregii țări, iar jurnaliştii au început să se autocenzureze din ce în ce mai tare, ca în epoca sovietică. Aceştia aveau într-adevăr motive să se teamă, fiindcă numeroşi ziarişti şi opozanți politici fuseseră asasinați sau muriseră în circumstanțe enigmatice. E adevărat, asta se întâmplase deja în anii '90, dar de data asta agresiunile erau mai numeroase. Igor Domnikov, jurnalist la *Novaia Gazeta*, este omorât cu lovituri de ciocan în 2002, de ucigaşi plătiți. Serghei Iuşenkov, politician care descrisese regimul putinist ca „regim polițienesc birocratic”, a fost asasinat pe 17 aprilie 2003. Pe 3 iulie 2003, Iuri Şekocihin, jurnalist şi politician care investiga numeroase subiecte foarte incomode, a murit în spital, „otrăvit cu ceva de felul *noviciok”,* după cum a susținut prietenul şi colegul lui Dmitri Muratov. Paul Klebnikov, editorul *Forbes Russia* şi autor al unei biografii a lui Berezovski, a fost executat în stradă în iulie 2004; Anna Politkovskaia, care scria în *Novaia Gazeta* despre războiul din Cecenia, a fost victima unei tentative de otrăvire în 2004, iar apoi a fost asasinată în clădirea unde locuia, pe 7 octombrie 2006. Una dintre prietenele şi colaboratoarele ei, Natalia Estemirova, a fost ucisă în Caucaz în iulie 2009.

---

[101] Reamintim istoricul din primele pagini ale cărții: Partidul Rusia Unită a apărut în 2001, la un an de la accederea lui Putin la preşedinția Rusiei, prin fuziunea blocului Patria–Întreaga Rusie cu Partidul Agrar din Rusia, şi susține politicile lui Putin. Rusia Unită a obținut aproape sau peste 50% din voturile pentru Dumă (camera inferioară) la alegerile din 2007, ceea ce i-a asigurat o majoritate confortabilă pentru guvernare.

După ce afirmase că FSB-ul organizase atentatele din 1999, Aleksandr Litvinenko a fost otrăvit cu poloniu la trei săptămâni după moartea Annei Politkovskaia şi a murit într-un spital din Londra. Aceste cazuri nu sunt decât o picătură în ocean. Fiindcă *Le Monde* nota, în 2007, că în Rusia avuseseră loc, în decurs de şase ani, 35.000 de asasinate la ordin neelucidate.

„Democraţie suverană”, *glamour* şi tentative de opoziţie

Şi totuşi, conducătorii ruşi se pretind ameninţaţi şi, începând din 2005, Vladislav Surkov defineşte regimul rus ca o „democraţie suverană”, adică o democraţie obligată să-şi apere suveranitatea, pentru care e foarte utilă existenţa unei pseudoameninţări exterioare. La fel, Putin îi stigmatizează pe „colonizatorii” occidentali, care, „utilizând cu pricepere o frazeologie aşa-zis democratică”, vor „să jefuiască, la fel ca pe vremuri, bogăţiile ţării noastre” sau „s-o priveze de autonomia economică şi politică”.[15]

Altfel, viaţa nu e tocmai rea în Rusia: graţie creşterii preţurilor globale la petrol, începe o epocă de prosperitate nemaivăzută de multă vreme. În consecinţă, mai ales din al doilea mandat al lui Putin, pofta de consum explodează, mai ales la tinerii activi din capitalele regiunilor. Toţi îşi doresc iPhone-uri, iPad-uri, tehnologii de ultimă oră, maşini noi... Hipermarketuri, multiplexuri, baruri, restaurante, cluburi de noapte încep să apară în marile oraşe, iar ruşii care pleacă în vacanţă în străinătate sunt din ce în ce mai mulţi. Cât despre elite, acestea se ghiftuiesc cu lux, se afişează în reviste *glossy* şi devin surse de inspiraţie pentru cărţi şi filme destinate publicului larg. E epoca *glamour*-ului, care, aşa cum subliniază jurnalistul Mihail Zîgar, „a făcut ţara să uite de tot. Politica nu mai contează, viaţa socială nu mai

contează. Contează doar plăcerile”[16] – chiar dacă tot acest *glamour* nu se poate aplica decât la un procentaj infim al populației.

Dar pe străzi, în multe orașe, coboară o cu totul altfel de populație, în timpul iernii 2005–2006, în (aproape) singurele manifestații din deceniul în curs și din cel anterior. Zecile de mii de oameni care protestează împotriva „monetizării avantajelor”: ajutoarele în natură, ca transportul sau medicamentele gratuite, care sunt pe punctul de a se transforma în alocații financiare fixe, motiv pentru care beneficiarii lor se simt trași în piept. Vorbim deci despre oameni modești, de o anumită vârstă, mai ales femei, cu alte cuvinte electoratul lui Putin, care nu era mulțumit. Nu cu mult înaintea alegerilor din 2007–2008, Surkov modifică legile electorale pentru a îndepărta din Dumă partidele mici și a le favoriza pe cele mari, în primul rând Rusia Unită, care susținea necondiționat politica lui Putin. Și, în același timp, rolul Dumei este redus la a aproba propunerile guvernului, în timp ce Consiliul Federației[102] începea, și el, să-și piardă prerogativele. Și cum Kremlinul se temea de mișcări de masă necontrolate, în iulie 2006 e promulgată o „Lege asupra extremismului”. „Extremismul” e acum un termen la fel de vag ca „antisovietismul” de altădată, așa că aproape oricine poate fi taxat, la nevoie, pentru asta.

Ceea ce mai rămăsese din opoziție încearcă să se organizeze la o conferință intitulată „Cealaltă Rusie”, care are loc la Moscova, tot în iulie 2006. Mihail Kasianov, prim-ministru între 2000 și 2004, participă la ea, la fel și Andrei Ilarionov, fost consilier al lui Putin, campionul de șah Garry Kasparov, Liudmila Alekseeva (unul dintre stâlpii disidenței din anii '60-'70) și reprezentanții a două formațiuni

---

[102] Camera superioară, „senatul”, Rusiei. Duma este camera inferioară.

democratice, Eduard Limonov şi Viktor Anpilov. În aceleaşi zile, un „forum social" îi adună la un loc pe adepții alter-globalismului[103]. 577 de participanți la una sau alta din cele două întâlniri au de-a face cu poliția. Ca urmare, Liudmila Alekseeva nu poate decât să constate: „În Rusia este în desfăşurare un război împotriva societății civile".

Cealaltă Rusie se transformă din conferință în organizație permanentă, păstrându-şi numele, şi lansează „Marşurile celor care nu sunt de acord". Primul are loc la Moscova, pe 16 decembrie 2006, şi adună între două şi trei mii de manifestanți şi tot atâția polițişti. Urmează alte marşuri, în diferite oraşe, care se soldează cu numeroase interogatorii. Andrei Kolesnikov, jurnalist apropiat de Kremlin, se lamentează: „Puterea nu numai că se teme. Are o criză de isterie. Un atac de panică". De fapt, se teme de o revoluție portocalie, ştiind că „majoritatea populației nu participă la acțiunile de protest, dar are simpatie [pentru ele]"[17]. Duma adoptă un amendament care prevede doisprezece ani de închisoare pentru „extremişti" şi, în 2007, înăspreşte pedepsele pentru infracțiunile legate de „extremism", în timp ce mass-media, deja docile, sunt supuse unor reguli şi mai stricte.

În acea vară a lui 2007, Naşi îşi încheie tabăra anuală printr-un joc de roluri: o revoluție portocalie are loc în Rusia, iar ei trebuie să intre în pielea OMON, trupele anti-revoltă. Apare zvonul că, în momentul alegerilor, 20.000 de activişti – sau 100.000, după alte surse – urmează să se instaleze în corturi în toate marile piețe ale Moscovei. Desemnat candidat la preşedinție de Cealaltă Rusie, Garry Kasparov declară că probabil nu va putea termina cursa – şi

---

[103] Curent care acceptă/promovează globalizarea, dar consideră că aceasta are şi o serie de efecte negative care trebuie temperate/reglementate, mai ales în țările în curs de dezvoltare.

nici nu a terminat-o –, dar că trebuie „să reînvie cu toții democrația”[18].

Falsul liberalism al lui Medvedev

Într-o intervenție din 21 noiembrie 2007, în fața a 5.000 de oameni adunați pe un stadion, Vladimir Putin afirmă din nou că opozanții săi sunt agenți din străinătate: „şacali” care vor ca „Rusia să fie slabă şi neputincioasă”. Tensiunea creşte şi, în zilele de 24 şi 25 noiembrie, poliția reprimă violent două manifestații la Moscova şi Sankt-Petersburg, arestând zeci de persoane. Victoria Rusiei Unite pare totuşi asigurată, într-o asemenea măsură încât, chiar în presa rusească, apar voci care se miră de reprimarea excesivă a manifestației, fără îndoială un simptom al temerilor pe care clanul putinist le nutreşte față de orice discurs alternativ. Aşa cum era prevăzut, Rusia Unită obține 64% din sufragii în decembrie, iar Dmitri Medvedev câştigă alegerile prezidențiale, în martie 2008, cu 70%. Intelighenția se lasă convinsă că preşedintele ales de Putin e capabil să modernizeze şi să democratizeze Rusia, fiindcă acesta susține că „libertatea e preferabilă non-libertății”, e interesat de iPhone-uri, încurajează creația artistică şi construieşte, la Skolkovo, ceea ce se dorea a fi un „Silicon Valley rusesc”.

Opoziția politică, scindată până atunci într-o mulțime de partide, grupuri şi grupuscule, începe să se structureze în acest moment în două curente: unul pro-marxist – Frontul de Stânga al lui Serghei Udalțov, care îşi declară ca principii socialismul, democrația şi internaționalismul – şi unul „liberal”, susținător al libertăților politice şi civice. „Liberalii” – care îi susțin pe Garry Kasparov şi Mihail Kasianov,

membru Iabloko şi ex-SPS[104], fără a-şi dizolva organizaţiile de origine – intră în mişcarea Solidaritatea, care, cu steagurile ei portocalii, se revendică de la două curente din afara Rusiei: revoluţia ucraineană şi sindicatul polonez care a înfrânt regimul comunist.

Această „opoziţie din afara sistemului” caută noi forme de acţiune. Astfel, după oprirea marşurilor „celor care nu sunt de acord”, Eduard Limonov decide să organizeze manifestaţii la fiecare final de lună, începând din iulie 2009, pentru a le aminti ruşilor că Articolul 31 din Constituţie le dă dreptul de a manifesta, deşi autorităţile îl dispreţuiesc din ce în ce mai mult. Disidenta octogenară Liudmila Alekseeva preia această iniţiativă, şi începe să aibă loc o apropiere între diferitele generaţii şi curente politice, precum şi între personalităţile care aparţinuseră elitelor pe vremea lui Elţin şi cele din epoca putinistă – Mihail Kasianov, Andrei Ilarionov, Boris Nemţov, Maşa Gaidar, Marina Litvinovici şi alţii.

În cercurile intelectuale apare un alt tip de rezistenţă. Istoricii refuză încercările de reabilitare a lui Stalin. Scriitorii se distanţează de putere şi politica ei: Boris Akunin corespondează cu Hodorkovski, Dmitri Bîkov colaborează cu *Novaia Gazeta.* Avocaţii îşi apără clienţii cu seriozitate şi profesionalism. Aceştia sunt Karina Moskalenko, Anna Staviţkaia, Stanislav Markelov – care a fost executat pe stradă alături de tânăra jurnalistă Anastasia Baburova – şi alţii. Unele mijloace de informare în masă se poziţionează de partea opoziţiei, iar Internetul permite distribuirea foarte rapidă a informaţiilor şi luărilor de poziţie necenzurate. O

---

[104] Uniunea Forţelor de Dreapta, apărută ca alianţă electorală în 1999. A fost condusă câţiva ani de Boris Nemţov şi s-a autodizolvat în 2008, pentru a intra în componenţa Cauzei Drepte.

parte a societății pare a aspira, din nou şi din ce în ce mai mult, la pluralism şi democrație.

De altfel, pe 30 ianuarie 2010, o manifestație adună la Kaliningrad între zece şi douăsprezece mii de participanți, iar mobilizarea continuă până la sfârşitul anului. Pe 10 martie, o petiție națională reia una dintre revendicările protestelor de la Kaliningrad, cu titlul „Putin trebuie să plece”, şi obține rapid mii de semnături. Ostilitatea față de Putin şi sistemul lui creşte, ruşii nu mai suportă corupția în creştere a funcționarilor şi nici cvasimonopolul Rusiei Unite. Protestele se înmulțesc, şi în aprilie revista *Snob* titrează: „Rusia la ora schimbărilor. Primăvară sau dezgheț?” Până la urmă, s-a dovedit a fi dezgheț, urmat de îngheț. Serviciile secrete îşi lansează provocările: un video postat pe Internet înfățişează şase opozanți cunoscuți – oameni politici şi jurnalişti – filmați cu camera ascunsă: unul prizează cocaină, alții dau mită sau li se întinde o capcană de către o prostituată. Vechile trucuri ale KGB. Situația pare să se calmeze, dar explodează din nou, şi mai tare, la alegerile din 2011–2012.

Explozia de manifestaţii din 2011–2012

La congresul Rusiei Unite, pe 24 septembrie 2011, Medvedev anunță că Putin se va prezenta la alegerile prezidențiale din 2012 şi toată lumea îşi dă seama că va fi reales. Numeroşi tineri ruşi occidentalizați, care crezuseră în promisiunile liberalizării, consideră această perspectivă insuportabilă. Alegerile legislative din 4 decembrie sunt însoțite de fraudele obişnuite, dar acestea sunt înregistrate de astă dată cu mii de telefoane mobile. Rusia se umple de indignare şi o primă manifestație spontană are loc a doua zi după scrutin, în inima Moscovei. Poliția numără 2.000 de

participanți, iar jurnaliştii, 5.000 sau 10.000. Aleksei Navalnîi cere un marş către Lubianka, sediul FSB, şi este reținut împreună cu alte 300 de persoane. Totuşi, o altă manifestație neautorizată are loc a doua zi, astfel încât anumite voci încep să amintească de „revoluțiile colorate" care se petrecuseră în Georgia şi Ucraina, după falsificarea alegerilor. Sunt distribuite panglici albe, iar Putin declară, cu grosolănia obişnuită, că a crezut că e vorba de prezervative.

Următoarea manifestație are loc pe 10 decembrie, la Moscova, în preajma Kremlinului, şi în alte câteva oraşe. Cincizeci până la optzeci de mii de persoane cer eliberarea prizonierilor politici, noi alegeri şi înregistrarea partidelor de opoziție. Este cel mai mare protest din ultimii zece ani, în capitală, iar amploarea lui a fost posibilă datorită „Facebook şi lui Navalnîi"[19]: Facebook, fiindcă este rețeaua pe care protestatarii îşi anunță evenimentele, iar Navalnîi, fiindcă juristul născut în 1976 a ştiut să găsească tonul corect pe care trebuia denunțată corupția şi lansase un slogan care făcuse carieră: „Rusia Unită, partidul derbedeilor şi al hoților". Boris Nemțov scrie că acel 10 decembrie „[va] rămâne în istorie ca ziua în care demnitatea civică şi societatea civilă au reînviat"[20]. De fapt, 100.000 de persoane sunt prezente pe 24 decembrie pe Bulevardul Saharov. Lucrurile păreau că luaseră o turnură definitivă, dar sărbătorile întrerup dinamica socială creată.

Pe 4 martie 2012, Putin e reales preşedinte. În aceeaşi seară, au loc proteste contra fraudelor electorale, iar OMON arestează tot ce prinde. După Michael Idov, tabăra putinistă deduce din aceste alegeri că a curta clasa medie, occidentalizată, e inutil şi că lui Navalnîi nu trebuie în nici un caz să i se permită să se prezinte în alegeri.[21] De atunci, Putin se sprijină tot mai mult pe Biserica Ortodoxă şi pe „valorile tradiționale", lucru care seduce extrema dreaptă

din întreaga lume, în ciuda cifrelor ridicate în materie de divorțuri, avorturi şi contaminări cu HIV din Rusia. Iar atunci când un nou protest are loc pe 6 mai, situația scapă de sub control: 40 de manifestanți şi 29 de membri ai OMON susțin că au fost răniți şi au loc sute de arestări. Acestea se prelungesc până în 2016, iar puterea organizează un proces (în care sunt inculpate 21 de persoane), care s-a întins pe trei luni şi prin care s-a urmărit să fie băgați în sperieți toți cei care ar dori să protesteze din nou în stradă.

Procesul Pussy Riot are loc chiar înaintea celui al manifestanților din 6 mai şi ilustrează foarte bine lupta inegală dintre tineri şi autorități. „Feministele punk” din acest grup muzical cântaseră şi dansaseră, pe 21 februarie 2012, în Catedrala Hristos Mântuitorul din Moscova, iar o înregistrare video din acea zi, remontată (fiindcă membrele trupei apucaseră să cânte doar prima strofă), a fost difuzată pe Internet. Pussy Riot îi cer în ea Sfintei Fecioare să-l „izgonească pe Putin” şi denunță „sutana neagră şi epoleții auriți”, adică faptul că preoții şi călugării Bisericii Ortodoxe lucrează pentru serviciile secrete şi colaborează cu „şeful KGB-ului, cel mai mare sfânt al lor”. Arestate imediat, trei dintre tinere sunt judecate pentru vandalism, iar cel puțin două dintre ele dau dovadă, în instanță, de motivații politice şi intelectuale profunde. După ce sunt condamnate pe 17 august 2012 la doi ani de muncă forțată, una dintre ele îşi prezintă scuzele şi este eliberată după apel. Celelalte două sunt internate în lagăr, pe care ulterior îl denunță în fața întregii lumi. În mod clar neliniştită, Duma adoptă atunci statutul „agenților străinătății”. Această caracterizare se vrea un stigmat, rezervat întâi ONG-urilor, extins în 2017 asupra mass-media, iar în 2018, şi asupra persoanelor private.

În lunile care urmează, jurnaliştii care iau parte la proteste îşi pierd locul de muncă şi numeroase site-uri şi

ziare sunt cumpărate, blocate sau închise. În esență, jurnalismul independent este distrus în Rusia. Activiştii pleacă din țară – de exemplu, Kasparov, în Statele Unite. Navalnîi rămâne, dar împotriva lui sunt lansate acuzații penale. Udalțov este condamnat la patru ani şi jumătate de lagăr. Relațiile dintre Rusia şi Occident se deteriorează şi, pe 14 decembrie 2012, preşedintele american Barack Obama semnează Legea Magnițki: ruşii responsabili cu moartea, în închisoare, a juristului Serghei Magnițki îşi pierd dreptul de a intra în Statele Unite şi toate activele lor sunt înghețate. În chip de răspuns, Duma adoptă „Legea Dima Iakovlev”, care le interzice americanilor, apoi cetățenilor din toate țările în care este recunoscută căsătoria între persoane de acelaşi sex, să adopte copii ruşi. Asta deşi americanii erau aproape singurii care acceptau copiii cu dizabilități, aşa că ruşii categorisesc reacția conducătorilor lor prin expresia: „Bombardează Voronejul”[105]. Adică tot ruşii sunt făcuți să sufere şi mai mult.

Lui Navalnîi i se permite să se prezinte la alegerile pentru primăria Moscovei din septembrie 2013, dar, cu puțin înaintea lor, este condamnat la cinci ani de închisoare, sub acuzația că ar fi acoperit un furt de lemn dintr-o pădure, în vremea când era consilier voluntar al guvernatorului regiunii Kirov. După anunțarea verdictului are loc o mare manifestație spontană la Moscova şi – fapt rarisim – Navalnîi este eliberat a doua zi, lucru care dovedeşte încă o dată că Kremlinul urmăreşte cu atenție ce se petrece în stradă. Şi, cum e vorba de a evalua forțele participante, opozantul poate să-şi ducă la capăt campania, chiar dacă n-are nici un fel de acces la principalele mijloace de informare. Obține, totuşi, 27% dintre voturi, față de 51% ale lui Serghei

---

[105] Idiomatism rusesc: a-ți produce rău ție însuți, în timp ce încerci să i-l faci adversarului.

Sobianin[106]. În decembrie 2013, cu puțin înainte de deschiderea Jocurilor Olimpice de la Soci, Duma votează o amnistie a prizonierilor politici. Cele două membre ale Pussy Riot, Maria Aliohina şi Nadejda Tolokonikova, sunt eliberate, la fel şi Mihail Hodorkovski, care se afla în închisoare de zece ani. Dar, deja, la Kiev, EuroMaidanul începuse.

Suprimarea vocilor din opoziţie după anexarea ilegală a Crimeii

La foarte scurt timp după încheierea Jocurilor Olimpice, soldații ruşi invadează Crimeea şi propaganda se dezlănțuie. Ucrainenii ar fi neonazişti, vinovați de o lovitură de stat şi asasini de copii. În zilele în care Kremlinul violează principiile dreptului internațional şi îşi afirmă dorința de a-şi rezolva problemele – externe şi interne – prin forță, societatea rusă se divizează. Există artişti, jurnalişti sau politicieni care aprobă anexarea ilegală a Crimeii, ca Limonov şi Udalțov, iar Boris Nemțov este singurul om politic cunoscut care se opune deschis. Pe 15 martie 2014, organizează împreună cu Solidaritatea un marş contra războiului şi 50.000 de persoane defilează prin Moscova. Dar plecările din Rusia se înmulțesc, studenții preferă să rămână în Occident, iar foştii colaboratori ai lui Surkov se instalează la Praga, la Riga sau în Muntenegru. Nemțov organizează un al doilea Marş pentru pace pe 21 septembrie şi devine ținta unor atacuri din ce în ce mai violente. Într-o anchetă, expune corupția prilejuită de Jocurile Olimpice şi încearcă să demonstreze prezența trupelor ruseşti în

---

[106] Desigur, membru al Rusiei Unite. Fost şef al Administrației Prezidențiale a lui Putin, viceprim-ministru şi guvernator de regiune. În 2023, este încă primar al Moscovei.

Ucraina[107]. La rândul lor, pe 30 decembrie 2014, într-un proces politic, Aleksei Navalnîi şi fratele lui sunt condamnaţi pentru fraudă la trei ani şi jumătate de închisoare fiecare, cu suspendare în cazul lui Aleksei şi cu executare pentru frate. Dintre organizatorii cu nume cunoscute ai manifestaţiilor din 2011–2012, Boris Nemţov şi Ilia Iaşin sunt aproape singurii care se mai află în libertate, la Moscova. Primul este asasinat pe 27 februarie 2015, la câţiva metri de Kremlin. A doua zi, 50.000 de oameni, bulversaţi, pornesc într-un marş spontan prin oraş, cu drapele ruseşti şi portrete ale defunctului, fără ca nimeni să încerce să-i împiedice. În mai 2015, un apropiat al lui Boris Nemţov, omul politic Vladimir Kara-Murza, este spitalizat de urgenţă. Fusese otrăvit şi rămâne în comă cinci zile. Trimis în Statele Unite pentru tratament, se întoarce în Rusia şi este din nou otrăvit, în februarie 2017, dar supravieţuieşte[108], iar după ce revine în ţară, este arestat, pe 11 aprilie 2022, deoarece criticase războiul Rusiei contra Ucrainei.

După ce, în 2014, sancţiunile occidentale contra Rusiei încep să se înmulţească, Kremlinul interzice importul a numeroase produse alimentare occidentale. Arestările şi procesele se înmulţesc de asemenea: cel al lui Kiril Serebrenikov şi al colaboratorilor săi, cel al „Noii Măreţii”, al revistei *Doxa* etc., stârnind indignări pasagere. Urmează un val de acţiuni în justiţie, ca în epoca sovietică, iar partizanii unei Rusii mai democratice se trezesc la tribunal pentru

---

[107] Aşa cum reiese din diferite capitole ale lucrării de faţă, Rusia a negat implicarea directă în evenimentele din Doneţk şi Luhansk. Combatanţii pro-separatişti au purtat uniforme fără însemne militare, lucru care le-a atras porecla de „omuleţii verzi”.

[108] Plecând în străinătate la reabilitare.

simplul motiv că îşi manifestaseră solidaritatea cu cei deja inculpați. Unii dintre susținători merg chiar în Karelia, pentru a-l susține, la fiecare audiere, pe istoricul Iuri Dmitriev, care descoperise un loc unde avuseseră loc execuții masive şi încerca de treizeci de ani să le redea victimelor lui Stalin identitatea, povestea şi mormintele, devenind, în consecință, obiectul unor acuzații infame. La fel ca el, istorici, scriitori şi oameni de teatru continuă să exploreze rănile deschise ale trecutului sovietic. În plus, apare o nouă generație, foarte diferită de sexagenarii de la putere, care, începând din martie 2017, începe să se manifeste la rândul ei, într-o asemenea măsură încât opinia publică de opoziție este cuprinsă de o speranță un pic vană. Se crede că perspectiva schimbării aparține acestor tineri, care n-au nimic în comun cu epoca sovietică. Ca şi cum puterea din Rusia n-ar fi strivit deja nenumărate alte generații de tineri!

În vara anului 2020, atunci când Putin, reales doi ani mai devreme, tocmai adoptase mai multe schimbări ale Constituției care să-i permită să se mențină la putere până în 2036, Navalnîi e la rândul lui otrăvit şi vede moartea cu ochii. Salvat în Germania, unde fusese transferat grație hotărârii de care a dat dovadă familia lui, realizează un film despre luxosul palat construit în sudul Rusiei pentru Putin de prietenii oligarhi ai acestuia. Periile de toaletă de aur, una dintre dezvăluirile acestui film, devin o vreme un nou simbol al protestelor. Navalnîi revine la Moscova în 2021 şi este arestat imediat ce trece frontiera. De atunci, e în detenție, condamnat la mulți ani de închisoare. Câteva manifestații de protest au loc, urmate de noi arestări şi de noi emigrări. Apoi şi acestea se opresc. Lumea se teme.

În decursul ultimilor ani, jurnaliştii ruşi sunt atacați fizic – printre aceştia se numără Elena Milaşina şi Elena Kostiucenko, de la *Novaia Gazeta* –, inculpați sub diferite

pretexte, ca Ivan Golunov, sau acuzaţi de spionaj. Mai mulţi dintre ei primesc eticheta de „agenţi ai străinătăţii”, alţii emigrează sau se apucă de o altă meserie şi, în fine, alţii se adaptează. În raportul anual al organizaţiei americane Freedom House privind libertăţile politice şi democraţia în lume, Rusia era în 2021 pe locul 150 din 180, înghesuită între Congo şi Honduras. *Novaia Gazeta* îşi păstrează în continuare orientarea editorială, iar în octombrie 2021, redactorul-şef al publicaţiei, Dmitri Muratov, primeşte Premiul Nobel pentru Pace, pe care îl dedică imediat întregii redacţii şi jurnaliştilor asasinaţi. Dar, la finalul lunii martie 2022, ziarul trebuie să îşi înceteze apariţia şi o parte a redacţiei se autoexilează.

În naufragiul naţional al Rusiei de după anexarea Crimeii, a rezistat totuşi o instituţie: Asociaţia Memorial, creată de disidenţii sovietici, printre care se număra Andrei Saharov, şi autorizată de Mihail Gorbaciov în 1989. Asociaţia, care îşi trasase două misiuni – studiul represiunii sovietice şi apărarea drepturilor omului în Rusia –, nu a ocolit întrebările incomode, care redeveniseră periculoase sub Putin. Faptul că societatea rusă îşi cunoaşte foarte puţin istoria dintre 1917 şi 1953 este un motiv pentru care aceasta repetă anumite atrocităţi, sau, cel puţin, aprobă repetarea lor, în Cecenia, în Siria şi, astăzi, în Ucraina. Cât timp Lenin va avea statui în aproape toate oraşele Rusiei, această ţară nu va putea – sau nu va dori – să devină o democraţie şi un stat de drept. Motivul e simplu: în conştiinţa ruşilor se întipăreşte astfel ideea că viaţa unui om nu are nici o valoare. Împotriva şi în ciuda a tot, Memorial şi-a continuat misiunea, deşi a fost constrânsă de justiţie să se înregistreze ca „agentă a străinătăţii”, ceea ce asociaţia nu era, şi să facă această menţiune mincinoasă pe toate materialele publicate, înainte de a le supune interminabilelor tracasări birocratice. La sfârşitul anului

2021, Memorial International este „lichidat” – acesta este termenul oficial – de justiție, la ordinul Kremlinului. Şi, pe 24 februarie 2022, Putin dă ordinul de a ataca Ucraina, provocând plecarea precipitată a tuturor celor care, aflați încă în Rusia, înțeleseseră că aici lucrurile luaseră o turnură dramatică şi ireversibilă. Războiul demonstrează ceea ce disidentul Andrei Saharov afirmase fără încetare: că securitatea globală este indisolubil legată de respectarea drepturilor omului, în fiecare țară.

În acest moment, nu mai există în Rusia nici presă liberă, nici ONG-uri, nici justiție independentă, nici personalitate politică de opoziție în libertate. Crimele de război ale regimului se înmulțesc, morala publică este distrusă şi doar o minoritate mai dă dovadă de simțul răspunderii. Acest bilanț era, fără îndoială, previzibil, dar există oameni care s-au luptat, în Rusia, pentru ca lucrurile să ia un alt curs. Aleksei Navalnîi şi mai mulți dintre susținătorii lui, Vladimir Kara-Murza, Ilia Iaşin, Iuri Dmitriev şi alte câteva sute de tineri, sunt azi prizonieri politici în propria lor țară.

18. PUTIN **Ş**I FELUL S**Ă**U ORWELLIAN DE A RESCRIE ISTORIA

de Stéphane Courtois

Căderea Zidului Berlinului, în 1989, urmată de prăbuşirea democrațiilor „populare” şi, în fine, de implozia URSS, a provocat o imensă stupoare printre popoarele din componența Uniunii Sovietice. „Uniunea”, creată prin violență extremă sub Lenin şi apoi Stalin, s-a făcut bucăți,

dând naştere la cincisprezece republici independente. Cea mai mare parte a noilor state aspirau de decenii la libertate națională şi au reînnodat rapid legătura cu identitatea lor culturală şi națională, sau proto-națională, de dinaintea înglobării în „Uniune”. Iar Federația Rusă, care era matricea şi motorul URSS, ale întregului „lagăr socialist” şi a ceea ce specialista Annie Kriegel a numit „sistemul comunist mondial”[1], s-a trezit redusă la teritoriul pe care primul țar, Ivan IV, supranumit „cel Groaznic”, îl lăsase moştenire la moartea sa, în 1584, sporit în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea cu actuala Ucraină, Caucazul, Siberia, Asia Centrală şi Extremul Orient.

Rusia, URSS: tipuri de ruptură şi continuitate istorică

Aceeaşi Rusie a fost alimentată timp de o jumătate de mileniu cu un drog puternic, mesianismul, care, după căderea Constantinopolului în 1453, îşi imaginase Moscova drept „a treia Romă”, iar pe țar drept noul împărat, desemnat de Dumnezeu „şef al Bisericii Ortodoxe”, pentru a impune Binele şi a pedepsi Răul, în întreaga lume.[109] Acest mesianism a fost totodată recuperat şi modernizat de Lenin în proiectul lui privind marea revoluție proletară mondială, concretizat în 1919 prin crearea Internaționalei Comuniste (Komintern) şi a zeci de partide comuniste, pe cinci

---

[109] Termenul „țar” se trage din latinul „caesar”, cu sensul antic şi medieval de „împărat”. Statutul de „a treia Romă” se referă la continuitatea cu Imperiul Roman, dispărut în 1453 odată cu căderea Constantinopolului (a doua Romă). Statutul de împărat era considerat unic şi o învestitură a lui Dumnezeu, deşi apariția la anul 800 a unui al doilea împărat – Charlemagne, uns de Papă ca atare în Apus – a fost una dintre cauzele care au dus la scindarea creştinătății.

continente. În această accepțiune, proiectul se baza pe ideologia scientistă a marxismului, care profetiza o luptă de clasă între „burghezi” şi „proletari”, aşa cum anunțase Marx în al său *Manifest al Partidului Comunist*, din 1848. Lenin a privilegiat accepțiunea radicală a acestei lupte, estimând că numai un război civil poate da naştere unei „adevărate” revoluții, de amploare națională şi chiar internațională, care să ducă la „dictatura proletariatului”. O dictatură ale cărei baze le pusese deja Ivan cel Groaznic, subjugând prin violența şi cruzimea opricinicilor săi – atotputernica gardă personală – şi marile familii de boieri, şi pe țăranii liberi, reduşi la şerbie – mujicii –, şi care ulterior a fost extinsă de Petru cel Mare şi Ecaterina II în regiunile limitrofe, populate de polonezi în est, de tătari în Crimeea şi de cazacii liberi în sudul actualei Ucraine.

Stabilizat începând din 1613 de dinastia Romanovilor, regimul țarist se caracterizează printr-o natură expansionistă şi colonizatoare, care a dus la ceea ce în 1914 constituia un vast imperiu, întinzându-se de la Oceanul Pacific până la frontierele Imperiului German şi ale celui Austro-Ungar. Regimul politic al acestuia era unic în spațiul european: o autocrație în care țarul era în acelaşi timp proprietarul regatului său şi şeful unic al puterii politice, militare şi religioase. De la mijlocul secolului al XIX-lea, sub Alexandru II, care a abolit şerbia, țarismul a început să se modernizeze lent, transformându-se într-un regim autoritar modelat după al Doilea Imperiu Francez sau Reich-ul imperial al lui Bismarck. Dar, lovit de Primul Război Mondial, regimul s-a prăbuşit în martie 1917, lăsând în urmă o scurtă perioadă de libertate democratică, căreia Lenin şi bolşevicii săi i-au pus capăt pe 7 noiembrie 1917, acaparând puterea. Apoi, pe 18 ianuarie 1918, Lenin a dat ordinul de dispersare prin forță a Adunării Constituante, prima entitate de acest fel din Rusia aleasă democratic, prin

sufragiu universal, la care au participat şi femeile. Şi ultima, până în 1991. Apoi, acelaşi Lenin a inaugurat un gen de regim inedit, totalitarismul, care, după moartea lui în 1924, a fost sistematizat şi generalizat de Stalin.

Acest regim, copiat peste puțin timp de Mussolini şi mişcarea lui fascistă, apoi de Hitler şi Partidul Național-Socialist (nazist), îndeplinea o serie de criterii precise. Sprijinindu-se pe un partid unic condus de un lider carismatic şi atotputernic, impunea membrilor acestuia o disciplină „cvasimilitară”, adică ceea ce Lenin numea, în vara anului 1920, „centralismul democratic”, într-una dintre cele douăzeci şi una de condiții de aderare a partidelor la Internaționala Comunistă. Lenin viza răsturnarea revoluționară a instituțiilor în vigoare şi, odată ajuns la putere, a monopolizat politica, a pus mâna pe stat, atât în sensul politic, cât şi în cel de aparat administrativ, controlând de asemenea puterile legislativă şi executivă, precum şi sistemul de justiție.

Partidul-stat era animat de o puternică ideologie – o viziune unică şi omogenă a lumii – care se sprijinea pe principii revoluționare – „de clasă”, radicale şi/sau ultranaționaliste –, expansioniste şi imperialiste prin definiție. Ideologia devenită obligatorie impunea un monopol al gândirii şi creației în toate domeniile – presă scrisă şi audiovizuală, învățământ, cultură, artă, ştiințe etc. În URSS, monopolul a fost garantat prin crearea unei instanțe de cenzură prealabilă a oricărei publicații – *Glavlit*-ul, fondat de Lenin în 1922 –, dar şi a cinematografiei, teatrului, artelor plastice, picturii şi chiar a muzicii. Aceeaşi ideologie era susținută de un aparat de propagandă remarcabil, un sistem de minciună generalizată, atât prin omisiune – în privința aspectelor negative, ba chiar criminale, ale regimului –, cât şi prin afirmarea unor neadevăruri notorii, a unor minciuni grosolane – ceea ce numim azi *fake news* –

sau a unor realități imaginare, începând cu mistica „fericirii totalitare”, celebrul „viitor luminos al comunismului”[2]. Această ideologie asigura mobilizarea obligatorie şi înregimentarea tineretului în Komsomol[110], care a trimis cu entuziasm către moarte fete şi băieți de şaisprezece sau şaptesprezece ani, începând din iulie 1941.[3]

În URSS, ca urmare nemijlocită a doctrinei comuniste, care cerea suprimarea proprietății private, partidul-stat a acaparat, începând din 1918, toate bogățiile țării, punând astfel la cheremul propriu întreaga populație – atât pentru aprovizionarea cu hrană, cât şi pentru locuință, încălzire sau muncă, ceea ce însemna şi salarii stabilite arbitrar. De aici, nenumărate revolte. Preventiv, pentru a nimici orice veleitate de rezistență şi a-şi neutraliza adversarii politici, Lenin creează, pe 20 decembrie 1917, Ceka, definită ca „brațul armat al partidului” sau „sabia şi scutul” puterii. Aceasta instaurează un regim de teroare în masă cu titlu de sistem de guvernare, înainte de a deveni, sub numele de GRU, NKVD, apoi KGB, principala organizație teroristă de stat a secolului XX. Teroarea şi propaganda sunt aversul şi reversul medaliei comuniste, simbolizate o vreme prin cuplul format de Nikolai Ejov, şeful NKVD-ului între 1936 şi 1938, şi soția lui, Evghenia Feigenberg, directoarea revistei internaționale de propagandă *URSS în construcție* – înainte ca amândoi să fie anihilați în urma unei noi epurări.

Astfel, în timp ce regimurile autoritare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea lăsaseră loc respectării drepturilor omului şi cetățeanului şi democrației parlamentare, regimul totalitar a fost, dimpotrivă, duşmanul absolut al oricărei exprimări democratice, al minimei libertăți de gândire şi de acțiune, imposibile sub controlul

---

[110] Formațiunea politică a tineretului, în Uniunea Sovietică. Echivalentul Uniunii Tineretului Comunist din România.

partidului-stat, şi a dat dovadă de un dispreț absolut față de ființa umană, care putea ajunge până la masacrul în masă sau chiar până la genocidul „de clasă” şi/sau cu caracter etnic[4]. Iar regimul sovietic – şi, ulterior, clonele lui est-europene – a impus, sub Lenin şi Stalin, un totalitarism de mare intensitate, deopotrivă ideologic şi propagandistic, practicând teroarea în masă ca mijloc de a-şi conserva puterea şi de a guverna. Sub moştenitorii lor, teroarea a lăsat loc unui sistem de control şi de măsuri „profilactice”, pus în aplicare de KGB şi polițiile politice omoloage din Est. Perestroika şi glasnostul lansate de Gorbaciov în 1986 au fost ultimele avataruri ale degenerescenței regimului, provocând prăbuşirea lui, ceea ce dovedeşte că regimurile totalitare funcționează ca nişte programe de calculator în care cele mai mici alterări provoacă blocarea. Câteva picături de libertate, de democrație politică şi de economie de piață au fost de ajuns pentru a provoca implozia unui regim neclintit de trei sferturi de secol.[5]

De la o istorie dezmoştenită la o istorie sub controlul puterii

Ca urmare a acestei implozii, populația rusească – atât a Federației Ruse, cât şi a noilor state independente – a fost simultan traumatizată şi privată de orice reper identitar şi istoric. De fapt, decenii la rând, bolşevicii discreditaseră complet Rusia țaristă, „închisoarea popoarelor”, precum şi figura țarului. Şi pentru ca această ruptură istorică să fie ireversibilă, Lenin dăduse personal ordinul de a masacra toată familia Romanovilor pe 17 iulie 1918, înainte de a deturna sensul obeliscului ridicat în 1913 la poalele Kremlinului pentru a marca tricentenarul dinastiei

Romanovilor, gravând numele tuturor precursorilor comunismului, cu Marx şi Engels în frunte.

Dar, dintr-odată, în 1991, tot *bric-à-brac*-ul ideologic al comunismului sovietic e aruncat la gunoi de istorie, cu atât mai mult cu cât glasnostul produsese un prim moment de adevăr asupra crimelor regimului, revelate de nenumărate mărturii până atunci interzise. Sovieticii au putut în fine citi operele majore ale lui Boris Pasternak – *Doctor Jivago*, consacrat războiului civil din 1918–1921 –, Aleksandr Soljeniţîn – *Arhipelagul Gulag* –, Varlam Şalamov – *Povestiri din Kolîma* –, Vasili Grossman – *Viaţă şi destin*, care relatează Bătălia de la Stalingrad, completând-o cu o reflecţie asupra similitudinii dintre regimurile comunist şi nazist – sau *Requiem*-ul Annei Ahmatova.

În curând, acest proces legat de memorie este completat de critica istorică a relatărilor oficiale, graţie deschiderii, fie ea şi incompletă, a arhivelor secrete ale puterii – adică ale Partidului, ministerelor, Internaţionalei Comuniste, KGB-ului şi Armatei Roşii – şi mai ales graţie activităţii unei asociaţii create de cetăţeni în 1989–1990. Intitulată Memorial şi patronată de celebrul disident şi laureat al Premiului Nobel pentru Pace Andrei Saharov, această asociaţie şi-a trasat ca obiectiv să facă public adevărul cu privire la crimele regimului de după 1917, să onoreze memoria victimelor şi să apere democraţia, printre altele prin crearea, din 1990, a unei zile naţionale a victimelor represiunilor politice. Pe 18 octombrie 1991, Memorial a obţinut votarea unei legi pentru reabilitarea victimelor persecuţiilor în masă „ale regimului totalitar" sovietic, urmată, pe 23 iunie 1992, de o alta, care autoriza accesul la arhivele Partidului Comunist şi ale KGB-ului, care domniseră peste aceste perioade de teroare. Respectivele iniţiative au dus la publicarea, în 1998, a unui *Anuar al lagărelor de muncă forţată*, apoi, în 2004, a unei

monumentale *Istorii a Gulagului* şi, în fine, a unui dicţionar al principalilor călăi din NKVD dintre 1934 şi 1941 – în special, Vasili Mihailovici Blohin, călăul-şef de la Lubianka, care ar fi executat cu propria mână în jur de 15.000 de persoane![6]

Astfel, poporul rus rămâne pentru o clipă suspendat într-un fel de ţară a nimănui din punct de vedere istoric, pierzându-şi toate reperele, în acelaşi timp rupt de decenii de istoria lui milenară – cea a Rus-ului din Kiev, apoi a statului moscovit – şi, brusc, dezvrăjit de „glorioasa" istorie sovietică. De fapt, dublul mit leninist al Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi al marii revoluţii proletare mondiale este acum redus la preluarea armată a puterii de către o mână de fanatici, cu declanşarea unui război civil îngrozitor, care, în 1921–1922, a distrus o mare parte a capacităţilor de producţie din Rusia, atât industriale, cât şi agricole. Iar ruşii aveau cunoştinţe atât de sumare despre realitatea istorică din perioada sovietică, încât în 1994 guvernul acceptă ca lucrarea universitarului francez Nicolas Werth – *Istoria URSS*[7] – să fie tradusă în rusă şi difuzată în peste un milion de exemplare în licee. Totuşi, în 1990, preşedintele Federaţiei Ruse, Boris Elţin, înţelege că acest gol istoric trebuie umplut de urgenţă şi, deşi fusese membru al Politburo-ului Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, decide să înceapă reabilitarea Rusiei ţariste, stigmatizând în acelaşi timp revoluţia leninistă care îi ucisese pe Nicolae II şi familia lui. Cere exhumarea presupuselor rămăşiţe ale victimelor imperiale pentru realizarea analizei ADN, care confirmă identitatea acestora, apoi, pe 16 iulie 1998, ia parte la înmormântarea lor, la Sankt-Petersburg.

Şi totuşi, nostalgia ţaristă rămâne ceva episodic, iar după ce Vladimir Putin devine preşedinte, puterea se apleacă sistematic asupra istoriei şi memoriei naţionale pentru a le manipula în scopuri politice. În 2009, preşedintele

„interimar”, Dmitri Medvedev, creează o Comisie prezidențială pentru istorie, însărcinată, pe de o parte, „să adune şi să analizeze informațiile relative la falsificarea faptelor şi a evenimentelor istorice, cu scopul de a aduce atingere prestigiului internațional şi intereselor Rusiei” şi, pe de altă parte, să lupte contra „revizionismului istoric în privința celui de-al Doilea Război Mondial şi a consecințelor lui geopolitice”[8]. Tema „falsificării” trimite la vechea tradiție sovietică a minciunii grosolane, în scopul de a absolvi puterea de orice responsabilitate şi a o transfera adversarilor: asasinarea familiei imperiale este o crimă a unor bandiți necunoscuți; dezastrele planurilor cincinale şi ale colectivizării – opera „sabotorilor” şi a „culacilor”; crima de la Katîn – vina naziştilor; alianța germano–sovietică – greşeala Franței şi a Angliei. Pentru a arăta cât de mare e importanța pe care o acordă acestei comisii, Putin îl numeşte ca preşedinte al ei pe Serghei Narîşkin: un personaj provenit din Sankt-Petersburg şi din şcoala superioară a KGB-ului, care este promovat, în 2004, şef al Administrației Prezidențiale, apoi, în 2007, prim-vicepremier, înainte de a fi propulsat, în 2016, în fruntea SVR (Serviciul de Informații Externe).

În 2012, Narîşkin este numit în fruntea unei instituții noi, Societatea de Istorie a Rusiei, însărcinată să pună la punct o istorie oficială cu scopul de a „uni țara în jurul valorilor esențiale ale patriotismului, conştiinței civice şi serviciului loial față de stat”. „Loialitatea” față de putere, valoare centrală a epocii staliniste, înseamnă mai ales loialitatea față de stăpânul de la Kremlin. La puțină vreme după aceea, este creată Societatea Rusă de Istorie Militară, însărcinată cu militarizarea elevilor, prin turismul istoric consacrat locurilor în care s-au produs marile victorii ruseşti de-a lungul epocilor, participarea la săpături arheologice pe fostele câmpuri de bătălie şi alte activități asemănătoare.

Aceasta e prezidată de ministrul culturii, Vladimir Medinski, un diplomat expert în *soft power*-ul rusesc din străinătate, care tocmai susținuse, în 2011, o teză intitulată „Probleme de obiectivitate la savanții străini în studiul istoriei Rusiei din secolele XV–XVII”, a cărei anulare fusese cerută, fără succes, de mai mulți istorici, din cauza unor erori factuale incredibile. De altfel, Medinski pune să fie cenzurate mai multe opere, spectacole şi filme, inaugurând, în acelaşi timp, busturi ale lui Stalin în mai multe oraşe şi, ulterior (2017), ridicând la Moscova o statuie în cinstea lui Mihail Kalaşnikov, cel care în 1948 a inventat puşca de asalt produsă în 50–100 de milioane de exemplare, „care întruchipează cele mai bune trăsături ale omului rus”, o armă care „este, putem spune, un veritabil simbol cultural rusesc”. O zice însuşi Medinski.

Aceste inițiative de control şi coordonare a predării istoriei şi de prescriere a unei „linii” obligatorii pentru istorici au fost însoțite în iulie 2012 de o lege foarte represivă în privința ONG-urilor care primesc subvenții din străinătate, calificate ca „organizații care îndeplinesc funcții de agenți străini”. Era un gen de reactivare a paranoiei care, mai ales sub Stalin, vedea în orice relație cu străinătatea o activitate de spionaj, care reclama pedeapsa cu moartea. ONG-urile au fost obligate să se înregistreze ca „agenți ai străinătății”, sub amenințarea unor pedepse grele cu închisoarea, pentru cea mai mică abatere. În sectorul istoriei şi democrației, asta era în primul rând un atac frontal contra Asociației Memorial.

Între timp, pe 12 decembrie 2012, Putin declară că „pentru a ne redobândi identitatea națională, conştiința națională, trebuie să restabilim legăturile dintre epocile din cadrul unei istorii unite, neîntrerupte, milenare, care ne-a dat forță în interior şi ne-a învățat care este direcția de dezvoltare a națiunii”[9]. Pe 14 martie 2013, preşedintele se

referă deschis la acest gen de politizare a istoriei într-un discurs ținut în fața întregii Societăți Ruse de Istorie Militară, destinată „să inculce patriotismul şi să combată inițiativele care vor să denatureze şi să discrediteze istoria militară a Rusiei”. Ceea ce era, cel puțin parțial, o minciună: de exemplu, de mulți ani, o instituție franceză, Fundația Napoleon, comemora regulat, împreună cu ruşii, victoria armatei țariste asupra Marii Armate a împăratului francez – cea mai mare realizare militară a Rusiei înainte de 1945.[10]

Odată ce declară că „principala resursă pentru puterea şi viitorul Rusiei se află în memoria noastră istorică”[11], Putin oficializează o narațiune pseudoistorică şi în foarte mare măsură mitologică, fasonată de putere, care poate legitima de acum orice politici ale Rusiei – atât interne, cât şi externe – şi servi drept criteriu de loialitate a cetățenilor. Şi, deja, preşedintele este neliniştit de înmulțirea manualelor de istorie, de la care cere „o singură perspectivă şi un punct de vedere oficial”. Sursa de inspirație vine dintr-un trecut îndepărtat, fiindcă în 1938 Stalin publicase faimosul *Curs scurt de istorie a Partidului Comunist (Bolşevic) al Uniunii Sovietice*, al cărui text îl controlase rând cu rând, rescriind după bunul plac întreaga istorie a revoluției bolşevice – în particular, inversând rolul adversarilor săi politici (Troțki, Zinoviev etc.). Cartea, pe care fiecare comunist trebuia s-o ştie pe dinafară, a fost tradusă în numeroase limbi şi chiar publicată de Partidul Comunist Francez în 1939, în 100.000 de exemplare, apoi după 1945 şi, din nou, în 1969 de către maoiştii francezi![12] Este vorba de pandantul lui *Mein Kampf* a lui Adolf Hitler, care le-a servit drept „memorie istorică” germanilor celui de-al Treilea Reich, lucru care dovedeşte că orice regim totalitar creează o asociere strânsă între scopurile lui şi mitologia pseudoistorică legitimatoare – „Destinul” rasist pentru nazişti, „Roma antică” pentru fascişti, „Necesitatea luptei de clasă” pentru comunişti.

Astfel de declarații oficializează strategia de creare a „memoriei istorice”, pusă în aplicare de Vladimir Putin chiar din primul său mandat, care se bazează pe două teme esențiale.

Prima este narațiunea mitologică despre marele imperiu al țarilor unificatori ai tuturor slavilor, care reia discursul slavofililor din secolul al XIX-lea, cei care au postulat o cale istorică singulară a Rusiei, comparativ cu Occidentul şi modernizarea lui politică şi industrială, generând un sentiment paranoic de încercuire şi de fortăreață asediată. Putin s-a înscris deliberat în marea tradiție țaristă a unei Rusii care adună „pământurile ruseşti”, se teme mai presus de toate de influența pernicioasă a Occidentului şi se apără filtrând cu grijă şi intrarea străinilor, şi ieşirea supuşilor imperiului. Acest sindrom al graniței explică parțial obsesia lui Putin în privința Ucrainei, denumire care datează din 1187 şi care, în slavă, înseamnă tocmai „frontieră” sau „treaptă”. Asemănător, Putin reia pe cont propriu viziunea țaristă a unui imperiu constituit din Rusia, Mica Rusie[111] (Ucraina), Rusia albă (Belarus şi țările baltice) şi regiunile colonizate din Caucaz, Asia Centrală şi Siberia. Şi, mai ales, din *Novorossia*, teritoriile dintre Marea Azov şi Marea Neagră, trecând prin Crimeea, până în Basarabia: toată această zonă cucerită la sfârşitul secolului al XVIII-lea de către Ecaterina II şi destinată să devină o colonie populată de ruşi, înainte de integrarea în republica sovietică a Ucrainei, apoi în Ucraina independentă, din 1991, a fost obiectivul primar al agresiunii lui Putin asupra Ucrainei.

E vorba de teritorii şi de populații supuse de țari unei politici de rusificare, în particular prin impunerea rusei ca limbă oficială şi a religiei ortodoxe ca dovadă de supunere

---

[111] Aşa cum am mai precizat, *Malorossia*, exonim rusesc pentru Ucraina.

față de țar. Şi, oricât de ateu era în calitate de comunist şi colonel KGB – instituție care după 1918 a distrus sistematic Biserica Ortodoxă Rusă –, Putin se decide să călărească valul de reîntoarcere la religie care marchează anii '90 şi îl „cumpără” pe patriarhul Kiril, care devine, de atunci, unul dintre principalii săi propagandişti. Totuşi, reactivând toată această mitologie țaristă, preşedintele „uită” să amintească de aspectele dezastruoase pentru ruşi din acele vremuri: un regim polițienesc care îi trimitea în temniță şi pe cei mai benigni opozanți – Dostoievski a trăit această experiență teribilă şi a rememorat-o în *Amintiri din casa morților*, o carte care anticipează povestirile lui Soljenițîn şi Şalamov despre Gulag –, cenzurarea tuturor publicațiilor de către stat, interdicția de a studia la universități străine, menținerea şerbiei pentru o mare parte a țărănimii, războaiele dezastruoase: în Crimeea, contra Franței şi Angliei, în 1853–1856 – deja, cu scopul invadării teritoriilor otomane – şi contra Japoniei, în 1905. Regimul putinist maschează sistematic toate aceste tare, care au dus la prăbuşirea regimului țarist în martie 1917.

Putin e încurajat în demersurile lui de scrierile mai multor eseişti: Constantin Leontiev, filozof din secolul al XIX-lea şi teoretician al decăderii Europei din Renaştere; Nikolai Danilevski, teoretician din secolul al XIX-lea al „căii ruse”, ostil Occidentului; Ivan Ilin, ideologul oficial al celor mai reacționari dintre „albi”[112]; Lev Gumilev, orientalist şi etnograf, susținător al ideilor eurasiene şi ostile Occidentului; şi, mai ales, Aleksandr Dughin, născut în

---

[112] Armata şi mişcarea albă sunt principala forță care s-a opus bolşevicilor şi Armatei Roşii până la finalul războiului civil din Rusia. Era vorba de o coaliție diversă care lupta împotriva comunismului şi pentru restabilirea țarilor pe tron. După 1923, ruşii albi au emigrat în Franța, Germania, Iugoslavia, Turcia sau China.

1962, poliglot adept al ezoterismului şi misticismului, cofondator, în 1993, al Partidului Național-Bolşevic şi corifeu al eurasianismului plasat sub semnul unei Rusii văzute ca „a treia Romă", extinsă la dimensiunile Imperiului Țarist, acelaşi Aleksandr Dughin care, de altfel, l-a calificat drept „eurasianist convins"[13] pe şeful SS-ului nazist, Reinhard Heydrich.

De acest spirit ultranaționalist a fost mânat Putin atunci când, în 2004, a decretat o nouă sărbătoare națională. În timp ce în URSS cele două sărbători oficiale erau 1 Mai – sărbătoarea muncii – şi 7 noiembrie – aniversarea Revoluției din Octombrie –, noua zi festivă a fost fixată pentru data de 4 noiembrie, pentru a comemora revolta populară care, în acea zi din 1612, gonise trupele poloneze din Moscova, înainte ca domnia Romanovilor să înceapă, în 1613. Apoi, a popularizat „panglica Sfântului Gheorghe" – după sfântul patron al Rusiei, care a dat şi numele unei medalii acordate în vremea țarilor – ca semn de recunoaştere a „patriotismului" tuturor celor care se dovedesc ruşi, delimitându-se de ucraineni, în Donbas, şi de „coloana a cincea", adică opozanții puterii, în Rusia propriu-zisă.

Mitologia putinistă a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei", fundamentul totalitar al unei noi identități ruse

A doua temă utilizată de Putin în operațiunea lui de rescriere a istoriei se referă la cinstirea acordată „Războiului Patriotic", expresie care la origine desemna victoria Rusiei asupra lui Napoleon şi care, transformată în „Marele Război Patriotic"[113], a fost folosită de Stalin pentru a defini

[113] În volum am folosit denumirea „Marele Război pentru Apărarea Patriei", consacrată de istoriografia şi propaganda comunistă din România.

participarea URSS la al Doilea Război Mondial.[14] O primă comemorare a avut loc în 1965, sub Brejnev, pentru a exalta puterea URSS şi totodată pentru a aminti tuturor că „poporul sovietic” se sacrificase pentru a elibera Europa – şi întreaga lume – de barbaria nazistă. Narațiunea este reluată fidel de anideologicul Boris Elțin şi mai ales de Vladimir Putin, încă din primul lui mandat, în special într-un lung text publicat în *Le Figaro* din 7 mai 2005, în care, dacă nu poate eluda Pactul Ribbentrop–Molotov, de neagresiune între URSS şi al Treilea Reich, din 23 august 1939, îl plasează într-o relație de falsă simetrie cu Acordul de la München din septembrie 1938[114], trecând sub tăcere tratatul de „prietenie” dintre URSS şi Germania nazistă din 28 septembrie 1939.[15] Putin se lăuda cu „eliberarea” Europei de nazism de către Armata Roşie şi cu faptul că poporul rus „adusese libertatea altor popoare”. Dar, confundând „eliberarea” cu „libertatea”, nu spunea nimic de anexarea şi sovietizarea violentă a mai multor țări din Europa de Est şi de comunizarea Europei Centrale.

Şi, mai ales, Putin aduce un omagiu satului bielorus Hatîn, ars de ocupanții nazişti la fel ca mii de alte sate. În realitate, o amintire-ecran fabricată în toate detaliile ei de KGB în 1969 – memorialul a fost chiar vizitat de preşedintele american Richard Nixon – pentru a şterge amintirea pădurii de la Katîn, unde NKVD-ul a asasinat 4.243 de ofițeri polonezi în aprilie 1940 (în total, aproape 22.000 de prizonieri de război polonezi au fost împuşcați). În timp ce crima a fost recunoscută de Gorbaciov şi Elțin, Putin se înscrie, dimpotrivă, în continuarea fugii de

[114] Înțelegere între Germania, Regatul Unit, Franța şi Italia, conform căreia Regiunea Sudetă din Cehoslovacia revenea Germaniei. Încercare inutilă şi discutabilă moral a puterilor aliate de prevenire a agresiunii lui Hitler.

răspundere practicate începând din 1942–1943 de Stalin şi moştenitorii lui. De altfel, în martie 2005, Rusia a refuzat să transmită Poloniei 116 dintre cele 185 de volume de arhivă, care fuseseră clasate „secret”, în timp ce procurorul general militar Aleksandr Savenkov a pus capăt unei anchete care durase zece ani expediind faptele: a calificat masacrul drept o „crimă militară”, care se prescrie după cincizeci de ani, şi a evitat să-l încadreze la crime împotriva umanității sau genocid, care sunt imprescriptibile.

La sfârşitul textului lui din *Le Figaro*, Vladimir Putin afirmă că „parteneriatul dintre Rusia, Germania şi Franța constituie factorul pozitiv major al vieții internaționale şi dialogului european”, propunând „o mare Europă unită, de la Atlantic la Urali, ba chiar până la Oceanul Pacific”, în care „europenii se pot sprijini deplin, la fel ca în lupta contra nazismului, pe Rusia”. Astfel, sunt aduse în discuție temele majore ale „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”, a eurasianismului şi a persistenței nazismului în Europa – care va fi pus în curând în cârca opozanților Rusiei, începând cu balticii, ucrainenii şi cecenii.

Şi totuşi, acest discurs triumfalist se loveşte de mai multe obstacole istorice importante. Primul este de ordin politic. De fapt, şeful care dusese URSS la victorie era „generalissimul Stalin”, care, din 1989–1990, apărea în ochii opiniei publice ca un dictator sângeros, responsabil cu moartea a milioane de cetățeni nevinovați – ca urmare a Marii Foamete provocate de colectivizarea agricolă, între 1931 şi 1933 (patru milioane, în Ucraina, şi 1,5 milioane, în Kazahstan), a Marii Terori din 1937–1938 (700.000 de oameni asasinați cu un glonț în cap) sau a deportării unor întregi popoare în 1944 (550.000 de ceceni şi inguşi, 240.000 de tătari din Crimeea etc.), fără a mai număra toate victimele trimise în Gulag, unde au şi pierit. Era deci urgent ca această imagine să fie modificată şi să fie glorificat în

Stalin „marele manager”, care, grație unui stat puternic, dusese Armata Roşie la victorie, lărgise teritoriul Rusiei şi făcuse din URSS a doua superputere mondială, deținătoare a armei nucleare.

În 2007, un nou manual de istorie destinat şcolilor, liceelor şi universităților afirma că „represiunea în masă şi teroarea erau metode raționale şi practice de gestiune politică, pentru a asigura «stabilitatea socială» şi economică, în scopul industrializării şi modernizării țării”. Conform cu spiritul putinist, autorii oferă o versiune „reconciliată” a istoriei naționale, tratând forțele opuse, cu alte cuvinte călăii şi victimele, în acelaşi mod: toți erau „ruşi care acționau pentru binele marii Rusii [...]”[16]. Şi, foarte logic, aceste raționamente conduc la reabilitarea țarului Ivan cel Groaznic, căruia îi este dezvelit un prim monument în 2016, ceea ce oferă prilejul, în octombrie, pentru următorul comentariu pe site-ul rusesc al *Revistei militare:* „Ivan cel Groaznic a fost un mare umanist”[17]. Curat Orwell... Şi, desigur, în numele unei viziuni geopolitice a istoriei, care explică de ce în 2017 Stalin era considerat de 38% dintre ruşi drept cea mai importantă personalitate din istoria lumii, în fața lui... Putin şi Puşkin. Toate acestea fac, în ianuarie 2018, ca Ministerul rus al Culturii să interzică filmul regizorului britanic Armando Iannucci *Moartea lui Stalin*, o satiră ilară despre microcosmosul Politburo-ului care se confruntă cu dispariția *Vojd*-ului, reuşind să surprindă cu exactitate cruzimea, dorința de autoritate absolută şi mediocritatea acoliților totalitari ai lui Stalin.

A doua dificultate de care se loveşte narațiunea pseudoistorică putinistă este de ordin moral. De fapt, puterea sovietică glorifică victoria fără a aduce vorba de prețul ei, în timp ce deschiderea arhivelor a revelat faptul că pierderile sovietice au fost colosale. Cifra de 20 de milioane de morți, avansată în anii '60, a urcat la 27 de milioane – 15

milioane de civili şi 12 milioane de militari (faţă de trei milioane, de partea germană), inclusiv peste 120.000 de soldaţi executaţi în spatele frontului de NKVD, sub pretextul dezertării. Responsabilitatea lui Stalin este zdrobitor de evidentă, fiindcă el este cel care în 1937–1938 executase 68 dintre cei 85 de membri ai Consiliului militar şi epurase 35.000 de ofiţeri, privând astfel armata de cadre competente, ca să nu mai vorbim de faptul că, până în ziua de 21 iunie 1941, nu crezuse în posibilitatea unui atac german, în pofida numeroaselor avertismente. Dar, cu multă abilitate, şirul nesfârşit de victime civile şi militare sacrificate de un regim care, încă de la crearea lui, nu ţinuse cont deloc de viaţa umană a fost transformat de puterea putinistă în martiri, celebraţi ca eroi.

A treia dificultate este de ordin istoric. De fapt, concentrând atenţia publică pe „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, Putin, la fel ca predecesorii săi sovietici, ascunde în umbră momentul major al istoriei secolului XX care a declanşat al Doilea Război Mondial: alianţa Hitler–Stalin. Din timpurile URSS, aceasta născuse deja violente polemici istorice internaţionale, mai ales în privinţa unor episoade-cheie. Prima se referă la realitatea şi semnificaţia pactului numit prin antifrază „de neagresiune” din 23 august 1939, prezentat ca măsură defensivă în faţa unui al Treilea Reich agresiv, pe care Franţa şi Anglia voiau să-l asmută împotriva URSS. Or, în 1948, Statele Unite publică o tranşă din arhivele germane, care se referă la existenţa unor protocoale secrete, ataşate pactelor. Acestea prevăd atribuirea către URSS a Poloniei orientale – actuala Ucraină occidentală – şi a unei zone de influenţă în statele baltice şi în Basarabia românească.[18] Negată multă vreme de către URSS, existenţa acestor protocoale a fost recunoscută şi autentificată în decembrie 1989 de Congresul Deputaţilor Poporului, iar apoi de Elţin. Dar, astăzi, numeroşi

conducători ruşi afirmă că e vorba de falsuri făcute cu scopul de a „defăima URSS”, şi deci Rusia, intonând marea arie a „falsificatorilor istoriei”[19]. Aria nu e nouă şi s-a auzit până în Franța în 1948, când sovieticii au ripostat printr-o broşură în franceză, prefațată de Louis Aragon şi intitulată *Falsificatorii istoriei (notiță istorică)* [*sic*], care nega existența protocoalelor. Şi în 1953, când Partidul Comunist Francez a incitat doi istorici universitari să publice *Adevărul despre 1939*, în care aceştia „demonstrau” laborios că protocoalele sunt falsuri.[20]

Mai recent, deschiderea arhivelor bulgare şi ruse a revelat existența *Jurnalului* ținut de Gheorghi Dimitrov, şeful Internaționalei Comuniste, devenit înalt aparatcic sovietic.[21] Dimitrov notează acolo că, pe 7 septembrie 1939, a fost convocat la Kremlin, unde Stalin i-a explicat sensul manevrei lui, amintindu-i de poziția lui Lenin cu privire la „exacerbarea contradicțiilor interimperialiste”:

> Un război are loc între două grupuri de țări capitaliste (sărace şi bogate la nivelul coloniilor, al materiilor prime etc.).
> Pentru partajul lumii, pentru a domni asupra lumii!
> N-avem nimic împotriva faptului că îşi administrează lovituri periculoase şi se slăbesc una pe alta.
> N-ar fi deloc rău dacă, grație Germaniei, situația țărilor capitaliste celor mai bogate ar rămâne dificilă (în particular, Anglia).
> Hitler, fără să înțeleagă ce face şi fără să vrea, periclitează, subminează sistemul capitalist. [...]
> Noi putem manevra, putem împinge o parte contra alteia, pentru ca ele să se sfâşie şi mai tare.
> Într-o oarecare măsură, Pactul de neagresiune ajută Germania.
> Data viitoare, va trebui să dăm un bobârnac în cealaltă direcție.[22]

Apoi, Stalin se ocupă de schimbarea completă a liniei partidelor comuniste, care corespundea poziției defetiste adoptate de Lenin în 1914:

> Comuniştii din ţările capitaliste trebuie să ia definitiv poziţie contra guvernelor lor, contra războiului.
> Înainte de război, era cât se poate de just să opui fascismului regimurile democratice.
> În cursul unui război al puterilor imperialiste, nu mai este aşa.
> Diferenţa dintre statele capitaliste fasciste şi cele democratice şi-a pierdut sensul pe care îl avea.
> Războiul produce o schimbare radicală.
> Frontul popular unit de ieri avea ca scop uşurarea situaţiei sclavilor regimului capitalist.
> Dar, în condiţiile unui război imperialist, e vorba chiar de nimicirea sclaviei.

Suprimând distincţia dintre democraţie şi fascism, Stalin arată, ca un bun bolşevic, că respinge orice valoare democratică şi aduce la ordinea zilei revoluţia socialistă imediată – „nimicirea sclaviei”. Sensul pe care îl dă acestei expresii devine evident în modul cum evoluează discuţia:

> Înainte (în istorie), statul polonez era un stat naţional. Iată de ce revoluţionarii îl apărau contra spolierilor teritoriale şi a aservirii.
> Astăzi, este un stat fascist, al cărui jug apasă asupra ucrainenilor, bieloruşilor etc.
> În condiţiile actuale, distrugerea acestui stat nu înseamnă decât un stat burghezo-fascist mai puţin!
> Ar fi rău ca nimicirea Poloniei să aibă ca rezultat propagarea sistemului socialist în noi teritorii, la oameni noi?

Astfel, la fel cum publicarea ordinului Politburo-ului din 5 martie 1940 distruge versiunea sovietică asupra responsabilităţii naziste în masacrul de la Katîn, publicarea *Jurnalului* lui Dimitrov distruge legenda unei URSS care semnează o alianţă pur defensivă şi arată cum Stalin se servea de război pentru a duce o politică de expansiune imperialistă. Ne dăm seama, acum, de unde s-a putut inspira Vladimir Putin în ideea de a distruge statul ucrainean independent şi de a-l anexa Rusiei. În plus, documentele publicate de americani revin pe larg asupra

celui de-al doilea tratat „de prietenie şi delimitare a frontierelor" din 28 septembrie 1939 – după distrugerea radicală a statului polonez –, care se referă la acorduri comerciale ce îi garantează celui de-al Treilea Reich importante resurse de petrol şi grâu, care alimentează maşina de război nazistă.

Asta nu-l împiedică, în 2008, pe generalul-maior Lev Soțkov, membru GRU din 1956, să facă publice 700 de pagini desecretizate ale serviciilor de informații, destinate să justifice alianța Hitler–Stalin sub pretextul că, pe 15 august 1939, mareşalul Voroşilov propusese o alianță militară unei delegații franco–britanice prezente la Moscova, iar refuzul îl obligase pe Stalin să opteze pentru Germania. Şi, în continuare, la sfârşitul lui august 2019, Ministerul de Externe rus reia acest discurs, distilându-l pe rețelele sociale.[23] Totuşi, generalul-maior se fereşte să amintească faptul că, pe 4 august 1939, Molotov îl convocase pe ambasadorul Reich-ului la Moscova pentru a-i declara răspicat că URSS doreşte o normalizare a relațiilor; că, pe 8 august, Hitler îi transmisese lui Stalin că are mână liberă la Marea Baltică şi la Marea Neagră; şi că, pe 15 august, cu zece ore înainte de întâlnirea cu delegația franco–britanică, ambasadorul Reich-ului primise ordinul de a-i comunica neîntârziat un proiect de normalizare a relațiilor lui Molotov, care a răspuns cu proiectul unui pact de neagresiune şi a propus ca Ribbentrop, ministrul de externe al Reich-ului, să vină la Moscova pentru a-l semna.

Bineînțeles, Vladimir Putin a trecut peste toate aceste obstacole care contraziceau versiunea lui asupra istoriei şi a făcut din „Marele Război pentru Apărarea Patriei" un element fundamental şi fondator al noii identități ruseşti. Folosindu-se de „datoria memoriei", a reactivat amintirile totodată glorioase şi tragice ale acestui război, pentru a înlocui şi mătura o istorie bazată pe izvoare arhivistice. În

Franța, comemorarea morților din Primul şi al Doilea Război Mondial are loc cu titlu individual, la monumentele închinate eroilor din fiecare sat sau oraş şi în numeroase instituții – gările Societății Naționale de Căi Ferate, metrou etc. La fel, victimele Holocaustului sunt în prezent recenzate şi onorate individual, în fiecare an, la Memorialul cu acelaşi nume. În URSS, comemorarea se face în nume colectiv, spre gloria puterii şi a „poporului sovietic”, şi, într-adevăr, o comemorare individuală ar revela într-o manieră spectaculoasă amploarea dezastrului militar şi a tragediei umane. Regimul putinist a avut ideea de a lansa o comemorare cu titlu individual, reactivând în numeroase familii emoția legată de trauma din 1941–1945. În chip avantajos, asta a creat, în plus, un paravan pentru traumele legate de crimele în masă ale Războiului Civil, ale Marii Terori sau ale foametei din Ucraina din 1932–1933 – pentru care nici un sat ucrainean nu a primit un monument în cinstea victimelor.

Primii paşi au început în 2007, când Consiliul Veteranilor de Război – aceştia aveau acum peste optzeci de ani – din oraşul Tiumen, din Siberia de Est, a organizat o defilare de elevi de şcoală generală şi liceu, intitulată „Defilarea Învingătorilor”, în care fiecare participant avea portretul unui veteran, adesea din propria familie. În 2010, inițiativa a fost reluată la Moscova, apoi la Tomsk, pe 9 mai 2012 – mass-media au vorbit atunci de „Regimentul nemuritor”. În 2013, mişcarea s-a extins în 120 de oraşe, apoi, în 2014, la 500, înainte de a fi oficializată în 2015, cu numele cu puternice conotații sovietice de „Mişcarea de Masă Interregională Istorico-Patriotică Regimentul Nemuritor”. Iar pe 9 mai 2015, după anexarea Crimeii, aproape o jumătate de milion de persoane au defilat la Moscova după parada militară, fluturând portretele părinților, bunicilor sau chiar străbunicilor, în cazul copiilor, chiar dacă mulți dintre aceşti

„eroi” nu muriseră în luptă, ci trăiseră pur şi simplu în perioada războiului. Vladimir Putin s-a aflat în capul coloanei, cu o fotografie a tatălui în mâini.

În 2017, o comisie a Dumei a reevaluat numărul pierderilor din perioada 1941–1945, trecând de la 27 la 42 de milioane – 23 de milioane de civili şi 19 milioane de militari. Neconfirmate de istoricii independenți, aceste cifre nasc semne de întrebare. Dacă sunt exacte, îi atribuie lui Stalin o responsabilitate mult mai grea pentru că a aruncat poporul rus într-o imensă tragedie istorică, ca urmare a alianței lui hazardate cu Hitler. O tragedie din care Rusia încă nu şi-a revenit şi care distruge mitul „Marelui Război pentru Apărarea Patriei”. Prin urmare, este mai probabil că această inflație este destinată exagerării nemăsurate a numărului de victime – şi deci de martiri – pentru a impune lumii întregi, şi mai ales occidentalilor, un fel de superioritate politico-morală a Rusiei. Pe care, de altfel, Putin o şi revendică în discursul lui din 9 mai 2012: „Avem un imens drept moral, acela de a ne apăra pozițiile într-o manieră fundamentală şi durabilă. Pentru că tocmai țara noastră a căzut victimă grosului ofensivei naziste [...] şi a oferit libertatea popoarelor din lumea întreagă”. În 2013, ministrul Medinski reia argumentul în *Războiul: Miturile URSS din 1939–1945* (în rusă), unde, citând pierderile mult mai reduse ale aliaților occidentali, conchide: „Atunci, ce drept moral au alte țări să decidă soarta Europei de după război?” Trebuie să fii foarte imprudent pentru a îndrăzni să aminteşti de acest „drept moral” al lui Stalin, după tot ceea ce au revelat istoricii despre alianța lui cu Hitler.

În 2018, mişcarea Regimentului nemuritor, de acum oficială şi subvenționată de stat, a ajuns în 73 de regiuni ale Rusiei, înregistrând mai mult de zece milioane de participanți, dintre care mulți expun portrete ale lui Stalin. Manifestații au loc şi în peste 80 de țări străine. Portretele,

purtate asemenea icoanelor, fac ca aceste defilări să semene cu nişte procesiuni religioase, însoțite însă de scandări cu conotații războinice, care vizează mai ales Europa asimilată cu nazismul. Putin mizează totul pe o emoție care se învecinează cu isteria ultrapatriotică şi pe dificultatea cetățenilor de a depăşi o barieră psihologică creată de antecesorii lor care au luptat în război, ceea ce îi împiedică să aibă acces la adevărul istoric. Aşa cum scria Marcel Proust: „Faptele nu au acces în lumea în care trăiesc credințele noastre" – iar în acest caz, credințele sunt destinate fondării unei noi identități ruse.

Acest cult al eroilor morți în luptă se înrudeşte cu cultul războiului tipic pentru regimurile totalitare, care transformă în eroi emblematici câțiva militanți ucişi în luptă pentru ideologia lor – fie că e vorba de Pavlik Morozov, eroul tineretului stalinist pentru că şi-a denunțat părinții „culaci", fie că e vorba de celebrul Horst Wessel, militant nazist asasinat de comunişti, care a dat numele imnului nazist, *Horst Wessel Lied.* Dar mişcarea lui Putin merge mai departe, aşa cum explică Aleksandr Dughin:

> Regimentul nemuritor este un ritual foarte profund, care stabileşte o legătură directă între lumea viilor şi cea a morților, a strămoşilor. Eroii morți revin şi mărşăluiesc cot la cot cu descendenții lor. Copiii, orizontul de eternitate a poporului, mărşăluiesc împreună cu ei. [...] Morții se întorc, morții trăiesc, morții se amestecă în sângele nostru. Ne fac semne. [...] Acesta e sensul nemuririi: prezența concretă a morților alături de noi, în noi înşine şi mai ales în viitor. [...] E vorba de un marş formator şi federalizant pentru un popor, de un ritual în care morții arată până la ce punct totul e nesemnificativ prin comparație cu măreția lor. [...] În sânul Regimentului nemuritor, poporul nostru trăieşte din nou. Poporul şi Rusia valorează mai mult decât viața. Această trezire [...] trebuie să devină punctul de plecare al renaşterii noastre.[24]

Ne putem gândi aici la vechea expresie franceză „le mort saisit le vif”[115], care la origine înseamnă că, la moartea regelui, fiul acestuia urmează la tron automat, dar poate însemna şi că vechiul regim sovietic, putred şi criminal, contaminează noua societate. Regimentul nemuritor constituie pentru Putin un demers tipic totalitar, care vizează mobilizarea, mai întâi spontană şi apoi constrânsă, a populației în jurul unui discurs artificial centrat pe „Marele Război pentru Apărarea Patriei”. Ea încununează militarizarea accelerată a Rusiei şi mai ales a unei părți a tineretului ei.

De la negaţionismul putinist la fracturile memoriei europene

În realitate, scoaterea în evidență a victoriei din 1945 vizează crearea unei amintiri-paravan care maschează refuzul lui Putin de a lua act de prăbuşirea definitivă a URSS şi înfrângerea finală a sistemului comunist, la sfârşitul Războiului Rece: pentru cekist, care are autoritatea absolută înscrisă în ADN, înfrângerea e, de fapt, inimaginabilă şi deci inacceptabilă. Putin o spune pe 9 februarie 2000: „Cine nu regretă distrugerea Uniunii Sovietice e lipsit de suflet. Şi cine vrea s-o reconstruiască exact aşa cum era e lipsit de creier”. „Exact aşa cum era”, nu, dar nimic nu interzice o reconstrucție diferită.

Însă această amintire-paravan este ea însăşi subminată de existența alianței Hitler–Stalin, care a creat, între 1939 şi

---

[115] „Mortul trece la viu”, în traducere aproximativă. Folosită ca principiu de drept, referitor la moştenire. *Cf*. „Le Roi est mort, vive le Roi” („Regele a murit, trăiască regele!”), anunțul oficial al tranziției monarhice în Franța.

1945, un spațiu gigantic, întins de la Oceanul Atlantic la Oceanul Pacific, în care dominau cele două regimuri totalitare, când aliate, când în război, şi în care orice gând, orice practică democratică erau stigmatizate. Rusia refuză deci să ia cunoştință de traumele enorme care au afectat națiunile căzute victime complicității dintre cei doi dictatori, de cicatricile profunde pe care le-au lăsat prima ocupație sovietică, din 1939–1941, apoi cea de-a doua, de după 1944, şi care continuă să alimenteze importante dispute istorice, politice şi chiar teritoriale. În legătură cu acest „trecut care nu trece", în Rusia, alianța sovieto–nazistă rămâne pata oarbă a memoriei istoriei europene. Intrarea în Uniunea Europeană a celei mai mari părți a fostelor „democrații populare" şi a statelor baltice a eliminat cu siguranță o parte din sechele, fiindcă granițele acestor state sunt astăzi garantate de apartenența la această uniune şi la NATO, chiar dacă Rusia continuă să le hărțuiască, de exemplu prin atacurile cu hackeri asupra sistemelor lor informatice. Dar, anexând Crimeea, ocupând Donbasul şi agresând întreaga Ucraină, Rusia a trecut Rubiconul şi a redeschis, dintr-odată, toate cicatricile care datau de pe vremea alianței Hitler–Stalin.

În consecință, memoria colectivă a statelor europene este departe de a fi unificată şi, adesea, generează chiar conflicte deschise,[25] fiindcă în Europa persistă trei tipuri distincte de amintire a comunismului, mai ales în privința celui de-al Doilea Război Mondial. Europa Centrală şi de Est, şi mai ales republicile sovietice baltice şi Ucraina occidentală, păstrează o amintire tragică despre comunism, exact la fel cum Ucraina răsăriteană este traumatizată de Marea Foamete din 1932–1933.[26] În schimb, Europa Occidentală, grație protecției oferite de America, a trăit în pace civilă şi prosperitate după 1945 şi păstrează asupra comunismului o amintire glorioasă, care se bazează în mod esențial pe

memoria a ceea ce François Furet a numit „farmecul universal al lui Octombrie” – visul tuturor revoluționarilor referitor la „Asaltul Palatului de Iarnă”[116] –, a antifascismului din anii '30 – Frontul Popular[117], Războiul din Spania etc. –, a angajamentului activ al comuniştilor în rezistența în fața ocupanților nazişti, începând din 22 iunie 1941. O propagandă comunistă neobosită a contribuit, timp de o jumătate de secol, la crearea unei hipermnezii în privința antifascismului şi a unei amnezii în privința alianței sovieto–naziste. Cât despre Rusia, aceasta este prinsă într-un tip schizofrenic de memorie, în acelaşi timp tragic şi glorios. Pe de o parte, urmele lăsate de teroare, de foamete, de Gulag, de război şi de dictatură afectează nenumărate familii. Pe de alta, puterea putinistă insistă să reconstruiască o identitate rusă bazată pe memoria colectivă unică a „Marelui Război pentru Apărarea Patriei” şi a victoriei din 1945, ocultând tot restul.

Această bătălie a memoriei ajunge până în marile instituții europene. Astfel, în martie 2005, eurodeputatul polonez Zbigniew Zaleski a cerut ca Parlamentul European să păstreze o clipă de reculegere pentru victimele masacrului de la Katîn, dar a fost refuzat. Pe 25 ianuarie 2006, după îndelungate preparative, eurodeputatul suedez Göran Lindblad a propus Adunării Parlamentare a

---

[116] Reşedința țarilor, devenită sediul Guvernului Provizoriu al lui Kerenski, după abdicarea lui Nicolae II, luată cu asalt de bolşevici în 1917. Acest eveniment a fost glorificat într-o reconstituire din 1920 şi în filmul *Octombrie* al lui Serghei Eisenstein, dar faptele istorice sunt mai puțin eroice, incluzând acțiuni de devastare şi consum excesiv de alcool din pivnițele țarului.

[117] Coaliție de stânga care a guvernat Franța între 1936 şi 1938, inițiind reforme sociale.

Consiliului Europei[118] Rezoluția nr. 1.481, prin care solicita condamnarea – exclusiv în termeni morali – a „crimelor regimurilor comuniste”, „aşa cum s-a petrecut şi cu oribilele crime comise în numele național-socialismului”. S-a confruntat cu o violentă opoziție din partea comuniştilor, în care s-au distins deputatul rus Ghenadi Ziuganov – şef al Partidului Comunist al Federației Ruse, succesor direct al lui Lenin, Stalin şi Brejnev – şi Partidul Comunist Francez. La final, rezoluția n-a fost aprobată decât de 99 de deputați, față de 42 de voturi contra şi 12 abțineri.[27]

Această zi neagră pentru Consiliul Europei, creat în 1949 tocmai pentru a apăra drepturile omului şi democrația, a stârnit destule reacții. Astfel, pe 2 aprilie 2009, Parlamentul European a adoptat o rezoluție despre „conştiința europeană şi totalitarism”, care a declarat ziua de 23 august – a Pactului de neagresiune (Ribbentrop–Molotov) – ca zi europeană de comemorare a victimelor nazismului şi stalinismului. Conceptul istoric de „totalitarism”, apărut în 1924 şi dezvoltat de mai mulți analişti în anii '30, apoi relansat în 1951 de Hannah Arendt în faimoasa ei trilogie[28][119], a devenit o reală miză a memoriei istorice, cu atât mai mult cu cât este respins de către toți cei care refuză să facă o comparație între comunism şi nazism şi să

---

[118] Consiliul Europei este o organizație pentru drepturile omului din care fac parte 46 de state, fără nici o legătură cu instituțiile Uniunii Europene (Consiliul European – al şefilor de state – şi Consiliile Uniunii Europene – sectoriale, compuse din miniştri de resort). Rusia a fost suspendată din această organizație după invazia din Ucraina (cu 42 de voturi din totalul de 47, la vremea respectivă) şi ulterior s-a retras cu totul.

[119] *Originile totalitarismului (tradusă în română de Mircea Ivănescu şi Ion Dur, Humanitas, 1994, ed. a III-a 2014).*

recunoască rolul crucial jucat de alianța Hitler–Stalin. În această perspectivă a creat Lindblad în 2011 Platforma pentru Memoria şi Conştiința Europeană, care grupează zeci de instituții comemorative, având ca obiectiv reconcilierea memoriei colective europene.[29] Nu a fost deloc simplu, aşa cum arată marea anchetă desfăşurată în 2014 de către Fundația pentru Inovație Politică, în colaborare cu Fundația pentru Memoria Shoah-ului[120], în rândurile tineretului între şaisprezece şi nouăsprezece ani din nouăsprezece țări,[30] care a evidențiat nivelul mediocru, în general, al cunoştințelor istorice referitoare la al Doilea Război Mondial. Astfel, la întrebarea: „În 1940, Germania nazistă şi URSS erau în război sau aliate?”, 41%, în medie, dintre persoanele chestionate au răspuns „în război”, 30% „aliate”, iar 29% şi-au mărturisit necunoaşterea. Tineretul polonez şi cel ucrainean au răspuns în proporție de 46% şi, respectiv, 43% „aliate”, față de 37% în Franța. Mai încurajator a fost răspunsul tineretului din Rusia, care a răspuns „aliate” în proporție de 53%, ceea ce demonstrează că, în tânăra generație, lucrarea „justei memorii”[121] preconizate de Paul Ricœur progresează, dar asta era înainte de anexarea Crimeii...

Pe 7 aprilie 2010, prim-miniştrii polonez şi rus – Tusk şi Putin – au comemorat pentru prima oară la Katîn masacrul. Deşi cel de-al doilea a recunoscut responsabilitatea lui Stalin şi a NKVD-ului, fiindcă nu a avut de ales, a omis să ceară iertare poporului polonez. Şi, mai ales, pe 10 aprilie, avionul preşedintelui polonez Lech Kaczyński – a cărui

[120] „Holocaust”, în ebraică.

[121] Teoria lui Ricœur referitoare la cantitatea justă, sau potrivită, de memorie/amintiri în privința a diferite evenimente – de pildă, a celor neplăcute, pe care psihicul uman tinde să le ascundă.

participare Putin o refuzase pe 7 aprilie – s-a zdrobit de sol la aterizare, lângă Smolensk, în condiţiile în care purta la bord înalţi responsabili politici şi militari şi familiile ofiţerilor ucişi la Katîn.[122] Ruşii au refuzat participarea polonezilor la anchetă şi au stabilit că a fost vorba de o eroare de pilotaj, dar sunt dubii în privinţa mentenanţei efectuate de ruşi la avionul polonez şi a comportamentului turnului de control de la Smolensk... Un lucru e sigur, prăbuşirea a înrăutăţit considerabil relaţiile polono–ruse. Şi o ultimă ambiguitate: cum Katîn-ul devenise un centru de execuţii în masă al NKVD-ului cu mult înainte de 1940, memorialul ridicat acolo se referă în aceeaşi măsură şi la victimele poloneze, şi la cele sovietice.

Este de înţeles de ce, în faţa unui asemenea refuz de a lua în considerare amintirea tragică a comunismului şi a URSS, naţiunile din Europa Centrală şi de Est s-au arătat iritate. Astfel, pe 28 noiembrie 2006, parlamentul ucrainean a votat o lege care defineşte drept „genocid" foametea din 1932–1933 şi a dat jos peste 5.500 de statui ale lui Lenin care împânzeau ţara, culminând, în decembrie 2013, la revoluţia Maidan, cu giganticul bust monobloc care trona în plin centru al Kievului. La rândul lui, guvernul Estoniei a mutat statuia „soldatului eliberator din Armata Roşie" care ocupa centrul Tallinnului. Şi se pot găsi numeroase alte exemple peste tot unde adevărul asupra crimelor comunismului sovietic continuă să fie mascat, sau chiar negat.

Cât timp dimensiunea criminală a acestuia nu va fi clar stabilită şi recunoscută de Rusia, cicatricile pe care le-a lăsat pe corpul Europei nu se vor închide, iar reunificarea europeană va fi lipsită de un fundament solid: adevărul

[122] Prăbuşirea avionului Tupolev 154 are loc pe ceaţă şi se soldează cu moartea tuturor celor prezenţi la bord – 96 de pasageri şi membri ai echipajului. Smolenskul se află la 19 kilometri de Katîn.

asupra crimelor contra păcii şi umanităţii – şi a genocidelor care le-au însoţit –, singurul care poate asigura reunificarea spiritelor şi a sufletelor. Căci, aşa cum spune poeta română Ana Blandiana, fondatoare a Memorialului Victimelor Comunismului de la Sighet, „atunci când justiţia nu reuşeşte să fie o formă de memorie, numai memoria poate fi o formă de justiţie". Mai mult, acest gen de memorie trebuie fundamentat de o documentare istorică serioasă, desfăşurată fără întrerupere.

Prin contrast, reacţia violentă a Kremlinului după EuroMaidanul din Kiev şi fuga lui Ianukovici în Rusia, apoi anexarea Crimeii şi războiul hibrid din Donbas radicalizează considerabil discursul şi acţiunea Moscovei, până într-acolo încât schimbă natura regimului, care din autoritar redevine totalitar. În privinţa istoriei, ca un preambul la războiul contra Ucrainei, Putin trece de la vorbe la fapte: pe 28 decembrie 2021, Curtea Supremă a Rusiei pronunţă dizolvarea Asociaţiei Memorial International, acuzată de procurorul Aleksei Jafiarov de „speculaţii pe tema represiunilor din secolul XX", de „crearea unei imagini mincinoase a URSS ca stat terorist" şi de „spălarea şi reabilitarea criminalilor nazişti". În mod premonitoriu, Aleksandr Soljeniţîn îi răspunsese deja într-un text scris pe 12 februarie 1974, ziua arestării sale dinaintea expulzării din URSS:

> Când violenţa erupe în viaţa liniştită a oamenilor, cu figura ei mustind de aroganţă, strigă cu neruşinare ce stă înscris pe drapelul ei: „SUNT VIOLENŢA! Fiţi atenţi, daţi-vă la o parte, vă strivesc!" Dar violenţa îmbătrâneşte repede. Încă vreo câţiva ani şi-şi pierde neobrăzarea şi, pentru a se menţine, pentru a-şi păstra imaginea, caută obligatoriu alianţa cu minciuna. Fiindcă violenţa nu se poate ascunde după nimic, decât după minciună, iar minciuna nu se poate menţine decât prin violenţă. Şi nu se întâmplă în fiecare zi, şi nici cu oricine, ca violenţa să-şi pună laba grea pe umărul lui: ceea ce ne cere tot timpul e doar supunerea în faţa minciunii, sau

participarea noastră cotidiană la minciună, asta e tot ce cere din partea devotaților ei credincioşi. Şi tocmai aici se găseşte, nebăgată în seamă de nimeni, dar atât de simplă, atât de accesibilă, cheia eliberării noastre: REFUZUL DE A PARTICIPA PERSONAL LA MINCIUNĂ! Nu contează dacă minciuna acoperă totul, dacă devine stăpâna tuturor. Trebuie să nu renunțăm măcar la acest singur punct: să nu devină PRIN MINE![31]

19. PUTIN, ŞEFUL OLIGARHILOR
de Cécile Vaissié

Rusia, unde venitul mediu pe cap de adult este mai mic de o mie de dolari pe lună, este una dintre țările cu cele mai mari inegalități sociale din lume, mult în spatele Statelor Unite sau al Chinei. Un raport din 2013 al Credit Suisse – iar de atunci lucrurile nu s-au prea schimbat – afirmă că 35% din bogăția țării aparține unui număr de 110 persoane.[1] Un altul, din 2017, arată că 1% din populația rusă concentrează, în mâinile ei, 74,5% din bogățiile naționale.[2] Iar privilegiații privilegiaților sunt oligarhii care au cumpărat iahturi şi palate pe Coasta de Azur şi în Toscana, care dispun adesea de mai multe paşapoarte şi îşi trimit copiii să studieze la Harvard sau la Oxford, dar care, sancționați de la atacul militar rus contra Ucrainei, trebuie să-şi reconsidere astăzi modul de viață.

A defini termenul de „oligarh”, aşa cum e întrebuințat în contextul rusesc din 1996, nu e chiar atât de uşor; două date sunt determinante în istoria acestui grup social: 1995–

1997, perioada „împrumuturi contra acţiuni”[123], o operaţiune care le-a permis ruşilor deja foarte bogaţi să ajungă pe lista *Forbes* a celor mai mari averi din lume; şi, a doua, 2003, data arestării lui Mihail Hodorkovski, cel mai bogat om din Rusia, care şi-a petrecut zece ani în detenţie. Între aceste două date, Vladimir Putin a devenit preşedinte al Federaţiei Ruse, iar unii din cekiştii care s-au îmbogăţit alături de el şi la fel ca el în cei zece ani care trecuseră au devenit noii oligarhi.

Acest termen, vag în contextul rusesc, permite evocarea unei situaţii foarte diferite de cea a miliardarilor europeni sau americani. De altfel, îmbogăţirile masive şi foarte rapide nu pot fi înţelese decât în cadrul transformărilor care au bulversat economia rusească de la sfârşitul anilor '80. În plus, acestea se datorează, în esenţă, nu atât muncii sau unei inventivităţi aparte, cât legăturilor privilegiate cu puterea supremă, care a atribuit acele bogăţii sau a permis conservarea lor. De altfel, în spatele proprietăţii, individuale sau colective, beneficiarul real se poate ascunde foarte uşor, cu ajutorul societăţilor-paravan, al directorilor-paravan şi al tăcerii de toate felurile. În fine, ceea ce contează nu este atât să deţii în proprietate, cât să controlezi, fiindcă asta înseamnă capacitatea de a te servi de ceva: preşedinţii de companii publice sunt extraordinar de bogaţi, mult dincolo de salariile lor oficiale. Pe această bază, puterea persoanei respective creşte: cel care decide are voie să se bucure de

---

[123] Operaţiunea, care va fi detaliată în paginile următoare, a constat foarte schematic în faptul că acţiunile marilor active industriale ale Rusiei, ca Iukos, au fost gajate de Elţin pentru împrumuturi acordate de băncile oligarhilor, urmând să fie scoase la licitaţie chiar de acestea dacă statul rus nu achita împrumuturile. Au urmat licitaţii la care oligarhii au obţinut procente importante din active industriale imense la preţuri modice.

bunurile în discuție. Regulile *(poniatia)*[124] sunt clare pentru toți. Și, în consecință, sunt acceptate atât discreția care înconjoară aceste practici, cât şi violența pe care o generează.

Fluxuri financiare invizibile **ş**i discrete transform**ă**ri interioare

În anii '80, sau chiar înaintea lor, au fost demarate o serie de tranzacții importante, deşi prea puțin vizibile. Jurnalistul ruso-american Paul Klebnikov, universitara Karen Dawisha şi jurnalista Catherine Belton au descris fenomene similare: KGB-ul a creat şi/sau susținut numeroase companii prietene în Occident, în care a transferat, sub controlul propriu, „miliarde de dolari”[3]. Probabil, Vladimir Putin a participat şi el la această operațiune, pe vremea când lucra la Dresda. În noiembrie 1990, sucursala pariziană a Băncii de Stat sovietice ar fi creat deja un cont offshore în Jersey, în care au fost virați miliarde de dolari guvernamentali.[4] O parte a imenselor bogății ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) – care, până atunci, servisera la finanțarea partidelor comuniste străine, a mişcărilor aliate şi a grupărilor teroriste – a trecut prin aceste filiere, într-o asemenea măsură, încât în casele de bani ale PCUS nu a fost găsit aproape nimic după căderea URSS. În schimb, în Occident existau conturi foarte grase, cunoscute doar de ofițerii KGB care supervizaseră aceste operațiuni. Pentru profesoara Dawisha, aceştia sunt, fără îndoială, banii din care ar fi fost create cea mai mare parte a băncilor ruseşti, inclusiv cele ale oligarhilor.[5]

---

[124] Codul „de onoare” al răufăcătorilor, *v. şi supra,* Cap. 5.

În acelaşi timp, începând din 1986 în URSS s-a înregistrat o tendință de transformare a sistemului economic, prin schimbări legislative, dar nu numai. În 2004, socioloaga Olga Krîştanovskaia sublinia că două valuri de „privatizare” foarte discretă au avut loc înainte ca al treilea, făcut public, să înceapă de-abia în 1992. Primul s-a desfăşurat între 1986 şi 1989, când puterea le-a oferit cadrelor Komsomolului, care erau tinere şi dinamice, posibilitatea de a face primii paşi în economie; sute, ba chiar mii de companii au fost atunci create, dar, dacă proprietatea rămânea a statului, beneficiile au început dintr-odată să revină chiar acestor cadre ale Komsomolului, care şi-au adunat astfel primele capitaluri.[6] Mihail Hodorkovski, care cincisprezece ani mai târziu va deveni cel mai bogat om din Rusia, a fost unul dintre beneficiarii acestei operațiuni. Născut în 1963 într-o familie de ingineri ca multe altele, crescuse într-un apartament comunitar[125]. După ce a dobândit o funcție în Tineretul Comunist moscovit, a creat, grație partidului, o cooperativă financiară, în 1987. Totuşi, KGB-ul a supervizat acest proces, lucru de care Hodorkovski nu avea idee la momentul respectiv[7].

Al doilea val de privatizări a început în 1989 şi s-a terminat în 1992. E ceea ce Krîştanovskaia numeşte „privatizarea statului de către stat”. Cu acordul organelor de conducere, funcționarii îşi privatizează, spre profitul propriu, activele publice din care făceau parte sau pe care le administrau. Ministerele sunt transformate în întreprinderi

---

[125] *Komunalka*, în slang. Spații de locuit de după Revoluția din 1917, în care baia, bucătăria şi holurile erau împărțite de două sau mai multe familii, iar acestea aveau câte o singură cameră privată. Fenomenul a existat şi în România, unde clasa muncitoare comunistă, în bună parte adusă de la sat, a fost repartizată în casele spațioase expropriate de la fosta clasă de mijloc.

– în maniera în care, de exemplu, Viktor Cernomîrdin, ministrul industriei gazelor, şi-a transformat ministerul într-o societate pe acţiuni, Gazprom, al cărei preşedinte-director general a devenit, sporindu-şi averea personală de la 28 de milioane la cinci miliarde de dolari[8]. Şi, dacă putem şti clar de unde vin cele cinci miliarde, originea celor 28 de milioane pe care le poseda anterior ministrul sovietic ridică semne de întrebare. În acelaşi timp apar băncile, provenite din bănci de stat, care păstrează sediile şi bunurile mobile ale acestora. Altele sunt, după Olga Krîştanovskaia, fondate şi finanţate de stat, fără ca acesta să facă public acest lucru – se pare, din banii PCUS, recuperaţi de KGB. Aşa se nasc mai multe bănci private care le permit viitorilor oligarhi să-şi creeze averile: Alfa Bank (Fridman), Onexim Bank (Potanin). Şi cum ar fi putut Hodorkovski, în URSS, în 1998, la vârsta de doar douăzeci şi cinci de ani, să pună pe roate Banca Menatep, fără ajutorul structurilor oficiale?[9] Apoi, Banca Centrală sovietică a autorizat Menatep să facă comerţ cu valută, ceea ce i-a adus un profit enorm, iar un zvon susţine chiar că, înfiinţată graţie banilor PCUS, Menatep a fost unul dintre principalele canale care au permis transferarea bunurilor partidului în străinătate, deşi Hodorkovski a negat dintotdeauna asta.

Când URSS a dispărut, în decembrie 1991, unii cetăţeni sovietici posedau deja un capital iniţial, pe care îl datorau, în mare parte, legăturilor lor cu structurile puterii, fiindcă inclusiv cei care evoluau pe piaţa neagră trebuiau „autorizaţi” de către KGB. Ceea ce nu era în acel moment decât „control” şi „gestiune” avea să devină rapid „proprietate”. Astfel, în 1993, Hodorkovski îşi dă seama că întreprinderea pe care o conducea poate fi considerată proprietatea lui.[10] Alţii se află în situaţii similare şi urmează să beneficieze de reformele întreprinse de Egor Gaidar în 1992.

Oligarhii anilor '90

De-abia după toate aceste acțiuni, privatizarea a părut să privească şi ansamblul populației. Lansat în vara anului 1992, al treilea val se baza pe distribuția unui cupon de 10.000 de ruble către fiecare cetățean rus, care trebuia să servească la cumpărarea de acțiuni la întreprinderi. Populația n-a profitat, totuşi, de aceste cupoane deloc, ci le-a revândut celor care le înțelegeau potențialul. Numeroase întreprinderi au fost prin urmare cumpărate de şefii lor, „directorii roşii", care, uneori, „au deturnat în secret fondurile societăților lor, utilizându-le pentru a prelua controlul"[11]. Cei informați şi dinamici au dobândit astfel companii importante. Iar unul dintre ei a fost Boris Berezovski. Matematician talentat, născut în 1946, membru asociat al Academiei de Ştiințe, obținuse deja drepturile de exploatare a automobilelor Jiguli – cunoscute în străinătate sub numele de Lada – şi fondase societatea LogoVAZ. A cumpărat în ruble maşinile pe care le-a vândut în dolari în străinătate. Beneficiul a fost substanțial, dar Berezovski susține că „poate da socoteală pentru toată averea lui. Mai puțin primul milion"[12]. A primit în 1992 o participație majoritară în AvtoVAZ, apoi, în 1994, 49% din acțiunile ORT, canalul 1 al televiziunii, înainte de a prelua controlul Aeroflotului[13] în 1995. Ajunge în cercul prezidențial, devenind „finanțistul privat" al Tatianei Diacenko, fiica lui Boris Elțin[14].

În fine, al patrulea val de privatizări, dintre 1995 şi 1997, a permis unor oameni care se îmbogățiseră în cursul anilor precedenți – aleşi pe sprânceană – să devină miliardari în dolari: oligarhii.[15] Operațiunea a fost concepută de Boris Jordan, bancher american de origine rusă, şi de viitorul oligarh Vladimir Potanin. Născut în 1961, ca fiu al unui personaj bine situat din Ministerul Comerțului Exterior

sovietic, acesta din urmă şi-a început cariera alături de tatăl lui, apoi s-a folosit de contactele lui sus-puse din sânul Partidului Comunist pentru a obține licențe de export şi a începe să-şi clădească averea. Deşi avuseseră parcursuri personale foarte diferite, ambii artizani ai întregii poveşti ştiau că guvernul rus nu are lichidități şi nu poate plăti salariile funcționarilor. În anul care urma, se anunțau alegeri prezidențiale, iar Elțin părea condamnat să le piardă, în fața comuniştilor care amenințau să renaționalizeze ceea ce fusese privatizat. În epocă, scrie finanțistul american Bill Browder, „douăzeci şi doi de oligarhi” posedau deja 39% din economie, în timp ce „tot restul populației trăia în sărăcie”[16].

Operațiunea elaborată de către Jordan şi Potanin, botezată „împrumuturi contra acțiuni” şi care trebuia să permită realegerea lui Elțin, era de o simplitate surprinzătoare: principalele bănci ale Rusiei, constituite grație susținerii şi finanțărilor statului, urmau să împrumute două miliarde de dolari guvernului, iar aceste împrumuturi urmau să fie garantate prin acțiunile celor mai profitabile întreprinderi industriale naționale. În contrapartidă, proprietarii băncilor, care adesea posedau şi active media importante, urmau să le pună pe acestea în slujba campaniei lui Elțin. După realegerea lui Elțin, în 1997, băncile puteau organiza, cu de la sine putere şi pentru profitul propriu, licitații pentru vânzarea întreprinderilor oferite în gaj. Rarii oameni de afaceri autorizați de echipa lui Elțin să participe la aceste „împrumuturi contra acțiuni” au finanțat astfel realegerea preşedintelui, apoi au achiziționat la prețuri foarte mici nave-amiral ale industriei sovietice, în licitații trucate şi secrete. Onexim, banca lui Potanin, a cumpărat astfel 38% din Norilsk Nickel pentru 170,1 milioane de dolari, după un preț de pornire de 170 de milioane. Menatep, condusă de Hodorkovski, a plătit 159 de milioane de dolari – 9 dolari

mai mult decât prețul de pornire – pentru 45% din Iukos, a doua companie petrolieră a Rusiei, care valora 15 miliarde în 2003. Berezovski şi asociatul lui, Roman Abramovici, au pus mâna împreună pe compania petrolieră Sibneft, pentru 100 de milioane de dolari. Diverse bunuri ale statului, care valorau 14 miliarde de dolari pe piața bursieră în iulie 1997, au fost vândute pentru un preț total mai mic de un miliard, iar marii câştigători au fost structurile legate de Berezovski, Hodorkovski şi Potanin.[17] După licitații, patru ruşi au apărut pentru prima oară în topul *Forbes* al miliardarilor. În 2022, acesta cuprinde 83 de oligarhi.[18]

Apariția oligarhilor putinişti

În paralel cu toate aceste lucruri, care se petreceau mai ales la Moscova, alții se îmbogățeau la Sankt-Petersburg încă de la începutul anilor '90, pentru a apărea, cincisprezece ani mai târziu, ca noua generație de oligarhi: cea care îi datora totul lui Vladimir Putin. Într-adevăr, între 1991 şi 1995 acesta dirijează comitetul din primăria oraşului natal însărcinat cu relațiile economice externe. Ca urmare, are contacte legale cu investitorii străini care doreau să se instaleze în oraş şi obține de aici avantaje materiale pentru el şi apropiații lui, creând în acele vremuri o alianță secretă cu o organizație mafiotă, aşa-numitul „Grup din Tambov”[126].

Cel puțin un episod despre toate acestea este documentat. În 1991, Boris Elțin îi cere premierului său, Egor Gaidar, să obțină, la Sankt-Petersburg, materii prime în valoare de 122 de milioane de dolari, pentru care să

[126] Înființat în 1987, acest grup pare a fi în activitate şi în prezent. În 2001, conform ministrului de interne rus de atunci, controla peste 100 de companii din Sankt-Petersburg.

autorizeze exporturile şi operaţiunile barter contra produselor alimentare de care oraşul ducea lipsă. După ce îşi dă acordul, comitetul lui Putin semnează cu structurile comerciale locale contracte în care preţurile de vânzare sunt subevaluate. La final, materiile prime ar fi fost schimbate pe... două cargouri cu ulei de masă. Structurile comerciale implicate obţin, în schimb, mari beneficii, pe care, fără îndoială, le împart cu cei care le asiguraseră lucrativele contracte. O comisie de anchetă îi atribuie în acele zile responsabilitatea lui Putin şi îi recomandă primarului să-l demită din funcţii. Dar Anatoli Sobceak îşi acoperă adjunctul.

Or Catherine Belton consideră că această operaţiune finanţa, la fel ca altele, un *obşceak*, un fel de umbrelă financiară comună a unui grup[127], în parte criminal, compus din oameni legaţi prin relaţii apropiate şi codificate, adică o structură asemănătoare cu mafia. Fondurile unui *obşceak* pot fi folosite pentru operaţiuni strategice sau pentru scopuri personale, iar graniţele dintre aceste două utilizări sunt destul de neclare.[19] O structură joacă aici un rol-cheie. E vorba de Banca Rossia, care, creată de PCUS în 1990, trece fără zgomot sub controlul a trei reprezentanţi ai KGB – Vladimir Iakunin, Iuri Kovalciuk şi Andrei Fursenko. La rândul lui, Vladimir Putin pune pe picioare Ozero, o reţea de *dacea*, împreună cu cei mai apropiaţi prieteni, proveniţi din KGB ca şi el. În cea mai mare parte, aceştia sunt angajaţi la Banca Rossia – printre alţii, Iakunin, Kovalciuk şi Fursenko. Membrii grupului Ozero încep să se îmbogăţească

---

[127] Termenul îşi are originea în sistemul penitenciar din fosta Uniune Sovietică. Pe de o parte, se referă la colectarea fondurilor (taxe de protecţie, extorcare...), pe de alta, la distribuţia lor în folosul infractorilor.

şi, fiindcă au rămas apropiaţi ai lui Putin după ce acesta a devenit preşedinte, prosperă şi mai mult ulterior.

Începând din 1996, acesta îşi continuă cariera la Moscova, în Administraţia Prezidenţială, apoi în FSB şi, în fine, în guvern. Cei care îl introduc în cercul „Familiei" sunt Berezovski şi/sau oligarhul Serghei Pugaciov. Prin termenul menţionat ne referim la Boris Elţin, fiica lui Tatiana Diacenko, viitorul lui ginere, jurnalistul Vladimir Iumaşev, şi de asemenea oligarhii Boris Berezovski, Roman Abramovici şi Oleg Deripaska, care se căsătoreşte cu fata lui Iumaşev. Atunci când izbucnesc mai multe scandaluri de corupţie care-i vizează inclusiv pe apropiaţii lui Elţin, aceştia caută un succesor pentru preşedinte, care să accepte două condiţii: ca „Familia" să aibă imunitate după schimbarea de putere – inclusiv, desigur, în justiţie – şi ca noua echipă să nu revină asupra privatizărilor.[20]

Ales dintre mai mulţi candidaţi, Vladimir Putin devine prim-ministru pe 9 august 1999, apoi preşedinte. Şi multă lume înţelege că odată cu el, „oamenii cu epoleţi din ministere", *siloviki*, au ajuns şi ei la putere[21] – în particular, prietenii preşedintelui din Sankt-Petersburg. Înţelege acest lucru cu atât mai bine cu cât, în 2000, Putin anunţă că îşi începe ofensiva împotriva oligarhilor care „au profitat de dezorganizarea statului" şi au „acumulat capitaluri prin manipularea instituţiilor publice"[22]. Foarte repede, constrânge la exil doi oligarhi, pe Vladimir Gusinski şi Boris Berezovski. Pe lângă imperiul media, Gusinski crease Banca Most, devenită una dintre cele mai importante din Rusia, care ar fi beneficiat, şi ea, de sprijinul KGB şi banii Partidului Comunist. De altfel, generalul Filip Bobkov, fost numărul doi în KGB, lucra acolo şi se pare că era plătit cu 10.000 de dolari pe lună.[23]

Putin adresează astfel un mesaj foarte clar proprietarilor de media şi oligarhilor: că poate să-l oblige pe oricare dintre

ei să plece în exil, ba chiar să-l amenințe cu falimentul şi închisoarea. De altfel, în timpul atacului contra lui Gusinski, par vizați şi alți oligarhi, printre care Vladimir Potanin şi Mihail Fridman, despre care se spune că au plătit pentru a-şi asigura liniştea. Regulile jocului se schimbă şi, în iunie 2000, Putin le expune în fața unui număr de douăzeci şi unu de miliardari care îi ceruseră o audiență: nu va reveni asupra privatizărilor, desigur, dar participanții nu mai trebuie să se amestece în politică. Cu alte cuvinte, trebuie să renunțe să fie un pol de putere alternativ. Oligarhii se conformează. Şi când unul dintre ei, Mihail Hodorkovski, ridică fruntea, Putin face din el un nou exemplu.

Punctul de cotitură Hodorkovski

Hodorkovski este în aceste vremuri cel mai bogat om din Rusia şi „cântăreşte" şapte până la opt miliarde de dolari, într-o epocă în care bugetul țării era de 67 de miliarde de dolari. În 2003, este arestat, acuzat de deturnare de fonduri, scurgeri de capital şi fraudă fiscală. Apar diferite explicații: că era pe punctul de a intra într-o alianță strategică cu o societate americană, în sectorul energiei; că lansase fondul „Rusia Deschisă", care viza democratizarea societății şi crearea unei noi generații de politicieni; că ar finanța mai multe partide, pe lângă ceea ce dă Kremlinului; că se gândeşte, poate, să se prezinte în alegerile prezidențiale; că denunță prea explicit corupția apropiaților lui Putin şi nu se arată suficient de respectuos față de acesta din urmă... Dar s-ar putea foarte bine să nu fi fost decât vorba de a da un exemplu, fiindcă Hodorkovski declarase că serviciile secrete pregătiseră un atac contra sectorului energetic şi vizează

Alfa Group, dar că Putin, care îl aprecia pe conducătorul acestuia, Piotr Aven, nu le dăduse undă verde.[24]

Procesul lui Hodorkovski durează unsprezece luni, în timpul cărora acesta e închis într-o cuşcă, apoi condamnat la nouă ani de detenţie, reduşi la opt în apel. Mesajul e clasic: cine sfidează Kremlinul e trimis în Siberia. Un al doilea proces, bazat pe o acuzaţie absurdă, se transformă într-o pedeapsă de paisprezece ani. Între timp, pe 20 iulie 2004, executorii judecătoreşti plasează sub sechestru acţiunile Iukos, care reprezintă între 7 şi 16 miliarde de dolari, în vreme ce Iukos are datorii la fisc de 3,4 miliarde. Pentru *Nezavisimaia Gazeta*, asta dovedeşte că „adevăratul scop” era „distrugerea celei mai bogate companii petroliere din Rusia”[25]. Dar oare cine răscumpără, în decembrie 2004, câmpurile petroliere ale Iukos, printr-o scamatorie financiară? Rosneft, societate petrolieră publică, condusă din iulie 2004 de unul dintre oamenii cei mai apropiaţi de Putin, Igor Secin, a cărui fiică se căsătorise cu Dmitri Ustinov, fiul procurorului general al Rusiei. Cel care ar fi înscenat arestarea lui Hodorkovski ar fi fost Igor Secin, care ar fi câştigat pariul după procesul organizat de cuscrul său Vladimir Ustinov. O emoţionantă poveste de familie.

Kremlinul pune astfel mâna pe o companie petrolieră prosperă şi bine gestionată, în epoca în care e decis să facă din petrol şi gaz baza puterii lui geopolitice. Acum, controlează 55% din producţia naţională de petrol, în timp ce, în anul 2000, 80% din aceasta trecea prin mâini private.[26] Şi-a arătat forţa şi, aşa cum scrie cotidianul *Kommersant*, oligarhii devin „mai maleabili”[27] după arestarea lui Hodorkovski. Ediţia rusească a lui *Newsweek* explică „noile reguli”: „Singurul jucător care poate dispune de bunuri importante în Rusia este puterea şi, mai concret, Putin”. Cât despre oligarhi, aceştia nu mai sunt decât „mandatarii industriei ruseşti”[28]. Se sfârşeşte o epocă. De

acum, statul concentrează puterea politică şi pe cea economică şi încredințează gestiunea economiei apropiaților lui Putin, care obțin astfel enorme beneficii materiale. Olga Krîştanovskaia consideră că anul 2004 marchează apariția unei „noi oligarhii", în care unii se mărginesc la activități economice, iar alții cumulează funcții în guvern sau în Administrația Prezidențială şi şefia marilor companii. Schimbarea e capitală, iar Valentin Iumaşev subliniază: cei care lucrează la Kremlin pot deveni extraordinar de bogați, în timp ce, în anii '90, „fie făceai afaceri, fie lucrai pentru țară"[29]. Iumaşev şi soția lui – fiica lui Elțin – părăsesc Rusia în 2022, pentru a se stabili la Saint-Barthélemy, unde cuplul deține o vilă de 15 milioane de dolari.[30]

Printre noii miliardari se numără mulți ofițeri din KGB-FSB. *Siloviki* au înlocuit, ca forță dominantă, oligarhii anilor '90. Boris Nemțov, fostul prim-ministru al lui Boris Elțin, constata, în 2006, că aceştia din urmă deveniseră simpli oameni de afaceri, adăugând: „Acum, avem o oligarhie cekistă"[31]. Controlând gazul natural, prin Gazprom, şi petrolul, prin Rosneft, Kremlinul dispune acum de toate mijloacele necesare pentru restructurarea economiei ruseşti şi creşterea durabilă a nivelului de trai al populației. Însă acest lucru nu se petrece: atracția vilelor de pe Coasta de Azur şi a sălilor de baie poleite cu aur, la care se adaugă şi visul recuceririi statutului de mare putere, sunt tentații mai mari.

Oligarhii putinişti

Dar cine sunt aceşti „noi oligarhi", foarte diferiți de cei din anii '90? Câteva exemple – şi lista este departe de a fi completă – ne permit să ne facem o idee. Igor Secin trece, din 2003 încoace cel puțin, drept unul dintre cei mai

influenți oameni din Rusia şi este figura centrală a clanului *siloviki.* Deşi nu recunoaşte oficial că a făcut parte din KGB, a lucrat pe vremuri ca „interpret" în Mozambic, ceea ce, în contextul sovietic, implica cel puțin relații excelente cu acest serviciu. Devenit om de încredere al lui Vladimir Putin la primăria din Sankt-Petersburg, el era cel care primea mita în bani lichizi, pentru semnătura pe cutare sau cutare contract. Urmând ascensiunea şefului său, este numit în 2000 adjunct al şefului Administrației Prezidențiale, iar apoi preşedinte al Rosneft. În teorie, Secin nu este proprietarul Rosneft, cât timp majoritatea acțiunilor Iukos îi aparțineau lui Hodorkovski, dar în Rusia „controlul înseamnă posesiune", iar averea lui Secin este estimată în 2013 la 25 de milioane de dolari.[32]

E puțin, față de cea a lui Ghenadi Timcenko: 22 de miliarde de dolari în 2021 şi 17,6 miliarde în aprilie 2022.[33] Şi acesta a negat dintotdeauna legăturile cu KGB-ul, dar, după anumite surse, ar fi studiat împreună cu Putin la Academia serviciului de informații, apoi ar fi fost trimis în Elveția, fără îndoială pentru a superviza conturile bancare care finanțau rețelele KGB. Începând din 1990, conduce filiala finlandeză a societății Urals Trading, care, după serviciile secrete franceze, fusese creată de KGB pentru a transfera fonduri în afara URSS – ceea ce Timcenko neagă. Acesta mai colaborase cu Putin şi comitetul lui la Leningrad, unde deținea monopolul exporturilor prin terminalul petrolier şi era acționar al Băncii Rossia. După arestarea lui Hodorkovski, se concentrează asupra vânzărilor de petrol prin intermediul Gunvor, care, pe hârtie, îi aparține lui Timcenko şi partenerului său suedez, dar pare a fi sau a fi fost în proprietatea, totală sau parțială, a lui Putin – lucru pe care Timcenko îl neagă de asemenea. În orice caz, acesta ar fi devenit extrem de bogat datorită Gunvor, iar Catherine Belton pune acest succes în relație cu crearea unui *obşceak*

pentru clanul prezidențial.[34] Ghenadi Timcenko e, în plus, ales în 2011 preşedinte al Consiliului Economic al Camerei de Comerț şi Industrie Franco–Ruse (CCIFR) şi decorat cu Legiunea de Onoare doi ani mai târziu.

Născut în iunie 1948, Vladimir Iakunin este şi el un vechi kaghebist, care recunoaşte că a lucrat timp de douăzeci şi doi de ani în serviciile secrete[35] şi spune că a funcționat, între 1985 şi 1991, la reprezentanța sovietică la ONU – în realitate, în această perioadă ar fi fost rezidentul (numărul unu) al KGB-ului la New York. Recent, a devenit unul dintre cei mai flamboaianți reprezentanți ai clanului „cekiştilor ortodocşi", acționar al Băncii Rosia şi membru al grupului Ozero. Deja foarte apropiat de Putin în anii '90, îl urmează pe acesta la Moscova şi primeşte un post în Administrația Prezidențială, devine ministru adjunct al transporturilor, apoi vicepreşedinte al Căilor Ferate şi, în iunie 2005, preşedinte al acestei companii, ale cărei venituri reprezintă aproximativ 2% din produsul intern brut al Rusiei. Rămâne în acest post zece ani, ca unul dintre cei mai bogați oameni ai țării. Aleksei Navalnîi a susținut că, „datorită corupției şi deturnărilor", Iakunin şi ai săi posedă „un imens imperiu economic, care include companii offshore din lumea întreagă". „Cekistul ortodox" ar avea acasă la el „o cameră de rugăciune de aur" şi un gigantic „depozit de blănuri", devenit legendar. Unul din cei doi fii ai săi a cumpărat, la Londra, o casă în valoare de 4,5 milioane de lire şi ar fi obținut cetățenia britanică.[36] Aici se regăseşte o anumită schemă de succes tipică pentru anii Putin: un ofițer KGB care se îmbogățeşte fenomenal grație bunelor relații cu puterea şi îşi clamează patriotismul, în timp ce cel puțin unul dintre copiii lui a dobândit cetățenie străină. În 2010, Nicolas Sarkozy l-a decorat pe Vladimir Iakunin cu Legiunea de Onoare.

Serghei Cemezov este un alt „fost” ofițer KGB devenit om de afaceri. A lucrat în RDG cu Vladimir Putin, care l-ar fi protejat.[37] Este apoi repartizat, între 1996 şi 1999, la Administrația Prezidențială, înainte de a fi numit directorul Rosoboroneksport, întreprindere de stat pentru exportul produselor militare. Apoi, e propulsat ca director general al holdingului de stat Rosteh, care grupează mai mult de şapte sute de organizații şi produce şi exportă produse de înaltă tehnologie, cu utilizări civile şi militare. Cemezov se află deci în inima comerțului rusesc cu armament, iar averea lui era estimată, în 2013, la 500 de milioane de dolari.[38] Este puțin pentru un oligarh, dar mult pentru conducătorul unei structuri de stat. Nicolas Sarkozy l-a decorat şi pe el cu Legiunea de Onoare, în 2010, iar tot acest parcurs, care ar putea fi subiect de *thriller* financiar, scoate în evidență deopotrivă bogățiile fabuloase acumulate de astfel de oameni în câțiva ani şi legăturile pe care şi le-au creat cu anumiți lideri occidentali cuprinşi de fascinație în privința lor.

Ar putea fi dezvoltate şi alte exemple, ca al lui Iuri Kovalciuk, fost fizician, legat şi el aparent de KGB, devenit principal acționar al Băncii Rossia şi magnat mass-media, cu o avere de 3,3 miliarde de dolari în 2021 şi 1,3 miliarde, în aprilie 2022. Sau al lui Suleiman Kerimov, cu o avere de 15,8 miliarde de dolari în 2021, care, în 2017, a fost cercetat în Franța pentru complicitate la fraudă fiscală şi spălare de bani. În cazul lui, banii pe care îi prezintă ca fiind ai săi ar putea aparține altora. Şi cum să-i omitem pe frații Rotenberg, Arkadi şi Boris? În copilărie, au practicat judo împreună cu Putin, apoi, în 2008, Gazpromul i-a cedat lui Arkadi Rotenberg, la un preț foarte avantajos (348 de milioane de dolari), cinci dintre filialele sale specializate în construcții. Acest judoka devine atunci principalul subcontractor al Gazprom şi începe construcția de conducte, dobândind şi un grup specializat în autostrăzi şi

obținând o mulțime de contracte publice – în valoare de 8,3 miliarde de dolari în 2015 –, „fără concurență reală, la prețuri de aproximativ trei ori mai mari decât cele ale pieței”[39]. În 2021, Arkadi Rotenberg „valora”, ca urmare, 2,9 miliarde de dolari, iar fratele lui – 1,2 miliarde.

Supraviețuitorii anilor '90

Unii oligarhi din anii '90 rămân totuşi pe locurile lor – dar nu întotdeauna în Rusia – pentru că acceptă schimbarea regulilor şi fac la rândul lor servicii cui trebuie. Roman Abramovici era deja, în 1995, un „comerciant de petrol de douăzeci şi nouă de ani”, asociat cu Leonid Diacenko, ginerele lui Boris Elțin. Apoi se aliază cu Berezovski şi beneficiază de „împrumuturi contra acțiuni”[40]. Prin urmare, îşi pleacă spinarea şi, puțin după arestarea lui Hodorkovski, se stabileşte parțial în Marea Britanie, unde cumpără clubul de fotbal Chelsea şi îşi vinde aproape toate activele ruseşti. E adevărat, răscumpără participația lui Berezovski la Sibneft, contra a 1,3 miliarde de dolari, apoi ascultă docil când Putin îi cere să revândă totul către Gazprom. Afacerea este făcută pentru 13 miliarde de dolari, o acrobație demnă de aplaudat, dar după *Novaia Gazeta* cele 13 miliarde reprezintă, pe lângă prețul Sibneft, onorariile vărsate lui Abramovici pentru toate serviciile pe care le-a făcut şi le va mai face regimului.[41] Şi pe care n-a încetat să le facă de atunci. În aprilie 2022, Abramovici valora 8,5 miliarde de dolari, în scădere cu 41% față de martie 2021. Berezovski fusese găsit mort în baia proprie, pe 23 mai 2013. S-a spus că s-a sinucis.

Vladimir Potanin, artizanul operațiunii „împrumuturi contra acțiuni”, n-a avut nici el probleme deosebite. Averea lui era estimată în 2021 la 27 de miliarde de dolari şi,

pentru moment, a fost ocolit de sancțiunile europene şi americane. E chiar unul dintre puținii oligarhi care au făcut o afacere bună după agresiunea rusă contra Ucrainei: după ce a vândut Rosbank pentru patru miliarde de euro, în 2006, către Société Générale, aceasta a redresat-o, a rentabilizat-o şi apoi a revândut-o lui Potanin[128] pe aproape nimic, închizându-şi operațiunile în Rusia.

Oleg Deripaska rămâne regele aluminiului rusesc, chiar dacă averea lui nu ar fi, după *Forbes*, „decât” de 3,8 miliarde de dolari şi cu 21% mai mică în 2022. Ştie ce trebuie să spună şi declară în *Financial Times*, în iulie 2007, că este gata, la nevoie, să dea statului tot ceea ce deține: „Nu mă consider separat de stat, nu am alte interese... Pur şi simplu, am avut noroc. Considerați că banii pe care îi am mi-au căzut din cer”[42]. Ceea ce, de altfel, e destul de adevărat.

Piotr Aven scapă şi el nevătămat, deşi fusese ministru al comerțului exterior în anii '90 şi semnase în numele lui Gaidar acordul „petrol contra hrană”, care le adusese atâtea beneficii prietenilor lui Putin din Sankt-Petersburg. Între 2011 şi 2022, prezidează Alfa Bank, care, creată în 1990 de Mihail Fridman, este astăzi în inima unui enorm conglomerat industrial şi financiar. Şi Aven, şi Fridman sunt miliardari – 5,3 miliarde primul şi 15,5, al doilea –, trăiesc la Londra şi se plâng de sancțiuni. Numele Alfa Bank a fost amintit în ancheta asupra unor posibile ingerințe ruse în alegerile americane.[43]

De fapt, oligarhii îşi pun adesea averea în slujba diverselor proiecte ale regimului, care astfel doreşte să-şi afirme puterea şi/sau să dezvolte manevre de influență în străinătate. Cumpără dintr-un foc milioane de opere de artă,

---

[128] În aprilie 2022, pe fondul retragerii multor companii occidentale din Rusia.

cluburi de fotbal şi diverse companii, respectiv livrează materii prime fabricanților de arme care sunt furnizori ai armatei ruse, aşa cum pare să facă sau să fi făcut Abramovici, în ciuda dezmințirilor sale.[44] În schimb, societatea rusească beneficiază prea puțin de îmbogățirile masive, care nu dinamizează economia țării. Oligarhii sunt, de altfel, detestați de populație, care consideră că ei „au furat” bogățiile țării. Puterea rămâne, în consecință, scindată față de popor, care are, în ansamblu, un nivel de trai mult mai scăzut decât cel al occidentalilor şi e desprins de elite şi divizat în clase care se urăsc reciproc.

Sub Elțin, oligarhii trebuiau să pună pe picioare o economie de piață performantă. Sub Putin, statul a căutat înainte de toate să controleze economia, pentru ca preşedintele şi apropiații săi să culeagă beneficiile, cu titlu individual sau colectiv. Potrivit omului de afaceri Bill Browder, Putin a cerut, după condamnarea lui Hodorkovski, ca fiecare oligarh să-i verse o parte a beneficiilor proprii, lui personal, şi nu guvernului, devenind astfel „omul cel mai bogat din lume”[45]. Cuvintele lui Browder au fost confirmate, cel puțin în parte, de o investigație desfăşurată în 2022 de consorțiul de jurnalişti Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP) împreună cu publicația de limbă rusă independentă *Meduza*: Putin ar fi într-adevăr „unul dintre cei mai bogați oameni din lume”. Oligarhii îi servesc însă drept acoperire, începând cu prietenul din copilărie Arkadi Rotenberg, care a susținut că este proprietarul palatului construit pe malul Mării Negre, cu costuri de un miliard de dolari. În realitate, acest palat, căruia Aleksei Navalnîi i-a consacrat ultimul film, pare a fi finanțat de *obşceak*-ul constituit cu ani în urmă.[46] Miliardarii ruşi din prezent nu pot, deci, şi nici nu doresc să joace rolul de poli de putere

alternativă, aşa cum se poziţionau, contra a tot şi a toate, predecesorii lor din anii '90.

Anul 2022 a frânat, cel puţin în teorie, îmbogăţirea oligarhilor. În jur de patruzeci dintre aceştia, împreună cu familiile lor, au fost loviţi de sancţiuni: conturile şi proprietăţile lor imobiliare din Occident sunt blocate, iar vizele pentru Europa, anulate. Totuşi, oligarhii au adesea mai multe cetăţenii şi paşapoarte. Ca urmare, ei au depus – fapt simptomatic – cel puţin optsprezece plângeri la Curtea Europeană a Drepturilor Omului contra sancţiunilor şi, conform zvonurilor, Putin le-ar fi dat ordin „să obosească” instituţiile europene.[47] Petenţii vor totuşi să beneficieze de regulile statului de drept, chiar dacă nu au făcut şi nu fac nimic pentru a construi în Rusia un stat în care toată lumea să fie protejată de lege. Iar bunurile şi ceea ce ei consideră dreptul de a se stabili în Uniunea Europeană şi de a-şi creşte aici copiii sunt apărate de armate de avocaţi, de jurişti şi de experţi fiscali occidentali, plătiţi gras. Tot astfel, îi atacă şi pe cei care încearcă să facă lumină asupra traseelor lor existenţiale, a îmbogăţirii lor şi a legăturilor cu Kremlinul. În schimb, n-au făcut nimic concret, până acum, pentru a opri războiul contra Ucrainei.

20. RELIGIA ORTODOXĂ CA ARMĂ POLITICĂ

de Antoine Arjakovski

Folosirea de către statul rus a Bisericii Ortodoxe ca armă politică nu a fost inventată de Vladimir Putin. Ea poate fi

identificată chiar la originile acestei Biserici. Dar s-a accentuat într-o asemenea măsură în secolul XX, sub regimul comunist, încât din anii '90 devine, printr-un fel de Sindrom Stockholm religios, un soi de aservire amplificată din partea Patriarhiei de la Moscova. Responsabilitatea particulară a lui Vladimir Putin este aceea de a fi utilizat servilismul Bisericii Ruse pentru a-şi decomplexa aparatul de stat în privința crimelor trecutului şi pentru a-şi desfăşura politica neoimperială atât în interiorul, cât şi în exteriorul granițelor Federației Ruse.

Manipularea Bisericii Ortodoxe de către statul rus nu este nouă. După fondarea Patriarhiei de la Moscova în 1448, marele prinț Vasile II a vrut să elibereze Biserica Moscovei de dominația Bizanțului şi a Romei[129], pentru a lupta mai bine cu cotropitorii tătari şi musulmani. Recunoscută în fine de Constantinopol în 1588, Patriarhia Moscovei s-a transformat în 1721, sub Petru I, într-o structură imperială. *Regulamentul spiritual* redactat de kieveanul Teofan Prokopovici instituia atunci Prea Sfântul Sinod ca pe o

---

[129] Biserica Ortodoxă este divizată în mai multe jurisdicții autocefale (echivalentul politic ar fi „independente”), în număr de 15 (oficiale) în momentul de față, cinci în primele secole de creştinism, înaintea Schismei, incluzând şi Roma, de exemplu. Patriarhia (Ecumenică) din Constantinopol deține statutul de „primul între egali”, ca urmare a importanței istorice, şi garantează statutul de autocefalie, prin tradiție, contestat de unele biserici. Jurisdicțiile mai reduse/recente ale Bisericii Ortodoxe nu au statut autocefal şi nici nu sunt conduse de un patriarh. De pildă, teritoriul politic al actualei Republici Moldova include două mitropolii, a Moldovei, subordonată Bisericii Ortodoxe (autocefale) Ruse, şi a Basarabiei, subordonată Bisericii Ortodoxe (autocefale) Române. Din toate aceste motive, statutul de autocefalie sau de dependență (atârnare) de o altă Biserică Ortodoxă este un subiect de dispută politică bisericească.

conducere colegială a Bisericii Ruse, sub controlul statului, după modelul consistoriilor protestante. Scurta paranteză dintre 1917 şi 1925, în care Biserica Rusă îşi reînfiinţează patriarhia şi îşi afirmă independenţa faţă de stat, este repede închisă la moartea patriarhului Tihon (Vasili Belavin). După declaraţia de loialitate faţă de puterea comunistă formulată de mitropolitul Serghei Stragorodski pe 29 iunie 1927[1], numai bisericile emigraţiei ruse se mai opun dominaţiei Kremlinului. Unele dintre aceste parohii, situate sub jurisdicţia Bisericii Ruse din afara graniţelor, al cărei sediu se află la Sremski Kralovci (Serbia) şi se mută apoi la New York, au o orientare monarhistă. Majoritatea parohiilor ruseşti din Europa Occidentală, administrate de mitropolitul Eulogius (Vasili Gheorghevski), se plasează sub jurisdicţia Patriarhiei de la Constantinopol în 1932.

După reînfiinţarea Patriarhiei de la Moscova, decisă de Stalin în septembrie 1943, Biserica Ortodoxă Rusă este autorizată din nou să funcţioneze ca instituţie. Obiectivul *Vojd*-ului este de a utiliza reţeaua de parohii care mai existau pentru a lupta contra invadatorului nazist şi mai ales pentru a impune o nouă mutaţie a ideologiei comuniste, astfel încât aceasta să devină pe deplin socialistă şi naţională. Acţiunea nu pune sub semnul întrebării ateismul militant al regimului sovietic, care decimase floarea clerului ortodox între 1921 şi 1941. Biserica Rusă nu mai dispunea de nici un fel de independenţă, din cauza controlului pe care îl exercitau serviciile secrete ale regimului asupra numirilor ierarhilor. Aşa cum dovedesc arhivele publicate recent în Ucraina,[2] primul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, ţinut în ianuarie 1945, este organizat cu atenţie de colonelul NKVD Gheorghi Karpov, unul dintre călăii cei mai cruzi din vremea Marii Terori din 1937–1938, pentru ca în poziţia de nou patriarh al Moscovei să fie ales mitropolitul Aleksei (Serghei Simanski). Chiar şi numele de „Biserică Ortodoxă Rusă” este

ales de NKVD, în defavoarea aceluia, încă utilizat înaintea revoluției, de „Biserică Ortodoxă Catolică Greco-Rusă”[130]. Această dependență totală a bisericii față de puterea sovietică, care a obligat marea majoritate a clericilor să colaboreze cu serviciile secrete sovietice, a fost descrisă de Vasili Mitrohin, agent de informații plecat în Vest în 1991. *Arhivele Mitrohin* înfățişează, pornind de la documente, modul în care principalii episcopi ai Bisericii Ruse primeau ordine de la KGB pentru infiltrarea organizațiilor internaționale, începând cu Conferințele internaționale pentru pace ținute la Praga sau Consiliul Ecumenic al Bisericilor, cu sediul la Geneva.[3] Această infiltrare avea ca scop particular distrugerea Bisericii Greco-Catolice Ucrainene[131]. Astfel, din februarie 1945 până în martie 1946, Patriarhia de la Moscova este folosită pentru a suprima această biserică, care număra peste patru milioane de credincioşi în Ucraina, şi pentru a integra parohiile ei. Mai mult, pe 4 aprilie 1969, Iuri Andropov aprobă noi „măsuri pentru a intensifica lupta contra activității subversive a Vaticanului şi a uniaților lui pe teritoriul URSS, în 1969–1970”[4].

Grație acestor documente, dintre care unele au fost confirmate de altele publicate în Estonia şi de părintele Gleb Iakunin (1934–2014, celebru disident rus care a avut acces la arhivele Politburo-ului la începutul anilor '90), se ştie că mai mulți ierarhi actuali ai Bisericii Ortodoxe Ruse, începând cu patriarhul Kiril (Vladimir Gundiaev, nume de cod „Mihailov”) şi, înaintea lui, patriarhii Aleksei I, Pimen şi

---

[130] Denumirea de „catolic” face parte şi din numele oficial al Bisericii Ortodoxe, în sensul originar al cuvântului, de „universal”, la fel cum „ortodoxie” se referă la „credință dreaptă”, conformă dogmei.

[131] Aflată sub jurisdicția Romei.

Aleksei II (Aleksei Ridiger, nume de cod „Drozdov”) au colaborat activ cu KGB-ul şi alte servicii secrete sovietice.

Totuşi, în anii '90, în ciuda prestigiului de care beneficia graţie unor figuri de autentici disidenţi ca părintele Aleksandr Men, Biserica Ortodoxă Rusă nu şi-a recunoscut colaborarea cu regimul comunist.[5] O singură dată, în 1991, Aleksei II a mărturisit colaborarea personală cu serviciile secrete. Puţin mai târziu, arhiepiscopul Hrisostom al Lituaniei admite şi el că a fost agent al KGB. Şi asta e tot, sau aproape. Biserica decide să se prezinte ca victimă a comunismului şi intră într-o perioadă de glorificare a propriului trecut, canonizând mai multe sute de martiri ai regimului sovietic, începând cu ţarul Nicolae II. Această absenţă a căinţei duce în timp Biserica la justificarea propriului trecut colaboraţionist, după care, în consonanţă cu o parte a Bisericii Ruse din afara graniţelor, care rămăsese monarhistă, la dezvoltarea unei noi teologii politice care legitimează imperiul, consolidând astfel poziţia de supunere a Bisericii faţă de suveran.

De această înregimentare a Bisericii Ruse sunt responsabile mai multe personaje din anturajul lui Vladimir Putin, care se autoprezintă drept creştini ortodocşi. E vorba în primul rând de Kiril, patriarh din 2009, dar şi de Aleksandr Dughin, ideolog influent al eurasianismului şi imperialismului rus, sau de Konstantin Malofeev, un oligarh devotat care finanţează războiul din Ucraina. Prin intermediul lor, ca şi al altor personaje, ca Tihon Şevkunov sau Vladimir Medinski, Putin ajunge destul de uşor să instrumentalizeze Biserica Ortodoxă, la fel ca în epoca stalinistă.

Pe 27 ianuarie 2009, atunci când Kiril este ales patriarh, principalul lui critic, părintele Gleb Iakunin, îşi pierduse deja cu totul legitimitatea. Trei ani mai târziu, pe 1 februarie 2012, Kiril afirmă, în cadrul unei întâlniri cu Putin, că cei

doisprezece ani petrecuţi de acesta deja la putere sunt o adevărată „minune a lui Dumnezeu” pentru Rusia. După ce se pronunţase împotriva manifestanţilor care, în 2011 şi 2012, protestau împotriva realegerii lui Putin, le cere credincioşilor ortodocşi să rămână acasă şi afirmă că mişcarea de frondă a organizaţiilor umanitare şi partidelor de opoziţie este „antinaţională”. Grupul de punk Pussy Riot nu scapă ocazia de a reacţiona pe 21 februarie 2012, când artistele Nadejda Tolokonikova, Ekaterina Samuţevici şi Maria Aliohina apar în faţa iconostasului Catedralei Hristos Mântuitorul şi intonează un *Te Deum* punk: „Sfântă Fecioară, izgoneşte-l pe Putin, iar tu, patriarhule, eşti un câine care crezi în Putin în loc să crezi în Dumnezeu”. Două dintre ele sunt condamnate la câte doi ani de muncă forţată, „o pedeapsă corectă”, potrivit patriarhului. Începând de la această dată, nimeni nu mai îndrăzneşte, în Rusia, să se opună deschis patriarhului. Cele mai fundamentaliste curente pun stăpânire pe Biserică, anesteziind pentru multă vreme „sufletul rus”, deja foarte bolnav de decenii.[6]

Acum, Kiril nu mai ezită să contribuie la reabilitarea unor figuri ca Stalin şi Lenin, de exemplu cu prilejul vernisajului unei expoziţii în Moscova, în 2015, să promoveze o nouă religie cu puternice conotaţii păgâne – încurajând, de exemplu, cultul forţei la inaugurarea catedralei forţelor armate din 2020[7] – şi să conteste deschis autoritatea patriarhului Bartolomeu din Constantinopol asupra întregii lumi ortodoxe, refuzând să participe la sinodul panortodox din Creta, din 2016. Se gândeşte chiar să creeze un echivalent al Vaticanului la Serghiev Posad, în apropiere de Moscova, pentru a domni de acolo asupra Bisericilor Ortodoxe care şi-ar putea declara ascultarea faţă de cea rusă.[8] Este, de asemenea, principalul ideolog al „lumii ruse”, teorie conform căreia Ucraina, Belarusul, dar şi Moldova n-ar fi entităţi independente politic, fiindcă aparţin aceluiaşi

spațiu de civilizație, definit după el prin apartenența la credința ortodoxă, răspândirea limbii ruse şi o cultură comună multiseculară. Această teorie a fost condamnată ca eretică de câteva sute de teologi ortodocşi, dar, conform lui Aleksandr Soldatov, jurnalist rus refugiat în Ucraina, asta nu l-a împiedicat pe patriarh să încurajeze noua teologie a războiului, necunoscută în trecut. Astfel, de exemplu, protodiaconul Vladimir Vasilik, profesor la Academia Teologică din Sankt-Petersburg, plasează evenimentele din estul Ucrainei într-o perspectivă escatologică şi face apeluri pe cât de absurde, pe atât de pretențioase: „După ce am cucerit Harkov, trebuie să mergem la Kiev, de la Kiev la Lvov, de la Lvov la Varşovia şi de la Varşovia la Berlin. Dar asaltul nostru asupra Berlinului va avea loc cu adevărat doar la cea de-a doua venire a lui Isus, în care cel care va învinge va fi Isus Însuşi. Iar lucrarea noastră este aceea de a rămâne acolo sus, unde El ne-a spus să fim. Dar trebuie să continuăm până la capăt”[9].

În 2014, conştient de rolul tulbure jucat de Kiril, împreună cu colonelul Igor Ghirkin – cunoscut sub pseudonimul de Strelkov –, în Crimeea, cu puțin înainte de anexarea peninsulei de către Rusia, guvernul ucrainean îi refuză patriarhului dreptul de a intra în Ucraina. Asta nu face decât să-l întărâte, iar în august, în zilele bătăliei de la Ilovaisk – atunci când Federația Rusă a decis să-i salveze de la înfrângere pe separatiştii din Donețk şi Luhansk –, Kiril adresează un mesaj primaților Bisericilor Ortodoxe din lumea întreagă, în care califică războiul din Donbas ca „război civil” şi „interconfesional”. Mai precis, afirmă că cei care se bat de partea Ucrainei sunt mai ales „uniații” şi „schismaticii”, iar copiii fideli ai „Bisericii canonice” luptă alături de „milițiile” lumii ruse. În consecință, îl încurajează pe Aleksandr Şcipkov, adjunctul său pentru relațiile cu societatea şi cu mass-media, să publice, în 2021, o lucrare

incendiară, în care îi acuză pe ucraineni de „genocid” contra rusofonilor din Donbas.[10] Patriarhul îl decorează public pe Dmitri Kiseliov, prezentator TV şi mare propagandist, directorul adjunct al Radioteleviziunii de Stat (VGTRK), însărcinat cu discreditarea guvernului ucrainean şi stârnirea urii faţă de el.

Pe 13 martie 2022, cu trei săptămâni înainte de extinderea războiului în toată Ucraina, Kiril şi-a reluat versiunea mitologică asupra istoriei, după care Federaţia Rusă este unicul şi legitimul moştenitor al Rus-ului kievean, teorie care a fost totuşi contrazisă în mod repetat de istorici[11]: „Fie ca Domnul să ne apere Biserica, să ne întărească poporul şi să ne ajute pe toţi cei din poporul ortodox rus. Repet: când spun «ruşi», mă refer la cuvintele «de unde vine pământul rusesc» din *Cronica vremurilor trecute*. Mă rog pentru toţi cei care trăiesc în Ucraina, în Belarus, în ţara noastră rusească ca să fim toţi uniţi în spirit şi să ne menţinem unitatea în credinţă. [...] Dacă supravieţuim, atunci pământul nostru rusesc, care cuprinde acum Rusia, Ucraina, Belarusul şi toată Biserica noastră, ai cărei copii trăiesc în diferite state, aproape peste tot pe planetă, vor fi păstrate”[12]. În consecinţă, în aprilie 2022, când peste 20.000 de soldaţi ruşi muriseră deja pentru cauza războiului din Ucraina, Kiril apelează din nou la ruşi „să facă corp comun” pentru a-i combate „pe duşmanii din interior şi din exterior” ai Rusiei. Dar, pe măsură ce războiul face tot mai multe victime, patriarhul îşi pierde legitimitatea în Ucraina. În mai 2022, parohiile din Ucraina care mai depindeau încă de Moscova s-au rupt de Biserica Rusă.

Alţi ideologi care se prezintă în chip de creştini ortodocşi încearcă să satisfacă dorinţa preşedintelui rus de a avea la îndemână o doctrină capabilă să adune poporul în jurul puterii lui. Deşi foarte diferiţi unul de altul, Konstantin Malofeev şi Aleksandr Dughin fac echipă pe site-ul

katehon.com. Malofeev fondează în 2005 Marshall Capital, unul dintre principalele grupuri de investiții ruseşti, care se concentrează asupra telecomunicațiilor, a mass-media şi a tehnologiei, ca şi în imobiliare şi agricultură[13]. Prezidează consiliul de administrație al canalului TV de extremă dreaptă Țargrad TV, care ajunge la o audiență de peste şapte milioane de telespectatori. Vicepreşedinte al Consiliului Mondial al Poporului Rus, promovează credința ortodoxă şi apără valorile familiei, mai ales prin Fundația „Sfântul Vasile cel Mare”[14].

Aleksandr Dughin este şi el ortodox, de orientare „edinovertă”, adică partizan al depăşirii schismei dintre Biserica actuală şi credincioşii de rit vechi. A publicat mai multe zeci de eseuri care încearcă să demonstreze că liberalismul e la fel de responsabil ca fascismul sau comunismul de criza modernității. Influențat de René Guénon şi Alain de Benoist, apropiat al lui Alain Soral, consideră că numai un imperiu eurasiatic ar putea pune capăt decadenței postmoderne şi permite civilizației ruse să îşi conserve adevărul în interiorul unei fortărețe inexpugnabile de ordin religios, pe care o numeşte „tradiția primordială”. Autor al unei cărți despre Vladimir Putin, a justificat în repetate rânduri puterea autoritară, ba chiar dictatorială din Rusia şi crede în capacitatea stăpânului de la Kremlin de a se opune puterii liberale a Antihristului. Dughin consideră că democrația rusească a descoperit o figură capabilă să garanteze o bună funcționare a puterii: „Echilibrul între cele trei ramuri [ale puterii] este menținut spre profitul autorității transcendente, care este reprezentată de Putin. După părerea mea, acesta este un model monarhist-autoritar foarte corect. Nici puterea executivă, reprezentată de guvern, nici puterea legislativă, reprezentată de Duma de Stat, şi nici puterea judiciară, reprezentată de Curtea Supremă, nu au azi nici o

autonomie. Şi e foarte bine că nu au. Fiindcă puterea subiectivă autoritară nu se află în ele, nici ca ansamblu, nici individual, ci altundeva. Se află în Putin”[15].

Dughin s-a implicat în mod special în susținerea războiului din Ucraina, în numele protejării rusofonilor despre care, în 2014, scria că sunt victimele unui „genocid” din partea autorităților ucrainene. Pe 6 mai 2014, într-un interviu acordat agenției de presă a rețelei ANNA-News, comentând evenimentele din Odesa de pe 2 mai 2014, cu alte cuvinte incendierea Casei Sindicatelor, care a provocat moartea a 43 de persoane, a făcut apel la „ucidere, ucidere ucidere... a celor răspunzători cu anarhia din 2 mai”. Or serviciile secrete ucrainene au identificat ulterior personajele dramei, care erau originare din Rusia[16]. Ca răspuns, cărțile lui Aleksandr Dughin *Revanşa eurasiatică a Rusiei* (apărută în rusă în 2014) şi *Ucraina. Războiul meu. Jurnal geopolitic* (apărută în rusă în 2015) au fost interzise.

Oligarhul Konstantin Malofeev împărtăşeşte această viziune belicoasă şi imperialistă a mentorului său. Mai concret, pe 24 octombrie 2016, grupul de hackeri ucraineni Cyber Alliance anunță că a spart e-mailul lui Vladislav Surkov. Printre primele dosare făcute publice se numără „planul de destabilizare a Ucrainei” (numit „Şatun”). Pe 25 octombrie, noi scurgeri de la Surkov au loc, iar toate arată rolul determinant al lui Malofeev în destabilizarea Donbasului, în 2014–2015.[17] El e cel care, pe 13 mai 2014, îi indică lui Vladislav Surkov, omul de legătură al lui Putin cu republicile autoproclamate din Donbas, ce persoane trebuie numite în Donețk şi Luhansk în posturile de decizie.[18]

Pe 2 noiembrie 2020, la Moscova, cu ocazia celui de-al şaselea congres al Uniunii Voluntarilor din Donbas, Malofeev declară: „Trăim într-un fel de delir datorat faptului că statul a fost rupt în bucățele. Şi când ni se spune că există o anumită Ucraină suverană şi un anumit Donbas, e

un nonsens. De ce e Ucraina suverană? Cine a lăsat-o să se desprindă? E rezultatul conspirației bețivilor de la Belovej[132], care acum trebuie recunoscut de tot poporul rus, din toată inima? Insist: Crimeea şi Donbasul, care s-au întors către Rusia, nu sunt decât primele semne. Toată Ucraina trebuie să facă parte din Rusia. Dacă cineva anume nu vrea asta, [...] partea occidentală se poate întoarce în Polonia, Austria, unde au chef”[19].

Sancționat de Uniunea Europeană pentru implicarea în războiul contra Ucrainei, Malofeev a publicat în 2021–2022 un eseu de filozofie a istoriei în trei volume, intitulat *Imperiul*, pentru a aduce o justificare istorică a angajamentului lui în războaiele Kremlinului şi a reabilitării puterii imperiale. În viziunea lui maniheistă despre istorie, de mai multe milenii, în lume se opun două forțe: forța neagră a regatului Canaan şi forța luminoasă a Imperiului. După el, lupta a cunoscut chiar în Rusia o întorsătură decisivă, în 1945: „Înainte de a învinge al Treilea Reich, Rusia sovietică trebuia să redevină a treia Romă. Şi a şi devenit, în 1945. Imperiul sovietic îşi datorează apariția personalității şi viziunii despre lume a georgianului Iosif Djugaşvili, care a intrat în istorie sub numele din partid, Stalin”[20].

Malofeev este unul dintre principalii finanțatori ai războiului din Ucraina. L-a susținut activ în 2014 pe colonelul Igor Ghirkin (Strelkov), în operațiunea acestuia de anexare a Crimeii şi destabilizare a Donbasului. Acesta din urmă este şi el vizat azi de sancțiunile internaționale şi condamnat la închisoare pe viață în contumacie, pentru că a dat ordinul de doborâre a zborului MH17, cu o rachetă sol-

[132] Acordul de la Minsk din 8 decembrie 1991, în care Rusia, Ucraina şi Belarusul iau act de dispariția URSS şi fondează Comunitatea Statelor Independente.

aer Buk, provocând moartea a 298 de pasageri.[21] Malofeev îl însoțise în Crimeea în ianuarie 2014 pe Ghirkin, pe când acesta se găsea în delegația patriarhului Kiril. Obiectivul acestei vizite era de a-i face să se închine la moaşte pe locuitorii peninsulei şi de a pregăti anexarea ei. În 2015, Ghirkin povesteşte că în martie–iunie 2014 beneficiase de sprijinul activ al Bisericii Ruse în Donbas:

> În primul rând, încă de la debutul „epopeii noastre slave”, atât în Slaviansk, cât şi în Donețk, am simțit în mod constant sprijinul preoților din Biserica Ortodoxă Rusă, al călugărilor, al lavrei de la Sviatogorsk în primul rând. În ciuda faptului că puteau fi supuşi represiunii, aceştia au circulat la lumina zilei şi au binecuvântat milițiile. Au făcut asta trecând inclusiv prin punctele de control ucrainene, declarându-şi răspicat credința. [...] Toți preoții pe care i-am întâlnit ne-au susținut lupta. Şi nu au făcut-o din punct de vedere național, ci din punct de vedere religios: au înțeles ce s-a întâmplat cu puterea de la Kiev. Au apărut forțe pe care le putem califica drept satanice, fiindcă toate acțiunile lor sunt bazate, la origine, pe minciuni frenetice şi concertate.[22]

Pentru Malofeev, alcătuirea imperiului justifică toate luptele, începând cu războiul din Ucraina. El se sprijină pe mitropoliții Bisericii Ortodoxe Ucrainene a Patriarhiei din Moscova pentru a pregăti alipirea republicilor autoproclamate din Luhansk şi Donețk la Rusia. Jurnalista ucraineană Tetyana Derkatci a publicat o lucrare foarte documentată[23] care arată implicarea directă a zeci de episcopi şi mii de preoți ortodocşi ucraineni din Patriarhia de la Moscova în această operațiune.[24] Totuşi, nici războiul, nici implicarea masivă a Bisericii Ruse nu ar fi putut avea loc fără ca Vladimir Putin să îşi angajeze toată responsabilitatea.

Responsabilitatea personală a lui Vladimir Putin

Înainte de venirea acestuia la putere, statul rus se înclina în fața victimelor terorii comuniste – chiar până în 2008, când Boris Elțin a prezidat transferul rămăşițelor pământeşti ale familiei imperiale de la Ekaterinburg la Catedrala Sfinții Petru şi Pavel din Sankt-Petersburg. Totul s-a schimbat odată cu accederea la preşedinție a lui Putin, din 26 martie 2000. În martie 2002, patriarhul Aleksei II a consacrat o biserică ortodoxă restaurată din Moscova ca „biserică parohială a FSB-ului", pentru a răspunde nevoilor spirituale neglijate până atunci ale personalului acestuia. Evenimentul a avut loc în prezența directorului FSB, Nikolai Patruşev, devenit secretar al Consiliului de Securitate, care a primit cadou de la patriarh o icoană a Maicii Domului „Eleusa" şi o alta, cu sfântul lui patron.[25]

Din momentul în care ia puterea, Putin îşi dă seama de toate avantajele pe care le are dacă se sprijină pe Biserica Ortodoxă, pentru a-i transfera acesteia rolul de liant identitar care altădată îi revenea Partidului Comunist şi pentru a rezista la asalturile repetate ale mişcărilor democratice din Europa Centrală şi de Est. Căci aceste mişcări nu puteau decât să-i pună sub semnul întrebării averea personală şi concepția mafiotă despre stat, aşa cum explică Jean-François Colosimo: „În interior, Biserica preia rolul încredințat altădată Partidului Comunist. Ea are în sarcină patriotismul, morala, normele sociale şi recrutarea elitelor. În acest context, Kiril înțelege să repete ideea pe care şi-a făcut-o despre un catolicism de secol XIX, care n-a existat niciodată, o biserică transformată în cazarmă, care mânuieşte întreaga societate. Şi vrea s-o pună la lucru în războaie contra modernității, cu o dimensiune inchizitorială care nu este în mod tradițional ortodoxă"[26].

În primele sale două mandate, între 2000 şi 2008, Putin stârneşte sentimentele xenofobe ale ruşilor, pe care îi asmute contra comunităților din Caucaz şi în particular

contra cecenilor.[27] Dar al Doilea Război din Cecenia provoacă moartea a zeci de mii de persoane, distrugeri masive şi instalarea la putere, în martie 2007, a lui Ramzan Kadîrov, al cărui sistem neofeudal e susținut de curentele cele mai fundamentaliste ale islamismului sunnit. Forțele de securitate ale preşedintelui cecen, *kadîrovți*, sunt acuzate de mai multe ONG-uri de implicare în răpiri, acte de tortură şi asasinate, printre care cel al lui Boris Nemțov, la Moscova, în 2015. Scopul acestor acte a fost acela de a-şi afirma autoritatea în Cecenia şi față de preşedintele Rusiei.

Putin era conştient că, deşi în Rusia 41% din populație se declară creştin-ortodoxă, practicanții nu se ridică la mai mult de şase milioane de credincioşi.[28] Anticlericalismul a crescut în Rusia mai ales din anii lui Putin. Regizorul rus Andrei Zviaghințev a realizat în 2014 în filmul *Leviatan* un portret vitriolant al alianței de pe tot cuprinsul Rusiei dintre politicienii corupți şi episcopii care au uitat de mesajul evanghelic. Dar Putin continuă să favorizeze Biserica Ortodoxă, permițându-i să-şi recupereze mai multe terenuri şi clădiri confiscate în perioada sovietică, şi chiar o despăgubeşte în anumite cazuri – de exemplu, autorizând-o să vândă tutun şi alcool fără să plătească taxe statului. O directivă din 2009 autorizează educația religioasă în şcolile publice, deschizând calea predării unui modul de „baze ale culturii ortodoxe". Chiar dacă acesta nu ar fi trebuit să fie evanghelizator, Biserica îl foloseşte cu succes pentru a-şi întări propria poziție în societatea rusă şi chiar pentru a propaga un ideal al identității ruse apropiat de cel predicat de Kremlin.[29]

Putin se apropie de asemenea de părintele Tihon Şevkunov, care devine, se zice, confesorul lui şi pe care îl încurajează să reactiveze mitul „Moscova, a treia Romă". Acesta din urmă realizează filmul *Căderea unui imperiu: Lecția Bizanțului*, difuzat de mai multe ori la TV, în 2008.

După Vladimir Mojegov, filmul este simptomul recrudescenței, în Rusia, „a unui nou fundamentalism ortodox”, care reabilitează atotputernicia „simfoniei bizantine”[133], criticată sever de protopopul Alexandre Schmemann: „Pe lângă celebrul său Cod, Iustinian este creatorul fatalei «teorii simfonice», o utopie anticreştină şi antiecleziastică, care a influențat însă conştiința Bisericii creştine şi a fost cauza a nenumărate tragedii ale creştinismului istoric. Caracterul funest al teoriei iustiniene rezidă în faptul că în ea nu există nici un loc pentru Biserică. Plasând cu sinceritate creştinismul la baza tuturor treburilor statului, marele împărat nu a luat în considerare Biserica şi, în consecință, a exclus orice înțelegere a lumii creştine, pornind de la premise false”[30]. De fapt, această teorie a dus la ştergerea graniței dintre stat şi Biserică, care până la acel moment beneficia de libertate. Aşa cum spune Evanghelia după Matei: „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu” – sau Sf. Paul, în *Epistola către Galateeni:* „Hristos ne-a eliberat ca să fim liberi; rămâneți deci tari şi nu vă supuneți din nou jugului sclaviei”.

Al treilea mandat al preşedintelui a dat startul unei noi radicalizări a puterii, marcată de crearea de către Aleksandr Prohanov – redactor-şef al ziarului reacționar *Zavtra* – şi Aleksandr Dughin a Clubului de la Izborsk, după numele unei localități situate la frontiera cu Estonia, pentru promovarea „lumii ruse”. În 2015, stăpânul de la Kremlin susține, cu un dar de zece milioane de ruble, acest grup,

---

133 Concepție conform căreia puterea temporală (împăratul) şi cea spirituală (clerul/patriarhul) sunt complementare şi cooperative, fără ca vreuna dintre ele să fie subordonate alteia. Democrațiile moderne sunt, prin comparație, state laice, în care cultele religioase sunt separate de stat.

care publică o revistă, dispune de un site de Internet influent şi grupează în sânul lui personalităţi de extremă dreaptă ca Tihon Şevkunov – devenit mitropolit de Pskov şi Porhov în 2018 –, dar şi mai multe personalităţi politice şi intelectuale ca Zahar Prilepin, Natalia Narocinskaia, Serghei Glaziev etc.

În 2015–2016, Putin se sprijină pe acest grup şi pe Biserica Ortodoxă pentru a schimba legea relativ liberală din 1997 potrivit căreia erau organizate structurile religioase din Rusia şi pentru a face Duma să voteze legi care obligă toate comunităţile religioase fără statut definit să informeze autorităţile cu privire la existenţa şi activităţile lor. Legea din 2016, cunoscută şi sub numele de „Legea Iarovaia”, modifică legea din 2002 asupra extremismului, ceea ce limitează considerabil prozelitismul exterior al Bisericii Ortodoxe şi restrânge adunările religioase, care trebuie să aibă loc doar în locurile religioase oficial recunoscute. Chiar şi reuniunile pentru rugăciune într-un apartament privat sunt interzise, lucru care restrânge practicile unui mare număr de grupuri protestante şi ale Martorilor lui Iehova.[31]

Preşedintele rus justifică această schimbare de legislaţie prin revenirea necesară la valorile conservatoare ale Rusiei. Se afişează în repetate rânduri alături de văduva lui Aleksandr Soljeniţîn şi îl citează de mai multe ori în discursurile lui pe filozoful emigrat de orientare fascistă Ivan Ilin. Încearcă să demonstreze că Rusia nu este acelaşi lucru cu Occidentul sprijinindu-se pe gânditorii eurasianişti reabilitaţi de Dughin. Lucru care-o face pe bine-cunoscuta jurnalistă Iulia Latînina să se întrebe public, pe site-ul *Novaia Gazeta*, pe 9 septembrie 2014: „Dacă nu suntem Occident, atunci cine suntem?”[32] Dar articolul ei este acoperit cu benzi negre de Roskomnadzor, serviciul federal de control al mass-media. În el, spunea următoarele: „Am o veste proastă pentru putere, pentru scribii şi ideologii

fascismului: cultura rusă a devenit mare atunci când Rusia a devenit europeană”. În august 2014, când primeşte Premiul austriac pentru literatură europeană, la Viena, Liudmila Ulițkaia, celebra scriitoare rusă, publică în *Der Spiegel* un articol cu titlu de impact: „Mein Land krankt” („Țara mea este bolnavă”). „Politica Rusiei de azi este sinucigaşă”, scrie ea. „Este periculoasă în primul rând pentru Rusia, dar poate provoca şi un nou război, al treilea război mondial.”[33]

În materie de politică externă, Patriarhia de la Moscova, singura instituție rusească având încă jurisdicție pe tot teritoriul fostei URSS, îi oferă lui Vladimir Putin o platformă propice pentru restabilirea puterii statului rus. Acesta s-a implicat personal, pentru a încuraja, în 2007, reunirea Bisericii Ruse din afara frontierei, cu zecile ei de parohii din Statele Unite, din Europa şi din Orientul Apropiat, desigur sub conducerea Patriarhiei moscovite. Putin s-a folosit de prezența acesteia în țările baltice, în Kazahstan şi în republicile din Asia Centrală pentru a destabiliza aceste regiuni. Şi a mai folosit rețeaua parohiilor ruseşti din toată lumea – ca la Paris, unde în 2016 a fost inaugurată pe cheiul Branly o biserică integrată în Centrul Spiritual şi Ortodox Rus – pentru a se apropia de centrii de putere ai fiecărei țări, a negocia contracte militare – de pildă pentru navele Mistral, cu preşedintele Sarkozy – şi a-şi promova agenda iliberală.

În al treilea mandat, în 2015, preşedintele rus lansează proiectul Uniunii Economice Eurasiatice cu Belarusul, Kazahstanul, Armenia şi Kîrgîzstanul. Îl încurajează pe patriarhul Kiril să se întâlnească cu Papa în Cuba, pentru a face opinia publică mondială să creadă că războiul din Ucraina e un război civil. Ca urmare a ezitărilor pe care le are Barack Obama față de implicarea în Siria după utilizarea armelor chimice de către Bashar al-Assad,

reuşeşte chiar să se prezinte în fața papei Francisc ca mediator de pace în această țară. Începând din al patrulea mandat, pe care îl începe în martie 2018, Putin îşi întețeşte ofensiva de divizare a Uniunii Europene şi de intensificare a diferendelor dintre macedoneni şi bulgari, sârbi şi croați, muntenegreni şi sârbi.

Dispretul față de dreptul internațional şi instrumentalizarea credinței populare în scopul de a manipula sufletele i-au permis şefului de la Kremlin să legitimeze crimele cele mai odioase, de la al Doilea Război din Cecenia la masacrele de la Bucea şi Mariupol. Putin nu ezită să îşi aresteze opozanții, să suprime în totalitate libertatea de exprimare şi să-i amenințe cu închisoarea pe cei care încă n-au fugit din țară. Pe 8 iulie 2022, rabinul Pinchas Goldschmidt, care îndeplinise funcția de rabin-şef al Moscovei timp de peste treizeci de ani, a declarat, în Israel, că a renunțat la funcție fiindcă luările lui de poziție contra invaziei din Ucraina puneau în pericol comunitatea evreiască.[34]

Fostul colonel KGB încearcă, în acelaşi timp, să se prezinte ca istoric, pentru a poza în moştenitorul fidel al Imperiului Rus. Pe 12 iulie 2012, el publică, în limbile rusă şi ucraineană – o premieră pe un site al Kremlinului! –, un articol intitulat „Despre unitatea istorică a ruşilor şi ucrainenilor”[35], în care afirmă că „ruşii şi ucrainenii formează un singur popor”[36]. Pe 24 februarie 2022, în discursul ținut cu prilejul invaziei, susține că Ucraina nu a beneficiat de suveranitate până în 1992. Or, aşa cum a arătat istoricul rus Michel Heller în *Istoria Rusiei şi a imperiului său*[37], după Rus-ul de la Kiev a existat cu siguranță un stat cazac, în secolul al XVII-lea,[38] precum şi Republica Națională Ucraineană (1917–1920), după căderea Imperiului Țarist.

Dar Vladimir Putin face şi pe teologul, pe interpretul autorizat al Sfintelor Scripturi. Pe 18 martie 2022, pe stadionul Lujniki din Moscova, în cursul unui eveniment retransmis de mai multe canale TV, citează din Evanghelie pentru a-şi îmboldi poporul să lupte în Ucraina: „Obiectivul principal şi motivul operaţiunii militare pe care am lansat-o în Donbas şi în Ucraina sunt de a opri suferinţa oamenilor şi genocidul. Pe acest stadion, vreau să amintesc cuvintele Sfintei Scripturi: «Nu este mai mare dragoste decât să-şi dea cineva viaţa pentru prietenii săi». Iar noi vedem cât de eroic luptă militarii noştri în timpul acestei operaţiuni. Aceste cuvinte vin din Cartea Sfântă a creştinismului, adorată de toţi mărturisitorii acestei religii”[39]. Preoţii ortodocşi ruşi, ca Gheorghi Mitrofanov, care îndrăznesc să se opună public, în Rusia, unei asemenea deturnări a îndemnului evanghelic, care de fapt este acela de a lăsa sabia jos, sunt rari.[40]

Toate acestea ne fac să ne întrebăm care este adevărata religie a stăpânului de la Kremlin. Chiar dacă a fost agent KGB şi a participat la operaţiunile antireligioase din anii '70, acesta povesteşte cu plăcere că a fost botezat în secret într-o biserică ortodoxă. Şi merge chiar până la a povesti că în 1996 a avut loc convertirea lui la creştinism, atunci când făcea o baie de aburi într-una din reşedinţe. Un incendiu a izbucnit brusc, iar el nu a avut decât timpul de a-şi salva fiica din flăcări şi de a fugi pe fereastră. A doua zi, când a aflat că crucea lui de botez, de aluminiu, nu se topise, a fost bulversat. Pentru el, a fost o „adevărată revelaţie”, semnul ceresc că beneficiase de un ajutor special. De atunci, participă regulat la lungile slujbe din calendarul ortodox. În *Al doilea botez al Rusiei*, de mitropolitul Hilarion, un film din 2016 închinat gloriei Patriarhiei din Moscova, prezentat pe canalul 1 al televiziunii ruse, Putin aminteşte că politica lui binevoitoare faţă de Biserica Rusă se află într-o continuitate

perfectă cu cea a lui Stalin. Specialista Françoise Daucé este totuşi foarte rezervată în privința creştinismului afişat de preşedintele rus: acesta ar fi de fapt un agnostic care a pariat pe valorile patriotice pentru a fi ales şi a pune în loc o nouă „verticală a puterii". Pentru o persoană care nu şi-a uitat lecțiile de ateism ştiințific şi de materialism dialectic, „toate religiile au fost inventate de oameni. Şi dacă Dumnezeu există, el trebuie să fie în inima omului"[41].

În plus, Patriarhia de la Moscova a vehiculat diverse erezii – printre care cele ale monofizismului, sacralizării puterii, cultului violenței – care au dus la o mutație în religia civilă postsovietică. E, deci, mai interesant să relevăm acele simptome care apropie credința lui Putin, adevărat pontif al religiei neoimperiale a lui *Homo post-sovieticus*, de cea a unui adept al politeismului greco-roman. Cu titlu de exemplu, Putin alege date rotunde pentru războaiele lui de invazie, ca 8-8-2008, pentru invazia din Georgia, sau 22-2-2022, pentru extinderea conflictului în Ucraina (de fapt, 24). Am mai putea cita şi exemplul catedralei militare în care cifrele importante pentru istoria Rusiei şi mai ales pentru al Doilea Război Mondial au definit proporțiile construcției.[42] Acest gen de preocupare pentru numerologie este tipic pentru adepții lui *fatum.* Alegerea de către el, ca şef al Administrației Prezidențiale, în 2016, a lui Anton Vaino, personaj cunoscut pentru teoriile lui maniheiste şi gnostice, spune multe, de asemenea, despre evoluția lui religioasă. Iar pe 12 aprilie 2022, Putin explica presei că nu avea de ales atunci când atacase Ucraina, că această operațiune militară era „inevitabilă"[43].

Dar există şi ceva mai neliniştitor. Pe 18 octombrie 2018, la Soci, stăpânul de la Kremlin declară că în caz de conflict nuclear, agresorul Rusiei va muri „fără a avea măcar timp să se căiască". Ruşii nu au a se teme de nimic: „Vom ajunge în Rai, ca martiri"[44].

21. O SOCIETATE PSEUDOCONSERVATOARE, AFLATĂ ÎN MERS DE RAC

de Galia Ackerman

În Occident, s-a discutat mult despre rescrierea istoriei de către regimul putinist, care urmăreşte să creeze o imagine edulcorată şi glorioasă a trecutului Rusiei în ansamblu, dar mai ales a perioadei staliniste. Or o societate întoarsă către trecut şi, mai mult, către un trecut represiv, către un regim care a transformat oamenii în „rotițe de angrenaj”, reprimându-le orice tip de individualitate, revine inevitabil la valori societale revolute şi reacționare. O astfel de evoluție s-a produs, în mod special, sub Stalin.

Libertățile individuale sub Stalin şi sub succesorii lui şi trezirea care a avut loc sub Gorbaciov

După primii ani postrevoluționari, în care oricine putea fi „lichidat” la cea mai mică suspiciune de activitate antisovietică, aşa cum a fost cazul marelui poet Lev Gumilev, primul soț al Annei Ahmatova, împuşcat în 1923, teroarea bolşevică a fost compensată printr-o uşurătate a moravurilor „eliberatoare”. Dar Stalin a înțeles repede că orice tip de libertate în viața privată a individului, chiar a celui devotat trup şi suflet patriei socialiste, putea aduce prejudicii regimului totalitar. Anii '30 sunt prin urmare

marcați de o înăsprire a legislației legate de gen: homosexualitatea este pedepsită sever, avortul e interzis, iar procedurile de divorț devin complicate şi oneroase, ba chiar imposibile, pentru membrii Partidului Comunist. Familia este declarată „celula de bază a societății”, iar funcționarea ei urmează să fie reglementată de către stat.

În decursul anilor, se acumulează şi alte limitări şi interdicții: restabilirea învățământului separat, pentru băieți şi fete, cu portul obligatoriu al uniformei, foarte asemănător cu ce se întâmplase în epoca țaristă. Apoi, interzicerea muzicii pop occidentale, în mod special a jazzului şi, mai târziu, a rockului. În plus, interzicerea portului părului lung şi a bărbii pentru tineri, la fel ca şi a jeanşilor. Şi dezaprobarea şi sancțiunile pentru orice fel de vestimentație puțin mai îndrăzneață, ca decolteul pentru femei sau pantalonii prea mulați sau, dimpotrivă, evazați. În patria avangardei artistice, arta modernă este interzisă şi comori artistice inestimabile sunt distruse, accesul la literatura sau filozofia occidentală a secolului XX e limitat sever, doar la operele autorilor comunişti sau simpatizanți ai comunismului. Persecuțiile se abat şi asupra creatorilor în viață, ca Serghei Paradjanov, Dmitri Şostakovici sau Mihail Bulgakov. În literatură şi arte, locul de onoare este rezervat operelor realist-socialiste şi celor aşa-zis „progresiste” din epoca țaristă. Iar în viața cotidiană nu trebuie să te faci remarcat, ci să te comporți cu modestie şi devotament față de regim.

O mare parte a acestor interdicții rămân în vigoare până aproape de finalul epocii sovietice, când o avalanşă de opere literare, artistice, istorice şi filozofice se revarsă dintr-odată asupra unui public uimit. Fundația Open Society a lui George Soros joacă acum un rol esențial: grație subvențiilor ei şi altor inițiative, mii de titluri sunt traduse şi distribuite în biblioteci, în toată Rusia, iar cercetarea şi învățământul

sunt sprijinite.[1] În câțiva ani, societatea în ansamblu face un enorm progres – atunci apar şi libertățile politice – şi toată sfera socială este revoluționată, aşa cum o arată răspândirea psihanalizei sau dezincriminarea homosexualității. Ajunge să vezi, în vechile documentare, ochii luminoşi ai oamenilor angrenați în dezbateri publice la finalul perestroikăi sau în primii ani postcomunişti pentru a înțelege cât de mare era noua lume care era pe punctul de a se deschide în fața ruşilor.

Dar, din păcate, această trezire, această efervescență sunt de scurtă durată. Încă din primii ani de după venirea lui Putin la putere, asistăm la suprimarea treptată a libertăților politice, la fel ca şi a celor sociale, unele după altele. La început e vorba de cazuri izolate, care pot trece drept excese locale. Dar în anul 2000, Administrația Prezidențială creează, sub îndrumarea lui Viktor Surkov, o organizație interregională de tineret, „Cei care merg împreună”, care îşi propune să includă adolescenții, începând de la vârsta de unsprezece sau doisprezece ani, şi să le inoculeze valori „sănătoase” şi patriotice. Organizația lansează mai multe acțiuni zgomotoase şi oarecum extravagante, cum este campania din 2001–2002 care cere populației să adune şi să aducă operele scriitorilor „deranjanți” – în mod special Viktor Pelevin şi Vladimir Sorokin – în puncte special amenajate, oferind în schimb povestirile de război ale unui „bun” scriitor sovietic, Boris Vasiliev. Apoi, „Cei care merg împreună” ridică un uriaş vas de toaletă lângă Teatrul Balşoi, unde aruncă lucrările satirice sau distopice, care, sfâşiate în momentul respectiv cu sălbăticie, s-au dovedit ulterior a fi profetice.[2] Vladimir Sorokin defineşte el însuşi esența acestei acțiuni: „Dorința de a «curăța» cultura, de a-i conferi decență, este simptomatică pentru noua putere şi pentru noua structură de stat care se anunță. Dar

deocamdată e vorba de o «curăţenie» blândă. I-aş numi pe tipii care o fac «cămăşi brune pudrate»„[3].

În 2003, începe o nouă etapă, atunci când Centrul Saharov din Moscova organizează o expoziţie intitulată „Atenţie, religie!”, la care participă patruzeci de artişti, dintre care unii foarte cunoscuţi, ca acţionistul Oleg Kulik sau unul din fondatorii soţ-art (pop-art-ul sovietic), Aleksandr Kosolapov. Creşterea rapidă a influenţei Bisericii în Rusia îndeamnă grupul heteroclit de artişti la reflecţia asupra esenţei religiei, dar îl face şi să atragă atenţia cu privire la pericolele contopirii religiei cu statul. Centrul Saharov nu este totuşi foarte popular printre moscoviţi şi, la patru zile de la vernisaj, expoziţia nu a fost vizitată decât de câteva zeci de persoane, înainte de a fi distrusă în urma unei acţiuni de devastare organizate de şase „creştini indignaţi”. Partea proastă e că cei şase huligani nu păţesc nimic, în timp ce o colaboratoare a centrului şi directorul acestuia, Iuri Samodurov, ca şi o artistă, Anna Alciuk, considerată coorganizatoare, au parte de un lung proces. Devastarea şi procesul devin un mijloc de mobilizare a ortodocşilor radicali şi a „patrioţilor”. Astfel, oameni de litere şi de cultură ca Nikita Mihalkov, Ilia Glazunov sau Valentin Rasputin afirmă, într-o scrisoare deschisă, că expoziţia nu se compară nici măcar cu propaganda anticlericală comunistă, fiindcă e bazată pe un „satanism conştient”.[4]

Prezent la proces în calitate de soţ al Annei Alciuk, filozoful Mihail Rîklin consacră acestui „sabat al vrăjitoarelor” o carte, *Svastica*, *Crucea*, *Steaua: Opera de artă în epoca democraţiei controlate*[5]. Din punctul lui de vedere, e vorba de primul proces penal ideologic al unor artişti care se exprimă pe teme religioase în Rusia modernă, lucru care inaugurează apariţia unui regim politic fascizant. În timp ce Samodurov şi colaboratoarea lui se aleg cu amenzi drastice pentru „incitare la ură religioasă”, Anna

Alciuk este achitată, dar cuplul, traumatizat de acest proces medieval cu puternice conotații antisemite, emigrează în Germania, unde artista, profund deprimată după lungul şir de încercări prin care trecuse, îşi pune capăt zilelor. Aşa cum scrie intelectualul şi disidentul moscovit Iakov Krotov: „Evenimentele care au loc cu ocazia expoziției se derulează după un scenariu psihotic tipic pentru Rusia contemporană. Specificul psihozei rezidă în faptul că, în cursul său, constructe imaginare devin aproape reale, ba chiar mai reale decât realitatea accesibilă simțurilor noastre. Din punctul de vedere al logicii psihozei, nu contează că religia este separată de stat şi că devastarea expoziției este interzisă, exact la fel ca aceea a bisericilor, pagodelor şi moscheilor. Psihoticul este periculos prin aceea că trăieşte conform propriilor legi, imaginare, şi că plasează pietatea cu mult deasupra legii propriu-zise”[6]. Se vede clar că substituirea realității printr-o realitate imaginară, care va atinge apogeul în politica rusă referitoare la Ucraina, apare în primii ani ai puterii putiniste.

Procesul are o influență nefastă asupra comunității intelectuale şi artistice ruse. Frica de persecuții îi determină de acum pe conducătorii diferitelor instituții culturale să practice autocenzura, pentru a evita atacurile „creştinilor furioşi” susținuți de înaltele instanțe ecleziastice şi de o parte a opiniei publice, care îşi va regăsi repede reflexele sovietice. În 2006, la propunerea lui Andrei Erofeev, unul dintre curatorii Galeriei Tretiakov, Centrul Saharov organizează o a doua expoziție controversată, „Artă interzisă 2006”, în care sunt adunate operele cenzurate în anul precedent. Cu alte cuvinte, cele pe care diferite instituții nu îndrăzniseră să le expună, în ciuda alegerilor făcute de curatori.[7] Expoziția, în care 23 de opere sunt vizibile doar prin mici găuri într-un perete care împiedică accesul direct la tablouri, pentru a le sublinia caracterul „interzis”, este şi

ea expusă blamului. În martie 2007, mişcarea ortodoxă şi patriotică Narodnîi Sobor cere Parchetului să-i tragă la răspundere penală pe organizatorii expoziției. Membrii ei susțin că operele de artă insultă sentimentele credincioşilor şi încurajează incitarea la ură religioasă. Şi că expoziția este „antireligioasă, antistatală, extremistă şi defăimează forțele armate ruseşti şi Biserica Ortodoxă Rusă". Un proces lung, care face apel la experți, prelungindu-se până în 2010, se soldează din nou cu amenzi foarte mari. În plus, Samodurov îşi pierde postul de director la Muzeul Saharov, iar Erofeev, pe cel de curator al Galeriei Tretiakov.[8]

Cum spuneam, după ambele procese, în ciuda procurorilor care cer pedepse cu închisoarea, inculpații se aleg doar cu amenzi grele. Dar, doi ani mai târziu, un alt *performance* artistic atrage condamnarea mult mai severă a participantelor. Cazul *Pussy Riot* este bine-cunoscut. Acest grup de punk feminin, creat în 2011, care predica feminismul, apărarea drepturilor LGBT şi ecologia, şi-a creat şi o reputație antiputinistă. La puțin timp de la realegerea lui Vladimir Putin pentru al treilea mandat, în 2012, câteva membre ale grupului au organizat o rugăciune mai specială în Catedrala Hristos Mântuitorul. Tinerele, cu fețele acoperite de cagule colorate, se roagă la Fecioara Maria să-l izgonească pe Putin şi îi adresează următoarele cuvinte şefului Bisericii Ortodoxe Ruse: „Tu, patriarhule, eşti un câine care crezi în Putin în loc să crezi în Dumnezeu"[9]. *Performance*-ul se încheie repede prin arestarea câtorva tinere. În octombrie 2012, două dintre participante sunt condamnate la doi ani de muncă forțată, iar a treia se alege doar cu doi ani cu suspendare. În ciuda oprobriului global pe care îl stârneşte această condamnare, preşedintele o aprobă personal: „De fapt, e corect că au fost arestate şi e corect că tribunalul a luat o asemenea decizie. Fiindcă nu

poți submina fundamentele moralei, asta distruge întreaga țară. Ce ne mai rămâne dacă facem asta?”[10]

Cele trei procese la care ne-am referit marchează un punct de cotitură al societății. Apărarea moralei, a societății, a valorilor tradiționale, în opoziție deschisă cu Occidentul „decadent” câştigă teren după întoarcerea lui Putin la preşedinție din 2012, în paralel cu educația militaro-patriotică a tinerilor. Chiar dacă autoritățile evită să pună în scenă alte procese ca acela al Pussy Riot, care le aduce acestora celebritate în lumea întreagă şi îl ridiculizează pe Putin, orice critică a puterii, a Bisericii, a valorilor tradiționale şi orice susținere a valorilor occidentale sunt din ce în ce mai descurajate în spațiul public.

Povestea celebrului manager de artă şi colecționar Marat Ghelman este edificatoare în acest sens. Timp de câțiva ani, acesta a fost directorul festivalului artistic şi al muzeului de artă contemporană de la Perm, din Urali. Totul a luat sfârşit în 2013, după o serie de scandaluri. Aşa cum scrie un critic, „Ghelman a reuşit nu numai să facă să treacă şi să impună vulgaritatea şi obscenitatea în societate, dar uneori a făcut-o pe spezele bugetului de stat. În alți termeni, *distrugerea culturii ruse*, *unul din principalii stâlpi ai statului rus*[11], a fost realizată cu bani ruseşti”[12]. Ultimul mare focar de artă contemporană critică la adresa puterii – principalul obiectiv al artiştilor politici din toată lumea[13] – este astfel lichidat, iar guvernatorul regiunii Perm, Oleg Cirkunov, care îl susținuse pe Ghelman, este dat afară[14]. Considerat „principalul ideolog al revoluției culturale din Perm”, acesta din urmă emigrează în Muntenegru şi primeşte în 2021 stigmatul de „agent al străinătății”[15].

Apărarea „valorilor tradiționale” cu ajutorul legilor care îngrădesc libertatea

Începând din 2012–2013, sunt adoptate mai multe legi care îngrădesc libertatea. În vreme ce propaganda e de resortul unor jurnalişti precum Kiseliov, Soloviov, Skabeeva şi Simonian, apărarea valorilor tradiționale revine în primul rând câtorva personaje publice în mod special odioase, ca Elena Mizulina, Irina Iarovaia, Vitali Milonov, Viaceslav Volodin, Aleksandr Hinştein sau Nikita Mihalkov. La fel cum Vladimir Jirinovski era în anii '90 pionierul promovării atitudinilor imperialiste şi al mitocăniei față de Occident, aceste personaje sunt şi astăzi invitați frecvenți la diferite talk-show-uri animate de propagandiştii citați mai sus, lucru care le conferă o audiență ieşită din comun.

Să luăm de pildă cazul activității a două egerii ale valorilor celor mai conservatoare. Prima, Elena Mizulina, a fost deputată în Dumă, apoi senatoare, începând din 2015. Ei i se datorează proiectul de lege asupra restrângerii accesului la Internet, adoptat în 2012, care permite deconectarea operatorilor de telecomunicații, dacă aceştia nu blochează site-urile aflate pe lista neagră stabilită de agenția guvernamentală Roskomnadzor, organ executiv federal însărcinat cu supravegherea comunicațiilor, a tehnologiei informației şi a mass-media. Se pretinde că aceste site-uri ar conține pornografie infantilă, documente extremiste şi alte tipuri de conținut interzis în Rusia, ceea ce dă caracter legal, *de facto*, cenzurii.[16] Dar marea specialitate a Mizulinei este politica familială. În iunie 2013, comitetul Dumei pentru familie, pe care îl prezidează, a publicat proiectul unei „Concepții a politicii familiale a statului până în 2025", care propune o taxă suplimentară pe divorț şi noi restricții asupra avortului. În acelaşi timp, se propune întărirea rolului Bisericii Ortodoxe în adoptarea legilor asupra familiei, creşterea numărului de familii „multigeneraționale" – cele în care bunicii, părinții şi nepoții trăiesc împreună – şi promovarea activă a familiilor

numeroase. De altfel, această gardiană a moralei militează pentru creşterea vârstei pentru relațiile sexuale de la 16 la 18 ani, împotriva urmăririi în justiție a violenței familiale, împotriva poligamiei şi, mai ales, împotriva homosexualității.[17] Aşa cum subliniază politologul Marc Urnov, „inițiativele legislative ale Mizulinei [...] au o caracteristică foarte specifică: sădesc intoleranța”[18].

Cealaltă egerie, Irina Iarovaia, este juristă de formație, face parte din Dumă din 2007 şi susține despre conservatorismul rus că reprezintă un avantaj al țării într-o lume globalizată. Autoare a peste 200 de legi sau amendamente la legi existente, preconizează educația patriotică a copiilor, în mod special introducerea în toate şcolile a unui manual de istorie unic, aprobat de stat, şi pedepse mai severe pentru o serie de infracțiuni penale sau administrative, ca şi introducerea pedepsei cu moartea.[19] Este coautoarea proiectului de lege despre protejarea memoriei istorice, care îi trage la răspundere pe cei ce aduc atingere memoriei istorice referitoare la cel de-al Doilea Război Mondial. Legea completează secțiunea din Codul Penal referitoare la infracțiunile transfrontaliere printr-un nou articol, care incriminează negarea, dar şi aprobarea publică a crimelor național-socialismului şi ale criminalilor nazişti, semnată de Putin chiar înainte de 9 mai 2014.[20] Iată pe ce bază vor fi deferiți justiției „naziştii” ucraineni!

Iarovaia a cunoscut mai ales o tristă celebritate pentru legea denumită familiar cu numele ei. În aprilie 2016, împreună cu senatorul Viktor Ozerov, a prezentat o serie de proiecte care înăspresc pedepsele pentru terorism şi extremism – incluzând protestele neautorizate – şi stabilesc răspunderea penală începând de la vârsta de paisprezece ani. „Legea Iarovaia” prevede creşterea duratei pentru executarea pedepsei cu închisoarea în cazul mai multor infracțiuni penale, introducerea unor motive suplimentare

pentru interdicția de a călători şi de a intra pe teritoriul rus, extinderea perioadei de arhivare de către operatorii de telefonie mobilă a informațiilor referitoare la recepția, transmiterea şi conținutul apelurilor şi ale mesajelor vocale – de la şase luni la trei ani –, autorizarea anchetatorilor pentru obținerea de informații din corespondența electronică, introducerea conceptului de „act de terorism internațional" şi incriminarea omisiunii de denunț. În fine, prevede limitări foarte severe pentru orice activitate de misionariat, ceea ce restrânge semnificativ prozelitismul bisericilor minoritare, mai ales evanghelice.[21] În ciuda unui val de proteste, această lege a fost adoptată de parlament şi semnată de Vladimir Putin.[22] Noile restricții îi vizează în mod special pe tătarii din Crimeea, dintre care mulți sunt condamnați pentru că s-au rugat în locuri neautorizate, pentru „terorism" şi pentru „extremism", alegându-se cu pedepse cu închisoarea de la cincisprezece la douăzeci de ani.[23] Pe scurt, doamnele Iarovaia şi Mizulina au contribuit din plin la instaurarea unei atmosfere staliniste în Rusia.

Lupta contra mi**şcă**rii LGBT, prezentat**ă** ca expresie a unui Occident „putred"

Unul dintre ingredientele atmosferei de persecuție din motive politice, dar şi din altele, legate de diferența de comportament, este lupta contra homosexualității. După filozoful politic Serghei Medvedev, regimul lui Putin vrea, la fel ca orice regim totalitar, să controleze viața privată a cetățeanului, impunându-i reguli.[24] Această luptă are două obiective principale. Pe de o parte, statul, confruntat cu declinul demografic, încearcă să-şi continue politica pro-natalitate[25], de unde dorința de a-i şicana pe homosexuali, care ar fi în număr de şapte milioane în Rusia.[26] Pe de altă

parte, homosexualitatea afişată face parte dintre tarele deplânse în privința societății occidentale, iar interzicerea sau dezavuarea ei publică, ca în epoca sovietică, este un mijloc perfect de mobilizare a urii populare contra Occidentului şi mai ales contra „Gayropei” – expresie formată prin contragerea cuvintelor „gay” şi „Europa”. Un discurs despre „ideologia occidentală de gen” a început să apară după marile proteste ale opoziției din 2011–2012 contra fraudei electorale în alegerile legislative şi contra realegerii lui Putin, fiindcă această ideologie vizează, chipurile, subminarea „valorilor tradiționale” ruse. Stratul prooccidental al societății civile trebuia reprimat, la fel cum trebuiau restrânse libertățile, dintre care aceea de a-şi determina propria viață sexuală. Una dintre consecințe a fost adoptarea, în 2013, a unei legi administrative federale care interzicea „propaganda relațiilor sexuale netradiționale”, ceea ce făcea ca homosexualii să devină total „invizibili”. Unul dintre liderii acestei lupte contra „pederaştilor” este deputatul Vitali Milonov, care şi-a permis declarații şocante: „Ca vechi vânător de demoni, am nas pentru homo. Pe care poți să-i miroşi, în general: miros a pucioasă, bineînțeles”[27]. Autoritățile ruse au adoptat în 2014 şi o lege care interzice adopția copiilor în țările în care căsătoriile homosexuale sunt recunoscute.[28]

Pe parcursul a câțiva ani, tema LGBT a devenit din ce în ce mai importantă din punct de vedere politic. Se vorbeşte despre opoziția între o Rusie „sănătoasă”, care face distincția între bărbat şi femeie, şi Occidentul desfrânat. A acuza pe cineva că e homosexual înseamnă a-l demasca drept prooccidental şi corupt moral. Astfel, atunci când actorul comic şi foarte popularul prezentator TV Maxim Galkin, soțul divei Alla Pugaciova, a părăsit Rusia după agresiunea contra Ucrainei şi, în plus, şi-a permis să critice războiul şi să pună la îndoială informațiile oficiale ruse,

Margarita Simonian, şefa Russia Today, a pronunțat o diatribă contra lui, în faimosul talk-show al lui Vladimir Soloviov de pe cel mai important post TV al țării, Rosia 1: „Dacă un bărbat despre care toată lumea ştie cu siguranță că e homosexual se căsătoreşte cu o femeie mai în vârstă, pentru a se ascunde şi pentru a se îmbogăți, pentru a-şi face o carieră şi pentru a-şi convinge publicul credul că se iubesc... Înțelegeți până unde a ajuns ipocrizia, până unde au ajuns minciunile şi, în general, de ce teapă e acest om? Dar aşa sunt toate scursurile astea!" Şi continuă, adresându-i-se lui Galkin: „Cum, tu, un mincinos, un trişor, îți permiți să arunci cu noroi în țara mea, fără să ai nici cea mai mică idee despre ce este ea? Nici despre operațiunea militară, nici despre geopolitică, nici despre țară. Gunoiule!" Tabloidul *Komsomolskaia Pravda*, care preia această diatribă, titrează: „Pugaciova şi Galkin, devastați: secretul ruşinos al artiştilor a fost dezvăluit!"[29] Să subliniem că toate aceste insinuări sunt false: cuplul e căsătorit de mai mulți ani şi a crescut împreună doi copii.

Propaganda anti-LGBT este în plină desfăşurare. La ora la care scriem aceste rânduri, Duma a început să examineze proiectul de lege propus de realizatorul, artistul şi deputatul Nikolai Burliaev, care interzice promovarea *Childfree* – refuzul voluntar de a avea copii –, a orientării sexuale netradiționale şi a „negării valorilor familiale" în cinema, muzică, teatru, media şi pe Internet. Dacă e să-l credem, „problema e că lumea a devenit irațională şi neinteligentă. Rusia are o misiune: providența divină îi prezintă ocazia unică de a renaşte pe noi baze şi de a oferi lumii un nou model de civilizație, al unui stat luminat, armonios, pozitiv şi inteligent"[30].

Un alt subiect care dovedeşte caracterul retrograd şi reacționar al regimului rus este violența răspândită în societate, mai ales în armată, în închisori şi în taberele de

muncă forțată, între adulți, în sânul familiei, la adresa femeilor şi a copiilor. O violență pe care regimul lui Putin nu încearcă s-o curme: justiția nu intervine decât atunci când se stârneşte scandalul, aşa cum a fost cazul cu filmele în care deținuții erau torturați şi violați de personalul Serviciului de executare a pedepselor de la Irkuțk, Saratov şi Vladimir, pentru a-i obliga să colaboreze.[31] Atunci când aceste filme ajung în străinătate, se face o anchetă, iar unii făptaşi sunt judecați sau retrogradați. Se cunosc, de altfel, numeroase cazuri de sinucideri în armată, din cauza abuzurilor „veteranilor” asupra noilor recruți. Se mai ştie şi că, în Rusia, machismul este încurajat oficial, inclusiv de către Putin. Astfel, pe 19 octombrie 2006, crezând că microfonul e oprit, acesta îi spune prim-ministrului israelian Ehud Olmert: „Transmiteți-i salutările mele preşedintelui dumneavoastră! Se dovedeşte că e un bărbat puternic! A violat zece femei! Nu mă aşteptam la asta din partea lui! Ne-a surprins pe toți! Suntem geloşi toți pe el!”[32] Mai târziu, preşedintele israelian despre care este vorba, Moshe Katsav, va fi obligat să demisioneze, apoi condamnat la şapte ani de închisoare. La rândul lui, în 2017, marele propagandist al regimului, Dmitri Kiseliov, îl apără în emisiunea sa fanion „Ştirile săptămânii” pe magnatul Harvey Weinstein, criticând sarcastic presupusele victime ale violurilor şi agresiunilor lui. După el, America şi-a pierdut simțul umorului, în situațiile în care e vorba de sex.[33] Regimul a dezincriminat chiar violența domestică, adoptând, în 2017, la inițiativa Elenei Mizulina, o lege care nu prevede nici o pedeapsă pentru aceasta, cu excepția amenzii administrative, cu condiția să nu existe consecințe pentru sănătatea victimei.[34] După Mizulina, „sancțiunile nu trebuie să contrazică sistemul valorilor familiale”. Şi afirmă că dezincriminarea bătăii ar „proteja familiile de o intruziune nejustificată” şi ar întări „familia tradițională”.[35] Aceasta este şi atitudinea

Bisericii Ortodoxe Ruse, care în 2016 îşi exprima preocuparea pentru noua versiune a Codului Penal care interzice pedepsele corporale asupra copiilor. În virtutea Sfintei Scripturi, Biserica „consideră utilizarea rațională şi iubitoare a pedepsei fizice ca parte integrantă din drepturile părinților stabilite de către Dumnezeu însuşi". Comisia Patriarhiei pentru familie, maternitate şi copilărie a cerut ca părinții conştiincioşi care îşi pedepsesc progeniturile „moderat şi rațional" să nu poată fi persecutați. Iar preşedintele acestei comisii, protodiaconul Dmitri Smirnov, a dat chiar sfaturi pentru pedepsirea copiilor „cu o curea suplă, de preferință împletită"[36].

Uneori, ai chiar impresia că cea care dă tonul şi indică direcția pe care ar putea s-o ia Rusia e Cecenia lui Kadîrov. Acolo, astăzi, violența puterii, dar şi a societății şi supunerea populației sunt totale. Acolo au loc mitinguri de sute de mii de persoane, organizate la ordinul lui Kadîrov, pentru condamnarea caricaturilor profetului Mahomed –, şi nu a asasinilor mai multor colaboratori ai lui *Charlie Hebdo.* Acolo sunt răpiți, torturați şi ucişi homosexualii considerați de Kadîrov „diavoli"[37]. Acolo, un stabiliment special îi formează pe „voluntarii" veniți din cele patru colțuri ale Rusiei pentru a lupta în Ucraina şi a pune în practică purificarea etnică ce vizează să-i transforme pe „nazişti" în îngrăşământ agricol[38].

De zece ani neîntrerupți, în Rusia este la modă retorica ultraconservatoare: păstrăm valorile strămoşilor, respectăm sentimentele credincioşilor cu convingeri ancorate în Rusia, evităm orice tulburare socială, orice manifestație neautorizată, interzicem ca „indezirabile" ONG-urile, la cea mai mică manifestare politică sau în favoarea drepturilor omului, sau, în cel mai bun caz, le stigmatizăm ca „agenți ai străinătății", controlăm din ce în ce mai mult Internetul – Facebook şi Instagram au fost deja recunoscute ca

„extremiste”, chiar dacă acolo utilizatorii pot posta foarte bine şi conţinut neutru –, îngreunăm călătoriile în străinătate stopând distribuţia paşapoartelor biometrice, încurajăm patriotismul şi educaţia patriotică, limităm sever drepturile minorităţilor sexuale, controlăm sfera artistică şi cenzurăm spectacolele, filmele şi concertele. Fiindcă, deşi cenzura nu există oficial, Roskomnadzor poate interzice orice publicaţie sau manifestare culturală şi cere urmărirea penală.

În realitate, ceea ce părea acum câţiva ani a fi iniţiativele extreme ale câtorva deputaţi şi oameni politici surescitaţi a fost codificat în noua versiune a Constituţiei, ale cărei amendamente au fost propuse de Vladimir Putin în persoană, în 2020. Tot el e şi cel care a prezentat pachetul de amendamente, ultimul, înainte de a doua lectură. Tot programul conservator e acolo. Stăpânul de la Kremlin a propus ca în legea fundamentală să se menţioneze că poporul rus este formatorul naţiunii şi că limba de stat este rusa; căsătoria este uniunea între un bărbat şi o femeie, iar copiii sunt „bunul cel mai de preţ al Federaţiei Ruse”. Tot el este cel care îl introduce pe Dumnezeu în constituţia unui stat laic, printr-o frază alambicată: „Federaţia Rusă, unită de o istorie milenară, păstrând memoria strămoşilor care ne-au transmis idealurile şi credinţa în Dumnezeu, ca şi continuitatea în dezvoltarea statului rus, recunoaşte unitatea istorică a statului”. La propunerea lui, Constituţia stipulează că Rusia „onorează memoria apărătorilor patriei şi asigură păstrarea adevărului istoric”. „Diminuarea importanţei faptelor de arme ale poporului pentru apărarea patriei nu este permisă”[39], spune documentul. Adoptat într-un referendum care le permitea cetăţenilor să voteze în bloc pro sau contra, în condiţiile în care proiectul conţine „scamatorii” precum indexarea pensiilor, Constituţia oferă

un cadru legal pentru o pletoră de noi legi care îngrădesc libertatea.

Conservatorismul este declarat ideologie de stat de Putin, ca şi de corifeii regimului lui. Preşedintele rus o declară în octombrie 2021, la reuniunea Clubului Valdai: „Vom fi ghidați de ideologia unui conservatorism sănătos. [...] La ora la care lumea traversează o criză structurală, importanța unui conservatorism rațional ca fundament politic a crescut”. Şi adaugă că însăşi noțiunea de progres s-a schimbat în lume. Pentru a-şi fundamenta ideologia conservatoare, îl citează pe filozoful Nikolai Berdiaev: „Conservatorismul nu este ceea ce ne împiedică să urcăm, să avansăm, ci ceea ce ne împiedică să dăm înapoi, să coborâm în haos”[40]. (Se pare că lui Putin îi place să citeze filozofii ruşi[41], chiar dacă e vorba, se pare, de o selecție de citate pregătite de consilierii lui.)

Apologeții regimului consideră că, în discursul ținut la Clubul Valdai, Putin a formulat ideologia şi obiectivul strategic al țării, adică ideea lui națională.[42] Însă citatul din Berdiaev arată că nu a citit integral textul emigrantului rus, fiindcă acest articol, „Destinul conservatorismului rus”, publicat pentru prima oară în 1904, se încheie astfel: „Conservatorismul rus este imposibil fiindcă *nu are nimic de conservat.* Romantismul slav a inventat un început ideal, care trebuie păstrat, dar care nu există în trecutul nostru istoric. În consecință, conservatorismul nostru nu şi-a afirmat o cultură particulară, ci a negat creativitatea culturii, a degenerat în reacție nihilistă. Forțele creative se organizează pentru a distruge puterea negației nihiliste”[43].

Această frază, veche de peste un secol, rezumă perfect lipsa de perspective a ideologiei conservatoare a lui Putin, care se sprijină pe baze inexistente, printre care glorificarea lui Stalin, unul dintre cei mai cumpliți măcelari din istorie, glorificarea victoriei în al Doilea Război Mondial, care îi

permite *Vojd*-ului să colonizeze o jumătate de Europă, supremația Imperiului Rus, care justifică, în ochii lui Putin, invazia din Ucraina şi „pacificările” deja aduse la îndeplinire, ca a Ceceniei sau a Georgiei, glorificarea unui mod de viață tradițional, care include aservirea femeii şi cruzimea în relațiile familiale, sau credința în Dumnezeu, în numele căreia poți interzice şi distruge tot ceea ce nu convine autorităților ecleziastice. Cât timp societatea rusă nu va înțelege asta, cercul vicios al istoriei ruse se va repeta.

ÎNCOTRO SE ÎNDREAPTĂ RUSIA?

de Galia Ackerman şi Stéphane Courtois

În lucrarea de față, am explorat diferite fațete ale personalității lui Vladimir Putin şi ale regimului pe care l-a creat el, sprijinindu-se pe doctrinele şi practicile KGB-ului şi ale moştenitorului acestuia, FSB. Dacă e ceva de reținut, atunci acel lucru ar fi că, la fel ca întregul aparat al serviciilor secrete, după cum am văzut, preşedintele rus consideră că destrămarea URSS – şi, implicit, sfârşitul regimurilor comuniste – a fost cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului trecut. De unde, în primul rând, ideea lui obsesivă de a restaura imperiul şi de a împiedica fostele republici sovietice de a se emancipa de „fratele cel mare” – şi, apoi, dorința lui de a reconstitui un sistem de guvernare de tip sovietic cu un *Vojd* (şef) şi un corp de elită (KGB-FSB), aflați la putere fără întrerupere. Această obsesie a fost bine definită de psihiatrul Eugène Minkowski, născut în 1885 la Sankt-Petersburg: „Forma specifică a ideii delirante nu este

altceva, în fond, decât o tentativă a gândirii, rămasă intactă, de a stabili o legătură logică între diferitele părți ale edificiului în ruină”.

În fond, Putin s-a apucat să reconstruiască un edificiu-fantasmă, centrat pe trei deliruri logice. Primul vizează restabilirea grandorii geopolitice a URSS şi se sprijină pe negarea absolută a înfrângerii istorice a comunismului, care, în 1989, a pierdut Războiul Rece, urmat de prăbuşirea zgomotoasă, în 1991, a sistemului absurd de respingere a proprietății private şi a regimului de teroare în masă inaugurat pe 7 noiembrie 1917, punând astfel capăt primului regim totalitar din istorie. Şi nici una din națiunile închise timp de decenii în spatele Cortinei de fier sau în interiorul URSS nu îşi doreşte să revină la el. Pentru a-şi legitima proiectul, Putin mizează pe prestigiul victoriei URSS asupra nazismului în 1945, „uitând” că al Doilea Război Mondial a debutat prin alianța între Hitler şi Stalin, care, deja, distrugea însăşi existența Poloniei – incluzând la vremea respectivă Ucraina occidentală –, a statelor baltice şi a Basarabiei româneşti – actuala Moldovă.

Putin şi-a construit al doilea delir în jurul unei mitologii a grandorii Imperiului Țarist, care a fost totuşi fondat pe un regim ultrareacționar. Acesta se sprijină pe o concepție geopolitică tipică pentru ultranaționalişti, la rândul ei bazată pe ideea zonelor de influență, conform căreia numai unele țări, ca Rusia, au o suveranitate veritabilă, iar celelalte sunt condamnate să se conformeze dictatelor lor (concept perimat de când a fost formulat principiul autodeterminării popoarelor, în 1918). Această concepție geopolitică mai izvorăşte din viziunea expansionistă a unei Eurasii totuşi respinse de europeni şi, în fine, din mitologia unei Biserici Ortodoxe oficiale – în realitate, Patriarhia de la Moscova –, destinată să asigure unitatea slavilor, în situația

în care această Biserică nu mai este, din 1929, decât o creatură a NKVD-ului şi KGB-ului.

Al treilea delir trimite la fantasma de unitate a „fraților" şi „popoarelor frățeşti" rus şi ucrainean. Or, în ciuda vechilor lor relații cu ruşii, ucrainenii au avut plăcerea de a constata, în perioada sovietică, faptul că bolşevicii încercau prin toate mijloacele – inclusiv genocidul prin înfometare al Holodomorului din 1932–1933 – să-i împiedice să-şi construiască şi să-şi dezvolte cultura, națiunea şi statul propriu. Şi, mai ales, dobândind în 1991 independența la care aspirau de secole, au arătat că, în tradiția cazacilor liberi şi adesea revoltați contra țarilor, sunt foarte ataşați de propriile libertăți şi de construcția unui stat de drept.

Vladimir Putin s-a intoxicat cu cele trei deliruri, iar asta l-a condus la greşeli politice ireparabile: nici o clipă, marele şef şi acoliții lui – camarila putinistă, formată la Sankt-Petersburg între 1991 şi 1996 şi ajunsă la putere după 2000 – nu şi-au imaginat nici rezistența armată de masă a poporului ucrainean, nici răspunsul unitar al Uniunii Europene, nici votul masiv din Adunarea ONU contra Rusiei, nici, în fine, forța sancțiunilor cărora aceasta s-a expus. În mod asemănător, Hitler nu-şi imagina, în septembrie 1939, că Franța şi Anglia vor intra în război de partea Poloniei, şi nici intervenția Statelor Unite, fatală Germaniei, pentru care aceasta a plătit un preț foarte mare, timp de câteva decenii. Ura congenitală ideologică a lui Putin împotriva democrației va costa foarte scump Rusia, în termeni de imagine şi putere, pe tot parcursul secolului XXI. Marcel Proust înțelesese bine asta: „Faptele nu au acces în lumea în care trăiesc credințele noastre".

În cele câteva zile care au urmat fatidicei date de 24 februarie 2022, Vladimir Putin a reuşit performanța de a atinge exact contrariul tuturor obiectivelor pe care şi le-a propus. Voia să ia Kievul în câteva zile şi să pună mâna pe

întreaga Ucraină: eşec! Voia să demonstreze că preşedintele ucrainean Zelenski este un „clovn” şi guvernul lui e o adunătură de fantoşe, „degeneraţi” şi „nazişti”: eşec! Afirma că Ucraina nu există ca stat şi că „popoarele frăţeşti” rus şi ucrainean aparţin aceleiaşi „lumi ruse”: eşec! Credea că Uniunea Europeană, dependentă de gazul rusesc, nu avea să reacţioneze, ba chiar avea să se destrame: eşec! Estima, la fel ca unele voci din Occident, că NATO e în stare de „moarte cerebrală”: eşec! Voia să îndepărteze cu orice preţ Statele Unite de Europa, pe scena geopolitică: eşec!

Cum de o putere mondială poate fi în continuare condusă de un şef atât de incompetent, pe deasupra şi arogant şi megaloman? În mod clar, după 1560 şi punerea în şerbie a ţărănimii de Ivan cel Groaznic, după 1825 şi represiunea „decembriştilor” de către Nicolaie I, după lovitura de forţă bolşevică din 7 noiembrie 1917, suntem obligaţi să constatăm că nenorocirea rusă s-a reîntors, provocând mari dezastre acasă la ruşi, la vecinii lor apropiaţi şi în lumea întreagă. Rusia aleargă cu toată viteza către abis.

În spatele perdelelor de fum desfăşurate de Kremlin şi de diplomaţia acestuia timp de douăzeci de ani, războiul lansat contra Ucrainei a revelat adevărata natură a vechiului kaghebist, ca şi a regimului lui. Chiar şi „liberalul” Dmitri Medvedev, dublura lui Putin în fruntea statului între 2008 şi 2012, se revelează aşa cum este, un instigator la genocid. Pe 7 iunie 2022, acesta declara cu privire la ucraineni: „sunt nişte bastarzi şi nişte degeneraţi. Ne vor moartea, nouă şi întregii Rusii. Cât timp voi fi în viaţă, voi face totul pentru ca ei să dispară”[1]. Paranoia, tema *Untermensch*-ului şi dorinţa de exterminare... Goebbels nu susţinea altceva! De altfel, la sfârşitul lunii februarie, Medvedev se felicita pentru că războiul contra Ucrainei este „o bună ocazie de a restabili unele instituţii importante pentru ţară, ca pedeapsa cu moartea”. Şi Lenin decisese, pe 21 februarie 2018, să

restabilească pedeapsa cu moartea care fusese abolită de revoluția democratică din februarie 1917: *bis repetita...*

Pe urmele lui Medvedev, scriitorul ultranaționalist şi deputatul în Dumă Zahar Prilepin a inițiat pe 3 august 2022 crearea, în parlamentul rus, a unui Grup de anchetă asupra activităților antiruse din domeniul culturii, aşa-numitul GRAD[2] (acronimul este acelaşi cu numele lansatoarelor de rachete care trag în fiecare zi mii de proiectile asupra Ucrainei). Obiectivul numitului GRAD: „epurarea spațiului cultural", cu apelul la delațiune contra „agenților antiruşi şi a complicilor lor". O listă de 150 astfel de „agenți" a fost deja creată, iar pentru a-şi şterge numele de pe ea, persoanele vizate nu au decât să-şi „exprime public susținerea" pentru „operațiunea militară specială", adică războiul contra Ucrainei. Pe scurt, o reîntoarcere fix în epoca Uniunii Sovietice! Aşa cum a arătat-o Revoluția Franceză, după perioada ei de teroare, într-un regim dictatorial fondat pe o ideologie unică şi obligatorie, numai supralicitarea poate asigura o aparență de legitimitate în cursa pentru putere a celui care va fi, în vorbe, dar şi în fapte, mai ultranaționalist şi dispus la genocid decât ceilalți.

Totuşi, a atins oare lupta pentru putere la Moscova un asemenea grad de intensitate încât, ca pe vremea Comitetului de Salvare Publică, ghilotina – în cazul nostru, o maşină-capcană – să fie folosită la tranşarea conflictelor? Aleksandr Dughin, ideologul cel mai extremist al regimului, a cunoscut această amară experiență pe 21 august 2022, chiar dacă cea care a murit în explozia maşinii în care trebuia să urce el a fost fata lui...

În 1950, Stalin i-a dat undă verde comunistului nord-coreean Kim Ir-sen să invadeze Coreea de Sud, fiind la un pas să declanşeze un al treilea război mondial şi otrăvind până în ziua de astăzi întreaga viață internațională a Extremului Orient. Prin invazia în Ucraina, Putin păşeşte pe

urmele ilustrului său predecesor şi nu ezită să amenințe cu un al treilea război mondial nuclear – care, prin definiție, ar fi „ultimul dintre ultimele”!

Dacă stăpânul de la Kremlin a fost obligat, la ora la care scriem aceste rânduri, să recurgă la drone iraniene şi la obuze nord-coreene, dacă invită criminalii din închisori[3] şi oamenii străzii[4] să întregească rândurile glorioasei armate ruse şi dacă, mai mult, declară o mobilizare parțială e fiindcă începe să sufere urmările propriilor acte. Dar Putin nu-şi poate recunoaşte înfrângerea, fiindcă riscă foarte tare să piardă puterea, miliardele şi poate chiar viața. Aşa că încearcă să fugă de propriile fapte, organizează referendumuri trucate în patru regiuni ucrainene şi proclamă ataşarea lor la Rusia şi continuă să facă apel la amenințarea atomică. Oare acționează în consens cu clanul lui, cel mai apropiat de național-socialism de după 1945, sau se teme de propria eliminare?

Fiindcă, în acest moment, Occidentul trebuie să îşi sporească vigilența. Regimul postputinist poate foarte bine îmbrăca o mască de „destindere”, aşa cum a făcut Medvedev între 2008 şi 2012, şi elibera doar puțin balast, numai pentru a obține ridicarea sancțiunilor, pentru a se întări înainte de a contraataca din nou. Pentru a fi credibilă, Rusia trebuie deci să elibereze şi ultimul centimetru de teritoriu ucrainean, inclusiv Crimeea, şi să admită aderarea Ucrainei la NATO şi la Uniunea Europeană. Trebuie să plătească daune Ucrainei pentru toate distrugerile şi toate morțile de civili făptuite, să-i înapoieze cetățenii deportați, inclusiv copiii, să semneze şi să ratifice un tratat de pace cu Ucraina, care să includă garanții de securitate şi inviolabilitate a granițelor din partea țărilor europene şi a Statelor Unite. Agresorul trebuie pedepsit sever pentru agresiunea sa şi nu trebuie să mai aibă posibilitatea de a o relua. Numai o astfel de pedeapsă poate trezi conştiința

rușilor, care, după șase luni de lupte, susțineau totuși, în proporție de 70%, războiul. Nu poate fi vorba de revenirea la un *statu quo ante bellum* cu Rusia, cât timp toate aceste condiții, însoțite de căință națională și de pedepse severe pentru vinovați (administrație, militari, propagandiști etc.), nu sunt în vigoare. Numai noile forțe, vii, gata să termine cu sovietismul și controlul puterii de către KGB-FSB, pot salva Rusia și poporul ei de himerele unui trecut sângeros.

NOTE

1. Vladimir Putin, un *Homo sovieticus*

1. Bunicul lui Putin, Spiridon, era bucătar profesionist. La Gorki, a fost unul dintre cei însărcinați cu mesele familiei lui Lenin, după moartea acestuia, dar nu a gătit niciodată pentru Stalin.
2. Asta spune chiar Putin într-un volum de interviuri luate de trei jurnaliști ruși – *Première personne* (So Lonely, Paris, 2016). Același volum, complezent cu subiectul lui, a apărut în rusă în 2000.
3. „Fantomele lui Vladimir Putin” (https://veridik.fr/2022/03/01/les-fantomes-de-vladimir-poutine/). Un distins kremlinolog al anilor ’80 a mers chiar până la a-l prezenta pe Putin drept fiul cvasi-adoptiv al lui Iuri Andropov (Alexandre Adler, interviu pentru RTBF, 3 martie 2022).
4. După ex-spionul sovietic și rus Serghei Jirnov, Putin este declarat inapt de Institutul Andropov, școală de formare

a viitorilor spioni. A se vedea „À l’Institut Andropov, on avait déclaré Vladimir Poutine inapte”, pe lefigaro.fr.

5. Pe această temă, a se vedea Stéphane Courtois, „Poutine, *kompromat* et chantage sexuel”, *Desk Russie*, nr. 18, martie 2022.
6. Ungaria s-a revoltat mai devreme, către finalul anului 1998.
7. A se vedea mai ales Evghenia Albats, *La Bombe à retardement: Enquête sur la survie du KGB*, Plon, Paris, 1995.
8. „Чем клянутся воры в законе” pe Media News (maxpark.com).
9. Citat de Nicolas Werth, în Stéphane Courtois, Nicolas Werth *et alii*, *Le Livre noir du communisme*, Robert Laffont, Paris, 1997, p. 79 [*Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 63 – n. tr.].
10. Vladimir Boukovski, *Jugement à Moscou: un dissident dans les archives du Kremlin*, Robert Laffont, Paris, 1995.
11. Alexander Litvinenko, *LPG: Loubianskaïa prestoupnaïa groupirovka: offitzer FSB daïot pokazaniïa*, Grani, Moscova, 2002.
12. „Who Was Who? The Key Players In Russia’s Dramatic October 1993 Showdown”, pe turbopages.org.
13. „Первая чеченская война”, pe frwiki.wiki.
14. Россия (банк) – pe Wikipedia, în rusă.
15. „All Putin’s Men: Secret Records Reveal Money Network Tied to Russian Leader – ICIJ”, pe turbopages.org. Despre îmbogățirea ilegală a lui Putin, a se vedea şi „Темное Прошлое Путина”, pe livejournal.com.
16. O excelentă trecere în revistă a carierei lui Iuri Skuratov se găseşte pe politforums.net: „Последний независимый прокурор России”.

17. Despre implicarea serviciilor secrete ruse în explozii, a se vedea David Satter, „The Less You Know, The Better You Sleep: Russia's Road to Terror and Dictatorship under Yeltsin and Putin", Yale University Press, New Haven, 2016.
18. Cele mai bune surse de informare cu privire la cel de-al Doilea Război Cecen sunt cărțile jurnalistei Anna Politkovskaia, asasinată în 2006 la Moscova; de pildă, *Tchétchénie, le déshonneur de la Russie*, Buchet-Chastel, Paris, 2003.
19. O excelentă relatare cu privire la aceste alegeri e de găsit pe vatnikstan.ru: „Выборы в Государственную думу 1999 года. Как это было".
20. „Sistemul Putin", pe correctiv.org.
21. Un interviu cuprinzător, realizat de Galia Ackerman cu Dughin: „L'idéologue de Poutine", *Politique internationale*, nr. 144, vara 2014.

2. KGB-ul revine la putere

1. „Операция «внедрение» завершена! Отдельный разговор", pe novayagazeta.ru.
2. A se vedea Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine: Comment le KGB s'est emparé de la Russie avant de s'attaquer à l'Ouest*, Talent Éditions, Paris, 2022, în mod special Capitolul 6.
3. Крыштановская у Альбац: *tapirr* pe livejournal.com.
4. „Реформирование администрации президента Российской Федерации" – publicația *Kommersant* şi comentariul lui Oleg Gordievski (Svoboda.org).
5. „Полномочный представитель президента Российской Федерации в федеральном округе", pe ru.wikipedia.org.
6. Pentru NTV, a se vedea „Разгром НТВ: мрачный юбилей „, pe svoboda.org. Pentru ORT, „Волошин рассказал,

как Путин лишил Березовского «любимой игрушки»„, pe TOPNews.ru.

7. Asociația victimelor afirmă că numărul victimelor este chiar de 174 – „Теракт на Дубровке”, pe ru.wikipedia.org.
8. Numărul de morți a fost determinat de faptul că forțele speciale rusești au folosit un gaz paralizant necunoscut, fără asigurarea antidotului. „Газ, примененныйна Дубровке, засекретили. Депутатам в информации отказали”, pe NEWSru.com.
9. Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, Desclée de Brouwer, Paris, 2018, p. 79.
10. *Ibidem*, p. 78.
11. Mikhaïl Khodorkovski, Natalia Ghevorkyan, *Le Prisonnier de Poutine*, Denoël, Paris, 2012.
12. A se vedea mai ales Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, cap. 7: „Opération Énergie”.
13. „Le Poutineland”, pe desk-russie.eu.
14. Cu o reputație de incoruptibil, Abramov a ocupat posturile de ministru al finanțelor, apoi de prim-ministru și, în fine, de președinte interimar al Ceceniei. În patru ani (2001–2005), a fost ținta unui atentat și a avut două accidente de circulație, probabil premeditate. Абрамов, Сергей Борисович, pe ru.wikipedia.org.
15. *Cf.* Anna Politkosvakia, „Poisoned by Putin”, *The Guardian*, 9 septembrie 2004. Câteva sute de părinți ai victimelor au câștigat procesele de la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pentru folosirea nediscriminată a forței de către trupele speciale ruse, ceea ce a dus la un adevărat masacru. *Cf.* Решение ЕСПЧ о взыскании компенсации в пользу жертв теракта на Дубровке вступило в силу, firma internațională de avocatură *Trunov, Aivar și partenerii* (Trunov.com).

16. Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit*., p. 137.
17. „Polémiques et manifestations contre la visite de Vladimir Poutine”, pe lemonde.fr.
18. A se vedea capitolul precedent.
19. Companie militară privată rusească, fondată în 2014, aparent finanțată de un oligarh apropiat de Putin şi controlată de Statul-Major al Rusiei. A participat activ în luptele din Siria, Donbas, Africa etc. Este cunoscută pentru atrocitățile comise de membrii ei. „Grupul Wagner”, pe Wikipedia.
20. Trupele ruseşti fără însemne care ocupă o parte a Ucrainei din 2014.
21. A se vedea Victor Zaslavsky, *Le Massacre de Katyn: Crime et mensonge*, Éditions du Rocher, Monaco, 2003.
22. *L’Express*, 4–11 septembrie 1972, pp. 66–73.
23. „Обращение Президента России Владимира Путина”, pe kremlin.ru, citat de Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, p. 86.
24. „Администрация президента назвала главных врагов России”, 30 septembrie 2014, pe polit.ru.
25. A se vedea Stéphane Courtois, *Lénine, l’inventeur du totalitarisme*, Perrin, Paris, 2017.
26. „L’empoisonnement de Viktor Iouchtchenko raconté par son médecin”, pe lemonde.fr.
27. Această mişcare a absorbit o mişcare de tineret similară, „Cei care merg împreună”, creată în 2000, considerată prea agresivă şi de necontrolat. *Cf.* „Идущие вместе”, pe ru.wikipedia.org.
28. „Послание Федеральному Собранию Российской Федерации”, pe kremlin.ru.
29. În 2011, Beltransgaz este cumpărat integral de Gazprom. *Cf.* „История «Белтрансгаза»: как Лукашенко продал России «ржавую трубу»„, pe gazetaby.com.

30. Parcursul Annei Politkovskaia este prezentat într-un film impresionant al Marinei Goldovskaia, *Goût amer de la liberté*, pe youtube.com (subtitrare în franceză). De citit, de asemenea, *Hommage à Anna Politkovskaia* (colectiv), Buchet-Chastel, Paris, 2007.
31. Jens Høvsgaard, *Gier, Gas und Geld: Wie Deutschland mit Nordstream Europas Zukunft riskiert*, Munich, Europa Verlag, GmbH, 2019.
32. Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, p. 95.
33. „Реформа Вооружённых сил России (2008–2020)”, pe ru.wikipedia.org.
34. Între 2012 şi 2016, cheltuielile cu complexul militar-industrial au crescut de la 14,1% la 23,8% din bugetul de stat. *Cf.* „Денег нет? Деньги есть!” – Andrei Ilarionov, pe livejournal.com.
35. „Выступление Владимира Путина на митинге в Лужниках” – RIA Novosti, 23.02.2012, pe ria.ru, citat de Françoise Thom, în *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, p. 104.

3. Goana lui Vladimir Putin către trecut

1. Françoise Thom, *Comprendre...*, *ed. cit.*, p. 104.
2. „Госдума за пять минут расширила уголовную статью о госизмене. Противники: это «дамоклов меч» для граждан”, pe NEWSru.com.
3. „Пять лет приговору Pussy Riot: что он изменил в России” – BBC News, ediția rusă.
4. „Патриарх Кирилл сообщил о развитии церковно-государственного диалога в странах ближнего зарубежья” – pravoslavie.ru.
5. „Puy du Fou, Dieu et extrême droite... Le monde de l’oligarque russe Konstantin Malofeïev” – pe france24.com.

6. „Послание Президента Российской Федерации”, pe kremlin.ru.
7. Françoise Thom, *Comprendre...*, *ed. cit.*, p. 107.
8. *Ibidem*, p. 111.
9. „Канал Кернеса КП «Харьковские известия» работает на российских агрессоров, – журналисты”, pe antikor.com.
10. *Cf.* baltinfo.ru.
11. „Заседание международного дискуссионного клуба «Валдай»„, pe kremlin.ru.
12. „Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев»„, pe kremlin.ru.
13. „Как президент Янукович убегал с Украины” – compromat.ru. „Бегство Януковича, как это было. Рассказывает начальник охраны экс-президента – Счастье – это когда тебя понимают и поддерживают” – livejournal.com.
14. Această populaţie locală a fost deportată în întregime, în 1944, de Stalin, în Asia Centrală. Supravieţuitorii şi urmaşii deportaţilor nu s-au putut întoarce decât după 1991, atunci când Crimeea a devenit parte din Ucraina independentă.
15. „Annexion de la Crimée par la Russie en 2014”, pe fr.wikpedia.org. Opt ani mai târziu, numai Venezuela, Nicaragua, Siria, Afganistanul, Coreea du Nord, Sudanul şi Cuba au recunoscut oficial apartenenţa Crimeii la Rusia. „Страны мира, признавшие Крым частью России” – aif.ru.
16. „Вынужденные переселенцы на Украине (с 2014 года)” – ru.wikipedia.org.
17. „Odessa, un an après le drame du 2 mai”, lemonde.fr.
18. „20 лет Путина: трансформация силовиков” – edomosti.ru.

19. „Le procès Oulioukaïev et les luttes de clans” – Bonjour l’Europe, rfi.fr.
20. „Les poupées russes de la propagande de Poutine en France”, pe slate.fr.
21. Natalia Narotchnitskaïa, *Que reste-t-il de notre victoire? Russie–Occident: le malentendu*, prefaţă şi postfaţă de François-Xavier Coquin şi Jacques Sapir, Éditions des Syrtes, Paris, 2008.
22. Citat de Michel Foucher, în *Ukraine–Russie: La carte mentale du duel*, Gallimard, Paris, 2022.
23. „Доклад Милова-Немцова: Олимпийский план Путина – грандиозная воровская афера и непоправимый удар по окружающей среде” – compromat.ru.
24. *Le Rapport Nemtsov: Poutine et la guerre*, Paris / Arles, Solin / Actes Sud, 2016.
25. „Катастрофа Boeing 777 в Донецкой области” – ru.wikipedia.org.
26. „Полный текст доклада Бориса Немцова о войне в Украине” – socdep.ru.
27 „L’Église orthodoxe noue une «Sainte-alliance» avec le Kremlin” – lalibre.be.
28. „Роскошь без декларации: какое имущество прячет от паствы патриарх Кирилл”, Компромат ГРУПП (compromat.group).
29. A se vedea Galia Ackerman, *Le Régiment immortel: La guerre sacrée de Poutine*, Premier Parallèle, Paris, 2019.
30. „Выборы мэра Москвы (2013)”, pe ru.wikipedia.org.
31. „Pourquoi Moscou avait tout intérêt à empoisonner son ex-espion… et à ce que ça se sache”, pe nouvelobs.com.
32. „Un palais pour Poutine” (versiunea franceză) – pe youtube.com.
33. „Суд отправил Алексея Навального в колонию. Итоги акций протеста 2 февраля”, pe ovdinfo.org.

34. „Алексея Навального приговорили к девяти годам колонии”, pe lenta.ru.
35. „Все как-то разом навальнилось Судьбы людей, работавших в штабах Навального: что они делают после разгрома оппозиции”, pe novayagazeta.ru.
36. O listă incompletă, care se opreşte în august 2021, poate fi găsită aici: „Что произошло с российскими медиа и НКО за 2021 год (ничего хорошего)”, pe the-village.ru.
37. „Верховный суд ликвидировал международный «Мемориал»„, pe rbc.ru.
38. „О нашей ликвидации | Правозащитный центр «Мемориал»„, pe memohrc.org.
39. „La liquidation de Memorial: pourquoi maintenant?”, pe desk-russie.eu.
40. „Que signifie l’ultimatum russe aux Occidentaux?”, pe desk-russie.eu.
41. Sergueï Medvedev, *Les Quatre Guerres de Poutine*, Buchet-Chastel, Paris, 2022.
42. „Об историческом единстве русских и украинцев”, pe kremlin.ru.
43. „Gerhard Schröder” – wikipedia.org.
44. „Intervention du Président Poutine”, în *Revue politique et parlementaire*.
45. Alexandre Soljenitsyne, *Comment réaménager notre Russie*, Fayard, Paris, 1990.

5. Crearea lui Homo post-sovieticus: ingineria sufletelor sub Putin

1. Scrisoarea academicianului I.P. Pavlov către Consiliul Comisarilor Poporului al URSS, din 21 decembrie 1934.
2. www.kasparov.ru/material.php?id=629A750786C88.
3. https://rummuseum.ru/portal/node/2553.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Zhirinovsky.

5. www.vice.com/en/article/xd5q47/the-best-of-vladimir-zhirinovsky-russias-craziest-politician.
6. *Eho Moskvi*, 15 octombrie 2014.
7. A se vedea Irina Koulikova, *Fenomen Jirinovskogo*, Moscova, Kontrolling, 1992.
8. www.rulit.me/books/poslednij-vagon-na-sever-read-449603-1.html.
9. http://anton-shekhovtsov.blogspot.com/2014/10/vladimir-zhirinovskys-contacts-with.html.
10. www.courrierinternational.com/article/2006/01/19/delicat.
11. www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/04/21/russian-politician-orders-aide-to-violently-rape-pregnant-journalist-on-live-tv/.
12. www.lefigaro.fr/international/2007/09/17/01003-20070917ARTFIG 90360-le_nouveau_pied_de_nez_de_lougovoi_aux_britanniques.php.
13. www.courrierinternational.com/article/2013/12/04/nostalgique.
14. https://ria.ru/20210823/ukraina-1746911493.html.
15. Christian Neef, „Fortress of Nationalism: Russia is Losing its Political Morals”, *Der Spiegel*, 31 martie 2015. www.spiegel.de/international/world/russia-recedes-into-nationalism-and-political-immorality-a-1026259.html.
16. www.britannica.com/biography/Vladimir-Zhirinovsky.
17. www.interpretermag.com/russia-this-week-roots- of-pro-russian-separatists-in-russian-ultranationalist-groups/.

18. https://news.obozrevatel.com/politics/58403- vrag-nomer-odin-zhirinovskij-predlozhil-szhech-turtsiyu-yadernyim-pozharom.htm.
19. www.reuters.com/article/us-usa-election-russian-trump-idUSKCN12C28Q.
20. http://rusnovosti.ru/posts/410932. Interviu din 3 martie 2016.
21. www.newsweek.com/brussels-attacks-russian-nationalist-leader- says-attacks-are-good-russia-439891.
22. www.kasparov.ru/material.php?id=62B610437935E.
23. http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/hardtalk/7252639.stm.
24. www.fontanka.ru/2022/02/20/70457303/.
25. www.unian.net/russianworld/lavrov-v-razgovore-s-zapadom-pereshel- na-fenyu-pacan-skazal-pacan-sdelal-novosti-rossii-11709259.html.
26. www.letemps.ch/opinions/une-guerre-totale-europe-helas-nest-une-idee-folle.
27. www.kasparov.ru/material.php?id=625DC7B425FDE.
28. www.kasparov.ru/material.php?id=62331E0E31D99.
29. https://svpressa.ru/economy/article/329665/.
30. www.kasparov.ru/material.php?id=62C84EE45FEC3.
31. https://life.ru/p/1309713.
32. www.themoscowtimes.com/2016/12/09/russias-foreign-minister- runs-his-potty-mouth-once-again-a56495.
33. https://m.lenta.ru/news/2021/10/13/putinjoke/.
34. www.kasparov.ru/material.php?id=62B4A1C8D4A3A.
35. https://vz.ru/opinions/2022/3/31/1151338.html.
36. Citat în Jean Orieux, *Catherine de Médicis*, Paris, France Loisirs, 1987, p. 545.

6. Argoul la Putin: marca unui „cod de viață”

1. Dată fiind dificultatea de a traduce argoul în cuvinte cu conotații echivalente, trimitem sistematic la originalul rusesc, cu câteva excepții. Acest articol se bazează în principal pe următoarea bibliografie:

M.T. Diatchok, *Polititcheskaïa lingvistika*, vyp. 2 (22), Ekaterinburg, 2007.

Mikhaïl Diomin, *Blatnoï*, Novosibirsk, 1994. Prima ediție prescurtată în rusă, în 1978, în revista *Vremia i mî*, de la New York, numeroase traduceri.

Aleksandr Soljenițîn, *Arkhipelag Goulag*, în *Sobranie sotchineniï*, Vermont-Paris, 1980, t. 6, glava 13, Sotsialno-blizkie.

Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, Desclée de Brouwer, Paris, 2018 (capitolul: „L'empreinte de la zone").

Surse web:

„Blatnoï jargon": https://fsin-pismo-gid.ru/blatnoj-zhargon?ysclid=l5az- muyj5s936404772.

„Iazyk Poutina – kak predmet izoutcheniia dlia lingvistov", 26 august 2017: https://ru.krymr.com/a/28698494.html.

„Kar rossiïskaïa propaganda ispol'zouet moujskie strasti, kolonka psikho" – loga Stanislava Khotskogo. 26 mai 2022: https://verstka.media/ strahi-muzchin/.

„Mikhalkov protiv mata v kino", 28 iunie 2014: www.rbc.ru/society/28/06/2014/57041ec49a794760d3d3fa42?ysclid=l4o-8l842up716468982.

„Potchemou fil'm Brat noujno ostavit' v prochlom?" Elizaveta Fandorina, 02/04/2017:
https://zen.yandex.ru/media/artforintrovert/pochemu-film-brat- nujno-os-tavit-v-proshlom-61fd415091c63d4d1c90a026.

„Pole brani: naoutchnoe osmyslenie fenomena rousskogo mata”: https:// theoryandpractice.ru/posts/12078-russkiy-mat?ysclid=l5az45ulm 9578682619.

„Poutin: 15 let gop-stopa”, 27 martie 2017: https://right-dexter.com/index. php/analytika/rossiya/putin-15-let-gop-stopa/?ysclid=l5b3906fm-1599795909#.YsblGoTP2M8.

„Victor Erofeev o mate v rousskom iazyke”, 27 iulie 2004: www.pravda.ru/news/culture/24402-viktor_erofeev_pisatel_priroda_russkogo_mata/.

(Toate sursele web au fost verificate pe 7 iulie 2022.)

2. Robert Laffont, Paris, 1975.

7. Cecenia sub Putin

1. Acest text a fost tradus cu grație din rusă de Sophie Shihab.
2. La musulmanii din Caucaz, la fel ca în alte părți ale lumii islamice, *adat* semnifică un ansamblu de instituții și norme juridice și domestice locale, stabilite prin tradiție și nereflectate de *șaria.*
3. Alexandre Bennigsen și Chantal Lemercier-Quelquejay, *Le Soufi et le Commissaire: Les confréries musulmanes en URSS*, Seuil, Paris, 1986.
4. www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=17#VwBovATQjPd2fmdM.
5. „Martial Law Remains in Force in the Chechen Republic”, *Kommersant*, 18 noiembrie 1991.
6. Vladimir Kara-Mourza, www.svoboda.org/a/1913853.html.
7. Serghei Iucenkov, deputat în Dumă, este un critic radical al intervențiilor militare ruse în Cecenia. A fost asasinat în 2003. Transfugul Aleksandr Litvinenko susține că i-a transmis probe ale implicării FSB în organizarea

operațiunii de luare de ostatici de către teroriștii ceceni într-un teatru moscovit, Dubrovka, în 2002. Acțiunea s-a soldat cu moartea a 174 de ostatici. Se crede că Iucenkov ar fi fost ucis pentru a fi împiedicat să dezvăluie aceste probe. *Cf*. „Юшенков, Сергей Николаевич”, pe ru.wikipedia.org; „Литвиненко: Юшенкова убили за расследование теракта в «Норд-Осте»„, pe lenta.ru.

8. Militar sovietic, apoi șeful statului-major al Ceceniei independente, Mashadov este ales președinte în 1997. Considerat susținător moderat al independenței, coabitează cu wahhabiții din guvern. După începutul celui de-al Doilea Război Cecen, susține rezistența contra armatei ruse, dar condamnă sistematic atacurile contra civililor. Conduce trupele de gherilă cecene după capturarea Grozniîiului de către ruși în 2000, fiind asasinat în 2005. *Cf*.„Aslan Mashadov”, pe wikipedia.org.
9. Adrian Florea, „De Facto States in International Politics (1945–2011): A New Data Set”, *International Interactions*, 40(5), pp. 788–811, pe researchgate.net.
10. În Rusia, aceşti voluntari sunt numiți „mercenari”, deşi, veniți de bunăvoie, mai degrabă îi finanțează pe cecenii lipsiți de resurse în loc să fie plătiți pentru serviciile lor.
11. O spune chiar Putin, mai ales într-un lung interviu luat de trei jurnaliști ruși cu puțin timp înainte ca acesta să devină președinte. A se vedea Vladimir Putin, *Première personne*, *ed. cit.* Argumentele pe care le folosește sunt aceleași cu care justifică invazia în Ucraina.
12. Ilyas Akhmadov și Miriam Lanskoy, *The Chechen Struggle: Independance Won and Lost*, Palgrave Macmillan, London, 2010.
13. „Un mufti à la tête de la Tchétchénie”, pe liberation.fr.

14. „Семейный метод Кадырова”, pe azattyq.org; „Как в Чечне всем миром выселяют родственников террористов”, pe rambler.ru.
15. „«We Have Only One Enemy – This Is Russia»: The Chechens Taking Up Arms for Ukraine”, pe oc-media.org; „Командир чеченских добровольцев рассказал о позоре Кадырова на Украине”, pe maxpark.com.
16. „«Животная сущность». Правда ли кадыровцы – самые жестокие подразделения на войне в Украине?”, pe kavkazr.com; „На войну в Украину из Чечни отправили уголовников”, pe kavkazr.com.

8. Putin **ş**i Georgia: negarea suveranit**ăţ**ii

1. Traducerea termenului anglo-american „*political warfare*”.
2. www.echr.coe.int/Documents/HUDOC_38263_08_Annexes_ ENG.pdf.
3. Gazeta.ru din 6 iulie 2006.
4. *Qvakutkhedi* („Piatra unghiulară”), nr. 8, 27 septembrie 2008.
5. Interviu cu patriarhul Ilia II citat în *Tabula*, iulie 2016.
6. De altfel, obiectivul intrării în NATO a fost pentru prima oară menționat de Şevardnadze într-un interviu din 1998 („Vom bate la uşa NATO”), iar apoi, oficial, la Summitul parteneriatului euro-atlantic de la Praga, din noiembrie 2002.
7. Aşa sunt numiți partizanii independenței Ceceniei.
8. Acest subiect are o importanță specială pentru fostul ofițer KGB Putin, care-şi desfăşurase operațiunile în Republica Democrată Germană.
9. Adresă a lui Putin către guvern, citată de *Wall Street Journal*, pe 29 noiembrie 2008.
10. Convorbiri personale.

11. Citat în „Why Lavrov calls Georgia «an anomaly» in the post-soviet space”, Jamestown Foundation, https://jamestown.org/why-does-lavrov-call-georgia-an-anomaly-in-the-post-soviet-space/.
12. Cartea economistei Larisa Bourakova *De ce a reuşit Georgia* devenise un *bestseller* în cercurile liberale ruse.
13. Potrivit *Le Nouvel Observateur*, care îl citează pe consilierul diplomatic al preşedinției Franței, Jean-David Levitte.
14. Data oficială a lansării politicii de *reset* este considerată 6 martie 2009, când a avut loc la Geneva întâlnirea dintre secretarul de stat american, Hillary Clinton, şi ministrul rus de externe, Serghei Lavrov.
15. www.reuters.com/article/us-nuclear-summit-obama-medvedev-idUSBRE82P0JI20120326.
16. Un caz notabil este cel al Acordului de Asociere între Uniunea Europeană şi Georgia, negociat între 2010 şi 2012. Uniunea a refuzat sistematic să califice prezența ilegală a armatei ruse pe pământ georgian ca ocupație militară.

9. Militarizarea conştiinţelor: pregătirea de război

1. *Cf.* „Реформа Вооружённых сил России (2008–2020)”, pe ru.wikipedia.org; „Armée russe, le temps de la réforme”, interviu de Pavel Felgengauer cu Galia Ackerman, *Politique internationale*, nr. 126, iarna 2010.
2. „Un docteur Folamour au Kremlin?”, pe desk-russie.eu.
3. Taraki a fost asasinat la ordinul lui Hafizullah Amin, el însuşi asasinat apoi de KGB, care l-a adus la putere pe Babrak Karmal, destituit ulterior la ordinele lui Gorbaciov. *Cf.* „Afganistan, des Soviétiques aux talibans”, pe radiofrance.fr.
4. Traducerea franceză (*Les Cercueils de zinc*), publicată la Christian Bourgois, Paris, 1990. [Versiunea în limba

română a fost publicată la Litera în 2016, în traducerea Justinei Bandol (n. tr.).]

5. Pentru Societatea Militaro-Istorică şi activitățile ei, a se vedea Galia Ackerman, *Le Régiment immortel*, *op. cit.*; „Российское военно-историческое общество”, pe histrf.ru.
6. „En Russie, l’historien du goulag Iouri Dmitriev condamné à quinze ans de prison”, pe lemonde.fr.
7. „Следы преступления. Что раскопало в Сандармохе Военно-Историческое общество”, pe urokiistorii.ru.
8. „Шойгу: основная задача «Юнармии» – воспитать патриотов РФ, а не военных”, pe tass.ru.
9. „Гимн Юнармии, текст песни «служить России», скачать”, pe Юнармия.рф.
10. Putin a vorbit despre asta în mai multe rânduri, *cf*. „Путин заявил о военной угрозе для Крыма в случае вступления Украины в НАТО”, 01.02.2022, pe iz.ru.
11. „ЛиС – Раскраска с наклейками А4 Военная техника РН-781”.
12. „Армейский спецназ. Раскраска для мальчиков”, de Ekaterina Rîdanskaia.
13. Un exemplu dintre sute altele, care se găsesc online: „Костюм Бока Военная форма Солдат – купить по выгодной цене на Яндекс Маркете”, pe yandex.ru.
14. „Военная вечеринка для детей: аты-баты, все в солдаты!”, pe fiestino.ru.
15. „Главный храм Вооружённых сил Российской Федерации”, pe ru.wikipedia.org.
16. Pentru o analiză detaliată a fenomenului, a se vedea Galia Ackerman, *Le Régiment immortel*..., *ed. cit.*
17. „Взгляд / Сенатор: Рекорд числа участников «Бессмертного полка» показал единство нашего общества”, pe vz.ru.

18. Александр Проханов – „О том, как потрясает сознание мистерия, имя которой – Бессмертный полк”, pe livejournal.com.
19. „Mettre le feu à cette maison”, pe desk-russie.eu.
20. „Дядя Вова/Uncle Vova (English subtitles)”, pe YouTube.

10. Putin, „războaiele hibride” şi destabilizarea Occidentului

1. A se vedea mai ales Nicolas Tenzer, „La guerre de l’information russe: pour une réponse globale”, *The Conversation*, 24 iunie 2016.
2. Anna Politkovskaïa, *Tchétchénie le déshonneur russe*, prefaţă de André Glucksman, Buchet-Chastel, Paris, 2003.
3. Luke Harding, „Russia Committed Human Rights Violation in Georgia War, ECHR Rules”, *The Guardian*, 21 ianuarie 2021.
4. Pentru o analiză critică, a se vedea Marco Longobardo şi Stuart Wallace, „The 2021 ECtHR Decision in Georgia v Russia (II) and the Application of Human Rights Law to Extraterritorial Hostilities”, *Israel Law Review* (Cambridge University Press), vol. 55, issue 2, iulie 2022, p. 145–177.
5. Elizabeth Tsurkov, „Russia Has Killed More Syrian Civilians than ISIS. Why Are They Getting Away With It?”, *Forwards*, 24 februarie 2020.
6. Isobel Koshiw, „Makeshift Graves and Notes on Doors: The Struggle to Find and Bury Mariupol’s Dead”, *The Guardian*, 1 iunie 2022.
7. Cu privire la natura crimelor în masă din Ucraina şi originea lor, a se vedea Nicolas Tenzer, „Russian Mass Crimes in Ukraine: A Deliberate Political Will. Genealogy of Sate Terror”, *Tenzer Strategics*, 1 iunie 2022. Pentru

consecințele lor, a se vedea Anthony Dworkin, „Laws against Slaughter: The Crimes that Shape Russia's War on Ukraine", European Council of Foreign Relations (ECFR), 12 aprilie 2022. Cu privire la crima împotriva păcii, care permite incriminarea directă a lui Putin, a se vedea Philippe Sands, „Inculper Poutine du crime d'agression permettrait de gagner du temps", *Le Monde*, 15 martie 2022.

8. *Le Monde*, 21 iunie 2022.
9. Despre semnificația strategică a acestei tăceri, a se vedea Nicolas Tenzer, „La guerre russe en Syrie change l'ordre du monde et le visage du XXIe siècle", *HuffPost*, 20 decembrie 2016.
10. A se vedea mai ales Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, „The «Macron Leaks» Operation: A Post-Mortem", Atlantic Council şi IRSEM, iunie 2019.
11. A se vedea Nicolas Tenzer, „La propagande «douce»: une menace invisible et invasive", desk-russie.eu, 22 iunie 2021.
12. Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, Alexandre Escorcia, Marine Guillaume şi Janaina Herrera, *Les Manipulations de l'information: Un défi pour nos démocraties*, raport al Centrului de Analiză, Previziuni şi Strategie (CAPS) al Ministerului Europei şi Afacerilor Externe şi al Institutului de Cercetare Strategică al Şcolii Militare (IRSEM) din cadrul Ministerului Apărării, Paris, august 2018.
13. A se vedea site-ul gulagu.net şi filmele activistului Serghei Saveliev.
14. Despre dezinformarea pe Facebook din timpul Mişcării Vestelor Galbene şi implicarea propagandei ruseşti, a se vedea studiul Avaaz „Yellow Vests Flooded by Fake News: Over 100M View of Disinformation on Facebook", 12 martie 2019.

15. A se vedea în particular Olivier Schmitt, „«Je ne fais que poser des questions.» La crise épistémologique, le doute systématique et leurs conséquences politiques”, *Fragments sur les temps présents*, 15 iunie 2018.
16. Cu privire la utilizarea acestui gen de propagandă în războiul din Ucraina, a se vedea Nicolas Tenzer, „How the Kremlin’s Narratives Are Still Influencing Some Western Political Leaders. Don’t Think that Russian Influence Has Disappeared”, *Tenzer Strategics*, 6 aprilie 2022.
17. Raymond Aron, „Qu’est-ce qu’une théorie des relations internationales?”, *Revue française de science politique*, 1967, vol. 17, nr. 5, mai ales p. 847.

11. Putin **ş**i ofensiva periferic**ă**

1. Asupra proiectului de distrugere radicală ca bază a ideologiei lui Putin, a se vedea Nicolas Tenzer, „What Does Vladimir Putin Want? Ideology, Movement and Destruction”, *Tenzer Strategics*, 23 decembrie 2021.
2. În privința surselor de inspirație ideologică ale lui Putin, ne vom baza mai ales pe Timothy Snyder, *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*, Tim Duggan Books, New York, 2018.
3. Dintre numeroasele surse în această problemă, e de amintit lucrarea de căpătâi scrisă de Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*
4. Am dezvoltat acest subiect în Capitolul 10. Asupra vulnerabilităților democrațiilor, a se vedea şi documentul creat de noi pentru Finnish Institute of International Affairs: „Tackling Democratic Vulnerabilities in the Post-truth Era: Domestic and International Responses”, *FIIA Briefing Paper* 252, 3 decembrie 2018.
5. Despre semnificația şi amploarea crimelor comise pe scară largă de Putin în Ucraina, a se vedea Nicolas

Tenzer, „Russian Mass Crimes in Ukraine: A Deliberate Political Will. Genealogy of State Terror”, *op. cit.*

6. Discurs din 24 aprilie 2005.
7. În privința acestui parteneriat semnat în 2009, a se vedea nuanțatul studiu al lui Gustav Gressel „Promoting European Strategic Sovereignty in the Eastern Neighbourhood”, European Council of Foreign Relations (ECFR), 1 decembrie 2020; de asemenea, Pierre Mirel, „The Eastern Partnership, between Resilience and Interference”, Fondation Robert Schuman, *European Issue*, 5809, 17 martie 2021; ca şi studiul critic realizat de Amanda Paul şi Ionela Maria Ciolan, „Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to Move forward”, European Policy Centre (EPC), 14 decembrie 2021.
8. Deşi țările menționate au beneficiat prin Parteneriat, în mod diferențiat, de ajutoare în valoare de câteva miliarde de euro, rezultatele au fost foarte diferite în materie de reformă instituțională şi de orientare a fluxurilor de marfă, fiindcă unele dintre ele au continuat să privilegieze legăturile economice cu Rusia. A se vedea mai ales Pierre Andrieu: „La politique de Partenariat de l'Union européenne: dix ans après”, Notă FRS, 49/2020, 15 iunie 2020.
9. Despre semnificația şi amploarea acestei revoluții paşnice, a se vedea Katia Glod, „The Future of Belarus”, Center for European Policy Analysis (CEPA), 18 noiembrie 2020; „Bloodied but Unbowed: Belarusian Opposition Fights On”, *eod. loc.*, 15 octombrie 2021; Nicolas Tenzer, „What's at Stake with Belarus? Saving Belarus from the Grip of the Russian Regime”, *Tenzer Strategics*, 29 iunie 2021.
10. Asupra implicării acestuia, a se vedea Alla Leukavets, „Crisis in Belarus: Main Phases and the Role of Russia,

the European Union and the United States”, Wilson Center, *Kennan Cable*, nr. 74, ianuarie 2022.

11. A se vedea mai ales *EUvsDisinfo*, „Question Less: RT Strike-Breakers Replace Belarusian Journalists on Strike”, 11 septembrie 2020.
12. Despre conflictul din Transnistria, a se vedea Natalya Belitzer, „The Transnistrian Conflict”, în Anton Bebler (ed.), *„Frozen Conflicts” in Europe*, Leverkusen, Verlag Barbara Budrich, 2015.
13. Despre riscul major ca Putin să utilizeze Transnistria ca element auxiliar în conflictul din Ucraina, a se vedea David Brewster, „Transnistria: The Next Front of the Ukraine War”, *The Interpreter*, Lowy Institute, 2 mai 2022.
14. A se vedea în primul rând raportul din 2020 al Human Rights Watch, care consemnează numărul disidenților aflați în închisoare, limitarea dreptului de a protesta, ținerea sub control a presei şi intimidarea avocaților.
15. Principalul scandal legat de această politică de influență a fost cel al corupției masive în Consiliul Europei. A se vedea, mai ales, Transparency International, „La machine à blanchir l’Azerbaïdjan: un an après où en est la justice?”, 30 ianuarie 2018.
16. A se vedea în special Rahim Rahimov, „Israel Delivers Aid to Azerbaijan: Background and Implications”, *Eurasia Daily Monitor*, vol. 17, 159, Jamestown Foundation, 10 noiembrie 2020.
17. Pentru o analiză geostrategică de ansamblu a conflictului din toamna anului 2020, a se vedea Nicolas Tenzer, „Who is the Real Winner in the Nagorno-Karabakh Conflict? Diplomatic Lessons from a Western Failure”, *Tenzer Strategics*, 29 octombrie 2021.

18. OTSC este o organizație politico-militară fondată pe 7 octombrie 2002, din care fac parte Rusia, Armenia, Belarusul, Kazahstanul, Tadjikistanul şi Kîrgîzstanul.
19. Despre noua orientare politică a Kazahstanului, a se vedea Temur Umarov, „After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sights?", Carnegie Endowment for International Place, 10 august 2022.
20. Se poate de altfel trasa o anumită paralelă între războaiele din fosta Iugoslavie şi cel al lui Putin contra Ucrainei. A se vedea, în acest sens, Bruno Tertrais şi Loïc Tregoures, „De Sarajevo à Marioupol: ce que les guerres en ex-Yougoslavie nous disent du destin de l'Ukraine", Institut Montaigne, 14 aprilie 2022.
21. Pentru o vedere de ansamblu, Sylvie Kauffmann, „Dans les Balkans, le spectre des années 1990 rôde, insidieux, poussé par la Serbie et la Russie", *Le Monde*, 10 noiembrie 2021.
22. A se vedea mai ales Simon Piel şi Thomas Saintourens, „En Serbie, guerre de la cocaïne, corruption et méthodes brutales inspirées des narcos du Mexique", *Le Monde*, 19 mai 2022; şi Rémy Ourdan, „Dans les Balkans, les gangs au cœur d'un système d'État", *Le Monde*, 30 iulie 2021.
23. Despre acest gen de „ambiguități concludente", a se vedea Engjellusshe Morina, „Bound to Russia: Serbia's Disruptive Neutrality", ECFR, 14 martie 2022.
24. Detaliat, în Mira Milosevich, „Russia's Weaponization of Tradition: the Case of the Orthodox Church in Montenegro", Center for Strategic and International Studies (CSIS), 25 septembrie 2000.
25. A se vedea, pe acest subiect, ancheta *Bellingcat*, „Second GRU Officer Indicted in Montenegro Coup Unmasked", 22 noiembrie 2018.
26. Despre obiectivele Rusiei în Bosnia, a se vedea Ismet Fatih C̆anc̆ar, „Russia's New Front with the West in

Bosnia”, Royal United Services Institute (RUSI), 21 martie 2022.
27. Fapt mărturisit chiar de ministrul rus al apărării. A se vedea „All of Russia’s Latest Weapons Tested in Syria, Says Defense Chief”, *Tass*, 30 august 2021.
28. Grupul Wagner a fost conceput ca un braț armat oficios al Kremlinului de către Statul-Major rus, care continuă să-l controleze. A se vedea Irina Malkova şi Anton Baev, „A Private Army for the President: The Tale of Evgeny Prigozhin’s Most Delicate Mission”, *The Bell*, 31 ianuarie 2019.
29. A se vedea mai ales Élise Vincent, „Exactions et prédations minières: le mode opératoire de la milice russe Wagner en Afrique”, *Le Monde*, 14 decembrie 2021.
30. A se vedea excelentul documentar realizat pentru France 5 de Ksenia Bolciakova şi Alexandra Jousset, *Wagner, l’armée de l’ombre de Poutine*, 2021.

12. Putin **ş**i obsesia ucrainean**ă**

1. „Russian Losses to Date: Almost 40 000 Military Personnel”, *Ukrayinska Pravda*, 24 iulie 2022, www.pravda.com.ua/eng/news/2022/07/24/7359880/. Pentagonul dă cifre şi mai mari: pe 9 august 2022, între
70.000 şi 80.000 de militari ruşi morți sau răniți. A se vedea Tomas Burgel, „Le Pentagone révèle ses chiffres: les pertes russes en Ukraine sont colossales”, pe slate.fr.
2. Jeffrey Sonnenfeld, Steven Tian, „Actually, the Russian Economy Is Imploding”, *Foreign Policy*, 22 iulie 2022, https://foreignpolicy.com/2022/07/22/russia-economy-sanctions-myths-ruble-business.
3. *Cf*. Brendan Cole, „Gorbachev Feels His Life’s Work Being Destroyed by Putin”, *MSN News*, 22 iulie 2022, www.msn.com/en-us/news/world/gorbachev-feels-his-

life-s-work-being-destroyed-by-putin-close-friend-says/ar-AAZRk8U.
4. „Vladimir Putin is in Thrall to a Distinctive Brand of Russian Fascism”, *The Economist*, 28 iulie 2022, www.economist.com/briefing/2022/07/28/vladimir-putin-is-in-thrall-to-a-distinctive-brand-of-russian-fascism.
5. „Russian Forces Conducting Detentions and Forced Deportations Through Systematic Filtration Operations”, U.S. National Intelligence Council, unclassified memorandum, 15 iulie 2022, www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/NICM-Unclassified-Assessment-on-Russian-Filtration-Camps-2022.pdf.
6. „In Mid-May, the Estimated Figure Was 1.3 million, Including 223 000 Children”, *Glavkom*, 17 mai 2022, https://glavcom.ua/country/incidents/rosiya-vikrala-ponad-milyon-ukrajinciv-oon-ne-maje-do-nih- dostupu-846312.html. A se vedea, de asemenea, raportul Human Rights Watch „Ukraine: Torture, Disappearances in Occupied South”, HRW, 22 iulie 2022, www.hrw.org/news/2022/07/22/ukraine-torture-disappearances-occupied-south. Ca şi raportul precedent, „Russia: Forcible Disappearances of Ukrainian Civilians”, HRW, 14 iulie 2022, www.hrw.org/news/2022/07/14/russia-forcible-disappearances-ukrainian-civilians.
7. Robbie Gramer, Amy Mackinnon, „Ukraine’s «Nuremberg Moment» Amid Flood of Alleged Russian War Crimes”, *Foreign Policy*, 10 iunie 2022, https://foreignpolicy.com/2022/06/10/ukraines-nuremberg-moment-amid-flood-of-alleged-russian-war-crimes. De asemenea, Dan Bilefsky, Matthew Mpoke Bigg, „The Many Parties Involved Complicate War Crimes

Investigations”, *The New York Times*, 15 iulie 2022, www.nytimes.com/2022/07/15/world/the-many-parties-involved-complicate-war-crimes-investigations.html.

8. A se vedea Alex Hinton, „War Crimes or Genocide? Either Way, We Can’t Let Russian Atrocities Go Unanswered”, *Los Angeles Times*, 5 aprilie 2022, www.latimes.com/opinion/story/2022-04-05/ukraine-russia-bucha-genocide-war-crimes. De asemenea Tyler Pager, „Biden Calls Russia’s War in Ukraine a «Genocide»„, *The Washington Post*, 12 aprilie 2022, www.washingtonpost.com/politics/2022/04/12/biden-calls-russias-war-ukraine-genocide. În plus, Claire Parker, „What Is Genocide, and Is Russia Carrying It out in Ukraine?”, 17 aprilie 2022, www.washingtonpost.com/world/2022/04/17/genocide-definition-russia-ukraine. Şi Azeem Ibrahim, „Russia’s War in Ukraine Could Become Genocide”, *Foreign Policy*, 27 mai 2022, https://foreignpolicy.com/2022/05/27/russia-war-ukraine-genocide. În fine, Victoria Kim *et al.*, „Ferocious Russian Attacks Spur Accusations of Genocide in Ukraine”, *The New York Times*, 27 mai 2022, www.nytimes.com/live/2022/05/27/world/russia-ukraine-war#ferocious-russian-attacks-spur-accusations-of-genocide-in-ukraine.
9. Philippe Sands, *Retour à Lemberg*, Albin Michel, Paris, 2017.
10. Citat în Brendan Cole, „Russia Committing Genocide in Ukraine, Says Holocaust Expert”, *Newsweek*, 5 aprilie 2022, www.newsweek. com/ukraine-russia-zelensky-putin-genocide-war-crime-1695051.
11. United Nations, The 2005 World Summit Outcome Document, paragraph 139,

www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to- protect.shtml.
12. Stéphanie Maupas, „La Cour internationale de justice appelle à la «suspension immédiate» des opérations militaires russes en Ukraine”, *Le Monde*, 17 martie 2022, www.lemonde.fr/international/article/2022/03/17/la-cour-internationale-de-justice-appelle-a-la-suspension-immediate-des-operations-militaires-russes-en-ukraine_6117919_3210. html.
13. Philippe Sands, „Prosecuting Putin's Aggression”, *The Nation*, 14 aprilie 2022, www.thenation.com/article/world/ukraine-putin-aggression-crime.
14. Sevgil Musaïeva, „The International System Is Broken. British Lawyer Philip Sands on How to Punish Putin for the War in Ukraine”, *Ukrainska Pravda*, 12 aprilie 2022, www.pravda.com.ua/eng/articles/2022/04/12/7338924/.
15. Princeton University Press, Princeton, 2017.
16. Citat de Brendan Cole, „Russia Committing Genocide in Ukraine, Says Holocaust Expert”, *art. cit*.
17. www.justsecurity.org/81789/russias-eliminationist-rhetoric-against-ukraine-a-collection/.
18. Timofei Sergheițev, „Что Россия должна сделать с Украиной”, *RIA Novosti*, 3 aprilie 2022, https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html. Traducerea engleză: https://russiavsworld.org/what-should-russia-do-with-ukraine.
19. Timothy Snyder, „Russia's Genocide Handbook”, 8 aprilie 2022, https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook.
20. *Ibidem*.

21. Timothy Snyder, „Nazis, Nukes, and NATO, or What the Russo-Ukrainian War Is Not About”, 21 iulie 2022, https://snyder.substack. com/p/nazis-nukes-and-nato.
22. Timofei Sergheițev, „Что Россия должна сделать с Украиной”, *art. cit*.
23. *Ibidem.*
24. Citat de Brendan Cole, „Russia Committing Genocide in Ukraine...”, *art. cit.*
25. Timofei Sergheițev, *art. cit*. Şi, de asemenea, „RIA Novosti Has Clarified Russia's Plans vis-à-vis Ukraine and the Rest of the Free World in a Program like Article: What Russia Should Do with Ukraine?”, Center for Civic Liberties, 4 aprilie 2022, https://ccl.org.ua/en/news/ria-novosti-has-clarified-russias-plans-vis-a-vis-ukraine-and-the-rest-of-the-free-world-in-a-program-like-article-what-russia-should-do-with-ukraine-2/. Şi, de asemenea, Françoise Thom, „Les idéologues russes visent à liquider la nation ukrainienne”, *Desk Russie*, 6 aprilie 2022, https://desk-russie.eu/2022/04/06/les-ideologues-russes.html. [Textul a fost publicat de fapt pe RIA Novosti, agenția de presă oficioasă a guvernului rus, aşa cum afirmă chiar autorii un pic mai sus. După ce probabil a fost retras, linkul de Internet menționat de autori putea fi accesat în momentul traducerii acestei cărți – ianuarie 2023 (n. red).]
26. Milàn Czerni, „Comment Poutine veut effacer l'Ukraine”, *Le Grand Continent*, 23 februarie 2022.
27. https://censor.net/ru/news/3331466/ukrainstvo_feyik_ego_ne_bylo_i_net_izmenit_soznanie_vajneyishaya_tsel_medvedev.
28. Alexander Motyl, „Is Putin Committing Genocide in Ukraine?”, *Tablet*, 24 mai 2022,

https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/is putin-committing-genocide-in-ukraine.
29. New Lines Institute for Strategy and Policy din Washington şi Raoul Wallenberg Centre for Human Rights din Montreal, „An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent", mai 2022, https://newlinesinstitute.org/an-independent-legal-analysis-of-the-russian-federations-breaches-of-the-genocide-convention-in-ukraine-and-the-duty-to-prevent/.
30. Simon Bouvier, „Macron Rejects Use of the Term «Genocide» to Describe Russian Atrocities in Ukraine", CNN, 13 aprilie 2022, https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-04-13- 22/index.html.
31. „Zelenskiy Trolls Putin after Russian President Publishes Article on Ukraine", RFE/RL Newsline, 13 iulie 2021, www.rferl.org/a/zelenskiy-trolls-putin-ukraine/31356912.html.
32. A se vedea Peter Kenez, *Civil War in South Russia, 1918: The First Year of the Volunteer Army*, în special Cap. 8: „A Russia Great, United, and Indivisible", University of California Press, Berkeley, 1971; https://doi.org/10.1525/9780520312265-010.
33. „Aggressor and Professor", *Svoboda*, 20 martie 2015, www. svoboda.org/a/26907371.html.
34. Игорь Джадан, „Операция «Механический апельсин»„, Русский журнал, 21 aprilie 2008, http://www.russ.ru/pole/Operaciya-Mehanicheskij-apel-sin.
35. Anton Barbashin, Hannah Thoburn, „Putin's Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea", *Foreign Affairs*, 31 martie 2014,

www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/ 2014-03-31/putins-brain; Anton Shekhovtsov, „Putin's Brain?", *New Eastern Europe*, nr. 4, 2014, pp. 72–79, www.ceeol.com/search/article- detail?id=429899; David von Drehle, „Russian Intellectual Aleksandr Dugin Is also Commonly Known as «Putin's Brain»„, NPR, 27 martie 2022, www.npr.org/2022/03/27/1089047787/russian-intellectual-aleksandr-dugin-is-also-commonly-known-as-putins-brain; Peter Hughes, „«Putin's Brain»: What Alexander Dugin Reveals about Russia's Leader", *Spectator*, 19 aprilie 2022, www.spectator.co.uk/article/-putin-s-brain-what-alexander-dugin-reveals-about-russia-s-leader; Michael Millerman, „Inside «Putin's Brain»: The Political Philosophy of Alexander Dugin", Millerman School, Toronto, 2022.

36. *Cf*. „Истинный Иван Ильин только-только начинает открываться вдумчивому читателю из Кремля", pe gazeta.ru.
37. „Злободневный Солженицын: о войне между Россией и Украиной", pe rambler.ru
38. Edward Keenan, „On Certain Mythical Beliefs and Russian Behaviors", în Stephen Frederick Starr (ed.), *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*, M.E. Sharpe, Armonk, New York, 1994, pp. 19–40.
39. Această idee este exprimată mai ales de numeroşii „porumbei ai Kremlinului" şi de acoliţii de profesie ai lui Putin, dar şi de specialişti reputaţi, în particular cei din şcoala „realistă" a relaţiilor internaţionale. A se vedea, de exemplu, John Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, septembrie/octombrie 2014, pp. 77–89.

40. https://koerber-stiftung.de/internationale-politik/bergedorfer-gespraechskreis/protokolle/protokoll-detail/BG/russland-und-der-westenbrinternationale-sicherheit-und-reformpolitik.html.
41. Timothy Garton Ash, „Putin's Deadly Doctrine", *The New York Times*, 18 iulie 2014, www.nytimes.com/2014/07/20/opinion/sunday/protecting-russians-in-ukraine-has-deadly-consequences.html.
42. Citat de Robert Person, Michael McFaul, „What Putin Fears Most", *Journal of Democracy*, 22 februarie 2022, www.journalofdemocracy. org/what-putin-fears-most/.
43. Interviul luat lui Vladimir Putin de National Public Radio, transmis pe 15 noiembrie 2001, https://legacy.npr.org/news/specials/putin/nprinterview.html.
44. Site-ul Preşedinţiei Rusiei, „Press Statement and Answers to Questions at a Joint News Conference with Ukrainian President Leonid Kuchma", Soci, 17 mai 2002, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21598.
45. Site-ul Preşedinţiei Rusiei, „After the Russia-NATO Summit President Vladimir Putin took part in a joint press conference with NATO Secretary General George Robertson and Italian Prime Minister Silvio Berlusconi", 28 mai 2002, www.en.kremlin.ru/events/president/news/43122.
46. James Sherr, „The Dismissal of Borys Tarasyuk: Occasional Brief", Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhurst, Camberley, 6 octombrie 2000.
47. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text.
48. Citat de Leonid Shvets, „KGB Agent Who Dreamed of NATO", *Promote Ukraine*, 6 august 2021,

www.promoteukraine.org/kgb-agent-who- dreamed-of-nato/.
49. Site-ul Preşedinţiei ruse, „Russia Takes a Negative View of NATO Expansion but Has always Seen the European Union's Enlargement as a Positive Process", 10 decembrie 2004, www.en.kremlin.ru/events/president/news/32366.
50. Jan Maksymiuk, „Ukraine: Parliament Recognizes Soviet-Era Famine as Genocide", *RFE/RL*, 29 noiembrie 2006, www.rferl. org/a/1073094.html.
51. Pål Kolstø, „Dmitrii Medvedev's Commission against the Falsification of History: Why Was It Created and What Did It Achieve? A Reassessment", *Slavonic and East European Review*, nr. 4, 2019, pp. 738–760, www.jstor.org/stable/10.5699/slaveasteurorev2.97.4.07 38. A se vedea şi Ivan Kurilla, „The Implications of Russia's Law against the «Rehabilitation of Nazism»„, *PONARS Eurasia Policy Memo*, nr. 331, august 2014. Şi, de asemenea, Nikolay Koposov, *Memory Laws, Memory Wars. The Politics of the Past in Europe and Russia*, în special capitolul 6, „Memory Laws in Putin's Russia", Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
52. „How Kremlin Uses «Soft Power» for Malign Influence: Case of Rossotrudnichestvo in Ukraine", Hybrid Warfare Analytical Group, 9 septembrie 2020, https://uacrisis.org/en/how-kremlin-uses-soft-power-for-malign-influence-case-of-rossotrudnichestvo-in-ukraine. Şi: Yulia Masiyenko *et al*., „«The Russian Flag Will Be Flown Wherever Russian Is Spoken»: «Russkiy Mir» Foundation", Ukrainian Institute, 2022, https://ui.org.ua/en/sectors-en/russkiy-mir-foundation-2/.
53. www.dw.com/ru/rossotrudnichestvo-i-rjad-rossijskih-kompanij-popali-pod-sankcii-kieva/a-57099884.

54. https://meduza.io/news/2022/07/21/evrosoyuz-vvel-sanktsii-protiv-sobyanina-bezrukova-mashkova-i-lidera-nochnyh-volkov.
55. www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html.
56. Preşedinția Rusiei, „Address to the President of Ukraine Victor Yushchenko”, 13 august 2009, en.kremlin.ru/supplement/4938.
57. James Sherr, *The Mortgaging of Ukraine’s Independence: Briefing Paper*, Chatham House, London, 2010.
58. *Ibidem*, p. 3.
59. *Ibidem*, p. 16.
60. Valentina Pop, „Ukraine Drops Nato Membership Bid”, *EUobserver*, 4 iunie 2010, https://euobserver.com/news/30212.
61. Andrew Wilson, *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*, Yale University Press, New Haven/London, 2005.
62. https://gordonua.com/news/politics/surkov-prinuzhdenie-si-loy-k-bratskim-otnosheniyam-edinstvennyy-metod-istoricheski-doka-zavshiy-effektivnost-na-ukrainskom-napravlenii-1488549.html.
63. www.rferl.org/a/ukraine-medvedchuk-house-arrest-extended/ 31647523.html.
64. https://en.desk-russie.eu/2021/12/30/what-does-the-russian-ultimatum.html.

13. Vladimir Putin **şi** fiascoul serviciilor secrete în Ucraina

1. Acest articol se inspiră în principal din interviurile şi articolele publicate de jurnalistul de investigații Andrei Soldatov, fondator al site-ului https://agentura.ru şi autor, împreună cu Irina Borogan, a mai multe cărți

dintre care *Les Héritiers du KGB: Enquête sur les nouveaux boyards du KGB* (François Bourin, Paris, 2011), tradusă din rusă în franceză de Natalia Rutkeivch şi prefaţată de Galia Ackerman. Soldatov este primul care a anchetat cel de-al Cincilea Serviciu al KGB, începând din 2022. Tot el este cel care a anunţat pe propriul cont de Twitter că Beseda a fost pus în arest la domiciliu (11 martie), apoi transferat la Lefortovo (8 aprilie) şi în fine eliberat (29 aprilie). Am folosit, de asemenea, articolele şi interviurile jurnalistului Christo Grozev, care lucrează pentru site-ul de investigaţii Bellingcat, ca şi conversaţiile săptămânale ale lui Serghei Jirnov, vechi transfug KGB, cu un celebru anonim („un general SVR" care a cerut să i se spună Viktor Mihailovici), pe canalul de YouTube al celui dintâi. A se vedea, de asemenea, cartea lui Serghei Jirnov, *L'Engrenage* (Albin Michel, Paris, 2022). În fine, am mai utilizat investigaţia de amploare realizată de ziarul *Washington Post* cu privire la rolul serviciilor de informaţii ruseşti înaintea invaziei, publicată pe 19 august – Greg Miller şi Catherine Belton, „Russia's spies misread Ukraine and misled Kremlin as war loomed", bazată pe informaţii din serviciile secrete americane şi ucrainene.

14. Stâlpii politicii externe putiniste: recrutarea, extorcarea **şi şa**ntajul

1. https://zavtra.ru/blogs/gazopoklonniki.
2. A se vedea Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, pp. 11–28.
3. Citat de N.A. Nikolaï Efimov, „Sergueï Mironovitch Kirov", *Voprosy istorii*, nr. 11, 1995, p. 58.
4. www.theguardian.com/world/2022/jun/02/germany-dependence-russian-energy-gas-oil-nord-stream.

5. www.kasparov.ru/material.php?id=629A750786C88.
6. *Nezavisimaia Gazeta*, 18 octombrie 2004.
7. https://russtrat.ru/analytics/27-dekabrya-2020-0010-2544.
8. www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/gazproms-folly-in- seeking-to-deliver-nord-stream-2-it-may-undermine-its-own-access- to-eu-markets/.
9. https://ria.ru/20210724/ukraina-1742591871.html.
10. www.nytimes.com/2022/02/18/us/politics/putin-ukraine.html.
11. https://russtrat.ru/comments/17-iyulya-2021-0010-5091.
12. www.gazeta.ru/business/2021/08/01/13823180.shtml?up-dated.
13. www.svoboda.org/a/opravdaetsya-li-gazovyy-shantazh-kremlya-efir- v-20-30/31480777.html.
14. https://ria.ru/20210706/gazprom-1739985532.html.
15. https://svpressa.ru/blogs/article/312475/?aft=1.
16. https://svpressa.ru/world/article/324016/.
17. https://vz.ru/world/2021/11/26/1131154.html.
18. www.kasparov.ru/material.php?id=62BE875ED48E6.
19. www.gazeta.ru/politics/2022/06/27/15043916.shtml.
20. www.svoboda.org/a/v-radioaktivnyy-pepel-chem-i-kogda-za-konchitsya-novaya-holodnaya-voyna/31386334.html.
21. Inițial, Legea Magnițki, promulgată în 2012, prevedea sancțiuni financiare şi interdicții de viză pentru funcționarii ruşi suspectați că ar fi implicați în decesul în închisoare, în 2009, al avocatului Serghei Magnițki, simbol al luptei contra corupției din Rusia. Ulterior, aplicarea legii a fost extinsă şi la alte cazuri de violări flagrante ale drepturilor omului.

22. http://graniru.org/Society/Media/Television/m.255090.html.
23. www.gazeta.ru/social/news/2016/10/10/n_9202727.shtml.
24. www.ej.ru/?a=note&id=30275.
25. http://nvo.ng.ru/realty/2016-12-02/1_928_europe.html.
26. www.businessinsider.fr/us/putins-doomsday-weapons-push-likely-to- cause-more-deadly-accidents-2019-8.
27. www.express.co.uk/news/world/1335001/vladimir-putin-russia-missile-skyfall-Burevestnik-world-war-3-nuclear-war.
28. www.ng.ru/armies/2021-08-08/2_8219_sarmat.html.
29. www.ng.ru/armies/2021-08-08/2_8219_sarmat.html.
30. www.ng.ru/armies/2021-08-08/2_8219_sarmat.html.
31. https://vz.ru/opinions/2021/12/27/1135477.html.
32. www.9news.com.au/world/russia-military-weapons-arctic-circle-superweapon-stealth-torpedo-vladimir-putin-norway/826f9279-653f-475a-83aa-7f8bfad08b9e.
33. www.businessinsider.fr/us/russia-tests-nuclear-doomsday-torpedo-in-arctic-expands-military-2021-4.
34. www.pulse.ng/bi/politics/the-real-purpose-of-russias-100-megaton-underwater-nuclear-doomsday-device/mqz9kqb.amp.
35. https://desk-russie.eu/2022/01/14/les-armes-nouvelles-russes.html.
36. www.20minutes.fr/monde/3321239-20220706-guerre-ukraine-direct-donbass-civils-appeles-evacuer-sloviansk.
37. https://thehill.com/opinion/national-security/566090-putins-flying-nuclear-command-center-presents-a-doomsday-scenario.
38. www.ng.ru/video/609542.html.

39. https://vz.ru/politics/2018/3/1/910627.html.
40. „Миропорядок 2018”, Новый фильм Владимира Соловьева о Путине – YouTube.
41. www.svoboda.org/a/29086249.html.
42. www.svoboda.org/a/29244779.html.
43. www.ntv.ru/novosti/2089644/.
44. www.svoboda.org/a/v-radioaktivnyy-pepel-chem-i-kogda-za-konchitsya-novaya-holodnaya-voyna/31386334.html.
45. Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, pp. 118–119.
46. www.russiapost.su/archives/269405.
47. https://svpressa.ru/war21/article/319616/.
48. https://svpressa.ru/war21/article/319616/.
49. Irina Alksnis, https://ria.ru/20211220/ultimatum-1764453150.html.
50. yandex.ru/video/preview/?text=воскресный%20вечер%20с%20владимиром%20соловьёвым%20последний%20выпуск%20 сегодня &path=wizard&parent-reqid=1642406640864314-158886708-75597530364-man1-2538-man-l7-balancer-8080-BAL-831&wiz_type=vital&filmId=1670348338292578284З.
51. www.kasparov.ru/material.php?id=61E5B5F409FB9.
52. www.kasparov.ru/material.php?id=61EAEE5A1EB46.

15. Reţelele lui Vladimir Putin în Occident şi metodele lor

1. A se vedea mai ales Cécile Vaissié, *Les Réseaux du Kremlin en France*, Les Petits Matins, Paris, 2016, sau Nicolas Hénin, *La France russe*, Fayard, Paris, 2016.
2. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, p. 39.

3. „Potchemou neobkhodimo byt so svoïeï stranoï, kogda ona soverchaïet istoritcheskiï povorot I vybor. Otvetchaïet Mikhaïl Piotrovski”, *Rossiskaïa Gazeta*, 22 iunie 2022, https://rg.ru/2022/06/22/kartina-mira.html.
4. Olga Medvedkova, „Ilya Répine: pour en finir avec l'«âme russe»„, *Desk Russie*, 10 iunie 2022.
5. Valentina Di Liscia, „Sanctioned Russian Oligarchs Ousted From Tate Museums”, *Hyperallergic*, 14 martie 2022.
6. www.festival-cannes.com/fr/infos-communiques/communique/articles/declaration-du-festival-de-cannes-sur-la-situation-en-ukraine.
7. https://quandlesrussesnousetonnent.quandlesrusses.com/les-partenaires-du-festival.html.
8. „Oxford University Must Stop Selling Its Reputation to Vladimir Putin's Associates”, *The Guardian*, 3 noiembrie 2015.
9. *Ibidem.*
10. Casey Michel, „How Russia's Oligarchs Laundered their Reputations in the West”, *Intelligencer*, 1 aprilie 2022.
11. Valentina Di Liscia, „Sanctioned Russian Oligarchs Ousted from Tate Museums”, *op. cit.*
12. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, p. 29.
13. *Ibidem.*
14. *Ibidem.*
15. *Ibidem.*
16. Robin d'Angelo, Antoine Malo, „Quand les Russes choyaient Éric Zemmour”, *JDD*, 5 martie 2022.
17. „DSK: nouvelle fonction en Russie”, *Le Figaro*, 19 iulie 2013.

18. „«Pandora Papers»: révélations sur les bonnes affaires fiscales de Dominique Strauss-Kahn au Maroc et aux Émirats arabes unis”, Franceinfo, 4 octombrie 2021.
19. Mark Ames, Ari Berman, „McCain's Kremlin Ties”, *The Nation*, 1 octombrie 2008.
20. www.kp.ru/daily/26325/3206463/.
21. „Federalny zakon Rossiïskoï Federatsii ot 23 iïoulia 2010. N 179-F”, *Rossiskaïa Gazeta*, 27 iulie 2010, www.rg.ru.
22. https://dossier.center/rossotr/.
23. Andrei Soldatov et Irina Borogan, *The Compatriots: The Brutal and Chaotic History of Russia's Exiles, Émigrés, and Agents Abroad*, PublicAffairs, New York, 2019, e-book.

16. Nimicirea popoarelor

1. www.tert.am/en/news/2011/01/26/saakashvilikrokodile/235569.
2. *Forbes*, 1 octombrie 1999.
3. www.forbes.ru/biznes/100-let-forbes351387-dogovor-s-dyavolom-chto-svyazyvalo-borisa-berezovskogo-i-liderov.
4. www.mk.ru/editions/daily/article/2006/06/22/180995-tayna-atolla- chast-iii.html.
5. www.mk.ru/editions/daily/article/2006/06/22/180995-taynaatolla-chast-iii.html.
6. https://cnnn.ru/06/02/2020/23385/gennadij-shpigun-kto-na-samomdele-stoyal-za-poxishheniem-generala.html.
7. George Soros este un miliardar american de origine maghiară care şi-a investit o mare parte a averii în crearea fundaţiilor Open Society (32 de miliarde de

dolari), acționând pentru liberalizarea şi democratizarea Europei de Est şi a Rusiei postcomuniste. Această activitate i-a atras ura regimurilor autoritare, precum cel rus sau cel din Ungaria, şi a extremei drepte europene.

8. www.mk.ru/editions/daily/article/2006/06/22/180995-tayna-atolla- chast-iii.html.
9. https://biography.wikireading.ru/63696.
10. https://biography.wikireading.ru/63696.
11. Interviu pentru postul Rossia 1, 5 octombrie 2016.
12. NTV, 26 decembrie 1999.
13. https://politkovskaya.novayagazeta.ru/pub/1999/1999-29.shtml.
14. https://fr.wikipedia.org/wiki/Seconde_guerre_de_Tch%C3%A9tch%C3%A9nie.
15. www.lefigaro.fr/international/les-coulisses-de-la-diplomatie- du-telephone-entre-macron-et-poutine-20220701.
16. https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html. Să notăm faptul că articolul în chestiune a fost retras rapid de pe site-ul RIA Novosti, fiindcă a provocat o furtună pe canalele mass-media occidentale, dar programul enunțat de Sergheițev este pe punctul de a se realiza. [La data traducerii acestei cărți, articolul este prezent pe site-ul RIA Novosti, la linkul inițial, probabil fiindcă a fost republicat (n. tr.).]
17. Despre Batalionul Azov şi presupusa (de către propaganda rusă) legătură a acestuia cu ideologia nazistă, a se vedea articolul revelator al lui Anton Shekhovtsov, „Le régiment Azov et la procrastination morale de l’Occident”, *Desk Russie* (desk-russie.eu).

18. Partizanii lui Stepan Bandera, care a condus, din anii '30 până la asasinarea lui de către KGB în 1959, Uniunea Naţionaliştilor Ucraineni, care lupta pentru independenţa Ucrainei. Bandera este o figură foarte controversată. Pentru propaganda rusească, este vorba de un nazist, chiar dacă colaborarea lui Bandera cu acest regim a fost foarte scurtă (spera, în 1939, că Hitler va accepta crearea unei Ucraine independente). Pentru ucraineni, este un erou naţional, ca ideolog al luptei anticoloniale şi şef al partizanilor ucraineni care s-au bătut contra ocupării Ucrainei occidentale de către sovietici până în 1956. Astăzi, propaganda rusească îi tratează abuziv pe militarii ucraineni drept „banderişti”.
19. Asupra acestui punct, a se vedea Stéphane Courtois (coord.), *Du passé faisons table rase! Histoire et mémoire du communisme en Europe*, Robert Laffont, Paris, 2000, mai ales capitolele despre Estonia, Bulgaria, România şi RDG.
20. www.kasparov.ru/material.php?id=62C877A247487. La începutul lui august, cifra aproape că se dublase: 3.000.000 de ucraineni, dintre care 486.000 de copii. „С начала спецоперации в Россию из Донбасса и Украины эвакуировали более 3 млн человек”, pe topspb.tv.
21. www.kasparov.ru/material.php?id=62C877A247487.
22. *Ukraine watch briefing #4*, 12–26.06.2022.
23. *Ukrainska Pravda*, 30 iunie 2022.
24. www.washingtonpost.com/world/2022/07/13/ukraine-russia-forced- deportation-antony-blinken/.
25. www.washingtonpost.com/world/2022/07/18/russia-teachers.
26. https://tsn.ua/ru/ato/okkupanty-uzhe-brosayut-mobilizovannyh-muzhchin-iz-okkupirovannoy-

luganschiny-dlya-nastuple-niya-na-bahmut-gayday-2112967.html.
27. www.newsru.com/background/21feb2006/berezoffsky.html.
28. A se vedea Françoise Thom, *Comprendre le poutinisme*, *ed. cit.*, p. 121 şi următoarele. Portretul lui Nuhaev i se datorează jurnalistului american Paul Klebnikov, care l-a realizat în cartea lui *Conversații cu un barbar*, publicată în rusă la Moscova în 2003, cu câteva luni înainte de a fi asasinat.
29. www.rbc.ru/politics/24/01/2022/61eeb86c9a7947253a982a9b; https://anastasiatruth.livejournal.com/622171.html.
30. www.ndtv.com/world-news/vladimir-putin-ally-says-chechen-spies-infiltrate-isis-1275246.
31. În sarcina gealaților lui sunt puse asasinatele Annei Politkovskaia, al Nataliei Estemirova şi al lui Boris Nemțov, pentru a menționa doar numele cele mai cunoscute.
32. www.lefigaro.fr/international/c-est-une-recolonisation-comment-la- russie-annexe-l-ukraine-20220701.
33. *Ukrainska Pravda*, 30 iunie 2022.
34. *Ukraine watch briefing #4*, 12–26.06.2022.
35. tsn.ua/ru/ato/nedovolstvo-rastet-putin-brosaet-na-voy-nu-v-ukraine-nacmenshinstva-vmesto-mobilizacii-etnicheskih-rossiyan- 2113825.html.
36. lemonde.fr/international/article/2022/06/24/la-resilience-de-l-armee-russe-cle-de-la-guerre-en-ukraine_6131867_3210.html# :~ : text=Côté%20 équipements%20militaires%2C%20l'Ukraine, dire%20qu'ils%20sont%20 surévalués.

37. www.lindependant.fr/2022/07/19/guerre-en-ukraine-une-guerre-sainte-contre-les-valeurs-sataniques-de-leurope-et-des-lgbt-le-discours-hallucinant-du-bras-droit-de-ramzan-kadyrov-10444012.php.

17. Distrugerea mass-media, a ONG-urilor **ş**i a opozan**ţ**ilor în Rusia putinist**ă**

1. Agathe Duparc, „Andreï Babitski, correspondant de Radio Svoboda, a été marchandé contre trois soldats russes”, *Le Monde*, 5 februarie 2000.
2. Marie Jégo, „L’affaire Babitski illustre la nature du nouveau pouvoir en Russie”, *Le Monde*, 11 februarie 2000.
3. Masha Gessen, *The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin*, Granta, London, 2012–2014, e-book, p. 33 / 314.
4. François Bonnet, „Le naufrage des médias russes”, *Le Monde*, 25 aprilie 2001.
5. Masha Gessen, *The Man Without a Face...*, *ed. cit*., pp. 35–36 şi 314.
6. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat: Kratkaïa istoriïa sovremennoï Rossii*, Intellektoualnaïa Literatoura, Moscova, 2016, p. 43.
7. www.youtube.com/watch?v=uourVV8tBSU.
8. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat: Kratkaïa istoriïa sovremennoï Rossii*, Intellektoualnaïa Literatoura, 2016, Moscova, p. 43.
9. *L’Humanité*, 15 iunie 2000.
10. François Bonnet, „Le naufrage des médias russes”, *op. cit.*
11. *Le Monde*, 17 aprilie 2007, p. 6.
12. Mihail Gorbaciov, O. Gornakova, A. Goranski (coord.), *Manipuljativnye texnologii v izbiratel’nyx kampanijax Rossii 1*, Krasnye Vorota, Moscova, 2003, pp. 10 şi 371.

13. www.yabloko.ru/Publ/2004/2004_09/040930_kp_surkov.html.
14. *Libération*, 4 iulie 2006.
15. *Libération*, 27 aprilie 2007.
16. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat: Kratkaïa istoriïa sovremennoï Rossii*, *ed. cit*., p. 103.
17. *Libération*, 16 aprilie 2007, p. 9.
18. *Libération*, 1 octombrie 2007.
19. Michael Idov, *Dressed Up for a Riot: Misadventures in Putin's Moscow*, Straus and Giroux, New York, 2018, pp. 46 şi 278.
20. Masha Gessen, *The Future is History: How Totalitarism Reclaimed Russia*, Riverhead Books, New York, 2017, e-book, pp. 345 şi 515.
21. Michael Idov, *Dressed Up for a Riot: Misadventures in Putin's Moscow*, *ed. cit.*, pp. 113 şi 278.

18. Putin **ş**i felul s**ă**u orwellian de a rescrie istoria

1. Annie Kriegel, *Le Système communiste mondial*, PUF, Paris, 1984, colecția „Perspectives internationales”.
2. A se vedea Bernard Bruneteau, *Le Bonheur totalitaire: La Russie stalinienne et l'Allemagne hitlérienne en miroir*, Éditions du Cerf, Paris, 2022; de asemenea, Bernard Bruneteau şi François Hourmant (coord.), *Le Vestiaire des totalitarismes*, CNRS, Paris, 2022.
3. Masha Cerovic, *Les Enfants de Staline: La guerre des partisans soviétiques*, *1941–1945*, Seuil, Paris, 2018.
4. A se vedea Stéphane Courtois, „Le génocide de classe”, *Les Cahiers de la Shoah*, nr. 6, 2002, pp. 89–122.
5. Stéphane Courtois (coord.), *Sortir du communisme, changer d'époque*, Fondapol/PUF, Paris, 2011.
6. A se vedea Nikita Petrov, „Bourreaux de l'époque de la terreur stalinienne”, în Stéphane Courtois (coord.), *1917:*

La révolution bolchevique, Vendémiaire, „Communisme”, Paris, 2017, pp. 69–88.
7. Nicolas Werth, *Histoire de l’URSS*, PUF, Paris, 1990.
8. Citat în Nicolas Werth, *Poutine historien en chef*, Gallimard, Paris, 2022, colecția „Tract”, p. 29.
9. *Ibidem*, p. 24.
10. A se vedea, de exemplu, marele colocviu internațional din 4 şi 5 aprilie 2012, organizat de fundație, cu participarea mai multor istorici ruşi, ale cărui contribuții au fost publicate de Marie-Pierre Rey şi Thierry Lentz (coord.), în *1812, la campagne de Russie*, Perrin, Paris, 2012.
11. Nicolas Werth, *Poutine historien en chef*, *ed. cit*., p. 5.
12. *Précis d’histoire du PC(b) US*, Gît-le-cœur, Paris, 1970.
13. Asupra influențelor ideologice ale lui Putin, a se vedea Michel Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, Solin / Actes Sud, Paris, 2015.
14. Pentru o prezentare detaliată, din perspectivă internațională, a acestei teme, a se vedea Stéphane Courtois şi Galia Ackerman (coord.), *La Seconde Guerre mondiale dans le discours politique russe: À la lumière du conflit russo-ukrainien*, L’Harmattan, Paris, 2016.
15. Vladimir Putin, „Les leçons de la victoire sur le nazisme”, *Le Figaro*, 7 mai 2005. A se vedea şi răspunsul lui Stéphane Courtois şi Jean- Louis Panné, „Les leçons d’histoire du «professeur» Poutine”, *Le Figaro*, 30 mai 2005.
16. Galia Ackerman, *Le Régiment immortel: La guerre sacrée de Poutine*, Premier Parallèle, Paris, 2019, p. 132.
17. *Ibidem*, pp. 134–135.
18. *Nazi Soviet Relations, 1939–1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Department of State, Washington, 1948.

19. A se vedea, de exemplu, istoricul Arsen Martirossian, *Miturile Pactului Ribbentrop–Molotov* (în rusă), 3 volume, Vetché, 2009, citat în Galia Ackerman, *Le Régiment immortel: La guerre sacrée de Poutine*, *ed. cit.*, p. 141.
20. Jean Bouvier et Jean Gacon, *La Vérité sur 1939: La politique extérieure de l'URSS d'octobre 1938 à juin 1941*, Éditions Sociales, Paris, 1953. Despre bătălia pentru istorie şi pentru memorie din sânul Partidului Comunist Francez, a se vedea Stéphane Courtois, „Le PCF historien du PCF dans la Deuxième Guerre mondiale”, *Communisme*, nr. 4, 1983, pp. 5–26.
21. Georgi Dimitrov, *Journal*, *1933–1949*, Belin, Paris, 2005. Acest document fundamental permite urmărirea aproape zi de zi a evoluției gândirii lui Stalin.
22. Citat în Stéphane Courtois, *1939, l'alliance soviéto–nazie: aux origines de la fracture européenne*, Fondation pour l'innovation politique, Paris, 2019, pp. 26–27.
23. Sylvie Kauffmann, „À l'Est, l'histoire revue et corrigée”, *Le Monde*, 5 septembrie 2019.
24. Citat în Galia Ackerman, *Le Régiment immortel: La guerre sacrée de Poutine*, *ed. cit.*, p. 176.
25. Stéphane Courtois, „Du passé faisons table rase!”, în Stéphane Courtois (coord.), *Histoire et mémoire...*, *ed. cit.* Şi, pentru un bilanț mai recent, Stéphane Courtois, „La mémoire du communisme, un enjeu européen”, în Stéphane Courtois (coord.), *La Guerre des mémoires*, Vendémiaire, „Communisme 2015”, Paris, 2015, pp. 5–44. Pentru o perspectivă mai largă asupra istoriei ruse, sovietice şi postsovietice, a se vedea Korine Amacher, Éric Aunoble şi Andrii Portnov (coord.), *Histoire partagée, mémoires divisées: Ukraine, Russie, Pologne*, Antipodes, Lausanne, 2021.
26. A se vedea opera fundamentală a istoricului american Timothy Snyder, *Terres de sang: L'Europe entre Hitler et*

Staline, Gallimard, Paris, 2022 (ediție completată) [trad. rom. *Tărâmul morții: Europa între Hitler şi Stalin*, Humanitas, Bucureşti, 2012, 2022 - n. tr.].
27. Stéphane Courtois, „L'honneur perdu de la gauche européenne", *2050*, nr. 1, 2006, pp. 110–116.
28. A se vedea remarcabila lucrare a lui Bernard Bruneteau, *Le Totalitarisme: Origines d'un concept, genèse d'un débat, 1930–1942*, Cerf, Paris, 2010.
29. Gillian Purves (coord.), *Pour ne pas oublier: Mémoire du totalitarisme en Europe: Récits biographiques à l'usage des lycéens d'Europe*, Institut d'étude des régimes totalitaires, Prague, 2013 (+ DVD).
30. *La Mémoire à venir: Enquête internationale réalisée auprès des jeunes de 16 à 29 ans dans 31 pays*, Fondation pour l'innovation politique/Fondation pour la mémoire de la Shoah, Paris, 2014.
31. Alexandre Soljenitsyne, *Révolution et Mensonge*, Fayard, Paris, 2018.

19. Putin, **ş**eful oligarhilor

1. Arnaud Lefèbvre, „Les Russes ridiculement riches: «35 % de la richesse du pays entre les mains de... 110 personnes»„, *Business AM*, 9 octombrie 2013.
2. Isabelle Mandraud, „La Russie, palme d'or des inégalités extrêmes", *Le Monde*, 14 ianuarie 2017.
3. Paul Klebnikov, *Parrain du Kremlin: Boris Berezovski et le pillage de la Russie*, Robert Laffont, Paris, 2001, p. 71.
4. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, 2014, p. 32.
5. *Ibidem*, p. 16.
6. Olga Krychtanovskaïa, *Anatomiïa rossiïskoï elity*, Zakharov, Moscova, 2004, pp. 294–307.
7. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, p. 69.

8. A se vedea Pierre Lorrain, *La Mystérieuse Ascension de Vladimir Poutine*, Éditions du Rocher, Monaco, 2000–2004, p. 313.
9. Olga Krychtanovskaïa, *Anatomiïa rossiïskoï elity*, *ed. cit.*, pp. 314–318.
10. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, p. 69.
11. Paul Klebnikov, *Parrain du Kremlin...*, *ed. cit.*, p. 157.
12. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy...*, *ed. cit.*, p. 31.
13. Paul Klebnikov, *Parrain du Kremlin...*, *ed. cit.*, pp. 198–200.
14. Boris Eltsine, *Mémoires*, Flammarion, Paris, 2000, pp. 160–161. Şi de asemenea Alexandre Korjakov, *Boris Eltsine: ot rassveta do zakata*, Interbouk, Moscova, 1997, p. 284.
15. A se vedea filmul lui Madeleine Leroyer, *1996, hold-up à Moscou* (Arte, 2021).
16. Bill Browder, *Notice rouge*, Kero, Paris, 2015.
17. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat...*, *ed. cit.*, p. 72.
18. Giacomo Tognini şi John Hyatt, „The Forbes Ultimate Guide To Russian Oligarchs”, *Forbes*, 7 aprilie 2022, www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/04/07/the-forbes-ultimate-guide-to-russian-oligarchs/?sh=25d282e6276d.
19. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit*., p. 94.
20. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat...*, *ed. cit*., p. 14.
21. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit*., p. 176.
22. Interviu în *Le Figaro* din octombrie 2000, citat în Paul Klebnikov, *Parrain du Kremlin...*, *ed. cit.*, p. 18.
23. Alexandre Korjakov, *Boris Eltsine: ot rassveta do zakata*, *ed. cit.*, pp. 295–296.
24. Mikhaïl Zygar, *Vsia kremlevskaïa rat...*, *ed. cit.*, p. 75.

25. Piotr Orekhine, „Razgrom”, *Nezavissimaïa Gazeta*, 21 iulie 2004.
26. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, pp. 297 şi 489.
27. Alexeï Chepovalov, „Arkadi Volski pones sotsialnouïou otvetstvennost”, *Kommersant*, 6 august 2004.
28. Mikhaïl Fichman, „Khoziaïn ou nas odin”, *Newsweek*, ediția rusească, 2 august 2004.
29. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, pp. 12 şi 489.
30. www.rbc.ru/politics/07/04/2021/606d8ff99a7947a928e8a162.
31. *Financial Times*, 19 iunie 2006, p. 13.
32. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy...*, *ed. cit.*, p. 101.
33. Pentru 2021, averile estimate ale oligarhilor sunt extrase de pe lista *Forbes* a celor mai bogați 200 de oameni de afaceri din Rusia, chiar dacă nu toți cei care figurează pe această listă sunt considerați oligarhi: www.forbes.ru/rating/426935-200-bogateyshih-biznesmenov-rossii-2021-reyting-forbes. Referitor la aprilie 2022 şi procentele de scădere constantă, datele vin de la *Challenges*, care preia tot datele *Forbes*: *Challenges*, 5 mai 2022, pp. 50–51. Scăderile dau o măsură a impactului sancțiunilor.
34. Catherine Belton, *Les Hommes de Poutine...*, *ed. cit.*, pp. 90–91, 99, 139, 311, 321–323 şi 489.
35. http://realty.newsru.com/article/21jun2013/yakunin_akul; www.kommersant.ru/doc/2216244.
36. https://tvrain.ru/articles/albion-396148/; http://navalny.livejournal.com/823244.html.
37. www.kommersant.ru/doc/1802255.
38. Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy...*, *ed. cit.*, p. 101.

39. Sébastian Seibt, „Arkadi Rotenberg, loyal oligarque et heureux propriétaire du «palais de Poutine»„, *France 24*, 2 iunie 2021.
40. Paul Klebnikov, *Parrain du Kremlin...*, *ed. cit.*, pp. 222–241.
41. Alexeï Poloukhine, „Spekouliant gossoudarev”, *Novaïa Gazeta*, 2 august 2007.
42. *Itogi*, 30 iulie 2007, p. 10.
43. Masha Gessen, *The Future is History: How Totalitarism Reclaimed Russia*, *ed. cit.*, pp. 483–484 şi 515.
44. Khadija Sharife, Alina Tsogoeva şi Kira Zalan, „Despite Denials, Abramovich Companies Have Supplied Materials for Russian Military”, *Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP)*, 20 iulie 2022, www.occrp.org/en/37-ccblog/ccblog/16587-despite-denials-abramovich-companies-have-supplied-materials-for-russian-military.
45. Bill Browder, *Notice rouge*, *ed. cit.*, 3744–3758 şi 8354.
46. Grégoire Sauvage, „En Russie, révélations sur la fortune cachée de Vladimir Poutine”, *France 24*, 22 iunie 2022.
47. Andrew Rettman, „Russian Oligarchs Spam EU Court with Sanctions Cases”, *euobserver*, 2 iunie 2022, https://euobserver.com/world/155119.

20. Religia ortodoxă ca armă politică

1. „La loyauté de l’Église russe vis-à-vis du pouvoir soviétique: Réflexions autour de la déclaration du métropolite Serge” (*Persée*, persee.fr).
2. „Рпц КГБ обговорювали?”, pe pravda.com.ua; „Why Do the Russians Trust the Church Set Up By the KGB?”, pe newsweek.com.

3. Christopher Andrew, Vassili Mitrokhine, *Le KGB contre l'Ouest*, *1917–1991: Les Archives Mitrokhine*, Fayard, Paris, 2000.
4. *Ibidem*.
5. Dimitri Pospielovsky, *Rousskaïa pravoslavnaïa Tserkov v XX veke*, Moskva Respublika, 1995.
6. Antoine Arjakovsky, *Anatomie de l'âme russe*, Salvator, Paris, 2018.
7. Дорога памяти 2020 официальный сайт (doroga-pamyati.org).
8. „L'Église russe veut créer un «Vatican orthodoxe»„, pe la-croix.com.
9. LOrthodoxie-la-Russie-et-lUkraine-Déclaration-sur-le-Monde-russe-13-mars-2022-Rev2.pdf (publicorthodoxy.org).
10. Щипков А.В. Дискурс ортодоксии. Описание идейного пространства современного русского православия, М.,Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2021.
11. Antoine Arjakovsky, *Russie–Ukraine: De la guerre à la paix?*, Parole et Silence, Paris, 2014.
12. Antoine Arjakovsky, „Comment le patriarche de l'Église orthodoxe russe s'est-il radicalisé?", *Observatoire*, pe cnrs.fr.
13. Conform Wikipedia, „La sfârşitul anului 2014, oligarhul rus a pretins că Marshall Capital a trecut sub umbrela fondurilor CFG Capital (Franța), investitor privat concentrat pe proiectele de investiții din Rusia şi CSI. Acest parteneriat, care n-a existat niciodată, a fost inventat de Konstantin Malofeev cu scopul de a încerca să scape de sancțiunile europene impuse după războiul din Ucraina, însă fără succes". „Konstantin Malofeev", pe fr.wikipedia.org.

14. În iunie 2010, societatea „Sfântul Vasile cel Mare” a fost rebotezată Fundația de Binefacere „Sfântul Vasile cel Mare”. Obiectivele acesteia sunt îmbunătățirea sănătății copiilor, dezvoltarea educației şi a formării, ca şi construcția, restaurarea şi susținerea financiară de aşezăminte bisericeşti, pentru a dezvolta credința în Biserica Ortodoxă Rusă.
15. Нейтрализация и ее пределы. политическая система современной России | Аналитический центр Катехон. Русский Имперский Ренессанс, pe katehon.com
16. СБУ уточнила список росіян, причетних до бойні в Одесі | Українська правда, pe pravda.com.ua).
17. Ukrainian Cyber Alliance – o alianță a unor grupuri de hackeri – a remis comunității Inform Napalm corespondența din e-mailul lui Vladislav Surkov, din perioada septembrie 2013–noiembrie 2014, care ocupa în total aproape 1 GB.
18. Citat în Alya Shandra şi Robert Seely, *The Surkov Leaks: The Inner Workings of Russia's Hybrid War in Ukraine*, RUSI Occasional Paper, iulie 2019, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, p. 94.
19. Добровольцы Российской Империи: Главные итоги съезда СДД | Аналитический центр Катехон. Русский Имперский Ренессанс, pe katehon.com.
20. Читать книгу Империя. Настоящее и будущее. Книга 3 Константина Малофеева: онлайн чтение – страница 3, pe iknigi.net.
21. Стрелок-Гиркин признал, что авиалайнер сбили его подчиненные, pe profi-forex.org.
22. https://starove.ru/izbran/russkaya-vesna-intervyu-igorya-strelkova-o-vere-i-ubezhdeniyah/.
23. Tetyana Derkatch, *Russian Church in Hybrid War Against Ukraine*, Cerkvarium, Kyiv, 2019.

24. https://myrotvorets.center/criminal/dublyazhenko-aleksandr-nikolaevich/. Unii dintre ei au relații cu reprezentanții organizațiilor cazace pro-Kremlin, ca Radomir, din Zaporijjia, şi au participat la ostilități în Donbas de partea „separatiştilor”, pe care ucrainenii nu ezită să-i califice drept „terorişti”. Această organizație susține şi defilările „Regimentului nemuritor” în Ucraina, cu prilejul celebrării victoriei din 9 mai.
25. Christopher Andrew et Vassili Mitrokhine, *Le KGB à l’assaut du tiers- monde: agression – corruption – subversion. 1945–1991*, Fayard, Paris, 2008, p. 881.
26. „Kirill suivra Poutine dans sa chute”, pe aleteia.org.
27. i9782800414904_000_f.pdf, pe ulb.ac.be.
28. Antoine Arjakovsky, „Le règne controversé de l’orthodoxie russe”, în *Le Livre noir de la condition des chrétiens dans le monde*, XO éditions, Paris, 2014.
29. Tobias Köllner, „Patriotism, orthodox religion and education: empirical findings from contemporary Russia”, *Religion State Society*, nr. 4, 2016, pp. 366–386.
30. Роковая симфония, pe ruskline.ru.
31. „Russia 2020 International Religious Freedom Report”, pe state.gov.
32. Iulia Latînina, „Если мы не Запад, то кто мы?”, pe novayagazeta.ru, 9 septembrie 2014 (www.novayagazeta.ru/arts/65180.html).
33. Ludmila Ulițkaia, „Mein Land krankt”, *Der Spiegel*, 34/2014 (https://magazin.spiegel.de/digital/index_SP.html#SP/2014/34/128743771).
34. „Le grand rabbin de Moscou reconnaît être parti à cause de la guerre en Ukraine”, *The Times of Israel*.
35. „Об историческом единстве русских и украинцев”, 12 iulie 2021, pe prezident. org.

36. „Les réactions ukrainiennes à la réécriture de l’histoire par Vladimir Poutine”, pe theconversation.com.
37. Michel Heller, *Histoire de la Russie et de son empire*, Perrin, Paris, 2015, colecția Tempus.
38. Antoine Arjakovsky, „L’État-nation ukrainien et l’Europe, mémoires et histoire”, *Académie des sciences morales et politiques*, pe academiesciencesmoralesetpolitiques.fr.
39. „Discours de Vladimir Poutine le 18 mars 2022 au stade Loujniki de Moscou à l’occasion du huitième anniversaire du rattachement de la Crimée à la Fédération de Russie”, *Spiritualité, Ésotérisme et Réinformation*, pe solleilverseau.com.
40. Георгий Митрофанов: «Никаких оптимистичных перспектив для нас я не только не вижу, но и не предчувствую» (newprospect.ru).
41. Françoise Daucé, „Poutine, une conversion peu orthodoxe”, în *Ces croyants qui nous gouvernent*, Payot, Paris, 2006, pp. 149–166.
42. Главный храм Вооруженных сил Российской Федерации – Главный Храм Вооруженных сил Российской Федерации, pe ghvs.ru.
43. „Guerre en Ukraine: „Nous n’avions pas le choix. C’était la bonne décision”, assure Vladimir Poutine”, *L’Opinion*, pe lopinion.fr.
44. „Путин исключил нанесение Россией опережающего ядерного удара”, pe gazeta.ru.

21. O societate pseudoconservatoare, aflată în mers de rac

1. Что сделал Фонд Сороса в России Как „нежелательная организация” спасала российскую науку, образование и культуру – Meduza.

2. *Cf*. „«Идущие» против Сорокина”, pe Намедни-2002 (namednibook.ru)
3. „Движение «Идущие вместе» проводит обмен «вредных для России» книг”, pe svoboda.org.
4. Pentru o sinteză a reacțiilor, a se vedea азгром выставки в музее Сахарова / Январь / 2003 / Выставка в музее им. А.Сахарова / Отношения с учреждениями культуры / Образование и культура / Новости / Религия в светском обществе / СОВА (sova-center.ru).
5. Publicată în limba rusă, Logos, Moscova, 2006.
6. „Михаил Рыклин”, pe krotov.info.
7. „Ерофеев, Андрей Владимирович”, pe ru.wikipedia.org.
8. *Cf*. „Прокуратура картин не видела, но тоже против”, Новая газета, 15.05.2008. Уголовное дело о выставке „Запретное искусство – 2006”.
9. Textul „rugăciunii”: Текст песни Pussy Riot – Богородица, Путина прогони перевод, слова песни, видео, клип, pe songspro.pro.
10. „Би-би-си: Путин одобрил приговор по делу Pussy Riot”, pe kloop.kg.
11. În fragmentul citat şi în cotinnuare, sublinierile ne aparțin.
12. Exemplul cel mai frapant este opera lui Vasili Slonov, artistul-pictor politic din Krasnoiarsk, a cărui serie satirică „Bine ați venit la Jocurile Olimpice 2014 de la Soci” a fost expusă de Ghelman în 2013. În ea sunt înfățişați Ursul olimpic cu chipul lui Stalin şi o matrioşkă (păpuşă rusească) în formă de grenadă. *Cf*. Красноярский художник создал плакаты с обнаженными символами Олимпиады (фото) | НГС24 – новости Красноярска, pe ngs24.ru.

13. Прокуратура заинтересовалась «современным искусством» ПИДАгога и галериста – Всё, что ты знаешь – ложь, pe livejournal.com
14. „Marat Gelman”, pe wikipedia.org.
15. Марата Гельмана, главного идеолога пермской культурной революции признали иностранным агентом 30 декабря 2021 г | 59.ru – новости Перми.
16. Российский законопроект об ограничении доступа в Интернет – Википедия, pe turbopages.org.
17. „Мизулина, Елена Борисовна”, pe ru.wikipedia.org.
18. „Законы Мизулиной сеют нетерпимость”, pe svoboda.org.
19. „Яровая, Ирина Анатольевна”, pe ru.wikipedia.org.
20. «Закон Путина и Яровой» – это позднесталинский период после ВОВ, когда была очень жесткая цензура – Олег Валецкий – livejournal.com.
21. Cf. Что такое «пакет Яровой». Объясняем простыми словами – Секрет фирмы (secretmag.ru); Putin’s War on Prayer – WSJ.
22. „Путин подписал «закон Яровой»„, pe interfax.ru.
23. «Законы Яровой» ударят по крымским мусульманам – правозащитница, pe krymr.com.
24. Sergueï Medvedev, *Les Quatre Guerres de Poutine*, Buchet-Chastel, Paris, 2020.
25. Гендер для чайников – краткий курс, pe colta.ru.
26. Alte fațete ale politicii pro-natalitate: condamnarea avorturilor, încă legale, de către Biserica Ortodoxă Rusă şi deportarea populației ucrainene, în particular a copiilor, în Rusia profundă. La sfârşitul anului 2022, după statisticile Înaltului Comisariat pentru Refugiați al ONU, existau peste 1,7 milioane de refugiați ucraineni în Rusia, în cea mai mare parte deportați, şi nu refugiați voluntari. Printre ei, peste 300.000 de copii. Cei despărțiți de părinți sau orfani sunt dați rapid în adopție

familiilor rusești. *Cf.* Médias Citoyens Diois (mediascitoyens-diois.info); „Хочешь победить народ – воспитай его детей”. Как запрет на усыновление для” недружественных стран” может сказаться на вывезенных в Россию украинских детях (zona.media).

27. „Милонов рассказал, чем пахнут геи”, pe ntv.ru.
28. В России запретили усыновление в страны, где разрешены однополые браки – Картина дня, pe kommersant.ru.
29. По Пугачевой и Галкину нанесли сокрушительный удар: раскрыта постыдная тайна артистов – KP.RU.
30. «Голубые роились вокруг меня» Зачем в России хотят запретить ЛГБТ и чайлдфри – отвечает один из авторов законопроекта: Общество: Россия, pe lenta.ru.
31. Насилие на камеру. Три минуты из 40 Гб видео пыток в тюрьмах от gulagu.net – Вот Так (vot-tak.tv).
32. „Путин о Моше Кацаве: «Десять женщин изнасиловал! Оказался очень мощный мужик! Мы все ему завидуем!”, pe ura.news.
33. „Putin crony Dmitry Kiselyov comes to defense of Weinstein”, pe *Daily Mail Online.*
34. „Путин подписал закон о декриминализации побоев в семье”, pe rbc.ru.
35. „«Шлепки Мизулиной»: к чему приведет декриминализация насилия в семье”, pe rbc.ru.
36. „Ремень. Лучше плетеный”, pe pravoslavie.ru.
37. Чечен-гейт. 18+ Как следователи доказали, что в Чечне пытали и убивали геев и почему не стали возбуждать уголовное дело, pe novaya-gazeta.ru.
38. „Кадыров рассказал о превращении в удобрения «бандеровских грызунов»„, pe pravda.ru
39. „Путин внес поправки про бога, русский народ и союз мужчины и женщины”, pe rbc.ru.

40. „Путин назвал умеренный консерватизм самым разумным принципом”, RIA Novosti, 21 octombrie 2021.
41. A se vedea cartea revelatoare a lui Michel Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine*, Éditions Solin/Actes Sud, Paris, 2015. Ediție completată, după invazia din Ucraina, în martie 2022.
42. Здоровый консерватизм: зачем Путин похоронил эпоху – РИА Новости, 22.10.2021 (ria.ru); взгляд / Путин сформулировал новую русскую идеологию: Автор Владимир Можегов (vz.ru).
43. Бердяев Николай Александрович, „Судьба русского консерватизма”, pe lib.ru/Классика.

Încotro se îndreaptă Rusia?

1. „En Russie, les outrances de Dmitri Medvedev, le faucon de Poutine”, pe lemonde.fr.
2. https://srzapravdu.org/news/partiya-spravedlivaya-rossiya-za-pravdu-provela-pervoe-zasedanie-gruppy-po-rassledovaniyu-antirossijskoj-deya-telnosti-grad-v-sfere-kultury/.
3. https://netnadzor.media/novosti/23-07-2022-etap-na-uboj/.
4. www.moscowtimes.news/2022/09/01/dobrovoltsev-dlya-voini-s-ukrainoi-nachali-iskat-sredi-bezdomnih-a23816.

Cuprins